This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

NIEUWE TEGENWOORDIGE STAAT EN GEOGRAPHIE DER NEDERLANDEN.

TWEEDE DEEL.

Geo 390

VADERLANDSCHE GEOGRAPHIE,

OF

NIEUWE TEGENWOORDIGE STAAT

EN

HEDENDAAGSCHE HISTORIE

DER

NEDERLANDEN,

DOOR

W. A. BACHIENE,

HOOGLEERAAR IN DE STERRE- EN AARDRYKSKUNDE EN PREDIKANT TE MAASTRICHT, LID VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY DER WEETENSCHAPPEN TE HAARLEM, ENZ.

A. K. B.

TWEEDE DEEL.

ZEELAND EN UTRECHT.

MET VEELE AFBEELDINGEN.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

Te AMSTERDAM by
H. GARTMAN, W. VERMANDEL EN J. W. SMIT.
MDCCXCI.

Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland en Westfriesland.

Buc

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
100387A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1923 L

ZEELAND.

ENGLAND.

III.

DE PROVINCIE ZEELAND.

ZEELAND * heeft den *derden* rang, onder de VII *Vereenigde Provincien*; van welke, zy de *weſtlykſte* is: ten aanzien van derzelver gelegenheid: hebbende HOLLAND, ten noorden, BRABANT, ten oosten, en *Vlaanderen* ten zuiden. Aan de weſtzyde, word zé door de *Noordzee* beſpoeld.

Van de gemelde *Zee*, heeft deze Provincie haaren *naam* ontfangen: hoewel niet, dewyl zy blootelyk door deze *Zee* bepaald word; als of, ZEELAND, wilde zeggen, een *land*, aan *zee* gelegen, en door de zee beſpoeld: want, dit zelve heeft ze gemeen, met meer andere Provincien: maar

* Men is, aan de Heeren *Hattinga*, verſchuldigd, die nauwkeurige gemeeten *Kaarten* van *Zeeland*; in vyf bladen verdeeld; doch, welke ook, op een groot blad by elkander gevoegd, te bekomen zyn. De Heer *W. T. Hattinga*, Borgemeester en Med. Doct. te *Hulſt*, had dit werk reeds begonnen, in den jare 1744; als ook in 1747 en 1748: dan; 't is daarna, door deszelfs Zoonen, *D. W. C. Hattinga* en *A. Hattinga*, beiden Ingenieurs in 's Lands dienſt, in 1750, 1751 en 1752, voortgezet, en ten einde gebracht. Deze vyf Stukken, zyn overgenomen, in de *Beſchryving* van den tegenwoordigen ſtaat van *Zeeland*, by *Ifr. Tirion*, in 1753 uitgekomen.

maar, *Zeeland* zal willen uitdrukken, ZEE en LAND: dewyl zy gedeeltelyk uit *Zee*, en gedeeltelyk uit *Land* beſtaat; als ſaamgeſteld, uit veele *Eilanden*, die door wyde *ſtroomen*, welke boezems der *Noordzee* zyn, van elkander geſcheiden worden. Deze *Eilanden* worden, (groote en kleine door elkander gerekend,) door ſommigen, tot XV of XVI, bepaald. Die bepaalinge is, echter, niet zeker: noch derzelver getal, ten allen tyde, zich zelven gelyk geweeſt: want, de overſtroomingen, waaraan deze Provincie, meer dan eenige andere, van tyd tot tyd onderhevig was, hebben deze *Eilanden* veelerlei veranderingen doen ondergaan; zynde eenige weggeraakt, en andere opgekomen: eenige kleiner, en andere grooter geworden: enz. Onder dezelve, komen hier eeniglyk in aanmerking, die *Eilanden*, welke thans *bedykt* zyn: en wel voornaamlyk deze X, als de voornaamſte: WALCHEREN: S. JOOSTLAND: ZUIDBEVELAND: WOLFAARDSDYK: NOORDBEVELAND: OOSTBEVELAND: SCHOUWEN: DUIVELAND: THOOLEN: en FILIPPELAND.

De *ſtroomen*, welke deze *Eilanden* thans van elkander verwyderen, beſlaan zo veel *gronds*, dat men vermoedelyk zich niet vergiſſe, wanneer men ſteld, aldaar, wel zo veel *Zee* als *Land*, gevonden te worden.

In vroegere tyden, waren genoegzaam alle deze *Eilanden*, als één *vaſtland*, aan elkander gehecht: alleenlyk uitgezonderd, dat de Rivier de *Schelde*, die, door *Henegouwen* en *Vlaanderen*, naar de *Noordzee* ſtroomd, en die toen, tuſſchen *Walcheren* en *Schouwen*, haare eenige oude

na-

natuurlyke uitwatering had, eenige verdeeling maakte; tuſſchen het Land, dat ten Noordoosten, en dat ten Zuidweſten dezer Rivier lag: en toen was die ſtroom aldaar niet breeder; dan, dat men, (gelyk de overlevering wil,) van den eenen oever tot den anderen, elkander gemakkelyk beroepen kon. Dus, word *Zeeland* noch verbeeld, in de oude *Kaarte* van *Ptolemæus*; (*Tab. Europæ III*,) die de *Schelde*, *de Tabuda*, noemt: alsmede van *Philip. Cluverius*, (*de trib. Rheni alueis.*) en meer andere. Zelfs, was *Zeeland*, voorheen, als een vaſt Land, met *Vlaanderen* verknocht: wanneer, de geheele kuſt, van *Vlaanderen* rechtſtreeks doorging, tot aan den mond der *Schelde*, en, na deze kleine opening tuſſchen beiden, zich verder ſtrekte, langs *Holland*: welke overal bezet was, met zwaare *Duinen*; die deze binnenlanden genoegzaam dekten, tegen den vloed. In dien gewenſchten toeſtand, ſchynt *Zeeland* gebleven, tot verre in de X. eeuw: dan, in den jare 980, (gelyk de oude gedenkſchriften vermelden,) was, door Keiſer *Otto III*, een *Kanaal*, uit de *Schelde* (van tuſſchen *Lillo* en *Zandvliet*,) weſtwaard gegraven tot in de Zee, het welk *Foſſa Ottoniana* genoemd werd: * en dit Ka-

* Hiervan brengt *M. Z. Boxhorn*, (in zyne *Beſchryving van Zeeland*) ten bewys by, eene *Kaart*, beneven eene Beſchryving van *Vlaanderen* en *Zeeland*, die in 1274, ten tyde van Graaf *Guido* van *Vlaanderen* gemaakt is: alsmede, eene ſoortgelyke *kaart* en *opſchrift*, beruſtende, in de Handveſten van den *Raad* van *Vlaanderen*, te *Gent*; waar in men uitdruklyk leeſt: „ dat, anno 980, de duinen tuſſchen *Zeeland* en *Vlaanderen*, doorgegraven zyn, by „ Keiſer *Otto*; en dat dit *Kanaal*, de *Wielinge* genoemd „ werdt en eertyds, de *Otso-Gracht*.„

Kanaal was wel eerst, by deszelfs uitwatering, met *sluizen* genoegzaam voorzien, om tegen den slag van het Zeewater te konnen beſtaan; die het Land ook meer dan 300 jaren behouden hadden. Dan, in den jare 1377, heeft de Zee, by hoogen vloed, deze sluizen, benevens de *Dyken*, die men ter weder zyde van dit *Kanaal* had aangelegt, doorgebroken; makende daardoor die groote scheuring, tusschen *Zeeland* en *Vlaanderen*, die men noch ziet, en hedendaags de *Hond* of *Westerschelde*, genoemd word. Van dezen vloed, *den* 12 *Novemb.* des gemelden jaars voorgevallen, gewaagt ook de *oude Chronyk van Zeeland*, hoemeenige 25 *Parochien*, welke, door dit ongeval, ten eenemaal verzwolgen zyn geworden. Zie *Simon van Leeuwen: oud Batavie bladz.* 129. Door de daar na volgende *watervloeden*, voornaamlyk, die van 1517, 1530 en 1532, zyn deze stroomen door anderen vermeerderd; welke, van tyd tot tyd, door het afspoelen der gronden, langs de boorden, alsmede, door *Dykbreuken* en *Grondbraaken*, aan verscheidene plaatzen, merkelyk verwyderd zyn geworden. Tegen zódanige *Grondbraaken*, kan men, dus verre, door geene bekwaame middelen, voorzien: dan, naar mate de *Dykbraaken* menigvuldiger en gevaarlyker begonnen te werden, heeft men zich toegelegt, om de Dyken, met welke deze Eilanden, aan alle plaatzen, waar de Duinen ontbreeken, omringd zyn, sterker te maken, en ze te bekleden, met *matten*, van stroo saamgevlochten; die den slag van 't water konnen weerstaan: waardoor, de Dykbraaken, sedert eenige jaren, minder geworden zyn. Middelerwyle, baaren die *Dyken*, aan de Inwoonderen dezer Provincie,

die, ter oorzake van het jaarlyks onderhoud, zwaare kosten; welke een grooten last op de Landeryen leggen *. In vroegere tyden, zullen die Dyken veel lager- en eeniglyk ingericht geweest zyn, om de landen tegen den dagelyks gewoonlyken vloed te beschermen; wanneer de Ingezetenen, in gevalle van doorbraaken, de wyk naar de *Duinen* namen; met welke, de geheele *westlyke kust* voorheen bezet geweest is; en welke, gedeeltlyk, noch overgebleven zyn aan de westzyde der Eilanden *Walcheren* en *Schouwen*.

Zy begaven zich, naar de zogenoemde *Vliedbergen*, van aarde opgeworpen, en met zoden bedekt; hoedanige noch veele in de Zeeuwsche Eilanden gevonden worden; gelyk ook in *Vriesland*; daar deze Vliedbergen, *Terpen*, genoemd worden. Dan, sedert, de Zeegaten verwyderd, en de vloeden daardoor hooger en gevaarlyker zyn geworden; heeft men de Dyken moeten brengen tot die hoogte, dat het water, by ordi-

* *Emanuel* van *Meteren* heeft (in zyne *Nederl. Historie XVI. Boek*, *bladz.* 307) aangemerkt: dat alle de *Dyken*, die de Zeeuwsche Eilanden omringen, gezaamlyk, een lengte bedragen zouden van 40 *mylen* wegs; elke myl op 1400 *Roeden* gerekend: dat de lengte van elke *Roede*, by den eersten aanleg, gekost hebbe, 10 *ponden Vlaams*, dat is, 60 gulden: dus de lengte van elke myl, 14000 *ponden Vlaams*, dat is, 84000 gulden; weshalven de geheele omkring van 40 mylen, niet min dan 56000 *ponden Vlaams* dat is, 3360000 gulden, aan onkosten bedragen zou; behalven de onkosten van 't jaarlyks onderhoud. En hierby heeft men zich te herinneren, in den tyd, des gemelden Geschiedschryvers, het geld van ongelyk meer waarde, dan hedendaags, geweest te zyn.

NIEUWE TEGENWOORDIGE STAAT EN GEOGRAPHIE DER NEDERLANDEN.

TWEEDE DEEL.

in de Zee te ſtorten, word de Roomer geheeten; zo men meend, naar een gewezen oud *Romeinſch Slot*, 't welk daaromtrent geſtaan zou hebben, maar reeds voorlang verdronken is. En dit water is alom zeer bekend, door zyn ſterke dyningen, zelfs, by ſtil weêr; ter oorzake der nabyheid der *Noordzee*; welke dien, die, (gelyk men zegt,) wat Zee ziek zyn, groote ongemakken konnen veroorzaken. Een ander water, 't welk, tuſſchen *Duiveland*, en 't Eiland van ter *Thoolen*, met de *Ooſter-Schelde* vereeniging heeft, word de KEETEN genoemt, naar zeven *Zout-keeten*, die te *Vianen*, een Buurtſchap op *Duiveland*, plagten gevonden te worden. Door dit laatſtgenoemde water, is al de Vaart der Schepen, die uit *Holland*, over de Zeeuwſche Stroomen, naar de *Steden* van *Zeeland* en weêrom willen. In dit water, de *Keeten*, is ook veelal de verzamelplaats der Schepen, die genoodzaakt worden, om naar verandering van gety, te wachten, ter bevordering hunner Vaart: het welk de Scheepslieden, het *gety ſtoppen*, gewoon zyn te noemen. Over deze *Zeeuwſche Stroomen*, is, door het geheel jaar, eene zeer *drukke Scheepvaart*; niet alleen, tuſſchen *Zeeland* en *Holland* zelve; maar ook, is daar de doortocht van alle de Schepen, die, uit *Brabant* en *Vlaanderen* naar *Holland*, *Vriesland*, *Groningen* en andere Provincien, de reize volbrengen willen.

En aangaande deze VAART, zyn eenige *byzonderheden* aantemerken. Eerſt, is dezelve zeer *gevaarlyk*, voor onervaaren Scheepslieden: voornaamlyk, ter oorzake der menigvuldige *ondiepten*; die ſchier jaarlyks, door de verandering der gron-

gronden, zich verwisselen: weshalven, het regte *Vaarwater*, door tonnen, die men daarom dikwerf behoord te verleggen, word aangewezen. Het grootst gevaar, om op deze ondiepten te vervallen, ontmoet men, by *stil weêr*; wanneer de Schepen, naar geen Stuur luisterende, zich eeniglyk wenden, daarheen zy, door den snellen stroom, worden op- of afgevoerd: waardoor, zy dan niet zelden op zulk een droogte geraken, en blyven vast zitten. En ingevalle zodanig onheil hun overkomt, by *vloêdtyd*, of wassend water; is min of meer hope, om weder vlot te worden: maar, geschied dit, ten tyde der *ebbe*, wanneer het water afloopt; konnen zy, vermits de grond doorgaans uit eene losse slib bestaat, *zo diep daarin zinken, dat*, zodra, na deze ebbe, weder een *vloed* volgt, het geheel verdek van 't Schip door 't water ganschelyk overstroomd word: en dan is 'er geene mogelykheid, om het zelve te redden. Daarvan, strekken tot getuigen, de hier en ginds boven 't water uitstekende *masten* van zodanige Schepen, die van tyd tot tyd aldaar vergaan zyn; niet zonder groot gevaar der Passagiers, van te verdrinken; ten ware zy niet, door het Volk van andere verby varende Schepen, daarvan verlost wierden. Een ander gevaar kan hun overkomen, door harde *stormwinden*, wanneer, vermits 't water dan ongemeen hol gaat, de Stuurlieden, mede weinig bewind over hun stuur hebbende, somwylen, genootzaakt worden, hun Schip, ter één of andere welgevoegzaamste plaats, op 't Land te zetten; ten einde een grooter gevaar, van strandinge tegen Dyken of steile gronden, te voorkomen. En dewyl het te meermaalen gebeurd

beurd was, dat de Schippers zelve, by een voor oogen staand gevaar, in hunne *booten* zich geredt hadden; is 't, sedert eenige jaren hun niet geoorlooft, de *booten* met zich te nemen; die zy te *Dort* moesten achter laten, tot hunne wederkomst. Voorts is de drift des waters in deze *Stroomen*, van ongemeene *snelheid*; zo wel by 't op- als aflopen: en deze snelheid is de oorzake, waarom den wind van achter te hebben, niet zo voordeelig is, als een tegenwind; vermits de stroom, 't Schip, in zodanigen gevalle, te sterk doed voortgaan, dan, dat de wind veel kracht op de zeilen zou kunnen oefenen: daar, in tegendeel, wanneer men den stroom voor en den wind tegen heeft, het Schip *laveerende*, zeer groote gangen heen en weêr maakt, en binnen korten tyd ongelooflyk verre vorderd. De meer of mindere bevordering der Vaart hangt hier derhalven, ten meeren deele, aan de *getyen*; of men die in zyn voor- of nadeel hebbe. Is men genootzaakt, somwylen, het *gety* te *stoppen*; kan men eenige dagen onderweg zyn: maar, als 't gelukt, dat men van het één gety in het ander kan vaaren, is de weg van *Dortrecht*, 't zy naar *Middelburg*, 't zy naar eenige andere Stad van *Zeeland*, (en desgelyks te rug,) binnen weinige uuren af te leggen.

De gesteldheid van *Land*, *Lucht* en *Water* dezer *Provincie* kortelyk beschouwd hebbende; zo zal ook iets zyn aantemerken, ten opzichte der INWOONEREN; die men nooit, *Zeelanderen*, maar kortheidshalve, ZEEUWEN noemd. De *winzucht*, (eene hoedanigheid, aan alle de Inwooneren dezer Nederlanden, schier gemeen,) doed hen meest zich toeleggen, op den *Koophandel*: waartoe,

toe, hunne *Provincie*, ter oorzake der nabyheid der *Noordzee*, en de gemaklyke in- en uitvaart, zelfs der zwaarſt geladen Schepen, beter, dan eenige andere, gelegen is. De gedaane togten, naar de *Ooſt-* en *Weſtindien*, door verſcheidene lieden dezer *Provincie*, hebben aan dezelve, van tyd tot tyd, groote ſchatten toegebracht. Hier, by komen, de ſterke *Kaperyen*, in tyden van Oorlog, op de Schepen der onderdaanen der vyandelyke Mogenheden; die veele Reeders ryk gemaakt hebben. Doorgaans, werden, in Oorlogstyden, de meeſte *Kapers*, die de Nederlanderen in Zee hadden, in deze Provincie uitgeruſt: weshalven, alle de *Kapers* der Nederlandſche Natie, offchoon ook in andere Provincien t'huis hoorende, gemeenlyk, *Zeeuwſche Kapers*, * plagten genoemd te worden. Door het één en ander, word *Zeeland*, (voor zo verre, den ſtaat der byzondere Ingezetenen, allermeeſt, in de Steden, betreft,) eene der rykſte onder alle de *Provincien*, geſchat: gelyk ook de *rykdom* zichtbaar doorſtraald, in de pracht, niet zo zeer der Klederen, dan wel der *Huiscieraden*; waarin, de *Zeeuwen* het, den anderen Nederlanderen, niet gereedelyk zouden gewonnen geven.

Het

* Dit komt wel overeen, met 't geen, ten aanzien van SPANJE, word aangemerkt: dewyl, naamlyk, de meeſte *Kapers*, die de *Spaanſchen* in oorlogstyden ter Zee brengen, in de Provincie *Biskaje*, en wel, in de Havens van *S. Sebaſtiaan*, *Bilbao*, *S. Andero*, en van andere langs die noorder kuſt gelegen Steden, worden gerust gemaakt, en van daar uit vaaren; is men gewoon, alle de *Spaanſche Kapers*, niet den gemeenen naam van BISKAJERS, te benoemen: 't welk geſchied, naar dien bekenden regel: *a potiori fit denominatio.*

Het verval van *Neering*, in den *gemeenen* Koophandel, waarover men, sedert eenige jaren, in *Zeeland*, meer, dan elders, geklaagt heeft, veroorzaakt, middelerwyle, eene merkelyker verandering, in deze zaak. Het is, daardoor, dat *'s Lands inkomsten*, ter oorzake van de vermindering der in- en uitgaande rechten, op de Koopgoederen, ten achter geraakt, en dat, om die zelve reden, de *belastingen* op de Huizen, Landeryen, Eetwaaren enz. verhoogt geworden zyn: behalven, dat de zwaare onkosten, aan de *Dyken*, den Ingezetenen zeer drukken. Het één by 't ander komende, maakt, dat veelen der Inwooneren, in andere Provincien zich hebben neêrgezet, om daar een beeter bestaan te zoeken: waardoor, *Zeeland*, naar gelang der menigvuldige, daaronder ook sommige groote Steden, Vlekken en Dorpen, niet meer zo *Volkryk* blyft; als het voorheen geweest is. In de *Beschryving* van den *jegenwoordigen staat van Zeeland*, by *Is. Tirion* uitgegeven, (waartoe een zeer verstandig en doorkundig Heer grootelyks zyn hand geleend heeft,) word (*bladz.* 8.) het *getal* der *Inwooneren* van ganseh *Zeeland*, op niet meer, dan omtrent 90000 of 100000 begroot: hoewel, de Schryver daarby voegt: „ dat „ anderen dit getal merkelyk meer begroo„ ten.„ † Voorts, worden de *Zeeuwen* geprezen, als *naarstige* en *vernuftige* lieden: onder wel-

† Naar deze bepaling, zou het getal van alle de *Inwooneren* dezer Provincie, nauwlyks uitmaken de helft van de Inwooneren der Stad *Amsterdam*, alleen; welke op ruim 200000 en door sommigen, op 241000, begroot worden.

welke, veelen hebben uitgemunt, in groote geleerdheid, niet alleen; maar ook, in Staatkunde, en in Krygsdapperheid, voornaamlyk, ter Zee: van welke, een geheele *lyst* word opgegeven, door *de La Ruë*, in zyn *geletterd-*, alsmede, in zyn *ſtaatkundig en heldhaftig Zeeland*. In iever voor 's Lands vryheid; hebbenze, voor de andere Nederlanderen, nimmer behoeven te wyken. En eindelyk, hebbenze reeds voorlang den naam gehad, van *oprechtheid* en *openhartigheid*: waarvan, het oud ſpreekwoord; *goed rond, goed Zeeuwſch*, ten bewys verſtrekt.

De STAATSOMWENDINGEN, in deze Provincie voorgevallen, zyn veelal de zelve, als in *Holland*, geweeſt. Deze hebben, ten aanzien dier twe meer overeenſtemming met elkander, dan met die der andere Nederlandſche Geweſten: dewyl zy, al ſedert de eerſte tyden, toen de *Graaflyke waardigheid* in Holland ingevoerd, en aan 't nageſlachte van DIEDERIK I. beveſtigt is geworden, (dus ſedert den jare 863,) als twe hoewel onderſcheidene *Graafſchappen*, aan EEN en 't zelve *Opperhoofd*, onderhoorig zyn geweeſt. Wel is waar, dat zy, éénmaal, voor zekeren tyd van elkander zyn geſcheurd geweeſt; als, naamlyk, Graaf *Diederik* III aan de Regeering kwam; wien, Keiſer *Hendrik* III, de *Zeeuwſche Eilanden*, reeds toen ten getale van vyf-, ontnam; dezelve aan *Boudewyn* IV, Graaf van *Vlaanderen*, ſchenkende: 't welk gelegenheid gaf, tot geweldige oorlogen, tuſſchen de *Hollanders*, en *Vlamingen*; welke meer dan derdehalve eeuwen voortgeduurd hebben: dan, daarna, zyn de *Zeeuwſche Eilanden*, ten tyde van Graaf *Willem* III, in den jare 1323, door de bemiddeling van

Karel den *Schoonen*, Koning van *Vrankryk*, aan het *Graaflyk* geſlachte van *Holland*, herſteld geworden. Die zelve verwiſſeling der vier *Graaflyke geſlachten*, die het één, na de uitſterving des anderen, (voor zo verre, echter, alleen het Manlyk oir betrof,) in *Holland*, opgevolgt zyn, betrof ZEELAND, desgelyks: 't welk, dus, na een tyd lang te zyn beſtierd geweeſt, door het oud HOLLANDSCH *Graaflyk geſlachte*; van het zelve, in 1299, is overgegaan, tot het *geſlachte* van AVESNES, in *Henegouwen*; daarna in 1345, tot dat van BEYEREN: toen in 1438, tot dat van BOURGONJE: en eindelyk, in 1477, tot het machtig *Huis* van OOSTENRYK; 't welk, die's tyds, ook de geheele *Spaanſche Monarchie* bezat. Doch, de krenkinge, zo der Borgerlyke- als Godsdienſtige voorrechten, door *Karel* V begonnen, en door deszelfs Zoon, *Philips* II, voortgezet en merkelyk verzwaard, viel den vryheid lievenden *Zeeuwen*, zo ondraaglyk, als den Inwooneren van *Holland* en de andere Provincien: weshalven, toen hun geduld ten einde was, derzelver *Staaten*, op de aanraading van Prins WILLEM I, by de *Unie* te *Utrecht*, in den jare 1579, zich vervoegt, en, na het Plakkaat van afzweeringe, des jaars 1581, de *Souverainiteit* over deze Provincie, zich zelven hebben aangetrokken; welke, door den *Munſterſchen vrede* des jaars 1648, aan dezelve beveſtigt is geworden.

De STAATEN dezer *Provincie*, by welke, (gelyk, in alle de andere Provincien,) het *opperſt Gebied* beruſt, beſtaan uit VII Leden; die elk hun byzondere ſtem hebben: naamlyk, de PREMIER NOBLE of *eerſte Edele*, en de *Gedeputeerden* der zes voornaamſte *Steden* dezer Provincie, van

onds

ouds de *goede Steden* genoemd: welke in rang dus na elkander volgen: MIDDELBURG: ZIERIKZEE: GOES: THOOLEN: VLISSINGEN: en VEERE.

De *waardigheid* van EERSTEN EDELEN; die den geheelen *Adelſtand*, anders gezegt, de *Ridderſchap* dezer *Provincie*, verbeeld; was langen tyd bekleed geweeſt, door de *Prinſen*, uit het Doorl. *Huis* van ORANJE; die, telkens een' Heer van aanzien, in hunne plaatze ſtelden, welke hunnen perſoon, in de Vergadering der *Staaten*, vertegenwoordigde. Prins WILLEM I, bekwam deze waardigheid, in 1562, voor zyn' ouëſten Zoon *Filips Willem*, Graaf van *Buuren*, als *Heer van S. Martensdyk*, op het Eiland van *Thoolen* gelegen: te gelyk een' Gevolmachtigden aanſtellende, om, in naam van gemelden Graaf, ter Vergadering der *Staaten van Zeeland*, te verſchynen, en, beneven de andere *Edelen* dezer Provincie; welke die's tyds gezaamlyk het *tweede Lid* * van *Staat* uitmaakten, te helpen beraamen,

al

* Het *tweede Lid*: dewyl, naamlyk, de *Abt* daarna *Biſſchop* van *Middelburg*, als 't hooft der Geeſtlykheid, in die Roomſche tyden, en naar de gewoonte in alle Roomſche landen ſtand gryppende, het EERSTE LID van Staat verbeeldde: waarna, de EDELEN, (weleer met den titel van *Breede Geſlachten* bekend,) volgden; die, als de meeſt begoedde ten platten lande, het TWEDE LID, uitmaakten: en eindelyk, de *Stemmende Steden*, het DERDE LID. Dan, mederhand, by de opkomende beroerten, ter oorzake van den Godsdienſt, de *Biſſchoplyke waardigheid* vernietigt wordende; verving dit *tweede lid*, de plaats van het *eerſte*: hoewel, niet voor de *helft* van het geheel *Staats beſtier*, van *Zeeland*, gelyk in *Gelderland* en *Overyſſel*; door de gezaamlyke Edelen, een even gelyk gezag met alle de Stemmende

al wat in die Vergadering voorkwam. Dan, vermits, weinig tyds daar na, de meeſte *Edelen* dezer Provincie, den *Roomſchen Godsdienſt*, en daarby de belangen des Konings van *Spanje*, blyvende toegedaan, daarom, ten Lande waren uitgeweken, en geen één der anderen in *Staaten* Vergadering verſcheen, heeft 's *Prinſen Gevolmachtigde*, in hoedanigheid, als *Eerſte Edele*, vervolgens *eeniglyk*, in zyn perſoon de ganſche *Ridderſchap* verbeeldende, in die Vergadering, zitting en ſtem behouden; zonder, dat de vertoogen der andere Edelen, daartegen gedaan, in volgende tyden, hierin, eenige Verandering hebben mogen uitwerken: dus de perſoon, die thans de Ridderſchap verbeeld, noch wel *Eerſte Edele* blyft genoemd worden; doch, inderdaad, de *eenige* tot 's Lands regeering *gequalificeerde Edelman* is. Gemelde Prins WILLEM I, in den jare 1581, het Markgraafſchap van VEERE en VLISSINGEN gekocht hebbende, ſcheen daardoor eene bekwaame gelegenheid, optedagen, om, uit kracht van dit *Markgraafſchap*, de waardigheid van *Eerſten Edelen*, erflyk aan zyn geſlacht te brengen; vermits, veelen van gevoelen waren, deze waardigheid aan 't gemelde *Markgraafſchap*, verknocht te zyn: te meer, dewyl *Maximiliaan* van *Bourgonje*, van 's Grootmoeders wege, een achter kleinzoon van Heer *Wolfaart* van *Borſelen*, (met wien, deze aanzienlyke waardigheid 't eerſt zyn' aanvang genomen had,) ook te ge-

Steden hebben. De eerſte Edele, het ganſche lid der *Ridderſchap* verbeeldende heeft nu, benevens de zes Steden, maar *één* Stem.

gelyk, *Markgraaf* van *Veere* en *Vlissinge* geweest was. In dit laatste hebben, echter, de Staaten van *Zeeland* geoordeeld, niet te konnen bewilligen: maar teikens, by de aanstelling der volgende PRINSEN, die waardigheid, aan dezelve opgedragen, onder de bewoordingen: „ als aan „ den *Principaalst gequalificeerden Edelen* in *Zee-* „ *land*; zonder, voor als noch, te konnen ver- „ staan, den *Staat* van *Eerſten Edelen* gebonden „ of geaffecteerd te zyn, aan eenige *Huizen*, „ *Plaatzen*, of *Perſoonen* en *Familien*: en zulks, „ onverminderd elks gerechtigheid. „ Na overlyden van Prins *Willem* III, Koning van *Groot-Brittanje* (in 1702) als het laatst manlyk oir van dezen tak des Vorstlyken Huize van *Nassau*, werd deszelfs Gemachtigde, de Heer van *Odyk*, niet meer ter Vergadering der Staaten toegelaten: en, is de hoedanigheid van *Eerſten Edelen*, een tyd lang opgeschort geweest; blyvende het Opperbewind toen, eeniglyk, aan de *zes* groote STEDEN dezer *Provincie*.

Doch 't gedenkwaardig jaar 1747, ('t welk, in het gemeen, eene groote verandering, in het bestier van alle de Provincien, te wege bracht,) heeft ook de *hoedanigheid* van EERSTEN EDELEN doen herstellen: want, nauwlyks was zyne Doorl. Hoogheid Prins WILLEM IV, roemwaardiger gedachteniſſe, den 28 *April*, in dien dringenden nood, toen deze Provincie, met een' vyandlyken inval der Franschen, gedreigt werd, door de Heeren *Staaten* van *Zeeland*, eenparig verkoren, tot STADHOUDER, KAPITEIN- en ADMIRAAL GENERAAL dezer *Provincie*, of Hy werd, den 16 *May* des zelven jaars,

door die zelve Staaten, tot EERSTEN EDELEN benoemd; die tot zynen Gemachtigde aanſtelde, Jonker *Jan van Borſelen*, van der *Hoge*; die deze waardigheid tot op zyn dood, den 17 *Maart* 1748 bekleed heeft: wordende opgevolgt door den Heer Mr. *Jakob van Citters*; die daarvan vrywillig afſtond, in 1768. De tegenwoordige *Repreſentant* van zyne Doorl. Hoogheid, Prins WILLEM V, is de Heer Mr. *Johan Adriaan van de Perre*, ſedert den gemelden jare 1768.

Zodanige *Gemachtigde* heeft, als eerſte Lid, zitting en ſtem, niet alleen, in het Kollegie der Heeren STAATEN van *Zeeland*, maar ook der GEKOMMITTEERDE RAADEN; als mede ter *Admiraliteit* dezer *Provincie*: en heeft, daar beneven, eene altoosduurende *Kommiſſie*, in de Vergadering van HUN HOOGMOGENDE, in 's *Hage*.

Ten aanzien der *Stemmende* STEDEN van *Zeeland*, is mede door den tyd, een grote verandering voorgevallen. Eertyds, waren VEERE en VLISSINGEN, als *vazalle Steden* (wordende gerekend tot de *Ridderſchap*) buiten de Staats Vergaderingen uitgeſloten: en beruſte toen het recht van Stemmen, by *vyf Steden*; naamlyk, MIDDELBURG, ZIERIKZEE, GOES, THOOLEN en ROMERSWAAL: dan de laatſtgemelde Stad, door verſcheidene watervloeden, inzonderheid van 1530, 1555, 1557, 1561 en 1563, geheel te niet geraakt zynde; zou dit recht alleen, aan de vier eerſt gemelde Steden, verbleven zyn; ten ware Prins WILLEM I, door zyn gezach niet uitgewerkt hadde, dat ook de Steden VLISSINGEN en

en VEERE, in den jare 1574, mede, als *Stemmende Steden*, ter Vergadering der Staaten werden aangenomen.

Dus beſtaan nu de STAATEN dezer Provincie uit den EERSTEN EDELEN, en de *zes* STEDEN; welke zo veele *Gekommitteerden* ter Vergadering mogen zenden, als zy goedvinden; mits dezelve wegens hunne Stad, niet meer dan *één* Stem hebben. Ook, behooren tot de *Staaten*: een RAAD-PENSIONARIS: en een SEKRETARIS van *Staat*.

De Staaten Vergaderingen worden beſtendig gehouden binnen MIDDELBURG, als *Zeelands* HOOFDSTAD, in een der vertrekken der *Abdy*, aldaar.

De KOMMISSIEN buiten 's Lands, naamlyk, ter Vergadering der STAATEN GENERAAL, en GENERALITEITS REKENKAMER; als mede, der RAADEN van STAATEN enz., zyn dus, ingericht, dat de *zeven Leden* van Staat, daarin genoegzaam gelyklyk deelen. Van de *vyf* Gekommitteerden ter *Staaten Generaal* zyn, behalven den *Eerſten Edelen*, en de Stad *Middelburg*; (welke altyd éénen daartoe geeft,) die van drie andere Steden. En de *twe* overige Steden, geven haare Gekommitteerden, in de *Generaliteits-Rekenkamer*. Wanneer éene Kommiſſie ter *Staaten-Generaal* open valt; word deszelfs plaats, door eenen der *Gekommitteerden* ter *Generaliteits-Rekenkamer*, vervangen. Ter Vergadering der *Raaden* van *Staaten*, geeft *Zeeland*, *twe* Gekommitteerden; welker Kommiſſien, by tour beurten, door de *zes Steden* rond gaan. Desgelyks, worden uit de *zes Steden*, uit elk één Gekommitteerde, tot de beiden *Gerechtshoven*; dus, ſamen drie, tot den

HOOGEN RAAD: en, drie tot het HOF-PROVINCIAAL over *Holland*, *Zeeland* en *Weſtvriesland*. *Zeeland* geeft ook *drie* Gekommitteerden ter *Admiraliteit* van *Holland*: één, *op de Maas*: één, te *Amſterdam*: en één in het *Noorder-kwartier*. Deze gemelde *Kommiſſien* zyn in *Zeeland*, voor die, aan welke dezelve ten deel vallen, van des te meer belang: dewyl ze niet, (gelyk, in de andere *Provincien*) om de 2 of 3 jaren verwiſſelen; maar blyven, geduurende hun leven: weshalven, deze *Kommiſſien*, daar, als AMPTEN, worden aangemerkt. En in deze reeds voorlang vaſtgeſtelde order, is, ſedert de verandering der Regeering, door de herſtelling van het *Stadhouderſchap*, geene verandering gemaakt; maar, alles op den ouden voet gebleven: eeniglyk, met dit onderſcheid, dat de door de één of andere Stad tot die Kommiſſien benoemde perſoonen, aan den Heer PRINS ERFSTADHOUDER, moeten vertoond worden; ten einde, die oordeele, of zy bekwaam zyn, om dezelve waardiglyk te konnen bekleeden.

Behalven het Kollegie der *Heeren Staaten*, is 'er een ander der GEKOMMITTEERDE RAADEN dezer *Provincie*; aan welke, de uitvoeringe der *Staats Reſolutien*, in zaken der *Politie*, *Militie* en *Fenantien*, is toevertrouwd, in afwezenheid der Staaten. Tot dit *Kollegie*; welks Leden ook den *Titel* van *Edelmogende Heeren* voeren; worden *zeven* Gecommitteerden gebruikt: één van wege den *Eerſten Edelen*: en de andere, uit de zes *Stemmende Steden*; die deze Kommiſſie, desgelyks, *ad vitam* hebben: en behalven hun *Traktement*, een vrye wooning in één der Huizingen, in de *Abtdy* te *Middelburg*; alwaar

zy

zy ook hunne Vergaderingen houden. De Leden van het Kollegie der *Gekommitteerde Raaden* dezer *Provincie* zyn, te gelyk, de *afgevaardigden* ter *Admiraliteit* van *Zeeland*: welke beneven, de afgevaardigden uit *Holland* en *Utrecht*, hunne Vergaderingen mede, in een der vertrekken der Abtdy, houden. Dit Kollegie ter *Admiraliteit* van *Zeeland* vorderd, het halve recht der Koopgoederen, die uit- en naar *Holland*, over de *Zeeuwſche Stroomen* gevoerd worden: terwyl de wederhelft, door de drie Admiraliteits Kollegien van *Holland* en *Weſtvriesland*, ontfangen word.

'Er zyn, in *Zeeland*, meer andere AMPTEN, die de geheele *Provincie* aangaan; als, van ONTFANGER GENERAAL; de Leden der *Provinciaale* REKENKAMER: twe RENTMEESTERS; één in het Kwartier *Beweſter*- en één *Beooſter Schelde*; die te gelyk, in hoedanigheid als *Hoog-Baljuwen*, het *Krimineel recht* oefenen: voorts, van BALJUW, over de *wateren* van *Zeeland*, enz. . . .

Betreffende, den Staat van den GODSDIENST in *Zeeland*: die zelve *Verandering* in den Godsdienſt, die, omtrent het midden der XVI. Eeuw, gelyktydig met de *omwending* van het *Staatsbeſtier*, in deze Landen voorviel, is ook in deze Provincie met kracht doorgebroken. Men weet, dat het *Euangelie*, in der ſtilte, alreeds begonnen is, zuiver gepredikt te worden, ſedert den jare 1559: allereerſt, door *Gelein Jansz. de Hoorne*, in- en rondom *Middelburg*: en daarna, in 't openbaar, in 1566: welke *Gelein Jansz.*, weinig tyds daarna, verſcheidene medehelpers bekwam, daaronder *Adr. Obrys*, *Samf. Moreis*, *Hendr. van Os*, *Bern. Donder*, als mede, den

1005874

alomme vermaarden *Petr. Dathenus*. Doch sedert 1572, 1573 en 1574, als *Vlissingen*, *Veere*, *Middelburg*, en andere Steden, van de Spaanschen begonnen aftevallen, en aan den *Staat* zich te onderwerpen, had de Hervorming, door deze geheele Provincie, binnen korten tyd, één' ongelooflyken voortgang: zelfs meer, dan in eenige andere Provincie; zo verre, dat genoegzaam *alle de Inwooneren*, het *Pausdom* verlatende, tot den HERVORMDEN GODSDIENST overgingen. Van daar, dat, in geene één *Provincie*, een geringer aantal van *Roomsche*- en andere *Gezindheden*, gevonden worden, dan in *Zeeland*.

Daarom, ziet men, in alle derzelver *Steden*, *Vlekken*, en *Dorpen*, doorgaans bloejende *Gemeenten*; die gezaamlyk door CLIX PREDIKANTEN bediend worden. En deze zyn, in *vier* KLASSEN, verdeeld: hoewel tot de meesten dezer *Klassen*, ook behooren, sommige *Predikanten* van Gemeenten der naastby gelegene *Generaliteits Landen*: naamlyk, van STAATS VLAANDEREN, en van STAATS BRABANT.

De eerste is de *Klassis* van WALCHEREN: waartoe behooren, de Predikanten der Steden *Middelburg*, *Vlissingen*, *Veere*, en der Dorpen op de Eilanden *Walcheren*, en *Noord Beveland*: behalven deze, die binnen de Provincie zyn, noch zeven en twintig, in het *Westlyk* deel van *Staats Vlaanderen*: en eindelyk, drie der *Barriere* Steden, *Doornik*, *Yperen* en *Veurne*: in alles samen LXXVII *Predikanten*; en daar door de talrykste *Klassis*, die ergens in de Nederlanden word aangetroffen.

De twede is, de *Klassis* van SCHOUWEN en DUIVELAND. Deze is de eenige der *Zeeuwsche* *Klas-*

Klaſſen, welke uit geene andere dan binnenlandſche *Gemeenten*, beſtaat: naamlyk, van de Stad *Zierikzee*, van *Brouwershaven*, en de Dorpen der twe gemelde Eilanden: *negen*, op *Schouwen*: *vyf* op *Duiveland*: en één te *Zommelsdyk*, op 't Eiland *Overflakkée*: in alles ſamen XXII Predikanten.

De derde word de *Klaſſis* van ZUID-BEVELAND genoemd: dewyl, de meeſten haarer Predikanten, op dit *Eiland*, zo in de Stad *Goes*, als in de Dorpen, hunne ſtandplaatzen hebben; gelyk ook, één op 't Eiland *Wolfaartsdyk*: maar, de overige *Gemeenten* behooren onder het gebied der algemeene Staaten, in het *Ooſtlyk* deel van *Staats-Vlaanderen*: hebbende ſamen, XXXIV *Predikanten*.

De vierde en laatſte *Klaſſis*, is die van THOOLEN en BERGEN OP ZOOM. Van deze Klaſſis; welke XXVI *Predikanten*, in zich beheliſt; hebben niet meer dan tien hunne Standplaatzen, op den *Zeeuwſchen* bodem: naamlyk, negen, in de Stad *Thoolen* en op het Eiland, dat, naar dezelve benoemd word: en één, op 't klein Eiland *Philippeland*. De overige veertien ſtaan, in de *Stad* en Markgraafſchap *Bergen*, te *Steenbergen*, en te *Lillo* en *Lieftenshoek*, gelegen aan de *Schelde*.

In alle de andere *Nederlanden*, worden, jaarlyks, uit de onderhoorige *Klaſſen*, ſommige *Predikanten* en *Ouderlingen* gedeputeerd, tot een PROVINCIAALE SYNODE; als de hoogſte *Vierſchaar*, voor welke, (onder meer andere zaken,) de Kerklyke *twiſtgedingen*, by appel voor dezelve getrokken, finaalyk worden afgedaan: dan, in *Zeeland*, zyn zodanige *Synoden*, alreeds voor omtrent anderhalve eeuw, buiten gebruik geraakt; zynde

zynde de laatſte gehouden, te *Thoolen*, in den jare 1638. Ook zyn dezelve, in vroegere tyden, nimmer dus gezetlyk gehouden, als, in de andere Provincien; maar gemeenlyk, om het twede, derde of vierde jaar, naar dat de noodzaaklykheid het vereiſchte. Veele dezer *Synoden* zyn niet gehouden, ten by wezen van *Gevolmachtigden*, van wege 's Lands Staaten, of *Kommiſſariſſen Politiek*: en hebben, daarom, nooit derzelver goedkeuring weggedragen. De eenige, door de Heeren Staaten goedgekeurde Synoden zyn, die van *Middelburg*, in 1591, van *Goes*, in 1620, en van *Thoolen*, in 1638; in welke drie, de *Kerken ordeningen* ontworpen en beveſtigt zyn; die noch heden, ten richtſnoer dienen, in zaken, die het *Kerke beſtuur* betreffen.

Vermits dan, in *Zeeland*, geene gewoonlyke Synodale Vergaderingen zyn; zo worden de *Kerklyke proceduuren*, aldaar, het zy, in den *Kerkeraad*, het zy, (de aard der zake dit vorderende,) in het zogenoemde *Collegium qualificatum* der byzondere Gemeenten, eerſt begonnen: welk *Collegium qualificatum*, ten deele uit *Politieke*, ten deele, uit *Kerkelyke perſoonen*, beſtaat; zynde de eerſte, eenige *gequalificeerden* of *gemachtigden* van wege de *Regeering* dier plaatze, en de laatſte, alle de Leden des *Kerkeraads*, naamlyk, *Predikanten*, *Ouderlingen*, en *Diakenen*. Het *Collegium qualificatum* geeft, voor en al eer iets daar in te doen, de zaak ter kenniſſe, aan de *Klaſſis*, beneven de ingewonne ſtukken en bewyzen; vragende de *Klaſſis*, om *advys*; het welk dan gemeenlyk gevolgt word. In gevalle, echter, iemand, door het vonnis van 't *Collegium qualificatum*, meend bezwaard te zyn, mag hy, aan de

Klas-

Klaſſis, appelleeren: of, hy mag rechtſtreeks *appelleeren*, tot eene hogere Vergadering, die de CŒTUS word genoemd; welke by de Heeren Staaten moet verzocht worden; die, dan, dezelve toegeſtaan zynde; twe Heeren *Gekommitteerde Raaden* benoemen; ten einde, als *Kommiſſarisſen Politiek*, die Vergadering mede bytewoonen. Zodanig een *Cœtus* beſtaat, behalven gemelde *Gekommitteerde Raaden*, uit *acht* PREDIKANTEN; uit elke Klaſſis twe; die de eigenlyke *Richters* zyn. Dezen houden altyd hunne byeenkomſten, te *Middelburg*. En het *vonnis*, door dezelve uitgebracht, ingevalle het door 's Lands Staaten bekrachtigt word, beſlist de geheele zaak ten volle. De zwaare koſten, die een *Cœtus* vereiſcht; (moetende, die dezelve verzoekt, 2500 *gulden* daartoe in *konſignatie* leggen;) maken dezelve toch zeer zeldzaam. De *Cœtus*, in deze eeuwe bekend, zyn geweeſt, die van 1711, 1725, 1733 en 1736.

Een ander ſoort van *Kerklyke Vergadering*, in *Zeeland*, is met den naam van CONVENTUS bekend. Deze word gehouden, in elk derde jaar; het zelve jaar, wanneer de *Viſie* der *Autographa* geſchied: en is ook tot niets anders ingericht, dan om, wegens de Zeeuwſche Kerken, twe Predikanten te benoemen, die, beneven *Gekommitteerden* der *Synoden* der andere Provincien, die plechtigheid, in *'s Hage* en *Leiden*, zullen bywoonen. Die Vergadering beſtaat mede, uit *acht Predikanten*, waarvan elke Klaſſis, twe daartoe kommitteerd. En de *plaatze* der *Vergadering* is desgelyks, te *Middelburg*.

Deze *Provincie* heeft, ten aanzien van het *Kerke beſtuur*, meer andere *byzonderheden*; daar onder,

der, ook de wyze der *Beroepingen der Predikanten* en dergelyke; die, van de gewoonten, in de andere Provincien ingevoerd, zeer verre verſchillen. Doch eene uitvoerige beſchryving dier zaken betreft myn oogmerk niet *.

Dewyl, daarbeneven, al ſedert de eerſte tyden der *Reformatie*, veelen onzer *Geloofsgenooten*, uit de zogenoemde *Waalſche* kwartieren der Nederlanderen: naamlyk, van *Vlaanderen*, en van *Artois*; die door de vervolgingen hun Vaderland verlaaten moeſten; in verſcheidene Steden van *Zeeland*, (zo wel als in *Holland*,) zich hadden neergezet, en daar geheele *Gemeenten*, uitmaakten; die daarna door de *vluchtelingen* uit *Frankryk*, in den jare 1685, ter gelegenheid der verbreking van het *Edikt* van *Nantes*, door Koning *Lodewyk* XIV, eene merklyke vermeerdering ontfingen; zo hebben de *Staaten* dezer Provincie gezorgt, dat, aan dezen, bekwaame *plaatzen*, ter oefening van den Godsdienſt, gelyk ook, aan derzelver *Leeraaren*, behoorlyke jaarwedden, werden toegereikt. Van daar, die WAALSCHE of FRANSCHE GEMEENTEN, die, in alle de zes Stemmende *Steden* dezer Provincie, noch heden worden aangetroffen; welker *Opzieneren* der *Waalſche Synode* onderworpen zyn.

Desgelyks, heeft men twe ENGELSCHE GEMEENTEN: de ééne te MIDDELBURG, en de andere te VLISSINGEN; welker *Leeraaren*, tot Leden der Klaſſis van *Walcheren*, aangenomen zyn.

Te

* Van alle deze zaken, is een uitvoerig bericht te vinden, in de *Kerkelyke Geographie* der *Vereenigde Nederlanden*: *III. Stuk*, *blads.* 1—10.

Te VEERE, is ook eene SCHOTSCHE GEMEENTE. En deze tweërlei Gemeente beſtaan eenigzyk, uit lieden, die uit *Engeland* en *Schotland*, ter oorzake van den Koophandel, naar de gemelde Steden zich ter woon begeven hebben.

In MIDDELBURG, ZIERIKZEE en VLISSINGEN, bevinden zich eenige LUTHERSCHEN; die elk hunne *Kerk* en *Predikanten* hebben. En in de drie gemelde Steden, als mede, in GORS, en zelfs, in het Dorp ZOMMELSDYK, zyn Vergaderingen der MENNONITEN.

Doch, van de ROOMSGEZINDEN, die in de andere *Provincien* zo menigvuldig zyn, teld men; in geheel *Zeeland*, niet meer dan *vier* zogenoemde *Statien*: de *ééne*, te MIDDELBURG: de *andere*, te ZIERIKZEE: de *derde*, te GORS: en de *vierde*, in het LAND van TER GORS, anders, *Zuid-Beveland*, geheeten; hoewel die laatſte eenigermate, met die der Stad *Goes*, gekombineerd is.

De JODEN zyn 'er nergens genoegzaam in getal, om eene *Synagoge* uit te maken, dan in de Hoofdſtad, MIDDELBURG.

Geheel ZEELAND, (als gezegt is,) uit verſcheidene groote en kleine *Eilanden* beſtaande, word, door den voornaamſten der *Stroomen*, door welken de Rivier de *Schelde* haare uitwatering in de Noordzee heeft, in *twe* KWARTIEREN verdeeld: welker eerſte, het KWARTIER BEWESTER-SCHELDE- en het ander BEOOSTER-SCHELDE, genoemd word.

Tot het *eerſte Kwartier*, behooren de *Eilanden*: WALCHEREN: ZUID-BEVELAND: NOORD-BEVELAND: WOLFAARTSDYK: S. JOOSTLAND: en OOST-BEVELAND.

En

En tot het laatſte: de *Eilanden*: SCHOUWEN! DUIVELAND: THOOLEN: met *Nieuw Voſmaar*: FILIPPELAND: en een gedeelte van OVERFLAKKEE; naamlyk, het Dorp *Zommelsdyk*.

In de Beſchryving der *byzondere plaatzen* dezer *Provincie*, zullenwe den zelven weg, als in die der voorige Provincien, inſlaan: beginnende, met de zes STEMMENDE STEDEN: en wel, eerſt, met

MIDDELBURG. Byaldien de overleveringe, welke wil, dat deze Stad, haaren oorſprong en naam zoude hebben, van *Metellus*, een Roomſch Veldoverſten, eenigermate mogte ſtant grypen; zo zoude de *naam*, in 't *Latyn*, *Metelliburgum*, behooren te worden uitgeſproken: dan, men teld dit voorgeven, met recht, onder de verdichtzelen. Dat echter een zekere *Burgt*, of *Slot*, de eerſte gelegenheid tot ſtichting dezer Stad gegeven hebben, blykt genoegzaam, uit, deszelfs *Wapen*; 't welk een' *Burgt* vertoond: maar, waarom dan de naam *Middelburg* niet gereder afgeleid, van de *gelegenheid* dezer *Burgt*, omtrent in 't *midden* des Eilands *Walcheren*? Dit is het gemeen gevoelen der hedendaagſche Aardryksbeſchryveren; die daarom den *Latynſchen naam* lieſſt, *Medioburgum*, of *Medium Caſtrum*, willen uitgeſproken hebben. Dit is toch de echte Latynſche vertaaling van 't naamwoord, *Middelburg*. En dewyl, behalven deze-, noch een andere *Stad* of *Steedje* van dien zelven naam, in *Ooſtenryks Vlaanderen*, niet verre van *Sluis*, ligt; zo word deze Stad gemeenlyk omſchreven, als *Middelburg*, *in* ZEELAND.

Ten aanzien der *grootte*, behoeft deze Stad voor weinige Steden in de *Nederlanden*, te zwichten: 't welk, uit 't getal der *Huizen* is afteneemen; die, ingevolge de lyſte des jaars 1739, bedroeg, 3885. Daardoor, mag men 't getal der *Inwooneren*, op omtrent 25000 begroeten.

Ook kan ze, ten aanzien der *Straaten*, *Markten* en *Gebouwen*, voor eene der *fraaiſte* Steden in onze Nederlanden, doorgaan: welker *Inwooneren* taamlyk welvaaren ter oorzake van den Koophandel; die aldaar meer, dan in de meeſte andere Zeeuwſche Steden bloeid.

Zy heeft een *langwerpig-ronde* gedaante, en is met een harden Wal omgeven; eenigermate, naar de hedendaagſche Veſtingbouwkunde, verſterkt, met derzien *Bolwerken:* daar beneven, met een breede *Watergracht*; die beſloten is, door eene met Boomen beplantte *Buitencingel* De oude *Gracht*, binnen welke de Stad, eertyds noch met eene enkele Steenen muur omgeven, beperkt was, is noch in weezen: en loopt, met een halven cirkel, binnen door de Stad; eindigende, in een groote waterplas, die het *Molen-water* genoemd word. Zy heeft acht POORTEN: twe, ter rechter- en ſlinkerzyde der *Haven*, worden genoemt, de éene de VEERSCHE- en de andere, de SLYKPOORT; die beiden ook, met de naamen van NOORDDAMMER- en ZUIDDAMMER-POORT, van elkander, onderſcheiden worden. De eerſtgemelde word dus genoemd: dewyl, daardoor de weg naar *Veere* loopt. De overige zyn; de S. GEERTE- of (kortheidshalve,) de SEEGERS-POORT; de VLISSINGSCHE-POORT; door welke men gaat, naar *Vliſſingen*: de LANGEWYDE POORT: de SEIS-POORT: de NOORD-POORT: en, de KOE-POORT.

Buiten de Stad, ziet men overal fraaje *Speeltuinen:* beneven eene menigte van *Weiden* en *Bleekerzen*; die de gezichten van rondomme zeer verangenaamen. Naar *Vliſſingen*, en naar *Veere*; beiden, één uur gaans, de eene ten zuidweſten en de andere, ten noordooſten, van daar gelegen; loopt een *Straatweg*; te weerzyde met Boomen beplant.

De BINNEN-HAVEN dezer Stad is redelyk groot. Zy plagt eertyds, niet verre van *Arnemuiden*, zich te vereenigen, met het Water, 't welk *S. Jooſtland* affcheid, van *Walcheren*; aldaar, het *Arnemuidenſche Gat* genoemd. Van de Kil, door welke deze vereeniging geſchiede, zyn eenige overblyfzelen te zien; welke noch heden den naam van de *Oude Haven* draagt. Dan, dewyl dezelve veelerlei ongemakken onderhevig was; is in 1532. en drie volgende jaren, met vergunning van Keiſer *Karel* V, eene andere Vaart, die thans de *Nieuwe Haven* genoemd word, aangelegt; welke genoegzame breedte en diepte heeft, om zwaar geladen Zee Schepen van 400 Tonnen, tot aan en in de Stad te brengen: daar zy bekwaame ligplaatzen hebben; gedeeltelyk in de *Binnen Haven*, welke doorgaat, tot aan de *Koorn Beurs*; gedeeltelyk, in een ander water langs de zogenoemde *Kaai*, uit deze Haven, naar 't wes-

ten, Stedewaard in lopende: welke beiden gemeenlyk, met allerlei ſlach van Schepen verdeeld zyn. En ten einde, deze Binnen Haven, en 't water langs de Kaai, haare behoorlyke diepte niet te doen verliezen, is alreeds in 1554, in het noord einde der Stad een zogenoemde *Houder* aangelegt; naamlyk, het zo even genoemde MOLEWATER; zynde eene groote ruime *Kom*; in welke, by vloedtyd, het water, tot eene zekere hoogte, zo menigmaal 't nodig is, in- en, daarna, wanneer de Ebbe tyd byna verſtreken is, door twee *Sluizen*, weder word uitgelaten; het welk dan eene ſterke ſchuuring langs den grond geeft, ter bevordering der diepte. De gemelde *Buiten Haven*, neemt haaren aanvang, tuſſchen de Noorddammer- en Zuiddammer-poorten: is een half uur gaans lang: en eindigt, tegen over het Dorp *Nieuwland*, in het zelve water, dat de Eilanden, *Walcheren* en *S. Jooſtland*, van elkander ſcheid; 't welk, daar, het *Kanaal* van *Weſtzingen* genoemd word. Dit water is, echter, niet zo diep, als de *Haven* zelve; ter oorzake van den *Slib*, die, by elken vloedtyd, tegen over 't Kaſteel *Rammekens*, (daar het gemeenſchap met de *Weſter Schelde* heeft,) telkens word ingelaten; die deszelfs grond verhoogt. Ten einde dit ongemak, zo veel doenlyk, voor te komen, zyn ſchier dagelyks, eenige Arbeidslieden bezig, met dien Slib uit te baggeren, en naar elders weg te voeren.

Aangaande den tyd der eerſte Stichting der *Burgt*, die haaren naam en Wapen aan deze Stad gegeven heeft, is in 's Lands oude Geſchiedenisſen, een diep ſtilzwygen: het welk, alleenlyk, ten bewys van derzelver hoogen ouderdom, mag verſtrekken. Ook zou men thans bezwaarlyk konnen aanwyzen, de plaats, waar dezelve geſtaan heeft: hoewel, men gemeenlyk denkt, omtrent de plaats, waar nu de zogenoemde *'s Graavenſteen* ſtaat; zynde 't Stads *Gevangenhuis*: omtrent in 't midden der Stad. Vermoedelyk, is deze BURGT aangelegt, als eene ſterkte, tegen de *Vlaamingen*; die van tyd tot tyd, het Eiland *Walcheren* plagten te onruſten, en veele verwoeſtingen in het zelve aanterechten: 't welk verſcheidene Inwooneren dezes Eilands zal bewogen hebben, onder de beſchuttinge van dit *Slot*, ter woon zich neer te zetten: waardoor, 't getal der rondom ſtaande *Huizen* allengs vermenigvuldigende; eindelyk, deze *Stad* geworden is. Koning *Willem*, Graaf van *Holland* en *Zeeland*, heeft by de Middelburgers zich zeer verdiend gemaakt, door aan dezelve, groote voorrechten te verleenen;

ter

ter vergelding van hunnen bewezen bystand, in den *Veldslag*, tegen de bekende *Zwarte Margriet*, Gravinne van *Vlaanderen*, by *West Kappel* voorgevallen, in den jare 1253; in welke, zy veel toebrachten, tot de overwinninge. De volgende *Graven* hebben deze voorrechten van tyd tot tyd vernieuwd, en met andere vermeerderd; welke veel bevordering aan den bloei van hunnen Koophandel gegeven hebben; zo verre, dat *Middelburg*, in 1368, mede, onder 't getal der *Hanzé-Steden*, werd aangenomen. De sterke handel der Inwooneren lokte derwaard, langs hoe meer, allerlei Vreemdelingen: waardoor; die Stad in Volkrykheid, en daardoor gelyk, in grootte, merklyk toenam. En hoewel ze, door de nabuurige *Vlamingen*, meer dan eenmaal belegerd, ingenomen, en jammerlyk getyfterd is geworden; kwam zy toch telkens schielyk weder tot haaren vorigen bloeistand.

Geen' kleinen luister (byaldien men, naar 't begrip, dat men dies tyds daarvan had, mag spreken,) heeft aan deze Stad bygezet, dat zy, in den jare 1560, door *Paus Paulus IV*, mede op de lyst gesteld werd, der veertien nieuwe *Bisdommen*, in deze Nederlanden opgerecht, met oogmerk, om aan het werk der Hervorming, met des te meer kracht, tegenstand te bieden. De *Abt* der *Abtdy* van *S. Niklaas*, *Nikl. de Castro*, (anders gezegt, *van der Burch*,) die alreeds het *Hoofd* der *Geestlykheid* dezer Provincie was, werd, als naast, daartoe gerechtigt, tot deze waardigheid verheven; doch, met grooten tegenzin van 's Lands Staaten: dien men, over deze aanstellinge, niet eenmaal geraadpleegt had.

Koning *Filips*, die eerste aanlegger was van dit werk, heeft echter, hier, zo min dan elders, zyn oogmerk, om de Hervorming te stuiten, daardoor bereiken konnen. De Hervorminge was, in den jare 1559, reeds begonnen: en werd, in weetwil van allen tegenstand, zo krachtig voortgezet, dat het groot getal der *Bekeerden* binnen *Middelburg*, in 1566, de Magistraat deed schroomen, de Bloedplakkaaten tegen hen uittevoeren: en dat zy zelfs het Prediken, zo binnen, als buiten deze Stad, by oogluikinge moesten toestaan.

Doch, dit werk verkreeg eerst, zyn vol beslach, als deze Stad, na eene insluiting, (*blocquade*,) van omtrent twe jaren, in 1574, in handen der *Staaten* overging: wordende, door de overgave van *Arnemuiden*, verstond-gevolgt. In

den jare 1572, hadden, naamlyk, de Steden VLISSINGEN en VEERE, voor den Prins *Willem I*, zich verklaard: des niet dan deze ééne Stad ontbrak, om, in 't bezit des geheelen Eilands *Walcheren*, te geraken. En terwyl de Staatschen, door het bezit der twe gemelde Steden, reeds een vasten voet op dit Eiland gekregen hadden; viel 't hun niet moeilyk, de Stad *Middelburg* te Land in te sluiten: en ter Zee geschiede dit, door eene menigte van wel bemande Schepen, die de Stroomen bezet hadden: waardoor, den Inwooneren, alle toevoer van levensmiddelen was afgesneden. De Spaanschen hebben wel geene middelen onbeproeft gelaten, om de Stad van versch Volk en levensmiddelen te verzien; 't welk hun ook, meer dan eens, eenigermate gelukt was: doch, ten laatsten, na dat de Borgers en de Krygsbezetting een onbeschryflyken hongersnoot hadden uitgestaan; moest *Mondragon*, die binnen die Stad het gebied voerde, zich overgeven: sedert welken tyd, zy altoos, aan der *Staaten* zyde, gebleven is.

De ABTDY, van *S. Niklaas*, van welke wy hiervoor gemeld hebben, blyft; niettegenstaande zy een tyd lang, in een *Bisschoplyk Paleis*, is veranderd geweest; noch heden, de *Abtdy*, genoemd worden: waarschynlyk, dewyl de *Bisschoplyke* waardigheid niet lang genoeg geduurd heeft, dan, om dien naam, waaraan men sedert zeer vroege, tyden aldaar gewoon was, te doen verslyten. Men zegt, deze *Abtdy* eertyds een *Klooster* van *Reguliere Kanonniken* geweest te zyn, die door *Godebald*, Bisschop van *Utrecht*, wegens hun loshandig leven, daar uit verjaagt werden: welke, in 1128, eenige Monneken der *Abtdy* van *S. Michiel*, te *Antwerpen*, in derzelver plaats stelde: en deze waren van de order der *Premonstreiten* *. Zeer vermoedelyk is, ter zelver

* Deze *Monniken* worden ook, gemeenlyk, NORTBERTINEN, genoemd, naar den stichter dezer Geestlyke order, den zogenoemden *H. Norbert*, uit *Santen*, in 't Hertogdom *Kleve*, oorspronglyk; die, in 1126, *Aartsbisschop* van *Maagdenburg*, geworden is. De naam van *Premonstreiten* is oorspronglyk, van de *Abtdy*, *Premonstre* (*Præmonstratum*,) in de Provincie *Isle de France*, in *Vrankryk*, westwaard van de Stad *Laon*, gelegen: welke het eerste Klooster was, door den *H. Norbert* gesticht, eer hy Aartsbisschop van *Maagdenburg* was geworden: in het welk hy een eenzaam le-

ver tyd, dit *Klooſter* tot eene ABTDY verheven: welke, door Koning *Willem*, Graaf van *Holland* en *Zeeland*, in 1256, merklyk vergroot en verbeeterd is, en met verſcheidene erven en tienden begiftigt; waardoor zy geworden is, eene der rykſte *Abtdyen* in deze *Nederlanden*. 'Er zyn in 't geheel XXXV *Abten*, na elkander, gevolgt; wier gezach van tyd tot tyd aangroeide; zynde zy het *Hooft* der geheele *Geeſtlykheid* dezer Provincie; en daarby, in de Staats vergaderingen, het *eerſte Lid* der Provincie verbeeldende.

De *Kerk*, tot deze *Abtdy* behoorende, plagt wel eer, de OOST-MUNSTER * genoemd te worden: en is noch heden, met den naam van de ABTDY- of ABTDIEKERK, meeſt bekend: hoewel ze ook veeltyds genoemd word, de NIEUWE KERK. Men had dezelve, by haare eerſte ſtichting, aan de *H. Maagd*, en aan den *H. Niklaas*, toegeweid.

Zy was voorheen, veel grooter, dan jegenwoordig, en veel verder in de lengte uitgeſtrekt: want, daaraan behoorde toen mede, de CHOOR KERK; die, daarom, dezen naam tot heden bewaard; dewyl zy het CHOOR der *Abtdykerk* uit maak-

leven leidde. Dit Klooſter is noch de algemeene vergaderplaats dezer order; waarin alle de *Abten* of derzelver Gedeputeerden, eenmaal 's jaars, ſamenkomen, om over zaken hunner order betreffende, te beraadſlagen. De Monneken dezer order, die getiteld worden, *vrye Reguliere Kanonniken*, zyn in wit laken gekleed; en dragen ook witte hoeden.

* MUNSTER is een verbaſterd woord, afkomende, van het Griekſch, *Μοναστήριον*, in het Latyn, *Monaſterium*: 't welk een *Klooſter* betekend. In de Roomſche tyden, werd die naam van *Munſter*, of *Munſter Kerk*, gegeven, aan de *Kollegiale*- anders gezegt, *Kapittel Kerken* der *Kanonniken*: dewyl deze, in het gebouw, tot die Kerk behoorende, als in een *Klooſter*, plagten ſamen te woonen, ook ſamen ſpyſden, en hunne goederen gemeen bezaten, gelyk de *Monneken*. Van daar, is dit woord ook een *eigen naam* geworden, van *Steden* en *Vlekken*; die, van zodanige *Klooſters*, eerſt begonnen zyn: als de Stad, MUNSTER: MUNSTER BILSEN: MUNSTER EIFFELT: MUNSTERHAUSEN: MUNSTERBERG; S. KORNELIS MUNSTER; en veele andere.

maakte. Doch die beiden zyn nu, door het *Auditorium*, dat is, de *gehoorzaal*, in welke de *Professoren* der *Illustre School* hunne Lessen geven, van elkander gescheiden. Op dit *Choor* der Abtdykerk, vonden eertyds, (gelyk ten minsten, sommigen Chronyken willen) hunne rustplaats, Graaf *Willem* II, Roomsch Koning, en deszelfs Broeder *Floris*; die, als Voogd van deszelfs minderjarigen Zoon, Graaf *Floris* V, een tydlang, deze Graafschappen bestierd heeft: als mede, Gravinne *Ada*, die reeds veel vroeger, naamlyk, in 1213, overleden is: hoewel andere zeggen, dat deze laatste zou begraven zyn, in de Kerk der Abtdy van *Sterkenrode*, aan den *Demer*, niet verre van *Maastricht*, gelegen. Van de *Tombe* zelve, die men zegt, boven dit Graf opgerecht geweest te zyn, is thans niets meer te vinden.

Deze *Abtdy Kerk* pronkt, met een zeer konstig en cierlyk gemaakten *Toren*; die de hoogste is, in geheel *Middelburg*. En zy is, onder alle de Nederduitsche Gereformeerde Kerken dezer Stad, de éénige, van een *Orgel* voorzien; die meer dan eenmaal vernieuwd, en onlangs zeer vergroot is.

Ook pronkt deze *Nieuwe Kerk*, met een fraaje achtkantige *Predikstoel*; ondersteund door eenen gebeeldwerkten Arend; die met zyne Klauwen 't Stads Wapen vasthoud. Aan de noordzyde dezer Kerk, hangt aan den muur, een Bord, met verguide Letteren; strekkende ten Grafschrift der *twe Zoonen* van den gewezen Raad-Pensionaris, de *Brune*; welke beiden in éene maand overleden zyn. Het zelve luid:

Gy jonge en dertle liên!
Komt aan dit Graf bezien,
Het geen dienstig is te weeten:
Twe Broeders, jong en sterk,
Bedekt hier deze Zerk;
Beid' in éene maand verbeeten.

Deze Kerk was, door den Paus, eerst geschikt, tot de *Kathedraale Kerk* van den nieuwen Bisschop; welk voorrecht daarna, aan de *S. Pieters Kerk*, verleend is. Middelerwyl, bleef de *Abtdy* de *woning* des *Bisschops*; aan wien ook de inkomsten der ryke goederen dezer Abtdy tot deszelfs onderhoud werden toegelegt.

Deze Abtdy zelve is een groot en zeer staatlyk gebouw; of

of liever, een ſamenſtel van verſcheidene gebouwen; die de meeſten hun uitzicht hebben, op een groot binnenplein. De *eerſte Edele* van *Zeeland* heeft, in deze *Abtdy*, zyne vaſte wooning: gelyk ook, de *Penſionaris* des Lands. Byzondere *vertrekken* derzelve zyn afgezonderd, ter Vergaderplaatzen, der Edelmogende Heeren *Staaten*, en *Gekommitteerde Raaden* van *Zeeland*. Een ander groot en luchtig vertrek is de Vergaderplaats der Heeren Gekommitteerden ter *Admiraliteit* van *Zeeland*. Een is geſchikt, voor het Kollegie van den *Raad* en *Leenhove* van *Vlaanderen*. En de Heeren, welke ter Vergadering der Staaten van *Zeeland*, wegens de Steden *Zierikzee*, *Gees*, en *Thoolen*, gekommitteerd zyn, hebben aldaar, gedaurende hunne aanwezenheid binnen deze Stad, hunne *Logementen* desgelyks. Men vind, daar, ook de *Graafſyke munt*, en de *Wiſſelbank*.

Behalven deze *Abtdy Kerk*, of *Ooſt-Munſter*, had men oudtyds, te *Middelburg*, twe andere voornaame Hoofd-Kerken; welker één, de Noord-Munster- en de andere de West-Munster, ter onderſcheiding van deze, genoemd werden: ſtaande deze drie, in opzicht tot elkander, omtrent, als in een' gelyk zydigen driehoek.

De Noord-Munster, is dezelve, die anders de S. Peters Kerk word genoemd; ter eere van dien *Apoſtel*, aan wien zy toegewyd geweeſt is: en heet ook de Oude Kerk. Zy is geſticht, in het begin der XIV Eeuw, door *Willem* III, Graaf van *Holland* en *Zeeland*, tot een *Kapittel Kerk* van een' Deken en veertien Kanonniken. Doch als de *Abt* van *S. Niklaas*, *Nikl. de Caſtro*, in 1559, *tot eerſten Biſſchop* van *Middelburg*, was aangeſteld, werd deze de Kathedraale Kerk des *Biſſchops*: hoewel zy dit voorrecht niet langer behield, dan tot den dood des gemelden Biſſchops, in den jare 1574: want, alhoewel, na hem, noch twe Biſſchoppen: naamlyk, *Johan van Stryen* en *Kar. Filips de Rodoan*, gevolgt zyn, hebben deze, toch, in die waardigheid zich niet konnen handhaven, wegens de ſchielyk doorbrekende *Reformatie*: weshalven, zy eeniglyk, met den *titel*, zich hebben moeten vergenoegen; zynde niet anders, dan als *Biſſchoppen in partibus* (ſcil. *Infidelium*,) beſchouwd konnen worden. Zy is een groot gebouw; hebbende de gedaante van een *Kruis Kerk*. Haar *Toren* is niet hoog, en met een ſtompen kap gedekt. De omgang dezes Torens heeft, noch vier kleine Torentjes, op elken hoek, één: het welk, in de Roomſche

ſche tyden, als het kenmerk gehouden werd van een *Parochie* of *Moederkerk*; aan welke, andere Kerken ondergeſchikt waren. In deze Kerk, ziet men de marmere *Graftombe*, opgerecht, ter eere van twe Zeeuwſche Zeehelden, de gebroeders, *Korn. Evertſen* en *Jan Evertſen*, beiden Lieutenant Admiraals; die, in onderſcheiden Zeegevechten, tegen de Engelſchen, in den jare 1666, de één, den 11 *July*, en de ander, den 4 *Aug.* deszelven jaars, in de *Noordzee*, naby de kuſt van Engeland, hun leven voor 't Vaderland verloren hebben: in welk Graf, de beiden Zoonen van den eerſtgenoemden, mede Lieutenant Admiraals, naamlyk, *Kornelis Evertſen* en *Gelein Evertſen*, begraven zyn. De beroemde *Hadr. Junius* van *Hoorn*, heeft in die zelve Kerk, ook zyn begraafplaats.

De *derde*, naamlyk, de WEST MUNSTERKERK heeft geſtaan, op de groote Markt, by het Stadhuis. Zy begon, gebouwd, te worden, in 1390; als de Stad, onder de Regeering van Hertog *Albrecht* van *Beyeren*, Graaf van *Holland* en *Zeeland*, door den bloei van haaren Koophandel, inzonderheid van den Lakenhandel op Engeland, ter oorzake van haare Volkrykheid, aan die zyde verder uitgezet werd. Dan, deze Kerk is, in den jare 1575, afgebroken.

Ter vergoeding van het gebrek van deze, is daarna, in 1655, en volgende jaaren, tot 1666 ingeſloten, de OOST KERK gebouwd, naar 't model, door den Bouwmeeſter *Dryfhout* daarvan ontworpen. Deze *Kerk* is, (gelyk genoegzaam alle die na de *Reformatie* geſticht worden,) in de gedaante van *Koepel*, achtkantig: en boven verciert, met een Lantaarn; door welke zy, beneven de vengſterglazen, veel licht ontfangt. Zy mag voor een pronkſtuk eener welgeregelde Bouwkunde doorgaan: en kan een groote menigte Volks bergen. Zy heeft, langs den grond, de breedte van 96 voeten en 4 duimen, over 't kruis: en de hoogte van 151 voeten en 9 duimen, Middelburgſche maat. Zy word, de *Ooſtkerk*, genoemd: dewyl zy, in het Ooſtlykſt gedeelte der Stad, naby de Haven, ſtaat.

De GASTHUIS KERK, en de VISCHMARKTS KERK; zyn de twe andere Kerken; die mede ten dienſte der *Hervormden* (welker *Gemeente*, binnen deze Stad, zeer talryk is;) geſchikt zyn. De eerſte behoorde eertyds, tot het daar naaſt ſtaande *Gaſthuis* van *S. Barbara:* dan de andere was een *Kloſter Kerk* van de Nonnen der order van *Franciskus*.

In

In dezé zes Kerken, word de dienſt, door *twaalff Predikanten*, waargenomen.

De FRANSCHE KERK ſtaat, naby de Abtdy: en word door drie *Predikanten*, bediend.

De ENGELSCHE KERK was, eertyds, de Kapelle van het Klooſter der *Cellebroërs*. Haar *Predikant* is een Lid der *Klaſſis* van *Walcheren*.

Aan de Zuideingel van het *Molenwater*, ziet men de LUTHERSCHE KERK: een zeer fraai vierkant gebouw: nieuwlings, in ſteé der oude Kerk; die ter oorzake van den ſterken aanwas dezer Gemeente, te bekrompen geworden was; geſticht, in den jare 1740. Daarin, word de dienſt door twé *Predikanten* waargenomen.

De MENNONITEN KERK, word desgelyks, door *twé Predikanten* bediend.

Men heeft, te *Middelburg*, ook eenige ROOMSGEZINDEN; dan, zeer weinigen: 't welk daaruit alleen is afteneemen, dewyl zy niet meer dan één *Kerkhuis* hebben; ſtaande, in een afgelegen oord der Stad, naby de wal, en niet verre van de Vliſſingſche Poort. En deze is te gelyk, de *eenige*, die, in 't geheel Eiland *Walcheren*, word aangetroffen: dus de *Roomsgezinden*, die te *Vliſſingen* en *Veere*, alsmede, in de Dorpen, worden aangetroffen, aldaar moeten ter Mis gaan. Eene omſtandigheid, waardoor, weinigen van die Gezindheid worden aangemoedigt, om in dit Eiland ter woon zich neér te zetten.

Eindelyk, hebben ook de JOODEN, eene *Synagoge*, binnen deze Stad.

Het RAADHUIS van *Middelburg*, ſtaat, aan de noordzyde der groote Markt. *Karel de Stoute*, Hertog van *Bourgonje*, en Graaf van *Holland* en *Zeeland*, was deszelfs Stichter; die dit werk aanving, in 1468. Het is dus naar den ouden ſmaak gebouwd: maar, des niet te min van een deftig aanzien. Het voornaamſte, waarop hét oog der aanſchouwers valt, zyn de afbeeldingen van 25 *Graven* en *Gravinnen* van *Holland* en *Zeeland*, met welke deszelfs Voorgevel verciérd is: met derzelver naamen, op elk voetſtuk uitgedrukt. Dan, dewyl deze eindigen, met Keiſer *Karel* V, den derden opvolger van *Karel* den *Stouten* zelven; zo blykt, dat de afbeelding der drie laatſte Graven, eenigen tyd na den dood des gemelden *Hertog* van *Bourgonje*, by de overigen gevoegt zyn. Dit gebouw, is, gelyk, ook deszelfs fraaje Toren, van witten arduinſteen opgemaakt.

Aan de weſtzyde van 't Stadhuis, is een groote Zolder; die gebruikt word, tot een *Arſenaal*, of bewaarplaats der wapenen; waarvan dezelve ryklyk voorzien is. En aan die zelve zyde gelyks den grond, naaſt 't Stadhuis, is de Stads VLEESCHHAL: in welke, men aan den wand ziet hangen, een in Schildery verbeelden ongemeen zwaaren *Os*, die, voor eenige jaren, aldaar geſlacht en ter koop geveild is.

Vermits de beiden *Maatſchappyen* van *Koophandel*, de *Ooſt-* en *Weſt Indiſche Kompagnien*, hare Kamers binnen *Middelburg* hebben; is ter Vergadering der Heeren *Bewindhebberen*, zo der ééne, als der andere, een byzonder *gebouw* afgezonderd.

Het OOST INDIESCHE HUIS ſtaat ter rechter zyde der Haven, als men inkomt. Het is een groot gebouw: waarvan, het achterſt deel, 't welk op de Breéſtraat uitkomt, beſtaat in Pakhuizen; waarin, de Ooſt Indieſche waaren opgelegt, en bewaard worden, tot den tyd der Verkooping.

Tot dit *Ooſt Indieſche Huis*, behoord de SCHEEPSTIMMERWERF; die men voor aan by het inkomen der *Haven*; ter ſlinkerzyde, ontmoet: zynde een groot plein, omringt met Pakhuizen en Woonhuizen der Bedienden dezer Maatſchappy. Ook, ziet men, buiten de Zuiddammer Poort, een lange *Lynbaan*, ten dienſte derzelver Kompagnie.

Het WEST INDIESCH HUIS is van kleinder begrip: en ſtaat, in den *Langendelft*. De *Weſt Indieſche Timmerwerf*, is naaſt die der *Ooſt Indieſche Kompagnie*. Langs die beiden Werven, ſtrekt zich het DOK; waarin een menigte van Schepen geborgen konnen worden.

Aan het weſtlyk einde van dit zelve *Dok*, is 's LANDS MAGAZYN; dienende ter bewaaring van allerlei Oorlogs voorraad, van het *Admiraliteits* Kollegie van *Zeeland*.

Onder andere voorrechten, is *Middelburg* ook van een GYMNASIUM of ILLUSTRE SCHOOL voorzien: welke alhier van des te meer noodzaaklykheid word bevonden; dewyl in deze Provincie geene *Univerſiteit* of *Akademie* is. Eigenlyk was de *Univerſiteit* van *Leiden*, ten dienſte der beiden Provincien, *Holland* en *Zeeland*, ingericht: dan, de Kerklyke verſchillen, tuſſchen de *Arminianen* en *Gomariſten*, aldaar ontſtaan; welke merklyk toenamen, door het beroep van *Koenr. Voſtius*, in *Arminius* plaats, in 1611, tot Profeſſor in de Godgeleerdheid; niettegenſtaande dees' beticht werd, der leere van *Socinus* toegedaan te wezen; gaven aanleiding om, (ten einde de Zeeuwſche jeugd door geene *Sociniaanſche*

sche dwalingen besmet mogte worden,) te *Middelburg* eerst, een *Collegium Theologiæ* opterechten: waartoe, *Fr. Gomarus*, eertyds Professor der Godsgeleerdheid te *Leiden*, en gewezen Amptgenoot, van *Arminius*, beneven *Ant. Walæus* en *N. Meinard*, tot eerste Professoren werden aangesteld. In den jare 1650, is dit *Kollegie*, door de Stads Regeering, in een *Gymnasium* veranderd, en met veele voorrechten begunstigt. Men beriep, toen, Professoren, niet eeniglyk in de *Theologie*, maar ook, in de *Rechtsgeleerdheid*, in de *Geneeskunde*, in de *Wysbegeerte*, en in de *Literatuur*. Dit *Gymnasium* blyft noch stand houden: hoewel 't getal der *Professoren*, niet ten allen tyde, vast bepaald is. Dezelve geven, tot onderwys der jeugd, (behalven in hunne Huizen,) ook weeklyks openbaare lessen, in het *Auditorium*; zynde een ruime gehoorplaats tusschen de *Nieuwe Kerk* en de *Choor Kerk*. In dezelve worden mede Lessen gegeven, door twe *Lectores*, (welke thans zyn, de *Rector* en *Conrector* der Latynsche School) in het *Grieks*, de *Welsprekenheid*, en in de algemeene *Historien*. Dan, de Lessen in de *Ontleed-* en *Vroedkunde* geschieden, door een *Lector* in deze Wetenschap, in eene andere gehoorplaats. By 't *Molenwater*, staat een OBSERVATORIUM; ten diensten van die in de *Sterrekunde* onderwezen worden.

Die Stad mag zich ook beroemen, op verscheidene GELEERDE MANNEN, aldaar gebooren; die door hunne Schriften, eenen onsterflyken naam verkregen hebben. Onder deze, worden genoemd: *Paulus* van *Middelburg*; een Man, die in de *Wiskundige* wetenschappen zeer ervaren was; en die naar *Rome* ontboden, aldaar tot Bisschop van *Fossombrone*, eene Stad in het Pauslyk gebied, werd aangesteld: *Nicolaus Everhardi*, die, dewyl hy in eene aan deze Stad onderhoorige Buurtschap geboren was, ook van *Middelburg* toegenoemd werd; die meest uitmuntte, in de *Rechtsgeleerdheid*, en tot *President*, niet alleen van het *Hof* van *Holland* en *Zeeland*, maar ook, van den *Hoogen Raad* van *Mechelen*, verheven werd; daar hy in den jare 1532 gestorven is; verscheidene Kinderen nalatende, onder welke voornaamlyk twe, de één *Petrus*, in de *Godsgeleerdheid*, naar de wyze dies tyds, en de ander, ook *Nicolaus Everhardi*, in de *Rechtsgeleerdheid*, zich beroemd gemaakt hebben; welke laatste, desgelyks, het *Presidentschap*, in den Hoogen Raad van *Mechelen*, bekleed heeft; zynde daar over-

overleden, in 1566: *Nicolaus Nicolai Grudius*; mede een beroemd Rechtsgeleerde: *Adrianus Nicolai Marius*; gewezen *Kanſelier* van 't Hof van *Gelderland*: *Petrus Capitaneus*, Wiskonſtenaar, en *Lyf Medicus* des Konings van *Denemarken*: *Willem Goeree*; die door zyne Schriften over de *Joodſche Oudheden* en *Hiſtorien* zeer bekend geworden is: *Gualter Bodaan*: de beiden Broederen *Melchior* en *Jacobus Leydekker*: *Joh. D'Outrein*; alle zeer vermaarde Godsgeleerden. En vooral mag niet vergeeten worden: *Korn. van Bynkershoek*; gewezen *Preſident* van den *Hoogen Raad* over *Holland*, *Zeeland* en *Weſtvriesland*; wiens Schriften in groote achting gehouden worden. Gelyk mede byzonder in aanmerking komen: de Heeren *Boreel*, van *Citters*, en meer andere groote Staatslieden.

Voorts, zyn binnen deze Stad, ten gerief voor den Koophandel, een BEURS, ſtaande naby de Abtdy: en een KOORNBEURS; welke aan 't einde der Haven ſtaat. Men vind 'er ook, (gelyk in de andere voornaame Nederlandſche Steden,) drie DOELENS; die aldaar *Schuttersboven* worden genoemd: één der *Handboog*: één der *Voetboog*: en één der *Buſſe*, of der *Kloveniers*; welke deze oude naamen noch behouden hebben; alhoewel het gebruik, waartoe die gebouwen, met derzelver groote pleinen, eertyds waren ingericht, (om naamlyk, de Borgery in den Wapenhandel te oefenen,) reeds voorlang is afgeſchaft: terwyl zy nu eenigiyk ſtrekken tot plaatzen van uitſpanningen; als mede om Gilden-maaltyden enz. aanterechten.

Andere *openbaare gebouwen*, als: 't *Gaſthuis*: *Oude Mannen*- en *Vrouwenhuizen*: *Weeshuizen*: *Tuchthuis*: *Simpelhuis*: *Peſthuis* enz. gaanwe verby.

De geheele *Middelburgſche* BORGERY is verdeeld, in vier *Kolonelſchappen*, of *Regementen*; van welk elk zes *Kompagnien* onder zich heeft: beſtaande, dus, in alles ſaamgerekend, in 24 *Kompagnien*; die haaren byzonderen *Kapitein*, *Lieutenant* en *Vaandrig* hebben. En deze worden onderſcheidenlyk benoemd, naar de Koleur hunner *Vaandelen*: naamlyk, van 't *Oranje*- *Witte* *Blauwe* en *Groene*-*Vaandel*: hoewel elk Regement, naar het getal der onderhoorige Kompagnien, zes Vaandelen heeft. De vier voorzittende Heeren van de *Magiſtraat* zyn *Kolonels* dezer Regimenten. Gemelde *Kompagnien* houden, elk op haare beurte, de *Nachtwacht*; aan het Stadhuis; die (vermits de-

ze

ze Stad geene Krygsbezetting heeft,) behalven de Poſten te bezetten, ook twemaal 's nachts, door alle de Wyken der Stad, de ronde doen.

De *Stads* Regeering betreffende: dezelve beſtaat, uit *een* Baljuw: *twe* Borgemeesteren: *elf* Schepenen: en *twaalf* Raaden: aan welke, *twe* Pensionarissen: en *twe* Sekretarissen toegevoegt zyn. De Baljuw, die een' *Stadhouder* onder zich heeft, word door de *Magiſtraat* der Stad aangeſteld: en blyft in dit Ampt, geduurende zyn leven; dan de Borgemeesteren en Schepenen, niet langer dan twe jaren: dus, alle jaren, een nieuw aangekomen *Burgemeeſter*, de plaats van den afgaanden vervangt: gelyk ook van de *elf Schepenen*, in 't één jaar *vyf*, en in het ander, *zes* afgaan, en even zo veel nieuwe aankomen. De twaalf Raaden blyven ook, geduurende hun leven: uitgezonderd, in gevalle zy zelven, 't zy tot *Borgemeeſter*, 't zy tot *Schepenen*, verkoren worden; wanneer zy, na verloop van twe jaren, gemeenlyk weder, in het Kollegie der *Raaden*, worden aangenomen. Behalven 't Kollegie der *Borgemeeſteren* en *Schepenen*; die eigenlyk de Heeren van de *Wet* zyn, en de twaalf *Raaden*; die, in zaken welke de *Stad* en *Borgery* betreffen, als mede, in zaken van *Staat*, beneven de *Wet*, mede hunne Stemmen hebben; is 'er een ander Kollegie van twaalf Kiezeren: dus genoemd, dewyl zy, by de jaarlykſche *verandering*, of *vermaking* der Regeering, gemeenzaamlyk met de twaalf *Raaden*, de *keuze* doen: of de benoeming van het *dubbeldtal* van Borgemeeſteren en Schepenen; naamlyk, van 13 perſoonen: welke benoeming, onder de directie van den *Baljuw*, op het *Stadhuis*, jaarlyks geſchied, den 31 *July*. En dit dubbeldtal overgezonden wordende, aan den Heer Prins Erfstadhouder; verkieſt zyne Hoogheid, daaruit, één' tot *Borgemeeſter*, en 't zy vyf, 't zy zes, tot *Schepenen*. De Raaden worden verkoren, door *Borgemeeſteren* en *Schepenen*. En een *Kiezers* plaats open vallende, word door de *Kiezeren* zelve, een nominatie van drie gemaakt, en aan den Heer Prins Erfstadhouder, overgeleverd; die daar uit de *electie* doet.

Voorts heeft *Middelburg* eenige der omliggende Dorpen, onder zyn *Rechtsgebied*: waarvan, daarna.

ZIERIKZEE, (in 't Latyn, *Ziriczea* en *Zirixea*) is de twede *Stemmende Stad* dezer *Provincie*, gelegen, op het Ei-

O

Eiland Schouwen, en wel allernaast by 't nabuurig Eiland *Duivelland*: naamlyk, aan 't water, 't welk die beiden Eilanden van elkander scheid: wordende het *Dykwater* genoemd; vermoedelyk, om geene andere reden, dan dewyl het ter weder zyde door *Dyken* besloten word. Zy is, omtrent een half uur gaans, verweiderd, van de *Ooster Schelde*: met welke zy, echter, vereeniging heeft, door een *Kanaal*, 't welk in 1597 begon gegraven te worden, en de *Nieuwe Haven* word genoemd, ter onderscheiding, van de *Oude Haven*, die eertyds, meer oostwaard uit de Stad naar de *Ooster Schelde* gegraven was, doch, die door de verlanding aan haren mond, daarna onbruikbaar was geworden. Het inkomen dezer *Nieuwe Haven* is, voornaamlyk, by Noordlyke winden, ongemaklyk: maar, niet te min, is zy zeer veilig, voor de Schepen, die dezelve bereikt hebben. Door dit *Kanaal*, worden de Schepen, (gelyk, door de *Nieuwe Haven*, te *Middelburg*,) tot in de Stad gebracht; daar eene ruime *Binnen Haven* is, die zich noordwestwaard, tot in het midden der Stad, uitstrekt, en van genoegzame ruimte is, om eene menigte van Schepen in zich te konnen bevatten: zy heeft ook een *Houder*; welke dient, om den Slib weg te schuuren. Deze *Binnen Haven* word aan den ingang verdeedigt, door twe *Bolwerken*, met geschut voorzien; waarvan 't één, aan de oostzyde, het *Oranje*- en het ander ten westen, het *Blauwe Bolwerk*, genoemd word.

In deze beiden Bolwerken, bestaan alle de middelen van tegenweer, ten aanzien dezer Stad; welker *ringmuur*, van alle sterkte ten eenemaal ontbloot is. Zy had, voorheen, niet dan eenige buitenwaard uitstekende halfronde Torens; van welke de grondslagen noch overgebleven zyn. Ook is de muur zelve, aan de meeste plaatzen zeer vervallen. Zy heeft den omtrek van omtrent 800 Roeden; dus, van een groot half uur gaans: daar men, tot den omgang des Buitencingels, omtrent drie vierde deelen van een uur, zou besteden moeten. De gedaante dezes ringmuurs is onregelmatig: doch, wel meest zweemende, naar een vierkant. Die Stad heeft, *zes* Poorten. Twe derzelver staan naasby elkander: en zyn niet dan door de *Haven* van elkander gescheiden: daarom, word, de één de *Zuid Haven*- en de andere, de *Noord Haven Poort*, genoemd; welke beiden, aan de oostzyde der Stad zyn. Ten noorden zyn, de *noordel*- en de *Zuidwelle Poort*; door welke laatste, de weg

loopt,

loopt, naar 't Dorp *Zuidwelle*. Aan de westzyde der Stad, is de *West-poort*: en aan 't zuiden, de *Hoofd-poort*; door welke, men gaat naar het *Hoofd* der NIEUWE HAVEN.

In het zuider deel, is deze Stad merklyk dichter bewoond, dan in 't noorden; daar zy veele ledige erven heeft, uit Boomgaarden en Tuinen bestaande. Het getal der HUIZEN, die der Voorstad, buiten de Zuid Haven- en Noord Haven Poort, daarby gerekent, beloopt 1981: en dat der INWOONEREN, met die onder het Poortrecht dezer Stad behooren, word begroot, tusschen 10000 en 11000.

De naamen der Steden worden zeker, natuurlykst ontleend, van derzelver eersten stichter; byaldien men denzelven kan vinden. Het is daarom, dat men den *naam*, ZIERIKZEE, wil afgeleid hebben, van zekeren *Ziringius*, of (by verbastering,) *Zierik*; die de daar staande Huizen, 't eerst met een muur en gracht, omringt zou hebben. Daarop ziet men het oud gedicht, door *Reigersberg*, (in zyne *Chronyk van Zeeland*, *I. Deel H.* 10. *bladz.* 35) aangehaald; luidende:

In 't jaar acht honderd en negen en veertig mede,
Was gefundeerd Zierikzee, *die Stede,*
By eenen, die Zieringius *genoemd was;*
Alzo men in de Oude Chronyken las.
Lotharius *was Keizer, in het Ryke machtig;*
En Hertog van Brabant, dat 's waarachtig.

Het zy men, ondertusschen, aan deze overleeveringe geloof geve; 't zy men, op andere afleidingen, zyne gedachten vestige; zeker is 't, dat men *Zierikzee*, voor eene der *Oudste* Steden dezer Provincie, te erkennen heeft; die ten dezen opzichte, tegen *Middelburg*, om den voorrang heeft durven twisten. Die zelve *Reigersberg* spreekt veel, van een SLOT; waarop, de *Graven* van *Zeeland*, somwylen hun verblyf hadden: 't welk gestaan zou hebben, by 't *Marktveld*, achter de groote Kerk: hoewel, thans geene tekenen daarvan te zien zyn.

De *voorrechten*, door deze en geene *Graven* van *Holland* en *Zeeland*, aan die zelve Stad verleend; onder welke voornaamlyk was, de Vryheid van alle Graaflyke tollen; strek-

ten

ten zeer, ter bevordering van den *Koophandel* der Inwooneren, die daar zy eerst, eeniglyk, zich geneerden van de *Vischvangst*, allengs groote schepen begonnen uitterusten, ten Zeevaart, buiten 's Lands: waardoor, zy in vermogen merklyk toenamen. Daarby, was deze Stad, door den ondergang van *Romerswaal*; welker Inwooneren, ten meesten deele, herwaard kwamen vlieden, zeer bevolkt geworden: 't welk haren bloeistand mede grootlyks vermeerderde. Hoewel ook, de *rampen*, die deze Stad, daartegen, getroffen hebben, en wel van allerlei soorten; als Pest, Watervloeden, Brand, inwendige beroerten, kaperyen en verongelukken haarer Schepen, vyandlyke belegeringen enz. aan dezelve, zeer gevoelige slagen hebben toegebracht.

Als, in den jare 1572, de Steden VEERE en VLISSINGEN vrywillig het Spaansche juk afgeworpen, en aan de *Staaten* zich overgegeven hadden, waren de meeste Regeerders van *Zierikzee*, voor als noch zeer gekleeft, aan den Roomschen Godsdienst, en daarom, niet gezind, dit voorbeeld zo schielyk te volgen; alhoewel ze, door deze gemelde Steden, sterk daartoe werden aangezocht: weshalven, men geweld gebruiken moest, om hen daartoe te dwingen. De Admiraal *de Ryk* was de eerste, dien in 1572, deze onderneming werd aanbevolen; die daarin, zo wel slaagde, dat de Stad, na geringen tegenstand, zich aan hem overgeven moest. In den jare 1576, werd zy, door den Spaanschen Kolonel *Mondragon*, na een beleg van negen Maanden, den 1 *July*, weder onder de heerschappy des Konings van *Spanje* gebracht; zonder, dat de Prins WILLEM I, door de hiertoe beproefde middelen van ontzet, dezelve had konnen redden. En dit verlies werd des te schadelyker geoordeeld: de wyl, de geheele gemeenschap tusschen *Zeeland* en *Holland*, daardoor, was afgesneden. Doch de wanbetaaling der Spaansche Soldaaten, welke binnen *Zierikzee* ter bezetting lagen, (eene zaak, die in meer andere Steden, den *Spaanschen*, zo veel verachtering, in hunne ondernemingen, heeft veroorzaakt;) deed hen aan 't muiten slaan, en de Stad, tegen wil en dank van *Mondragon*, in dat zelve jaar, weder verlaten: waarna, de *Prins* door eenig Krygsvolk, onder het bevel van den Graaf van *Hohenloo*, die Stad andermaal, voor de *Staaten* in bezit nam: sedert welken tyd, zy nimmermeer weer daarvan vervreemd geworden is.

Na deze laatste vermeestering, heeft de *Hervormde Godsdienst* haar hoofd eerst recht, opgestoken: en zyn de *Ker-*

ken

ken den *Hervormden* ingeruimd; die tot heden, *twe* daarvan in gebruik hebben; welke, daarom, ter onderſcheiding van elkander, met de naamen van GROOTE- en KLEINE KERK, worden uitgedrukt.

De *H. Livenus*; die naar luid der overleveringen, in den jare 633, uit *Schotland* naar *Vlaanderen*, overgekomen, ter verkondiging van 't Euangelie, aldaar, den marteldood geſtorven, en deszelfs beenderen, in de S. *Bavo's Kerk*, te *Gent*, noch zouden in bewaaring zyn; was, voorheen, de *Beſcherm Heilige* dezer Kerk, dien men dezelve had toegeweid. Daarom, werd zy toen de S. LIVENS KERK, toegenoemd: ook, de S. LIVENS MONSTER KERK; niet wegens haare ongemeen groote, en (als ware) *Monſtreus* gevaarte; gelyk wel ſommigen gewild hebben. Deze afleiding is dese te min aanneemlyk: dewyl *Monſter Kerk* niet anders zeggen wil, dan *Munſter Kerk*: en men zeker weet, dat dees' naam doorgaans gegeven werd, aan de *Kollegiale* of *Kapittel Kerken*; welker *Kanonniken*, in één gebouw, tot zodanige Kerk behoorende, naar de wyze der *Monneken* in de *Kloosters*, ſamen leefden *. Zy zal den naam van *Munſter*- of *Monſter Kerk* eerſt, ſedert 1378, hebben aangenomen; toen Hertog ALBRECHT van *Beyeren*, Graaf van *Holland* en *Zeeland*, in deze Kerk, een *Kapittel* van XXIV *Kanonniken*, onder hunnen *Deken*, geſticht had. Deze Kerk, welke in het weſtlyk deel der Stad, naby een ruim Marktveld ſtaat, is buiten tegenſpraak, de grootſte, die ergens in *Zeeland* word aangetroffen: hebbende, de lengte van 360- en de breedte van 130 voeten. Zy heeft een zeer konſtig gewerkten *Predikſtoel*: desgelyks, een fraai *Orgel*; het welk nadat het voorig *Orgel*, in 1549 aldaar geſteld, door ouderdom genoegzaam onbruikbaar was geworden, door den Raad dezer Stad, nieuw geſtigt is, in den jare 1770. Aan de noordzyde van het Choor, ziet men eene overtreflyke *Graftombe*, van zwart en wit marmer, met veelerlei vercierzelen; opgerecht, ter eere van Kapitein *Hendrik de Pottere*, en deszelfs Huisvrouw, *Agatha* van *Wiſſekerke*, in den jare 1650. In deze Kerk, ligt ook begraven, *Levinus Lemnius*, eertyds, *Kanonnik* dezer Kerk, en een beroemd

* Want, 't woord *Munſter* komt, van *Μοναστήριον*; 't welk de Latynen *Cláuſtrum* noemen: waarvan het woord *Kloofter* herkomſtig is: gelyk hiervoor bladz. 811. reeds aangemerkt is.

roemd Geneeskundige; wiens Graffchrift daar noch te zien is. De *Toren*, die aan de weſtzyde, een weinig van de Kerk afgeſcheiden ſtaat, is van eene dikte zonder weêrgaê; hebbende, in zyn' laagſten vierkanten omtrek, 344 voeten. Doch men kan, aan deszelfs hoogte, die van niet meer; dan 190 voeten is; dus geen de minſte evenredigheid met deze dikte hebbende; klaar beſpeuren, dat dezelve nooit, volgens zyn beſtek, voltooid zy: zonder 't welk, deszelfs gelyke, nergens in deze Landen, zou te zien geweeſt zyn. Men twyfeld niet, of de droevige ramp, welke den *Zierikzeenaaren* overkwam, in 't eigen jaar van den aanvang der Stichting van dit gebouw: naamlyk, 1454, ter oorzake van 't vergaan eener menigte hunner Koopvaardyſchepen, in eenen nacht, door ſtorm; gevolgt, door een fellen Brand, in 1458, die het zuidlyk deel der Stad genoegzaam geheel vernielde; heeft hun, de magt zo wel als den moed, benomen, om dien Toren zyne vereiſchte hoogte te doen erlangen. Daarom is, op deszelfs plat, daar de eerſte inſnydinge zou gemaakt geweeſt zyn, een vierkante Kap, (die echter het geheel vierkant des Torens niet bedekken kan,) gemaakt, om 't werk te beſluiten. En gelyk, in veele andere plaatzen, aan 't Werkvolk op 't Land, een ſyn door 't luiden der Klok gegeven word, om te eeten en om 's avonds 't werk te ſtaaken; geſchied dit, te *Zierikzee*, door het uitſteken van een *roode vlag*, aan de Kap van den *Toren* dezer Kerk.

Onder de merkwaardigheden, aan deze Kerk behoorende, mag men niet verbygaan, den grooten *Waterbak*, inhoudende, ruim 2219 Tonnen waters; in welke 't Regenwater, van het Dak dezer Kerk aflopende, opgevangen en bewaard word; tot gerief niet alleen, van het zeevaarend Volk, om daar mede hunne vaten te vullen, maar zelfs, voor de Borgers der Stad, in tyden van langduurende droogte of vorſt. De zelve *Regenbak* is, aan de zuidzyde dezer Kerk, onder den grond gemaakt, in den jare 1569.

De andere anderſinds de KLEINE- word ook de GASTHUIS KERK genoemd: dewyl zy, naar 't gebruik der Roomsgezinden, tot het daarby zynde *Gaſthuis*, voorheen, eenigly behoord heeft. Zy ſtaat, by de *Bredebrug*, die daar over de Binnen Haven ligt, en daarom naar dezelve, veelal, de *Gaſthuisbrug*, genoemd word. Deze *Kerk* is mede van eene taamlyke ruimte; voornaamlyk, ſedert zy, in 1651, merkelyk was vergroot geworden. De Hervormde Gemeente, na

den

den Munsterschen Vrede, van 1648, alhier merkelyk toenemende; beraadslaagde de Magistraat dezer Stad, in den beginne, by die twe, noch eene DERDE KERK te vervaardigen; waartoe, (terzelver wyze, als te MIDDELBURG, en te VEERE,) het *Choör* der *Groote Kerk* zou gebruikt, en te gelyk, de Gemeente een *zesde Predikant* zou toegevoegt geweest zyn. Doch daarna, is 't, by het vergrooten dezer *Gasthuis Kerk*, gebleven.

De HERVORMDE GEMEENTE, die daar zeer talryk is, word tot hedeh door *vyf Leeraaren* bediend.

Niet verre, zuidwaard van de Groote Kerk, staat de WAALSCHE KERK; welker Gemeente door *twe Predikanten* bediend word. Men vond, aldaar, (gelyk in meer andere Nederlandsche Steden,) alreeds eene Gemeente der oude *Waalen*, sedert 1593. Dan deze werd zeer vermeerderd, door de Fransche Vluchtelingen, in 1685.

Voor eene LUTHERSCHE GEMEENTE van ruim 100 Lidmaaten, is ook een *Kerk* en *Predikant* geschikt. Gelyk ook, voor eene MENNONITEN GEMEENTE.

Het ROOMSCH KERKHUIS te *Zierikzee* is, (volstrekt genomen,) 't eenig der beiden Eilanden *Schouwen* en *Duiveland*: want, alhoewel zy, te *Nieuwkerk* in *Schouwen*, mede een *Kerkhuis* bezitten; word daarin toch zeer zelden dienst gedaan. En alhoewel, hunne Gemeente, voor het meerder deel, uit zogenoemde *Jansenisten* bestaat; zyn deze, niet te min, verplicht, met en beneven de *Jesuitsgezinden*, hunnen Godsdienst in één en het zelve *Kerkhuis* te verrichten.

Deze Gemeente zou, wat eenigsyk de Stad betreft, geenssinds talryk wezen: dan in den Zomertyd, komen veele Vreemdelingen derwaard over, meest *Duitschers*, om in den Hooi- en Oogsttyd, het Landwerk te verrichten: en deze gevoegt, by de *Roomsgezinden*, die hier en ginds in de Dorpen der beiden Eilanden, woonen, geven aan die Gemeente een merkelyke vermeerdering.

Voor de tyden der Hervorming, waren binnen deze Stad, meer andere *Godsdienstige Gebouwen*: daar onder, een *Klooster* der *Geestelyke Ridderorder* der *Tempeliers*; welke mede deelen moesten, in 't rampzalig lot, dat in 1312, deze geheele Order overkwam; wordende in eenen nacht, alle (alleenlyk twe uitgezonderd, welke, buiten 't Klooster, in een slecht huis zich bevonden hadden,) op bevel der Over-

heid, omgebracht *. Waarna, dit Kloofter, door de zogenoemde *S. Jans Heeren*, is bewoond, en eindelyk, een Kloofter der *Dominikaane* geworden is. De plaats, waar dit Kloofter ftond, word te *Zierikzee* noch aangewezen. Ook waren aldaar een *Jakobinen Kloofter*, en een *Begynen Hof:* welke beiden, door den hevigen Brand, in 1458, zyn vernield geworden. Van 't laatftgenoemde, zyn een gedeelte der Kerk, en fommige daaraan behoorende Huisjes, noch in wezen.

Het STADHUIS te *Zierikzee* ftaat te midden der Stad, aan 't einde der Binnen-Haven. Het is een oud en deftig gebouw: en byzonder, word als een Konftftuk der Bouworder aangezien, deszelfs *Toren;* welke ook voorzien is, van een Klokkefpel; dragende op deszelfs Top, een groot *Neptunus* Beeld met zyn drietand; welke, de *Zee God* der oude Heidenen zynde, een verbeelding geeft van de bloejende *Zeevaart* dezer Stad. Aan 't weftelnde van 't Stadhuis, is de VLEESCHHAL; boven wier ingang een Kooi hangt; waarin doorgaans, (ter zelver wyze, gelyk te *Nymegen*, en in andere Steden) een Arend onderhouden word.

Niet verre van 't Stadhuis, ten noorden der Binnen-Haven, en weftwaard van de Kleine Kerk, ziet men 's GRAVEN STEEN: zynde 't Gevangenhuis der Misdadigers; in welks voorvertrek, de Vierfchaar, door den *Baljuw van Beoofter Schelde*, beneven *Borgemeefteren* en *Schepenen*, gefpannen word. Dit gebouw behoord, aan de Graaflykheid van *Zeeland:* wordende op Gemeenlands koften onderhouden.

Buiten de *Noord Havenpoort*, is het ARSENAAL of *Tuighuis:* waarin onder anderen, verfcheidene ftukken metaal Kanon bewaard worden; welke de Spaanfchen, by 't ontruimen der Stad, in 1578, achtergelaten hebben. Desgelyks, heeft men, daarby, de *Scheepstimmerwerf.*

Ook,

* De wyze, hoe 't zich aldaar met de verdelging dezer Geeftlyke *Ridderorder*, die in rykdommen, en niet min, in wulps en overdadig leven, boven de anderen, uitftaken; gelyk ook de ongeregeldheden der andere *Monneken*, binnen *Zierikzee*, verhaald *M. Zuerls* van *Boxhorn*, met veele omftandigheden, in zyne *Nederl. Hiftorie*, *bladz.* 184—189.

Ook, is *Zierikzee* voorzien, van eene *Stadswaag*, naby 't Stadhuis ſtaande: van een GASTHUIS, voor oude Mannen en Vrouwen: tweërlei WEESHUIS; waarvan het een het *Burger*- en het ander, het *Armekinderen Weeshuis*, of kortheidshalve, 't *Armenhuis*, genoemd word.

Men heeft, tot hiertoe, te *Zierikzee*, eeniglyk een LATYNSCHE SCHOOL; die onder het opzicht van een' *Rector* ſtaat: dan ſedert eenige jaren, is 'er een ontwerp geweeſt, om aldaar ook eene HOOGE SCHOOL, of *Univerſiteit* opterechten; welke dus lang aan *Zeeland* ontbroken heeft. De Heer Mr. *Pieter Mogge*, Heer van *Renſſe*, en gewezen Borgemeeſter dezer Stad, en wegens *Zeeland* Gekommitteerd ter Vergadering van Hunne Hoog Mogende, de Heeren Staaten Generaal, die den 6 *November* 1756, in 's HAGE overleed, had, by zyn uiterſten wille, een goede ſom gelds vermaakt, ten einde de benodigde koſten daar uit te vinden. Doch, de volvoering daarvan is tot heden geſtakt gebleven, 't zy, dat de vermaakte hoofdſom niet genoegzaam toereikende geweeſt is: 't zy, dat men daarvan hebbe moeten afzien, om 't nadeel, 't welk daardoor zou geleden worden, by de *Univerſiteit* van *Leiden*, die niet voor *Holland* alleen, maar ook ten dienſte der *Zeeuwſche* jeugd, geſchikt was: 't zy, dat de min gerieflyke heen en weer reizen, over de Zeeuwſche Stroomen, ten aanzien dier Stad, voornaamlyk, in den wintertyd, een vertraging en uitſtel daaraan gegeven hebbe. Daarom, hebben eenigen gewild, dat, uit deze ſom, welvoegzaamer een *Hospitaal*, voor oude en verminkte Zee Officieren en Soldaaten, (van gelyk ſoort, als 't *Hospitaal* van *Winchelſea* in Engeland,) zou mogen worden aangelegt.

P. de la Ruë heeft (in *zyn geletterd Zeeland*,) een geheele lyſt te voorſchyn gebracht, van oude en later beroemde *Geleerde Mannen*, op welker geboorte, binnen hare muuren, deze Stad zich noch beroemd. Onder dezen, mogen met recht gerekend worden: *Amandus*, *Zirixienſis*, naar deze Stad, toegenoemd, een *Monnik*, der order van *Franciskus*; die, in 1534, te *Leuven*, alwaar hy, als *Lector* op de Univerſiteit, in de Godgeleerdheid onderwees, geſtorven is: een Man, die, niet alleen in de *Griekſche*, maar ook, de *Hebreeuwſche* en andere *Ooſterſche Taalen*, zeer ervaaren was: mogende, deswegen, als een wonder zyner eeuw worden aangezien: vermits gemelde Taalen, dies tyds, in de ganſche Roomſche Kerke, ten eenemaal onbe-

kend geweest zyn: *Jason* a *Pratis*, ook *Pratensis* toegenoemd; niet alleen in de *Dicht*; maar ook in de *Geneeskunde*, uitmuntende; die, in 1558, binnen deze zyne Geboorte Stad, gestorven, en op 't Choor der Groote Kerk, begraven is: de voorgemelde *Levinus Lemnius*, en desselfs Zoon, * *Gulielmus Lemnius*, beiden mede zeer beroemde Geneeskundigen; waarvan, noch kan getuigen, een werk, door den eerstgemelden in 't licht gegeven, onder den titel: *de occultis naturæ miraculis*: dat is, *van de verborgene wonderen der natuur*: *Jacobus Susius*, Heer van *Griesoort*; een groot kenner der *Oudheden*: om van geene meer anderen te melden.

Veeletlei Nieringen worden, door de Inwooneren dezer Stad, met taamlyk goeden uitslach geoefend: onder welke, voornaamlyk, de *Visschery*, behalven in de *Zeeuwsche Stroomen*, ook verre in de *Noordzee*; daar zy de *Kabbeljauw* vangen, die niet alleen 's winters, versch opgebracht, maar ook 's zomers, gezouten en in tonnen gepakt naar elders gezonden word. De Schepen, die zy daartoe gebruiken, worden *Vischhoekers* genoemd. Sommigen vaaren, ter Kabbeljauw vangst, zelfs, tot onder de kust van *Ysland*. Uit de *Oostzee*, worden *Kreeften* aangebracht: en, uit *Engeland* de *Oesters*; die te *Zierikzee* in putten gespeend, en naar *Holland*, en andere gewesten verzonden worden. Men heeft thans, in *Zierikzee*, vyf zodanige *Oesterputten*. En, behalven deze, zyn, langs de kusten van *Schouwen* en *Duiveland*, eenige *Oesterbanken*; op welke mede veele Oesters gevangen worden.

Naar mate, echter, de *Scheepvaart* ten *Koophandel* binnen deze Stad, sedert eenige jaren, merklyk toegenomen is, zag men de *Visscheryen* zeer verminderen. De Reedery, in 't toerusten der *Koopvaardyschepen*, zo wel, voor eigen rekening, als, inzonderheid, voor vracht, bloeid noch heden,

* Van *Levinus Lemnius*, is hiervoor aangemerkt, dat dezelve *Kanonnik* der S. Livens Munsterkerk geweest zy. Hier tegen, schynt te stryden, dat hem een *Zoon* word toegeschreven: vermits, de *Kanonniken* een ongehuwd leven leiden: dan, hierby, is aantemerken, dat *Levinus Lemnius* voorheen, gehuwd geweest was, en eerst, na overlyden zyner Huisvrouwe, den Geestlyken Staat heeft aangenomen.

den, te *Zierikzee*, meer dan, in eenige andere der Zeeuwſche Steden. Zy vaaren meeſt, op *Vrankryk*, *Spanje* en *Portugal*. Uit de *Bogt* van *Vrankryk*, word jaarlyks veel grof *Zout* gehaald: 't welk; (daar, eertyds, al het Zout in deze Provincie, van *Derrie* plagt bereid te worden) nu, in de *Zoutketen*, geſtookt, en tot fyn Zout gemaakt word. De Handel in *Zout* is, daardoor, in deze Stad zeer aanmerklyk. Desgelyks, is de Handel, in allerlei *Koorn* en *Peulvruchten*; welke weeklyks ter markt gebracht worden; aldaar niet gering. Doch, by uitſtek, leggen de *Zierikzeënaars* zich toe, op de *Meékrap*; ter welker bereiding, een menigte van *Meéſtoven*, by en in den omtrek dezer Stad, in de Dorpen, aangelegt zyn; in welke, dit gewas gedroogt, en tot roode verwe bereid word.

Gemeenlyk ligt, te *Zierikzee*, één *Kompagnie* Voetvolk ter bezetting; welke uit *Veere* derwaard gedetacheerd word. Dan, de *Borgers* zyn verplicht, in tyden van onraad, mede 's nachts te waaken: waartoe, zy in *vier* Kompagnien *Schutters* afgedeeld zyn, elke van 100 Mannen ſterk; die elk onder hunne Officieren ſtaan.

De *Stads* Regeering beſtaat, uit een' Baljuw: twe Borgemeesteren: en twaalf Schepenen; aan welke, twe *Thesauriers*, vier- en ſomwylen meer *Penſionariſſen*, en twe *Sekretariſſen*, zyn toegevoegt.

De Baljuw, word uit eene *nominatie* van drie perſoonen, door de Magiſtraat voorgeſlagen, aangeſteld, door den Heer Prins Erfstadhouder: en, behoud dit Ampt, geduurende zyn leven: dan, de Borgemeésteren en Schepenen worden jaarlyks gedeeltlyk verwiſſeld. De één der Borgemeeſteren word de Heer- *Borgemeeſter*, (dat zo veel gezegt is, als *Schepen-Borgemeeſter*,) genoemd: dewyl hy behoord, tot het Kollegie der *Schepenen*; welke dus, met dezen Borgemeeſter, ſamen *dertien* uitmaken: en de ander, de Gemeente- *Borgemeeſter*. Zy worden beiden door de *Schepenen* verkoren: de eerſte, uit de *Schepenen* zelven: en de twede, gemeenlyk, uit den *Raad*; die uit XXIV Leden ſaamgeſteld is. Uit dat zelve Lichaam van vierentwintig *Raaden*, worden ook jaarlyks, in 't één jaar, *zes*- en in 't ander, *zeven* benoemd, om 't getal der eeven zo veel afgaande *Schepenen* te vervangen: en deze benoeminge geſchied, door den Heer Prins Erfstadhouder, uit een dubbeld getal, door de vierentwintig Raaden, ontworpen

en overgezonden. Deze *verandering* geſchied in de Maand *Mey*.

GOES, (in 't Latyn *Goeſa*,) gemeenlyk, TER GOES genoemd, ligt, ter affland van byna drie mylen, rechtſtreeks ten Zuiden van *Zierikzee*: op een ander Eiland, dat door de *Ooſter Schelde*, van *Schouwen*, afgeſcheiden is; en ZUID BEVELAND genoemd word. Zy bleef, ſedert, de Steden ROMMERSWAAL en BORSELEN verdelgt zyn geworden, door de Zeevloeden, de *eenige Stad* dezes Eilands; 't welk, om die reden, naar dezelve, 't EILAND ook, het LAND van TER GOES, gemeenlyk word toegenoemd.

Die Stad, welke in rang de *derde* onder de Zeeuwſche Stemmende Steden is, ligt, in het noordlyk deel dezes Eilands, naaſt by 't water, dat de *Schengen*, en het *Goeſche Diep* geheten word; 't welk *Zuid Beveland*, van 't Eiland *Wolferſdyk*, afzonderd, en uit de *Ooſter Schelde*, den kortſten weg opend, weſtwaard, naar het Eiland *Walcheren*: hoewel het zelve, wegens de ſteeds toenemende verzanding en vernauwing, ſedert eenige jaren, weinig doorgevaren word.

Aan dit *Goeſche Diep*, paald de Stad niet onmiddelyk, maar is, (ter gelyker wyze als *Zierikzee*, ten aanzien der *Ooſter Schelde*,) een eindwegs daarvan verweiderd: hebbende, niet te min, met dezelve gemeenſchap, door de *Nieuwe Haven*, die reeds, in 1442, met vergunning van Hertog *Filips* I van *Bourgonje*, den *Goeden* toegenoemd, is aangelegt; welke, uit de Stad noordwaard daarop aanloopt.

Deze *Haven* word dus benoemd, ter onderſcheiding, van de *Oude Haven*; welke ook noch wel in wezen is; zynde meer ten ooſten, doch, aan deszelfs mond verzand en verlopen zynde, voortaan geen ander gebruik heeft, dan, dat zy dient tot een HOUWER, om, naamlyk, deze *Nieuwe Haven*, door de ſchuuring, in behoorlyken ſtaat te doen blyven. Ten zelven einde, is 'er, aan deszelfs zuidzyde, naaſtby de Stad, in een *Dam*, die deze beiden Havens van elkander afzonderd, een *Spuy* gemaakt; door 't welk, open gezet zynde, by vloedtyd, 't water, door de *Nieuwe*- in deze *Oude Haven* loopt; waarna, men dit Spuy toeſluit, tot dat, by *Ebbe*, genoegzaam al het water der *Nieuwe Haven* is afgelopen. Het *Spuy* dan weder, geopend wor-

den-

dende; loopt het ingelaten water, uit de *Oude* door de *Nieuwe Haven*, naar het *Goesche Diep*, met zodanig een geweld, dat 't zand en slib daardoor telkens mede word weggevoerd, en de *Nieuwe Haven* haare genoegzame diepte blyft behouden. En ten zelven oogmerk, strekt ook, noch een ander water, 't welk de *Achter Haven*, en het *Molenwater*, word genoemd; zynde een gedeelte der Stadsgraft, aan de noordwestzyde.

Dewyl aan 't behoud dezer *Haven* zo veel gelegen is; heeft men dezelve met een dubbelde *linie*, de eene langs de oost- en de andere langs de westzyde, versterkt; gelyk men ook, ten einde, in tyden van Oorlog, den vyanden, van den waterkant, het inkomen te beletten, aan den mond der Nieuwe Haven, *twe Schansen*, beiden vierhoeken, aangelegt heeft: welker één de OOSTER- en, de ander, nader by 't *Goesche Diep*, de WESTER SCHANS, genoemd word. De *Vestingwerken* der Stad zelve, welke, gedurende de Stadhouderlyke Regeering van Prins MAURITS van ORANJE, daaraan gemaakt zyn, waren, wel in dien tyd, ter verdediging genoegzaam: maar, zouden, in dezen tyd, van geringen tegenstand zyn: dewyl zy, daarin eenigiyk bestaan, dat de *oude muur*, waarvan, hier en ginds noch de overblyfzelen te zien zyn, aan sommige plaatzen, meest aan de noordzyde, is gefatsoeneerd, tot uitspringende hoeken, die de gedaante van *Bolwerken* hebben: en dat aan de zuidwestzyde, twe *halvemaanen* in de gracht liggen.

Nauwlyks een half uur gaans, heeft die Stad, in haaren geheelen *omtrek*: en is voorzien, van zes *Poorten*: 1. de *Nieuwe Hoofdpoort*: 2. de *Westpoort*; die ook de *Heer-Hendrikskinderen Poort* genoemd word: dewyl door dezelve de weg loopt, naar het Dorp dezes naams: 3. de *Koepoort*: 4. de *Zuidpoort*; die ook de *Ganzepoort* genoemd word: 4. de *Oostpoort*: by welke laatste, staan: 5. de *Waterpoort*: en 6 de *Donketepoort*, die niet dan, door de Binnen Haven, van elkander worden afgescheiden.

Het getal der HUIZEN, die doorgaans net gebouwd zyn, is 850; wat alleen de eigenlyke Stad, zo als zy binnen haaren ringmuur besloten is, betreft: dan, ten zuidoosten, is noch eene fraaje *Voorstad*; welker Huizen, beneven eenige andere Huizen, onder het Rechtsgebied der Stad gelegen, omtrent 100 bedragen: dus, alle samen, 950. Het getal der Inwooneren word, op omtrent 3500, begroot.

Dat deze Stad haaren eerſten aanleg verſchuldigt zy, aan een oud *Slot*, ſtaande dicht by de Groote Kerk, 't welk OOSTENDE genoemd werd, is een, in 't gemeen aangenomen gevoelen: des te meer, dewyl de meeſte Steden dus begonnen zyn: naamlyk, van de Huizen, die, men om en by zodanig een *Slot* bouwde, ten einde, onder deszelfs beſcherming, beveiligt te mogen wezen: uit welke Huizen, allengs, een *Dorp*-, en daarna een *Stad* geworden is. De oude Neêrlandſche Dichter, *Melis Stoke*, was van dit zelve gevoelen; die daarom (in zyn *Rym Chronyk* op den jare 1300,) zegt:

Ter Goes *was een begin*,
Van éénen Huize;

Welk woord *Huize*, hier, een *Kaſteel*, of *Slot*, zal betekenen. Men geloofd, dit zelve *Slot*, door een' der Heeren van *Borſelen*; aan wien de *Heerlykheid* van *Goes* een tyd lang in eigendom behoord heeft, geſticht te zyn. Het heeft daarna lang behoord, aan 't Adelyk geſlachte der Heeren *van der Goes*; wier Nazaten het zelve verkocht hebben, aan de Edele Mog. Heeren *Raaden* van *Staaten*; in den jare 1747. In dien tyd, zou 't gebruikt geweeſt zyn, tot een *Hospitaal*, voor 't Krygsvolk, 't welk, ter oorzake van den toen noch duurenden Oorlog, wegens de nabyheid der *Franſchen* in *Staats Vlaanderen*, binnen deze Stad, tot derzelver bewaaringe gelegt was. Doch, dewyl de daarna gevolgde Vrede te *Aken* geſloten, in 1748, de krygsbezetting in deze Stad onnodig deed worden; is dit *Slot*, door de Stads Regeering, eerſt gekocht, en daarna verkocht, om te worden afgebroken.

De *Heerlykheid* GOES, noch een Dorp zynde, was, door de verbeurdverklaring der goederen, van dezen Tak des Geſlachts van *Borſelen*, aan de Graaflykheid van *Zeeland*, vervallen: en is na dien tyd, door de Graven van *Holland* en *Zeeland*, met veelerlei voorrechten, zelfs, boven de andere Zeeuwſche Steden, begiftigt. Hertog *Willem* uit den Huize van *Beyeren*, inzonderheid, was dezer plaats altyd zeer genegen. Door Hem, meend men, *Goes* 't eerſt met een *muur* omringt, en met *Stads* gerechtigheden begunſtigt geworden te zyn. En hiervan, ſchynt een gevolg: dat die

van

van Goes de vryheid verkregen hebben, om 't *Wapen* van *Beyeren*, in hun *Stads Wapen*, * te mogen plaatzen, boven de *Gans*; waarin 't zelve, tot dus verre, eenigzyk beſtaan had. Hertogs *Willems* Dochter, Vrouw *Jakoba* van *Beyeren*, door haaren Neef, Hertog *Filips* van *Bourgonje*, van haar Graafſchap *Holland* beroofd zynde; begaf zich, in 1428, naar *Zuid Beveland*: en onthield zich dikwerf, binnen deze Stad: aldaar, ten einde haare droefheid eenigermatige te verzetten, met de jacht en andere Riddermatige oefeningen, zich verluſtigende. De Geſchiedſchryveren verhaalen: dat zy éénmaal, naar 't jaarlyks gebruik in deze Landen, met de Handboogſchutters, naar den Vogel ſchietende, de Papegaai van den ſteng naar beneden ſchoot: en daar door, als *Koningin* uitgeroepen, en met de gewoonlyke geſchenken begroet werd.

De XVI. Eeuw was, voor deze Stad zeer noodlottig: want, behalven eene *Peſtziekte*, die, in den jare 1530, 't grootſte deel der Inwooneren wegnam, en de daarna gevolgde *Watervloeden*, in 1531 en 1532, gepaard met *duure tyden*; werden, in 1554, meer dan drie derdedeelen der Huizen, door een fellen *Brand* vernield.

Die van *Vliſſingen*, in 1572, aan den Staat vrywillig zich overgegeven hebbende, hadden graag gezien, dat de *Goesnaaren* hun voorbeeld waren gevolgt: dan, dit mislukkende, zonden zy, in dat zelve jaar, hunnen Gouverneur, *Jeronymus Tſeraards*, derwaard, met Volk en geſchut, ten oogmerk, om die Stad te vermeeſteren. Doch, de Spaanſche Kolonel, *Mondragon*, met omtrent 3000 Mannen, over het

* Dat 't *Wapen* dezer Stad een *Gans* verbeeld: en daarby, één van derzelver *Poorten* den naam draagt, van de *Ganzen-Poort*: dit brengt ſommigen in die gedachten, dat ter plaatze, waar die Stad gebouwd is, of, in deszelfs nabyheid, weleer een *Poel* zou geweeſt zyn, waarin, veele wilde *Ganzen* zich plagten te onthouden: en dat dit aanleiding, zo tot dit *Wapen*, als tot de benoeming dezer Poort zou gegeven hebben. Men wil zelfs, dat *Goes*, in de verouderde Duitſche Taal, een *Gans* zou betekenen: 't welk, zo zynde, noch des te meer voedzel geven zou, tot dit vermoeden. Zie *Sim. van Leeuwen Oud Batavia bladz.* 145. Doch, wy geven dit niet hoger op, dan eene enkele giſſing.

het verdronken *Zuid Beveland*, ter ontzetting der Stad toeschietende; werden de Belegeraaren genoodzaakt, onverrichter zake afteretrekken: waardoor, die Stad, aan de Spaansche zyde, nader verzekerd werd. Doch, de kwellingen, door 't *Spaansche Krygsvolk*, den Inwooneren der Stad, en niet min, der omliggende Dorpen, aangedaan, deden de Regenten, eindelyk in 1577, besluiten, met Prins WILLEM I, een *Verdrag* aantegaan; uit kracht van welk, zy met behoud hunner voorige vryheden, daaronder ook, der openbaare oefening van den *Roomschen Godsdienst*, aan den Staat zich onderwierpen. Dit laatste stuk, den *Roomschen Godsdienst* betreffende, gaf by vervolg, gelegenheid tot veele oneenigheden, tusschen de Regenten en Borgers, onderling; welke, echter, door den tyd gestild zyn.

De *Hervormde Gemeente* te *Goes*, word thans bedient, door vier *Predikanten*, die den dienst in *twe Kerken* verrichten: welker eene, de GROOTE KERK toegenoemd, in de Roomsche tyden, aan *Maria Magdalena* toegeweid was; eene *Kruiskerk*; die, ten aanzien der bouworder, voor de fraaiste van geheel *Zeeland*, gehouden word, hebbende, op het midden van 't Kruis, een schooone spits toeloopenden Toren, met uurwerk en klokkespel voorzien. Dan, de andere de kleine toegenoemd, was eertyds de Kerk van het *S. Agnieten Klooster*; daarna veranderd in een *Gasthuis*.

De *Waalen* of *Franschen* hebben hier ook een *Kerk*, die door een *Predikant* bediend word: staande, naby de Groote Kerk, in het zuidlyk deel der Stad. Deze was, in vroeger tyden mede de Kerk van een *Vrouwen Klooster*, der zogenoemde *Zwarte Zusteren*: waarvan het gebouw, dat daarby staat, thans tot een *Weeshuis* word gebruikt, voor ouderlooze Kinderen.

Desgelyks hebben de *Mennoniten* aldaar hunnen eigen *Predikant*; die, in een fraai vierkant, *Kerkje*, den dienst verricht.

De *Roomsgezinden* zyn, te *Goes*, maar evenredigheid, veel meer in getal; dan, in de andere Zeeuwsche Steden: 't welk men eenigermaate, aan 't behoud van den openbaaren *Roomschen Godsdienst*, zelfs noch; nadat de Stad aan der Staaten zyde was overgegaan, kan toeschryven: in gevolge het hier voor gemeld Verdrag, met Prins WILLEM I aangegaan. De *Roomsche Kerk*, waarin, een zogenoemde *Minderbroeder* den dienst verricht, staat westwaard, van de Gereformeerde Groote

Groote Kerk, rakende aan het Kerkhof, tuſſchen de *Fransche Kerk* en het Slot *Oostende*. Van dit één *Kerkhuis*, bedienen zich mede veeltyds de *Roomſchgezinde* Inwoonderen der *Dorpen* van geheel ZUID BEVELAND. In de voorige Eeuw, hadden die van het *Eiland* ook, twe byzondere *Kerkhuizen*: één voor die in het *oostlyk* deel des Eilands woonden, te KAPELLE: en één voor die in 't *weſtlyk* deel, te OVEZANDE: dan, in den jare 1697, zyn die beiden, door 't Landvolk van den Gereformeerden Godsdienſt, in een opſtand, vernield, en niet weêr herſteld geworden. By de Inboorlingen van den *Roomſchen Godsdienſt* dezes Eilands, voegen zich, in den zomertyd ook veel *Vreemdelingen*; die, meeſt uit *Duitsland*, derwaard overkomen, om het Landwerk te verrichten. En dezen behooren voor dien tyd, gelyk ook de *Inboorlingen* des Eilands, onder de één *Parochie* binnen *Goes*: dan, vermits dit *Eiland* van zo één verre uitgeſtrektheid is, en 't dus, dien, die de verſt afgelegene Dorpen bewoonen, niet wel doenlyk zou zyn, alle Zon- en Feeſtdagen, zich naar de *Stad* te begeven; zo word hun by oogluiking toegeſtaan, dat alle Zondagen, door een waereldlyken *Prieſter*, die ook te *Goes* woond, op één der Dorpen, de *Miſſe* bediend word: en wel beurtelings: den éénen Zondag, in het *oost*-, den tweeden, in het *zuid*- en den derden, in het *weſteinde* des *Eilands*. Deze dienſt geſchied dan in eene *Schuur* der eene of andere Landhoeve. En om die reden, word de Prieſter, die dit werk doed, de *Land-Paſtoor* genoemd; ter onderſcheiding van den *Stads Paſtoor*.

Aan de zuidzyde der Groote Markt, ſtaat het STADHUIS: een gebouw, dat alle tekenen van Ouderdom draagt: en daaronder: voornaamlyk, een zeer dikke vierkante *Toren*, die met een zeldzaame Kap gedekt is; en veel overeenkomſt heeft, met de *Torens*, die men aan de oude *Kaſteelen* ziet. Onder dit Stadhuis, is de *Hoofdwacht* van 't *Krygsvolk*; dat, echter, in dezen tyd, in niet meer dan één Kompagnie beſtaat, welke gemeenlyk, uit de Krygsbezetting van *Vliſſingen*, gedetacheerd word. En alhoewel, op één der bovenverrekken van 't Stadhuis, ook een *Borger-Hoofdwacht* is; word daarvan geen gebruik gemaakt, dan in tyden van gevaar.

De ganſche *Borgery* is in *ses Kompagnien* afgedeeld; waarvan, twe, 't *Oranje*- twe, 't *Witte*- en twe, 't *Blauwe Vendel*, voeren: over welke, de Voorzittende Borge-

meeſ-

meester, in der tyd, het genoeg, als *Kolonel* heeft. Uit de voornaamſte Borgeren, worden de *Schutters* verkoren; die in drieërlei ſoorten onderſcheiden zyn: de *Handboog-* de *Voetboog-* en de *Kloveniers* of *Buſſe Schutters*; die elk een byzonderen *Doele* of *Schuttershof* hebben; waarin zy, by ſommige gelegenheden, vergaderen. Elk dezer Lichaamen beſtaat, uit 41 Leden.

De LATYNSCHE SCHOOL te *Goes* word door een *Rector* beſtierd. En behalven deze, heeft men ook, eene *Fransche School*. Deze zyn geweeſt de Kweekſchoolen van ſommige geleerde Mannen, die noch, in hunne nagelaatene Schriften, blyven leven. Onder de *geleerde Mannen* dezer Stad mag voornaamlyk genoemd worden, *Philippus Landsbergen*; die alhoewel te *Goes* niet gebooren, aldaar den poſt als Leeraar der Hervormde Gemeente, een tyd lang bekleed heeft: zynde geweeſt, een zeer ervaaren *Sterrekundige*; wiens Schriften, over deze nuttige wetenſchap, noch voor handen zyn.

Het verval van *neeringe* in *traſieken* en *koopmanſchappen*, waarover men door geheel *Zeeland* klaagt, ſchynt de Stad *Goes* by nadruk te treffen: dat men veelal toerekend, aan de ondiepte van het *Goeſche Gat*, 't welk de af en aankomſt der Schepen, die tot eenige diepte gaan, moeilyk en zorglyk maakt. Dit is mede de oorzaak, waarom de Schepen, uit *Holland* of *Brabant*, naar *Middelburg*, *Veere*, *Vliſſingen* enz. willende, welke anderzinds, door dat water, den kortſten en gereedſten weg zouden vinden, ſedert eenige jaren, liever een' omweg doen, en verby *Zierikzee* over den *Roompot*, derwaard vaaren. Het getal der *Zoutketen* en *Metſteen*, in welker gebruik voorheen de meeſte handteering beſtond, is daar merklyk verminderd. Dewyl men daarbeneven, in de meeſte *Dorpen* ten platten Lande, *Winkels* van allerlei Koopwaaren heeft aangelegt; zyn daardoor de neering doende Winkels binnen de *Stad*; in verval geraakt.

De STADS REGEERING is ſaamgeſteld: uit een' BALJUW; ſtaande ter keuze van zyne Doorl. Hoogheid, den Heer PRINS ERFSTADHOUDER, uit eene *nominatie* van drie perſoonen, door den *Magiſtraat*, zyne Hoogheid aangeboden, en XXI RAADEN.

Een *Raads* plaats openvallende; worden, door de Leden van dit zelve Kollegie, *twe* der voornaamſten uit de Stads Borgery benoemd; waaruit zyne Hoogheid, één' tot *Raad* verkiest.

Be-

Behalven deze XXI Raaden, zyn 'er twe BORGEMEESTERREN en negen SCHEPENEN, uitmakende de Leden van den *Gerechte*; van welke sommigen te gelyk Leden van den *Raad* zyn. En deze worden, alle jaren, op *S. Jansdag*, den 24 *Juny*, verwisseld; dus van *Borgemeesteren*, *tien*- en van de *Schepenen*, in 't een jaar, *vier*- en in 't ander, *vyf* afgaan, en weder even zo veel aankomen. De benoeming van het dubbeldtal, waaruit deze keuze gedaan zal worden, staat, aan vyf personen: naamlyk, den afgaanden *Borgemeester*, twe Stads *Rentmeesters*, en twe andere personen, niet van de Wet zynde, en door den Raad benoemd, die den titel van *Oudermannen* dragen. Deze vyf *Kiezers* maken eene *nominatie* van *twintig* personen; waaruit zynde HOOGHEID, eenen *Borgemeester*, en het bevoegt getal, 't zy van *vier*, 't zy van *vyf Schepenen* bepaald: welke dan, door den *Baljuw* aan den gezaamlyken Magistraat bekend gemaakt, en terstond in den eed worden opgenomen. Aan dit Lichaam der Regeering, zyn eenige *Pensionarissen honorair* en twe *Sekretarissen*, toegevoegt.

THOOLEN, ook, *ter Thoolen*, en in 't Latyn *Thola*, *Tolna* en *Telonium* genoemd, is de *vierde* in rang, onder de zes Zeeuwsche Steden, die Stem in Staat hebben. Zy ligt, op een ander Eiland, ten noorden van *Zuid Beveland*, en door den arm der *Schelde*, die de *Ooster Schelde* heet, daarvan afgescheiden. En dewyl deze de eenige Stemmende Stad des gemelden Eilands is; word 't met recht, het EILAND- en ook, het 't LAND van TER THOOLEN, genoemd. Voorts, word deze Stad bespoeld, door de Rivier, de *Eendracht*, of *Eendrecht*; die uit de *Ooster Schelde* voorkomende noordwaard loopt, en daarna met de andere Zeeuwsche Stroomen zich vereenigt. Over deze Rivier, is aldaar een voornaam *Veir*; waarvan men zich bediend, om naar *Brabant*, en door deze Provincie, naar *Holland*, enz. de reize te Land te doen.

Men twyfeld niet, of de Stad zal, aan dit *Veir*, haaren eersten *aanleg* verschuldigt wezen: gelyk men mede, ingevolge de overlevering, geloofd, dat zy haaren *naam* ontleend hebbe van de Graaflyke *tollen*, die men aldaar vorderde, van de goederen, die over dit *Veir* tusschen *Zeeland* en *Brabant* verzonden werden; gelyk ook, van die men Schepen, door de Rivier de Eendracht, die Stad verby voeren. Met deze Rivier de *Eendracht*, heeft de Stads

HA-

Haven haare gemeenſchap, bezuiden de Waterpoort. En achter deze Haven, is het *Molenwater*; dus genoemd, dewyl 't dient, om een Water-Koornmolen, te doen omgaan. Dit water is te gelyk een *Houwer*, om, wanneer men 't *Spuy* of de *Valſluis*, ten tyde van laag water, open zet, de Haven te ſchuuren.

Dewyl deze Stad dus, als op de uiterſte grenzen van *Zeeland* gelegen, te recht, als de *Sleutel* dezer *Provincie*, mag worden aangemerkt; is zy, ſedert langen tyd, aan de Landzyde verſterkt geweeſt, met zeven *Bolwerken*; (*Baſtions*,) waarvan, de drie middelſte, van een dubbelde: naamlyk, eene boven- en beneden Wal, voorzien zyn. Waarſchynlyk, zal de Stads gracht eertyds met een *Konterſcherp*, omringt geweeſt zyn; die daarna is vervallen en weggeraakt. Ook, was het *Kroonwerk*, aan de andere zyde der Rivier recht tegen over de Stad gelegen, door verzuim van onderhoud, geheel in verval geraakt, dus niet meer, dan deszelfs grondſlagen, waren overgebleven: maar, zo dra, in 1747, *Bergen* op *Zoom*, ('t welk niet meer dan een uur gaans van *Thoolen* ligt,) door de *Franſchen* werd belegerd, is dit *Hoornwerk* terſtond weder opgehaald; en, blyft tot heden toe in wezen. Het word, naar eenen noch ſtaande gebleven, Toren eener Kerk van 't gewezen Dorp *Slikkenburg*, noch veelal met dien zelven naam uitgedrukt. De Stad heeft daarom altyd, een *Krygsbezetting* van omtrent één Bataillon, onder het bevel van een *Major*, en *Ondermajor*.

Uit 't klein getal van *Huizen*, die by de opneming in den jare 1738, ſlegts 363 bevonden werden, kan men oordeelen, dat deze Stad (welke gezegt word, voorheen, eene der grootſte van dit geheele Graafſchap geweeſt te zyn,) thans geen grooten omtrek hebbe. Het getal der Inwooneren zal omtrent 1700 of 1800 bedragen konnen. De Stad heeft niet meer, dan drie *Poorten*. Behalven de *Waterpoort*, die op 't Veir uitkomt, zyn 'er noch twe *Landpoorten*; die de eene de *Oudelandſche*- en de andere de *Vosmarſche*- genoemd word.

Deze vermindering van *Thoolen* word, met reden, toegeſchreven, aan een' yſlyken *Brand*; die, in 1452, deze Stad dermate vernielde, dat nauwlyks het zesde deel der Huizen ſtaande bleef. Dan, ter oorzake der *voorrechten*, door de volgende *Graven* van *Zeeland* aan haar verleend, is zy weder allengs tot haar herhaal gekomen. Byaldien

Prins

Prins WILLEM I zyn doelwit had mogen bereiken, zou *Thoolen* onmidlyk na 't overgaan van *Zierikzee*, in 1572, reeds in der Staaten handen gevallen zyn: want, Hy zond derwaard den Gouverneur van *Zierikzee*, *Ar. van Dorp*, met eenig Krygsvolk, om ze by verraſſching intenemen: doch, dees' vond een zo ſterken tegenſtand, door den Spaanſchen Overſten, *Mondragon*; dat hy, na veel verſlies genoodzaakt werd, onverrichter zake weder aftetrekken. Doch, in 1577, werd die Stad, nadat de Overheid, door eene bezending, aan gemelden Prins gedaan, onder zekere voorwaarden zich onderworpen had, door den Graaf van *Hohenloo*, in bezit genomen. Na dien tyd, is zy beſtendig onder 't *Staatsch* gebied gebleven; zonder, dat de pogingen, in 1588, door den Hertog van *Parma* aangewend, om die Stad te herwinnen, van eenige vrucht geweeſt zyn; ter oorzake der kloeke verdediging van den Graaf *George Everhard* van *Solms*, die daar binnen 't gebied voerde.

In 't laatſte jaar van den Oorlog wegens de Spaanſche Troons opvolging: naamlyk, 1712, kreeg die Stad, een onverwacht en onaangenaam bezoek, van de *Franſchen*; die, onder het geleide van den Brigadier, *Paſteur*, zo verre het Staaten gebied waren ingedrongen, dat zy die Stad, den 24 *Aug.* in den vroegen morgenſtond, verraſchten: hoewel zy, na al wat in gereedheid was, geplonderd te hebben, met eenige Gyſelaars, ter betaling eener ſom van 19000 Ryksdaalders, voor welke de Baljuw had moeten tekenen, dien zelven dag weder aftrokken. Des te meer haaſt moeſt tot deze terugtred gemaakt worden, ten einde, door de Staatſche troupen, die terſtond, uit *Vlyſſingen*, en *Veere*, naar *Bergen* op *Zoom* gezonden werden, niet te worden afgeſneden.

In groot gevaar, bevond zich deze Stad, beneven 't geheel Eiland, in den jare 1747; wanneer de *Franſchen*, onder den *Marſchal* Graaf van *Leeuwendaal*, de Stad *Bergen* op *Zoom* den 16 *September* door verraſſching, na een beleg van omtrent 10 weeken, vermeeſterd hadden. Men had daarom reeds in voorraad, zodra *Bergen* begon belegerd te worden, door 't doorſteken der Dyken, al het Land, aan de overzyde der Rivier de *Eendracht*, doen ondervloejen: en onmidlyk, na het overgaan, dezer Stad, eene ſterke *Krygsbezetting* binnen *Thoolen* gelegt; door welk één en ander, 't gevaar gelukkig is afgekeerd. Ondertuſſchen, ſtrekte deze Stad, dies tyds, tot de eerſte *uytplaats*, voor de In-

gezetenen van *Bergen*, die in grooten getale, te water derwaard kwamen vluchten: gelyk ook, binnen dezelve, een *Hospitaal* was, voor de zieken en gekwetsten van het Guarnisoen van *Bergen*; alsmede, van de Staatsche Regimenten, die geduurende 't beleg, achter de linie, ter dekkinge dier Stad, zich hadden neêrgeslagen.

De *Hervormde Gemeente* te *Thoolen* word door twe *Predikanten* bedient: en heeft maar *één Kerk* tot haar gebruik; die, voor de *Reformatie*, een Kollegiale Kerk geweest is, aan de H. Maagd *Maria* toegewyd.

De Gemeente der *Franschen*, welke uit *Vrankryk* gevlucht, in 1685, zich binnen deze Stad neêrgezet hadden, was, in 't begin dezer Eeuwe, genoegzaam geheel uitgestorven: dan, heeft weder beginnen ter herleven, in 1713, na 't sluiten van den Vrede te *Utrecht*; toen verscheidene Gereformeerden, uit *Fransch Vlaanderen*, zich derwaard begeven hebben. Zy hebben hunne *eige Kerk*; staande aan de Markt, naast de Stadswaag; in welke de Godsdienst, door eenen *Predikant*, verricht word.

Weinige *Roomsgezinden* bevinden zich binnen deze Stad: en even zo min, ten platten Lande. Om die reden, is noch daar, noch in 't geheel Eiland van ter *Thoolen*, eenig Roomsch Kerkhuis: en zyn de Lieden dezer Gezindheid verplicht, aan de andere zyde der Rivier, in 't Dorp *Halsteren* (*Halteren*,) ter Misse te gaan.

Behalven het STADHUIS; een oud gebouw, 't welk, met de andere Huizen der Hoogstraat, in eene rei staat; zyn 'er ook *openbaare gebouwen*, die tot de *Vesting* haare betrekking hebben: naamlyk, een ARSENAAL, en een KRUIT MAGAZYN. Ook is 't WEESHUIS in een zeer goeden staat.

Tot den *Landbouw*, worden de Inwooneren dezer Stad, door de vruchtbaare grondgesteldheid, zeer aangemoedigt. En buiten deze handteering, bestaat de hoofdneering der Ingezetenen, in de *Meêkrappen*. De meeste Landen, by de Stad, worden tot derzelver voortteeling gebruikt: en om ze te bereiden, heeft men daar twee Meêstoven.

Anderen hebben hunne kostwinning van de *Mosselvangst*. Dan, deze neering is wel voornaamlyk eige, aan sommige Huisgezinnen, uit *Rommerswaal* herkomstig, die sedert de omkeering hunner Stad, naar *Thoolen*, (gelyk, naar *Zierikzee*,) zich begeven hebbende, voortaan door Huwlyken onderling aan elkander Vermaagschapt gebleven zyn. Zy vangen de Mossels op de Schorren der Zeeuwsche Stroomen;

zaên; die dan, door Brabantſche, en Vlaamſche Schippers, afgehaald en naar elders overgevoerd worden.

De REGEERING beſtaat, uit den BALJUW; die door zyne Hoogheid, den Prins ERFSTADHOUDER, uit eene nominatie van drie, door de Magiſtraat overgezonden, gekozen word; en dan dit Ampt voor zyn leven behoud: twe BORGEMEESTEREN; de één *buiten*, en de ander *binnen* de *Bank*, (dat zo veel gezegt is, als de *Vierſchaar*,) toegenoemd: dewyl, de eerſte eénigiyk, met zaken der *Politie*, zich bemoeid: en de twede, als *Preſident Schepen*, met 8 *Schepenen*, het Kollegie van den *Gerechte* uitmaakt. Deze beiden, *Borgemeeſteren* en *Schepenen*, verwiſſelen jaarlyks: den 13 *Mey*: wordende, door de geheele Magiſtraat, alsdan, een *nominatie* van *vier* tot Borgemeeſteren en *veertien* tot Schepenen, aan zyne Hoogheid voorgedragen. Die, uit dezelve, *twe*, tot *Borgemeeſteren*, en *acht*, tot *Schepenen* verkieſt. Behalven de gemelde Leden der Regeering, is daar een Kollegie van RAADEN; die ſedert 1702 tot XV waren bepaald geweeſt, dan, ſedert de herſtelling van het Stadhouderſchap, in 1747, in gevolge 't *Réglement* in 1675, onder Koning WILLEM III ontworpen, moeſten uitſterven tot IV: gelyk nu werklyk geſchied is. Deze laatſten hebben niets te doen, met zaken der *Juſtitie*; maar eenigiyk, met die de Borgerlyke Regeering aangaan: en konnen ook ter Vergadering der *Staaten* worden afgevaardigt.

Eindelyk, zyn, aan 't Lichaam der Regeering, drie *Miniſters*: naamlyk, één PENSIONARIS, één THESAURIER, en één SEKRETARIS, toegevoegd.

Van de twe laatſte Stemmende *Steden*, VLISSINGEN en VEERE, hebben wy vooraf, en in 't algemeen, eene aanmerking te maken, over die zaak, welke in deze Nederlanden veel geraaths gemaakt heeft: betreffende, den eigendom der *Prinſen* van ORANJE, aan deze beiden Steden.

Zy waren: naamlyk, in vroegere tyden, als *onſterfflyke Leenen* der oude Graven van *Zeeland*, elk, door byzondere *Heeren*, beſtierd geweeſt; die wel, in hoedanigheid, als *Edelen* met de *andere* Edelen, dezer Provincie, tot het TWEDE

LID, van Staat, waren aangeſchreven; zonder dat echter, die *Steden* zelve eenig deel in *'s Lands Regeering* genoten hadden. Een Tak van het oud Adelyk geſlacht van BORSELEN was, een' langen tyd, in bezit geweeſt der *Heerlykheid* VEERE; daarom *Borſelen van der* VEERE toegenaamd: dan Heer *Hendrik* van *Borſelen*, had, in 1452, van den Hertog *Filips van Bourgonje*, Graaf van *Zeeland*, ook de Heerlykheid *Vliſſingen*, beneven eenige andere Heerlykheden, als *Domburg*, *Weſtkappel* enz. gekocht: dus, in dien tyd, die beiden ſaam vereenigt werden. Heer WOLFAART V van *Borſelen*, *Hendrikszoon*, in 1487, overlydende, zonder manlyk oir; kwamen dezelve, aan zyne oudſte Dochter JENNE, of ANNA van *Borſelen*; welke trouwde, met FILIPS, Heer van *Beveren*; * een Baſtaart, uit den Huize van *Bourgonje*, en daarom, van BOURGONJE toegenoemt. Uit dit Huwlyk, kwam een Zoon, ADOLF van *Bourgonje*; na wiens dood, in 1539, deze Heerlykheden vervielen, op deszelfs Zoon en Erfgenaam, den beroemden MAXIMILIAAN van *Bourgonje*, Spaanſch-Koninglyken Stadhouder, over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, Admiraal Generaal ter Zee, en Ridder van het Gulde Vlies; die, een Heer van groot gezach zynde, by Keiſer *Karel* V wiſt te verwerven, dat deesſelfs Heerlykheden VEERE en VLISSINGEN; ten min-

* BEVEREN is eene weid uitgeſtrekte *Heerlykheid*, in *Oostenryks Vlaanderen*, tuſſchen de *Schelde* en het Land van *Waas* gelegen; welke dien naam ontfangen heeft van het *Slot*, en Dorp *Beveren*; liggende omtrent in 't midden dezer Heerlykheid.

minſten, de *eerſtgemelde*,* in 1555, verheven werden, tot een MARQUISAAT, of MARKGRAAFSCHAP.

Daar beneven, bekwam *Maximiliaan* den titel en waardigheid van EERSTEN EDELEN van *Zeeland*; hoewel, toen noch in de Vergaderingen der Staaten verſchynende, met en beneven de *andere Edelen* dezer *Provincie*: in welke laatſte *waardigheid*, hy na zyn overlyden, in den jare 1562, werd opgevolgt, door Prins WILLEM I; hoewel alleen, in hoedanigheid, als *Voogd* van zynen minderjarigen *Zoon*, Prins FILIPS, Graaf van *Buuren*; den zelven, die in den aanvang der troubelen, in 1568, van de Univerſiteit van *Leuven* geligt, naar *Spanje* gevanglyk weggevoerd, en daar, geduurende den tyd van 28 jaren, zeer nauw bewaard werd: welke jonge *Prins* daartoe gerechtigt verklaard werd, als Vryheer van *S. Martensdyk*; een Heerlykheid op den Zeeuwſchen bodem, in 't Eiland van ter *Thoolen*, gelegen: en welke, in deze waardigheid, naar Prins *Willem* I 's keuze, vertegenwoordigd werd, door Jonkheer *Adolf* van *Borſelen*. Voornoemde *Maximiliaan* van *Bourgonje*, middelerwyl, veele ſchulden nalatende, zo verre dat deszelfs Boedel, geen,

* Dat de Heerlykheid VEERE tot een MARKGRAAFSCHAP verheven zy, is buiten verſchil; blyvende VLISSINGEN, eene *Ambachts Heerlykheid:* dan, vermits Jonkheer *Hendrik* van *Borſelen*, in 1452, door den gemelden aankoop van *Vliſſingen*, die beiden Heerlykheden met elkander *vereenigt* hadde; is men, daarom, van dit *Markgraafſchap* ſprekende, gewoon, het *Markgraafſchap* van VEERE en VLISSINGEN, te zeggen.

geenſinds toereikte ter voldoeninge; werden alle deszelfs Heerlykheden, daaronder ook van VEERE en VLISSINGEN, in 1567, ten behoeve der Schuldeiſchers verkocht, aan Heer *Jakob* van *Boſſu*: waarna, die beiden Steden, in vergelding der trouwe dienſten, in 1572, tot verkryging van Vryheid en Godsdienſt gedaan, door haare vrywillige onderwerping, aan 't gebied der Staaten, onder het Gouvernement des Prinſen WILLEMS I van *Oranje*, in den jare 1574, door toedoen van gemelden Prins, mede onder de zogenoemde *goede Steden*, als *medeleeden* van *Staat*, tot de Vergaderingen der overige *Staaten* dezer *Provincie*, werden toegelaten.

Die eerſte koop, door eenige tuſſchen beiden komende zwarigheden, (welke, door de Geſchiedſchryveren die's tyds, onderſcheidenlyk worden opgegeven,) daarna vernietigt zynde; werden deze *Heerlykheden*, in 1581, volgens een Dekreet van 't Hof van *Holland*, *Zeeland*, en *Weſtvriesland*, andermaal opgeveild en toen gekocht, door Prins WILLEM I, voor de ſomme van 149600 gulden: gelyk gemelde Prins, in den zelven jare, te *Veere* en *Vliſſingen*, met veele plegtigheden werd ingehuldigt. Hierdoor, verkreeg Hooggemelde Prins, (ingevolge het *Koopverdrag*,) een recht; om alleen, met uitzondering van alle de andere Edelen, (die, eenigen tyd te vooren, ter oorzake van hunne gehechtheid aan de Spaanſche Regeering, deze Provincie verlaten hadden,) als *Eerſte* en *éénige Edele*, den van ouds gewezen *tweden Staat*, naamlyk, der RIDDERSCHAP van *Zeeland*; te verbeelden: terwyl die twe *Steden* zelven, benevens de andere vier: naamlyk,

lyk, MIDDELBURG, ZIERIKZEE, GORS en THOOLEN hare zitting en ſtem in de Staatsvergaderingen behielden.

In deze dubbelde waardigheid: naamlyk, als MARKGRAAF van *Veere* en *Vliſſingen*, en als EERSTE EDELE van *Zeeland*, (hoewel, 'er altyd eenigen geweeſt zyn; die de onderlinge verknochtheid dezer beide waardigheden, getracht hebben te betwiſten,) is WILLEM I, door zyne beiden Zoonen, de Prinſen MAURITS en FREDERIK HENDRIK, den eenen na den anderen, opgevolgt; daarna, door zyn Kleinzoon, WILLEM II: en eindelyk, door zyn achter Kleinzoon, WILLEM III, Koning van *Groot-Brittanje*; die den 19 *Maart* 1702, zonder lyferven natelaten, overleed.

Koning WILLEM III had zynen *Neef*, * Prins JAN WILLEM FRISO van NASSAU DIETS, Erfſtadhouder van *Vrieſland*, by uiterſten wille, tot Erfgenaam verklaard, van zyne titels, en van alle zyne Heerlyke goederen; onder welke, dan het *Markgraafſchap* van VEERE, en de Heerlykheid van VLISSINGEN, mede behoorden gerekend te worden. Doch, eer dees' Prins zich in 't bezit derzelve kon ſtellen, werd hem deze geheele erfeniſſe betwiſt, door *Frederik* I, Koning van *Pruiſſen*; daartoe zich grondende, op een vroeger

* Zie hier een *Geſlachtkaart* van 't *Vorſtlyk Huis* van ORANJE; beginnende van Prins FREDERIK HENDRIK, en voortgaande, tot Prins JAN WILLEM FRISO, den Grootvadet van zyne Doorl. Hoogheid, den Heer Prins WILLEM V, tegenwoordigen Neêrlands *Erfſtadhouder*: tot hoe verre 't genoegzaam volſtaat, om den Lezer, met een opſlach, te doen zien, den trap der Bloedverwantſchap, zo van 't Huis

ger *Teſtament*, door Prins FREDERIK HENDRIK van *Oranje* gemaakt, die in 1647 overleden was; uit krachte van welk deze Erfeniſſe, tuſſchen de Huizen van *Brandenburg* en *Naſſau Diets*, ſcheenen

van BRANDENBURG, als van NASSAU DIETS, met Prins WILLEM III, Koning van *Groot Brittanje*.

FREDERIK HENDRIK, Prins van *Oranje*, overleden 1647.

WILLEM II, Prins van *Oranje:* overleden, 1650.

WILLEM III, Prins van *Oranje*, Koning van *Groot-Brittanje:* overleden in Engeland, den 19 *Maart* 1702; zonder kinderen: ſtellende, zyns Vaders Zusters Kleinzoon, Prins *Jan Willem Friſo* tot algemeen Erfgenaam zyner titels en goederen.

LOUISE HENRIETTE Princeſſe van *Oranje:* Haar Gemaal, FREDERIK WILLEM Keurvorſt van *Brandenburg:* overleden 1697.

FREDERIK I, Keurvorſt van *Brandenburg*, eerſte Koning van *Pruiſſen:* overleden 1713.

FRED. WILLEM II Koning van *Pruiſſen* overl. 1740.

FREDER. III tegenwoordige Koning van *Pruiſſen*.

ALBERTINE AGNES, Princeſſe van *Oranje:* Haar Gemaal, WILLEM FREDERIK, Prins van *Naſſau Diets*, Stadhouder van *Vriesland:* overleden 1708.

HENDRIK KASIMIR Prins van *Naſſau Diets*, Erfſtadhouder van *Vriesland*, overleden 1696.

JAN WILLEM FRISO Prins van *Naſſau Diets*, Erfſtadhouder van *Vriesland:* word, na Koning Willem III 's dood, *Prins* van *Oranje:* en Erfgenaam van deszelfs goederen, overleden 1711.

nen gedeelt te moeten worden: en zo lang dit verſchil bleef zwevende, was de Markgraaflyke waardigheid als opgeſchort: gedurende welken tyd, de Heeren *Staaten* dezer Provincie, in de Steden *Veere* en *Vliſſingen*, jaarlyks de Regeering beſteld hebben, op de zelve wyze, als dit, door den *Markgraaf*, plagt te geſchieden.

Gemelde Prins *Jan Willem Friſo* van *Naſſau Diets*, middelerwyl, in 1711, by 't overvaaren van 't Hollands Diep verdrinkende; bleef de verheffening van dit geſchil uitgeſteld, tot de meerderjarigheid van zyn' eenigen Zoon, Prins Willem Karel Hendrik Friso; toen dezelve, in 1732, door wederzydſche Gemagtigden, te *Berlyn* tot ſtand gebracht werd; en daarby, dit Markgraafſchap, aan gemelde zyne *Hoogheid*, toegewezen.

Dan de *Staaten* van *Zeeland*, (immers, de Afgevaardigde van *vyf* Steden; alleen, van *Veere* uitgezonderd,) in aanmerking nemende, hoedanig, aan dezen Prins, door hem in 't bezit van 't Markgraafſchap van *Veere* en *Vliſſingen* te ſtellen; een weg zou geopend worden, tot 's Lands *Regeering*, en zelfs, tot de macht van het *derden deel* der Stemmen, in der Staaten Vergadering; hebben, daarom, in deze bezitting niet bewilligt: mogende de verzoeken, door de *Princeſſe*, Weduwe van *Oranje*, daartoe gedaan; alhoewel dezelve ondersteund werden, door de *Staaten* van drie andere *Provincien*, de gewenſchte uitwerking geenſins bereiken. Eindelyk, namen de Staaten dezer Provincie het eenparig beſluit, den 17 *November* des zelven jaars 1732, om de Steden *Veere* en *Vliſſingen* te *devallageeren*; dat is, dezelve te ontheffen, van alle *leenroerigheid*,

en dezelve weder der Graaflykheid inlyven; gelyk de vier andere Steden dezer Provincie; waardoor, dan, te gelyk, al het *Markgraaflyk gezach* vernietigt werd: daartoe zich beroepende, op het recht der *Souveraiiteit*: verder verklarende, dat tot *dedommagement*, dat is, *ſchadeloosſtellinge* dezer *Devallage*, ten behoeve van hem, die tot het *Markgraafſchap* van *Veere* en *Vliſſingen*, gerechtigt zoude bevonden worden te zyn, eene ſomme van 100000 *Ryksdaalers*, in de Bank der Stad *Middelburg* zoude in bewaaringe worden gelegt. Tegen deze Reſolutie is, door Prins WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, een met verſcheidene redenen bekleed *Proteſt*, ingebracht: 't welk, van der Staaten zyde, ook werd beantwoord; zonder dat de zaak tot wederzyds genoegen beſliſt kon worden.

In dezen twyfelachtigen toeſtand, bleef dit Markgraafſchap, tot den jare 1747: toen de Staaten dezer Provincie, aan zyne Doorl. Hoogheid, Prins WILLEM IV, niet alleen het *Stadhouderſchap*, over hunne Provincie, hebben opgedragen, maar ook, gemelde *Reſolutie* van den 17 *November* 1732, ingetrokken, voor nietig verklaard, en gehouden hebben, als niet genomen; aan denzelven teruggevende het *Marquiſaat* van *Veere* en de *Heerlykheid* van *Vliſſingen*, met alle de Voorrechten, door de voorige *Prinſen* van *Oranje* bezeten. In den zelven jare, is Hooggemelde Vorſt, in die beiden Steden: naamlyk, eerſt te *Veere*, den 1 *Juny*, en daarna, den 5 dier zelver Maand, te *Vliſſingen*, met groote vreugde, onder allerlei naar den eiſch der zake geſchikte plechtigheden, ingehuldigt: en zodra zyne tegenwoordige Doorl. Hoogheid

Prins

Prins WILLEM V in 1766 zyne meerderjarigheid bereikt had, is deze huldiging mede onmiddelyk gevolgt.

VLISSINGEN in 't byzonder betreffende; welke, wegens haare grootere uitgeſtrektheid, den voorrang heeft, boven *Veere*; als de *vyfde* der Stemmende Steden dezer Provincie: deze word, in 't Latyn, gemeenlyk *Vliſſinga* geheten. Eigenlyk, zou de naam, in vroegere tyden, *Vleſſingen* uitgeſproken zyn: 't welk men meend te konnen afneemen, uit het *Wapen* dezer Stad, vertoonende een *Zilvere Vlet*, op een *rood Veld*. Veeltyds zyn toch de *Wapens* (byzonder, die men *ſprekende Wapens* noemd,) der Steden, Dorpen enz. van derzelver *naamen* ontleend: en byaldien ook deze *Vlet*, een *ſprekend Wapen* is, doelende, op den naam der Stad; zo kan dezelve niet anders, dan *Vleſſingen*, uitgeſproken zyn geworden. Het Roomſch bygeloof heeft zich zelfs mede in die zaak vermengt: ſprekende, van een *Vlet*, die de *H. Willebrord*, (welke, men zegt, in deze Provincie veel verkeerd en daar de eerſte het Chriſten geloof geleerd te hebben,) ter zyner gedachteniſſe, aan deze Stad hebbe nagelaten; welke, (zynde een ſoort van *Kruikje*) noch heden, onder den naam van *S. Willebrord's Vlet*, op de Thesaurie van 't Stadhuis te Vliſſingen, bewaard word: waarvan, de *Vlet*, welke in 't *Wapen* dezer Stad ſtaat, een afbeelding is.

Eer we de *beſchryving* dezer Stad aanvangen, hebben we den Lezer iets te beduiden, van het onderſcheid, tuſſchen OUD- en NIEUW VLISSINGEN. OUD VLISSINGEN, een weinig noordweſtwaard van de Stad gelegen, was, voorheen een *Dorp*, van Viſſchers en Zeevaarend Volk bewoond; alwaar, het gewoon *Veir* was; (gelyk noch is,) om daar *Vlaanderen* overteſteken: dan, vermits, door 't verweiden van 't water, de *Weſter Scheldt*, de ſtrand daar ter plaatze merklyk afnam, en door het afſpoelen van het Zand der Duinen, te gelyk te ondiep begon te worden, voor hunne Schepen; hebben veelen der Inwooneren, uit dit Dorp, meer zuidooſtwaard zich gewend, en Huizen gebouwd, aan eene plaats, daar zy meer diepte hadden, en bekwamer gelegenheid, om in- en uittevaren: zynde, uit de *Huizen*, die daar door den tyd vermenigvuldigden, een *tweede Dorp* geworden;

den; 't welk, ter onderſcheiding van het ander, NIEUW-VLISSINGEN genoemd werd.

Naar mate *Oud Vliſſingen* verminderde, werd *Nieuw Vliſſingen*, jaarlyks, door den aanbouw van meer Huizen, vergroot: waardoor, 't in den jare 1227, door Graaf *Floris* III, met Stads gerechtigheden begunſtigt werd: en in 1489, door *Adolf* van *Bourgonje*, Heer van *Veere* en *Vliſſingen*, verſterkt, met muuren en veſten; die, in 1549, door den vornoemden *Maximiliaan* van *Bourgonje*, met meer andere middelen van verdediging werden voorzien. Hierdoor begon *Vliſſingen*, naar de wyze van dien tyd, eene aanzienlyke en ſterke Stad te worden. Hoewel, eenige jaren later: naamlyk, in 1606, de meeſte ſterkte daaraan gegeven is, door dien grooten Veſtingbouwkundigen Prins MAURITS van ORANJE; die (zo 't ſchynt,) gedachtig, dat Keiſer *Karel* V, deze Stad, den *Sleutel* der *Nederlanden*, plagt te noemen, eene geheel nieuwen *aarden Wal* van 8 of 9 Bolwerken, daarom heen gelegt, en ten einde dezelve des te gerieliger gedaante te doen hebben, een groot ſtuk Lands, aan de ooſtzyde, binnen den Wal ingetrokken heeft. Tot welke vergrooting en verſterking dezer Stad, de toeſtemminge des Konings van *Groot Brittanje*, wiens Krygsvolk dezelve noch in pandſchap had, moeſt verzocht en verkregen worden.

Sedert dien tyd is eerſt opgekomen de verdeeling van *Vliſſingen*, in de OUDE- en de NIEUWE STAD: waarvan, de ſcheiding gemaakt word, door 't zogenoemde BREDEWATER: zynde de *Oude Stad*, ten weſten, en de *Nieuwe Stad*, ten oosten van 't zelve. *

Het is geenſins vreemd, dat *Vliſſingen*, binnen korten tyd, in getal van Huizen en Inwooneren, dus merklyk toegenomen zy; als men gadeſlaat, derzelver bekwaame *gelegenheid* ter *Zeevaart*; waarin, zy onder alle de Nederlandſche Steden, haars gelyke niet heeft: want, de *Weſter Schelde*, (anders ook de *Hond* genoemt,) vereenigt zich, by deze Stad, onmidlyk met de *Noordzee*: waardoor, de af-

* De Lezer zy wel bedacht, om die verdeeling der *Oude* en *Nieuwe Stad* niet te vermengen, met de onderſcheiding tuſſchen *Oud* en *Nieuw Vliſſingen*; waarvan hier voor geſproken is.

af- en aanvaart der Schepen zeer gerieflyk gemaakt word. Men heeft, daarom, geen onkoſten geſpaard, in alles aantewenden, wat, deze Stad, ten aanzien der Scheepvaart, kon verbeeteren.

Behalven de OUDE HAVEN, voornaamlyk, ter berging der *Koopvaardyſchepen* geſchikt, die, uit den *Hond*, noordweſtwaard verre de Stad in loopt, en reeds, (zo men wil) aangelegt is, in 1315; ziet men, ooſtwaard van daar de NIEUWE HAVEN; welke, in den aanvang der voorige Eeuw, ten zelver tyd, toen de Stad aan de ooſtzyde verder uitgelegt werd, op gemeene Lands koſten, gegraven, en, in 1614, 't eerſt geopend is. De reden, waarom deze *Haven* aangelegt werd, op gemeene Lands koſten, was, dewyl ze dienen moeſt ten ſchuilplaats van 's Lands *Oorlogſchepen*; en, ten einde dit oogmerk des te meer te bevorderen, is, in 1688, desgelyks, op koſten der algemeene Staaten, meer Stedewaard in, een 's *Lands* DOK vervaardigt; 't welk, met de *Nieuwe Haven*, door drie *Schutſluizen* vereeniging heeft. Dit *Dok* is een langwerpig vierkante ruime *Haven*; die de lengte van 1400 Rhynl. Roeden heeft, en de breedte van 200 dier zelver Roeden; en van genoegzame ruimte is, om eene geheele *Scheepsvloot*, al ware 't van 80 kloeke Schepen, te konnen bergen. In den jare 1744, waren de gemelde *Schutſluizen* ingeſtort; waardoor, de gemeenſchap van dit *Dok*, met de *Nieuwe Haven*, geheel geſtremd was: dan, door de voorzorge van Prins WILLEM IV, is, in 1750, onder het opzicht van den Admiraal *Schryver*, een begin gemaakt, om dezelve te herſtellen: 't welk ook, niet lang daarna, gelukkig tot ſtand gebracht is. Door een *opſchrift*, op een blauwen Steen, by die zelve Sluizen, word de gedachteniſſe vereenwigd van Jonkheer, *Jan* van *Borſelen* van der *Hoge*; dies tyds, Repreſentant van zyne Doorl. Hoogheid, Prins WILLEM IV, als *eerſten Edelen* van *Zeeland*; die, den 9 *Octoober* des zelven jaars, den eerſten Steen tot dit werk gelegt heeft. Over het *Dok* zelve, is, omtrent in 't midden, een *Vlotbrug*; die, by elken Vloed- en Ebtyd, ryst en daalt. En, aan het einde van dit zelve Dok, ziet men een *Boſſchadie*, welke tot een vermaaklyke wandelplaats verſtrekt.

Naby de gemelde *Vlotbrug*, en ten zuiden van 's *Lands Dok*, is het zogenoemde DROOGE DOK: waarvan men, in alle onze Vereenigde Nederlanden, geen weêrgaê aantreft. Het zelve dient, om de Schepen, die een lekkagie of enig an-

ander ongemak gekregen hebben, te *halfaleren*. By vloede tyde naamlyk, worden de Schepen daar binnen gelaten; die dan, als het water, by Ebtyd, tot een zekere laagte is afgelopen, blyven ruſten, op ſommige ſtutten van zwaar paalwerk, ten zelven einde daarin gemaakt: waarna, al het overig water, door middel van een Waatermotten tot op den bodem uitgemalen, en het ganſche Dok *droog* word. Dan komen de Scheepstimmerlieden onder de kiel van zodanig Schip doorgaan, om, al wat beſchadigt is, te bezichtigen, en te herſtellen; zonder dat 't Schip, (gelyk anderſinds gebruiklyk is,) behoeft op 't Land gerolden, noch op zyde omgehaald te worden. Het Schip herſteld zynde, worden de Schutdeuren, aan de zuidzyde, weder geopend; waardoor, uit 't zogenoemde *Breedewater*, ſo veel waters word ingelaten, dat het Schip weer vlot word; en, ter zelver wyze, als 't ingekomen was, het *Drooge Dok*, weer uitvaard.

In 't gemelde *Breedewater*, niet verre van het *drooge Dok*, plagt weleer een *Oorlogſchip* te liggen, van eene ongemeene grootte; 't welk geboord was, om 100 Stukken Kanon te kunnen voeren: doch, om die zelve grootte en zwaarte, niet wel handel- en bruikbaar in Zee. Men zeide, dat dit Schip nimmer Zee gebouwd had: en zelfs, te diep ging, dan om gemaklyk door de Sluis, aan den mond der Haven, in Zee gebracht te kunnen worden. Dit *Oorlogſchip* werd gerekend, onder de merkwaardigheden van *Vliſſingen*; het welk daar bewaard word, en gezegt enige inkomſten, van de Admiraliteits Kollegien, jaarlyks genoten te hebben, tot deszelfs onderhoud: om die reden, was dit Schip van boven met een Dak voorzien, ten einde 't tegen den regen en andere ongemakken van de lucht te beveiligen. My geheugd, in den jare 1755 dit *Oorlogſchip* gezien en betreden te hebben: dan, ingevolge mondelinge berichten, zou 't, ſedert eenigen tyd, geſloopt en weggeraakt zyn.

Het hiervoor gemelde *'s Lands Dok* is menigmaal, in tyden van Oorlog, van goed gebruik geweeſt, tot een veilige ligplaats, voor de *Oorlogſchepen*. En, ten einde die zelve Schepen geen gevaar van vyandlyke ondernemingen, van den Zeekant, te vrezen zouden hebben; is de Stadsmuur, ten weſten en zuiden, daar zy zeewaard uitziet, voorzien, met goede *Batteryen*, ter plaatzing van meer dan 100 ſtukken Kanon; die bekwaam zyn, om het vyandlyk geweld af te keeren. Die zelve *muur* word, tegen den ſlach van

't

's Zeewater, beſchermd, door zwaare *Schoeijingen* van Paalwerk: gelyk men ook, aan de monden der beiden Havens, uitſtekende *Hoofden* gemaakt heeft; ten einde des te veiliger de in- en uitvaart te konnen hebben.

Vliſſingen mag niet onder de grootſte, maar wel, de *fraaiſte* Steden der *Nederlanden*, gerekend worden. De gehoele *omtrek*, zelfs langs de Buitencingels, is nauwlyks een half uur gaans. Ook, zal het getal der *Inwoneren*; 't welk, ſedert eenige jaren, door verval in Scheepvaart en Koophandel, zeer verminderd is; nauwlyks 8000 Perſoonen konnen bedragen. Dan, zy is, doorgaans, met *fraaije Huizen* vervuld: onder welke ſommigen ongemeen boven de andere uitſteken: en wel, voornaamlyk, het Huis van wylen den Heer Mr. *Anthoon Pieter van Diesdoek*, in leven Heer van *Oudhuizen*, en Borgemeeſter dezer Stad: welk Huis in de *Nieuwe Stad*, naby de *Ooſtkerk* ſtaat. Daarby, geven de groote *Binnewateren*, die met elkander gemeenſchap hebben, benevens verſcheidene *Marktten*, en andere opene *plaatzen*, aan deze Stad, een groote *luchtigheid*. Ook, is zy, langs de *Havens*, en op ſommige *Bolwerken*, met hoog geboomte beplant: die, echter, het gezicht der Stad van verre grootlyks beletten. Van buiten, is zy omringt, met aangename *Luſttuinen*; waaraan, 't ook de Stad, van binnen, niet ontbreekt; voornaamlyk, aan de overzyde van *'s Lands Dok*; daar de Stad verder uitgelegt is.

Aan de Landzyde, heeft *Vliſſingen* niet meer dan twe Poorten; beiden genoemd, naar de plaatzen, waarheen door dezelve, de weg leid: de éene, aan de noordzyde der Stad, naby 't *Molenwater*, is de Middelburgſche *Poort*; door welke het voetpad gaat, naar de Hoofdſtad *Middelburg*, een uur gaans, noord- noordooſtwaard van daar gelegen; tuſſchen welke beiden Steden, door *Ooſtzouburg*, een met Boomen beplantte *Steenweg* loopt; die dagelyks veel bereden en betreden word: en de andere de Rammekens- of *Rammetjens Poort*; welke de weg aanwyſt, naar het Fort *Rammekens*, een klein uur gaans ooſtwaard van *Vliſſingen*, aan den mond der Haven van *Middelburg* gelegen. Aan deze *Rammekens-Poort*, begint ook de ryweg naar *Middelburg*. Behalven deze twe, zyn 'er drie *Waterpoorten*; uitziende, op den Hond of de *Weſter Schelde*.

Dat deze Stad, die dusdaag onmiddyk geſtaan had, onder de *Graven* van *Zeeland*, door den Hertog *Filips* van *Bourgonje*, in 1452, verkocht zy, aan Heer *Hendr.* van

Ber-

Borſelen, Heer van *Veere*; is hiervóór reeds herinnerd: gelyk ook, de verdere gevolgen daarvan: en, door welken weg, deze *Heerlykheid*, beneven 't *Markgraafſchap* van *Veere*, aan den Doorl. Huize van ORANJE gebracht: daarna, voor een tydlang daarvan afgeraakt: en weder in 1747, daaraan herſteld geworden zy: 't welk wy hier niet behoeven te herhaalen.

Wat deze Stad wel meest, in de Nederlandſche Gedenkſchriften, een onſterflyken roem heeft doen verwerven, was, dezelve de eerſte te zyn, onder alle de Nederlandſche Steden, die, in den tyd der Nederlandſche beroertens, *vrywillig* zich den Spanjaarden onttrokken, en aan Prins WILLEM I, voor de Staaten, onderworpen heeft. Dit gebeurde, den 6 *April*; nadat, den 1 dier zelver maand, den *Briel*, door de zogenoemde *Watergeuzen*, vermeesterd was geworden. Het overgaan van den *Briel* gaf zelfs, daartoe, de aanleiding. De Hertog van *Alba*, uit dit geval, zyne onvoorzichtigheid bemerkende, van de Zeesteden niet beter bezet te hebben; wilde daarom des te meer van *Vliſſingen*, zich verzekeren: en zond derwaard *Don Pedro Pacieko*; die, binnen deze Stad, een Kasteel of *Blokhuis* ſichten zou; ten einde de Borgers der Stad daardoor in bedwang te houden: terwyl hy, middelerwyl, bevel gaf aan 17 Vendelen Krygsvólk, in even zo veele Schepen, van *Bergen* op *Zoom*, derwaard te doen overvoeren. Doch, de *Vliſſingers*, hiervan in tyds verwittigt, dreven niet alleen de kleine Spaanſche bezetting van één Vendel *Waalen* ter Stad uit, maar weigerden zelfs, op de aanrading, van *Jan* van *Kuik*, Heer van *Erpt*, een aanhanger van Prins *Willem* I, deze bezetting intenemen; loſſende op deze Schepen hun geſchut: waardoor, zy genootzaakt werden terſtond weder afte deinzen. Vervolgens vernielden zy tot den grond, de reeds begonnen werken van 't *Kaſteel*; zich niet ontziende *Don Pacieko* aan de Galg te hangen. En dit geval is des te aanmerkenswaardiger: dewyl dit kloekmoedig beſtaan, niet alleen door de Borgers der Stad *Veere*, maar ook, der voornaamſte Steden van HOLLAND, als *Enkhuizen*, *Hoorn*, *Edam*, *Alkmaar*, *Gouda*, *Leiden*, *Dordrecht*, en veele andere, in dat zelve jaar, gevolgt werd.

Ter herinnering dezer zonderlinge gebeurteniſſe, heeft men, niet zonder reden, den 6 *April*, niet alleen des jaars 1672, het eerſte maar ook des jaars 1772, het *tweede honderdjaarig Eeuw Feest*, binnen deze Stad, onder een groo-

ten

ten toevloed van vreemdelingen, met veele plegtigheden gevierd. En ten laatstgemelden tyde, geschiede dit, in 't byzyn der Edelmog. Heeren Gedeputeerde *Staaten* dezer Provincie, aan't Hoofd hebbende, den Hoog Ed. Gestr. Heer Mr. *Joh. Adr. van de Parre*, representeerende, zyne Doorl. Hoogh., den Heer PRINS, ERFSTADHOUDER, als *Eerſten Edelen* van *Zeeland*. Nadat gemelde Heeren, voormiddags staatlyk ingehaald, en tusschen de geschaarde borgery naar het Stadhuis geleid waren; begaven zy zich, 's middags ten 12 ure, onder het luiden der klokken en losbranden van het Geschut, te gelyk met den Ed. Achtb. Magistraat naar de *Groote Kerk*: waar één der Stads Predikanten Ds. *J. J. Brahe* eene ter zaak gepaste *Redenvoering* deed, verzeld van byzondere aanspraken en Zegenwenschingen; en besloten, met een ernstig *Dankgebed*: waarna, dit Hoog gezelschap, in die zelve order, naar't Stadhuis wederkeerde. En dewyl men met reden mogt vermoeden, dat de ongemeen groote toevloed van volk, in die ééne Kerk, geene bekwaame zitplaatzen zou konnen bekomen, heeft de Predikant *J. W. te Water*, ter zelver tyd, eene soortgelyke *Redenvoering* gedaan, in de *Kleine-* of *Middelkerk*. Vervolgens, is op het Stadhuis, van Stads wege, een prachtige *Maaltyd* gehouden; by welke jegenwoordig waren, behalven de leden der *Regeering* van Staats- en Stadswege, ook alle de *Predikanten* zo der *Waalsche-* en *Engelsche-* dan der *Nederduitsche* gemeente dezer Stad. By welke gelegenheid, alle de aanwezende gasten, elk met eenen fraajen daartoe vervaardigden *Gedenkpenning*, beschonken zyn geworden. Hierby verdient, als eene merkwaardige omstandigheid, vermeld te worden: dat men, den 12 *April*, 's Zondags daarna volgende, ter gelegenheid der H. Avondmaals bedieninge, gebruik gemaakt heeft, van eene zilvere vergulde *Drinkschaal*; waar mede reeds, voor die gemelde omwending, van 1572, het *eerſt Avondmaal* gehouden is, in een Kelder, voor aan op de groote Markt: zynde deze *Drinkschaal*, op verzoek, ten gebruike daartoe geleend, door den Heer Borgemeester *Evert Olyver*; die dezelve is bezittende.

De groote aangelegenheid der onderwerping dezer Stad, aan 't gebied der *Staaten*, heeft men rasch bespeurd, aan de gevolgen, die ze had; voornaamlyk, na dat zy, door *Lumey*, Grave van der *Mark*, uit den *Briel*, met omtrent 200 Soldaten, onder het gebied van den Kaptein *de Blois*, Heer

van *Tresling*, verſterkt was geworden: want, die Stad aan de uitwatering der *Schelde* gelegen, daar dagelyks veele Schepen uit Zee verbyvoeren, naar *Antwerpen*; (die's tyds, de neêlingrykſte Koopſtad van alle de Nederlanden) werden deze, (van die omwending van zaken binnen *Vliſſingen*, onkundig) alle aangeſlagen, en derzelver ladingen verkocht; daar onder, ook, eene *Vloot* van 20 Schepen, uit *Portugal*, met Speceryen, Zuiker en andere koſtbaare waaren, naar *Antwerpen* geſchikt; welke gemſtlyk voor de Stad ten anker kwamen liggen. En deze buit werd, in dat zelve Jaar, gevolgt, door een tweede van 26 *Koopvaarders*; alle wel geladen; en eenigen derzelven met groote ſommen Spaanſch gereed Geld voorzien. Alle die buitgemaakte Schepen, voor goed geld verkocht wordende, lieten niet na, den Inwooneren van *Vliſſingen* groote Schatten, aan te brengen; van welke zy een voordeelig gebruik maakten, niet alleen ter verſterking hunner Stad, maar ook voornaamlyk, ter uitrufting van verſcheidene *Schepen*; die, onder hunnen Admiraal, *Brouwer Pieterſz. Worſt*, en Vice-Admiraal, *Jan de Moor*, aan de Spaanſche Scheepvaart, zeer veel afbreuk hebben toegebracht. Door het bezit van *Vliſſingen*, werd dus te gelyk, de mond der *Weſterſchelde*, voor die van *Antwerpen* geſloten, tot onherſtelbaare ſchaden der Kooplieden der gemelde Stad. De *Vliſchingſche Schepen* maakten de geheele *Schelde* zeer onveilig, terwyl, ſommigen zelfs waagden, tot voor *Antwerpen* te naderen.

De *Vliſſingers* hebben, met één woord, van den beginne aan, altyd zeer geyverd, ter bevordering van Neêrlands Vryheid: en hebben, daardoor, zich der *Voorrechten* waardig gemaakt, die hun door Prins WILLEM I, in vergeldinge daar van, verleend zyn: onder welke, mede behoorde, dat hunne Stad, in den Jare 1574, gelyk ook, VEERE, *Zitting* en *Stem* in de Vergaderingen, beneven de vier andere Steemmende Steden dezer Provincie, bekwam. Na dat Prins WILLEM I, in 1581, beneven het *Markgraafſchap* van *Veere*, ook de *Ambachts Heerlykheid* van *Vliſſingen* gekocht had, vond Hy veel meer gelegenheid om deze Stad op allerlei wyze te begunſtigen. Doch, korten tyd daar na: naamlyk, in den jare 1585, werd deze Stad, beneven den BRIEL en RAMMEKENS, aan de Koningin *Elizabeth* van *Engeland*, in onderpand afgeſtaan, vóór een opgeſchoten ſom gelds; en, daarom, met *Engelſch Krygsvolk* bezet, die dezelve bewaarden,

den, tot den jare 1616; wanneer Koning *Jacob VI*, na dat de ſom voldaan was, die Stad, met de twe andere weder aan de *Staaten* overleverde.

De *Inwooneren* van *Vliſſingen* zyn genoegzaam alle van den *Hervormden Godsdienſt*: ten minſten, *Proteſtants*. Men heeft, noch niet lang verleden, een' tyd gekend, waarin naauwlyks één enkel *Roomsgezind Huisgezin* daar gevonden werd. En, alhoewel eenige *Roomsgezinden* uit *Vlaanderen*, voor eenigen tyd, binnen deze Stad zich hebben willen nederzetten, met aanbieding, van aldaar de ééne of andere *Manufakture* te zullen oprechten; is dit, hun, wegens de gevolgen, die deze onderneming zou konnen hebben, ter benadeeling der oude Ingezetenen, niet ingewilligt.

Van de drie *Gereformeerde* KERKEN dezer Stad, is de ééne de *Hoofdkerk*; die, de S. JAKOBS- ook de GROOTE KERK word toegenoemd: welke, men zegt, uit de bouwſtoffen der *Kerk* van *Oud-Vliſſingen*, die men, ſedert 't verhuizen der Inwooneren van daar, hadden afgebroken, geſticht te zyn, in den jare 1328. Zy is een groot *Kruisgebouw*; ſtaande, in het midden der *oude Stad*.

De KLEINE KERK ſtaat, noordooſtwaard van de *Groote*; en word, ſedert de ſtichting der derde: naamlyk de *Ooſt-Kerk*, veel al' ook de MIDDEL-KERK genoemd: dewyl zy, in 't *midden* der twe andere: naamlyk, de *Groote*- en de *Ooſt-Kerk*, haar plaats heeft. Deze is gebouwd, in 1460: en, in 1592, zeer vergroot.

De OOST-KERK is, in dat gedeelte der Stad, 't welk de *Nieuwe Stad* genoemd word: ſtaande, na by den ingang van *'s Lands Dok*. Deze word ook de NIEUWE-KERK genoemd: zynde, niet voor den jare 1650, begonnen geſticht te worden. Zy had naauwlyks eene Eeuw geſtaan; of zy werd, in den jare 1749, door den brand, in 's Lands Magazyn eerſt aangekomen, ten eenemaal vernield, doch zy is, daarna, weder herſteld geworden.

De *Godsdienſt* word, in deze *drie Kerken*, door *zeven* PREDIKANTEN, waargenomen. De *Waalſche Kerk* is naby de *Middel Kerk*, en dicht by *'s Lands Dok*. De zelve word bediend, door *twe Predikanten*.

De *Engelſchen*, die gedurende den tyd van ruim 30 jaren: naamlyk, van 1585 tot 1616, deze Stad in pandſchap hadden, gebruikten toen, de *Middel-Kerk*. Nadat de *Engelſche Krygsbezetting*, in 1616, was uitgetrokken, zyn veelvuldigen dezer *natie* aldaar blyven woonen, wier voorzy-

ten, al ſedert den jare 1572, ter oorzake van Koophandel, binnen die Stad zich hadden neêrgezet. Zy maakten eene taamlyke gemeente uit; welk'er *Predikant* een lid der Klaſſis van *Walcheren* is: en verrichten hunnen Godsdienſt in eene kleine Kerk, die het noorder Kruispand is, der *Groote Kerk*: hoewel, door een beſchutzel, daar van afgeſcheiden.

De LUTHERSCHEN en MENNONITEN hebben te *Vliſſingen* mede, elk hunne *Kerk* en *Predikant*.

Deze Stad praalt zeer, met haar voortreflyk RAADHUIS, 't welk, in het weſtlyk deel, en aan de noordzyde der groote Markt ſtaat. Dit is, in 1594, onder de Regeering van Prins MAURITS, begonnen gebouwd te worden, op een' grond, waar eertyds twe mannen Klooſters: naamlyk, der *Karmeliten* en *Dominikaanen*, naby elkander ſtonden. Het is een groot langwerpig vierkant gebouw; 't welk veel zweem heeft, naar het Stadhuis te *Antwerpen*; welk *model*, ten aanzien der bouworder, men zegt, in de ſtichting van dit Stadhuis gevolgt te zyn. De *Raadkamer* is vercierd, met de afbeeldingen der vroegere en latere Heeren van *Vliſſingen*; daar onder, ook der *Prinſen* van *Oranje*; zo als die de één den anderen in deze Heerlykheid opgevolgt zyn. Ook, word in dit vertrek bewaard, de geheele Wapenruſting van den Spaanſchen Krygsbouwkundigen *Pacieko*; die, in den jare 1572, met twe andere Spaanſche Edelen, ten Galge veroordeeld werd: beſtaande, in deszelfs *Harnas*, *Stormhoed* en *Zwaard*. Boven ryſt, uit 't midden van dit gebouw, een ruim plat, met een leuning omringt; van waar men een ſchoon uitzicht heeft, over de *Zee*, en over het geheel Eiland *Walcheren*. En het zeldzaamſte daar van is, een *Wenteltrap* van 116 treden, langs welke men, tot dit plat opgaat; welke trap rond om lopende, eene opening in 't midden laat, door welke men van boven naar beneden zien kan: van een ſoortgelyk maakzel, als de trap, welke men ook op het *Kaſteel* van *Buuren* vind.

Het PRINSE HUIS, beneven het daar by ſtaande ZEE MAGAZYN; waren eertyds voortreflyke gebouwen. Het eerſtgemelde is geſticht, door Prins WILLEM I, in 1582: dus, 's jaars na dat Hy, door aankoop, Heer van *Vliſſingen* geworden was: met oogmerk, (zo 't ſchynt,) om, wanneer Hy in *Zeeland* zich bevond, in dit zelve gebouw zyn verblyf te nemen. Men zegt, dit *Prinſe Huis* gemaakt te zyn van de bouwſtoffen, die door *Don Piedro Pacieko*, tien jaren

ten vroeger, by elkander gebracht waren, ter oprechting van dat *Slot*, 't welk gediend zou hebben, om de Borgers van *Vliſſingen* onder bedwang te houden. Dan, dit voortreflyk gebouw is den 14 *Jan.* 1749, geheel afgebrand. In de Hennip, Touwen, Zeilen en andere Scheeps gereedſchappen van 't daar by ſtaande *'s Lands Magazyn*, brand ontſtaande, door de onvoorzichtigheid der werklieden, ſloeg de vlamme, door een ſterken Zuidweſten wind, ſchierlyk over, tot dit *Prinſe-Huis*; 't welk teneenemaal daardoor vernield werd. Men zegt, dien brand 't eerſt ontſtaan te zyn, door een der werklieden; die gevulde Handgranaaten, van de Oorlogs-Schepen in dit Arſenaal gebracht, willende ledig maken, ten einde 't kruit des te gereder daar uit te doen, twe Handgranaten tegen elkander klopte, 't welk dezelve vuur deed uitgeven, waar door, niet alleen deze, maar ook andere gevulde Handgranaaten, terſtond waren in brand gevlogen. Allerhevigſt was deze brand: voornaamlyk, ter oorzake der menigvuldige tonnen gevuld, met Pik en Teer, Hout, Turf en andere Brandſtoffen. Om die reden, was de bekommering zeer groot, dat de geheele *Nieuwe Stad* te gelyk in koolen zou gelegt geweeſt zyn: dan, aan de rondom ſtaande Borger Huizen, was zeer geringe ſchade toegebracht. In 't midlyke, mag die verſchooning worden toegeſchreven aan de *ſelheid* van den *Wind*; die de vonken en brandende ſtukken, tot zo een hoogte- en met zo een groote ſnelheid, over de huizen heen dreef, dat genoegzaam geene daarop konden neder vallen. Alleen bleef een ſtuk brandend Zeildoek aan den *Toren* der *Ooſter-Kerk* hangen; waar door dezelve, beneven de Kerk, mede in brand geraakte, en in aſſche gelegt werd. Men heeft bevonden, dat de ſchade, die in den beginne op 5, of 6 tonnen gouds begroot werd, voor geen millioen guldens zou konnen herſteld worden.

Ooſtwaard van het *Prinſe Hof*, aan de overzyde der Nieuwe Haven, ziet men eene ruime SCHEEPSTIMMERWERF.

De andere meeſt merkwaardige openbaare gebouwen, te *Vliſſingen*, zyn: het OOSTERSCH HUIS; ſtaande ten weſten, aan den ingang der oude Haven; een groot gebouw, 't welk dien naam noch behouden heeft, dewyl, eertyds, de *Kooplieden* uit de Ooſterſche Landen, en ook, vermoedelyk, uit de *Ooſtzee*, aldaar hunnen intrek plagten te nemen: de BEURS; daar dicht by ſtaande, aan de eerſte Brugge, door welke men over de oude Haven gaat; een GASTHUIS; 't welk in oorlogstyden diend, tot onderhoud van gekwetſte en ver-

mingte Zeelieden; doch, in tyd van Vrede, ook voor andere behoeftige Mannen en Vrouwen, en daarom het *Oudemannenhuis* genoemd: een WEESHUIS, ſtaande onder het opzicht der *Diakenen*: en eindelyk een LATYNSCHE SCHOOL, onder het opzicht van eenen Rector.

Onder lieden van Geleerdheid, die, in de voorige Eeuw gebloeid hebben, waren *Lud. de Dieu* en *Petr. Cunæus*, beiden uit *Vliſſingen* oorſpronglyk; die, door hunne Taalkundige Schriften, aan de H. Schrift, een groot licht hebben bygezet. Ook teld deze Stad, onder haare inboorlingen, eene menigte van groote *Zee-Helden*: daar onder, vier *Lieutenant-Admiraals*, alle *Evertze* genoemd: als mede, dien alóm beroemden Admiraal *Michiel de Ruiter*; die aldaar geboren is, in den jare 1607.

De *Vliſſingers* hebben, ten allen tyde, ongemeen in 't *Zeevaaren*, uitgemunt; waartoe zy, door de bekwaame gelegenheid hunner Stad, aan de *Weſter-Schelde*, en zo naby de *Noordzee*, zeer natuurlyk moeſten aangenoopt worden. Daar door, was de *Viſſchery*, hunne eerſte handteering: hebbende, voorheen, meeſt zich toegelegt, op de *Haring-Viſſchery*. In tyden van Oorlog, echter, begonnen zy liever ter *Kaap* te vaaren, op de Schepen der onderdaanen van vyandelyke Mogenheden: en dewyl deze onderneming hun ongelyk grootere winſten toebracht; is, daar door de Viſſchery allengs vervallen. Geduurende den voorigen oorlog tegen de *Franſchen*, dien zelven-, die door den Vrede van Utrecht 1713, beſloten is, hadden zy in Zee, eene menigte der zodanige *Kommiſſievaarders*; die, op koſten der gegoedſte Ingezetenen dezer Stad, toegerust, der Franſchen Koopvaart, gevoelige ſlagen hebben toegebracht. Men heeft toen, terzelver tyd, 27 *Kaapers*, alleen te *Vliſſingen* t' huis hoorende, in Zee geteld. In den laatſt voorigen oorlog, hebben zy weder eenige *Kaapers* in Zee gebragt: doch door den ſchielyk daarna gevolgden Vrede van *Aken*, in 1748, werd die toerusting te raſch geſtaakt, dan, om groote winſten daar by te behaalen. Ondertuſſchen, griemelde de Stad, inzonderheid, in den jare 1747, toen de Franſchen in *Staats-Vlaanderen* gevallen waren, door alle de Vreemdelingen, welke uit die Provincie, derwaard kwamen vluchten: gelyk mede, door het *Engelſch Krygsvolk*, dat aldaar belandde, ter bewaaring niet alleen van deze Stad, maar ook van 't geheel Eiland *Walcheren*: waar door, alle de huizen der Stad vervuld, en allerlei noodwendigheden, voor zo veel volks,

met

met voordeel vertierd werden. Dan, na dezen oorlog, heeft de *Koophandel* aldaar zeer gekwynd: 't welk ten gevolge had, dat veele Ingezetenen naar elders vertrokken- en veele huizen der Stad ledig zyn geworden. De Handel, die daar noch heden meest in zwang gaat, word gedreven, op de Kust van *Guinee*, in Slaven, Olyphantstanden, Stofgoud, en dergelyke; als mede, op *Suriname*, *Curaſſau*, *St. Euſtatius* en andere plaatzen van de West-Indie, in *Koffy*, *Zuiker*, *Kakau* enz.

Men heeft, in den jare 1767, te *Vliſſinge*, eene *Genootſchap* van *Geleerdheid* opgerecht; welke onder den titel van het ZEEUWSCH GENOOTSCHAP bekend is, en goeden opgang maakte. De *Directeurs* van het zelve zyn jaarlyks gewoon; gelyk die der *Hollandſche Maatſchappy* der Wetenſchappen te *Haarlem*; jaarlyks, een *gouden Penning* ter hand te ſtellen, aan dien, die een opgegeven *Vraagſtuk*, meest voldoende beantwoord heeft.

Vliſſingen een Zee Stad- en te gelyk de eerſte voor aan liggende Grensveſting aan de Zeekant zynde, dienende ter verdediging van den ingang der *Weſter-Schelde*; is, daarom, ook in vrede's tyd, voorzien van eene *Krygsbezetting*; beſtaande gemeenlyk, in een *Bataillon* voetvolk; uitgezonderd, dat één *Kompagnie*, daar van naar *Goes* gedetacheerd word. Dan, zodanig *Bataillon* blyft daar, niet langer, dan één jaar liggen; wanneer 't telkens door een ander word afgeloſt: ter oorzake (zo gemeend word,) der ongezonde Luchtsgeſteldheid; welke, echter, niet zo zeer te ſchroomen is, ten aanzien van VLISSINGEN, noch van VEERE, dan wel van SLUIS, SAS VAN GENT; HULST en andere Veſtingen in *Staats Vlaanderen*; die deze jaarlykſche verwiſſeling van Guarniſoenen, met *Zeeland*, gemeen hebben. Deze Vliſſingſche Krygsbezettinge ſtaat, onder het bevel van een *Kommandant* en een *Plaats Major*.

Behalven 't *Krygsvolk*, kan ook de *Borgery* des noods onder de Wapenen gebracht worden. Alle de Borgers, die tot de SCHUTTERY behoren, zyn in XII. *Kompagnien* afgedeeld; die elk hunnen *Kapitein Lieutenant* en *Vendrig* hebben; en die ſamen onder het bevel ſtaan, van twe *Kolonels*, (welke zyn de regeerende *Borgemeeſteren*, in der tyd,) twe *Lieutenant Kolonels*, en eenen *Major*. Eén der beneden vertrekken van 't *Stadhuis*, in de plaats, waar de *Borger Officieren*, by ſommige gelegenheden, vergaderen: het welk, om die reden de *Krygsraads Kamer* word genoemd.

De *Stads* REGEERING te *Vlissingen* bestaat, uit XXIV. *Raaden*; die geduurende hun leven in bediening blyven: en wanneer, door Sterfgeval, één ontbreekt, word uit een dubbeldtal, door de leden van dit Kollegie ontworpen, door zyne Hoogheid, den Heer PRINS van ORANJE, in hoedanigheid als HEER van *Vlissingen*, één ander verkoren. Het Kollegie van den GERECHTE bestaat, uit XII. Leden; waar van het meerderdeel, te gelyk, leden van den *Raad* zyn: naamlyk, een BALJUW; die door zyne *Hoogheid*, als HEER van *Vlissingen*, onmiddelyk aangesteld word, voor zyn ganssche leven: *twe* BORGEMEESTEREN: en *negen* SCHEPENEN. By de jaarlykssche verandering der Regeering, voorvallende den 15 *April*, word een nominatie van *Borgemeesteren* en *Schepenen*; (op welke de *Borgemeesteren* en *Schepenen*, die werkelyk in bediening zyn, mede, worden gesteld,) aan den HEER overgeleverd; die, uit het *dubbeldtal*, twe *Borgemeesteren* en negen *Schepenen* verkiest.

Aan deze Regeering, zyn één *ordinair* PENSIONARIS en sommigen *Honoraire*, beneven eenen SEKRETARIS, en twe THESAURIERS toegevoegt.

Onder het *Rechtsgebied* van *Vlissingen*, behooren, eindelyk, sommige naby gelegen DORPEN, als *Ambachts-Heerlykheden*; welke, daarna, zullen voorkoomen, in de beschryving van het platte land des Eilands WALCHEREN.

VEERE, gemeenlyk *ter* VEER, in 't Latyn *Veria*, plagt in vroegere tyden KAMPVEER genoemd te worden: van welke benoeming, men deze reden geeft, dat die Stad haaren eersten aanleg verschuldigt is, aan een *Veir*, 't welk men overvoer, naar KAMPEN; een *Dorp*, 't welk, eertyds, op het Eiland *Noord-Beveland*; (dat, toen, meer westwaard, en nader by 't Eiland *Walcheren*, zich uitstrekte;) recht tegen over deze Stad lag: welk Dorp, daarna, in 1532, door een overstroming vergaan zynde; is't bygevoegt woord, *Kamp*, allengs afgesleten, en heeft die Stad eeniglyk, den naam van VEERE, blyven behouden.

Deze Stad ligt, op den noordoostelyken rand des Eilands *Walcheren*: omtrent even zo verre, van *Middelburg*, ten noordoosten, als *Vlissingen* ten zuidwesten, verwyderd: naamlyk, één uur gaans; hebbende tusschen beiden een met boomen beplanten straatweg: gelyk, aan dien, die tusschen *Middelburg* en *Vlissingen* is aangelegt. Zy paald aan 't water, 't VEERSCHE GAT geheeten; 't welk gemeenschap heeft, met den

den mond der. *Oofter Schelde*, en dus ook met de *Noord-Zee*. Voorheen, als men van deze beiden nabuurige *Steden* ſprak, plagt VEER altyd, voor VLISSINGEN, genoemd te worden: dewyl deze Stad, met haar onderhoorig rechtsgebied, eertyds, niet meer dan eene *Ambachtsheerlykheid*, in den jare 1555, tot een MARKGRAAFSCHAP (*Marquiſaat*,) verheven was; daar *Vliſſingen* den tytel van eene *Ambachtsheerlykheid* had blyven behouden: of, dewyl 't omtrent honderd jaren vroeger, (naamlyk, in 1452) door den aankoop van Heer *Hendrik van Borſelen*, met *Veere* vereenigt geworden, dus niet anders werd aangemerkt, dan, als een *Conqueſt* aan de *Heerlykheid*, (naderhand *Markgraafſchap*) van *Veere*, ingelyfd. Maar, zo dra die Steden, in den jare 1574, zo wel dan de vier andere ſtemmende Steden, beiden te gelyk, mede, haare gemachtigden ter Vergadering der *Staaten* deezer Provincie, begonnen te zenden; was de gevoeglykheid, daar voor, dat *Vliſſingen*, aangemerkt haare grootere uitgeſtrektheid, meer getal van Inwooneren, en ruimer toebrenging tot 's Lands Schattingen, den *voorrang* boven *Veere* bekwam: en dat deze laatſtgemelde, dus, de *zeſde* in rang werd.

VEERE heeft, derhalven zelfs, noch een *Dorp* zynde, voor langen tyd behoord, aan een Tak van het oud Adelyk geſlachte van BORSELEN; die, naar deze plaats, gemeenlyk, *Borſelen* van der VEERE, toe genoemd werd; welk'er Heeren, op het na by die Stad eertyds gelegen Slot, het *Hof van* ZANDENBURG genoemd, (dat nu ten eenemaal verwoeſt is,) hun beſtendig verblyf hadden: gelyk men ook, in 1679, by 't opdelven der grondſlagen van dit Slot, in de daar by gewezen *Kapelle*, de begraafplaats met de *Doodkiſten* van ſommige Heeren en Vrouwen van dit Geſlachte, gevonden heeft; welke terſtond weder werd toegeſloten. Men wil, dat Heer WOLFAART I. van *Borſelen*, deze Heerlykheid, in den jare 1280, gekocht hebbe, van *Floris V*, Grave van *Holland* en *Zeeland*; die deze plaats de eerſte ſchynt omwald en tot een *Stad* gemaakt te hebben: gelyk dees' Heer ook het Slot ZANDENBURG geſticht heeft *.

Hoe-

* Hieruit, ontdekt men, de reden, waarom, in 't *Stadswapen* van *Veere*, (verbeeldende *twe Torens*, met een tuſſchen beiden liggend *Schip*,) ook het *Geſlacht Wapen* der Heeren van *Borſelen* té zien is: beſtaande in een *ſilveren*

Hoedanigen wyze, 't met deze Heerlykheid, daarna, zich toegedragen hebbe: hoe, naamlyk by uitsterving van dezen tak van dit Geslachte, gekomen zy, door de vrouwelyke lyn, aan de Heeren van *Beveren*, *Baestaarden* van *Bourgonje*, na overlyden van den laatsten uit dat Huis, Heer *Maximiliaan* van *Bourgonje*, door Koopverdrag, overgegaan zy, tot het Voorlyk *Huis* van ORANJE: en wat daarna, wegens de bezitneming dezer Heerlykheid, tusschen de *Staaten* dezer *Provincie* en Prins *Willem IV*, voorgevallen zy: dit alles is, hier voor, kortelyk aangewezen. Gelyk wy ook reeds hebben aangemerkt: dat deze Stad, onder de eerste in onze Vereenigde Nederlanden, gerekend word, die 't Spaansche Juk hebben afgeschud: dewyl zy, in den jare 1572, in weinige dagen na den overgang van *Vlissingen*, voor den Prins WILLEM I, als der STAATEN *Stadhouder*, tegen dien des *Konings* van *Spanje*: naamlyk, den Hertog van *Alba*, zich verklaard heeft. Deze en meer andere loflyke daaden, die de *Veerenaaren*, gemeenzaamlyk met de *Vlissingers*, hebben aangewend, voor 's Lands vryheid te verwerven; daar onder ook, de pogingen, om de andere *Zeeuwsche Steden* desgelyks van de Spaansche dwinglandy aftetrekken, zyn hun door Prins WILLEM I. mildelyk beloond; die, daarom ook, voornaamlyk, heeft uitgewerkt, dat zy, terzelver wyze, als de vrye Graaflyke *Steden*, ter Staaten-Vergaderingen beschreven mogten worden. En gemelde Prins had des te meer gelegenheid, om die Stad met groote voorrechten te begunstigen; als Hy, negen jaren later: naamlyk, in 1581, het *Markgraafschap* van *Veere*, benevens *Vlissingen*, door koop aan zyne overige Domeinen hechte.

Ten allen tyde, hebben ook de *Inwooneren* van VEERE hunne zucht voor 't *Vorstelyk Huis* van ORANJE blyven behouden. Aanmerkenswaardig is't, dat zy tot tweemaal toe, de *eerste* zyn geweest, onder alle de Zeeuwsche Steden, welke, in 1672, Prins WILLEM III, en daarna, in 1747, Prins WILLEM IV van ORANJE, tot Stadhouder, Kapitein- en Admiraal Generaal (voor zo verre hunne Stad betrof,) verklaard en uitgeroepen hebben. In 't laatst gemeld geval, was *Veere* de *eerste* Stad zelfs in geheel Nederland, daar, zyn *Doorl. Hoogheid* tot deze hooge waardigheid bevorderd werd.

Hoe-

Balk, op een *zwart Veld*. Dat Wapen word verbeeld, als in het *Schild* van 't Stads Wapen te hangen.

Hoewel de gekleefdheid, aan de belangen van dit Vorstlyk Huis 't eenig beweegrad niet was, tot deze onderneming; maar ook de yver voor 't behoud hunner Provincie; die, sedert den vyandlyken inval der Franschen, onder het bevel des Grave van *Leeuwendaal*, in *Staats Vlaanderen*, in 't uiterst gevaar zich bevond, om, onmidlyk daarna, door die vyanden mede bezocht te worden. Het gebulder van 't Fransch geschut, voor *Sluis* in *Vlaanderen*, 't welk den 22 *April* des gemelden jaars, na eene te kortstondige tegenstand, verroverd werd, maakte de gemoederen der Borgers dezer Stad wakker: en zy, zich herinnerende, dat de Vorsten uit het Huis van *Oranje*, meermaalen, in dringende nooden, de werktuigen in Gods hand geweest waren, ter *verlossing* van dezen *Staat*; hielden, daarom, by de Heeren der Regeering dezer Stad, zeer sterk aan, dat zyne *Doorl. Hoogheid*, de Heer Prins WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, tot Stadhouder enz. mogte verkoren worden: waar door, gemelde Magistraat (onder welke, veele leden reeds van zelfs daartoe overhelden,) den 25 dier zelver maand, eenparig bewogen werd, in dit verzoek der Borgers te bewilligen: 't welk van dat gevolg was, dat zyne Hoogheid, noch den zelven dag, ook te MIDDELBURG en ZIERIKZEE, en vervolgens desgelyk, in de andere *Zeeuwsche Steden*, tot STADHOUDER werd uitgeroepen.

De Stad zelve betreffende: deze is niet groot; maar niet te min, gelyk doorgaans de *Steden* in *Zeeland*, zinlyk bebouwd. 'T getal der HUIZEN, 't welk, in den jare 1700, op ruim 700 geschat werd is, sedert dien tyd zeer afgenomen: dewyl ter oorzake van de vermindering der Inwoonderen, sommige gesloopt zyn: behalven, dat, men ook verscheidene andere- van twe tot één, verbouwd heeft.

Zy is, eenigzinds, doch onregelmatig, gesterkt; zynde omringt, met een *aarde Wal* op welke, naar de buiten zyde in 1744, eene brede Borstweering gemaakt is. Deze wal, die beplant is, met Olmen- en Esschenboomen, heeft zeven *Bolwerken*, (*Bastions*) van derzelver vyf POORTEN, zyn twe aan de waterkant; die de ééne, de *Noord Hoofds-*, en de andere, de *Zuid Hoofdspoort* genoemd worden: welke beiden, door den mond der Haven, van elkander gescheiden zyn. De *Landpoorten* worden genoemd: de eene de *Arnemuidensche-* de twede, de *Zanddyksche-* en de derde, de *Warwyksche Poort*.

De HAVEN, die aan de oostzyde begint, doorloopt overlangs,

langs, de geheele Stad, en verdeelt ze, in twee hoewel elkander zeer ongelyke *deelen*; waar van, dat ten zuiden, 't grootſte is. Ten einde die beiden met elkander gemeenſchap te doen hebben, zyn over deze Haven twe *Bruggen*, de *éene* van ſteen, en de andere van hout, gelegt. Aan 't weſteinde dezer Haven, is een Bolwerk, de *Molenberg* genoemd; aan welks beiden zyden, een *Sluis* onder de Wal gemaakt is; waar door 't water, by vloedtyd uit de Haven in de Veſt of Stadsgracht loopt: welke, daar door, dient tot een *Houwer*; dewyl, die Sluizen eerſt geſloten blyvende, tot dat, by Ebbetyd, de Haven genoegzaam droog gelopen is; zo dra die dan weêr geopend worden, 't water, uit de Stadsgracht, met geweld door de Haven naar Zee ſtroomd, en door 't wegſpoelen van veel Slibbe, dezelve houd, tot eene behoorlyke diepte. By deze Haven, is eene groote *Oeſterput*; waar van, de *Engelſche Oeſters*, die daar in geſpeend worden, veelal naar *Middelburg* verzonden worden.

'T verdiend zyn aanmerking, dat, binnen *Veere*, geene andere Godsdienſt, dan de HERVORMDE, geoefend word: en wel, in drieerly- de *Nederduitſche- Franſche- en Schotſche Taale*. Dit is een bewys, dat genoegzaam geene andere Inwooneren, dan dezen Godsdienſt toegedaan, aldaar gevonden worden: De NEDERDUITSCHE GEMEENTE word bediend, door *vier*- de FRANSCHE- en SCHOTSCHE elk door *éénen Predikant*.

De Kerken, in welke deze drie Gemeenten, ter viering van haaren Godsdienſt vergaderen, zyn alle aan elkander gehecht; als onderſcheidene deelen van *één Gebouw*. In vroegere tyden, hebben deze drie ſamen maar *éene Kerk* uitgemaakt; welke, in den jare 1472, begon geſticht te worden, door Heer *Hendrik* van *Borſelen*, Heer van *Veere*; die daarin een *Kapittel* van *Kanonniken* ſtelde, en dezelve toeweidde, aan de *Lieve Vrouwe*.

Dan, in den jare 1686, is deze geheele Kerk, door ongeluk, tot op den grond afgebrand: doch, twe jaren daarna, zag men dezelve, op de grondſlagen der voorige- waarvan, noch eenig muurwerk ſtaande gebleven was, weder herbouwd, en in die gedaante gebracht, welke zy nu vertoond. Deszelfs *Toren* is daarin gelyk, aan die der *St. Lenens Kerk* te *Zierikzee*, dat hy, naar gelang zyner dikte, zyne vereiſchte hoogte niet heeft: een bewys, dat dit werk in zyn verderen opbouw is blyven ſteken. Daarom, is dezelve,

zelve, in steê van een Spits, met een houten Kap gedekt. Deze Kerk is dan, nu, in *driën* verdeeld; en ten einde elke der genoemde Gemeenten, haare vergaderingen, zonder de ééne de andere te stooren, zoude konnen waarnemen; zyn die deelen, door muuren van elkander afgezonderd. In het westen, staat de NEDERDUITSCHE KERK; die een groot en luchtig gebouw is: eerst, aangelegt tot een *Kruiskerk*; waarvan, echter, het oostelyk deel, naar 't ontwerp, dat daar van schynt gemaakt geweest, niet voltooid is. Dit oostelyk deel, 't welk het *Choor* dezer *Groote Kerk* zou hebben uitgemaakt, is veel lager gebouwd: en strekt nu, tot de *Waalsche* of FRANSCHE KERK; hoewel de *Fransche Predikant* 's Zondags voormiddags maar éénmaal daarin predikt; terwyl de vroeg-en namiddagbeurten, ten zelven dage, door de Nederduitsche Predikanten, daarin, worden waargenomen. Daarom, word zy niet zo zeer de *Fransche*- dan wel de *Kleine Kerk* toegenoemd.

De SCHOTSCHE KERK paald aan de *Kleine*-, staande, verder oostwaard. De *Predikant*, die deze Gemeente bediend, is van de *Presbyteriaansche* Gezindheid; die de heerschende in *Schotland* is: ook staat dezelve, onder de SCHOTSCHE *Synode*.

Van deze *natie*, woonen 'er veele, binnen *Veere*; die aldaar den *stapel* hunnes Koophandels, welke eertyds te *Bruggen* was, opgerecht hebben alreeds in 1444. De gelegenheid daartoe werd gegeven, door het aanzienlyk Huwelyk van *Wolfaart V. van Borselen*, met Princes *Maria Stuart*, dochter van *Jacobus* I. Koning van *Schotland*, in gemelden jare gesloten: 't welk veelen haar'er Landgenoten derwaard lokte; die aldaar sterken Koophandel dreven, en met veele voorrechten, boven andere natien begunstigt werden; welke altyd bestendiglyk bewaard- en, in 1748, door Prins *Willem IV*, bekrachtigd zyn geworden.

Onder deze Voorrechten is mede, dat alle de *Schotten*-, die binnen deze Stad zich bevinden, volkomenlyk naar hunne eigen Wetten mogen leven, en in geene zaken, zo wel die 't *Krimineele*- dan het *Civiele* betreffen, aan eenig andere *Vierschaar* onderhoorig zyn, dan 't zogenoemde *Schotsche Conservateurs Court*; eene *Rechtbank*, welke'r leden vergaderen, in een der vertrekken van een byzonder *Huis*, dat het SCHOTSCHE HUIS genoemd word: terwyl, de andere vertrekken van dat zelve Huis, beneven deszelfs Kelders en Zolders, door de *Schotsche Kooplieden* gebruikt worden, om hun-

ne

ne Koopgoederen daar in opteleggen. Waarby komt, dat alle Huisgezinnen dezer natie ontheven zyn van alle *belastingen*, zo van 's Lands- als Stadswegen. T'zyn deze *Schotten*, die den Koophandel, die daar anders merkelyk was afgenomen, eenigzinds levendig houden. De *Veerenaars* ontvangen, door dezelve, onder anderen, ook veele *Steenkoolen* uit *Schotland*.

Het Raadhuis is van witten Arduinsteen gebouwd: en draagt, tegenwoordig der bouworden, alle tekenen van Ouderdom. Het is, aan deszelfs voorgevel, vercierd, met de afbeeldingen van zeven *Heeren* en *Vrouwen* van *Veere*; van de rechter- naar de slinker zyde geplaatst, in de order der opvolging: eerst Heer *Hendrik II.* van *Borselen*, en daar neven deszelfs Gemalinne, *Jenne* van *Alewyn*: dan, Heer *Wolfaart V.* van *Borselen*; de laatste van 't manlyk ook van dit geslachte, welke deze Heerlykheid bezeten heeft, met deszelfs Gemalinne, *Charlotte* van *Bourbon* van *Montpensier*: daarna Heer *Filips*, Bastaart van *Bourgonje*, met deszelfs Gemalinne *Jenne* van *Borselen*; door welke die Heerlykheid aan dit geslachte gekomen is: en eindelyk, Heer *Adolf* van *Bourgonje*. Het gebouw draagt, een cierlyk gebouwden *Toren*; welke voorzien is van een aangenaam Klokkespel. Het verguld *Schip*, op 't spits van den Toren gesteld, 't welk dienst, tot een Windwyzer, zal de bloeiende *Zeevaart* der Inwooneren dezer Stad verbeelden.

Alhier, is ook een 's Lands Arsenaal, staande ten noorden der Haven, en gebouwd, door *Filips II*, Koning van *Spanje*, in den jare 1564: waarin, allerlei voorraad van oorlog, voor zo verre de Zeemagt betreft, bewaard word. En een weinig daar bezyde, is 's Lands Timmerwerf. Voorheen, plagten zelfs de Heeren Gedeputeerden ter *Admiraliteit* van *Zeeland*, binnen deze Stad hunne vergaderingen te houden: 't welk ten gevolg had, dat ook de *Admiraals* der Vloot, die ter repartitie van *Zeeland* stonden, aldaar hun gewoonlyk verblyf hielden. Dan, daarna, is dit Kollegie verplaatst, naar *Middelburg*.

Het Oude Mannen- en Vrouwen-Huis; het Gasthuis en Weeshuis, by de Warwyker Poort, zyn, wel drie byzondere gebouwen, elk tot verscheidenerlei gebruik geschikt; doch, die alle aan elkander verknocht staan: en zyn daarom van eene groote uitgestrektheid.

Tot gerief der Borgers, is, in 1551, een groote ronde *Regenbak* gegraven, en in Steen gemetzeld; die de wydte

van

van 34 en de diepte van 44 voeten heeft, in welke, 't water, dat op het dak der Groote Kerk valt, door loode pypen, onder den grond word afgeleid en bewaard. Deze *Regenbak* word by de Inwooneren, de *Fontein* genoemd. Zy ſtrekt, ten zelven gebruike maar, is niet zo groot; dan de *Regenbak*, die 9 jaren na dezen, te *Zierikzee* by de Groote Kerk is aangelegt.

Voorts, zyn ook merkwaardig, drie hooge en dikke TORENS, die voorheen te *Veere* in de Stadsmuur gebouwd zyn, naar den Zeekant; ten einde de Stad, tegen alle onmaat van vyandlyke Schepen, te verdedigen.

De eene ſtaat by de *Zuidhoofdpoort*; die, de *Kampveerſche Toren*; plagt genoemd te worden; doch, daarna, door veele verbeeteringen daaraan te doen, vermaakt is, tot een bekwaame *Herberg*; waarin de vreemdelingen hunnen intrek konnen nemen. Men noemd ze thans, de STADSHERBERG. Ook, word dezelve veeltyds, door de Inwooneren der Stad gebruikt, tot eene plaats van uitſpanning: dewyl men, uit de vertrekken naar de waterkant, een zeer verre en fraai gezicht heeft, over den *Roompot*, de *Ooſter Schelde*, als mede op de daar tegen over gelegen Eilanden.

By de andere, de *Noord Hoofdpoort* genoemd, plagt eertyds ook een hooge en dikke *Toren* te ſtaan, omtrent van 't zelve maakzel, als de *Kampveerſche*, in de gedaante van een halven Cirkel, buitenwaard rond, en binnenwaard plat; en werd genoemd, de *Kruittoren*; dewyl hy diende tot bewaaring van het *Kruit* of *Schietpalver*. Doch, dees' *Toren* is, in den jare 1680, den 26 *Febr.*, 's nachts, by ſtil weer, door eene grondbrake, onverhoeds tot geen kleine ontſteltenisſe der Inwooneren, in Zee geſtort.

Zuidwaard van de *Stads Herberg*, ſtaat de andere, die de NELIS TOREN genoemd word: waar by, wel eer eenige huizen ſtonden; die, in 1631, mede door een grondbrake by nacht in de Zee verzwolgen zyn.

De derde, noch in wezen zynde, is de MONTFOORTSCHE TOREN: welke thans verſtrekt, tot een *Gevangenhuis*; en daarom genoemd word, de *Gevangen-Toren*.

Wy konnen, eindelyk, niet nalaten, met een woord aan te merken: wat 'er zy, van het GRAAFLYK SLOT, dat eertyds te *Veere* te zien was; ſtaande, ten noordweſten der Groote Kerk, in de Straat, die de *Baljuwſtraat* word genoemd. Men meend, dat 't geſticht geweeſt zy, door Gra-

ve

ver Floris V. van *Holland* en *Zeeland*: en dat dees aldaar een tyd lang zou gewoond hebben. Daarna, is dit *Slot* bezeten en bewoond, door *Paulus* van *Borſelen*, Baſtaard-broeder van Heer *Wolfaart* van *Borſelen*, en deszelfs nazaaten; die den titel voerden van *Heeren* van *Laterdaale*: en van daar, dat dit Slot zelve, den naam van LATERDAALE bekomen en een tyd lang behouden heeft. 't Is daarna, in 1647, afgebroken: en op deszelfs plaats, zyn eenige Borgerhuizen ter neer gezet.

Onder de geleerde en beroemde *Mannen*, welke deze Stad heeft uitgeleverd, noemen wy alleen *Gerſon Bucerus*; die, niet alleen binnen dezelve geboren is, maar ook, ſedert 1588, als Predikant, deze Gemeente bediend heeft: een Man, in de Ooſterſche Talen zeer bedreven; die mede de hand geleend heeft, tot de nieuwe *Overzettinge* des *Bybels*; zynde, wat hem tot een taak was opgegeven, een gedeelte des *O. Teſtaments*. Hy had, beneven de andere Overzetteren, dit werk te *Leiden* aangevangen in 1627; maar is, voor de voltooijing, in 1633, aldaar geſtorven. Sommigen hebben opgemerkt, dat, in dat gedeelte, welk door hem, die een gebooren *Zeeuw* was, is uitgevoerd, eenige woorden invlocjen, die naar de *Zeeuwſche Tongval*, uitgedrukt zyn.

De Stad *Veere* is, ſedert eenige jaren, zo wel als *Vliſſingen*, altyd met een *Bataillon* Voetvolk voorzien; waarvan, echter, eene Kompagnie gedetacheerd word, naar *Zierikzee*. Gemeenlyk, hebben die beiden Steden, *Vliſſingen* en *Veere*, ſamen *één Regiment*, waar van, 't één *Bataillon*, te *Veere*, en 't ander, te *Vliſſingen* ligt. Doch zy blyven, in deze plaatzen niet langer, dan één jaar: waarna, zy weder door andere worden afgeloſt: 't welk, (vermits, die zelve jaarlykſche verwiſſeling, ook in de veſtingen van *Staats Vlaanderen*, plaats grypt) veroorzaakt, dat alle jaren, in veele andere Nederlandſche Steden eene verwiſſeling van Krygsbezettinge moet voorvallen. Deze Krygsbezettinge van *Veere* ſtaat onder bevel van een *Kommandeur* en een *Plaats-Major*.

Behalven de drie gewoonlyke *Schutters Kompagnien*: naamlyk, der *Voetboog*, *Handboog* en *Kloveniers*; die, in zekere daartoe geſchikte *Haven*, hunne exercitien verrichten; is ook de geheele Borgery, in vier *Vendels*, of Kompagnien, afgedeeld; die onderſcheidenlyk benoemd worden, die van 't

Oran-

Oranje- Groene- Witte en *Blauwe* Vendel. De twe Regeerende *Borgemeeſters* zyn derzelver *Kolonels*: doch elke Kompagnie heeft haaren byzonderen *Kaptein*, *Lieutenant* en *Vendrig*. Zy houden beurtelings de wacht, op't *Gildenhuis*, ſtaande aan de markt.

De *Stads* REGEERING is genoegzaam ter zelver wyze, als in de andere Zeeuwſche Steden ingericht: beſtaande eensdeels, uit XXIV. RAADEN; welke zyn, de leden van de *Vroedſchap*: waartoe, echter, (als zy, Raadswyze, over Stads- of Staatszaken vergaderd zyn,) die van het Kollegie mede behooren, de BALJUW, BORGEMEESTEREN en SCHEPENEN, 't zy deze laatſte, al- of niet, *Raaden* geweeſt- en uit dit Kollegie tot *Schepenen* verkoren zyn. De leden die eigenlyke *vierentwintig Raaden* blyven, geduurende hun leven: en, een *Raadsplaats* open vallende; word door *Borgemeesteren* en *Raaden* (met uitſluiting, echter, van den *Baljuw*, en van zodanige *Raaden*, die ter zelver tyd te gelyk *Schepenen* zyn,) eene nominatie van tweën, aan zyne Doorl. *Hoogheid*, den Heer PRINS van ORANJE, voorgedragen; waar uit, dees', hoewel niet zo zeer, in hoedanigheid als *Erf-Stadhouder*, dan, als MARKGRAVE van *Veere* éénen verkieſt.

Hier van, is onderſcheiden, (hoewel dit onderſcheid niet altyd derzelver perſoonen, maar haare hoedanigheid of qualiteit, betreft,) 't Kollegie van den GERECHTE; beſtaande uit den BALJUW, twe BORGEMEESTEREN en negen SCHEPENEN.

De BALJUW word door den MARKGRAVE aangeſteld: en behoud zyn ampt, doorgaans, geduurende zyn leven. Doch, de BORGEMEESTEREN en SCHEPENEN behooren alle jaren, naar het oud, gebruik, den 10 *December* veranderd te worden.

'T gebeurd, echter, niet zelden, dat, zo wel de *Borgemeeſteren*, dan de *Schepenen*, naar 's *Markgrave's* goedvinden, eenige jaren in hunne poſten blyven volharden. De verandering geſchied, door de keuze des *Markgraafs*, ten aanzien der *Borgemeeſteren*, uit eene nominatie van *vier* en, der ſchepenen, van *achtien perſoonen*; (dus van beiden een dubbeld getal,) welke *nominatie*, door de Borgemeeſteren en Raaden opgemaakt en aan zyn Hoogheid, toegezonden word. Op de Nominatie der *Borgemeeſteren*, mogen geene andere perſoonen, dan, die leden van den *Raad* zyn, worden geſteld: doch, op die der *Schepenen* beiden uit den *Raad* en *Borgery*.

Aan dit *Kollegie* zyn, één *ordinair*- en doorgaans twe of drie *honoraire* PENSIONARISSEN toegevoegt: benevens eenen SEKRETARIS.

De DORPEN, welke aan het *Rechtsgebied* dezer *Stad*, zo wel als, die aan de twe andere Steden, MIDDELBURG en VLISSINGEN, onderhoorig zyn, zullen onderscheidenlyk worden aangewezen, in de beschryving van het *Eiland* WALCHEREN: waartoe wy nu overgaan.

In de beschouwing der ZEEUWSCHE EILANDEN, en wel eerst, van het *Kwartier* BEWESTER SCHELDE, maken wy den aanvang, met het EILAND WALCHEREN, * in 't Latyn *Walachria* genoemd; 't welk het westlykste van alle de *Zeeuwsche Eilanden* is: wordende, aan de westzyde, door de *Noordzee* onmiddelyk bespoeld: en, hebbende, ten noordoosten, het Eiland SCHOUWEN; ten oosten, de Eilanden NOORD BEVELAND, WOLFAARTSDYK en ZUID BEVELAND: en ten zuiden, de vaste kust van *Staats Vlaanderen:* van welke alle, 't zelve, door de wyde *Zeeuwsche Stroomen*, word afgescheiden.

Deze *ligginge* stelt dit Eiland, in grooter *gevaar*, dan eenig ander-, van overstrooming, door de *Noordzee*; byaldien, door behoorlyke middelen, daartegen niet voorzien wierde. En geheel *Zeeland* stelt, in deszelfs behoud, des te

* Van dit Eiland heeft de Heer *M. Gargon*, gewezen Predikant en Rector der Latynsche School, te *Vlissingen*, eene zeer fraaje *Beschryving* voor 't licht gebracht, onder den titel van *Walchersche Arkadie*: waarin, de voornaamste merkwaardigheden dezes Eilands, in eenen vermakelyke styl, worden opgegeven: welk *Boek* doorgaans by der hand genomen word, van vreemdelingen, die de nieuwsgierigheid hebben, om dit geheele Eiland om te reizen; dien het zelve, in zodanigen gevalle, ten wegwyzer dient.

te meer belang: dewyl, dit Eiland, voor de andere *Zeeuwſche Eilanden*, ten *Bolwerk* mag verſtrekken: en mitsdien, wanneer het voor de macht der Zeegolven bezwyken moeſt, ook de andere, zeer bezwaarlyk, een' langduurende tegenſtand zouden konnen bieden: ja, zelfs, door den tyd, geheel *Holland* voor geen klein gevaar zou bloot geſteld zyn.

WALCHEREN heeft, in zyne ligging, de gedaante, niet ongelyk aan een *ruite*, (*Rhombus*,) welker vier punten, naar de vier Hoofdgeweſten of Hemelſtreeken, zich gekeerd houden. Het is nauwlyks 10 uuren gaans, in zyn' omtrek. En mag, ten aanzien der *Vruchtbaarheid* zyns Bodems, voor één der beſte *Zeeuwſche Eilanden* gehouden worden.

Ook, is 't, naar gelang zyner grootte, meer dan eenig ander Eiland dezer Provincie, van STEDEN en DORPEN ryklyk voorzien: hebbende, behalven de drie *Steden*, die *Stem* in *Staat* hebben: naamlyk, MIDDELBURG, VLISSINGEN en VEERE; ook drie zogenoemde *ſmalle Steden*: * naamlyk, ARNEMUIDEN, WESTKAPPEL, en DOMBURG: en een getal van XV KERKDORPEN; die *Ambachts Heerlykheden* zyn: en, behalven deze, zyn 'er noch veele andere *Ambachts Heerlykheden*; welker *Kerken*, daarna vervallen, of geheel weg-

ge-

* De SMALLE STEDEN in *Zeeland* zyn van eeven het zelve ſoort, als die, welke men in het *Noorder Kwartier* van *Holland*, PLATTE LANDSTEDEN, gewoon is te noemen: die, hoewel onbemuurd, met *Stads Gerechtigheden* begunſtigt zyn geworden; zonder dat ze, echter, zitting en ſtem in de Staatsvergaderingen hebben.

geraakt zyn: des niet meer dan de *Kerkhoven*, die eeniglyk ter Begraving hunner Doode Lyken dienen, overgebleven zyn. Ter dezer oorzake, ſchroomd *M. Smallegange* niet, (*Chronyk van Zeeland, bladz.* 674.) „ dit Eiland *Walcheren*, „ het *Priëel* van *Zeeland* te noemen; welks ge„ lyk men, door de geheele waereld, niet zou „ konnen vinden: vermits, behalven de drie „ *groote-* en drie *ſmalle Steden*, ook de *Dorpen*, „ en, de daarby gelegen *Heerenhuizen* en *Luſtho„ ven*, zo dicht op elkander liggen; dat men, „ uit de ééne- de anderen, met een Steen be„ werpen kan.„

Alle de *Predikanten* dezes Eilands behooren, tot een byzonder *Klaſſis;* 't welk het Klaſſis van WALCHEREN genoemd word: de eerſte in rang, onder de *Klaſſis* van *Zeeland.*

Ten platten Lande, is dit Eiland in *vier* KWARTIEREN verdeeld; welke aldaar, WATERINGEN, genoemd worden: naamlyk, de OOSTWATERING: de ZUIDWATERING: de WESTWATERING: en, de NOORDWATERING; welke laatſte ook den naam draagt van de *vyf Ambachten.* Elke dezer *Wateringen* heeft, zyn eigen *Dykgraaf*, en *Gezwoorenen;* dien het opzicht is toevertrouwd, niet alleen over de DUINEN, langs de noord- en zuidweſtlyke Stranden; die, vermits zy, aan ſommige plaatzen, merklyk beginnen aftenemen, een nauwkeurige bezorging nodig hebben; maar ook, voornaamlyk, over de DYKEN, ter plaatze, waar de Duinen ontbreeken, alsmede, over andere door de konſt gemaakte *Zeeweeringen* dezes Eilands. En, deze *vier Wateringen* zyn weder ondergeſchikt, aan eene algemeene Regeering der *Heeren* STAATEN van WALCHEREN; die ge-

gedeeltlyk, uit de drie *Stemmende Steden*- en gedeeltlyk, uit de *Breede geërfden* des Eilands, verkoren worden: aan welke *Staaten*, XXIV *Kommiſſariſſen*, verbeeldende de *Ingelanden* des Eilands, toegevoegt zyn:

Overgaande tot de *byzondere plaatzen* dezes Eilands; komen voor de andere in aanmerking: de SMALLE STEDEN: en wel eerſt:

ARNEMUIDEN; kortheidshalve, *Armuijen*, en, naar de Zeeuwſche uitſprake, *Armuuje*, genoemd: in't *Latyn*, *Arnemuda*. Deze ligt rechtſtreeks ooſtwaard van *Middelburg*; niet meer dan drie vierdedeel uur gaans van daar; aan't water, 't welk 't klein Eiland, *S. Jooſtland* van *Walcheren* afzonderd, en naar deze Stad, het *Arnemuidſche Gat*, geheeten word. Men weet, dat het Stroomtje, 't welk wel eer de *Oude Haven* van *Middelburg* was, en in dit *Gat* haare uitwatering had, de *Arne* * plagt genoemd te worden: en daar uit, is de naams oorſprong dezer Stad gereedelyk te ontdekken: dewyl *Arnemuiden*; waarſchynlyk, wil uitdrukken, *Arnemonde* †; zo veel gezegt, als den *Mond* der *Arne*.

Doch,

* Van daar, is nog overgebleven, de benaming van het Huis ARNESTEIN, aan dit zelve water, tuſſchen *Middelburg* en *Arnemuiden*.

† In dezen gevalle, mag de naam *Arnemuiden* vergeleken worden, met die- van andere Steden, welke mede, aan den MOND, (hoedanig gemeenlyk de *uitwatering* eener rivier genoemd word,) der rivieren liggen: en naar dezelve genoemd worden: als, *Rhoermonde: Dendermonde: Travemonde: Weinelmonde: Dunamonde:* enz. Dit woord *Muid*, of *Mude*, ſchynt in betekeniſſe over een te ſtemmen, met het Engelſch *Muth* of *Mouth*; met welk, verſcheidene Steden op de Zuidkuſt van *Engeland* worden uitgedrukt: als *Portsmouth: Waymouth: Dartmouth: Pleymouth: Falmouth.* enz. welke, trouwens, (ter zelver wyze, als *Arnemuije*,) by onze Nederlandſche Zeelieden, worden uitgeſproken: *Portsmuije: Waymuije: Dartmuije: Pleymuije:* en *Vaalmuije*.

Doch, eerwe van *Arnemuiden* iets méer zeggen, zy men wel bedacht: dat, al wat, in de vroegere Gedenkſchriften, van *Arnemuiden* word aangetekend, als eene groote en neeringryke *Koopſtad*, meer bloejende, dan *Middelburg* zelve, en praalende, met een deftig *Slot*, waar op, de Heeren van *Arnemuiden*, van een oud Zeeuwſch Ridderlyk geſlachte, hun verblyf hadden enz.: dat, dit alles, (zegg' ik) te verſtaan zy, van OUD ARNEMUIDEN: 't welk, wat méer ten Zuidweſten, en nader by *Middelburg*, gelegen heeft; dan, dat heden, niet meer in wezen is. *Arnemuiden* heeft, derhalven, dit gemeen, met VLISSINGEN; dat het, van den éénen naar den anderen oord, verplaatſt is: 't welk gelegenheid gegeven heeft, tot de onderſcheiding van OUD- en NIEUW *Arnemuiden*: ter zelver wyze, als van *Oud-* en *Nieuw-Vliſſingen.*

Dit, OUD ARNEMUIDEN had, in dien tyd, eer het Eiland *S. Jooſtland* was opgerezen, voor zich, dien grooten wyden Stroom, die *Walcheren* afzonderde van *Zuid-Beveland*, *Wolfaartsdyk* en *Noord-Beveland:* en, dit gaf aan deze Stad het voordeel, dat de zwaarſt geladen Schepen, aan haar Hoofd, konden af- en aanvaaren; waar door, haar Koophandel in zodanigen bloei gebracht was: dan, daar tegen, was deze ligplaats zeer gevaarlyk, ter oorzake der droevige Grondbraken, waar door geheele ſtukken dezer Stad, van tyd tot tyd, waren weggezonken: weshalven, de Inwooneren, in 1438, ten tyde van Heer *Gillis* van *Arnemuiden* te rade werden, hunne noch overiggebleven huizen af te breken, en ze wat meer ten noordooſten van daar te herbouwen: waar uit, dit NIEUW ARNEMUIDEN geworden is.

Dit *Nieuw Arnemuiden* was niet zo dra geſticht, of begon, door de menigte der van rondom toevloejende Inwooneren, een volkryk *Dorp* te worden: van welks grootheid en fraaje gebouwen, men eene verbeelding kan maken, uit eene Schildery, hangende noch heden, in de Raadkamer van 't Stadhuis dezer Stede.

En, dewyl 't (zo wel dan *Oud Arnemuiden*), nader by de

En, dit zo zynde; zal men, de betekeniſſe der *naamen* van meer *plaatzen*, in de *Nederlanden*, gevonden hebben; die op *Muiden* of *Muden* uitgaan: als MUIDEN in *Holland*: GENEMUIDEN: YSSELMUIDEN: DIXMUIDEN: en, S. ANNA *ter* MUIDEN.

de Zee, en dus beter gelegen was, tot de Scheepvaart, dan *Middelburg*; trokken de Inwooneren desgelyks, de meeſte neering, tot zich; zo verre, dat *Middelburg* zelve, daar door, in een' kwynenden toeſtand zou gebracht geweeſt zyn: by aldien deze voorſpoed had blyven duuren. Weshalven, de Regeering van *Middelburg* geen gereeder middel, om het verloop des Koophandels hunner eigen Stad te ſtuiten, wiſten; dan, *Arnemuiden* onder hun *Rechtsgebied* te brengen; koopende deszelfs *Ambachts Heerlykheid*, in den jare 1493, van Jonkheer *Filips* van *Bourgonje*; die, door zyn huwelyk, met *Anna* van *Borſelen*, Heer van VEERE (onder welke Heerlykheid, dit dorp, of vlek, *Arnemuiden* dus lang behoord had) en daar door, te gelyk, de Eigenaar van *Arnemuide* geworden was; zynde, na uitſterving van het geſlachte van *Arnemuiden*, aan dat van *Borſelen* vervallen.

Die zelve Koop heeft, niet te min, daarna, groote twiſten, tuſſchen die van *Middelburg* en *Arnemuiden*, gebaard; welke laatſten, deswege zich bezwaard vindende, ten Hove aanzoek deden, ten einde ontſlag, van alle onderwerping aan *Middelburg*, te mogen erlangen; zonder, dat 't hun, zo lang de Spaanſche Regeering in deze landen ſtand greep, heeft willen gelukken. Maar, als, in 1574, de Stad *Middelburg*, na eene zwaare belegering, te gelyk met *Arnemuiden*, in Staaten handen gevallen was; heeft Prins WILLEM I, de laatſt gemelde ontſlagen, van alle *afhanglykheid*, van *Middelburg*: en, ze voor eene VRYE STAD op zich zelven verklaard.

Die plaats was, geduurende dit beleg van *Middelburg*, jammerlyk verwoeſt, door de Spaanſche Krygslieden; die, by gebrek aan brandhoud, de deuren en vengſters der Huizen, daartoe gebruikt hadden: zo verre, dat, in de geheele plaats, geen één huis te vinden was, 't welk deuren en vengſters had; uitgezonderd eeniglyk het huis waarin de Bevelhebber zyn verblyf had; het welk, *Emanuel van Meteren* betuigt, zelv gezien te hebben: (Nederl. Hiſtor. Vde Boek) zo veel ſchade en overlaſt, den Inwooneren, ter oorzake van dit beleg toegebracht, heeft gemelde PRINS, dezer wyze, willen verzoeten; zonder, dat de vertogen der Middelburgſche Regeering, daar tegen aangewend, eenige verandering daarin hebben konnen uitwerken. Ook, heeft Prins WILLEM I, ter zelver tyd, die plaats doen verſterken, door eene aarde *Wal*, met verſcheide *Baſtions* voorzien, daarom heen te leggen; die, hoewel by gebrek van onder-

houd nu zeer vervallen, echter, noch in wezen is; en, des noods, met der haast hersteld zou konnen worden.

By deze voorrechten, bleven echter de *Arnemuiders* versteken, van zittinge en *Stem* te hebben, in de vergadering der *Staaten* van *Zeeland*: zynde de aanzoekingen, door, hen meer dan éénmaal daartoe gedaan, hun t' elkens afgeslagen.

Na dien tyd, is *Arnemuiden*, middelerwyle, meer dan ooit, in vermogen toegenomen: en dit heeft geduurd, tot aan het begin dezer lopende eeuw; toen, na dat de voor die Stad opgehoogde Zandschorren bedykt, en tot een *Eiland* geworden waren, niet dan een nauw *Kanaal*, (sedert dien tyd, 't *Arnemuidensch Gat* geheten,) tusschen beiden open bleef; het welk daar beneven, allengs, aan deszelfs mond, met Zand toegestopt; en de geheele Stroom, tot aan de Stad, zo meer verland geworden is, dat thans niet dan kleine Schuiten; en, wel, eeniglyk, by hoog water, die Stad genaken konnen. Daardoor, is *Arnemuiden* van allen handel ontbloot, en, door den tyd, allengs zeer verminderd geworden: des, de meeste huizen weggeraakt, en niet dan eenige weinige, van elkander verstrooid, staande gebleven zyn; waardoor, gelyk *Boxhorn* (in zyne *Chronyk* van *Zeeland*,) niet onaartig zich uitdrukt, *Arnemuiden, in Arnemuiden, voortaan niet meer te vinden is.*

De weinige *Inwooneren* dezer plaats geneeren zich, met het *Zout Zieden;* waartoe eenige *Keeten*, die, aan den dyk, ten westen buiten de Stad staan, gebruikt worden. 'Er woonen ook eenige *Vischers;* die hunne vangst meest naar *Middelburg* ter verkooping brengen: in gevalle, hun, door eenig verbod, geene verhinderinge daar in ontmoet: 't welk, in voorige tyden, wel eens plagt te geschieden, door eene uitwerking, (zo 't schynt,) van't noch blyvend misnoegen, tusschen die beiden Steden, uit die verouderde verschillen ontstaande.

De *Gereformeerde Gemeente* word door een Predikant bediend: hebbende, tot haar gebruik, een taamlyk fraaje *Kerk*. De Regeering bestaat, uit een *Baljuw*, twe *Borgemeesteren*, vyf *Schepenen*, en vyf *Raaden;* waarvan, alle jaaren, de helft afgaat, in welker plaatze, door de Staaten der Provincie, uit eene *nominatie*, door de Regeering zelve gemaakt, andere verkooren worden. Aan de Regeering, is een *Pensionaris* toegevoegt

De vermaarde *Hadr. Junius* word gezegt, te *Arnemuiden* ge

geſtorven te zyn. Ook, is die plaats merkwaardig, door den ongelukkigen *Veldſlag*, dien Grave *Willem V.*, in den jare 1351, in dit zelve Eiland, in derzelver nabuurſchap waagde, tegen zyne moeder, Vrouwe *Margriet*, Weduwe van Keiſer *Lodewyk* van *Beieren*; als hy over het bezit van *Holland* en *Zeeland*, met Haar in twiſt geraakt, was.

Onder het Rechtsgebied van *Arnemuiden*, behoord de Ambachts Heerlykheid, NIEUWERKERKE: eertyds een goed Dorp; waar van de Kerk vervallen en verdweenen is.

Ook MORTIERE: eene twede Ambachts Heerlykheid, liggende, ten ooſten en weſten der *Nieuwe Haven* van *Middelburg*. Aan de ooſtzyde der Haven, ſtond eertyds, een *Reguliere Klooſter*; dat ook MORTIERE word genoemd.

WESTKAPPEL is de twede *Smalle Stad* dezes Eilands, liggende, in deszelfs *weſtlyken* hoek, rakende aan de *Noord Zee*. Van deze ligginge, in het *weſtlykſt* deel des Eilands, heeft deze plaats den naam van WEST-*Kappel* ontfangen: des te meer, om ze te onderſcheiden, van OOST-*Kappel*: een Dorp, in dit zelve Eiland, 2 uuren gaans ooſt- en noordooſtwaard van daar gelegen. 'T woord KAPPEL zal 't zelfde willen zeggen, als KAPELLE, door eene kleine verandering in de uitſprake. Nu zyn 'er veele *Dorpen*, in onze Nederlanden, die den naam van *Kapelle* dragen, en, om die reden, door omſchryvingen, van elkander onderſcheiden worden *.

En 'er is niemand, die twyfelt, of zodanige *Dorpen* hebben hunnen eerſten *oorſprong*, van eene daar omtrent geſtichte *Kapelle* †, ontfangen; die, door den tyd, haaren *naam*, daar

* Dus zyn, in deze *zelve Provincie*, twe Dorpen dezes naams, welke'r één, *Kapelle* in *Zuid Beveland*, en 't ander, *Kapelle* in *Duiveland*, word toegenoemd. In HOLLAND: *Kapelle* in de *Langſtraat*: *Kapelle* aan den *Yſſel*: en *Meerkapelle*. In de Provincie UTRECHT: *Loopiker-Kapelle*: en *Blauwe-Kapelle*. enz.

† KAPELLEN worden (als men weet,) genoemd, zekere *Bidplaatzen*, in de gedaante van een *Kerk*, doch van veel kleinder begrip, gebouwd. Zodanige *Kapellen* werden gemeenlyk naby de *Parochie Kerken* gebouwd, en aan dezelve onderhoorig gemaakt. Men ſtichtte dezelve, in de Roomſche tyden, ter eere van de eene of andere *Heiligen*; wier overblyfzelen (*Reliquien*) in dezelve bewaard werden. En,

daar aan mededeelde. En, dit zelve mag men toepaslyk maken op WEST-KAPPEL. De oude Neêrlandſche Gedenkſchriften gewagen, toch, van een *Kerk* of *Kapelle*, die, alreeds in de zevende eeuw, onder het opzicht van *S. Willebrord*, den eerſten Prediker van 't Euangelie in deze gewesten, zou gebouwd, en door hem zelven ingeweijd zyn: waarom, zou deze plaats haaren naam niet konnen ontfangen hebben, van die zelve *Kapelle?*

Men voegt daar by: dat dees' *Willebrord*; het beeld des Afgods *Merkurius*, 't welk by de Heidenen, Inwoonderen dezer plaatze gedient werd, aan ſtukken gebroken hebbe, met groot gevaar zyns levens. De oude Hollandſche Chronyk-Schryveren, *Klaas Kolyn* en *Melis Stoke*, zyn in deze zaak eenſtemmende getuigen. En, wat, aan dit verhaal, geene kleine geloofbaarheid byzet, is, een *Steen*, dien men, in 1514, te *Weſt-kappel*, gevonden heeft, met dit opſchrift: HERCULES MAGUSANUS; die thans, in de Kerk dezer Stede, noch gezien word, in een der Pilaren ingemetzeld *. Deze ge-

vermits, naar zulke *Kapellen*, van rondzomme, *Bedevaarten* waren ingericht, ten einde deze overblyfzelen dier Heiligen te vereeren; is zeer wel te begrypen, dat dit aanleiding gegeven hebbe, tot bouwinge van *huizen*, by en om die *Kapelle*; waarin, de toegevloeide menigte ververſchingen bekomen konden: En, die huizen, van tyd tot tyd vermeerderende, zyn, daaruit, eerſt *Buurtſchappen*, en, in 't vervolg, geheele *Dorpen* geworden. Van daar, is af te leiden, de benaming der KAPELLAANEN: welke, waren en nog zyn een ſoort van *Prieſteren*, die in zulke *Kapellen* den dienſt verrichten; onder het opzicht van den *Paſtoor* der *Paſchie Kerk*, aan welke, die *Kapelle* onderhoorig is.

* Dit geheel *opſchrift*; 't welk, ten bewys, dat 't door de *Romeinen* geſteld zy, in de Latynſche taal word uitgedrukt, luid:

HERCULI MAGUSANO
VIPRIMINIS TETIUS.
V. S. L. M.

Hoe wel, over de waare lezing en, noch veel meer, over deszelfs beteekeniſſe, niet weinig twyfel en verſchil vald. Zie daarvan *M. Garg. Walch. Arkadie. I. Deel* bladz. 204—212.

gedachte luid, ten minſten, al zo waarſchynlyk; dan, dat men dien naam zou willen afleiden, van eene *Kapelle* of *Tempel*, aldaar ter eere van den gemelden Afgod *Merkurius* zelve geſticht; waar van, *Bekanus* getuigt, den grondſlagen en puinhopen, in zynen tyd, noch overgebleven te zyn geweeſt.)

Dooh, wat men, van die *S. Willebrord's Kapelle*, of *Kerk* geloven mag, heeft geene betrekking, tot de hedendaagſche *Kerk* van *Weſtkappel*: want, die *oude Kerk* is reeds voorlang, met de daarom ſtaande huizen, door de Zee weggeſpoeld: en, de jegenwoordige *Kerk* is eerſt geſticht, in den jare 1470. Eer de Zee aldaar zo een verderflyken inbreuk gemaakt had, was *Weſt-Kappel* eene groote aanzienlyke *Stad*; die, (ten tyde der eerſte ſtichting,) wel gedekt en beſchermd werd, tegen de Zee, door brede en hooge *Duinen*, ter zelver wyze, als, noch heden, de Noord- en Zuidweſtlyke kuſten van 't Eiland *Walcheren*. Ook, was die Stad zeer bloejende, door een wyd uitgeſtrekten *Koophandel*; waar aan, haare gelegenheid, zo na aan Zee, veel bevordering heeft konnen toebrengen: te meer dewyl zy van eene gerieflyke haven voorzien was. Byzonder, hadden de Inwooneren zich toegelegt, op de *Viſchery*. Men zegt, dat, voor 't begin der Nederlandſche beroerte, wel 36 *Haaringhuizen* van deze Stad alleen afvoeren. Dan, de daarop gevolgde binnenlandſche Oorlogen veroorzaakten veel verloop der Inwooneren; die, in zodanige bekommerlyke tyden, zich niet durfden te wagen, in eene onbewalde plaats: voornaamlyk, na dat dezelve, meer dan eenmaal uitgeplunderd, en veele huizen waren verbrand geworden. En, gelyk dikwerf is opgemerkt, den *ondergang* der eene, de *opkomſt* der *andere Stad*, geweeſt te zyn; ter zelver wyze, mag men geloven, dat 't *verval* van *Weſt-Kappel* veel toegebracht hebbe, tot de vermeerdering der Inwooneren van VLISSINGEN; waar heen, als naaſt by gelegen, de meeſte *Inwooneren* dezer Stad de wyk genomen hebben.

Wat, in dezen tyd, van *Weſt-Kappel* overgebleeven is, beſtaat eenigſlyk, in de *huizen*, die men, na dat de voorliggende Duinen, door de weſtelyke winden waren weggeſlagen, van tyd tot tyd, achter uit wykende, meer binnewaard gebouwd heeft, om 't gemis der huizen, die door de Zeebaaren verſlonden waren, te vergoeden.

En, ten einde den verderen inbreuk der Zee, zo lang doen-

doenlyk, te ſtuiten, heeft men in den jare 1540, met verlof, en in 't bywezen van Keizer *Karel V*, dien al' omme vermaarden WEST-KAPPELSCHEN DYK beginnen aan te leggen; Van dien eerſten aanleg, word de gedachteniſſe bewaard, in een oud *Handſchrift*, noch heden te vinden, op 't Stadhuis van *Weſt-Kappel*: waarin men deze woorden leeſt: *Opten veerthienden dach van Julius, in 't jaer ons Heeren duiſent vyf hondert veertig, was hier tot Weſtcapel, den hoogen, edelſte, mogenſte, victorieuſte en welgeboren Heere, ons genadigſte Prince, en machtigſte Keyſer van Roome, Koninck van Spangien, Carolus; omme alle de nieuwe Dyken te viſiteeren, ze hier voor Weſt-Capelle, als ook ontrent te Gaſthuiſe, en als doen wierden hier eerſt die ſtaketten geſtelt en gemaakt; en ſchank die werkluyden die daar ſtonden en beyden, drie dobbele ducaten; en van hier trok hy voorts na Weſthoue, by de Prelaet, genaemt Heer Floris, Abt van onzer Liever Vrouwen Clooſter binnen Middelburg.*

Die zelve Dyk, welke dus in Keiſer Karel's tyd begonnen is, lokt noch heden, veele vreemdelingen, derwaards, om zelve ooggetuigen daar van te worden; als één der grootſte merkwaardigheden van geheel *Zeeland*, en, van welk's behoud, de veiligheid des geheelen Eilands afhangt.

Dezelve begint, ten zuiden van *Weſt-Kappel*; gaande, noordwaard langs den Strant, ter lengte van 895 Roeden; waar de *Duinen* weder beginnen. In den aanvang, was hy, naar de gedaante der twee dyken, eeniger mate Styl: doch, van afſtand tot afſtand, met zwaare Paalhoofden, tegen welke het geweld der Zeegolven gebroken werd, voorzien: en, naar den buiten kant over al bezet, met houten Staketten. Alle deze Zeeweeringen baarden, jaarlyks, groote koſten, aan onderhoud; zonder dat 't gevaar van doorbraken, by zware en langduurende Stormen, daar door, verminderd werd: waarvan, men een voorbeeld zag, in 1684; toen deese Dyk, aan de zuidzyde, daar hy tegen de *Duinen* ſtoot, een opening van omtrent 20 Roeden breed, bekwam; welke, echter, toen, door den menſchlyken arbeid der Ingezetenen, met der haaſt werd toegedamd. Om die reden heeft men het maakzel van dezen Dyk dikwerf moeten veranderen en verbeeteren; tot dat dezelve, eindelyk, in die gedaante gebracht is, waarin men hem nu ziet. Hy heeft de *hoogte* van 25 voeten, boven 't gemiddeld Waterpas der Zee: en, de *breedte* van 30 en een halve Roeden, meeſt Zeewaard zich uitſtrekkende,

kende, met eene zo geringe afhelling, dat hy, op elke roede, niet meer dan 10 duimen verlieft; dus hy, aan de Zeekant, by na een vlakke grond ſchynt te wezen. Die afgaande ſchuinte is daar beneven gedekt, met *matten* van Stroo, en met wel doorſpykerde paalen: behalven noch eenige *Paalhoofden*; welker voetſtukken met zwaare ſteenen belegt zyn. Op den kruin, heeft hy de *breedte* van eene roede, om over te ryden.

Thans heeft *Weſt Kapppel*, al het aanzien van een Stad, verloren: en, alhoewel de *naam* en 't *recht* eener Stad behoudende, vertoond 't zich, niet anders, dan een taamlyk *groot Vlek*; zynde, zonder Muuren en Poorten. De *Huizen* zyn doorgaans van weinig aanzien. Behalven van den *Landbouw*, hebben de meeſte Inwooneren dezer plaatze hunne koſtwinning, van het maken der noodwendigheden, die jaarlyks, ter beveiliging van den gemelden Dyk, vereiſcht worden: als van *Paalen*, *Staketten*, *Ryzen* en *Matten*.

De *Hervormde Gemeente* word door éénen Predikant bediend; en heeft eene zeer bekwaame *Kerk*. Deszelfs *Toren* is, opzetlyk, hoog opgetrokken, ten einde, voor de Schepen, die uit de *Noord Zee*, den mond der *Weſter Schelde* willen invaaren, ten *Bake* te konnen dienen.

Voorheen, heeft *Weſt-Kapppel*, als een *vrye Heerlykheid* een tyd lang behoord, aan de Heeren van *Borſelen*: dewyl Heer *Hendrik II.* van dien naam in den jare 1452, dezelve gekocht had, van den Hertog Filips van *Bourgonje*, te gelyk, met de Heerlykheden Vlissingen en Domburg, die dus alle ſamen, met zyn oudeigen Vaderlyk Erfgoed, naamlyk, de Heerlykheid Veere, vereenigt werden; doch, daarna, zyn die zelve Heerlykheden, van dit geſlacht, vervreemd, en van elkander geſcheiden. De jegenwoordige bezitter dezer Heerlykheid is, de Heer Mr. *Martinus Veth van de Perre*, Penſionaris van *Vliſſingen*. Het Heere-Huis ſtaat naaſt by de Kerk: en, is een fraai gebouw; met aangenaame plantagien omringt.

De *Regeering* dezer Stede beſtaat, uit een *Baljuw*, twe *Borgemeeſteren*, vyf *Schepenen*, en eenen *Sekretaris*.

Domburg is de derde *Smalle Stad* dezes Eilands; één uur gaans ten noord-ooſten van *Weſt-Kapppel*, naby- en genoegzaam onder de Duinen gelegen; die aldaar de *Noord Zee* bedwingen. Van deze gelegenheid, zo naby de *Duynen*, zou die plaats, naar 't gevoelen der meeſten, haaren naam;

die

die eertyds DUINBURG of DUINBURGT, werd uitgesproken, ontfangen hebben.

Doch, hier by, word dan te gelyk veronderſteld, dat, daar omtrent, eerſt een *Burgt* of *Slot* geſtaan hebbe; welke de aanleiding ter ſtichting dezer Stede gaf. En, alhoewel deze *Burgt* thans nergens te vinden is; blyt, niet te min, daar voor de waarſchynlykheid; als men gade ſlaat, het *Wapen* dezer Stede, 't welk in een *zilvere Burgt*, op een *blauw Veld*, beſtaat. Ook, weet men, onder de oude Adelyke Geſlachten in *Zeeland*, één geweeſt te zyn, van *Domburg* toegenoemd; 't welk reeds voor lang, is uitgeſtorven. 'T is zeer vermoedelyk, dat dit *Slot* te *Domburg* het Stamhuis geweeſt zy dezer Heeren; die ook een *Woonhuis* hadden, binnen *Middelburg*; ſtaande op de groote markt: het welk noch heden, het HUIS van DOMBURG, word genoemd.

De gelegenheid dezer plaats, zo naby de Zee, en, in eene ongemeen aangenaame en vruchtbaare Landdouwe, heeft dezelve dermate doen vergroot en bevolkt worden, dat de een' of ander *Grave* van *Zeeland* (onbekend, welke,) dezelve waardig geacht heeft, om met 't *Stede-recht* begunſtigt te mogen worden: alhoewel, zy, (zo veel men weet,) nimmer is bemuurd geweeſt. Zy is noch redelyk *volkryk*: en, met verſcheidene vermakelyke *Luſthutzen* omringt. Van daar naar *Middelburg* is een bekwaame ryweg, ter lengte van ruim 2 uuren gaans. En, daarom te meer, ſtrekt zy den inwooneren, van *Middelburg* als mede van de andere *Steden* dezes Eilands, in den Zomer, dikwerf tot een plaats van uitſpanninge: en, alle die uit andere Provincien derwaard overkomen, zouden ſchynen in het Eiland *Walcheren* niet geweeſt te zyn; zonder *Domburg* gezien te hebben. Ter dezer oorzake, hebben, die daar Tapneering houden eene voordeelige koſtwinning.

Wat wel meeſt, de vreemdelingen, en byzonder de Liefhebberen der Oudheden derwaard lokt, is de KERK van *Domburg*; welks *Choor* rykelyk vervuld is, met ſteene *Afgodsbeelden* der Heidenſche *Goden* en *Godinnen*; en, onder die, voornaamlyk des Zee-Gods *Neptunus*, en der Godinne *Nehalennia*; die by de *Toxandren*, de eerſte Inwooneren van *Zeeland*, ſchynt geëerd geweeſt: hoewel men aangaande de betekeniſſe dezes naams, en meer zaken, dezer *Godinne* betreffende, weinig zeker naricht heeft. Dewyl zy, in één haarer af beeldingen vertoond word, als zittende, op de voorſte-

steven! van een *Schip*; en, een korf, vervuld van allerley vruchten, in haaren schoot houd; vermoed men, met reden, dat, aan deze *Godinne*, het bestier over de *Scheepvaart* en *Koophandel* toegeschreven zy. Deze- en meer andere gedenkstukken der Oudheid, daar onder ook veele steenen, met Latynsche *Inscriptien* voorzien, zyn eerst ontdekt, in 't begin des jaars 1647, op den *Strand* buiten de *Domburgsche Duinen*; na dat lang aanhoudende noordelyke winden, in *December* des voorigen jaars, die Duinen geweldig hadden afgeslagen. Van deze *Beelden* worden, de meesten in 't Choor der gemelde Kerk bewaard, en aan al wie wil, te zien gegeven. Doch, men acht, 't beeter zou geweest zyn, dat men, aan deze steenen, hunne natuurlyke *grauwe koleur* hadde laten behouden; dan ze *wit* te verwen: gelyk naderhand geschied is. Men heeft, op dienzelven Strand, ook gevonden, de grondslagen van een ronden *Afgods Tempel*, waarschynlyk, aan gemelde Godinne *Nehalennia* toegeweyd: gelyk ook, in 1687, op dien zelven Strand, een geheel *Kerkhof* ontdekt is, vervuld van verscheidene *Kisten*, in welke *Lyken* lagen enz. Men heeft, eene beschryving dezer *Afgodsbeeld*, in 't byzonder van de *Nehalennia*, in *Gargens Waltheers Arkadie:* gelyk, in *den Tegenwoordigen staat van Zeeland*, by *J. Tirion 2de stuk, bladz.* 222—226, in de *aantekening* een beschryving der Doodkisten, en andere gedenkstukken der Oudheid, daar by gevonden. Eindelyk, zyn, in 1749, op dien zelven Strand, wat meer oostlyk, omtrent een half uur gaans van *Domburg*, onder den grond ontdekt, verscheidene *Wooningen der oude Inwooneren* van *Zeeland*; die men, voor de wooningen der oude *Gothen*, heeft aangezien. Dezelve bestonden, uit dikke planken, eindelings in den grond staande: en hadden de gedaante van een *langwerpig vierkant* (*parallelogrammum.*) Men zag 'er ook, *Tonnen*, die tot waterbakken scheenen gebruikt geweest te zyn. En, wat verder van daar, zag men mede een menigte van *Doodkisten*, paast elkander, van 't oosten naar 't westen geplaatst, die echter meest ingedrukt en geschonden waren; sommigen vol aarde; en in anderen, waarin menschen beenen waren, van gewoonlyke grootte, als zy nu zyn: waar van, een nauwkeurig verslag mede gedeeld is, in de *Boekzaal* van *Maart* 1749.

Dat de *vrye Heerlykheid* van DOMBURG, te gelyk met de Heerlykheden van VLISSINGEN en WEST-KAPPEL, in den jare 1452, door aankoop aan den Huize van *Borselen* gekomen zyn,

zyn, is, hier voor, reeds aangemerkt. Daar na zyn die *Heerlykheden* weder van elkander geſcheiden, en, aan byzondere Heeren, in eigendom geworden. Laatſt heeft dezelve behoord, aan den *Heer Mr. Anth. Pieter van Diesboek*, Borgemeeſter van *Vliſſingen* en *Prooſt* des Kapittels van *St. Jan* te *Utrecht*; die voor eenige jaren overleden is. Zuidooſtwaard, van de Kerk, ſtaat het deftig HEERE HUIS van *Donburg*.

De *Regeering* dezer Stede beſtaat, uit een' *Baljuw*, twe *Borgemeeſteren*, zes *Schepenen*, en een *Sekretaris*.

Van de *Smalle Steden*, gaanwe over, tot de DORPEN en LUSTHUIZEN dezes *Eilands*.

Deze *Dorpen* worden, ten aanzien van het *Hoog-* of *Krimineel Rechtsgebied*, thans, in drieërlei ſoort verdeeld: dewyl eenigen, aan de Regeering van MIDDELBURG- anderen, van VLISSINGEN- en anderen, van VEERE onderhoorig zyn. Voorheen, ſtonden deze *Dorpen* alle, ten aanzien van 't *Hoog Rechtsgebied* onder den *Rentmeeſter* en *Baljuw* van het *Kwartier Beweſter Schelde:* dan, Prins WILLEM I van ORANJE, beſchouwende MIDDELBURG, als de *Hoofdſtad* der geheele Provincie, en daarby, in aanmerking nemende, de getrouwe dienſten, door de Steden VLISSINGEN en VEERE, aan 's Vaderlands gemeene zaak gedaan, door haaren vrywilligen en ſpoedigen overgang tot de zyde der Staaten, by het begin der Spaanſche onluſten, heeft daarom, in den jare 1574; dit *Rechtsgebied*, den *Baljuw* onttrokken, en aan gemelde STEDEN overgegeven; die het zelve tot heden behouden hebben.

Ten aanzien van het *middelbaar-* en *laag Rechtsgebied*, zynze, als AMBACHTS HEERLYKHEDEN, aan byzondere *Heeren*, onderworpen.

De

De Dorpen onder het *Hoog Rechtsgebied* van MIDDELBURG liggen, te *midden* des Eilands: en onder dezelve, bevinden zich niet meer, dan drie *Parochien* of *Kerkdorpen*: naamlyk, S. LAURENS: GRYPSKERKE: en MELISKERKE.

ST. LAURENS: een klein Dorp, een half uur gaans, ten noorden van *Middelburg*, aan een Straatweg; eene *Ambachts Heerlykheid*; die echter eertyds meer bekend was, met den naam van POPKENSBURG, naar 't naby gelegen Slot. Het Dorp zelve heeft zyn' naam ontleend, van den *H. Laurens* (*Laurentius*,) Diaken en Martelaar te *Rome*; aan wien als Patroon deszelfs *Kerk* toegeweid geweest is, welk, in 1353, in de Roomsche tyden: werd gesticht, door Heer *Klaas* van *Borselen*, Heer van *Brigdamme*; aan wiens geslachte, dit Dorp, dic's tyds, als eene *Ambachts Heerlykheid* behoorde. De *oude Kerk* was een tyd lang geheel vervallen geweest: dan, in 1644, is de jegenwoordige *Kerk*, op de grondslagen der oude gesticht.

Door dien zelven Heer *Klaas* van *Borselen*, is (zelfs, eer dan de Kerk), gesticht, het gemelde *Slot* POPKENSBURG, staande, westwaard, naast de Kerk van *St. Laurens*. Dit is een oud, en in voorigen tyd een zeer sterk *Slot* geweest: 't welk, in 1401, door Hertog *Albrecht* van *Beieren*, Grave van *Zeeland*, met 160 *gemeeten Lands* *, tot een onversterflyk *Erfleen*, aan gemelde Heer, en deszelfs Huisvrouw, *Maria* van *Arnemuiden*, gemaakt en onder den titel van *'s Graven Openhuis*, met groote vryheden beschonken werd. Het is een groot vierkant gebouw, met een ruim plein, en een wyde gracht omringt.

Deze Heerlykheid is, na uitsterving van dien tak van 't *Huis* van *Borselen*, menigmaal veranderd van Bezitters: en, door Koopverdragen overgegaan, tot de Familien van *Valken-*

* Een *Gemet*, word genoemd, de *Maate* die in *Zeeland* meest gewoonlyk gebruikt word, ter bepaaling der hoe grootheid der *Landeryen*, in 't vierkant: en, word elk *Gemet* gerekend, op 300 *Roeden*, zogenoemde *Bleiische Maat*.

Renſtein: *Tuyl* van *Serooskerke*: *Fourmenois*: en, eindelyk, van *Boudaen*.

Veel nader by *Middelburg*, en aan dien zelven Straatweg, welke tot *Serooskerke* doorgaat, ligt het Dorp BRIGDAMME: eigenlyk *Brugdamme*; en, door verkorting thans, gemeenlyk, *Breêdamme*. Een klein Dorpje, zonder Kerk en Predikant: welks Gemeente, in 't Kerkelyke, onder het opzicht van den Predikant van *St. Laurens* ſtaat: van de gewezen *Kerk*, is niet dan een oud ſtuk muurwerks overgebleven.

Het behoorde eertyds mede, aan het geſlachte van *Borſelen*; welks één tak, naar het zelve, den titel van *Brigdamme* voerde. Onder deze Heeren, was meeſt bekend *Boudewyn* van *Brigdamme*; dien, Hertog *Albrecht* van *Beieren*, in 1358, alle deszelfs Ambachts- en andere Heerlykheden, ontnam; dezelve verbeurt verklarende, en aan *Middelburg* ſchenkende; ten ſtraffe over de door hem gepleegde mishandelingen, aan de Inwooneren dezer Stad. Deszelfs Zoon *Jan* van *Brigdamme*, heeft, echter, daarna, met *Middelburg* zich verzoend: waar door, hy in 't bezit dezer Heerlykheid herſteld werd; dezelve bezittende, als een *Erfleen*, van deze *Stad*; onder voorwaarde, echter, van nimmer eene Steene *Burgt* of *Sterkte* te mogen bouwen.

GRYPSKERKE * is een taamlyk groot en aanzienlyk *Dorp*, een klein uur gaans, noord-weſtwaard van *Middelburg*: een *Kerkdorp*, en *Ambachts-Heerlykheid*, die aan een oud Adelyk Zeeuwſch Geſlacht, toebehoorde; 't welk, naar dezelve, benoemd werd.

Na by *Grypskerk* is POPPENDAMME een heerlyk *Luſthuis*, hebbende mede het recht van *Ambachts Heerlykheid*: welke beiden behooren, aan het geſlachte van *Cattenburg*.

Binnen den omtrek dezer Heerlykheid, ligt ook MUNNEKEN-HOF: een *Luſthuis*, daar wel eer aan de Geeſtelyken der Abdy van *St. Niklaas*, te *Middelburg*, toebehoorde; die daar beneven hunnen Abt, dikwerf plagten hun vermaak te nemen.

Tuſſchen *Grypskerke* en *Poppendam*, ziet men mede, het *Sloe* RAVESTEIN. Desgelyk HOOGELANDE en BUTTINGE: twee kleine *Dorpjes*; het één weſt- en het ander noord-weſtwaard,

van

* Er is een ander Dorp GRYPSKERKE, in het *Weſtenkwartier* der *Ommelanden* van *Groningen*; 't welk men, van dit Dorp in *Walcheren*, te onderſcheiden heeft.

van *Middelburg*: welk'er *Kerken* ten eenemaal vervallen en onbruikbaar zyn: behoorende de Gereformeerde Ledemaaten, van beiden, onder de *Parochie* van *Grypskerke*.

MELISKERKE is het derde *Kerkdorp*, een groot uur gaans weſt ten noorden van *Middelburg*; met een daar by gelegen SLOT. Deze Ambachts-Heerlykheid behoord; beneven de Heerlykheid, MARIE-KERKE, niet meer dan een vierde deel uur gaans ten noord-ooſten van daar, aan den Heer *Mr. Daniel Tulleken*, Borgemeeſter van *Middelburg*. Het laatſtgemelde heeft ook een *Kerk* gehad: doch, die voor lang vervallen is, zynde niet dan 't Kerkhof overgebleven.

De daar by gelegen Heerlykheid, POPPEKERKE of SER POPPEKERK, zo veel gezegt, 's HEERE POPPEKERK, is niet verre van *Weſt-Kappel*: en heeft thans geen *Kerk*; dewyl, die reeds voor lang te niet geraakt is.

De Stad *Middelburg* bezit ook, eindelyk, het *hoog Rechtsgebied* over een gedeelte der Heerlykheid DOMBURG: onder anderen over 't geweezen Klooſter KERKWEERE.

De Dorpen onder het *Hoog Rechtsgebied* van VLISSINGEN, liggen aller naaſt by de gemelde Stad, in het *Zuider* deel des *Eilands*. Daaronder zyn VI *Kerkdorpen* en wel de volgende:

RITHEM, een groot half uur gaans ooſtwaard van *Vliſſingen*, een fraai Dorp en Ambachts Heerlykheid, welk'er Bezitter thans is, de Heer *Mr. Anth. Pieter Lambrechtſen*, Borgemeeſter van *Vliſſingen*.

Noordwaard van *Rithem*, liggen de Ambachts Heerlykheden, WELZINGE en NIEUWERVE: de eerſte, aan het *Kanaal*, met welk, de *Nieuwe Haven* van *Middelburg* haare vereeniging heeft; 't welk, naar de zelve, het *Kanaal* van *Welzinge* genoemd word. Beiden behooren zy, aan zyne Excellentie, den Heer *Mr. Jan Adriaan van der Perre*, repreſenteerende zyne Doorl. Hoogheid, den Heer Prins ERFSTADHOUDER, als *Eerſte Edele* van *Zeeland*.

Ook ziet men daar 't Fort ZEEBURG: eene kleine *Sterkte*, dienende ter beſcherming van 't *Kanaal* van *Welzinge*; 't welk den weg opend, tot de Haven van *Middelburg*.

De plaats, op welke zy ligt, werd eertyds *Blankershoek* genoemd. Keiſer *Karel V.* achtte deze plaats van groote aan-

gelegenheid, ter aanlegginge eener *Sterkte*; waar door niet alleen *Middelburg*, maar 't geheel Eiland *Walcheren*, kon gedekt worden: des te meer, dewyl aldaar eene bekwaame *Reé* of *Ankerplaats* is; welk'er daarin liggende Schepen, onder het geſchut dezer Sterkte konnen veilig zyn. Hy gaf daarom bevel, aan, zyne Zuſter Koninginne *Maria* Weduwe van *Hungarie*, die's tyds Gouvernante dezer *Nederlanden*, om daar zodanig een Fortres te bouwen gelyk geſchied is, in 1547. Nadat zy zelve was overgekomen, om ze te bezichtigen, gaf zy, aan dezelve, den naam van ZEEBURG; zo veel gezegt, als de *Burgt* aan ZEE: hoewel die naam door den tyd genoegzaam afgeſleten is, en, met dien van RAMMEKENS of RAMMETJES, (welke eigenlyk, de naam der daar by zynde *Reede* is,) verwiſſeld. Zy is van zwaar muurwerk hoog opgetrokken: en heeft, de gedaante van een *driehoek*; welks één Baſtion ooſtwaard zich uitſtrekt, naar de water-kant; en, de twe andere, welke halve Baſtions zyn, dienen, om de dyken, welk 'er één noord-weſtwaard loopt, naar *Middelburg*, en, de andere zuid-weſtwaard, naar *Vliſſingen*, te beſtryken. Op het midden dezer ſterkte, ſtaat een foort van *Slot*; 't welk tot een woonhuis voor den Bevelhebber der Krygsbezettinge kan verſtrekken. Dit *Zeeburg* was één der ſterktens, welke, in 1585, den *Engelſchen* werd overgegeven, in pandſchap, voor de ſomme gelds, door Koninginne *Elizabeth*, aan onzen Staat opgeſchoten: en, bleef, beneven VLISSINGEN en den BRIEL met Engelſch Krygsvolk bezet, tot den jare 1616; nadat die ſomme aan Koning *Jakob I.* was afgeloſt. Zy was, voorheen, in veel beteren ſtaat, dan jegenwoordig; en, word in vrede's tyd, door niet meer, dan een Korporaal met drie mannen, uit 't Garniſoen van *Vliſſingen* gemeenlyk bewaard; welke wekelyks verwiſſeld worden.

Op de *Reede* voor *Rammekens*, liggen de *Schepen* ten Anker, als zy Zeilrêe zyn, wachtende naar een' bekwaamen wind, om uit te loopen: ter zelver wyze, als de Schepen van *Amſterdam*, in *Texel*. In den jare 1772, heeft één der Lootslieden der Ooſt-Indiſche Kompagnie een nieuw *Vaarwater* van daar Zeewaard ontdekt; waar in de Schepen, by 't pyl van laag water, ook 24 voeten diep konnen gaan: weshalven, alle Schepen, nu by laag water zullen konnen vertrekken: 't welk veel gerief zal konnen toebrengen, aan de Middelburgſche Scheepvaart.

OOST-ZOUBURG en WEST-ZOUBURG zyn twe aanzienlyke Dor-

Dorpen, op den weg tuſſchen *Vliſſingen* en *Middelburg*, doch nader by de eerſt- dan by de laatſtgemelde Stad. Beiden hebben zy; hoewel zeer naby- en genoegzaam rakende aan elkander gelegen; hunne byzondere *Kerk* en Predikant. Ook zyn, zy *twe* byzondere *Ambachts-Heerlykheden:* dan, ſamen behoorende aan een' en den zelven Heer; welke is, Mr. *Adriaan Steengracht*, ſedert 1772 ook Heer van *Slangenburg*, in 't Graaffchap *Zutphen*, en *Baljuw*, beneven *Rentmeeſter* Generaal van *Zeeland*, *Beweſter-Schelde.*

Oost Zouburg, ook *Ooſter-Zouburg* genoemd, ligt aan den *Rei-* of *Straatweg*, gaande van *Middelburg* naar *Vliſſingen*: dus, men van de ééne naar de andere Stad reizende, te midden door dit Dorp heen gaat.

Maar West-Zouburg, of *Weſter-Zouburg*, ligt een weinig ten weſten, van gemelden *Straatweg:* en, door dit Dorp, loopt het *Voetpad*, tuſſchen die beiden Steden.

Dit *Weſt-Zouburg* is grooter en aanzienlyker, dan 't ander. 'T beſtaat in een breed en lang plein, met boomen beplant, en, te wederzyde bezet met huizen. 'T word gehouden voor 't fraaiſte Dorp van geheel *Walcheren.* Deszelfs *Kerk* is, in den jare 1466, geſticht, door Heer *Adriaan* van *Borſelen*, (aan wiens Geſlachte, die beiden Dorpen toebehoorden,) en, deszelfs Huisvrouw, *Anna* van *Bourgonje.* Zy, was toen, een *Kapittel Kerk.*

By *Weſt Zouburg*, wat zuid weſtwaard van de Kerk, ſtaat het vermaard Kasteel van West-Zouburg, 't welk, buiten tegenſpraak, zyn oorſprong en naam, aan die beiden Dorpen, mede gedeeld heeft.

Vermoedelyk, is *Zou burg*, zo veel gezegt, als *Zuidburg*, of de *Zuider Burgt*: en zal dit *Slot* dus genoemd zyn, ter oorzake van deszelfs gelegenheid, in het *Zuider* deel des Eilands; als ook, ten *Zuiden* der *Burgt*, die aanleiding ter ſtichting der Stad *Middelburg*, gegeeven heeft. Dit gebouw vertoond zich zeer deftig en aanzienlyk; hoewel 't eertyds van noch veel grooter uitgeſtrektheid is geweeſt, dan jegenwoordig. Niet alleen hebben beiden *Maximiliaan*, en *Karel V*, noch Aarts Hertogen van *Ooſtenryk* zynde, op dit Slot hun verblyf gehad; als zy de eerſte, in 1478 en de laatſte, in 1515; de hulde der Staaten van *Zeeland* ontfingen: maar ook, heeft de laatſtgemelde, als Keiſer, in 1556, eenige dagen aldaar zyn intrek, als hy, na afſtand van de Regeering over deze Landen, aan zynen Zoon *Filips II*, gedaan te hebben, de reize naar *Spanje* ondernemen zou, ge-

noomen; wordende de *Kamer*, door hem dies tyds bewoken, noch aangewezen.

Die's tyds, behoorde dit Slot, aan de Ridder *Filips* van *Marnix*, Heer van *S. Aldegonde*; die daarna zo beroemd geworden is, in de Nederlandsche Geschiedenissen, onder de voorstanderen der Vryheid onzer natie. Dees Heer heeft, op dit zyn *Slot*, meest gewoond: en, heeft aldaar, in 1591, zyn *Psalmboek*, uit het Hebreeuwsch in Nederduitsche Versen overgebracht, ontworpen. Ter gedachtenisse van dezen Heer, word het, noch heden, het *Slot* van ALDEGONDE, toegenoemd.

Met *Oost-* en *West-Zouburg* zyn thans vereenigt, *twe Gehuchten*, die verder noordwaard, op den weg naar *Middelburg*, worden aangetroffen: beiden genoemd ABEELE: doch, ter onderscheiding van elkander, 't een, allernaast by deze Dorpen, GROOT-ABEELE, en 't ander, nader by *Middelburg*, KLEIN-ABEELE. Eertyds hebben ze eene afzondetlyke *Heerlykheid* uitgemaakt; welke des te meer aanmerking verdiend: dewyl, een oud Zeeuwsch *Adelyk Geslacht*, welke Heeren in de Zeeuwsche Gedenkschriften menigmaal gedacht worden, als derzelver bezitteren naar deze Heerlykheid; *van den Abeele* werden toegenoemd.

KOUDEKERKE * (*Koukerk*) word in sommige Kaarten verkeerdelyk, *Goudekerke*, uitgedrukt. 'T ligt drie vierde deel uur gaans, noord-westwaard van *Vlissingen*. Het is een aanzienlyk *Kerkdorp*; welks *Ambachts Heerlykheid* zich verder uitstrekt, dan eenige andere in het Eiland *Walcheren*. Zy werd eertyds bezeten, door het geslacht van *Borselen*; en, behoord, (immers, voor't grootst gedeelte,) nu, aan de Stad *Vlissingen*; welker *Regenten* dus, beiden, *Hals* en *Ambachts Heeren* derzelver zyn.

Op den grond dezer Heerlykheid, ligt het vermaard *Slot Der* HOOGE, of *Ter* HOOGE; niet meer dan een vierde deel uur

* 'Er lag, eertyds een ander Dorp KOUDEKERKE (*Koukerk*) op 't Eiland *Schouwen*; 't welk door 't water meerendeels vergaan is: en een twede ligt noch, in 't *Hollands Zuider-kwartier*, aan den *Ouden Rhyn*, oostwaard van *Leiden*: welke beiden men, met dit *Koudekerke*, niet verwarren mag. Noch ook, 't Dorp Kaldekirche, in *Gulicherland*; welks naam, in de Hoogduitsche sprake, even het zelve betekend.

wr gaans, ten zuidweſten van *Middelburg*. Dit *Slot*, (hoewel men, zo min, den tyd der *ſtichting*, dan de naams rede, daarvan weet,) draagt alle merktekenen van eenen hoogen *ouderdom*. Het behoorde mede, onder de menigvuldige bezittingen van het aanzienlyk geſlachte van *Borſelen*. Dit Huis was, met veele voorrechten, door verſcheidene *Graven* van *Zeeland*, begunſtigt: daar onder, ook van vryе *Jagt* en *Viſchery*: desgelyks, dat deszelfs plein, buiten het Kaſteel, met een muur omtrokken, ten *vryplaats* mogt dienen, aan alle misdadigers; uitgezonderd, die zich vergrepen hadden; aan de misdaad van gekwetſte Majeſteit. Aan dit Slot, behoorde, een *Kapelle*; in welke, een Prieſter, 't zy van *Middelburg*, 't zy van *Vliſſingen*, beurtelings gehouden was dagelyks de Miſſe te bedienen. Ook, vind men, van het zelve, gewag gemaakt, in de vroegſte Zeeuwſche Gedenkſchriften. Zeker weet men: dat Jonkheer *Wolfaart*, kleinzoon van *Klaas* van *Borſelen*, den eerſten Heer van *Brigdamme*, naar het zelve, den titel droeg van *vander Hooge*, in den jare 1379: wiens nageſlachte het zelve bezeten heeft, tot den jare 1448; toen Vrouwe *Margaretha* van *Borſelen*, Huisvrouw van *Louis* de *Bruges*, Heer van *Grieſhuizen* enz. dit Slot verkocht heeft, aan haaren Neef *Adriaan Jacobsz.* van *Borſelen*, Heer van *Kleverskerke*; van wien, Wylen Jonkheer *Jan* van *Borſelen*, gewezen Eerſte Edele van *Zeeland*, afſtamd. Gemelde Heer *Adriaan* van *Borſelen* heeft een Zoon nagelaten, *Joos* of *Jooſt* genoemd; die den titel voerde van BORSELEN *van der* HOOGE: dan, deszelfs Nazaaten, den ouden *geſlacht naam* BORSELEN aflatende, werden, kortheidshalve, eenigſyke VAN DER HOOGE, genoemd, naar dit zelve *Slot*: 't welk geduurd heeft, tot aan 't begin der voorige *eeuw*; toen de *Overgrootvader* van wylen den hiervoor genoemden eerſten Edelen van *Zeeland*, weder aanving, den gemeenen *Geſlacht naam*, BORSELEN of BORSSELE, voor den titel of toenaam *van der Hooge*, te plaatzen: 't welk door de volgende Heeren van dit geſlachte, noch tot heden geſchiede *. Dit Slot, der Hooge, mid-

* Met veel meer omſtandigheden, is deze zaak vermeld, en uit een duchtig *Handſchrift*, tot titel hebbende: de *Genealogie van den Huize van* BORSSELE *in Zeeland* enz. beveſtigt, door Dr. *Jona Willem te Water*, thans Predikant te *Vliſſingen*, in eene *Redevoering*, over het *Geſlachte van Bor-*

middelerwyle, van Heer *Adriaan* van *Borſelen*, op deszelfs Kinderen. Kindskinderen enz. door erfvolging overgaande; was, eindelyk, gekomen, aan een tak van dit zelve *Geſlachte*; 't welk, ſedert de Reformatie, den *Roomſchen* Godsdienſt had blyven aankleven, en, daarna naar *Brugge* in *Vlaanderen* vertrekkende, dit *Slot*, in 1712, verkocht, aan lieden van een ander geſlachte. Geduurende den tyd van 39 jaren, was dit Slot derhalven, van het geſlachte der *Borſelens* vervreemd geweeſt; toen Jonkheer *Jan* van *Borſelen*, in 1752, het zelve door aankoop verkregen, en te gelyk den titel *van der Hooge*, naar dit *Slot*, weder aangenomen heeft. Dees' Heer heeft dit Huis merkelyk doen verbeeteren: en had aldaar, tot aan zyn' dood, in 1768, zyn gewoonlyk zomer verblyf.

In de nabuurſchap van 't Kaſteel *der Hooge*, liggen meer andere *Luſthuizen*: als TOORENZICHT: VYVERZICHT: DAMRUST: ZEERUST enz.

Zuidwaard van 't Dorp *Koudekerke*, op den weg naar *Vliſſinge*, ziet men 't Slot *der* BOEDE, 't Stamhuis der Heeren dezes naams: ook, de Huizen STEENHOVE: MOESBOSCH: TRITON: WESTERBEEK: ANDERWYK: en meer andere.

Tot die zelve Ambachts Heerlykheid van *Koudekerke*, behoord ook de Buurtſchap DIESHOEK; dicht by Zee, achter de Duinen gelegen: waarby, een *Wachthuis* en een *Vuurbaak* ſtaat: gelyk, een twede- een vierdedeel uurs van daar, en, nader by *Vliſſinge*.

BIGGENKERKE word doorgaans, kortheidshalve, BEEKERKE genoemd, gelyk *Briggedamme*, *Breedamme*. Dit ligt, een half uur gaans ten noordweſten van *Koukerk*: en is een *Kerkdorp*, en *Ambachts Heerlykheid*; behoorende, benéven KROM-

Borſſele, uitgeſproken, te *Vliſſinge*, in 1755, ter gelegenheid van deszelfs Promotie van de Latynſche School tot de Akademie: gedrukt, en uit 't Latyn vertaald: *bladz.* 15 *en* 16, onder in de Aantekening door deszelfs Heer Vader wylen Ds. *Willem te Water*, die 's tyds Predikant te *Axel*. Dezelve heeft ook aangemerkt: dat de Heeren van *Duivenvoorde*, in *Holland*, desgelyks, omtrent dien zelven tyd, den naam van *Duivenvoorde*, hebben nagelaten te gebruiken, en den oudſten *geſlacht-* of *Stam naam* van WASSENAAR weder hebben begonnen aantenemen.

KROMMENBROEK, (eene nabygelegen Buurtſchap) aan de Stad *Vliſſingen*.

ZOUTELANDE, is het laatſte *Kerkdorp*, onder het hoog Rechtsgebied van *Vliſſingen*; welker Heeren der Regeering ook, te gelyk, de *Ambachts Heerlykheid* bezitten. Het ligt aan de Zee, tuſſchen *Vliſſingen* en *Weſtkappel*. Eertyds was dit een zeer aanzienlyk Dorp: zeer bloejende door de Viſſcheryen: eene Heerlykheid, van welke de oude Heeren van *Zoutelande* den titel droegen. Daarby, ſtaat aan ſtrand, een *Wachthuis*, en een *Vuurboak*.

S. JANSKERKE en *ter* BOUDYNSKERKE (*Bujenskerke*,) beiden naby *Zoutelande*, zyn voorheen Dorpen geweeſt; welker Kerken daarna weggeraakt zyn.

De *Dorpen*, onder het Hoog Rechtsgebied van VEERE, vind men, in het *noordelyk* deel des Eilands *Walcheren*: onder welke de meeſten, van *Kerk* en *Predikant* voorzien zyn: als,

KLEVERSKERKE, eigenlyk, zo men meend, *Kleofaskerke*, ligt, een groot half uur gaans zuidwaard van *Veere*, en zeer naby *Arnemuiden*. Het was, in vroege tyden mede, onder de Heerlykheden van 't geſlachte van *Borſelen*: want Heer *Adriaan Jacobsz.* de eerſten van dezen tak van *Borſelen*, die het Slot der *Hooge* aankocht, was de Heer van dit *Kleverskerke*. De goederen van dit zelve geſlachte, door 't huwelyk van Vrouwe *Anna* van *Borſelen*, (eenige nagelatene Dochter van Heer *Wolfaart* van *Borſelen*,) met den Heer van *Beveren*, tot het geſlachte van *Bourgonje*, (*Bastaart*) overgegaan zynde; werden na overlyden, van den meermaals gemelden Heer *Maximiliaan* van *Bourgonje*, uit deszelfs inſolventen boedel, verkocht; wanneer de Heerlykheid *Kleverskerke*, door koop, aan de Stad *Middelburg* kwam. Dan, de Stad, eenigen tyd daarna, haare meeſte Ambachts Heerlykheden verkopende; is koper dezer Heerlykheid geworden, de Heer *Johan Pieter* van *den Brande*; van wiens na geſlachte, dezelve noch bezeten word. 'Er ſtaat; by dit *Dorp*, een prachtig HEERE HUIS. Het heeft zyn eigen *Kerk* en *Predikant*.

ZANDDYK en ZANDENBURG, beiden zeer naby *Veere*, aan den ſtraatweg naar *Middelburg*, gelegen, behooren onafſcheidbaar tot elkander: zynde 't eerſte, het DORP en *Heerlykheid:* en, het ander, het SLOT, waarop, de Bezitteren dezer Heerlykheid, van den Huize van *Borſelen*, hunne beſtendige woonplaats hadden. Beiden hebben zy hunnen naam, van de *zandige ſchorren*, waar uit die geheele ſtreek, om- en by de plaats, waar daarna de Stad *Veere* gebouwd is, voor deszelfs bedyking, beſtond; welke, met de Zee gemeen liggende, by elken vloed onderſpoelden. Dezen grond, niet te min bekwaam geoordeeld, om tot vruchtbaar land gemaakt te konnen worden, kocht *Wolfaart* I, Heer van *Borſelen*, in den jare 1282, van den toenmaaligen Landheer, Graaf *Floris* IV, en, na denzelven *bedykt* te hebben, noemde hy dien Polder ZANDDYK; welke naam, by verkorting, zo veel als 't *bedykte zand*, wil zeggen. Ook ſtichtte Hy ter zelver tyd, daarin, dit *Dorp*; 't welk den naam van dien Polder, zich toegeeigend heeft; wordende mede, *Zanddyk*, geheeten.

Dit *Dorp* was voorheen veel meer vermaard, dan jegenwoordig: en, één der aanzienlykſte Dorpen van geheel *Walcheren*. Aldaar was de voornaamſte *Parochie Kerk* van dezen ganſchen ſtreek. Ook, had *Wolfaart* van *Borſelen*, aldaar een *Klooſter* of KOMMANDERIE, ten dienſte der *Duitſche Ridderorder*, geſticht: en, dezelve, uit zyne eigen inkomſten, verrykt, met veele goederen. Het ſchynt, dat de opkomſt van *Veere*, 't welk, in dien tyd, niet meer dan een *gebucht* van enkele Viſſchers bewoond, maar, om zyne nadere gelegenheid aan Zee, eerſt een *Dorp*, en, daarna, eene Stad geworden is, dit Dorp ZANDDYK, allengs heeft doen verminderen, en vervallen; zo verre, dat deze geheele daaraan onderhoorige *Heerlykheid*, eindelyk; haaren naam, ZANDDYK, met die van VEERE, als de *Hoofdplaats* geworden, verwiſſeld heeft; gelyk ook de volgende Bezitteren den titel van VAN DER VEERE, hebben aangenomen. In dezen tyd, is *Zanddyk*, toch, een gering *Dorpje*: van welks eertyds groote en prachtige *Kerk*, niet meer is ſtaande gebleven, dan een hooge zwaare *toren;* die noch, ten gedenkſtuk van deszelfs voorige grootheid, kan verſtrekken.

Op het grond gebied dezer Heerlykheid, even buiten de *Zandykſche Poort* van *Veere*, zyn noch te zien de puin-

hopen

hopen, van 't van ouds zo zeer beroemd *Slot*, ZANDENBURG, * welks ſtichter was, die zelve Heer *Wolfaart* van *Borſelen*, omtrent denzelven jare, 1282: 't welk daarna, een geruimen tyd, de gewoone verblyfplaats der Heeren en Vrouwen van *Veere*, uit dit zelve geſlacht van *Borſelen*, gebleven is. Uit de overgeblevene ſtukken muurs en torens, welke, daar noch te zien zyn, mag men eene verbeelding vormen, van de groote uitgeſtrektheid van dit gebouw; 't welk eenmaal, in 1505, afgebrand zynde, niet lang daarna, weder opgebouwd is. By dit Slot ſtond weleer een *Kapelle*: waarin de gemeene *Begraafplaats* was der Heeren en Vrouwen van dit geſlachte. Men teld verſcheidene aanzienlyke *Vorſten*, daar onder ook, Keiſer *Karel* V, die dit *Slot* met hun bezoek vereerd hebben. Ook heeft Vrouwe *Anna* van *Borſelen*, die getrouwd was, met Heer *Filips* van *Bourgonje*, den vermaarden *Deſiderius Erasmus*, aldaar een tyd lang gehuiſveſt, in 1499. Men vind een afteekening van dit *Slot* by *Smallegange* (*Chron. van Zeeland*, by *Blaeu*, 670.) waarin, 't vertoond word, toen 't noch wel in wezen, maar zeer aan 't vervallen was. Daarna is alles in puinhoopen veranderd. Als ik, in den jare 1755, my op de plaats, waar dit Heerlyk *Slot* geſtaan heeft, bevond, was daarvan niet meer te zien, dan afgebrooken ſtukken van dik muurwerk en eenige verwulfde Kelders: behalven een ſoort van Boeren wooning, met een Schuur en Stallinge voor de beeſten. Des, (ten bewys der groote veranderingen, waaraan, de dingen dezer waereld, in een tyd verloop van één of anderhalve eeuwe, konnen onderhevig zyn,) nu, de Landman noeſtig arbeid, waar eertyds de Grooten in pracht en weelde leefden.

Deze Heerlykheid ZANDYK, beneven den grond, waarop het Kaſteel ZANDENBURG, geſtaan heeft, ten allen tyden, met de Heerlykheid, (daarna Markgraaffchap) van VEERE, verknocht geweeſt zynde; behoord, ter dezer oorzake, aan het *Vorſtelyk Huis* van ORANJE.

GAPINGE is een *Kerkdorp*, een half uur gaans, ten weſten van *Veere*. Het word ook *Der-* of *Ter Gapinge* genoemd; en, dewyl dit Dorp een *ſprekend Wapen* voerd, een

* Daar is een ander Slot ZANDENBURG, in de Provincie *Utrecht*, naby *Wyk Duurſtede*: 't welk, met dit Slot, niet mag verwaerd worden.

een' *Caper* verbeeldende; meend men, dat 't zynen naam ontleend hebbe, van 't *Gapen:* doch hoedanig dit uit te leggen, is zeer twyfelachtig. Eertyds, behoorde dit Dorp, als eene Ambachts Heerlykheid, aan den Heer *Frank* van *Borſelen;* die zich in huwelyk begeven had, met die ongelukkige Gravinne, *Jakoba*, van *Holland* en *Zeeland:* na wiens overlyden, zonder Kinderen, dezelve weder aan de *Graaflykheid* verviel: weshalven, Hertog *Karel* de *Stoute*, deze Heerlykheid verkocht, aan zynen Rentmeester bewester *Schelde- Guy* de *Baënſt.* Daarna, is deze Heerlykheid meermalen van Bezitteren veranderd. Thans, behoord dezelve, aan den Heer Ridder Baronet Mr. *Johan Pieter van den Brande*, Borgemeester en Raad der Stad *Middelburg.*

Het Huis te Gapinge, een weinig benoorden dit Dorp gelegen, was, naar allen schyn, voorheen, het *Stambuis* en gewoonlyk verblyf der Heeren van *Gapinge:* dan, is daarna van de Heerlykheid afgescheiden: en behoord nu; aan den Heer *Jakobus Willemſen*, Hoogleeraar in de H. Godgeleerdheid en Oosterſche Taalen, beneven Predikant te *Middelburg.* Dit is een vermaaklyk *Luſthuis:* liggende rondom, van zyne vyvers, hoven en wandeldreven, omringd.

De beiden Ambachts Heerlykheden Schellacht en Poppekinderen Dorp, paalen aan *Gapinge* ten zuiden: en zyn beiden van *Kerken* voorzien geweest; die daarna ten eenemaal vervallen zyn. De eigenaar dezer beiden Heerlykheden, Jonkheer *Joh. Bodaan*, heeft aldaar een fraai *Luſthuis.* Ook liggen binnen deze Heerlykheid, twe *Luſthuizen*, die de zeldzaame naamen dragen; het een, van Niet altyd Zomer, en het ander, van Niet altyd Winter.

Serooskerke, drie vierdedeel uur gaans westwaard, van *Veere*, en naby *Gapinge*, is een aanzienlyk *Dorp* en *Ambachts Heerlykheid*, van een wyden omtrek. Het word in *Zeeland* doorgaans, kortheidshalve, Straaskerk geheeten. Dit en, 't ander Dorp Serooskerke, in 't Eiland *Schouwen* gelegen, hebben beiden eertyds behoord, aan het oud Adelyk Zeeuwsch geslacht van *Tuyll:* 't welk, behalven *Serooskerke*, véele andere aanzienlyke Heerlykheden, in *Zeeland* bezat; doch, sedert, de *Ridders* dezer *Provincie*, van het recht der beschryving in 's Lands Staaten, werden uitgesloten, zich van deze Heerlykheden ontdaan, en, ter woon begeven heeft naar de Provincie *Utrecht*, en, aldaar

in

in de Ridderſchap aangenomen is, al ſedert den jare 1640: zynde de eerſte Heer van dit geſlachte, die dien poſt in de Provincie *Utrecht* bekleed heeft, geweeſt, *Hieronimus* van *Tuyll* van *Serooskerke*. In één dier beiden Dorpen, zal ongetwyfeld, het *Stambuis* zyn geweeſt van dit Adelyk geſlachte; alhoewel, men, by gebrek van aantekeningen, niet zeker durft te bepaalen, in welk dier beiden. De Bezitter van *Serooskerke*, in het Eiland *Walcheren*; is thans de Heer Mr. *Dirk Macaré*, Borgemeeſter der Hoofdſtad *Middelburg*; die, daar, een fraai *Huis* heeft, tot zyn Zomer verblyf. Gemelde Heeren van *Tuyll* blyven, echter, den *titel* van *Serooskerke* noch werkelyk voeren: en, zouden vermoedelyk getracht hebben, weder in 't bezit dezer beiden Heerlykheden te geraken; byaldien, de *Ridderſtand* in *Zeeland* weder mogt herſteld geweeſt zyn: waartoe, de laatſte pogingen, by de Heeren Staaten dezer Provincie, zyn aangewend, door Heer *Jakob* van *Borſelen van der Hooge*; Heer van *Geldermalſen*, na overlyden van Prins WILLEM II van ORANJE, in den jare 1650: doch vruchteloos. Van *Middelburg* loopt, ter lengte van een uur gaans, naar dit Dorp een *Straatweg*; die de *Noordſtraatweg* word genoemd: dewyl dit Dorp genoegzaam rechtſtreeks ten *noorden*, van gemelde Stad, ligt.

Een vierdedeel uur gaans ten weſten der Kerk van dit Dorp, ziet men 't *Hof* ZOETENDAALE: thans een *Luſthuis*; maar een gewezen *Nonnen Kloofter* der order der *Norbertynen*, anders de *Premonſtraïten* genoemd: 't welk, aan de S. *Michiëls Abtdy*, te *Antwerpen* onderhoorig was: doch, by de *Reformatie*, met de daaraan, behoorende goederen, in beſlag genomen is.

ONZE-LIEVE VROUWE POLDER, by verkorting VROUWE POLDER genoemd, ook wel blootelyk, de POLDER, is een *Dorp*, een half uur gaans noordelyker dan *Serooskerke*, iets verder ten noordweſten van *Veere*, en naby de Zeeduinen gelegen. De grond dezer Heerlykheid voorheen, ter zelver wyze, als de ſtreek by *Zanddyk*, uit *Schorren* beſtaande, was eerſt bedykt, in den jare 1340, door gemelden *Wolfaart* van *Borſelen*, Heer van *Veere*; die, te gelyk, van Paus *Klemens* V verlof ontfing, om in dezen nieuwelings bedykten *Polder*, eene *Parochie Kerk* te ſtichten; welke hy, aan de H. Maagd *Maria*, als *Patroneſſe*, toeweidde; en, om die reden, daaraan, den naam van ONZE LIEVE VROUWE KERK gaf: welke naam, daarna is overgegaan, tot den

ge-

geheelen *Polder:* en, in 't byzonder, tot het *Dorp*, omtrent in te midden dezes nieuwelings bedykten *Polders*, aangelegt: waarin, ter oorzake van den vruchtbaaren grond, veele lieden van andere plaatzen zich hebben komen nederzetten. En; wat dit Dorp voornaamlyk; deed bloejen, was een geschilderd *Lieve Vrouwe Beeldje*, 't welk, zonder door menschen konst, wonderdadig zou toebereid geweest zyn; waarvan, de wyze, hoe 't zich hebbe toegedragen, door *Reigersberg* (*Zeel. Chron. II. Boek XXI. Hoofdst.*) in zyne eenvoudigheid, mede daarvan geloof gevende, verhaald word. Vermits, toch, aan dit *Beeldje*, in gemelde Kerk geplaatst, in die bygelovige tyden, een wonderkracht, ter genezing van krankheden en andere ongemakken, werd toegeschreven; zo werd die Kerk, van rondom bezocht, door Bedevaarten; daar onder, ook van ryke en aanzienlyke lieden; die niet nalieten aan dezelve milde giften toetereiken. Ook, werd dit *Lieve Vrouwe Beeldje*, jaarlyks, ten Feestdage van *Maria* 's zogenoemde *Hemelvaart*, den 15 *Augustus*, door den geheelen Polder, onder een grooten toevloed van menschen uit alle plaatzen dezes Eilands, in *Proceffie* omgedragen: uit welk één en ander, de Inwooneren van dit Dorp veel voordeel moesten trekken. Die zelve *Kerk* is, daarna, zynde door ouderdom vervallen, afgebroken: en, een nieuwe Kerk, veel kleiner dan de voorige, op die plaats gebouwd. De Heerlykheid van *Vrouwe Polder* behoord, uit kracht van derzelver onderhoorigheid aan het *Marquisaat* van *Veere*, tot de *Domeinen* van het *Vorstelyk Huis van* ORANJE.

By het Dorp, liggen twe Lusthuizen: het een, 't *Hof* ELZENOORT, en het ander, 't *Hof* TURFVLIET, geheeten.

Noordwaard van *Vrouwe Polder*, is 't Fort *de* HAAK: eene kleine Schans; aangelegt ter bescherming van het *Veersche Gat:* welke gemeenlyk bezet is, door een Korporaal met drie mannen, uit de krygsbezetting van *Veere* derwaard geschikt. Naby dit *Fort*, staat een *Wachthuis*, en een *Vuurbaak*, ten dienste der Scheepen, die uit Zee komende, naar *Veere* willen.

OOST KAPPEL, dus toegenoemd, ter onderscheidinge van *West Kappel*, is een groot en aanzienlyk Dorp, met een groot en fraai HEERE HUIS; 't welk gesticht is, door den Heer *Willem le Sage* op wien in 1679, deze Heerlykheid verheven was. Het ligt tusschen *Veere* en *Domburg;* van

de

de laatstgemelde plaats, niet meer dan een klein uur gaans verweiderd. Het behoorde eertyds, als eene Heerlykheid, aan de *Abtdy* van S. *Niklaas* te *Middelburg*; welker *Abten*, aldaar, als in de vermakelykste Landstreek van geheel *Walcheren*, hun Zomer verblyf hielden: gelyk ook daarna gedaan heeft, de *Bisschop* van *Middelburg*; en wel, op het Slot WESTHOVEN; dus waarschynlyk genoemd, wegens deszelfs gelegenheid, ten *westen* van het Dorp. Dit Slot is een groot, oud en staatelyk gebouwd. Het behoord, als een goed en onverstterflyk *Zeeuwsch* leen, aan 't geslacht van *Reigersberg*.

Oostwaard van *Westhoven*, en op den bodem dezer zelve Heerlykheid, worden veel meer andere Lusthuizen aangetroffen: als DUINBEEK; behoorende, aan den Heer Mr. *Abraham Duvelaar*, wegens Middelburg, gecommitteerd, in de Rekenkamer der Graaflykheid van *Zeeland*: 't *Huis* TEN DUIN: DUINHOLM: DUINHOYE: OVERDUIN, en meer anderen, welke hunne naamen ontleend hebben, van de nabygelegen *Duinen*; die aldaar hooger en van breeder uitgestrektheid zyn, dan eenige andere Duinen des Eilands *Walcheren*. Het eerstgenoemde, DUINBEEK, heeft 't recht van Vryе Heerlykheid: en weleer bezeten, door *Wolfaart* van *Borselen*, Heer van *Veere*.

Oostwaard van *Oostkappel* staat, het Slot RHYNSBURG: 't welk dien naam draagt, naar de Adelyke Vrouwen *Abtdy*, *Rhynsburg*, buiten *Leiden*; aan welke, dit Slot, met menigte van onderhoorige Landeryen, beneven vrydom van alle lasten, in eigendom geschonken was, door een der Graven van *Holland* en *Zeeland*. By de *Reformatie*, hebben de Heeren Staaten van *Zeeland* dit *Slot* aangeslagen: en, in 1579, als vry *allodiaal goed*, verkocht. Sedert dien tyd, is dit goed menigmaal van Eigenaar veranderd: en behoord, nu aan den Heer Mr. *Jak.* van *Citters*, afgetreden eersten Edelen van *Zeeland*.

Zuidwaard van daar, ziet men het deftig *Slot* ZWAANENBURG: een naam, die aan veele Lusthuizen, in ons Land, gemeen is. Onder anderen, stond eertyds een Slot van dien zelven naam, ook in dit Eiland *Walcheren*: naby *Vlissingen*: 't welk daarna geheel vervallen is.

S. AAGTE KERKE is het laatste der Dorpen, onder 't *Hoog Rechtsgebied* der Stad *Veere*, liggende, niet meer dan een half uur gaans, zuidwestwaard van *Oostkappel*, op den weg naar *Westkappel*. De naam van dit Dorp zal, ongetwyfeld, een

eertyds, S. AGAATHA-*Kerke* uitgeſproken- en, ontleend zyn van de zogenoemde *H. Agaatha*; aan welke de *Kerk*, van dit *Dorp*, by haare eerſte ſtichting, toegeweid geweeſt is. Middelerwyle, word de *S.* (*Sinte*) thans gemeenlyk afgelaten: en, dit Dorp, blootelyk, AAGTE KERKE geheeten. In de Kerk van dit Dorp, is een fraaje wit marmere *Tombe*, boven het Familie-Graf van *Thibout*, aan welke deze Heerlykheid behoord, opgerecht. De jegenwoordige Ambachts Heer is Mr. *Willem Thibout*, Sekretaris ter Admiraliteit in *Zeeland*.

In deze Heerlykheid, zuidooſtwaard van het Dorp, ontmoet men de overblyfzelen, van het gewezen *Klariſſe* Klooster, WATERLOOSWERVE; 't welk meerendeels afgebroken, en nu in een *Landhoeve* veranderd is.

S. JOOSLAND mag welvoegzaam na het Eiland *Walcheren* volgen: als, zo zeer naby 't zelve gelegen, dat elk, die een *Kaart* van *Zeeland* inziet, in den beginne, (zonder nader onderrecht te zyn,) zich niet anders zou verbeelden, dan, dat 't werklyk daartoe behoorde: dewyl 't eeniglyk door een nauw *Kanaal* daarvan is afgeſcheiden; 't welk aan de zuidzyde, het *Kanaal* van *Welzinge*, en verder noordwaard, daar 't langs *Arnemuiden* loopt, het *Arnemuidenſche Gat*, genoemd word.

Dit *Eiland*, 't welk nauwlyk één uur gaans in de lengte, en een half uur in zyn grootſte breedte heeft; is in 't begin der voorige Eeuw, uit een diepte, waar eertyds de grootſte Koopvaardyſchepen plagten te vaaren en te ankeren, allengs opgerezen. Deze diepte diende, tot een *Rede*, voor *Arnemuiden*, toen die plaats noch in haaren voorigen bloei was. Door verandering in den *Stroome*, welke alle de Zeeuwſche vaarwateren onderhevig zyn, was deze groote opwas zo verre aangegroeid; dat men

op

op de bedyking deszelfs begon bedacht te worden. Men zag, daar, in den beginne, niet dan zandige schorren en kreeken, liggende met de Zee gemeen: en vermits dezelve niet aan eenig vast Land raakten; scheenen ze te moeten behooren, aan de *Graafelykheid* van *Zeeland*: dan, uit kracht van zekere gifte, door de Graven van *Zeeland* gedaan, aan een' der Heeren uit het oud Adelyk geslacht van *Schengen*, die Heer was van *Heer Arendskerke*, in 't Eiland *Zuid Beveland*; waarby alle de aanwassen, tusschen *Zuid Beveland*, *Borselen* * en *Walcheren*, aan den zelven werden toegewezen; hebben de toenmalige *Ambachts Heeren* van *Heer Arendskerke* dit onland aangeslagen, en ter bedyking uitgegeven.

Dit Eiland is thans in *vier Polders* verdeeld; die in vier onderscheiden jaren, 1631, 1644, 1661 en 1671, zyn begonnen bedykt te worden. Twee derzelver, 't één Oud- en 't ander Nieuw S. Joosland geheeten, beneven den *Nieuwerkerker* Polder, behooren, noch heden, aan de Ambachts Heeren van *Heer Arendskerke*. De één dezer Polders, *Nieuw S. Joosland*, is in 1751 ingebroken: waardoor, men genoodzaakt werd een stuk Dyks meer binnenwaard te liggen. De vierde, die de *Middelburgsche* Polder word genoemd, behoord, als een Ambachts Heerlykheid, aan den Heer Mr. *Martinus Veth van de Perre*, Heer van *Westerkappel*, en Pensionaris van *Vlissingen*.

Nieuw-

* Dit Dorp heeft men te onderscheiden, van het *Brielsche Nieuwland*: en, van meer andere Dorpen dezes zelven naams.

NIEUWLAND * is 't eenig *Dorp* dezes Eilands; en naar dit Dorp word ook de *Ambachts Heerlykheid*, zelve *Nieuwland*, genoemd. Het ligt, tegen over den mond der Haven van *Middelburg*. Deszelfs Kerk, die door een Predikant bedient word, en van gemeen gebruik is, voor de Inwooneren des geheele Eilands, werd gesticht, in 1650.

Oostwaard van 't *Nieuwland* is een voornaam *Veir*, dat men over het water, 't *Sloe*, vaard naar 't Eiland ZUID BEVELAND.

ZUID BEVELAND word thans veelal, naar de Stad GOES, het LAND of EILAND van TER GOES, geheeten: voornaamlyk, sedert deze na het vergaan der twe andere Steden, ROMMERSWAAL en BORSELEN, de eeniglyk overgeblevene Stad dezes Eilands, geworden is. De naam BEVELAND is, echter, de oudste, en de gemeenste, en vermits behalven dit noch *twe* andere *Eilanden*, des zelven naams, binnen deze Provincie, worden aangetroffen; zo moet dit ZUID *Beveland*, worden toegenoemd, ter onderscheiding niet alleen, van NOORD-, maar ook, van OOST- *Beveland*; welke hierna zullen voorkomen.

Dit *Eiland* ligt, van de Eilanden WALCHEREN en S. JOOSLAND, ten *oosten*: en word door het water, 't *Sloe*, van 't laatstgenoemde, afgescheiden. Aan de zuidzyde, word het bepaald, door de

* Hierby is optemerken, dat BORSELEN, die 's tyds een Eiland op zich zelven, van *Zuid Beveland*, afgescheiden was.

de *Weſter Schelde*, ook de *Hond* of *Honte* genoemd; die 't afzonderd, van *Staatſch Vlaanderen*. Ten ooſten, en noorden, word 't beſlooten, door dien anderen tak der rivier de *Schelde*, die de *Ooſter-Schelde* word genoemd: gelyk 't ook, aan die zelve noordzyde, door 't water, de *Schenge*, van 't Eiland *Wolfaartsdyke*, word afgezonderd.

Reeds voor lang, heeft men onderzoek gedaan, naar den oorſprong der benaming van *Beveland*. De veelerlei giſſingen daarover, kan men vinden, by *M. Smallegange*; (*Chron. van Zeeland bladz.* 268.) welke Schryver, echter, één- verzwygt, die aan veelen de waarſchynlykſte voorkomt: dat, naamlyk, *Beveland* eertyds, *Bavo'sland*, of *Baveland*, zou uitgeſproken- en, dus benoemd zyn, naar den H. *Bavo*; die in de Kerkelyke geſchiedſchriften word vermeld, als één der eerſte Euangelie verkondigers, in *Vlaanderen*, en, wiens overblyfzelen, men zegt, in de aan de hem toegewyde *Hoofdkerk*, te *Gent*, Vlaanderens Hoofdſtad, bewaard te worden. Byaldien, men geloven mag: dat dees *Bavo*, ook, in dit nabuurig deel van *Zeeland*, de Chriſten-leere hebbe uitgebreid; kan men zeer wel begrypen, dit Land, te zyner eere, den naam van *Bavo's-land* of *Baveland*, daarna *Beveland*, te hebben aangenomen *. En, dit zo zynde, heeft men te

* Een bewys der groote achting, die men in *Vlaanderen*, en elders, dezen *S. Bavo*, onder de Roomsgezinden toedraagt, is: dat, niet alleen aldaar, maar ook, in de daarby gelegen *Zeeuwſche* Eilanden, en zelfs in *Gelderland*, deszelfs naams gedachteniſſe noch heden bewaard word, in 't

te gelyk gevonde, den oorſprong der benaamingen van NOORD- en OOST BEVELAND.

Zuid Beveland is, onder alle *Zeeuwſche Eilanden*, ónwyfelbaar het *grootſte:* zynde in de *lengte*, ruim, *vyf-* en in de *breedte*, doorgaans, *twee* uuren gaans uitgeſtrekt. Om 't geheel *Eiland*, (dat, onregelmatig, in verſcheidene bochten zich ſlingerd,) te konnen omgaan, zou men wel *zeſtien* uuren nodig hebben.

Voorheen, was 't echter van verdere uitgeſtrektheid, dan in dezen tyd. Naar 't gevoelen van *Boxhorn*, (in zyne *Beſchryving* van *Zeeland*,) bedroeg dit *Eiland* eertyds wel 20 uuren gaans, in zynen omtrek: maar, door verſcheidene *watervloeden*, die dit Eiland onderhevig was, in de jaren 1288, 1304, 1437, en voornaamlyk, 1530, zyn geheele ſtukken daarvan verſlonden. De laatſte van 1530, die de ſchadelykſte was, welke men immer beleefd had, viel voor, op *S. Felix* dag, den 5 *November;* toen genoegzaam geheel *Zeeland* overſtroomd werd. Van daar, is noch oorſpronglyk, het oud *gedicht*

*Op Leonards avond, * leed Zeeland grooten druk.*
Eolus blaaſt; Neptunus meeſt 't ongeluk.

Be-

woord *Bámiſſe:* hoedanig, by de Landlieden genoemd word, de *Zaaityd* van het Winterkoorn, in de Maand *Oktober:* ter oorzake, dat de eerſte dag dier maand, de *Vierdag* is, van dezen *Heiligen:* en, daarom, de *Miſſe*, ten dezen dage plechtelyk gedaan, de *Bavo's Miſſe*, by verkorting *Bámiſſe*, word genoemd. Zo wel, als dan, dit *gedeelte* van 't *jaar-* kan ook deze *landſtreek* haaren naam van hem overgenomen hebben. Hy is, die zelve *Heilige;* aan wien, ook de Hoofdkerken van *Zierikzee*, en van *Haarlem*, toegewyd geweeſt zyn.

* De *vyfde dag*, dier maand word *Leonard avond* genoemd,

Behalven, dat, toen aan de *zuidzyde*, door de *Weſter Schelde*, groote ſtukken Lands daarvan afgeſpoeld zyn; was dit Eiland, voor dien tyd, ook, aan de ooſtzyde, overal bevolkt en bebouwd, tot aan den rand der *Ooſter Schelde*, welk Land, door dien grooten *watervloed* van 1530, en andermaal in 1532, overſtroomd, en, ſedert dien tyd, onbedykt gebleven is: wordende daarom nu, 't VERDRONKEN ZUID BEVELAND, genoemd.

Gelyk *Zuid Beveland* het grootſte-, zo mag 't niet min, als één der *vruchtbaarſte*, onder de Zeeuwſche Eilanden, doorgaan: welks Ingezetenen meeſt zich toeleggen, op den *Landbouw*. Ook wil men; dat de *lucht* dezes Eilands, in zoetigheid en gezondheid, haar's gelyke, nergens, in eenige andere Zeeuwſche Eilanden, vinden zal. En, zonder deze *voordeelen* der *natuur*, zou men dit Eiland nauwlyks waardig achten, der groote *onkoſten*, welke jaarlyks, aan 't onderhoud der *Dyken*, moeten worden beſteed: want, dit Eiland, nergens, eenige *Duinen* hebbende; moet 't allerwege door zwaare *Dyken* behouden worden; die, aan ſommige plaatzen, waar zy weinig, of geene *Schorren*, tot hun *Voorland* hebben, by hooge vloeden en ſterke winden, zeer aan den *afſlag*, en, (wat veel gevaarlyker is,) aan *grondbraaken*, onderhevig zyn: 't welk de koſten merkelyk verzwaard.

Het

poemd, in dit gedicht: dewyl deze, *S. Felix* dag onmiddlyk voor *S. Leonard*, (den 6 *November*) invald: en, men, reeds van ouds, gewoon geweeſt is, den dag, voor een Feeſtdag invallende, deszelfs *avond* te noemen: als, *Kersavond: Paaſch avond* enz.

Het opzicht, over deze Dyken, en al wat daar toe behoord, word aan byzondere *Kollegien* van DYKGRAVE en GEZWORENEN, (die men elders, *Heemraaden* noemd,) toevertrouwd; aan welke, een *Penningmeester* en *Sekretaris* zyn toegevoegd; die het ontfangen *Schot-* of *Schatgeld*, tegen de gedaanen uitgaven, jaarlyks verrekenen.

Tot geen klein voordeel, ten aanzien der *Stad Goes*, en gemak der Opgezetenen ten platten Lande, zyn, van de gemelde Stad, ten ooften, weften en zuiden, verfcheidene *Straatwegen* en *Zandwegen* aangelegt; welke, genoegzaam met alle de Dorpen dezes Eilands, gemeenfchap hebben; die op gemeene Lands koften gemaakt zyn, en, onderhouden worden. Over deze wegen, zyn zekere *Direkteurs* aangefteld. Zodanige geftraatte en gezande wegen zyn nergens van meer noodzakelykheid, dan, in *Zuid Beveland:* dewyl men daar geene zulke *Trekvaarten* heeft; als in *Holland*, en, andere *Provincien.* Waarby komt de vette kleiachtige grond; die de wegen 's winters fchier ondoorwaadbaar maakt: want, alhier geld, (zo ergens,) die vafte regel: *hoe beeter Land; hoe flechter wegen.* Dit ongemak is, door dit middel, ten eenemaal verholpen: dewyl, de Landlieden nu, ten allen tyde des jaars, met geladene wagens en Paarden hunne vruchten, te *Goes*, ter markt brengen konnen; en zelfs, zonder dat hun daar voor eenig tolgeld word afgevorderd.

Het HOOG RECHTSGEBIED, over de *Kriminele-* (lyfftraffyke) misdaaden, is, in dit Eiland, den *Rentmeester Generaal*, *Bewester Schelde*, in hoedanigheid, als te gelyk BALJUW, aanbevolen: welk ampt thans bekleed word, door den Heer

Mr.

Mr. *Adriaan Steengracht*, Heer van *Oost-* en *West Zouburg*, Heer van *Slangenburg* enz. Dees' ſtelt eldaar, twe *Stadhouders*; den één, over het *Ooster-* en den anderen, over het *Wester-Kwartier* des Eilands. Doch, de misdadigers, die gevangen worden, ſtelt men niet hier te recht, maar te *Middelburg*; vermits, de Heeren *Burgemeesteren* en *Schepenen* dezer Hoofdſtad, in hoedanigheid als zogenoemde *'s Grave-mannen*, op *'s Baljuws* eiſch, dit recht oefenen.

Het *middelbaar* en *laag gerecht* betreft, den *Schout* en *Schepenen* der byzondere *Dorpen* en *Heerlykheden*: van welker uitſprake, men door appél zich beroepen mag, op het Hof van *Holland* en *Zeeland*, in *'s Hage*.

Wyders worden de *kwartieren*, in welke dit geheel *Eiland*, afgedeeld is, ter zelver wyze, gelyk in het Eiland *Walcheren*, WATERINGEN genoemd- en, naar de Hemels-ſtreeken, in welke deze, opzichtelyk tot elkander liggen, onderſcheidenlyk genoemd. Dus had men, in dit Eiland, weleer, niet meer dan *twe* KWARTIEREN; het één, de OOSTWATERING; en, het ander, de WESTWATERING genoemd. En, vermits de ſcheiding dezer twe *kwartieren* was, by het Dorp *Terſike*, zuidooſtwaard van *Goes* gelegen; zo plagt men ook te zeggen: *'t kwartier beoosten-* en *bewesten Terſike*. En, ſedert de *Polder* van BORSSELEN, (die een tyd lang onder het water verzwolgen was geweeſt;) weder is *bedykt* geworden, maakt deze thans uit, beneven eenige andere *Polders*, ooſtwaard van daar, het DERDE KWARTIER.

Naar gemelde verdeeling, zullen we gepeglykſt, de DORPEN dezes *Eilands*, elk op zich

zelven beſchouwen: onder welke, veelen taamlyk groot en volkryk zyn. Derzelver Predikanten ſtaan, onder het opzicht der *Klaſſis* van ZUID BEVELAND; die de *derde* in rang is, onder de IV *Zeeuwſche Klaſſen.*

Het *eerſt Kwartier*, genoemd, de OOSTWATERING, was eertyds van veel grooteren omtrek, dan nu: dewyl mede daartoe behoord hebben, de Stad ROMMERSWAAL, en veele daarby gelegen DORPEN; zich uitſtrekkende tot aan de *Oeſterſchelde*, die daar by *Zandvliet*, van de *Weſterſchelde*, zich afſcheidende, voortloopt tot *Bergen* op *Zoom*: welke geheele *Landſtreek*, in den vloed des jaars 1530, (gelyk we, hier voor hebben aangemerkt) is overſtroomd geworden: door welk ongeval, te gelyk zéer veele menſchen en beeſten, door 't water, omgekomen zyn. Dit onheil trof wel, in den aanvang, het geheel ZUID BEVELAND: dan de Dorpen, in het *Weſter deel* des Eilands, zyn met der tyd uit 't water opgekomen en van nieuws bedykt. Men had ook wel begonnen, in den volgenden Zomer des jaars 1531, deze ſtreek weder te bedyken; waardoor verſcheidene *Dorpen* weder waren droog geworden: dan, nadat, in 1532, den 2 *November*, na middernacht, die nieuwe Dyken, door een harden ſtorm en hoogen vloed, andermaal doorbraken, en dat weder, ten koſte van 't leven van veele menſchen; is, den overgeblevene Inwooneren, alle moed en luſt benomen; om voortaan meer pogingen daartoe aantewenden. Des blyft deze *Ooſtelyke ſtreek* nu met de Zee gemeen: en word om die reden, dit *Land, het* VERDRONKEN ZUID BEVELAND, genoemd. Het beſtaat, in zandige *Schorren*, die hier en ginds door-

ſne-

heden zyn, met *Kreeken*, door welke 't water, by elken *vloedtyd*, onverhinderd, uit de *Schelde*, in-, en, wanneer 't begint te *ebben*, weder uitloopt: 't welk, alle dagen binnen 't etmaal van 24 uuren, twemaal geſchied. Hoewel, derhalven, deze grond, by laag water, zichtbaar is, word ze toch, by elken vloed, als in een *Zee* veranderd; dewyl de *Schelde*, dan, haar eigen bedde verlatende, over dit *verdronken Zuid Beveland*, langs den kortſten weg, op het Eiland *ter Thoolen* aanſchiet. Nadat het water, ten tyde van elke ebbe, door de kreeken is afgelopen, is de grond niet ten eenemaal ondoorwaadbaar, aan alle plaatzen: want, men vind aangetekend: dat de Spaanſche Overſten *Mondragon*, in den jare 1572, met een troup van 3000 Soldaten, uit *Brabant*, omtrent by 't Dorp *Woensdrecht*, by laag water, over dit verdronken Land trekkende, behouden aankwam, by *Krabbendyke*: en, by die gelegenheid, de Stad *Goes*, die door 's Prinſe van *Oranje* 's Krygsvolk belegerd was, ontzette. Niet zonder reden, was men daarom ook beducht, dat de *Franſchen*, in den jare 1747, toen zy *Vlaanderen* en een groot gedeelte van *Brabant* reeds veroverd hadden, ook dien zelven weg mogten willen in ſlaan, om in *Zuid Beveland* te vallen: weshalven, meer dan 5000 man, tot dekking van dit Eiland, derwaard gezonden werden: onder het bevel van den Heer Lieutenant Generaal *Smiſſaart*, Heer van *Zandenburg*. Ter zelver gelegenheid, is ook alle manſchap, welke bekwaam bevonden werd, de wapenen te dragen, opgetekend: en, bevonden, behalven die der Stad *Goes*, 2580 mannen uit te maken; die in XXV *Kompagnien* verdeeld werden; over wel-

ke, de *Schouten* der byzondere Heerlykheden tot *Kapiteinen* werden aangeſteld; alle ſtaande, onder eenen *Super-Intendant* der Landwachten van *Zuid Beveland*.

In deze ſtreek, (naamlyk, het *verdronken Zuid Beveland*,) die, in haaren omtrek, niet min dan 7 uuren gaans, zal hebben uitgemaakt, lagen *één Stad* en XVIII *Dorpen*.

REIMERSWAAL was de naam der Stad dezer Landſtreek; die ook, *Remburswale*, *Remerswale*, en *Rommerswale*, plagt genoemd te worden. Zy lag, in het noordelyk deel van dit verdronken *Zuid-Beveland*, aan de *Ooſter Schelde*: en, was één der voornaamſte *Steden* van *Zeeland*, zy was, in zeer vroege tyden, wel, als een *Heerlykheid*, door byzondere Heeren beſtierd; die van een Edel geſlachte en *Leenmannen* der Graven van *Zeeland* waren: dan is, daarna weder der Graaflykheid ingelyfd, en, met het recht van *zitting* in 's *Lands Staaten*, begunſtigt; zynde geweeſt, de *derde* in rang, onder de zogenoemde *vyf goede Steden*, onmidlyk volgende, na *Zierikzee*. Zy is, in 1374, eerſt door Hertog *Aalbrecht* van *Beieren*, omwald: waarna, de voorrechten, door verſcheidene Graven aan dezelve verleend, het vermogen der Inwooneren dezer Stad zeer hebben doen aanwaſſen. Dan, door de daarna gevolgde rampen is, dezelve veel raſſcher ondergegaan, dan zy opgekomen was. In den grooten *vloed* van 1539, die geheel *Zuid Beveland* overſtroomde, was die Stad zelve noch behouden gebleven; beneven een klein *Poldertje*, in zynen eigen Dyk beſloten; welks Landeryen, den Inwooneren dezer Stad, toe behoorden; die van deszelfs, grond, meeſt uit *Derring* beſtonde, (naar 't oud gebruik der *Zeewyven*,) wit zout maakten; waartoe zy toen verſcheiden *Keeten* buiten en binnen de Stad hadden. Die Stad genoot zelfs, in 1549, de eere, dat Koning FILIPS II van *Spanje* aldaar, als *Graaf* van *Zeeland* de hulde ontfing; welke plegtigheid, (zo ſommigen willen,) aldaar beſtendiglyk plagt verricht te worden. By deze gelegenheid, had *Niklaas Kronvliet*, een Borger en Inwooner dezer Stad, by wien de Koning zyn intrek nam, een fraai *Latynſch gedicht* voor zyn huis geſteld; op den toen alreeds gevaarlyken toeſtand dezer Stad toepaslyk: waar van,

van, de inhoud door *Guicciardyn* (*Belg. deſcript. P. III. p.* 185.) word opgegeven. Die Stad was in dien tyd noch welvaarende, en zelfs tot 't hoogſt toppunt van haar geluk gebracht: maar niet lang daarna, werd ze door droevige rampen jammerlyk getreiſterd: want, in 1551, volgden twee *Watervloeden*, naamlyk, den 14 *Jan.* en 15 *Febr.*; welke dien Dyk vernielden, en het geheel *Poldertje*, beneven de Stad, deed ondervloeijen. En, alhoewel, de Inwooneren niet der haaſt dien Dyk vernieuwden; dit kon toch niet beletten, dat dezelve Polder den 2 en 3 *Nov.* des jaars 1555, andermaal onderliep: waarna, de Inwooneren hebben opgehouden, een tyd lang, eenige koſten ter herſtellinge van dezen Dyk te beſteden: zulks, voortaan, *al* 't *Land* buiten de Stad overſtroomd bleef. *Reimerswaal* was, dus, als een klein *Eilandje*, allerwege door 't water geſloten: en, behield geen andere beſchutting tegen 't water, dan haare eigen ringmuur; die echter, by den eerſt opkomenden ſtorm in groot gevaar was, van doorbreking. Dit is ook werkelyk geſchied, den 11 en 12 *Jan.* 1537; wanneer, de Stads Poorten, beneven de muur, verbryſſeld- en de meeſte Huizen, beneven het Stadhuis, Kerken, Klooſters, Zoutkeeten enz. door de krachs der golven, ingeſtort zyn. En, wat noch door dien laatſten vloed geſpaard was, werd, in den volgenden jare 1558, door een fellen *Brand* vernield; die het vierde deel Huizen verteerde. Hierna, volgden noch twe *Watervloeden*, den 15 *Febr.* 1561, en, den 30 *Sept.* 1563; die de rampen der Stad grootlyks verzwaarden. En, alhoewel de Regeering, in 1564, by den Prins *Willem* I, en de *Staaten*, door een ſmeekſchrift verzochten, om byſtand tegen 't dagelyks meer toeneemend gevaar; ontfingen zy; vermits hunne toeſtand onherſtelbaar geoordeeld werd; geen ander antwoord, dan, dat * zy zich zelven zouden helpen, zo veel zy beſt konden. In 1574, had *Reimerswaal* reeds alle *gedaante* eener *Stad* verlooren; zynde van haare Wallen en Poorten ontbloot: weshalve de Regeering

vlyt

* Dit *Dagverhaal*, der gemelde zes *Watervloeden* en één *Brand*, welke, binnen 12 jaren tyds, dit *Reimerswaal* den ondergang veroorzaakt hebben, is getrokken, uit een *handſchrift*, door een Borger dezer Stad, die deze weerwaardigheden zelf beleefde, opgeſteld: te vinden, by M. *Smallegange* (*Chron. van Zeeland bladz.* 276.)

vrywillig afſtand deed, van haar dus lang genoten *recht van zitting* en *Stem*, in de *Staatsvergaderingen* van *Zeeland*: 't welk daarna gelegenheid gegeven heeft, om de beiden Steden VLISSINGEN en VEERE, in derzelver plaats, als *Leden van Staat* te doen erkend worden. Nadien tyd, zyn ook de meeſte *Ingezetenen*, wien 't gevaar van nieuwe overſtrooming alle dagen voor oogen ſcheen; met hunne goederen, naar elders vertrokken: inzonderheid naar ZIRIKZEE en over: waardoor, zy allengs begon ontvolkt te worden. 'Er waren noch ſommige weinige Viſſchers Huizen ſtaande gebleven; welke weder werden omringt, met een *Dyk*: en, dit heeft geduurd, tot den jare 1631; toen een groot getal van meer dan 4000 Spaanſche Soldaaten, die men ter gelegenheid van 't zogenoemde *Sloep* gevecht in dit *verdronken Zuid Beveland*, gevangen had, in dit Poldertje gebracht was, om daar opgeſloten en bewaard te worden: 't welk ten gevolge had, dat de weinige overgeblevene Inwooneren, beducht tegen zodanigen overlaſt, die plaats geheel verlaten hebben; zich begevende naar THOOLE; alwaar, die *Reimerswaalſche Natie*, die door huwelyken zich onderling aan elkander verknocht houd, noch heden woond; zich geneerende, met de moſſelvangſt, meeſt ter plaatze, daar hunne Stad geſtaan heeft. By laag water, ontdekt zich noch, den *grond* dezer *Stad*: en, men ziet onderſcheidenlyk, de grondſlagen der gewezen *Huizen*, zelfs blyft dees' grond ook als een *Heerlykheid* erkend worden: waarvan, de Heer Mr. *Joh. Dav. Chyſeling le Sage*, Schepen en Raad der Stad *Middelburg*, den titel voerd.

De naamen der XVIII *Dorpen*, welke in dit verdronken Land gelegen waren, zyn noch bekend gebleven; hoewel men aangaande de waare *ligplaatzen* van ſommige derzelver zeer in 't onzekere is, * naamlyk: BROEK: KREKE: STEENVLIET: INKENOORT, (*Inkeleroort:*) AGGER: BAT: (van welk Dorp, eenige jaren daarna, de tooren ſtaande bleef; die toch daarna om gevallen en weggeraakt is: RILLANT: MALZE: (*Moeren:*) EVERSWAARD: SCHODDE: (*Schoudee:*) NIEUW-

* Men vind ze, met hunne *naamen* uitgedrukt, in zekere *Oude Kaart*, vertoonende de *Zeeuwſche Eilanden*, zo als zy zich voordeeden, in den jare 1274. En, daaruit zynze overgenomen, in nieuwe kaarten: onder andere, die van *Matthſeutter*, te *Augsburg* uitgegeven.

NIEUWLANDE: NIEUWERKERKE: TOLSENDE: DUIVENE: KOUWERVE: LODYKE; GRONWEGE: (*Groenewege:*) OUVERDINGE: (*Ouwaardinge:*) en, een gedeelte van VALKENISSE.

Al wat, van deze OOSTWATERING, na de twe gemelde vloeden, weder is bedykt geworden, en; tot heden in wezen is, word, tegen 't wyde water, t'elken vloedtyd dit *verdronken Zuid Beveland* overſtroomende, beſchermd, door den zogenoemden ZANDDYK; die van *Terſike* zuidwaard loopt, naar *Valkeniſſe*.

Daarin, ontmoet men de volgende *Dorpen*.

KRUININGEN, in de oude Schriften, *Cruningen*, uitgedrukt, is een groot en aanzienlyk Dorp; omtrent 2 uuren gaans, ten zuidooſten van *Coes*. Het is beſloten, binnen zyne *eigen Dyken;* welker onderhoud den Ingelanden zwaar vald; voornaamlyk ten zuidweſten; daar die Dyk aan de *Weſter Schelde* paald, en, aan afkabbelingen by ſtormwinden uit den zuidweſten, en niet min, aan grond braken, zeer onderhevig is. Zuidooſtwaard van de Kerk, zyn noch eenige overblyfzelen te zien van het SLOT *Kruiningen;* dat, naar de aftekening, welke daarvan in wezen is, een groot en deftig *gebouw* moet geweeſt zyn. Het was het *Stambuis* van het oud Adelyk *geſlacht* van *Kruiningen;* oorſpronglyk, uit het vermaard geſlachte van *Berthout*, in *Brabant;* aan welk, weleer de Heerlykheid *Mechelen*, behoord heeft. Dit geſlachte, was in 't bezit dezer Heerlykheid, reeds, ſedert den aanvang der XIIIde Eeuw: van 't welk dezelve daarna is vervreemd geworden: zynde gekomen, aan den Heer *Pieter Anthoon de Huybert.* In de KERK van dit Dorp, is noch te zien, het *Familie Graf* der Heeren van *Kruiningen.* In dit Dorp, word jaarlyks eene vermaarde *Paardenmarkt* gehouden.

De Buurtſchap HANSWEERD, aan de *Weſter Schelde*, behoord mede, aan deze Heerlykheid: waar men een voornaam *Veir* heeft, om naar *Welsoord* in *Vlaanderen*, over te ſteeken.

WAARDEN, is mede een-taamlyk goed Kerkdorp, een half uur gaans zuidooſtwaard van *Kruiningen:* welks Dyk, langs de *Weſter Schelde*, niet min koſtbaar en gevaarlyk is; dan die

die van *Kruiningen*; waarvan de grondbraken, voor en na, bewyzen zyn. Deze Heerlykheid behoord, aan 't geslacht van der *Nisse*; 't welk ook de Heerlykheid DER NISSE in eigendom bezit.

KRABBENDYKE, naar de Zeeuwsche uitspraké, *Krabbendijke*, ligt noordooſtwaard van *Waarden*; waarvan, 't door een breed water, de *Krabbendykſche vliet* genoemd, word afgeſcheiden. De Heer Mr. *Joh. Pieter van den Brande*, Ridder Baronet, Heer van *Gapinge* in 't Eiland *Walcheren*, is Heer dezer Heerlykheid.

In 't ooſtlyk gedeelte dezer Heerlyk liggen twee *Schanſen*; de éene, 't NOORDOOST- en de andere, 't NOORDWEST FORT genoemd; die, in tyden van onraad, van een Krygsbezetting zou voorzien worden, om van daar den eerſten aanval af te keeren.

Van het Dorp VALKENISSE, 't welk in den vloed van 1530 vergaan is, werd daarna een gedeelte weder bedykt; 't welk noch in wezen is: gelyk ook van de gewezen *Dorpen*, MAIRE, en, NIEUWLAND.

De WESTWATERING, het *twede Deel* van *Zuid Beveland*, ligt ten weſten van *Terzike*; by welk Dorp, altyd de ſcheiding der *Ooſt-* en *Weſtwatering* geweeſt was. Zy word ook de BREEDE WATERING toegenoemd: om geene andere reden, dan, dewyl dit gedeelte des Eilands meer in de *breedte* zich uitſtrekt, dan, de *Ooſtwatering*. Men meend, deze Landſtreek vroeger bewoond geweeſt te zyn, dan eenig ander deel van *Zuid Beveland*: dewyl men, hier en ginds, ſommige *Vliedbergen* aantreft, gelyk in *Friesland*; beſtaande, in *hoogten*, van aarde opgeworpen; waar, de Inwooneren, eer deze Landſtreek noch *bedykt* was, met hun Vee plagten de Wyk te nemen, om zich te beveiligen, tegen den vloed: weshalven, zy naar ſommiger oordeel, *Vloedbergen* behooren genoemd te worden. Hier ziet men, de volgende *Dorpen*.

YER-

YERSEKE is 't eerſte Dorp, 't welk men van de ooſtzyde aantreft, in deze *Watering*: een Dorp; dat in de oudſte gedenkſchriften reeds gedacht word: en, van welks oudheid, deszelfs *Kerk* ten getuige mag verſtrekken; die van duifſteen gebouwd is; en in de XIIIde Eeuw reeds in weezen was. De *Ambachts Heerlykheid* is onder verſcheidene *Heeren* verdeeld. Noordwaard van het Dorp, ziet men, de Buurtſchap YERSEKEDAMME: alwaar een voornaam *Veir* is, om de *Ooſter Schelde* over te ſteken, naar 't Eiland van Ter *Vloole*.

SCHORE en VLAKE zyn twe naby elkander gelegen Dorpen, zuidweſtwaard van *Yerſike*; beiden, ten aanzien van het *Borgelyk* en *Kerkelyk* beſtier, ſaam vereenigt; gelyk ze ook een gemeene Dorps-regeering hebben. De *Ambachts Heerlykheid* over beiden behoord, aan 't Oud Adelyk Hollands geſlachte van *Waſſenaar Katwyk*. De Predikant, welke die twe met elkander gekombineerde Gemeenten bedient, heeft zyn verblyf te SCHORE, als de Hoofdplaats. Onder de Predikanten, dezer Standplaats, is meeſt berucht geweeſt, (hoewel niet ten goede) die *Goſuin* van *Buitendyk*; die, om zyne gekleefdheid, aan de ſchadelyke gevoelens van *Pontiaan* van *Hattem*, in den jare 1711, eerſt, door 't *Collegium qualificatum*, daarna, door de *Klaſſis* van *Zuid Beveland*, en, eindelyk, door de zogenoemde *Zeeuwſche Coetus*, van zynen dienſt is afgezet. Als een overblyfzel van 't Roomſch bygelove, heeft men aantemerken, wat *M. Smallegange* (*bladz.* 721.) verhaald, van een geſchilderden *Duivel*, op een Plankpaneel, in de Kerk van VLAKE weleer opgehangen; die een Pen en Inktkoker had, zittende om aanteteekenen, de *misſlagen*, in de Redenvoeringen, der Roomſche Prieſteren, die daar geſproken werden, met oogmerk, (gelyk men zeide,) om ze in het oordeel voor God te brengen; ten waarſchouwinge, voor die 't woord verkondigden: met dat byſchrift: *Fragmina verborum Titevullus colligit horum.* De Schryver doed daarby: dat, daarna, een jong Predikant, deze Schildery door den Koſter hadde doen verbranden.

BIEZELINGE is een groot Dorp, ten weſten van *Schore* en *Vlake* gelegen, niet verre van dien grooten Inham, der *Weſter Schelde*: met welke, dit Dorp eertyds door eene Haven gemeenſchap had; die daarna verland geworden is. By dit Dorp, ſtond in vroegere tyden, een Adelyk Jongvrouwen Klooſter, van de Order der *Auguſtynen*; 't welk JERUSALEM (andere zeggen, BETHLEHEM,) genoemd was. De Ambachts

Heer-

Heerlykheid van *Biezelinge* is aan veele Heeren gemeen: en deze zyn dezelve, met die van *Kapelle* in dit zelve *Zuid Beveland*.

EVERSDYK, een klein Dorpje, dat wel een *Kerk*, maar geen *Predikant* heeft: behoorende de Gemeente aldaar, onder het opzicht des Predikants van *Biezelinge*; welke, echter, te *Eversdyk* nooit Predikt: dewyl de Inwooneren, wegens de nabyheid der plaats, zeer wel den Godsdienst, te *Biezelinge*, konnen waarnemen.

KAPELLE * ligt landwaard in, ten noorden van *Biezelinge*; een fraai Dorp, in een vermakelyke landouwe. Het behoord, aan verscheidene Ambachts Heeren; die te gelyk *Ambachts Heeren* van *Biezelinge* en *Eversdyk* zyn. De *Kerk* van *Kapelle* is een groot en luchtig gebouw; welks Choor praald, met de *Begraafplaatzen* van verscheidene Adelyke geslachten, die in de nabuurschap van dit Dorp hunne Ridderhofsteden hadden.

Onder deze *Ridderhofsteden*, zyn meest vermaard, deze drie: BRUELIS: GISTELLIS: en MAALSTEDE, welke alle byzondere *Titels* gaven, aan Oud Adelyke *geslachten*, die de Bezitters daarvan waren: dan, die daarna verkocht en menigmaal van eigenaars veranderd zyn.

Op het grondgebied dezer Heerlykheid, bevond zich eertyds een *Roomsch Kerkhuis*, waarin de dienst, voor lieden dezer gezindheid, die 't *oostlyk deel* des *Eilands* bewoonden, door een Priester werd waargenomen. Dan, dit gebouw is, in den jare 1697, door 't Landvolk, in een soort van opstand vernield; zonder weder opgebouwd te worden.

WEMELDINGE, kortheidshalve ook, *Wemelinge* uitgedrukt, is een taamlyk groot en fraai Dorp noordwestwaard van *Terstike*: bestaande, in een breede en lange straat, te wederzyden dicht met Huizen bezet. De *Kerk* is een eindwegs westwaard van het Dorp verwyderd: en, daarin, ziet men verscheiden Oude *Begraafplaatzen*. Naby deze Kerk, zyn twe van

* 'Er zyn veele Dorpen van dien zelven naam, in de *Nederlanden*, die men van dit KAPELLE in *Zuid Beveland* heeft te onderscheiden: één, binnen die zelve Provincie, in *Duiveland*: KAPELLE aan den *Yssel*: MOER KAPELLE: LOPIKER KAPELLE: BLAUW KAPELLE: KAPELLE in de *Langstraat*: enz.

van die *Vliedbergen*; van welke hiervoor gemeld is. Zy behoord, aan verſcheidene *Ambachts Heeren*.

Zuidwaard van het Dorp, en niet verre van daar, ſtond weleer, een Adelyk Jongvrouwen STIFT, of KLOOSTER: ten eenemaal te niet geraakt is; zo verre, dat thans niets, dan een hoog ſtuk Lands; 't welk deszelfs geweezen plaats, aanduid, daarvan te zien is.

KATTENDYKE, (*Kattendike*,) een uur gaans ten ooſten van *Goes*, aan het *Goeſche Diep* gelegen, is een klein Dorp, en Ambachts Heerlykheid, voorheen langen tyd bezeten, by 't geſlacht van *Heenvliet*; eertyds gerekend, onder den voornaamſten Adel van *Zeeland*: en, dit geſlachte, met Heer *Jan* van *Heenvliet*, in 1500, uitgeſtorven zynde; is deze Heerlykheid gekomen, aan de Heeren van *Tuyll* van *Seroskerke*, Heeren van *Welland*: en, eindelyk, door koop, in 1593, aan Heer *Jan Huyſſen*; wegens de Stad *Goes* gekommitteerd ter vergadering der Staaten van *Zeeland*; aan wiens nakomelingen, 't noch behoord. Een MONNIKEN KLOOSTER, 't welk by dit Dorp geſtaan heeft, is daarna vervallen.

KLOETINGE, niet meer, dan een vierde deel uurs gaans, zuidooſtwaard van *Goes*, aan een ſteenweg, doorgaande, tot *Kapelle*, is een der aanzienlykſte Dorpen van *Zuid Beveland*. De *Ambachts Heerlykheid*, aan dit Dorp verknocht, is van een' zeer wyden omtrek. Deze Heerlykheid heeft, ſedert 1472, behoord aan het Huis *Brederode*, door 't huwelyk van Heer *Walraven* van *Brederode*, met *Margriet* van *Berſelen*, Dochter van *Wolfaart*, Heer van *Veere*; die hem deze Heerlykheid ten Bruidſchat aanbracht. Daarna, is deze Heerlykheid gekomen, aan wylen den Heer *Adolf Julius Burchard*, Baron van *Huffel*, Landdorſt van *Salland* in *Overyſſel*; wiens nagelaten Weduwe dezelve noch een tyd lang bezeten heeft. En, thans is de Heer Mr. *Willem* van *der Bult*, Schepen en Raad der Stad *Goes*, Heer van *Kloetinge*.

In het Zuidlyk gedeelte dezes Ambachts, heeft eertyds geſtaan, het Huis SMALLEGANGE; het Stamhuis der Heeren *Smallegange*; uit welk, de voornaame *Chronykſchryver* van *Zeeland*, *Matheus Smallegange*, afdaald. Hy zelf heeft eenige byzonderheden, daarvan opgegeven, (bladz. 732.) onder anderen, dat 't, in 1560, door Brand was vernield geworden: en, alhoewel daarna weder opgebouwd, ook weer vervallen en afgebroken is.

Heer Hendrikskinderen, Wisserkerke en Heer Arendskerke, zyn drie Dorpen, alle westwaard van *Goes* gelegen, aan 't water; de *Sobengen*, anderzyds, het *Goesche Diep*, genoemd.

Ten aanzien dezer *drie Dorpen*, is voor lang een erfgerucht geweest: dat zy, t'zamen, de *Kerken*, door *drie Gebroeders*, ter zelver tyd, zouden gesticht zyn: die de één Hendrik de twede, Wisse- (wêleer, een gemeene *mans-naam*) en de derde Arend, (of *Arnout*,) werd genoemd: en, dat deze Kerken, elk van zyn' eigen stichter, haare naamen ontfangen hebben, welke vervolgens overgegaan zyn, tot de Dorpen zelve: dat desgelyks, door elk dezer Heeren, by zyn eigen Kerk, een *Slot* tot zyn verblyf gebouwd zy. Men voegt daarby: dat Heer Hendrik, 't *Slot*, wel volbouwd hebbe; 't welk, daarom, naar zyn eigen naam, Heer Hendriksburg, (of *Heer Heinsburg*, en *Heinsburg*,) dadelyk benoemd werd: dan, dat hy, ook de *Kerk* begonnen hebbende, voor deszelfs voltooijing, sterf; des, de *Bouw*, door deszelfs Kinderen, moest tot stant gebracht worden: en, om die reden, deze Kerk, niet *Heer Hendriks-* maar, *Heer Hendriks* Kinderen *Kerke*, en daarna, met afsnijding van 't woord *Kerke* (wegens de lange uitsprake,) alleen *Heer Hendrikskinderen* genoemd zy.

Heer Hendrikskinderen ligt, naakt by *Goes*; niet meer dan een vierde deel uurgaans, van daar. Het is geen groot, maar een wel bebouwd Dorp. De *Ambachts Heerlykheid* behoord, aan den Heer Mr. *Jakob Arend*, *Baron Perponcher Sedlnitzky*, Heer van *Cholttis*, *Ellewoudsdyk*, *Wolfaartsdyke* enz. Het Slot *Hendrikksburg*, word thans veel 't Huis te Werf, of, te Nerf, geheten: en ligt zeer aangenaam, in zyne Plantagien. Het behoord, aan een anderen Heer.

Wisserkerke *) is een klein Dorpje: welks Gemeente gekombineerd is, met *Heer Hendrikskinderen*.

Heer Arendskerke, (oudtyds, *Ser Arnoutskerke*,) is het grootste der drie gemelde Dorpen. De *nakreost* van dien gemelden Heer *Arend*, die gehouden word voor de stichter der *Kerke* dezer plaatze; en leefde in den jare 1140, heeft daarna den naam van Schengen aangenomen, naar 't verby lopende water, de Schengen; ter zelver wyze, als de

*) Dit Wisserkerke niet te verwarren, met een ander Dorp van dien zelven naam, in 't Eiland *Noord Beveland*.

de Graven van *Naſſau*, den titel van *Heeren* van der *Lek*, naar de Rivier de *Lek*. Heer *Jan Arends*, de kleinzoon van voornoemden *Arend*, was de *eerſte* Heer van dit geſlachte, welke dien *Stamnaam* voerde: en wel, door toedoen van *Mechteld*, Huisvrouw van Graaf *Floris* IV, van *Holland* en *Zeeland*; die zich verwonderde, dat een Heer van zodanigen oud en Adelyk geſlachte, geen anderen naam voerde, dan dien, van zyne *Ambachts Heerlykheid* ontleend: en, daarom dien van *Schengen* aan hem verleende; die aan deszelfs geſlachte erflyk gebleven is.

Een van deszelfs nakomelingen, (zo niet, dees' *Jan Arends* zelf,) heeft, by dit Dorp, ook een SLOT geſticht; waaraan, hy mede den naam van SCHENGEN gaf: en, dus, werd dit *Slot*, het *Stamhuis* der Adelyke Heeren van *Schengen*; die, in de oude Zeeuwſche Gedenkſchriften, menigmaal voorkomen. In den tyd van *M. Smallegange*, was noch eenig muurwerk van dit *Kaſteel* ſtaande gebleven, met zyne gracht omringt: 't welk gemelde Schryver heeft doen aftekenen en graveeren, (gevoegt; in zyn *Chron. by bladz.* 736,) Doch, daarna, is alles meer vervallen: en, is de afbreuk beneven de fondamenten, verkocht, om tot zinkſteenen: aan de Dyken gebruikt te worden: des, van dit *Slot* nu niets meer overig is.

Aan deze Heeren van *Schengen* waren, uit kracht van zeker verleend *Oktrooj*, door den Hertog *Albrecht* van *Beieren*, Graaf van *Henegouwen*, *Holland* en *Zeeland*, in den jare 1395, in eigendom toegewezen, behalven de Dorpen HEINKENZAND en OVEZANDE, (welker *Polders* toen reeds bedykt en bevolkt waren;) ook alle de *aanwaſſchen*, die, weſtwaard van *Heer Arendskerke*, tuſſchen de Eilanden *Walcheren*, *Borſelen* en *Zuid Beveland*, in de Zeeuwſche ſtroomen, 't zy, alreeds in dien tyd, zich opgedaan hadden, 't zy, in vervolg van tyd zich zouden opdoen. En, op dit *Oktrooj*, is gegrond, het *eigendom*, dat de jegenwoordige *Ambachts Heeren* van *Heer Arendskerke*; aan welke, na uitſterving van het oud Adelyk geſlachte van *Schengen*, deze Heerlykheid door aankoop gekomen is; noch hebben, aan die twe gemelde *Dorpen*, als mede aan alle die Polders, welke weſtwaard van dit Dorp, van tyd tot tyd, zyn bedykt geworden, beneven de nieuwe *Dorpen* en *gebuchten*, die, na die bedyking, in dezelve aangelegt zyn. Gelyk we, hiervoor, hebben aangemerkt, dat deze Heeren

uit kracht van dit gemeld *Oktrooy*, de Bezitters zyn geworden, van de bedykte *Schorren* van S. JOOSLAND.

HEINKENZAND, zo veel gezegt, als *Hendrikszand*, is een Dorp, naastby *Heer Arendskinderen;* omtrent een half uur gaans zuidwaard, van daar: een groot en aanzienlyk Dorp, met een fraaje *Kerk* voorzien.

By dit Dorp, staan twe treflyke *Kasteelen;* waarvan het één, BARBISTEIN genoemd, behoord aan 't Zeeuwsch geslachte van *Hurgronje:* en, het ander, 't Huis te WATERVLIET, is het *Stamhuis* der oude Heeren van *Watervliet;* welker geslachte, met Heer *Emmery* van *Watervliet*, uitgestorven zynde, ten aanzien van het manlyk oir, door erfenisse overgegaan is, tot zyn Zusters Zoon, den Heer *Kornelis* de *Perponcher Sedlnitsky;* wiens nakomelingen 't zelve noch bezitten.

OVEZANDE is het ander Dorp, dat uit de Schorren aangegroeid, reeds voor lang, aan het geslachte van *Schengen*, behoord heeft: en, nu, beneven *Heinkenzand*, behoord, aan de *Ambachts Heeren*, van *Heer Arendskerke.* Het is mede, een groot Dorp; liggende, verder zuidwaard, dan *Heinkenzand.* Onder het Rechtsgebied dezer Heerlykheid, stond eertyds het twede *Roomsch Kerkhuis*, ten dienste, der *Roomsgezinden*, in het *westlyk* deel van *Zuid Beveland.* Dan, dit is, (zo wel, dan die ander *Kapelle*,) en, in denzelven jare 1697, door de Landlieden om verre gehaald: en niet weder herbouwd.

Met dit *Ovezande*, is in 't Kerkelyke vereenigt, de Gemeente van DRIEWEGEN; een groot vierde deel uur gaans, zuidwestwaard van daar; moetende de *Predikant*, zo dikwyls een nieuwe komt, van woonplaats verwisselen, en, dus, de één, te *Ovezande*, en, de volgende, te *Driewegen* woonen.

De *Polders*, ten westen, aan de Ambachts Heerlykheid van *Heer Arendskerke*, (gelyk gezegt is,) toegevoegt, worden, door sommigen, als eene *afzonderlyke* WATERING, aangemerkt. Deze zyn, niet alle te gelyk, maar, de één na den anderen, bedykt geworden, in de voorige- en begin dezer loopende Eeuw. Zy worden genoemd: de OUDE- en NIEUWE KRAIJERT: de WEST KRAIJERT: en de NOORD- en ZUID KRAIJERT. De twe laatstgemelde worden, in de *Kaarten* der voorige Eeuw noch verbeeld, als zandige *Schorren:* dewyl, naamlyk, de NOORD KRAIJERT, eerst,

eerst, in 1696- en de ZUID KRAIJERT, niet voor 1700, is bedykt geworden.

In de *Nieuwe Kraijert*, ligt het *Dorp* 's HEERENHOEK: aangelegt, niet lang na de bedyking van dien Polder, in 1612. Dit Dorp heeft, zyn eigen *Kerk* en *Predikant*.

En, in de *West Kraijert*, ligt het zogenoemde NIEUWE DORP: doch dit is, volstrektelyk genomen, noch geen *Dorp*, maar eene *Buurtschap* van somnige Huizen; zonder *Kerk* of *Kapelle*.

NISSE of *der* NISSE is een groot en fraai Dorp, een uur gaans ten zuidwesten, van Goes: bestaande, in een groot vierkant plein, van binnen met een dubbele ry Boomen beplant, en aan drie zyden met Huizen, die het één tegen het ander aansluiten, bezet; terwyl, de derde zyde, in 't zuiden, besloten word, door een fraaje *Kruiskerk*, pronkende met een hogen en cierlyk gebouwden *Toren*. Bezyden het Choor dezer Kerke, wat meer achterwaard, staat het *Heere Huis*; 't Hof der *Nisse* genoemd; het gewoon Zomer verblyf der Heeren dezer Heerlykheid: wier *geslacht naam*, naar dit Dorp, *van der Nisse* is; die, van lange tyden; leden der Regeering der Stad *Goes* geweest zyn.

's GRAVENPOLDER is een ander Dorp en Heerlykheid ander half uur gaans, genoegzaam rechtstreeks, in 't zuiden van *Goes*. De Ambachts Heerlykheid behoord aan verscheiden Heeren; onder welke verre het grootste deel bezeten word, by den Heer Mr. *Willem Kornelisz. Ockersse*; Pensionaris der Stad *Zierikzee*. By dit Dorp, meend men, 't oude FORTRAPA gelegen te hebben: waarvan in de vroegere Zeeuwsche Gedenkschriften, word gewaagt.

's HEER ABTSKERKE, SINOUTSKERKE en BAARSDORP zyn drie Dorpen, tusschen *'s Gravenpolder* en *Heer Arendskerke* gelegen; behoorende alle samen, aan veele *Ambachts Heeren*. De twe eerstgemelde zyn, wegens de kleinheid der beiden Gemeenten, Kerkelyk met elkander vereenigt: wonende de Predikant, te *Heer Abtskerke*.

Doch, de Gemeente van BAARSDORP staat gemeenlyk onder het opzicht van den Predikant van *Heer Arendskerke*, niet meer dan een vierde deel uurs, van daar. In den jare 1755, hebben wel de Ambachts Heeren van *Baarsdorp* goedgevonden, dat in de Kerk dezer plaats viermaal 's jaars zou gepredikt worden, door den Predikant van *Heer Abtskerk* en *Sinoutskerk*: (behoorende, onder dezelve *Ambachts Heeren* als *Baarsdorp*;) gelyk ook dadelyk volbracht is, tot 1763:

doch, by overlyden van dien zelven Predikant, in gemelden jare, is dit opgehouden.

By *Baarsdorp* plagt weleer te ſtaan een SLOT van dien zelven naam; dat bezeten en bewoond werd, door een tak van 't geſlacht van *Borſelen*, die naar het zelve den *titel* van BAARSDORP voerde. Dan, dit Slot is vervallen en weggeraakt: zynde niets daarvan te zien, dan de *groene heuvel*, waarop 't geſtaan heeft. De laatſte Heer van dit geſlachte, *Kornelis* van *Baarsdorp*, die in 1515 overleden is, ligt begraven, in de Kerk van *Baarsdorp*.

De DERDE WATERING word, de *Watering* van BORSELEN, geheten: en, beſlaat, het *Zuidweſtlyk deel* des *Eilands*.

Voorheen beſtond BORSELEN, als een Eiland op zich zelven; 't welk, door een' taamlyk breed vaarwater, van *Zuid Beveland*, was afgeſcheiden: van welk *vaarwater*, noch heden, een overblyfzel te zien is; loopende, langs het Dorp 's *Graven Polder*, tot aan de grenzen der Heerlykheid *der Niſſe*: hoewel men deszelfs mond, die vereeniging plagt te hebben, met de *Weſter Schelde*, daarna zorgvuldig toegedamd heeft.

In dit zelve Eiland lagen, die 's tyds, één Stad: naamlyk MONSTER: en vyf *Dorpen*, die alle tot de *Heerlykheid Borſelen* behoorden: naamlyk, OOSTKERKE: WESTKERKE: S. KATHARINEKERKE: WOLFAARTSDORP: en DEVIK of *Derik*. En behalven deze, waren eenige andere *Dorpen*, wel gelegen, in het EILAND *Borſelen*; maar van de *Heerlykheid* afgeſcheiden: waarvan, ſommigen noch te vinden zyn, in den ſtreek, die nu de OOSTWATERING van *Borſelen* genoemd word. De *geſteldheid* van dit EILAND *Borſelen*, met alle de daarin vervatte *Dorpen*, in dien tyd, kan men zien, in de meermaalen aangehaalde *oude Kaart* der *Zeeuwſche Eilanden*, in *Smallegangen's Chron.*

van

van *Zeeland*, by *Blad.* 120. Dit *Eiland* was, door den tyd, ter oorzaake van de verlandinge van den gemelden ſtroom, waardoor 't eertyds van *Zuid Beveland* werd afgeſcheiden, daarmede vereenigt geworden: en, ſedert, was dit het *weſtelykſt*, of liever *zuidweſtelykſt* gedeelte daarvan, uitmakende.

Alle deze *Dorpen*, moeſten, zo wel als de Stad, *Monſter*, mededeelen, in de rampen, welke, den 15 *Nov.* 1530, door dien geweldigen *Watervloed*, (waarvan, hiervoor gewag gemaakt is,) geheel *Zuid Beveland* overkomen zyn. En, alhoewel, de Ommelanden dezer *Dorpen*, in 1531, weder begonnen bedykt te worden; zyn zy, toch, in den volgenden jare 1532, andermaal overſtroomd, waarna de meeſten derzelver met de Zee gemeen gelaten zyn, tot 1616, toen die *bedyking* hervat, en, tot heden, van goed gevolg gebleven is.

In deze *Watering*, zyn de volgende plaatzen aan te merken:

De *Heerlykheid* BORSELEN, of *Borſſele*, op zich zelve. In deze *Heerlykheid* lag, 't SLOT *Borſſelen*: 't welk het oorſpronglyk *Stambuis* was, der Heeren van *Borſelen*; die in vervolg van tyd, zeer vermenigvuldigt, en door geheel *Zeeland* verſpreid zyn: en die, naar de *Heerlykheden*, door giften, huwelyken, als anderzinds, hun ten deel gevallen, veelerlei *titels*, tot onderſcheiding des eenen *Tak*, van den anderen, aangenomen hebben; als *Borſelen* van der VEERE, van BRIGDAMME, van KLEVERSKERKE, van der HOOGE, van KORTGENE, van S. MARTENSDYK van LATERDALE van BAARSDORP, van SPREEWENSTEIN enz. welke Heeren, naaſt de Graven van *Zeeland*, ten allen tyde, het grootſt bewind in deze Provincie gevoerd hebben.

De eerſte Heer van dit *geſlachte*, die in deze Landen is bekend geweeſt, word, in de oude *Zeeuwſche Chronyken*, *Lippold* (eigenlyk, *Leopold*,) genoemd; die gezag word

een Zoon van *Frank*, Hertog van *Zwaben* geweest en, in den jare 838, door Keiser *Lodewyk*, naar deze Landen gezonden te zyn, om, inzonderheid, *Zeeland* tegen de aanvallen der *Normannen* te beschermen. Dees' zou, van *Diderik I*, Graaf van *Holland* en *Zeeland*, ter vergelding van deszelfs gedaane goede diensten, deze Landstreek in eigendom verkregen en, 't Slot *Borselen*, daarin gesticht hebben; 't welk zyn *naam*, aan deze *Heerlykheid*, zo niet de Heerlykheid haaren *naam*, aan 't *Slot*, * medeelde: gelyk ook; eene Stad, daarby, die wel mede Borselen, maar ook gewoonlyker, Monster in *Borselen* toegenoemd werd; ter onderscheiding, van veele andere Steden, die toen, met dien zelven naam van Monster of *Munster* reeds bekend geweest zyn. De nakomelingen van gemelden Heer *Leopold* (die, wen men tot die eerste tyden opklimt, by naamen alle niet bekend zyn,) hebben veele jaren, in dit *Borselen* hun verblyf gehad; vermoedelyk, toen, noch geene andere Heerlykheden, buiten deze, bezittende. Dan, daarna, de beruchte *Wolfaart* van *Borselen*, de twaalfde, van *Leopold* gerekend, in 1280, van Graaf *Floris V*, de *Schorren* by *Veere*, in 't Eiland *Walcheren*, door aankoop verkrygende; had, aldaar, 't Dorp Zandyk, het Slot Zandenburg, en, daarna, de Stad Veere gesticht: weshalven, hy uit Borselen derwaard verhuisende, op het Slot Zandenburg, heeft blyven woonen: gelyk ook, een' geruimen tyd daarna, veelen van deszelfs afstammelingen; die, des niet te min, den *geslacht naam* van Borselen bestendiglyk behielden. Middelerwyle, is deze Heerlykheid *Borselen*, na den dood van gemelden Heer *Wolfaart*; die in 1298, te *Delft*, in een oproer door 't Volk werd omgebracht, een tyd lang, van dit geslacht vervreemd geweest: want, als Heer *Floris* van *Borselen* den dood zyns Vaders, onderstond te wreeken; werd deze Heerlykheid, die aan hem byzonder was ten deel gevallen, in 1305, *verbeurt* verklaard, en, aan Heer *Jan* van *Beaumont*, Broeder van Graaf *Jan* van *Holland*, toegewezen.

By

* Dit laatst luid wel waarschynlykst: dewyl, in oude *aantekeningen*, onder het geslacht van *Borselen* berustende, gezegt word: „ dat de *Grave* van *Holland* en *Zeeland*, aan „ *Leopold Franks* Zoon, gegeven hebbe, het Land van „ Borselen:„ dus, dit Land, voor deze gifte, met den naam van *Borselen*, schynt bekend geweest.

By gebrek van manlyk oir, verviel deze Heerlykheid, als een *kwaad* leen zynde, weder aan de Graaflykheid: waaraan, zy verbleef, tot 1417; toen Vrouw *Jakoba*, Gravinne van *Zeeland*, dit *Borſelen*, tot eene Hooge Heerlykheid verklarende, onder den titel van eene Baronie, daarmede beleend heeft, Heer *Filips* van *Borſelen*, Heer van *Kortgene*: en, na overlyden van dezen, weder zonder manlyke nakomelingen, in 1431, gegeven heeft aan de beiden gebroeders *Boudewyn* en *Floris* van *Borſelen*: van welke, dezelve eindelyk gekomen is, op Heer *Frank* van *Borſelen*, Graaf van *Oosterbant*; die de echtgenoot dezer Vrouw *Jakoba* is geworden. En dees' Heer *Frank* is geweest, de laatſte uit het Huis van *Borſelen*; die, voor ruim derdehalve Eeuw, deze *Hooge Heerlykheid* bezeten heeft: want, Hy, voorziende, by zyn overlyden, zonder wettig manlyk oir, deze Heerlykheid te zullen wederkeeren, in der Graaflykheids boezem; had, ten einde dit voortekomen, van den Hertog *Filips* van *Bourgonje*, in 1452, voor eene ſom gelds, Oktrooj verkregen, om deze zyne Heerlykheid *Borſelen*, by Teſtament te vermaken, aan wien hy wilde: en hy (behalven een Baſtaart Zoon, *Floris* van *Borſelen* geheten,) niemand nader hebbende, dan, zyne eenige Zuſter *Eleonora* van *Borſelen*, ſtelde tot erfgenaam dezer Heerlykheid den *Zoon*, (anderen zeggen den *Kleinzoon*,) dezer Zuſter; welke was *Jasper* Heer van *Kuilenburg*; aan wien dezelve, na zynen dood, in 1470, dadelyk ten deel viel.

Na dezen tyd, is de Baronie van Borselen menigmaal van Bezitteren verwiſſelt. Eerſt, kwam zy, aan 't Hertoglyk Huis van *Luxemburg*: daarna, by Teſtament, aan het geſlachte van *Lalain*; en wel, aan *Filips* van *Lalain*, Graaf van *Hoogſtraten*; toen, aan deszelfs Zoon *Anthoon* van *Lalain*; en, eindelyk, aan deszelfs Kleinzoon, *Charles* van *Lalain*; die in den jare 1615, deze zyne Heerlykheid verkocht, aan de Magiſtraat van *Goes*.

Hierby, echter, ſtaat aantemerken: dat al wat de Stad *Goes*, van gemelden *Charles* van *Lalain* heeft konnen kopen, genoegzaam eeniglyk beſtaan hebbe, in het *Hoog- en Vry Heerlykrecht* over dezen ſtreek: want, de grond, waarop de Stad Borselen, of Monster in *Borſelen*, beneven de daaraan onderhoorige Dorpen, hiervoor genoemd, gelegen hadden, was, (gelyk reeds is aangemerkt,) in 1530, voor 't meerderdeel, (gelyk men in *Zeeland* gewoon is te

zeggen,) *bezoust*- dat is, door het water *verzwolgen*:, en, alhoewel, in 1531, weder *bezoet*, dat is, *bedykt* geworden; in den volgende jare 1532, andermaal overſtroomd: des, men niets daarvan zag, dan ter zelver wyze als noch, van 't *verdronken Zuid Beveland*,) ſlyk en zandige *Schorren*; die, by elken vloed, ondervloeiden. Doch, de Heeren der Regeering der Stad *Goes* hebben, onmiddelyk na dezen aankoop, in 1616, den grond, op nieuw ter bedyking uitgegeven, aan byzondere perſoonen; die de Landeryen, tot welker droogmaking, zy de koſten beſteed hadden, volgens verleend Oktrooj, in eigendom behielden.

Na de bedyking, is dees' *Polder* weêr met der haaſt van Inwooneren voorzien geworden; die aanvingen, aldaar een *Dorp* te ſtichten, 't welk, naar den ouden naam der Hooge Heerlykheid, ook wel BORSELEN, doch liever, MONSTER, word genoemd.

In dezen toeſtand, bevond zich deze *Baronie* of Heerlykheid, als Jonkheer *Jan* van *Borſelen* van der *Hooge*, *Eerſte Edele* van *Zeeland*, in naam van zyne Doorl. Hoogheid, Prins WILLEM IV van ORANJE en NASSAU, den 8 *Maart* 1750, het Hoog- Middelbaar- en laag Rechtsgebied over dezelve, van de Magiſtraat van Goes, gekocht heeft: waardoor, die *Baronie* weder tot haar oud geſlachte is te rugge keerd.

Dit Dorp MONSTER, is thans noch, de eenige *Paſochie* der Baronie; het welk, den naam weder aangenomen heeft, van de Stad MONSTER in *Borſelen*, welke verdronken is. Het vertoond zich redelyk fraai: en, in de gedaante van een langwerpig vierkantig plein; allerwege bezet met Huizen; die, in den jare 1747; als, ter gelegenheid van den oorlog in 't nabuurig *Vlaanderen*, eene algemeene opneming der Huizen, in geheel *Zuid Beveland* geſchiedde, bevonden werden, ten getale van 103. Zodra dit Dorp begon bebouwd en bevolkt te worden verzuimde men niet, om ook den toeſtel te maken, ter ſtichting eener bekwaame *Kerk*, ter oefening van den Godsdienſt. Men had, aan de zuidzyde van 't Dorp, de *plaats* daartoe reeds afgezonderd, en het *Kerkhof* met een muur omgeven: dan, de zwaare onkoſten, welke ter bedyking van dien Polder waren beſteed, hebben niet willen toelaten, dat dit nuttig werk van den *Kerkbouw* zyne voltooijing bekwam. De *Predikant* dezer plaats is, derhalven, genoodzaakt, in een vertrek van zyn Pas-

Paſtorie-huis, voor als noch, den dienſt te verrichten. Dit Dorp heeft zyn eigen *Baljuw*, die, beneven de *Schepenen*, het recht oefend.

Noordooſtwaard van 't Dorp, ziet men, een der zogenoemde *Vliedbergen* dezes Eilands, welke, in de overſtroomingen van 1530 en 1532, ſtaande gebleven is. De Inwooneren van *Borſelen* noemen hem, den *Berg* van TROOJE; vermoedelyk, naar een gewezen SLOT *Trooje*; 't welk, men weet, daar- of daaromtrent, geſtaan te hebben.

Al wat, ten ooſten dezer Baronie, tot aan dien grooten *Inham* van *Zuid Beveland* reikt, word, de OOSTWATERING van *Borſelen* genoemd: en bevat deze volgende *Dorpen*:

ELLEWOUDSDYK, kortheidshalve *Elſdyk*, ligt aan den rand der *Weſter Schelde*; die, door haar menigvuldige grondbraken, heeft uitgewerkt, dat dit Dorp, 't welk eertyds groot en zeer aanzienlyk was, van tyd tot tyd in verval geraakt is, door de zwaare koſten, tot jaarlykſch onderhoud van den Dyk aantewenden.

By dit Dorp ſtond weleer een groot en prachtig SLOT; 't Stamhuis der oude Heeren dezer Heerlykheid: 't welk door den tyd zo zeer vervallen is, dat thans niets, dan geringe overblyfzelen, daarvan te zien zyn.

Deze *Heerlykheid* behoord, aan het Adelyk geſlachte van *Perponcher Sedlinitzky*.

Met deze zyn mede verknocht *drie* andere daar naby gelegen Heerlykheden: naamlyk, DRIEWEGEN: EVERINGE: en KOUDORPE. Dan, de twe laatſtgenoemde zyn, voor het grootſt gedeelte, door 't water weggeſpoeld; beneven der zelver *Kerken*: terwyl, DRIEWEGEN eeniglyk is overgebleven; 't welk verder Landwaard ligt, een uur gaans ten noorden van *Ellewoudsdyk*, en niet meer dan een vierde deel uur gaans van *Ovezande*; met welker Gemeente die van *Driewegen* Kerkelyk gekombineerd is: gelyk derzelver Predikanten beurtelings, de één, te *Ovezande*, en de volgende, te *Driewegen* woond.

BAARLAND en BAKENDORP, zyn twe naby elkander gelegen Heerlykheden, ſaamen één gerecht uit makende: en behoorende, aan de Familie van *Lampſins*: hoewel, van BAKEN-

DORP

DORP de Kerk vergaan- en, het meerderdeel van 't Dorp zelve, door 't water de *Weſter Schelde* weggeſpoeld is. By BAARLAND ſtaat een treflyk Kaſteel, 't HOF van *Baarland* geheeten, en het *Stambuis* der oud Adelyke Heeren van *Baarland:* van welk geſlachte mede was, die vermaarde *Adrianus Barlandus*, *Lector* op de Univerſiteit te *Leuven*; in dit Dorp geboren; die door zyne Geleerde Schriften, (daar onder eene *Chronyk* van *Brabant*, eene van *Holland*, beneven, eene beſchryving van ſommige *plaatzen*, in de *Nederlanden*,) een' grooten naam verkregen heeft. Op het zelve, houd de *Heer* van *Baarland* zyn Zomer verblyf.

OUDELANDE ligt, omtrent een uur gaans, ten noordooſten van *Ellewoudsdyk*. Het is een taamlyk groot Dorp, en Ambachts Heerlykheid, behoorende mede aan de Familie van *Lampſins* HOEDEKENSKERKE, by de Zeeuwen, *Oedenkenskerke*, noordooſtwaard van *Baarland*, was voorheen een aanzienlyk *Dorp* en *Heerlykheid;* doch, die veel geleden heeft, van de grondbraken. Het Dorp heeft een ſchoone luchtige *Kerk;* voorzien van verſcheidene Graffieden van Adelyke geſlachten, die daaromtrent zich plachten te onthouden.

De Dorpen en Heerlykheden STUIVEZAND, OSTENDE en VIUNINGE, of *Wimminigen*, die daarby gelegen hebben, zyn meerendeels door 't water weggeſpoeld.

NOORD-BEVELAND word dus genoemd: dewyl 't ligt, in 't *Noorden* van *Zuid Beveland:* hoewel 't Eiland *Wolfaartsdyk* tuſſchen beiden zich bevind: waarvan, *Noord Beveland*, door een water, de *Zuidvliet* genoemd, aan de zuidzyde word afgeſcheiden. Aan de ooſt- en noordzyde, word 't beſpoeld, en, van de Eilanden *Schouwen* en *Duiveland* afgeſcheiden, door de *Ooſter Schelde;* die aldaar voorheen zo nauw was, dat men, van den eenen tot den anderen oever, elkander gemaklyk beroepen kon; terwyl dezelve nu, daar tegen door de grondbraken en overſtroomingen, zo zeer verbreed geworden is, dat nu inzonderheid, aan de Weſtzyde, daar dit water de *Roompot* word genoemd, byna de afſtand van een *myl* tus-

tuſſchen beiden ligt. Ten weſten, heeft het, 't Eiland *Walcheren*.

Van de groote veranderingen, die de hooge watervloeden, aan alle *Zeeuwſche Eilanden*, toegebracht hebben, is dit Eiland zelf mede niet verſchoond geweeſt. Wat nu *Noord Beveland* genoemd word, beſtond eertyds, uit *twe* zeer vruchtbaare *Eilanden*: waarvan 't één NOORD BEVELAND- en 't ander, ORISANT, genoemd werd: welk laatſte, wat meer ooſtwaard, omtrent tegen over *Zierikzee*, lag.

Het *oude* NOORD BEVELAND, in 't byzonder, had reeds veel geleden, door den *S. Aagtevloed* van 1288: daarna door *S. Katharine vloed*, van 1304: dan, in den bekenden watervloed van 1530, was 't geheel overſtroomd geworden, en, een' tyd lang, onbewoonbaar geweeſt, van 't ganſch Eiland was niets te zien, dan eenige torens boven 't water uitſtekende. 'Er lagen, in dit Eiland, behalven 't Stedeke KORTGENE, ook veele Dorpen: als KLMPEN: WISSEKERKE: GEERTSDYK: WELLE; EMELISSE: KATS: SOEKE: WEELE: VLIETE: HAMERSTEDE: GUISTERDYK enz. die alle, beneven eene menigte van Inwooneren, vergaan zyn. Dan, als na verloop van omtrent 60 jaren, die grond door den ſlip allengs hoger begon te worden, is één deel daarvan in 1598 en het ander, in 1616, weder *bevérſcht* of bedykt geworden.

ORISANT betreffende: dit is, in 1658, overſtroomd: en, daar deszelfs *ooſtlyk* deel geheel in 't Diep geraakt en gebleven is, werd het *weſtlyk* deel, by de bedyking, aan *Noord Beveland* vaſt gehecht: des, deze twe- nu ſamen *één Eiland* uitmaken.

Het

Het is van een ongelyk kleiner begrip, dan *Zuid Beveland* in zyn geheelen omtrek, niet meer, dan tuſſchen 5 en 6 uuren gaans bedragende. De *Predikanten* dezes Eilands behoren, tot de *Klaſſis* van WALCHEREN.

In dit Eiland, zyn thans niet meer dan deze vier volgende plaatzen.

KORTGENE, by de Zeeuwen gemeenlyk *Kortjein* uitgeſproken; op den zuidlyken rand des Eilands, en niet verre van het water de *Zuidvliet*; met welke zy gemeenſchap heeft, door een *Haven*. Het is herbouwd, omtrent ter zelver plaatze, waar de oude Stad KORTGENE gelegen had; waarvan niet meer dan de toren der Kerke, na den gemelden watervloed, was ſtaande gebleven; by welke men eene *nieuwe Kerk* gevoegt heeft. Deze *oude Stad* was, in 1413, eerſt gebouwd, door Jonker *Filips* van *Borſelen* onder de Regeering, en, met toeſtemming van Hertog *Willem* van *Borſelen*: en deszelfs nakomelingen, hebben, naar deze Stad den titel van *Kortgene* gevoerd. *Johan* van *Reigersberg*, die voornaame *Zeeuwſche Chronyk Schryver*, welke binnen deze Stad geboren is, heeft den naam *Kortgene* geduid, als wilde dezelve zo veel zeggen, als *korte eigenheid*: dat is, eene *eigenheid* of *bezittingen*, die van een *korten* en *beknopten* omtrek was. Deſelve Heer *Filips* van *Borſelen* had, aldaar, ook een fraai SLOT geſticht; 't welk desgelyks vergaan is. Door *Maximiliaan*, en, deszelfs Gemalinne, Vrouw *Maria* van *Bourgonje*, werd deze Stad, van eene *Ambachts*- tot een *Hooge* en *Vrye Heerlykheid*, verheven, met *Hoog*, middelbaar- en laag gerecht, en, als een onverſterflyk leen uitgegeven, aan Heer *Floris*, Baſtaart Zoon van *Frank* van *Borſelen*, Graaf van *Ooſterbant*. Deszelfs nakomelingen hebben deze *Hooge Heerlykheid* een tyd lang beſeten. En, zy kwam door erfenisſe, in 1540, aan Graaf *Maximiliaan* van *Egmond*, Graaf van *Buuren*; wiens eenige nagelaten Erfdochter, *Anna* van *Egmond*, deze benevens veele andere Heerlyke goederen, door haar huwelyk met Prins WILLEM I, aan 't Huis van ORANJE bracht, in 1551. Doch, WILLEM III Koning van *Groot Brittanje* heeft, in 1670, deze Heerlykheid geſchonken, aan Graaf *Willem* van *Naſſau*, Heer van *Odyk*, en *Eerſte Edele* van *Zeeland*. Deszelfs

zelfs nagelaten bezit noch heden, deze Heerlykheid: zynde de tegenwoordige Heer, Graaf *Willem Lodewyk* van *Nassau*, Heer van *Bergen*, in *Noord Holland*. In dien tyd, was de grond, waarop die Stad gelegen had noch niet geheel bedykt; hoewel; anders, 't Eiland reeds was bedykt geworden. Alles bestond meer, dan in hooge Schorten, die in 1681 met een Dyk omgeven zyn. Die plaats, alhoewel niet *Stads gerechtigheden* voorzien, is toch niet weder bewald, na haare herstelling: des, zy de uiterlyke gedaante van een *Vlek* heeft. Zy bestaat, in een recht doorgaande straat, die door verscheidene dwars-straaten word doorsneden. De *Regeering* dezer Stede bestaat, in den Baljuw, twee Borgemeesteren, zeven *Schepenen* en een *Sekretaris*.

WISSEKERKE * is een fraai *Dorp*, omtrent een uur gaans, ten zuidwesten van *Kortgene*. Doch dit *Wisſekerke*, heeft men wel te onderscheiden, van Oud *Wisſekerke*; 't welk in 1530 vergaan is. Dit lag, meer ten zuiden, van NIEUW *Wisſekerke*: en, op de plaats, waar *Oud Wisſekerke* lag, ziet men noch den toren der Kerk van dit Dorp staande. Dit Dorp behoord, aan verscheidene *Ambachts Heeren*.

Nauwlyks een half uur gaans, ten zuidwesten van *Wisſekerke*, is de plaats waar KAMPEN † gelegen heeft: aangaande welke men twyfeld, of zy een *Stad*, of een *Dorp* geweest zy. Zeker weet men, dat de Stad VEERE, daar tegen over, in 't Eiland *Walcheren* gelegen, naar deze plaats, KAMPVEER, zo veel gezegt, als 't *Kampenſch Veir*, toegenoemd zy: dewyl, aldaar, 't gewoon *Veir* naar dit *Kampen* was. De *Polder* word noch OUD KAMPEN geheten: en, 't *Veir*, waar men uit dit Eiland naar *Walcheren* overvaard, word noch heden, *Kamperlands Veir* genoemd.

Ko-

* Dit Dorp WISSEKERKE mag men niet vermengen met WISSEKERKE in *Zuid Beveland*.

† Men weet niet, wat te geloven, van 't verhaal van *Reigersberg*; (*Chron.* van *Zeeland*, *bladz.* 69.) die zegt: dat KAMPEN, ZWOLLEKERKE en WISSEKERKE, door de drie *Overyſſelſche Steden*, *Kampen*, *Zwolle* en *Deventer*, allereerst, in 1170, zouden bedykt geweest zyn, en onderscheidenlyk naar dezelve benoemd. Gelyk, hy ook byvoegt; dat deze drie Dorpen de *Wapens* der gemelde *Steden* eenryds gevoerd zouden hebben.

KOLYNSPLAAT is, het grootſt en beſt *Dorp* van *Noord-Beveland*, aan den noord ooſtelyken oever, en in 't gezicht van *Zierikzee*, gelegen: waar, een voornaam Veir is, om overteſteken, naar deze- en andere plaatzen der Eilanden *Schouwen* en *Duiveland*. Het behoord, als eene Ambachts Heerlykheid, aan zyne *Doorl. Hoogheid*, den Heere PRINS ERFSTADHOUDER. Die, aan dit Dorp, een proefſtuk zyner mildadigheid betoond heeft, in de toereiking van eene goede ſom gelds, ter opbouwing eener *Nieuwe Kerk*, in den jare 1769.

KATS is het derde Dorp dezes Eilands, op den ooſtlyken oever gelegen; omtrent de plaats, daar 't oude Dorp *Kats*, gelegen heeft, voor de overſtroming van 1530. Het is een groot en fraai Dorp; hebbende door een ſtroom, het *Katze Rek* genoemd, gemeenſchap met de *Ooſter Schelde*. Het oud Adelyk Zeeuwſch geſlachte van *Kats*, (*Cats*) 't welk deze Heerlykheid, als een *Baronie*, langen tyd bezeten heeft, voerd naar dezelve, zyn *titel*.

OOST-BEVELAND is een Eiland van zeer klein begrip; liggende ten ooſten van *Noord-Beveland*, en, van *Wolfaartsdyk*, in de Schorren der zogenoemde *Katsplaat*. Deszelfs bedyking is niet geſchied, voor den jare 1708.

In dit Eiland, zyn wel verſcheidene *Huizen* gebouwd, die van elkander verſtrooid liggen: doch, die, voor als nooh, geene *Kerk* hebben. De Ingezetenen hebben, ter oefening van hunnen Godsdienſt, by de Gemeente van *Katz*, in 't Eiland *Noord Beveland*, zich vervoegd. De *Ambachts Heerlykheid*, over dit Eilandje, is aan verſcheidene *Heeren* gemeen.

WOLFAARTSDYK, (*Wolfaartsdike*,) is het laatſte der Eiland van *Beweſter Schelde*, dat hier in aanmerking komt.

Dit Eiland ligt, tuſſchen NOORD- en ZUID-BEVELAND: wordende, van 't eerſtgenoemde Eiland, door 't water de *Zuidvliet*, en, van het an-

ander, door de *Schengen*, afgesloten. Beiden deze vaarwaters zyn wel niet zeer breed: maar, 't is even daardoor, dat zy, by de dagelykſche *Ebbe* en *Vloed*, des te ſneller ſtroom hebben: 't welk veel toebrengt, aan de *grondbraken*, die dit Eiland, ten allen tyden onderhevig is geweeſt. Hoe zeer men, weleer, in *Zeeland* beducht geweeſt zy, tegen die beiden ſtroomen, met betrekking tot dit *Eiland;* blykt, uit dit onderſtaande *Rym*, door *Reigersberg* bygebracht:

Zuidvliet en Schengen
Loopen beiden om Strengen:
Hebben haar vermeeten,
Willen Wolfaartsdyk noch op eeten.

Het is ook reeds werkelyk van rondom zeer afgenomen: voornaamlyk, ten weſten, naar de zyde van *Walcheren:* al wat van 't zelve, thans, in zyne Dyken beſlooten is, zal nauwlyks drie uuren gaans in zyne omtrek konnen uitmaken. Voorheen, zegt men, in dit Eiland ééne *Stad* gelegen te hebben, de PIET genoemd; welke naam, aan den weſtlyken punt des Eilands, noch overgebleven is. Ook waren, daar, de Dorpen: TERMUIJEN: WESTKERKE: SABBINGE: en HONGERSDYK; die door 't water weggeraakt zyn. *Reigersberg* verhaald: den *toorn* der Kerk van de *Piet*, in zyne dagen, noch gezien te hebben; die, in 1512, door een zwaren ſtorm ingeſtort is.

Het is meer dan waarſchynlyk: dat dit Eiland zynen naam ontleend hebbe, van eenen der Hee-

ren uit het oud Adelyk geſlachte van *Borſelen*; by welke, toch, de naam van WOLFAART zo zeer gemeen geweeſt is, dat, in derzelver geſlacht Regiſter, niet min dan tien *Wolfaarts* worden aangetroffen. Daarom, is zeer vermoedelyk, dat, in de bedyking dezes Eilands, één der Heeren *Wolfaart* van *Borſelen* bemoeid geweeſt zy; die, mitsdien, *zyn naam* aan dit Eiland mededeelde. De *Ambachts Heerlykheid*, alhoewel die, over het geheel Eiland, onder verſcheidene Heeren gedeeld is, behoord toch, voor 't grootſt gedeelte, aan den Heer Mr. *Jacob Arend*, Baron de *Perponcher* de *Sedlinitzky*, Heer van *Ellewoutsdyk* enz. die, daarom, den titel van *Heer* van WOLFAARTSDYK voerd.

OOSTKERK en SABBINGEN zyn thans de twe eenige *Dorpen* dezes Eilands, die elk wel een byzondere *Kerk* hebben: doch, de *Kerk* van OOSTKERK, welk Dorp ook OOSTERLAND † genoemd word, is thans noch eenigſyk ten gebruik, voor den Godsdienſt der Inwooneren dier beiden Dorpen. In dit Dorp, woond de Predikant, welke die beiden Gemeenten bezorgt, behoorende, tot de *Klaſſis* van ZUID BEVELAND.

Overgaande, tot de *Zeeuwſche Eilanden* des kwartiers BEOOSTER SCHELDE, beſchouwen we, eerſt, de Eilanden SCHOUWEN en DUIVELAND, die 't nauwſt met elkander verbonden, en, door een zo ſmallen ſtroom, 't *Dyk-*

† Wen dit Dorp genoemd word OOSTERLAND; zo heeft men 't zelve te onderſcheiden, niet alleen, van OOSTERLAND, in *Duiveland*, maar ook van twe andere Dorpen van dien zelven naam; 't een op 't Eiland TEXEL; en, 't ander op 't Eiland WIERINGEN gelegen.

Dykwater geheten, van elkander geſcheiden zyn, datze beiden, niet meer dan *één Eiland*, ſchynen uit te maken. Ook behooren alle de *Predikanten* dezer beiden Eilanden, tot éene Klaſſis; welke, daarom, de Klaſſis van SCHOUWEN en DUIVELAND genoemd word.

Het Eiland SCHOUWEN, dat het weſtelykſt ligt, is ongelyk grooter, dan 't ander; hebbende de *lengte* van vier en een halve uuren gaans. De *breedte* is zich zelve zeer ongelyk: lopende, langs hoe nauwer toe, naar het weſten.

Dit Eiland zou zeer wel den naam hebben mogen dragen van *het Land* van ZIERIKZEE: en, met even zo veel recht als *Zuid Beveland*, het *Land* van TER GOES genoemd word: vermits naamlyk, *Zierikzee* de eenige Stad dezes Eilands is, welke Stem in Staat heeft. De naam SCHOUWEN word gemeenlyk afgeleid, van de Rivier de *Schelde*, die, ten zuiden van dit Eiland, voorheen, niet dan eene naauwe uitwatering had. En, dit zal des te meer aanneemelyk zyn, voor een, die weet, dat de *Schelde*, naar de oude uitſpraak, ook de *Schoude*, en, by verzachting, de *Schouwe*, plagt genoemd te worden: gelyk, by de Latynſche Dichteren van vroegeren tyd, de naamen *Schaldus* en *Schaudus* onder elkander verwiſſeld worden. †

Ten

† *M. Smallegange* aanhaald, uit *Boxhorn*; ten bewys daartoe, (*bladz.* 253.) een *gedicht* van *Gulielm. Brito Philippidos*; waarin, hy de Stad *Doornik* beſchryft:

Urbs erat, & rebus, & cive ſuperba potenti:
Nomen Tornacum, SCHAUDI *contermina ripæ.*

Ten weſten, en gedeeltelyk ten noorden, word SCHOUWEN, ter zelver wyze, als 't nabuurig Eiland *Walcheren*, tegen 't geweld der *Noordzee* gedekt, door hooge *Zandduinen*, die by 't Dorp *Haamſtede*, wel een half uur gaans breed zyn; doch, zuid- en noordooſtwaard, ſmaller worden, en, eindelyk, te niet loopen, zich vereenigende met de *Dyken*. Voorheen, hebben deze Duinen veel verder, Zeewaard in, zich uitgebreid: dan, door 't afnemen van den Strand, zyn zy door den tyd allengs ingekort. Waarby komt, het overwaajen van het *Duinzand*; waardoor de Duinen, als meer binnenwaard, verplaatſt, worden, tot bederf van verſcheidene eertyds vruchtbaare Akkers en daarin gelegen Hofſteden, die, door dit verſtoven Zand, geheel zyn overdekt geworden: om welk ongemak, zo veel doenlyk; te voorkomen, het planten van *Helmpooten* jaarlyks word in 't werk geſteld. Deze Duinen zyn ongemeen met *Wild* vervuld; meeſt met *Konynen*; die, in ſommige jaren, zelfs 't Koorn van verſcheiden Akkers plagten af te eeten; tot geen kleine ſchade der Landlieden; welke daarover zich zeer beklaagden. De *jagt* over deze Duinen, word, om die reden, in elk zevende jaar, in acht perceelen verpacht, door den Rentmeeſter van *Beooſter Schelde*. Die *Dyken*, hebben, ter plaatzen, waar geen Duinen zyn, dit met de Dyken der andere *Zeeuwſche Eilanden* gemeen, datze met zwaare koſten moeten onderhouden worden: en dat zy, niettegenſtaande alle aangewendde vlyt daartoe, voor 't geweld des waters dikwyls hebben moeten zwichten: inzonderheid in de jaren 1530 en 1532; wanneer geheele ſtukken Lands, beneven ſom-

ſommige *Dorpen*, weggeſpoeld zyn. Desgelyks, door den *Allerheiligenvloed* des jaars 1570: waardoor, behalven het Vee, meer dan 3000 Menſchen door 't water omgekomen zyn. Ook, in 1682 enz. Aan ſommige plaatzen, waar de Dyken gevaarlykſt zyn, heeft men, achter dezelve, *inlagen* gemaakt, die men *ſlapers* noemd; welke dienen, om by onverhoopte doorbraken, of grondbraken, den verderen voortgang van den vloed te ſtuiten.

In dit Eiland, 't welk ten aanzien van zyn' vruchtbaaren grond, voor geen der andere behoeft te wyken, zyn behalven de *Stemmende Stad* ZIERIKZEE, (reeds te vooren beſchreven) en behalven de *Smalle Stad*, BROUWERS HAVEN, ook veele DORPEN en AMBACHTS HEERLYKHEDEN; tot welker beſchryving wy nu overgaan.

In de beſchryving dezer byzondere plaatzen, beginnenwe met

BROUWERSHAVEN. Deze is eene der *Smalle Steden* van *Zeeland*, gelegen twe uuren gaans, genoegzaam rechtsſtreeks ten noorden van *Zierikzee:* hebbende eene bekwaame *Haven;* die te midden der Stad beginnende, een eindwegs buiten dezelve, haare vereeniging heeft, met de ſtroom, de *Grevelinge* genoemd; door welken, de Eilanden *Schouwen* én *Duiveland*, van de Eilanden *Goërée*, en, *Overvlakkée*, worden afgezonderd. In deze Haven, ligt een Steeneſluis, door welke, als zy by vloedtyd geopend, word 't Zeewater word ingelaten, in een *Spuy*, welk in 't znidooſterdeel der Stad, met derzelver gracht, gemeenſchap heeft: waardoor, die gracht tot een *Houwer* dient; uit welke, by Ebbe- tyd, (die Sluis weder geopend wordende,) door dezelve, 't water met geweld weder Zeewaard word uitgelaten, om de Haven te ſchuuren, en ter behouding van derzelver behoorlyke diepte, van 't zand en ſlibbe te zuiveren.

Van deze HAVEN, heeft de Stad ontwyfelbaar haaren *naam* ontleend: en wel, van BROUWERSHAVEN: dewyl, in

vroegeren tyd, als in *Zeeland*, noch weinig of geen Bier plagt gebrouwen te worden; (wegens gebrek aan bekwaam water, en de koſtbaarheid van Zoetwater met Schepen derwaard te doen voeren,) de *Brouwers* in *Holland*, inzonderheid te *Delft*, hunne Bieren, die in deze Provincie gebruikt werden, naar deze Stad, als hun naaſtby gelegen, verzonden; die aldaar opgeſlagen, en, uit deze *Haven*, verder naar andere plaatzen van Zeeland werden overgebracht.

Ten bewys, dat deze plaats, (hoewel, toen, noch geen Stad,) reeds zeer vroeg in wezen was, dient, dat zy in de oude Nederlandſche geſchiedeniſſen reeds gedacht werd, in den jare 1426: ter gelegenheid van den Veldſlag, in derzelver nabuurſchap voorgevallen, tuſſchen *Humfried van Glocheſter*, tweden Man van Vrouw *Jacoba*, en den Hertog *Filips* van *Bourgonje*; in welke, de laatſtgenoemde het Veld behield.

Voor den tyd der Spaanſche binnenlandſche onluſten, is *Brouwershaven* noch onbewald geweeſt, als een open Vlek. Dit blykt, onder andere, uit een *Chronykje*, geſchreven, in 1540: waarin dezelve word voorgedaan, als eene *onbeſloten Stad*; doch Stads *Vryheid* hebbende. In gevolgen het verlof, door Prins WILLEM I daartoe verleend, in 1582, en door een nader verlof van 's Lands Staat, in 1589, bekrachtigt, werd zy, in 1590, geſterkt, met eenige Bolwerken; meeſt naar den waterkant: hoewel, door den vloed des jaars 1682, die ook aan de Stad zelve groote ſchade toegebracht heeft, de grachten, ten meerendeele, met Zand gevuld zyn: waar door, zy al haare ſterkte heeft verloren.

De omtrek der geheele wal is ruim 2700 gemeene ſchreden. De Stad is van binnen, naar gelang van haaren omtrek, niet dicht bebouwd; zynde naaſt by de wal veele ledige plaatzen. Het getal der Huizen, dat voorheen merkelyk grooter was, dan in dezen tyd, beloopt thans, op niet meer, dan 306: en, dat der Inwooneren word op omtrent 1000 begroot; die alle (drie of vier Huisgezinnen uitgezonderd,) den Hervormden Godsdienſt toegedaan zyn.

De *Hervormde Gemeente*, die uit omtrent 400 Ledemaaten beſtaat, word bediend, door twe *Leeraaren*. De *Kerk*, waarin deze den openbaaren dienſt verrichten, is redelyk groot: en, was, in de Roomſche tyden, aan S. *Pieter* en *Paulus*, toegeweid. De Gemeente der *Mennoniten*, die binnen

nen deze Stad weleer gevonden werd, is daarna genoegzaam geheel uitgeſtorven.

Een gezimen tyd, is *Brouwershaven* als eene Heerlykheid bezeten, door 't geſlachte van *Borſelen* van der *Veere*: na welks uitſterving, ten aanzien van 't Manlyk oir, met Heer *Wolfaart* van *Borſelen*, zy door 't huwelyk van deszelfs oudſte Dochter, *Anna*, met *Philips* Baſtaart- Kleinzoon van Hertog *Philips* den *Goeden* van *Bourgonje*, Heer van *Beveren* in 't *Land* van *Waas*, tot dit geſlachte overging. Dees Philips had, tot zyn erfgenaam zyn Zoon, *Adolf* van *Bourgonje*: en *Adolf* zyn Zoon, dien beruchten en meermaals gemelden *Maximiliaan* van *Bourgonje*, Stadhouder van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*. Na deszelfs overlyden, werden deze en alle de andere door hem nagelaatene Heerlykheden, in 1567 verkocht: wanneer Koning *Philips II* koper werd, voor 12000 ponden Vlaams, dat is, 72000 gulden: onder voorwaarde, van nimmer weêr verkocht noch ter leen te zullen worden uitgegeven. Hierdoor, is *Brouwershaven*, tot heden, met de Graaflykheid verknocht gebleven; zonder dat, echter, 't aanzoek der Regenten dezer Stad, om, beneven de andere Stem hebbende Steden, tot de vergadering van 's Lands Staaten te mogen worden aangenomen, hun ooit is ingewilligt.

Die Stad heeft, niet te min, na dezen tyd, eerſt recht beginnen te bloejen: voornaamlyk, door de *Haringviſſcherey*. En, zy zou, naar alle waarſchynlykheid, tot een hogeren top van welvaard opgeſtegen zyn geweeſt; ten ware niet die ſchaadelyke vloed des jaars 1682, waardoor veele haare beſt gegoedde ingezetenen, bedorven werden, eenſlags die groote verandering veroorzaakt hadde. De *Viſſcherey*, in de Noordzee, ter Kabbeljauw vangſt, is, toch, noch niet geheel in onbruik. Ook, zyn 'er twe *Oeſterputten*, welker geſpeende Oeſters, in den wintertyd, weekelyks naar *Rotterdam* en andere Hollandſche Steden, vervoerd worden. Voorts, beſtaan de Inwooneren, voor 't meerderdeel, van den *Landbouw* en de *Mee-redery*.

Ter eere dezer Stede, mag men niet verzwygen: dat de vermaarde Ridder, *Jakob Catz*, geweezen Raad Penſionaris van *Holland*, aldaar, den 10 *November* 1577, geboóren zy; die zo wel in Dichtkunde, naar de wyze die's tyds, dan, in ſchranderheid van Staatkunde, heeft uitgemunt.

De STADS REGEERING beſtaat, uit een BALJUW; die, door

den Heer PRINS ERFSTADHOUDER, word aangeſteld, en, aldaar een groot gezach voerd; *twe* BORGEMEESTEREN: en *zeſtien Raadsperſoonen*; welke zyn de leden van de Vroedſchap. Onder dezelve, zyn negen *Schepenen*, die alle jaar verwiſſelen: gelyk de Borgemeeſteren alle twe jaren: en, dan gemeenlyk Stads *Theſauriers* worden.

Weſtwaard, van *Brouwershaven* liggen vier *Ambachts Heerlykheden*, waarover de Regenten dezer Stad gedeeltelyk het recht hebben: naamlyk: DUIVENDYKE: BRYDORPE: KLAASKINDERKERK; en KAPELLE; ook LOOPERS KAPELLE, toegenoemd; die enkele Buurtſchappen zyn: waarvan hierna.

Een klein uur gaans, ooſtwaard van *Brouwershaven*, lag, eertyds, BOMMENEDE of *Bommeneé*: voortyds een welvaarend *Dorp*, in de Spaanſche tyden, met een wal en gracht omringt; waardoor, 't de gedaante eener *Stad* had aangenomen: gelyk 't ook, in 1575, door de Spaanſchen ingeſloten, en, na een beleg van 20 dagen, door ſtorm ingenomen, en genoegzaam de geheele Staatſche Krygsbezettinge gedood werd. Daarna, is deze Stad, die door verſcheidene watervloeden van vroegere jaren, reeds zeer veel geleden had, eindelyk, den 16 *January* 1682, geheel verzwolgen: zynde alle de gebouwen weggeſpoeld; uitgezonderd, eeniglyk, de *Kerk*; die, noch eenigen tyd daarna, in het water ſtaande bleef: tot dat zy, eindelyk, mede door de golven vernield is. Eenige jaren later hebben, by laage ebbe, noch wel *grondſlagen* der ingeſtorte Huizen zich laten zien; die toch thans niet meer te vinden zyn.

Na 't vergaan der Stad *Bommenede*, zyn, dicht by *Zonnemaare*, eenige Huizen geſticht, die van tyd tot tyd vermeerderende, een geheele *Buurtſchap* hebben beginnen uit te maken; welke thans, NIEUW BOMMENEDE, word genoemd.

Die Stad *Bommenede* met de daar aan onderhoorige *Ambachts Heerlykheid*, was eertyds tot de Provincie HOLLAND gerekend; welker Staaten het oppergebied daarover dadelyk gevoerd hadden. Dan, in 1686, is dezelve, by verdrag, aan *Zeeland* afgeſtaan. De *Ambachts Heerlykheid* is thans onder verſcheidene Heeren verdeeld.

Naby *Bommenede*, ligt BELOIS of BLOIS: eene Heerlykheid, zonder Kerkdorp. Dezelve is noch leenroerig, aan *Holland*: doch, de Baljuw en Schepenen van *Bommenede* oefenen daarover, het Hoog Rechtsgebied.

In

In de beſchryving der byzondere DORPEN en HEERLYKHEDEN dezes *Eilands*, heeft men wel van elkander te onderſcheiden, die des eigenlyk gezegden *Polders* van SCHOUWEN, en, der naderhand aangedykte *Polders*, die mede aan dit Eiland gehecht zyn: naamlyk, van DREISCHOR: ZONNEMARE: en, NOORDGOUWE. †

Die beiden gemelde *Diſtricten* hebben toch niet alleen, afzonderlyk RECHTSGEBIED, maar ook, afzonderlyke DYKSREGEERING.

In het eigenlyk gezegde SCHOUWEN, hebben de byzondere *Dorpen*, wel hun eigen rechtsgebied, in *civiele-* (*borgerlyke*) zaken; ſtaande, by *Schout* en *Schepenen* elk van zyne eigen *Ambachts Heerlykheid:* dan, ten aanzien van het *Hoog-* of *Krimineel Rechtsgebied*, zyn zy onderhoorig, aan den *Baljuw* en *Schepenen* van ZIERIKZEE; in hoedanigheid, als 's *Gravenmannen Beooſter Schelde:* gelyk de *Baljuw* en *Schepenen* van *Middelburg 's Gravenmannen Beweſter Schelde* zyn.

Belangende, de *Dyksregeering* van het eigenlyk *Schouwen;* ten dezen opzichte, worden alle de daarin gelegen Dorpen, tot *vier* VIERDEDEELEN of *Kwartieren*, betrokken; die genoemd wor-

† Dat de Landſtreeke, in welke de drie gemelde *Dorpen* gelegen zyn, eertyds, als een *Eiland* op zich zelven, van *Schouwen* en *Duiveland* afgeſcheiden zyn geweeſt, is zeer bekend: en mag, ten bewys daarvan verſtrekken, die meermaals aangehaalde *Kaart*, vertoonende de *Zeeuwſche Eilanden*, zo als die zich bevonden, in den jare 1274: (welke Kaart gevoegt is, in *Smallegange 's Chronyk van Zeeland*, by *bladz.* 120.) waarin dit *Eiland*, met den naam van SONNEMARE, onderſcheidenlyk word aangewezen.

worden: het WESTER- OOSTER- ZUIDER VIERDEDEEL; en, eindelyk, het zogenoemde POORT AMPT van ZIERIKZEE; die elk een' byzonderen *Dykgraaf* en *zeven Gezwoorenen* hebben; maar, te gelyk, alle saamen ondergeschikt zyn, aan één *algemeen Dyks Kollegie*, bestaande, uit den *Opperdykgraaf*, den *Gemeente Borgemeester* van *Zierikzee*, en *zeven Heemraaden*.

In het WESTER VIERDEDEEL heeft men de volgende *Dorpen*.

BURG of *Burgt*; † een groot en fraai Dorp, in het westlyk deel van *Schouwen*: 't welk, een *Burcht* of *Slot*, tot zyn *Wapen* heeft; ten bewys dat dit Dorp van een *Slot*, aldaar gestlicht, zyn' oorsprong hebbe van zodanigen *Burcht*, zyn thans by dit Dorp geene overblyfzelen te zien: vermoedelyk, dewyl 't naar 't lot, 't welk veele oude Kasteelen dezer Landen getroffen heeft, daarna in oorlogs tyden verwoest is. Dan, een weinig zuidoostwaard van 't Dorp, ligt een ander Kasteel, 't welk KRAAJESTEIN genoemd word, en, langen tyd bezeten en bewoond is, door de Ambachts Heeren dezer Heerlykheid *Burg*. Dit Slot is een *Graafstykleen*. Men gaat, van 't Dorp, derwaard, door eene aangenaame Wandeldreef.

De *Kerk* van dit Dorp, die door ouderdom was ingestort, is, in het einde der voorige eeuwe, geheel van nieuws weder opgebouwd, beneven den *Toren* door den Heer *Pieter de Huybert*, die 's tyds *Raad Pensionaris* van *Zeeland*, aan wiens geslachte deze Heerlykheid lang behoord heeft. Deszelfs Zoonen hebben, in deze Kerk, ter gedachtenisse van dien Heer, eene fraaje *Tombe*, boven deszelfs Graf opgerecht, zy is een deftige *Kruiskerk*.

Zuidwaard van *Burcht*, is de BURCHTSLUIS, door welke 't overtollig water van dit *Wester Vierdedeel* zich ontlast, in den

† Dit Dorp te onderscheiden, van *Burgt* op 't Eiland *Texel*; daarom altyd, *Burgt* op *Texel*, toegenoemd: als mede, van 't Steedje *Ter Borch*, in 't Graafschap *Zutphen*; 't welk by wylen ook *Ter Burch* genoemd word.

den *Roompot*. Ook, is daarby, een *Haven*, van een gemeen gebruik, niet eeniglyk voor de Ingezetenen van dit maar ook van verſcheiden andere Dorpen dezes Eilands, om hun Vee en Koorn naar andere Eilanden van *Zeeland* af te ſchepen, en, van daar hunne noodwendigheden te ontfangen.

By dit Dorp plagt weleer te ſtaan, een *Nonnen* Klooſter van de order der *Dominikaneſſen*, LELIENDAAL geheeten: 't welk, ter gelegenheid der Beeldſtorming, in 1566, om verre gehaald is. De grond, waarop het zelve geſtaan heeft, word noch aangewezen: en, vertoond zich, in de gedaante van een Kerkhof.

HAAMSTEDE; 't welk men, om de gelykluidenheid zyns naams, niet mag verwarren, met *Heemſtede*, in *Holland*, naby *Haarlem* gelegen; ligt niet meer dan een vierde deel uur gaans, noordooſtwaard van *Burcht*. Dit is het grooſte en aangenaamſte Dorp van geheel *Schouwen*, en, gelegen in eene zeer luſtige Landſtreek: hebbende, aan de eene zyde, ten weſten, de Duinen, die daar tot byna aan 't Dorp toe ſchieten, en, aan alle de andere zyden, van rondomme, vruchtbaare Koorn- en Weilanden; beneven allerlei geboomte. Om die reden, word *Haamſtede*, in den Zomertyd, door die van *Zierikzee* en *Brouwershaven*, veeltyds als een plaats van uitſpanningen bezocht; gelyk *Domburg*, door die van *Middelburg* en de andere Steden des Eilands *Walcheren*.

Weſtwaard van 't Dorp, naby de *Duinen*, ſtaat het KASTEEL van *Haamſtede*: het welk, ſedert langen tyd, het *Stamhuis* is geweeſt der Heeren van 't geſlachte van *Haamſtede*, 't welk één der oudſte en aanzienlykſte onder de Zeeuwſche Edelen was: afſtammende, van Heer *Witte* van *Holland*, Baſtaart- of natuurlyken Zoon, van Graaf *Floris* V; die, in 1296, door ſommige Hollandſche Edelen, in de naburſchap van *Muiden*, vermoord geworden is †. De Heer-

† De *Byzit*, by welke de *Graaf* dezen Zoon verwekt heeft, was de Dochter van Heer *Jan* VII van *Heusden*: en, dit geval was des te merkwaardiger: dewyl 't, (zo men meend,) de aanleiding tot dien moord zou gegeven hebben vermits Graaf *Floris*, dien *Gerrit* van *Velzen*, die de voornaamſte was onder deze vloekverwanten, aan deze Jongvrouw van *Heusden*, graag zou hebben uit gehuwelykt: en, de

Heerlykheid *Haamſtede*, behoorde, eertyds, aan 't Adelyk geſlacht van *Reneſſe*, beneven *Burgt*, en meer andere daarby gelegen Dorpen: dan, dezelve werden, in 1299, door Graaf *Jan* van *Holland*, om zeker opgevat misnoegen, tegen Heer *Jan* van *Reneſſe*, verbeurd verklaard: en, *Haamſtede*, aan voornoemden *Witte* van *Holland*, ter leen gegeven; die, vermoedelyk, dit *Slot* van *Haamſtede* geſticht heeft. De Zoon van dezen *Witte* van *Haamſtede*, genoemd *Frederik*, werd in 1341, door Graaf *Willem* van *Henegouwen*, verklaard, tot *Baander Heer* van *Haamſtede*; welke waardigheid, tot alle deszelfs nazaaten overgegaan is; weshalven deze Heerlykheid, met den titel van *Baander Heerlykheid*, is bekend geweeſt. Daarna, is deze *Baander Heerlykheid*, van dit geſlachte, vervreemd geworden, en door verkoop menigmaal van Heer verwiſſeld. Het *Slot* zelf betreffende: dit is daarna afgebrand: en weder herſteld, door Heer *Jakob van den Einde*, * die, in 1608; door aankoop Bezitter dezer Heerlykheid was geworden: en, door de volgende Heeren merkelyk verbeeterd. Dit Dorp is het eenige, in dit Eiland, 't welk Steeneſtraaten heeft. De *Kerk* van dit Dorp, welke aan *Johannes* den *Doper* toegeweid was, word gehouden, voor de fraaiſte in eenig Dorp van Zeeland. Zy is vercierd, met verſcheiden *Wapenen* der oude Heeren van *Haamſtede*, die aldaar begraven zyn. Naby dit Dorp, begint een *Trekvaart*; die door *Serooskerke* naar *Zierikzee* loopt.

Met dit *Haamſtede*, was weleer vereenigt, WESTEN-SCHOUWEN: dus genoemd, dewyl 't op den *Weſtlykſten* rand van het Eiland *Schouwen* ligt. Het was in voorige tyden, een der voornaamſte *Vlekken* dezes Eilands: zeer neeringryk, en bloejende, door een ſterke Scheepvaart, en Koophandel. Ook, was die plaats voorzien, van eene bekwaame *Haven*. Dan, deze Haven, in 't begin der XVde Eeuwe, door het Zand wordende toegeſtopt; is alle welvaard dezer plaats verdweenen. Zelfs, werd ze van haare meeſte

de weigering van dien voorſlag, aan van *Vehen* zyde, veelzins de oorſprong was van 't misnoegen tuſſchen hen beiden; welke daarna tot deze feitelykheid is uitgeborſten.

* Dees' *Jakob van den Einde* is dezelve, die in 't *Latyn* die *Chronyk* van *Zeeland* geſchreven heeft.

meeſte Inwooneren verlaten: waardoor de *Kerk*, beneven de daarby ſtaande *Huizen*, door den tyd vervallen en ingeſtort zyn. Van deze eertyds groote en prachtige *Kerk*, is noch overgebleven, een ſtuk van een' dikken *Toren*; die voor de Schepen welke uit de *Noordzee* komen, tot een *Baake* dient. Ook, ſtaan onder het gebied dezer Heerlykheid eenige Boerenwooningen: en, eene *Buitenplaats* MOLENBERG genoemd; behoorende, aan den Ambachts Heer van *Weſten Schouwen*. Op den grond dezer Heerlykheid eindigen de Duinen dezes Eilands; die aldaar zich vereenigen, met den Dyk: en dees' Dyk daar zeer gevaarlyk zynde; heeft men twe inlagen, de éene achter de andere, binnenwaard gemaakt, de eerſten, in 1744, en de twede, in 1748; ten einde, by gevreesde doorbraken of grondbraken, den voortgang van den vloed te ſtuiten.

RENESSE, een Dorp in 't noorderdeel des Eilands, anderhalf uur gaans ten weſten van *Brouwershaven* gelegen, is eene verkorting van den naam *Riedeneſſe*; zo als dezelve eertyds werd uitgeſproken. Door de wandeling word 't, in *Zeeland*, ook RENISSE genoemd: en, moet dus onderſcheiden worden, niet alleen van NISSE, maar ook, van VALKENISSE, SCHERPENISSE en STAVENISSE: alle zeer bekende Dorpen in deze zelve Provincie.

Ooſtwaard van het Dorp, ziet men, het *Slot*, MOERMONT: het Stamhuis en gewoonlyk verblyf der oud Adelyke Heeren van *Reneſſe*; die, aan 't Graaflyk geſlachte van *Holland* en *Zeeland*, zeer na verwand geweeſt zyn, en, behalven deze meer andere *Heerlykheden*, daarom ſtreeks, als HAAMSTEDE, BURCHT, WESTEN SCHOUWEN, en vermoedelyk, ook KOUKERKE, bezeten hebben. De vyfde Heer, uit dit geſlachte, *Jan* van *Reneſſe*, was *Baljuw* van *Zuid Holland*, en, een Heer van groot gezach: dan dees', door den hiervoor genoemden *Witte* van *Holland*, natuurlyken Zoon van Graaf *Floris V*, geſterkt, door *Wolfaart* van *Borſelen*, Heer van *Veere*, by Graaf *Jan* van *Holland*, (hoewel ten onrechte,) verdacht gemaakt, van eene ſaamenzweering tegen hem berokkend te hebben; werden alle deszelfs Heerlyke goederen verbeurd verklaard, en, voor 't meerder deel, aan gemelden Heer *Witte*, ter leen gegeven. Heer *Jan* van *Reneſſe* had wel getracht, tegen de uitvoering van dit vonnis zich te verzetten, en, met 360 zyner onderzaaten, op dit Slot *Moermont* zich begeven, allen toeſtel makende, ter

ver-

verdeediging. Doch, na een beleg van eenige maanden, werd 't, echter, door 's Grave Volk ingenomen, en by die gelegenheid vernield; hoewel, Heer *Jan*, 't gevaar van perſoonlyk in 's Grave handen te vervallen, door de vlucht in tyds ontweken was. De verdere omſtandigheden van dit geval, en de daaruit ontſtaane onluſten, tuſſchen die beiden, worden, door *Smallegange* (*Chron.* van *Zeeland bladz.* 575 en 576.) opgegeven; die ook aanmerkt, dat de nakomelingen van dezen Heer *Jan* van *Reneſſe*, daarna, in de Provincie *Utrecht* zich nedergezet, en, verſcheidene andere Heerlyke goederen, door huwelyken, verkregen hebben. De Heeren van dit *geſlachte*, 't welk, in gemelde Provincie, tot de *Ridderſchap* behoord, behouden noch den ouden *Stamnaam*, van deze Heerlykheid *Reneſſe* ontleend; hoewel, thans geen eigendom daaraan hebbende. De Heer Mr. *Pieter Mogge*, gewezen Regent van *Zierikzee*, die wegens *Zeeland* ter vergadering van Hunne Hoog Mog. was afgevaardigt, was Heer dezer Heeflykheid; deswege ook *Mogge* van RENESSE toegenoemd: na wiens overlyden, in 1756, dezelve gevallen is, op zyne Erfgenaamen. Het *Slot Moermont* is, daarna, weder herſteld, en voortreflyk opgehaald. Het behoord, aan 't geſlachte van *Schuilenburgh*; 't welk mede een gedeelte der *Ambachts Heerlykheid* bezit. De Hervormde Gemeente van *Reneſſe* is, in 't Kerkelyke gekombineerd, met die van 't nabuurig Dorp *Noordwelle*: dus de Predikant beurtelings, dan in de ééne, dan in de andere plaats, den dienſt verricht. Van *Reneſſe*, loopt door *Noordwelle*, en *Serooskerke*, een *Trekvaart*, naar *Zierikzee*.

NOORDWELLE, ligt niet meer dan een half uur gaans zuidooſtwaard van *Reneſſe*: en is een taamlyk goed Dorp.

Zuidwaard van daar, ligt ZUIDWELLE, dat wel eer een Dorp geweeſt is: doch, waarvan de *Kerk* is weggeraakt; zynde niet, dan 't *Kerkhof*, overgebleven. De weinig Boerenwooningen, die zich daarin bevinden, maken ſaamen ééne Buurtſchap.

Beiden *Noord-* en *Zuidwelle* zyn ſaam vereenigt, tot ééne *Heerlykheid*; die met den naam van WELLAND meeſt bekend is: hebbende, voorheen, langen tyd behoord; aan de Heeren van 't oud Adelyk geſlachte van *Serooskerke*; die, ſedert de *Ridderſchap*, in deze Provincie, niet meer in de vergadering van 's Lands Staaten werd aangenomen, van de-

ze

ze Heerlykheid, (gelyk, van meer andere,) zich ontdaan hebben: en, daarna, in de Provincie *Utrecht*, tot de *Ridderſchap* zyn toegelaten.

SEROOSKERKE, by de Zeeuwen *Straaskerke* genoemd, werd ſomwylen mede begrepen onder de *Heerlykheid Weſtland*: dewyl dit Dorp, ten allen tyde, met NOORD- en ZUIDWELLE, onder een' en denzelven *Ambachts Heer*, behoord heeft; hoewel, anderzins, de *Gerechten* dier beiden Heerlykheden van elkander onderſcheiden zyn. Dit SEROOSKERKE in *Schouwen* mag men niet vermengen, met dat ander Dorp in 't Eiland *Walcheren*; 't welk hiervoor is aangemerkt. Beiden zyn ze bezeten, van 't hiervoor gemelde geſlachte van *Tuyll* van *Serooskerke*, in het Sticht van *Utrecht*: hoewel, men twyfeld, in welk dier beiden Dorpen, 't zy in *Schouwen*, 't zy in *Walcheren*, 't eigenlyk *Stambuis* lag, waarvan, deze Heeren hunnen naam ontleend- en waar zy werkelyk hun verblyf genomen hebben, als zy noch in *Zeeland* zich bevonden. Voor dit *Serooskerke* in *Schouwen*, is de meeſte waarſchynlykheid: dewyl de eerſte *Heer*, uit het geſlachte van *Tuyll*, (*'t welk allereerſt uit Gelderland* * oorſpronglyk is,) die in *Zeeland* zich neêrgezet heeft; welke was *Pieter* van *Tuyl*, in 1398, zich door huwelyk verbonden heeft, met *Margaretha* van *Zuidland*, Dochter van Heer *Lodewyk* van *Zuidland*; welke *Heerlykheid*, in SCHOUWEN, allernaaſt by *Serooskerke* gelegen heeft; dan, daarna, door grondbraaken ten eenemaal vergaan is; zo, dat niet dan een klein gedeelte van deszelfs Polder overbleef, het welk den naam en gedachteniſſe daarvan tot heden bewaard. Dit Dorp SEROOSKERKE heeft haare eigen *Kerk* en *Predikant*. In en by dit Dorp, genoegzaam in 't midden des Eilands gelegen, is een laamenloop van verſcheidene *Trekvaarten*; welker één, naar *Zierikzee*, de andere, naar *Brouwershaven*, een derde, naar *Haamſtede*, en een vierde, naar *Reneſſe* loopt.

KOUDEKERKE; mede te onderſcheiden, van een ander Dorp, dat dien zelven naam draagt, in 't Eiland *Walcheren*,

* Naamlyk, uit den *Bommelerwaard*, daar het Dorp TUYL, ſchuins tegen over *Z. Bommel* ligt; 't welk, als eene Heerlykheid, zonder twyfel, door dit geſlacht bezeten is; dat daarvan zyn *eerſten naam* zal hebben aangenomen.

ten, als mede, van *Koudekerke* in *Holland*; word, kortheidshalve, *Koukerk* genoemd. Het was weleer een groot en welvarend Dorp tuſſchen *Serooskerke* en *Burgtſluis*; 't welk altyd behoord heeft, aan de Heeren van *Haamſtede*: doch, heeft lang moeten worſtelen, tegen de Zee; die, door inbraaken, verſcheidene ſtukken van 't Land, 't één na 't ander, heeft afgeſcheurd: zo verre, dat van het Dorp, zelve, thans niets is overgebleven, dan de *Kerktoren*, ſtaande, aan den binnenvoet van den Zeedyk. Dees' Toren, word, op koſten der Stad *Zierikzee*, met voordacht, onderhouden: dewyl hy ten bekwaame *Bake* dient, voor de Zeelieden, om den mond der *Ooſter Schelde*, anders gezegt, den *Roompot*, te konnen vinden, als zy naar *Zierikzee* willen: want, wanneer dees' *Toren* van *Koukerk* gezien word, in eene rechte lyn, met een zeker *Boſchje* van Boomen, by *Burgtſluis*; zo, dat die Toren achter- en als in dit Boſchje, zich vertoond; hun dit by dage ten ſein ſtrekt, om veilig te mogen inlopen: gelyk, by nacht, ten zelven einde gemaakt zyn, twe *Vuurholten*, zynde gemetzelde Haartſteden, op de weſtelykſte Duinen van *Schouwen*; welker vuuren, desgelyks, in éene lyn geplaatſt, zich niet anders dan één enkel vuur, vertoonen moeten, om te konnen weeten, dat men recht voor den *Roompot* is. Een gedeelte van den *Polder*, waarin verſcheiden Huizen liggen, behoud noch den titel van een *Heerlykheid*.

In het Kwartier, genoemd het OOSTER VIERDEDEEL zyn de volgende *plaatzen*:

ELKERZEE is het éénig *Kerkdorp*, dat daarin thans word aangetroffen; een uur gaans ten zuidweſten van *Brouwershaven*: een goed Dorp; welks Kerk in 1742 geheel vernieuwd is. De *Ambachts Heerlykheid* heeft reeds voor langen tyd behoord, aan de Familie van de *Witte* woonende te *Zierikzee*. Naby dit Dorp, liggen drie *Vliedbergen*. En, een vierdedeel uur gaans, van daar ten noorden, nader by de Zee, ziet men noch eenige overblyfzelen van 't Klooſter BETHLEHEM, of *Bellem*; dat eertyds zeer vermaard geweeſt, maar, nu vervallen is.

Met deze Heerlykheid, is verknocht, de Buurtſchap SCHAARENDYKE, (*Schaarendike*,) aan den ſtroom *Grevelingen*; aldaar, het *Gat* van *Brouwershaven*, genoemd: gelyk ook,

ook, de daar woonende Ledemaaten der Gemeente onder het opzicht ſtaan, van den Predikant van *Elkerzee*, van *Schaarendyke*, loopt, door *Elkerzee*, een *Trekvaart* naar *Zierikzee*.

Alle de overige zyn mede, enkele *Buurtſchappen*.

ELLEMEET, tuſſchen *Elkerzee* en *Serooskerke*, plagt, weleer, een aanzienlyk *Dorp* te wezen: welks *Kerk*, geduurende de binnenlandſche beroerten, onder de Spaanſche Regeering, om verre gehaald, en, nooit weder herſteld geworden is. Eenigiyk, is het *Kerkhof* daarvan overgebleven. De *Huizen* dezer Heerlykheid zyn, hier en ginds, verre van elkander verſtrooid. Deze Heerlykheid heeft een' geruimen tyd behoord, aan de Familie van *de Jonge*, te *Zierikzee*: en, in 't byzonder, aan de Heer *Kornelis* de *Jonge* van *Ellemeet*, gewezen Ontfanger Generaal der Vereenigde Nederlanden; door wiens Dochter, *Kornelia Maria*, de *Jonge van Ellemeet*, met den Heer *Adolf Julius*, Baron van *Huffel*, gewezen Landdroſt van *Zalland* in *Overyſſel*, dezelve tot dit geſlachte overgegaan is. In deze Heerlykheid, naby het *Kerkhof*, ligt een zogenoemde *Vliedberg*.

In 't noorderdeel van het grondgebied dezer Heerlykheid, ligt de Buurtſchap: OUDENDYK; * die redelyk dicht bebouwd is: en, in zo verre, als het *Dorp* van *Ellemeet*, mag worden aangemerkt: des te meer, dewyl aldaar ſtaat, het *Raadhuis* dezer Heerlykheid. Van deze Buurtſchap, is een *Trekvaart* naar *Zierikzee* gegraven.

In de nabuurſchap van *Brouwershaven*, liggen meer ſoortgelyke *Ambachts Heerlykheden*, die geene *Kerkdorpen* zyn: naamlyk, LOOPERS KAPELLE; 't welk men, met *Lopiker-Kapelle* in de Provincie *Utrecht*, niet moet vermengen: voorts: KLAAS-KINDERKERKE: BRYDORPE: (by verkorting, *Briepe*:) en DUIVENDYKE: (*Duivendike*,) van alle welke, niet, dan de *Kerkhoven*, ter begraving der Lyken dienende, overgebleven, dan, de *Kerken* zelve, 't zy door ouderdom vervallen, 't zy, in de Spaanſche tyden, door 't Krygsvolk vernield zyn. Het laatſtgenoemde, naamlyk, DUIVENDYKE, is aanmerkelyk, wegens de Geboorteplaats van *Petrus Cunerus*, één der nieuwe Biſſchoppen, in 1560, in de Ne-

* Deze Buurt niet te verwarren, met het Dorp *Oudendyk*, in het *Noorder Kwartier* van *Holland* naby *Alkmaar*, gelegen.

Nederlanden, door Paus *Pius IV* aangeſteld; wiens zetel was, te *Leeuwaarden*; welken, Hy niet voor den jare 1570 dadelyk beklom. De Ambachts Heerlykheden zyn, in gemelde Buurtſchappen, onder veelen gedeeld: doch, derzelver voornaamſte Bezitters zyn de *Regenten*, der Steden, ZIERIKZEE en BROUWERSHAVEN. Het *Krimineel* (*lyf-* en *bals-ſtraffyk*) Rechtsgebied ſtaat, in de twe eerſtgemelde, gelyk in alle de Dorpen dezes Eilands, aan den Baljuw en Schepenen van *Zierikzee*: maar, ten aanzien van BRYDORPE en DUIVENDYKE, is tuſſchen de beiden gemelde Steden een verſchil; 't welk voor den Hoogen Raad betrokken, maar noch niet is uitgewezen.

Het ZUIDER VIERDEDEEL vervat mede, ſommige *Ambachts Heerlykheden*.

KERKWERVE, is 't éénig daarin overgebleven *Kerkdorp*, liggende, omtrent een uur gaans, ten noorden van *Zierikzee*. Een oud Adelyk Zeeuwſch geſlachte, aan 't welk deze Heerlykheid eertyds behoord heeft, voerde, naar derzelve, den titel van *Kerkwerve*; en had zyn verblyf, op een *Slot*, WERVE, * ooſtwaard van 't Dorp gelegen; waarvan het Dorp zyn naam ontleend heeft: 't welk daarna in eene Boerenwooning veranderd is. In 1575, is dit Dorp, door de Spaanſchen, geduurende 't beleg van *Zierikzee*, moedwillig in Brand geſtooken, en byna ten eenemaal vernield.

NIEUWERKERK, in *Schouwen* toegenoemd, ter onderſcheiding van *Nieuwerkerk*, in *Duivelland*, en meer andere Dorpen dezes zelven naams, ligt een half uur noordweſtwaard van *Kerkwerve*; met welker Gemeente, die van *Nieuwerkerk* vereenigt is.

'Er word, echter, te *Nieuwerkerk*, geen openbaare dienſt gedaan: dewyl de *Kerk* is weggemaakt; waarvan niet dan de Toren is overgebleven. Onder het Rechtsgebied dezer Heerlykheid, ſtaat een *Roomſch Kerkhuis*: het éénig in 't Eiland; (behalven in Zierikzee;) doch, 't welk zelden gebruikt

* Dit Slot *Werve* niet te vermengen, met 't Slot WERVE, noch, met OOSTWERVE; beiden in *Holland*, naby *'s Hage* gelegen.

drukt word: dewyl, de *Roomsgezinden*, van geheel *Schouwen*, gelyk ook van *Duiveland*, hunnen gewoonlyken Godsdienst binnen de Stad Zierikzee verrichten.

Van RENGERSKERKE, (eigenlyk *Reinierskerke*,) voorheen een goed *Kerkdorp*, is, ſedert 1662, toen de meeſte Huizen, beneven de Kerk, door een inbrake wegſpoelden, weinig overgebleven: immers, niet meer, dan een klein gedeelte van den *Polder*; die noch den naam van *Rangerskerke* behouden heeft.

Het POORTAMPT is 't *vierde Diſtrict*, in welke het eigenlyke *Schouwen* is afgedeeld: beſlaande al het *Ommeland* der Stad *Zierikzee*; hebbende omtrent drie en half uur gaans, in 't rond. Het word dus genoemd: dewyl deszelfs *Ingezetenen* het *Poortrecht* der Stad genieten: gelyk ook, de Magiſtraat der gemelde Stad, over het zelve, zo wel het *Civiel*- dan het *Krimineel* recht oefenen.

In dit *Diſtrict*, lagen weleer de Dorpen BORREDAMME, WELDAMME en ZUIDKERK: de *gehuchte*, HEER ARENDSHAVEN: LAUWENDORP, en meer andere; die door de Zee weggeſpoeld zyn.

De *drie Heerlykheden*, ZONNEMARE, DREISCHOR en NOORDGOUWE beſloegen, eertyds (gelyk hiervoor is aangemerkt,) een *Eiland* op zich zelve; het welk, naar 't eerſtgemelde Dorp, met den naam van SONNEMAERE, éénigiyk bekend was: dan, door verloop der ſtroomen, was 't, aan de weſtzyde, zo verre aangewaſſen, dat 't, aan 't Eiland *Schouwen*, zich begon te hechten: weshalven, 't daarmede onder éene bedykinge gebracht werd.

En, uit deze voorige afgezonderdheid, van 't Eiland *Schouwen*, is noch oorſpronglyk, dat 't *Hoog Rechtsgebied*, over deze Dorpen, niet,

gelyk in 't eigenlyk gezegde *Schouwen*, aan den *Baljuw* van *Zierikzee* onderhoorig-, maar, als een afzonderlyk *Baljuwſchap*, den *Rentmeeſter*, *Beoofter Schelde*, aan bevolen is, naar wiens eiſch, de *Schepenen* van *Zierikzee*, in hoedanigheid, als 's *Gravenmannen*, het vonnis vellen. Dees' Baljuw is thans, de Heer Mr. *Andries Heshuizen*, Heer van *Dreiſchor*.

ZONNEMARE, is 't noordelykſte der drie gemelde Dorpen; liggende twe kleine uuren gaans, noordwaard van *Zierikzee:* en word gehouden, voor een der oudſte Dorpen van *Zeeland*. Het *Wapen* dezer Heerlykheid, verbeeldende eene gulde *Zon*, boven de *Zeebaaren* opreizende, doeld op deszelfs naam: en, geeft niet onduidelyk te verſtaan, dat die naam, eertyds, *Zonnemere*, (zo veel gezegt, als *Zonne-zee*,) zal uitgeſproken zyn: en, wellicht, daarvan ontleend, dat men, eertyds, al wat ooſtwaard van dit Dorp lag, zo verre 't gezicht reikte, enkel *Zee* zynde; men de *Zon*, als uit de Zee zag opgaan. Dit Dorp heeft, zyne eigen Kerk, en Predikant; onder wiens opzicht ook geſteld zyn, de Ledematen van NIEUW BOMONENEDE; welk gehucht rakende daarby ligt, zynde niet, dan door een *dwarsdyk*, daarvan geſcheiden.

DREISCHOR, het ander Dorp, ligt een groot half uur gaans, zuidooſtwaard van *Zonnemare:* en zou, naar 't gemeen gevoelen, zyn naam ontleend hebben, van *drie Schorren*, waaruit, de grond van dit Dorp, voor de bedyking beſtond; welke daarna, binnen éénen Dyk, beſloten werden. Het is een taamlyk fraai en groot Dorp. De Kerk is vercierd, met eene fraaje *Graftombe* der Familie van *Ockerſe;* aan welke deze Heerlykheid, ſedert 1705, door aankoop, uit de Graaflykheid van *Zeeland*, behoord heeft: waarna, zy gekomen is, aan den Heer Mr. *Pieter Mogge van Reneſſe:* en, na deszelfs overlyden, aan den Heer Mr. *Andries Heshuizen*, Rentmeeſter en *Baljuw* van *Beoofter Schelde*. Zuidwaard, van dit Dorp, ſtaat 't Slot WINDENBURG; behoorende, aan den Heer dezer Heerlykheid. Uit deze Heerlykheid, vaard men by 't *Nieuwe Veir*, over den ſtroom, de *Grevelinge*, naar 't Eiland *Over-vlakkée*.

NOORD GOUWEN, het derde Dorp van dit Diſtrict, ligt weſt-

weſtwaard van *Dreiſchor*, en, byna rechtſtreeks, ten noorden van *Zierikzee*, waarvan 't, niet meer dan één uur gaans, verwyderd is; hebbende gemeenſchap, met deze Stad, door een' weg, zo wel, in den Winter- als Zomertyd, bruikbaar. Daarom, is deze Heerlykheid vervuld, met menigte vermakelyke Buitenplaatzen, meeſt behoorende, aan aanzienlyke luiden dezer Stad; die 's Zomers aldaar zich onthouden. Onder dezelve, is mede 't oud Slot, de PORTERE; allernaaſt by 't Dorp: 't Stamhuis der Adelyke Heeren dezes naams. De andere zyn: TORENHOF: 't Hof ROZEGAARD: 't Hof RUSTENBURG: de KATTE: de HAAN: BLYKZICHT enz. Eertyds ſtond, by *Noord Gouwen*, een *Karthuizer Klooſter*, ZION, of de *Berg Zion*, genoemd; waarvan de Ringmuur, binnen welken den Hof beſloten was, noch ſtaande gebleven is. Deszelfs goederen zyn, ten tyde der *Reformatie*, ten voordeele van het Geeſtlyk Komptoir, in beſlag genomen. De Ambachts Heerlykheid is, onder verſcheidene Heeren verdeeld.

Het *Eiland* DUIVELAND ligt ooſtwaard, van *Sthouwen*; waarvan 't, éénigiyk, door een ſmallen ſtroom, 't *Dykwater* genoemd, word afgezonderd. Men meend, dat 't dien naam zou gekregen hebben, van de *Duiven*: die aldaar, in grooter menigte dan elders, eertyds, te vinden waren.

Dit Eiland heeft met de andere *Zeeuwſche Eilanden*, menigmaal moeten deelen, in de rampen, door de *watervloeden* veroorzaakt; inzonderheid, door den zogenoemden *S. Felix vloed*, den 5 *November* 1530 en, door dien van 1532: waarvan 't gevolg was, dat dit Eiland, door den tyd, langs hoe meer is afgenomen. Thans is 't, omtrent vyf uuren gaans, in zyn geheelen omtrek.

Dit *Duiveland* heeft, een reeks van jaren, onder den titel van éene *algemeene* Ambachts Heerlykheid, één der goederen uitgemaakt, die 't

Huis van *Borſelen*, in *Zeeland*, was bezittende. Zelfs werd het zelve, in 1407, door den Hertog *Willem* van *Beieren*, tot eene *Hooge Heerlykheid* verklaard, met toewyzing van veele voorrechten: daaronder, ook, de begeevring van alle de daarin openvallende bedieningen. Door de meermaals gemelde *Anna* van *Borſelen* van der *Veere*, kwam deze Heerlykheid, wegens haar huwelyk, aan het geſlacht van (*Baſtaard*) *Bourgonje*: en wel, eerſt, op haaren Zoon, *Adolf*, by haaren eerſten gemaal, den Heer *Philips* van *Bourgonje*, Heer van *Beveren*, verwekt: en van dezen, op deszelfs Zoon, den Heer *Maximiliaan* van *Bourgonje*. En, dees' *Maximiliaan*, veele ſchulden nalatende; zyn alle deszelfs Heerlyke goederen, ter voldoening der Schuldeiſcheren, verkocht; daaronder, ook deze Heerlykheid *Duiveland*: met die verandering, echter, dat dezelve, toen, in verſcheidene *byzondere Heerlykheden*, zyn geſplitſt geworden. Het voornaamſte gedeelte daarvan, bekend, met den naam der VIER BANNEN, of *Gerechtsbannen*, is, in 1566, door de Regenten van *Zierikzee*, voor hunne Stad, gekocht: aan welke, dezelve gebleven zyn, tot 1725: wanneer, zy weder verkocht zyn, aan Vrouwe, de Weduwe van den Heer Borgemeeſter *Joh. van der Mandere*, van *Vliſſingen*. Deze *vier Bannen* zyn: NIEUWERKERK: OUDERKERK: KAPELLE: en BOTLAND. De overige zyn, aan andere perſoonen, verkocht.

Hier komen in aanmerking, de VIER BANNEN van *Duiveland*; welker Polder, 't *eerſt*, bedykt en bewoond geworden is. Daarin liggen:

NIEUWERKERK: een fraai Dorp, omtrent in 't midden des El-

Bilands, één uur gaans ooſtwaard van *Ziertkzee*, gelegen. Het word, *Nieuwerkerk* in *Duiveland*, toegenoemd; ter onderſcheiding van veele andere Dorpen dezes zelven naams *. Zuidwaard van 't Dorp, ligt 't HEERE HUIS van *Nieuwerkerk*: in 't welk, de *Hooge Vierſchaar*, over de vier Gerechtsbannen, door *Baljuw* en *Schepenen* geſpannen word.

OUDERKERK, (*Ouwerkerk*,) mede, in *Duiveland* toegenoemd, ter onderſcheiding, van de andere Dorpen, die dien zelven naam dragen † ligt een klein uur gaans, ten zuiden van *Nieuwerkerk*, en, naby 't water, de *Keten*. Dit is ook, een fraai Dorp.

Tot *Ouderkerk*, behoord de Buurtſchap VIANEN: welke men, van de Stad *Vianen*, in *Holland*, te onderſcheiden heeft. Aldaar, is de *Sluis*, door welke, het overtollig water der *Vierbannen* zyn ontlaſting heeft: als mede, een voornaam *Veir*; waar men, over het water de *Keten*, naar *Staveniſſe* vaart.

KAPELLE, desgelyks te onderſcheiden, van veele Dorpen dezes naams, § met de omſchryving, van *Kapelle* in *Duiveland*; is thans geen *Kerkdorp*: dewyl de *Kerk*, of liever *Kapelle*, die daar weleer geſtaan, en aan die plaats haaren naam gegeven heeft, weggeraakt is; zynde alleen 't *Kerkhof* overgebleven. De weinige Inwooneren begeven zich ter oefening van den Godsdienſt, naar 't naaſtby gelegen Dorp *Nieuwerkerk*.

BOTLAND is de vierde der *Gerechtsbannen* van *Duiveland*: en, eene Heerlykheid, welke in die van *Nieuwerkerk* genoegzaam is ingeſloten. Deze heeft ook geen Kerk. 'Er was, eertyds, in *Zeeland*, een oud *Adelyk geſlacht*, 't welk naar deze Heerlykheid benoemd werd.

De

* Niet alleen, naamlyk, van NIEUWERKERK, in *Schouwen*; 't welk hiervoor is aangemerkt: maar ook, van NIEUWERKERK aan den *Yſſel* in *Holland*: ook van NIEUWKERK, in *Gelderland*: van NYKERK enz.

† Als OUDERKERK, aan den *Yſſel*: OUDKERK, aan den Amſtel: OUDKERK enz.

§ Deze Dorpen, *Kapelle* genoemd, zyn zeer menigvuldig: en, reeds dikwyls voorgekomen.

De drie overige Dorpen van *Duiveland*, zyn mede alle *Hooge Heerlykheden*, elk op zich zelve: en, liggen, in eenen afzonderlyken Polder, later dan de voorige bedykt, en daarom, door een *Binnendyk*, (die eertyds deszelfs *Buitendyk* geweeſt is,) van den Polder der *vier Bannen*, word afgeſloten. Hier, ontmoet men:

Oosterland, * een half uur gaans ooſtelyker, dan *Nieuwerkerk*, is een der grootſte Volkrykſte en vermakelykſte Dorpen dezes Eilands: hebbende, te midden, een ruim marktveld, waarop verſcheiden wegen aanlopen. Van de *Kerk*, is eenigſyk 't *Choor* in wezen; zynde 't Schip der Kerk vermoedelyk door Brand, weggeraakt. Op dit Choor, dat een groote ruimte heeft, ziet men de fraaje begraafplaats, van 't geſlachte der laatſt overleden *Vrouwe* dezer Hooge Heerlykheid, *Zuzanna Maria Loncq*, weduwe van den Heer, Mr. *Job. Cau*, Borgemeeſter van *Zierikzee;* welke Vrouw veele dingen, tot verbeetering van dit Dorp, toegebracht heeft. De *Toren* der Kerk heeft, geen ſpits, maar een enkel Dak: waardoor, dezelve ſchynt tot een enkel Klokkenhuis in gericht geweeſt te zyn. Aan de zuidzyde van 't Dorp, ſtaat het fraai *Heerenhuis*, 't Slot van *Ooſterland* genoemd, in zyne Grachten en Vyvers beſloten, en met aangenaame Plantagien, omringt. Van dit Dorp loopt, zuidwaard naar *Vianen*, eene breede uitwatering, de *Geul* genoemd; die te gelyk tot een Trekvaart dient.

Aan 't einde dezer Trekvaart, naby *Vianen*, is noch te zien, een overgebleven ſtuk muurs van 't oud en vervallen Slot, Oosterstein; 't welk, met deszelfs Ommeland, den titel eener *Heerlykheid* heeft.

's Heer Jansland, of, *Sir Jansland*, ligt ten noorden van *Ooſterland*, aan den ſtroom, de *Grevelinge;* welke *Duiveland*, van *Over-vlakkée*, afſcheid. Dit is een klein, doch, vermakelyk Dorp: en, Hooge Heerlykheid; die ſedert veele jaren, en noch, door de Heeren of Vrouwen van *Ooſterland*, be-

* Dit Dorp te onderſcheiden, van *Ooſterland*, op *Texel*, en, van *Ooſterland*, op *Wieringen*.

bezeten word. De *Polder* dezer Heerlykheid word ook, NIEUW DREISCHOR, geheten.

BRUINISSE ligt, op den Ooſtelykſtenhoek van *Duiveland:* en word, om die reden, veelal OOST DUIVELAND genoemd. Dit Dorp is zeer aanzienlyk en Volkryk. Men heeft, aldaar, een *Veir* naar *Over-vlakkée:* en, één, naar *Steenbergen.* Zuidwaard van het Dorp ligt het Heeren Huis; 't HOF van *Bruiniſſe*, genoemd: 't welk, met zynen Tuinen en Wandeldreven, een deftig aanzien heeft. In een der Kreeken, by dit Dorp, de *Bruintjes Kreek* genoemd, is, in 1682, door een Viſſcher van *S. Anneland*, een Walviſch van 50 voeten lang gevangen: van welke, noch heden, eene ribbe hangt, voor de Beurs van dit Dorp.

Eene vierdedeel uur gaans zuidwaard van *Bruiniſſe*, ziet men de *Buurtſchap* 'T ZYPE; (*Zipe*) dus genoemd, naar 't verbyſtroomend water, de *Zype*; 't welk aldaar zeer ſmal is. Deze ſtroom, de *Zype*, is 't éénig *Vaarwater*, 't welk den weg opend, voor alle de Schepen, die, tuſſchen *Zeeland* en *Holland*, heen en weervaaren. Daardoor, is dezelve zeer Schipryk. Om die reden, is aldaar een *Admiraliteits Huis*; 't welk bewoond word, door een' Kommies; die zeven Sloeproejers onder zich heeft; welke, alle de Schepen, uit *Holland* hier langs, naar *Brabant* en *Vlaanderen* willende, viſiteeren; die aldaar, van zekere goederen, de uitgaande rechten betaalen moeten. By dit Huis is eene *Battery*, met eenige ſtukken Kanon beplant; ten einde, in gevalle van tegenſtand, gebruikt te konnen worden: gelyk, hier ook, door dit middel, in tyd van Oorlog, den doortocht, aan Vyandelyke Schepen, zou konnen betwiſten. Dewyl deze Buurtſchap, niet meer dan twe uuren gaans van *Zierikzee* ligt, en, tuſſchen die beiden, altyd een bekwaame Reiweg is; begeven de Inwooneren der gemelde Stad, in den Zomertyd, veeltyds, zich derwaard, om aan dezen vermakelyken en levendigen oord, een uitſpanning te nemen.

Ook zyn aldaar te huuren, *Wagens* en *Chaiſen*, waarvan, die, uit *Brabant*, te Land naar *Zierikzee* willen, zich bedienen: gelyk ook, die te Scheep tot daar genaderd, wanneer zy, 't gety hun tegen zynde, te water niet verder konnen vorderen, die zelve gelegenheid waarnemen, om de reize ſpoedig naar *Zierikzee* voorttezetten. Tuſſchen *Bruiniſſe* en *'t Zype*, ſtaan twe *Lantaarnen*, ten dienſte der

Schepen, die 's nachts uit *Holland* varende, daardoor, den mond der *Zype* konnen vinden.

Het *Eiland Ter.* THOOLEN is het uiterſte der Zeeuwſche Eilanden, ten ooſten. Voor een gedeelte grenſt 't aldaar, aan *Brabant;* waarvan 't te gelyk gedeeltelyk word afgeſcheiden, door de Rivier de *Eendracht* of *Eendrecht*, die langs de Stad *Thoolen* loopt. Ten weſten, ſchiet het voort, met een ſtompen hoek, tuſſchen de Eilanden *Zuid Beveland* en *Duiveland:* wordende, van 't eerſte, gelyk ook, van de Eilanden *Wolphaartsdyk* en *Noord Beveland*, afgezonderd, door de *Ooſter Schelde;* die daar zeer wyd is: en, van *Duiveland*, door 't water de *Keeten;* dus genoemd, naar de menigte der *Zoutkeeten*, die eertyds, in de nabuurſchap van *Vianen*, langs de kuſt van Duiveland, gevonden werden. Ten noorden heeft 't, verſcheiden, noch onbedykte *Schorren*, die dit Eiland afzonderen, van *Filipland.*

Dit Eiland zal niet veel min, dan acht uuren gaans, in zyn' omtrek hebben. De grond geſteldheid is, neven-, zo niet boven de andere Zeeuwſche Eilanden, vruchtbaar en vermakelyk. En, deszelfs Landeryen, ſchat men van des te meer waarde: dewyl, zy min bezwaard zyn, met *Dyklaſten:* en, de Dyken, hebbende niet zo veel te lyden, van den ſlag van 't water, dan die der andere Eilanden, daarom, met mindere koſten konnen onderhouden worden.

In de *Dorpen* dezes Eilands, (alleenlyk, de *Hooge Heerlykheden* uitgezonderd,) word 't Hoog Rechtsgebied, in lyfs- en halsſtraflyke misdaden, ge-

geoefend, door den Baljuw van *Beoosten Schelde*: gelyk ook, in 't nabuurig Eiland FILIPLAND. Ten aanzien van het Kerklyk beſtuur, zyn de negen Predikanten dezes Eilands vereenigt, met die der Stad en Markgraafſchap *Bergen* op *Zoom*; welke, daarom, de *Klaſſis* van THOOLEN en BERGEN op ZOOM genoemd word; 't welk tot de Provincie *Brabant* behoord: weshalven, de ſtandplaatzen dezer *Klaſſis* onderſcheiden worden, in die, welke behooren, tot den *Zeeuwſchen*-, en, die tot den *Brabantſchen Ring*. Aanmerk hier, de volgende plaatzen:

S. MAARTENSDYK, * (kortheidshalve, *Smeersdyk*,) is geen Dorp, maar eene zogenoemde *Smalle Stad* van *Zeeland*: twe uuren gaans weſtwaard van *Thoolen*, aan eene Haven, die haar, ter lengte van een half uur gaans, gemeenſchap doed hebben, met de *Ooſter Schelde*. Die plaats is redelyk groot en welbebouwd: hebbende, eene bynae ronde gedaante. Zy is binnen een Wal en Gracht beſloten geweeſt: van welke, de overblyfzelen noch te zien zyn. De *naam* is van den *H. Maarten*, (*Martinus*,) gewezen Biſſchop van *Tours*, ontleend, den Patroonder Biſſchoplyke Kathedraale Kerk van *Utrecht*; aan welke de Kerk dezer Smalle Stad onderhoorig is, en, om die reden, aan dien zelven *Heiligen*, toegewyd geweeſt is. Die *Kerk* is een fraai Gebouw, en, heeft een cierlyken *Toren*, met een Klokkenſpel voorzien. De Gemeente word bediend, door éénen Predikant.

In vroege tyden, heeft deze Hooge Heerlykheid behoord, aan het oud Adelyk Zeeuwſch geſlachte van *Borſelen*. De eerſte Heer van dit zelve geſlachte, die deze Heerlykheid bezat, was *Frank I* van *Borſelen*, de vierde en jongſte Zoon, van dien *Wolfaart* van *Borſelen*, Heer van *Veere*, die, in 1298, zo ongelukkig te *Delft*, aan zyn einde gekomen is.

Deez'

* Er is een ander Dorp MAARTENSDYK, in de Provincie *Utrecht*; 't welk, van deze Stad, moet onderſcheiden worden.

Dees' Heer had, dien Polder, de eerſte bedykt; waarin, hy de *Stad S. Maartensdyk*, beneven 't daarby ſtaande *Slot*, geſticht heeft. Van *Frank I* is de Heerlykheid overgegaan, tot zyn' Zoon, *Floris* van *Borſelen:* en van dezen, op zyn Zoon *Frank II*; dezelve, die, met de Gravinne *Jakoba*, is gehuwd geweeſt. Dees' *Frank* van *Borſelen*, Graaf van *Oosterzant* of *Oosterhant*, zonder wettige lyferven overlydende, heeft *S. Maartensdyk*, by uiterſten wille, vermaakt, aan zyner Zuſters Zoon (of Kleinzoon,) *Jasper* van *Kuilenburg*; wiens Dochter, dezelve door haar huwelyk, met Heer *Floris* van *Egmond*, tot 't geſlacht van *Egmond* overbracht. *Maximiliaan* van *Egmond*, Graaf van *Buuren*, eene eenige Dochter, *Anna*, nalatende, die zich in 't huwelyk begaf, met Prins WILLEM I, van ORANJE, kwam, daardoor, deze Heerlykheid, beneven veele andere, aan dit *Vorſtelyk Huis*. Prins FILIPS, uit dit eerſte huwelyk van Prins *Willem*, geſproten, erfde dus deze Heerlykheid: en, werd zelfs, alhoewel hy van de Hooge School te *Leuven* vervoerd werd naar *Spanje*, wegens deze Heerlykheid, verheven tot *Eerſten Edelen* van *Zeeland*; wordende, in zyne afwezenheid, verjegenwoordigt, door Heer *Maximiliaan* van *Bourgonje*. En, dees' *Filips* in *Spanje* zonder Kinderen overlydende; vermaakte dezelve, by Teſtament, aan zynen oudſten halven Broeder, Prins MAURITS van *Oranje*: van wien deze Heerlykheid, door wettige Erfopvolging, is neêrgedaald, op zyne jegenwoordige Doorl. Hoogheid Prins WILLEM V Neêrlands *Erfſtadhouder*.

Het Kaſteel, 't welk een weinig benoorden de Stad, ſtaat, is zeer fraai: en word, 't HOF van *S. Maartensdyk*, geheeten: 't welk mede, aan zyne *Doorl. Hoogheid*, behoord, en bewoond word, door Hoogſt Deszelfs *Drosſaart*; die, te gelyk *Rentmeeſter* der Domeinen dezer Heerlykheid is, en, in de eerſtgemelde hoedanigheid, aldaar, het Kriminéel Rechtsgebied oefend. De overige Leden der *Regeering* dezer plaats zyn, twe *Borgemeeſteren*, acht *Schepenen*, den *Schout* en *Sekretaris*.

SCHERPENISSE is een groot en aanzienlyk Dorp, ſchuins tegen over *S. Maartensdyk*, een groot vierdedeel uur gaans, oostwaard van daar: aan de overzyde van 't water de *Pluimpot*; 't welk, voor die plaats, tot een *Haven* diend. Het is een Hooge Heerlykheid, behoorende mede, aan zyne DOORLUCHTIGE HOOGHEID, den Heer PRINS ERFSTADHOUDER.

DER. De *Drossaart* van *S. Maartensdyk* oefend, aldaar, het Hoog Rechtsgebied.

WESTKERKE, naby *Scherpenisse* gelegen, is een klein Dorpje: en, heeft wel een *Kerk*, maar in welke geen Dienst gedaan word: weshalven, de Gereformeerde Ingezetenen, te *Scherpenisse*, hunnen Godsdienst vieren. Zuidwaard van dit Dorp, aan den mond van het water de *Pluimpot*, is een *Wachthuis*, en daarby een voornaam *Veir*, over de *Ooster Schelde*, naar *Yerzikendamme*, in *Zuid Beveland*.

POORTVLIET, is eene Ambachts Heerlykheid van een' wyden omtrek; waarvan 't eigenlyk Dorp, een half uur gaans, ten ooften van *Scherpenisse*, ligt. Dicht by de Kerk, is een *Vliedberg*. Deze Heerlykheid heeft weleer behoord, aan den Heer *Adolf Julius*, Baron van *Huffel* tot *Verburg*, Landdrost van *Salland*; zynde hem aanbehuwelykt, door zyne *Gemalinne*, eene Dochter van den Heer *Korn. de Jonge van Ellemeet:* na wiens overlyden, dezelve gemeenzaamlyk gekocht is, en thans bezeten word, door de Heeren *Gaaswyk*, Baljuw van *Vrybergen*, en *Jos. de Jongh*, Sekretaris van *Scherpenisse*.

OUD VOSMAAR en NIEUW VOSMAAR zyn twe Dorpen, die in elkanders gezicht liggen, en, eeniglyk, door de Rivier de *Eendracht*, van elkander geſcheiden worden. OUD VOSMAAR ligt, binnen- maar NIEUW VOSMAAR, buiten 't *Eiland*, op de grenzen van *Brabant*. In 't laatſtgenoemde Dorp, woonen daarom veele *Roomsgezinden*; anders in geheel *Zeeland* ongewoon. Uit het ſpreekend Wapen dezer Dorpen, beſtaande, in een *Vos*, die ter halver lyve door een meir zwemd, mag men opmaken, dat de naam voorheen, VOSMEER, of VOSSEMEER, uitgeſproken zy. Aldaar, is een bekend *Veir* over de *Eendracht*; dat veel gebruikt word, van die uit *Brabant*, over *Steenbergen*, te Land naar *Zeeland* reizen. Beiden maken ze ſaamen uit, één *Hooge Heerlykheid:* dan, dezelve is onder veele Heeren gedeeld; gelyk zy ook beiden één en dezelven *Baljuw*, en *Rentmeeſter* met elkander gemeen hebben.

Dicht by *Oud Vosmaar*, aan de Schorren van *Philipland*, is de Hooge Heerlykheid *Vryberghe*; die in een kleinen Polder beſtaat; geen Kerk, noch Predikant hebbende.

S. ANNELAND ligt in 't noorder deel des Eilands, tegen over *Philipland*, aan een der Kreeken, die 't water de *Zype* vereenigen, met de Rivier de *Eendracht*. Daar is eene bekwaame *Haven*; die dit Dorp gemeenſchap geeft met de-

ze

ze Kreek, die de *Krabbenkreek* genoemd word. Daardoor, hebben de Inwooneren van dit Dorp bekwaame gelegenheid, om de vruchten dezes Eilands naar *Holland*, en elders te vervoeren. Ook word deze *Haven*, door de verby vaarende Schepen, by harde stormwinden, niet zelden bezocht. Het *Dorp* ligt zeer vermakelyk; hebbende, onder andere, eene lange straat, op de Kerk aanlopende, welker Huizen ter wederzyde rakende aan elkander staan. De *Kerk* is een fraai Kruisgebouw, uit 't midden van welks dak een spitze Toren opreist. De *Hervormde Gemeente* bestaat uit omtrent 300 *Lidmaten*. De Ambachts Heerlykheid behoord thans, aan Vrouwe *Philippina Huigens*, Vrouwe van *Zeelhem*, Douariere van Wylen, den Heer Baron van *Wassenaar*.

Stavenisse, is 't uiterst Dorp dezes Eilands, in 't westen, omtrent vier uuren gaans, ten noordwesten van ter *Thoolen*, gelegen, aan eene lange *Haven*, die zich vereenigt, met den stroom de *Keeten*. Ook is daar een *Veir*, staar *Vianen in Duivéland*. Voortyds, oefende de Heer dezer Heerlykheid, door zynen Baljuw, aldaar 't Hoog Rechtsgebied: 't welk daarna, aan den Rentmeester *Bevoster Schelle*, is verleend. Een geruimen tyd, heeft deze Heerlykheid behoord aan 't Graflyk Huis van *Flodorp Wartensleben*: voor 't welk, een cierlyk Familie-Grafstede in de Kerk is opgerecht. Deze Graven bezaten mede, het Slot van *Stavenisse*, staande naby het Dorp, en, eertyds gesticht, door den Heer *Hieronymus* van *Tuyll* van *Serooskerke*, toen Heer van *Stavenisse*. Dan, voor weinige jaren, is deze Heerlykheid verkocht, aan drie verscheidene Heeren: naamlyk, den Baljuw de *Klerk*: den Sekretaris van der *Lek*: en, *Willem Breekpot* Prokureur, woonende te *Zierikzee*.

Noordwaard van 't Eiland ter *Thoolen*, ligt 't klein *Eiland* PHILIPLAND, of *S. Philips-land*: 't welk door twe ruime en diepe Kreeken, van 't Eiland *Thoolen*, afgescheiden word. Dit Eiland is veel maalen overstroomd geweest, en weder droog gemaalen: en wel, laatst in 1645; voor welken tyd, het met de Zee gemeen gelegen had, al sedert die groote overstrooming van 1532, welke genoegzaam geheel *Zeeland* deed ondervloeijen.

Het

Het hedendaags is, echter, van veel kleinder begrip, dan 't voorig Eiland was geweest, sedert de eerste bedyking van 1496, door *Philips* Bastaard van *Bourgonje*, die, niet zo zeer, ter eere van zich zelven, dan wel, (naar de wyze der *Roomsgezinden*,) van zynen naamgenoot, den H. Apostel *Philippus*, 't eerst daar aan gegeven had. Wat nu daar van bedykt is, zal, omtrent anderhalf uur gaans, in den omtrek zyn.

Al het overige, 't welk noordwaard reikt, tot aan 't water de Krammer, en, ten oosten, door het *Slaak*, van *Brabant*, is afgesloten, en ten westen, door 't water, de *Zype*, van *Duiveland*, bestaat eeniglyk uit Schorren, die aan sommige plaatzen met Gras begroeid- en daardoor bekwaam zyn, tot Schaapen te weiden.

Hier vind men niet meer, dan één Dorp,

PHILIPPELAND: 't welk niet groot, maar net bebouwd is. Van dit Dorp loopt over de Schorren, aan de overzyde van 't *Slaak*, een *Voetpad*, naar *Brabant*, en in 't byzonder naar *Steenbergen*, ter lengte van een half uur gaans: doch 't welk eeniglyk kan gebruikt worden by laag water; en, dan noch, met voorzichtigheid, ten einde niet, wanneer men te langzaam voortging, door 't vloedwater overvallen te worden. Daarom is, uit een voorzorg, (immers, was 't dus, ten tyde van *Smallegange*: zie *Chron. bladz.* 296.) naby 't Veir over het Slaak, een paal in den grond gesteld, voorzien met verscheiden dwarshouten, die tot trappen konnen dienen, om opteklimmen, ter beveiliging tegen den vloed; wanneer de Reizigers ter oorzake van vertraaging der Veirlieden, door 't water verrascht wierden. Alhier, is een Hervormde Gemeente van omtrent 100 Ledemaaten. De Predikant behoord, gelyk die van 't Eiland *Ter Thoolen*, tot de *Klassis* van *Thoolen* en *Bergen op Zoom*. Onder de Predikanten, die deze Gemeente bediend hebben, is geweest, die berugte *Pontiaan van Haffem*, die, om zyne schadelyke en alle de gronden des Christendoms ondermynende

nende gevoelens, voornaamlyk getrokken uit de Schriften van *B. Spinoſa*, in den jare 1683, eerſt, door 't *Collegium qualificatum*, en daarna, door de *Zeeuwſche Coetus*, van zyne bediening ontzet geworden is. Naar hem, worden, de Navolgers van deszelfs Leere; die men hier en ginds verſpreid vind; noch heden *Hattemiſten* genoemd. De Ambachts Heerlykheid, welke herkomſtig is, uit den Geabandonneerden Boedel van den meermaals gemelden *Maximiliaan* van *Bourgonje*, is aan verſcheidene Ambachts Heeren gemeen.

Wy konnen van *Zeeland* niet afſcheiden, zonder eindelyk te doen volgen, de Heerlykheid, ZOMMELSDYK; die, hoewel buiten de grenzen dezer Provincie, echter, op een grond ligt, welke reeds van ouds, gelyk noch, aan dezelve behoord: * naamlyk, op de noorderkuſt van 't *Hollands-Eiland*, *Overvlakkée*, aan den wyden ſtroom, 't *Haringvliet*, genoemd. Zeker is 't, dat de Polder dezer Heerlykheid, omtrent het midden der XVde Eeuwe, door de Heeren van *Borſelen* bedykt, en, als een *Onverſterflyk Erfleen* van ZEELAND, zy bezeten: hoewel die zaak, in volgende tyden, van de zyde van *Holland* veel tegenſpreeking en twiſt onderhevig geweeſt is. Aan deze *Ambachts Heerlykheid*, zyn veele en groote vorrechten verknocht. De jegenwoordige

* By deze gelegenheid, mag men aanmerken: dat veelen geenſinds vreemd zyn, van dat begrip, dat, niet eeniglyk de Heerlykheid ZOMMELSDYK, maar het geheel Eiland OVERVLAKKÉE, ja ook de Eilanden GOÉREÉ, VOORN, PUTTEN, enz. aan *Zeeland* onderhoorig waren, in vroegere tyden: en, dat deze, alleen, door oogluiking der *Graven*; die, vermits zy Graven zo van *Holland*, dan te gelyk van *Zeeland* waren, geen belang daarin hadden, voor zich zelven; door den tyd, onder *Holland*, zyn gebracht geworden. Zie *M. Smallegange*, bladz. 211 en 296.

ge Ambachts Heer is, Mr. *Kornelis Francois* Baron *van Aarſſen* van *Zommelsdyk*: aan wiens voor-Ouderen dezelve, reeds ſedert den aanvang der voorige Eeuwe, behoord heeft. Het Hoog Rechtsgebied word aldaar geoefend, door den *Baljuw*, en *'s Gravenmannen*, *Beooſter Schelde*, binnen de Stad *Zierikzee*.

Hierin, ziet men:

ZOMMELSDYK; naaſtby *Middelharnas* gelegen: een groot en aanzienlyk *Dorp*, of liever *Vlek*; welks Inwooneren doorgaans welgegoed zyn, ter oorzake der menigvuldige Neeringen, die aldaar met voordeel geoefend worden. De Haven, die op 't *Haringvliet* uitloopt, verſchaft bekwaame gelegenheid, om hunne voortbrengzelen alomme te verzenden: daar onder ook, allerly ſoort van Vruchtboomen, die daar in menigte aangekweekt, en aan huhne gebuuren medegedeeld worden. De *Kerk* is, naar eevenredigheid der plaatze, niet min prachtig, en in de gedaante van een Kruiskerk. Op het Choor, ziet men eene Heerlyke *Tombe*, boven het Graf der Edele Heeren en Vrouwen van 't geſlachte van *Aarſſen*. 'Er zyn, te *Zommelsdyk*, behalven de *Gereformeerden*, genoegzaam geene andere Gezindheden, dan, die der *Mennoniten*; die aldaar ook een *Vergaderplaats* hebben. Doch, de Leeraar, die deze Gemeente bedient, woond te *Middelharnas*; met welker Gemeente, die van *Sommelsdyk* als gekombineerd is.

Al wie, in deze *beſchryving* van *Zeeland*, wel gadeſlaat, die zeldzaame *verwiſſelingen*, van land in water, en, van water in land, waarvan, deze Provincie, (hoewel in vroegere-, ongelyk meer, dan in latere jaren,) onderworpen geweeſt is, zal nu zeer wel begrypen, 't ſpreekwoord, 't welk de *Brabanders*, al voor lang daar van gebezigd hebben; luidende: *Holland Bol-*

De
de
ges
tot
Zo
geh
Opp
den
aan
lenk
Hec
brac
een
wel
daa
Vor
Pri
we
ver
hev
afw
van
ove
ou
wi
ge
W:

is
te:
be
ge
in
Re
zer
Sch
Sc
tege
/ ooft
pot;
is ee
Door

[illegible]

[illegible] hoewel [illegible] geko- [illegible] als ont- [illegible]; doch, [illegible] met dit [illegible]: dat [illegible]

[illegible] Dichter, [illegible] Rentmeester [illegible] gedicht [illegible] woor- [illegible]

[illegible]

[illegible] voorkomen, [illegible] Brabant, die [illegible] meest [illegible] Koorn- [illegible] bevreiden [illegible] andere ge- [illegible]

U-

UTRECHT.

land: Zeeland, geen Land: ik houd' my, aan de Hêi-kant. *

Ja, daaruit zal men mede beſpeuren, hoewel voegzaam deze *Provincie* tot haar WAPEN gekozen hebbe, een' *Leeuw*, die, de Zee als ontzwommen, nu op een' vaſten grond ſtaat; doch, tot aan zyn middenlyf, in de *Zeebaaren:* met dit Latynſch byſchrift: LUCTOR ET EMERGO: dat is: *Ik worſtel, en ontzwemme.*

Op dit *Wapen*, heeft de beroemde Dichter, de Heer *Adr. Hofferus*, gewezen Rentmeeſter Generaal, Beoofter Schelde, een zinryk *gedicht* gemaakt; in 't welk, onder andere, deze woorden invloejen.

An quia diſecti in varias diſpescimur oras,
Mixtaque ſunt terris æquora, terra mari?
Nominis hæc noſtri ratio eſt: Luctamur in undis.
Rurſus, & emerſo vertice Stamus humo.
Nempe reſurgentis docet hoc inſigne Leonis
Quæque ſub in ſcriptis ſunt monumenta notis.

* Verſta dat, in 't byzonder, hier ſpreekende voorkomen, de Inwooneren der *noordelykſte* deelen van *Brabant*, die naaſt aan *Holland* en *Zeeland* paalen: welker bodem meeſt uit *Heiden* beſtaat; waarvan, de bearbeiding tot den Koornbouw wel veel moeiten koſt, maar die hen ook bevreiden van 't gevaar der overſtroomingen, die de twe andere gemelde Provincien veeltyds deerlyk getroffen hebben.

UTRECHT.

IV.

DE PROVINCIE UTRECHT.

Wy aanvangen hier, de Beſchryving van die Provincie, welke genoegzaam te *midden* der Zes andere *Vereenigde Provincien* gelegen is. Zy paald, echter, aan niet meer, dan twe derzelver: naamlyk, aan *Gelderland*, ten *ooſten:* en, aan *Holland*, ten *zuiden*, *weſten* en ook gedeeltelyk ten *noorden;* waar het beloop der grensſcheiding, voornaamlyk ten *weſten*, dus ingericht is, dat zy de Landen dier beiden Provincien te wonderlyk door elkander doed geſlingerd zyn: een zaak, die ten allen tyde veel toegebracht heeft, om den *Sluikhandel* des te gereder en onſtrafbaarder te doen plegen: weshalven, men wel eens getracht heeft, in die *grensſcheiding* eenige verandering te maken; zonder, dat dit, echter, heeft konnen worden in 't werk geſteld. Aan de *noordzyde*, word deze Provincie, voor een klein gedeelte, van omtrent anderhalf uur gaans, ook door de *zuiderzee* beſpoeld; die, daar, door een *Dyk* bedwongen word.

Haaren NAAM heeft zy ontleend, van de *Hoofdſtad;* UTRECHT: ſtaande daarin gelyk, met vyf andere Provincien; naamlyk, *Gelderland*, *Groningen*, *Luxemburg*, *Limburg*, en *Artois;* die

mede den naam, elk van haare eigen Hoofdſtad; hebben aangenomen. Wat, van den oorſprong en *beteekeniſſe* dezes *naams* zy, zal, om die reden, gevoeglykſt beſpaard worden, tot we, aan de Stad *Utrecht* zelve, gekomen zyn.

Dat UTRECHT onder de *kleinſte* Provincien te tellen zy; is buiten tegenſprake: want, haare grootſte LENGTE, van de Rivier de Greb, by *Rheenen*, tot aan 't Dorp *Kudelſtaart*, naby de *Haarlemmer Meir*, bedraagt weinig meer, dan 14 *Nederlandſche mylen*; elk gerekend, op één uur gaans: en, de BREEDTE, van de *Zuiderzee*, tot aan de zuidelyke grenzen des Lands van *Hageſtein*, aan de overzyde der *Lek*, niet veel meer dan 7 dier gemelde mylen.

Den *geheelen* OMTREK, zal niemand durven bepaalen; ter oorzake der gemelde menigvuldige in- en uitſpringende hoeken; voornaamlyk, aan de weſtelyke grenzen, daar zy, met de Provincie *Holland*, zich vereenigt. Behalven, dat eenige afgeſcheiden (*gedetacheerde*) ſtukken, aan deze Provincie onderhoorig, aldaar, door *Holland* ingeſloten zyn.

Wat deze Provincie in de uitgeſtrektheid miſt, word haar niet te min dubbeld vergoed, door de *voordeeligheid* haarer GRONDGESTELDHEID. Zy heeft dit byzonders, 't welk, in geen één der andere Provincien, behalven ook in *Gelderland*, word aangetroffen: dat ze eene zo zeer *verſchillende* geſteldheid van GROND of *bodem* heeft; des te meer aanmerkenswaardig, als men gadeſlaat, het klein begrip, binnen welke dezelve beperkt word. Men ziet daar, niet alleen eene *bergſtreek*; maar ook, allerly ſoort van *vlakkevelden*; eenige meer bekwaam gemaakt tot *Koorn-*; andere tot

Wei-

Weilanden: daarby, eene menigte *Veengronden.* En, eindelyk, is 'er geen gebrek aan *Boomgaarden;* die voortreflyke vruchten uitleveren.

De Bergstreek ſtrekt zich, ter lengte van ruim zeven uuren gaans, en, ter verſchillende breedte, van een weinig beweſten de Stad *Amersfoort*, zuid ooſtwaard tot aan den *Rhyn*, een vierdedeel uur gaans, boven *Rheenen.* Aldaar, ziet men niet, dan *Bergen;* die, echter, van geene zonderlinge hoogte zyn, in vergelyking met andere Bergen. Deze hebben een' zandigen grond; welker heiachtige oppervlakte bekwaam is, om *Schaapen* en *Koejen* te weiden, en aan ſommige oorden, waar zy bebouwd is, eenig ligt *Koorn*, als *Rogge*, *Haver* en *Boekweit*, voort te brengen. Doch, voornaamlyk, is deze hooge dorre grond geſchikt tot *Houtgewas;* 't welk, in deze Provincie, overvloedigiyk gevonden word.

Aan de zuidzyde, tuſſchen de *Bergſtreek*, en de Rivier den *Rhyn* of *Lek*, als mede, naar den kant van *Montfoort*, is een zwaare vette *Kleigrond;* waarop veel *Tarwe* en *Garſt* groeid. En, vermits de grond daar hoog en droog, en zelden eenig ongemak van kwelwater onderhevig is, noch, van ondervloejing, door Dykbreuken; zo kan ze altoos tydig bezaaid worden, en, een ryken- en merkelyk vroegeren Oogſt uitleveren, dan, de andere Provincien. In den omtrek van *Amersfoort*, en *Rheenen*, wil de *Tabak* zeer wel groejen: en, is de Tabaksplantery, daar, eene gemeene koſtwinning der In- en Opgezetenen.

Dan, al wat, lager af, aan Holland reikt, heeft, met den *Hollandſchen* bodem, eene volko-

men gelykheid: beſtaande daar alles meeſt uit *Weilanden*, ter Veefokkery; waarom de Inwooneren, voornaamlyk, door 't Kaasmaken, aldaar hun onderhoud hebben. Deze is de weſtelyke *grondgeſteldheid*, aan de beiden boorden van den *Ouden Rhyn*.

Dan, langs den Vechtſtroom, in de nabuurſchap van *Amſtelland* en *Gooyland*, ziet men veele *Veengronden*, die goeden Turf opgeven. Voor 't graven en baggeren van den Turf, beſtond alles daar desgelyks uit *Weilanden;* die derhalven, naarmate 't uitveenen gemener word allengs verminderen; des, ingevalle men daarin geduurig voortging; door den tyd, alles in *Waterplaſſen* zou veranderd worden. Ten einde dit ongemak te voorkomen, zyn door *'s Lands Staaten*, op de *ontgronding*, goede ordonnantien geſteld; welke noch onlangs zyn vernieuwd geworden. Niemand mag zyn Land tot *Turf* gebruiken; dan, na alvoorens, van de Heeren Staaten, *Oktrooj* daartoe ontfangen te hebben: en, is de eigenaar, daar beneven gehouden, voor elken *morgen* Lands, 300 gulden in pand te leggen: waarvan, hy den jaarlykſchen intreſt ontfangt; zo lang volhard, in de laſten of ongelden te betaalen: dan, die ſomme word, ten voordeele van 's Lands Komptoir aangeſlagen; wanneer hy met de betaaling in gebreke blyft. Daarby, moet, op elke morgen Lands, 't zy te midden, 't zy ter zyde, een *ſtrook* gronds opengelaten worden, die onaangeroerd blyft; doorgaande, van 't een einde tot 't ander einde, ter breedte van ééne roede. En dit geſchied, ten einde die plaſſen niet te groot te doen worden; 't welk te veel afkabbeling zou veroorzaken, en, ten gevolg zou heb-

…ben, dat die Waterplaſſen, te zeer zouden …groot worden. Zodanige *Veenen* zyn mede, …e nabuurſchap van *Rheenen*; by het Dorp …*nendaal*.

De *Zuiderzee* leverd den Inwooneren veelerly …*b*: inzonderheid, *Both*, *Spiering*, en ver… *Haaring*; die veel gedroogt word, tot *Bok*… alle welke *Viſch* ſchier dagelyks, met Kar… naar *Utrecht*, en andere Steden binnen-, zelfs, buiten de Provincie, verzonden …l.

De LUCHT binnen deze Provincie word onge… geroemd, wegens haare *gezondheid*: ter …zake van den hoogen grond; die niet zo vee… ziltige en vochtige dampen uitleverd; dan …, in ſommige plaatzen van *Holland* en *Zee*…

In den jare 1748, als een algemeene opne…g van 't getal der HUIZEN binnen deze ge…le Provincie geſchiede, werd derzelver getal …onden, 18879: waaruit, men eene begroo… heeft konnen opmaken, ten aanzien van 't …al der INWOONEREN: en, 't zelve geſteld, op …trent 74400; elk Huisgezin, op tuſſchen vier … vyf perſoonen, gerekend. De INWOONEREN …dden, al van ouds, den naam van *Krygsdap…heid*: en, waren doorgaans zeer gevoelig, we…ns de geringſte krenking hunner Vryheden: 't …elk, geduurende de Biſſchoplyke Regeering, …e meermaalen, gelegenheid, tot verregaande …innenlandſche beroerten, gegeven heeft. Voorts …yn ze, in *Zeeden*, veelal, den *Gelderſchen* en *Hollanderen* gelyk; naarmate hunne woonplaat…en, nader aan de ééne en andere Provincie, …renzen.

By uitſtek welgelegen is deze Provincie, tot den *Koophandel:* ter oorzake der bevaarbaare Rivieren, die daar langs en doorvloejen: onder welke, de voornaamſte zyn, de RHYN of LEK: de KROMME- en de OUDE RHYN: de VECHT: de EEMS, en andere.

De eerſtgemelde, noemen wy met voordacht, den RHYN of LEK: dewyl 't één en het zelve water is, dat, langs de zuidelyke grenzen dezer Provincie ſtroomende, tot *Wyk* by *Duurſtede*, de RHYN-, maar dan lager af, en verder naar *Holland* voortvlietende, de LEK genoemd word. Deze Rivier eertyds ſmal, en, vooral in den Zomertyd zo weinig water voerende, dat men ze, aan veele plaatzen met wagen en paarden door reiden kon, is, ſedert den aanvang dezer Eeuwe, na dat, het *Panderſch Kanaal* gegraven was, ongelyk breeder en dieper geworden, en, daardoor, niet alleen voor de *Betuwe*, maar ook, in opzichte der laage Landen, in de Provincien *Utrecht* en *Holland*, zeer gevaarlyk: te meer, dewyl het Zand en Slibbe, welke, beneven het water, door het gemelde Kanaal, derwaard afgevoerd word, deszelfs bedde langs hoe meer verhoogen: waardoor, deze Rivier, by den geringſten aanwas van 't bovenwater, terſtond, tot eene merkelyke hoogte tegen de *Dyken* ſtaat; die, echter, by hunnen eerſten aanleg, ter wederzyde die Rivier, te naby elkander geplaatſt zyn, dan, om aan zo veel waters, den onbelemmerden doortocht te willen toelaten. Ter dezer oorzake, worden gemelde *Dyken*, ſchier alle Winters, vooral by Ysgargen met doorbraaken gedreigt. Om deze reden, worden veelerly *ontwerpen* geſmeed, om

in

in den loop dezer Rivier, (zo 't doenlyk is,) eenige verandering ten wege te brengen; waar door dit gevaar grootdeels zou verholpen zyn: van welke, echter, tot dus verre, geen één volkomenlyk tot ſtand gebracht is.

De andere *Rivier*, welke nu de KROMME RHYN genoemd word, ſtroomd, van *Wyk* by *Duurſtede*, naar *Utrecht*. Deze was eertyds de zogenoemde MIDDENKIL des *Rhyns;* welke, als de *Lek*, (die daarna gegraven is, om den Hollandſche Steden aan de *Maas*, met dezen *Rhyn*, gemeenſchap te doen hebben,) noch niet in wezen was, met zynen vollen ſtroom, door *Utrecht Woerden* en *Leiden*, naar *Katwyk* vloeide, en daar in de *Noordzee* uitwaterde. Vermits, een ſtroomend water altyd liefſt langs den kortſten weg loopt; zo moeſt deze *Middenkil* des *Rhyns*, door die afleiding der *Lek*, genoegzaam al haar water verliezen; 't welk veel korter Zeewaard afgeleid werd. En, nadat de *Lekdyk* dwars door 't bedde dezer *Middenkil* gelegt was, zou zelfs de weg naar *Utrecht*, voor den *Rhyn*, ten eenemaal toegeſtopt geweeſt zyn; ten ware, door een *Sluis* of *Duiker* onder dien Dyk, by *Wyk Duurſtede*, niet eenig water doorvloeide; 't welk tuſſchen de Stad en het Kaſteel, nu zynen loop naar *Utrecht* neemt. Dit water, in den beginne zeer gering, ontfangt veel toevoer, uit de *Beeken*, die van de hooge Landen afkomende, zich in dezelve ſtorten; waardoor, 't met der haaſt vaarbaar word, immers voor plaatboomde ſchuiten; tot geen klein gerief, voor de Inwooneren van alle de langs deszelfs boorden gelegen Dorpen; die, door dit middel, hunne vruchten naar

U-

Utrecht afvoeren-, en, hunne noodwendigheden van daar ontfangen konnen. Men beſpeurd, hieruit, de reden, waarom dit water, zynen ouden naam van RHYN tot heden behouden hebbe. En 't word, de KROMME *Rhyn* toegenaamd, dewyl 't met veele kronkels ongemeen zich omſlingerd.

Te *Utrecht*, vereenigt zich deze *Kromme Rhyn*, (immers, voor een gedeelte) met den OUDEN RHYN, welke naar *Leiden* loopt, en zich nu ontlaſt, in de *Leidſche* of *Haarlemmer Meir*. Dit water plagt, tot omtrent twe uuren gaans ten weſten van *Utrecht*, zeer ondiep te wezen: doch, omtrent den jare 1530, is 't verdiept, en bekwaam gemaakt, om van allerly ſlach van Schepen te konnen bevaaren worden.

Na dezen tyd, is tuſſchen die beiden Steden, *Utrecht* en *Leiden*, een geregeld *Veir* aangelegt, door Trekſchuiten, die by dag en nacht geduurig heen en weêr vaaren: om welke reden, dit water veelal, de *Leidſchevaart*, genoemd word.

Een vierdedeel uur gaans ooſtwaard van *Utrecht*, by 't Huis, of gewezen Klooſter *Oudwyk*, is de oorſprong der Rivier de VECHT; die eerſt onder den naam van *Oude Vecht*, benoorden om de Stad, en van daar noordweſtwaard, langzaam voortgaat, langs de Dorpen *Zuilen*, *Maarſen* enz. tot *Muiden*, waar ze in de *Zuiderzee* vald.

By de *Nieuwerſluiſche Schans* is, uit de *Vecht*, een *Kanaal* gegraven, naar den zogenoemden *Kromme Amſtel*; waardoor die beiden Rivieren ſaam vereenigt worden: en hier heen is de weg der *Trekſchuiten*, welke driemaal 's daags, tuſſchen *Utrecht* en *Amſterdam*, heen- en weêrvaaren.

ren. Deze is die zelve *Vecht*, * die alomme zo zeer beroemd is, door de voortreflyke *Buitenplaatzen*, langs haare beiden boorden aangelegt; die met eene geduurige verandering zich voordoen; en, aan ſommige plaatzen, zo naby elkander gebouwd, dat de daar toe behoorende Plantagien, de ééne aan de andere, raken: het welk, de Vaart tuſſchen die beiden Steden, (die, om die reden, gemeenlyk, door de Reizigers, by dag ondernomen word,) zeer vermaaklyk doed zyn.

De gemelde *Rivieren* ontfangen haaren meesten toevoer van water, uit de LEK, by 't Dorp *Vreeswyk*, tegen over *Vyanen:* van waar, alreeds in den jare 1373, een genoegzaam recht doorgaand *Kanaal* gegraven is; tot *Utrecht;* waar 't, by de *Tolleſteegerpoort*, zich vereenigt, met den *Krommen Rhyn*, daarna, door de Stads gracht, langs de weſtzyde vloejende, met den *Ouden Rhyn*, en, eindelyk, met de *Vecht*.

Dit *Kanaal* word VAARTSCHE RYN genoemd, naar 't Dorp *Vreeswyk;* 't welk, door de wandeling, meeſt met den naam van de *Vaart*, bekend is. Aan den ingang van dit water, by het genoemde Dorp, zyn twe groote *Sluizen* gemaakt; hebbende eene ruime *Kom* in 't midden; door welker behulp, de Schepen, ten allen uure van den

* 'Er is, toch, behalven deze-, eene *andere* Rivier van dien zelven naam, in de Provincie *Overyſſel;* die, uit 't Graafſchap *Benthem* ontſpringende, weſtwaard die Provincie doorſtroomd; vallende, by de Schans, *Kyk in de Vecht*, in 't *zwarte water:* weshalven deze- met de omſchryving van den *Utrechtſchen-* of *Hollandſchen Vecht*, van die andere Rivier, moet onderſcheiden worden.

den dag, konnen worden in- en uitgelaten: uitgezonderd, in gevalle 't water in de *Lek* tot zekere hoogte gerezen is; wanneer die Sluizen zorgvuldig gesloten blyven, om 't overtollig water te rug te houden. De aanleg dezer *Sluizen*, en 't graven der gemelde Vaart, heeft, ter oorzake van 't nadeel dat *Dortrecht* en andere Hollandsche Steden daarby lyden zouden, tusschen die van *Utrecht* en *Holland*, onder de Regeering van Hertog *Albrecht* van *Beieren*, verregaande verwyderingen gebaard. Ter andere zyde, is dit Kanaal van onwaardeerbaar belang, voor de Stad *Utrecht* zelve; die, zonder dit, als een *Land Stad*, van alle bekwaame gelegenheid ten Koophandel te water versteken zou geweest zyn: terwyl nu, door deze *Vaart*, de grootste en zwaarst geladen Schepen van *Koblens*, *Keulen* en andere Steden langs den *Boven-Rhyn*, tot die Stad konnen naderen; die dan verder, door de *Vecht*, naar *Muiden*, en, van daar, over de *Zuiderzee* naar *Amsterdam*, en door dien zelven weg weder te rugge vaaren. Somwylen, worden ook *Houtvlotten*, door dezen weg, van den *Boven Rhyn* langs *Utrecht* naar *Amsterdam* afgevoerd. Hierdoor, geven de *Tollen*, van alle die dagelyks door deze Provincie heen- en weêrvaarende Schepen aan de *Admiraliteit* zeer goede inkomsten.

Voor een klein gedeelte, word die zelve Provincie ook bewaterd, door den YSSEL, † die haa-

† Deze word de *Hollandsche* ook, de *Beneden Yssel*, toegenoemd, om ze te onderscheiden, van eene andere Rivier van dien zelven naam, die één der armen van den *Rhyn* stroom is, en, van een weinig boven *Arnhem*, langs *Doesburg*,

haaren voornaamſte oorſprong neemt, uit, dien zelven *Vaartſchen Rhyn*, by *Jutphaas*, door een *Sluis*, die de *Doorſlag* word genoemd: van waar, dit water, door een Trekvaard, in dezen *Yſſel*, die eerſt niet meer dan *Togtſloot* is, brengt die daardoor, als een bevaarbaare Rivier, langs *Yſſelſtein*, *Montfoort*, *Oudewater* en *Gouda* ſtroomende, tegen over *Yſſelmonde*, in de *Merwe* of *Maas* vald. Die vereeniging van den *Vaartſchen Rhyn*, met den *Yſſel*, is voornamlyk geſchied, om aan de Stad *Utrecht*, de gemeenſchap, met *Rotterdam*, en andere *Hollandſche Steden*, te doen behouden; wanneer, by hoog water, de Sluizen, te *Vreeswyk* geſloten zyn: vermits, in zodanige gevallen, de Schepen, door dezen *Yſſel* naar *Rotterdam* en elders, konnen heen- en weêrvaaren.

De Eem is haaren oorſprong verſchuldigt, aan verſcheidene Beeken, die uit de *Veluwe* voortkomende, by- en in de Stad *Amersfoort*, in elkander vloejen; wordende, daar, een taamlyk breede en diepe *Rivier*, bevaarbaar voor groote Schepen; die zelfs Zee konnen bouwen: waardoor, aan gemelde Stad, geen gering voordeel word toegebracht.

De Grebbe is mede éene der *Rivieren* van dit geweſt, die, aan de ooſtzyde, de grenſcheiding maakt, tuſſchen *Utrecht* en *Gelderland*. Deze ontſtaat, uit de zogenoemde *Rheenenſche Veenen*: en, heeft haare uitwatering, ooſtwaard van

burg, *Zutphen* en *Deventer*, noordwaard loopt; by *Kampen*, in de *Zuiderzee* zich ontlaſtende; dezelve Rivier, welke, aan de Provincie Overyssel, dezen naam heeft toegelegt.

van de Stad *Rheenen*, in den *Rhyn*. Daardoor, is deze Rivier van groot gerief, om den Turf, die in gemelde Veenen gebaggerd word, van daar, met Schepen naar den *Rhyn* aftevoeren. Aan de mond dezer Riviere, zyn, ter zelver wyze, als te *Vreeswyk*, *Schutſluizen* aangelegt; om 't *Rhyn* water, ingevalle deze Rivier tot zekere hoogte gerezen is, uit de laage binnenlanden te keeren.

Het was anderſinds mede, één der *ontwerpen*, die door de kenneren van den *loop* der *Rivieren*, van tyd tot tyd gevormd zyn: dat men, door deze Sluizen, aan de *Grebbe*, het Rhyn water behoorde *in te laaten*, het zelve, door middel van een *Kanaal*, te leiden in de *Lunterſche Beek*, en van daar door de Rivier de *Eems*, in de *Zuiderzee* te doenlozen; 't welk aan ſommigen, als 't eenvoudigſt en minſt koſtbaar hulpmiddel geacht werd, om den *Rhyn* en *Lek*, te ontlaſten van 't overtollig water; 't welk aan de Provincie *Utrecht* en *Holland*, een zo groot gevaar dreigt. Dit middel zou, echter, niet anders mogen worden aangewend, dan, ingevalle 't water in den *Rhyn* tot eene onmatige hoogte gerezen was.

Behalven deze gemelde-, heeft de Provincie *Utrecht*, ook eenige kleindere *Rivieren:* als, de MEY: de ADE enz. die daarna zullen voorkomen.

Zo veel, van de *Land* en *Luchtgeſteldheid* dezer Provincie, aangemerkt hebbende; behooren wy noodzakelyk iets te doen volgen, aangaande, de merkwaardige OMWENDINGEN, die binnen dezelve voorgevallen zyn, ten aanzien van het *Staatsbeſtier*.

Dat

Dat deze *Provincie* dikwerf, met de enkele benaming van het STICHT, of *Stift*, † onderſcheiden word, van de andere *Provincien*, geſchied ten aandenken, deze van ouds behoord te hebben, onder den rang der zogenoemde GEESTELYKE HEERSCHAPPYEN; welker opperhoofden, benéven, het *Geeſtelyk*- ook een *Waereldlyk* gezach voerden. Hierin, ſtond dit geweſt gelyk, met zeer veele andere BISDOMMEN, die *leenen des Roomſchen Ryks* zyn, en welker *Prelaaten*, ter oorzake der tweërly hoedanigheid, als *Waereldlyke* en *Geeſtelyke* Heeren, doorgaans, PRINS-*Biſſchop*, getiteld worden: als, de *Bisdommen*, LUIK, MUNSTER, PADERBORN, HILDESHEIM, WURTSBURG, *Bamberg*, *Osnabrugge*, *Weiſſenburg*, *Fulda*, enz.

De Schryveren, die den oorſprong van dit *Bisdom* willen ophaalen, moeten van de VIIde Eeuw beginnen, en, in 't byzonder, van den jare 694; toen

† Gemelde benaming is, binnen deze *Provincien*, van een zeer gemeen gebruik, gelyk men mede gewoon is, te ſpreeken, van den STICHTSEN *Bodem*, STICHTSE *Grenzen*: STICHTSE *Maate* enz. Om die zelve reden, zyn de *Inwoonéren* dezer Provincie, meeſt, met den naam van STICHTENAAREN, by, die der andere Provincien, bekend. Dat woord *Stichr* of *Stift*, word, toch, gebruikt, van *Bisdommen*, en *Aartsbisdommen*: ook, van *Adelyke*- zo Vrouwelyke als Manlyke *Abdyen*; hoedanige in menigte, in *Duitsland* en elders, te vinden zyn: en, worden de daartoe behoorende perſoonen van den Geeſtelyken ſtand, *Stifts Heeren* en *Stifts Dames*, genoemd. Ongetwyfeld, komt die naam; van 't woord STICHTEN: dewyl deze dingen haaren eerſten oorſprong hebben; van een GESTICHT of *Gebouw*; waarin, de *Geeſtelyken* tot zodanige maatſchappy behoorende, ſamen woonen, en, een ſoort van gemeenſchap van goederen onder zich hebben.

toen de vermaarde PEPYN van *Herſtal*; die, onder den titel van eerſten Staatsdienaar des Konings van *Frankryk*, in der daad, met eene willekeurige macht, dat ganſche Ryk beſtierde, *Radboud*, den Koning der *Frieſen*, overwon, en hem, al het Land, langs de beiden oeveren des *Rhyns*, afhandig maakte; daar onder, ook de *Stad* en omliggende *Landſtreek* van *Utrecht*. Die zelve *Pepyn* zond, onmidlyk daarna, den H. WILLEBRORD, om, in deze nieuwlings verwonne Landſtreek, de *Frieſen*, dus, lang *blinde Heidenen*, tot 't *Chriſtendom* te bekeeren; die, ten einde met des te meer gezach dit Werk te volbrengen, van den Paus *Sergius I*, de waardigheid bekwam van AARTSBISSCHOP der *Frieſen*, † en zynen zetel veſtigde, binnen *Utrecht*; alwaar hy ook de *Kathedraale* Kerk, ſtichte; dezelve toeweijende, aan *S. Maarten*, Aartsbiſſchop van *Tours*, wien hy altoos eene zonderlinge achting had toegedragen.

Na deszelfs dood, welke in 737 voorviel, is hy, onder den titel, desgelyks, van *Aartsbiſſchop* der *Frieſen*, in dit *Bisdom* opgevolgt, door BONEFACIUS, ook *Winfried* geheeten, toen reeds *Biſſchop* van *Ments*: 't welk hy beſtierd heeft, tot 754; toen hy, te *Dokkum* in *Frieſland*, als hy bezig was met onderwyzen en Doopen,

† Men zy hier bedacht: dat, door de FRIESEN, niet eenigiyk verſtaan worden, de *Inwooneren* der Provincie, hedendaags, in 't byzonder, met den naam van FRIESLAND bekend; maar ook, der nabuurige Landſchappen GELDERLAND, HOLLAND, ZEELAND, en andere, over welke de *Frieſen* hunne heerſchappy hadden uitgebreid.

pen, met veelen zyner mede Leeraaren, om 't leven gebracht werd.

De *opvolgeren* dezer twe gemelde, hebben, met den *titel* van Bissenorren, zich moeten vergenoegen: en, waren, ten aanzien van 't GEESTELYK *Regtsgebied*, aan den *Aartsbisschop* van KEULEN, ondergeschikt. Deze *Bisschoppen* van *Utrecht* voerden in de bestiering der *Geestelyke* of *Kerkelyke* zaken, 't bewind, over alle de Gemeenten dezer *Nederlandsche gewesten*: en, men kan niet ontdekken, dat zy, ten aanzien der *Waereldsche Heerschappy*, in den beginne, eenig gezach zich hebben aangematigt. Dan, de groote *goederen*, door Keisers, Koningen en andere vermogende Lieden, van tyd tot tyd, aan dezen *Bisschoplyken Stoel* geschonken; gaven hun de bekwaame gelegenheid in handen, om, zo wel, in *Waereldsche* als *Geestelyke* zaken, eenig bewind te verkrygen: 't welk, allengs aanwassende, eindelyk, een volstrekt *gebied* geworden is. Alleenlyk, waren zy *Leenmannen* van 't *Roomsch-Duitsch Keiserryk*, en was dus elk *Bisschop* verplicht, om, zodra hy 't *Pallium* van den *Paus* van *Rome* ontfangen had, ook in hoedanigheid als RYKSVORST, het leen te verheffen, aan 't Keiserlyk Hof; ter zelver wyze, als noch, by alle de *Prelaaten* in 't gemelde Ryk, die te gelyk *Rykstanden* zyn, gebruiklyk is. Ten bewys, dat deze Bisschoppen geene *Vasallen*, maar *Rykssleden*, zyn geweest, diend: dat sommige hunner zich titelden, DOOR GODS GENADE *Bisschop van Utrecht*.

Het *Grondgebied* dezer *Bisschoppen*, voor zo verre 't *Waereldlyk bestier* betrof, was eertyds besloten geweest, tusschen de *Grebbe* by *Rhenen*

en *Bodegrave:* dan, door allerly konſtgreepen, waarop de Roomſche Geeſtelykheid, overal en ten allen tyde, zich heeft toegelegt, was dit *Grondgebied*, allengs buiten deze paalen uitgebreid. Zy waren door den tyd zo magtig geworden, dat zy een leger van 40000 Mannen konnen in het Veld brengen. En, dit alleen was een genoegzaam middel, om hun Rechtsgebied te vergrooten: want, dikwerf, wikkelden zy zich, in oorlogen, tegen hunne gebuuren, als, in de vroegſte tyden, tegen de *Frieſen*; daarna, tegen de Hertogen van *Gelder*, en voornaamlyk de Graven van *Holland:* en, 't geluk der Wapenen niet zelden hun dienende, hadden zy, ook eenige deelen der andere *geweſten* aan zich getrokken. Desgelyks werden hunne Goederen vermeerderd ter oorzake der ryke *giften*, door deeze en geene Roomſche Keiſers, van tyd tot tyd, aan den *Biſſchoplyke Stoel* gedaan. Zy bezaten, de geheele Provincie OVERYSSEL; daarom, gemeenlyk het *Over-Sticht* genoemd: welke daar mede vereenigt gebleven is, tot den tyd der *Sekulariſeering* dezes Bisdoms, in 1528. Ook, hadden zy de heerſchappy, over een gedeelte van *Gelderland*, gelyk over *Friesland*, *Groningen* en *Drenthe:* hoewel zy hun gebied, over die laatſtgenoemde *Provincien*, niet met ruſt, noch zeer lang, hebben konnen handhaven.

Anderſinds ſtaat doorgaans de *Verkiezing* der *Biſſchoppen*, aan 't *Kapittel* der KANONNEKEN van *dene* enkele *Kerk*; die de *Kathedraale Kerk* genoemd word: dan, te *Utrecht* waren tot die verkiezing gerechtigt, alle de *Kanonneken*, behalven de *Kathedraale-* of *Domkerk*; welke die van S. MAARTEN was; ook die der vier andere *Kapit-*

pittel *Kerken*: naamlyk, van S. SALVATOR, S. PIETER, S. JAN en S. MARIA: welke, daarom, de vyf *Ekklesien* plagten genoemd te worden. En deze *Kanonneken*, welke, alle samen vergaderd zynde, den gemeenen titel van het UTRECHTS KAPITTEL, droegen, oefenden het hoog bewind, zo in *Waereldsche* als *Geestelyke* zaken, over dit *Sticht*, zo dikwyls, en, zo lang, de *Bisschoplyke* Stoel, door een Sterfgeval, ledig stond. De *Bisschop* verkoren en ingewyd geworden zynde, bleven de *Kanonniken 's Bisschops* RAADEN. De *Kanonniken* van *S. Maarten* alleen, in zaken, die dit *Kapittel* in 't byzonder aangingen; maar, in zaken, die 't geheel Sticht betroffen, alle de gezaamlyke *Kanonniken* der vyf *Kapittel Kerken*. Door deze Kapittels, werd het gezach der *Bisschoppen* te gelyk merkelyk besnoeid: vermits zy, zonder derzelver voorkennisse en toestemminge, geene veranderingen mogten invoeren; noch zaken van aangelegenheid ondernemen; vooral geen *Oorlog* aanvangen; noch iets doen, 't welk de geringste aanleiding daartoe geven kon. In gevalle, de *Bisschoppen*, somwylen de paalen van hun gezach wilden te buiten treden, gaf dit aanleiding tot verregaande binnenlandsche *beroertens*; met welker voorbeelden, de Geschiedenisse der *Utrechtsche Bisschoplyke Regeering* overal vervuld is. Naarmate de *Oorlogen* der Bisschoppen tegen hunne gebuuren vermenigvuldigden, hadden zy; des te meer de hulpe hunner eigen landzaaten nodig; niet alleen der *Edelen*, maar ook der *Borgers*, in *Steden* van hun *Bisdom*: 't welk, dan, heeft veroorzaakt, dat de *Edellieden* en de *Regenten* der *Steden*, door den tyd, beneven den *Bisschop* en deszelfs *Kapittels*, eenig deel in

's Lands Regeering verkregen hebben. En, hier hebt gy, den eerſten grond van die *drieërly* Standperſoonen, die, in vervolg, de DRIE *Leden* van *Staat* dezer *Provincie*, hebben uitgemaakt: naamlyk, de GEESTELYKEN, de EDELEN en BORGERS; naamlyk, der Steden UTRECHT, AMERSFOORT, RHEENEN, WYK en MONTFOORT; die elk hunne *Gedeputeerden* zonden, ter vergadering van 's Lands STAATEN: en, van deze vergadering was de *Biſſchop* het *Hoofd*.

Met zodanig, dan meer- dan min bepaald gezach, hebben LVIII *Biſſchoppen*, geduurende een tyd verloop van 924 jaren, dit *Sticht* geregeerd; welker naamen en bedryven, naar de order der opvolging, onder meer anderen door twe *Kanonniken* van Utrecht, *Joh. de Beka*, en *Wilh. Heda*, in hunne *Hiſtorien der Utr. Biſſchoppen*, worden aangewezen. Dan, de laatſte, zynde geweeſt HENDRIK van RHEENEN warſch geworden, van alle de kwellingen, door zyne eigen onderzaaten, voornaamlyk, de Borgers hem aangedaan, en, daarbeneven, vyandelyk overvallen, door den Hertog *Karel* van *Gelder*; wiens Krygsvolk zelfs zyne Zetel Stad hadden ingenomen; nam, in 1528, 't beſluit, om dit zyn *Bisdom*, ten behoeven van Keiſer *Karel V*, te doen SEKULARISEEREN: * afſtaande van alle

Wae-

* Dit woord *Sekulariſeeren* betekend, eene *Geeſtelyke Heerſchappy* in eene WAEREELDLYKE te veranderen: onder den titel van, 't zy *Hertogdom*, 't zy *Vorſtendom*, 't zy Heerlykheid. Door die verandering, worden zy te gelyk *erflyk*, aan zodanig een geſlachte, 't welk in deszelfs bezit geſteld word. Dit lot is, ingevolge der Munſterſche Vrede,

in

Waereldlyk gezach, zo wel ten aanzien van het *Over*- als *Nedersticht*; ten einde hy, door 's Keisers hulpe, het *Geestelyk* gezach, als *Bisschop*, weder verkrygen mogte; alleenlyk de *Domkerk*, en 't daarby staande *Bisschoplyk Paleis*, benevens eene jaarlykse som gelds, uit 's Lands inkomsten, voor zich zelven bedingende. Dees Bisschop HENDRIK, zyn ontwerp, aan de toenmaalige Gouvernante der Nederlanden, *Margaretha* van *Oostenryk*, bekend gemaakt hebbende; zond deze terstond, den Graaf van *Hoogstraaten*, *Anthoon de Lalaing*, (die, daarna, *Stadhouder* dezer Provincie is geworden,) naar *Utrecht*; die, uit kracht dezer overdracht, in 's Keisers naam, de hulde ontfing; nadat de Bisschop van *Utrecht*, zyne Onderdaanen, van den aan hem gezworen eed, ontslagen had: na welken tyd, de Keiser, dit gewezen *Bisdom*, benevens 't daaraan onderhorig OVERYSSEL, onder den titel van twe afzonderlyke HEERLYKHEDEN, bezeten heeft: wordende deze gemaakte verandering, in den volgende jare 1529, door den *Paus Kleinen VIII*, bevestigt. † In den jare 1523, had die zelve

in 1648, wedervaaren, aan de Aartsbisdommen MAAGDENBURG en BREMEN; die in *Hertogdommen*: en aan de Bisdommen VERDEN, HALBERSTAD en KAMIN; die in *Prinsdommen* veranderd werden. Dus, zyn ook gesekularizeerd, de Bisdommen METS, TOUL, en VERDUN; in *Lotharinge*, die aan Frankryk afgestaan zyn. Het Bisdom UTRECHT, is ter zelver wyze, door die *Sekularisseering*, veranderd; in eene *Heerlykheid*.

† De *Staaten* van *Holland* hadden graag gezien, dat die *Sticht*, met hunne Provincie, vereenigt was geworden: en Keiser *Karel V*, in hoedanigheid, als GRAAF van *Holland*, aldaar het bewind hadden mogen voeren: ook, dat de *Vonisse*

zelve Keiſer, de Heerlykheid FRIESLAND, in eigendom verkregen: en, in 1536, de Heerlykheid GRONINGEN, beneven 't Landſchap DRENTHE, volgende; zo kwam Hy, zonder veel moeiten, in 't bezit van *alle* de Nederlandſche *gewesten*, over welke, de *Biſſchoppen* van *Utrecht* een recht van eigendom zich hadden aangematigt.

Dezer wyze heeft, dan, de *Geeſtelyke-* met eene WAERELDLYKE *Regeeringsform*, zich verwiſſeld, binnen dit geweſt; zonder, dat de Inen Opgezetenen, over deze verandering, zich in 't minſt te beklagen hadden. Als *overblyfzelen* van dit voorig *Geeſtelyk Rechtsgebied*, heeft men, echter, noch aantemerken, eenige *byzonderheden*, die dezer Provincie, ſedert de gemaakte verandering, eigen gebleven zyn: daaronder, ook, dat de *Geëligeerden* der vyf *Kapittel Kerken*, noch uitmaken, één byzonder *Lid*; én wel 't *eerſt* in rang, in de *Staatsvergaderingen* dezer Provincie; als nader zal worden aangewezen. Van daar, zyn mede, alle die *Kerken*, *Kloosters* en andere zogenoemde *Godshuizen*, die, in deze Provincie, meer in aantal, dan in de an-

ſiſſen van alle Gerechtsbanken van dit Diſtrict, door *Appel*, aan 't *Hof* van *Holland*, betrokken zouden worden: des te meer, dewyl hunne *Provincie*, geduurende de troebelen, tuſſchen den *Biſſchop* en zyne onderdaanen, ter voering van den Oorlog, tegen den Hertog *Karel* van *Gelder*, dien de Utrechtenaaren, tegen hunnen Biſſchop, te hulp riepen, eenig geld geſchoten hadden. Doch, deze toeleg is niet gelukt alleenlyk, werd deze Provincie, door één' en denzelven Stadhouder, beſtierd; welke was *Anthoon de Lalaing*, Graaf van *Hoogſtraaten*.

andere, werden aangetroffen. En, gelyk, in zodanige Heerschappyen, de *Geestelykheid* zelve, met veele voorrechten, boven anderen, worden begunstigt; kan dit ook als een oorzake worden opgegeven, waarom, de gemelde *Kapittel Kerken*, binnen de Stad *Utrecht*, noch tot heden, sommige *Dorpen*, als *Heerlykheden* zyn bezittende; waarover derzelver *Prooften*, benevens de onderhoorige *Kanonneken*, (hoewel alle nu van den *Hervormden Godsdienst*,) het hoog middelbaar en laag Gerecht oefenen: ja zelfs, in sommige Dorpen dezer Provincie, het recht, 't zy van *Kollatie*, 't zy van *Approbatie*, in de beroepingen der Predikanten, behouden hebben: 't welk, buiten deze, in geen eene andere Provincie, plaats grypt.

Na dezen *Hendrik* van *Beieren*, zyn noch drie *Bisschoppen* opgevolgt: welker eerste was de Kardinaal WILLEM *van* ENKEVOORD, uit *Mierlo*, in de Majorie van *'s Bosch*, oorspronglyk; die, echter zonder dien Stoel in eigen persoon te beklimme, te *Rome* gebleven, en aldaar, in 1534, gestorven is. Daarna heeft GEORGE van EGMOND de Bisschoplyke waardigheid bekomen; geduurende wiens bewind, de *Reformatie*, in dit en andere Nederlandsche gewesten, zich begon te openbaaren; waardoor 't gezach der *Roomsche Geestelykheid* merkelyk gekrenkt werd. Die zelve *Bisschop* beleefde mede, die groote verandering van zaken, toen, in 1555, Keiser *Karel V*, de Regeering over de gezaamlyke Nederlanden, en, dus ook over *Utrecht*, vrywillig afstond, aan zynen Zoon *Filips II*, Koning van *Spanje*; en, eindelyk, FREDERIK SCHENK van TAUTENBURG, in 1561.

Dees' laatstgenoemde *Bisschop* is, daardoor, des te aanmerkelyker, dat de oude AARTSBISSCHOPLYKE *Waardigheid*, die, den twe eerste Prelaten, *Willebrordus* en *Bonifacius*, verleend maar in al dien tusschen tyd, vernietigt was, in hem weder heeft begonnen te herleven: en wel, door toedoen van gemelden Koning *Filips II*. De in deze Landen dagelyks meer doorbrekende *Reformatie* gaf hem daartoe de aanleiding. Hy meende, geen gereeder middel te konnen in 't werk stellen, ter uitroeijing der zogenoemde Protestantsche Ketteren en Ketteryen, dan de vermeerdering der *Bisschoppen*; aan welke de uitvoering der *Inquisitie* was toevertrouwd: en, ondernam, hiitsdien, niet alleen het getal der vier (welke, dus lang, in alle de Nederlanden bestonden; naamlyk van UTRECHT, DOORNIK, ATRECHT en KAMERIK,) tot *XVIII Bisschoppen* te brengen; maar ook, onder deze, drie tot AARTSBISSCHOPPEN te doen verheffen; aan welke, de andere *Bisschoppen*, als derzelver *Suffragaanen*, zouden onderworpen zyn. Van de vier eerstgenoemde *Bisschoppen*, stonden, die van *Utrecht*, eerst onder den *Aartsbisschop* van KEULEN, en, de drie andere, onder den *Aartsbisschop* van RHEIMS, in *Frankryk*: dus alle, onder *Opperhoofden*, buiten deze *Nederlanden*; over welke, Koning *Filips* niets te gebieden had: weshalven, hy hen meer van zich zelven *afhanglyk* maken zou, in gevalle, zo de *Aartsbisschoppen*, als de *Bisschoppen*, aan hen ondergeschikt, zyne eigen Onderdaanen bevonden werden. Des, werden, op 's Konings aanhouden, door Paus *Paulus IV*, in 1560, drie *Aartsbisschoppen*, aangesteld; naamlyk, een te MECHELEN, de twede te KAMERIK,

en,

en, de derde te *Utrecht*; die elk, een zeker getal van *Bisschoppen* der naasby hen gelegen Steden, onder hun opzicht hadden. Bisschop *Frederik* van *Taurenburg*, dus tot *Aartsbisschop* verheven, had onder zich, vyf der nieuwelings benoemde *Bisschoppen*: naamlyk, van HAARLEM, MIDDELBURG, LEEUWAARDEN, DEVENTER, en GRONINGEN. Die hooge verheffinge was, echter, een voorteken van deszelfs kort daarna gevolgden val: vermits de ſtark doorbreekende *Hervorming* hem niet alleen, in de handhaving van zyn verkregen gezach, geduurigh ſtremde, maar ook heeft uitgewerkt, dat de geheele *Aartsbisschoplyke* waardigheid, met deszelfs dood, in 1580, een einde nam. 'Er werden toch, na dezen, door de *Paufen*, van tyd tot tyd, andere *Aartsbisschoppen* benoemd: dan, deze nimmer door 's Lands Staaten erkend zynde; behielden zy niets, dan de blooten *titel*, gelyk alle de Aartsbisschoppen, (als men zegt,) in *Partibus Infidelium*. Men mag, echter, aanmerken, als een ſchaduwe der voortyds aan deze Stad verknochte *Aartsbisschoplyke* Waardigheid, dat de Gezindheid der zogenoemde *Janſeniſten*, tot heden, binnen deze Stad, haar *Opperhooft*, onder den titel van *Aartsbisschop*, hebben; die, toch, by de volſtrekelyk *Roomſe* of *Jeſuitsgezinden*, ter oorzake, die elk weet, niet daarvoor erkend word.

Geduurende alle de gemelde troubelen, wegens den Godsdienſt, bekleedde Prins WILLEM I van ORANJE, het *Stadhouderſchap*, over deze, gelyk meer andere Provincien, eerſt, wel in naam der *Koningen* van *Spanje*, maar, ſedert, de groote *omwenteling* in den *Burgerſtaat*, die gelyk-

ty-

tydig met de verandering van Godsdienſt, allermeeſt, na 't merkwaardig jaar 1572, voorviel; deze Hooge Waardigheid aanvaardende, in der *Staaten* naam: gelyk, dees' Prins, door zyn voorzichtig beleid, uitwerkte, dat deze *Provincie*; van den Koning van *Spanje* afgevallen, aan der *Staaten* zyde zich geheel gevoegt heeft, en, den 23 *Jan.* 1579, binnen haare Hoofdſtad, die vermaarde UNIE, of *Vereenigings Verbond*, tuſſchen de *Provincien*, geſloten is; in 't welk deze zelve *Provincie* dan ook mede begrepen was.

Om die zelve reden, maakten de *Staaten* dezer met die der andere Provincien, in 1581, eene gemeene zaak, als zy *Filips II* verklaarden, als vervallen van alle recht van *Heerſchappy*, wegens deszelfs gedanen inbreuk, in hunne zo duur beloofde en bezworene Vryheden; waarna, zy, de *Souvereiniteit* zelve, aan zich getrokken hebben.

Als, in den jare 1672, Neêrlands gemeenebeſt, door *Lodewyk XIV*, Koning van *Frankryk*, en deszelfs Bondgenooten; onverhoeds vyandelyk werd aangegrepen, geraakte deze geheele *Provincie*, na de overgave der voornaam liggende Sterkten, aan den *Rhyn*, *Waal*, en *Yſſel*, terſtond onder de macht des gemelden Konings; die niet naliet, dezelve door inkwartieringen, en brandſchattingen, deerlyk uit te putten. Deze Franſche overheerſching had omtrent 17 maanden geduurd: na welker verloop, de Vyanden, door den optocht der Krygstroepen van ſommige Duitſche Vorſten, genoodzaakt werden, de geheele *Provincie*, gelyk mede de veroverde plaatzen in *Gelderland*, en elders,

ders, te verlaten; hoewel, na noch 450000 gulden, voor hunnen aftocht bedongen te hebben. Dan, vermits men, die van *Utrecht* en andere *Steden*, betichtte van, by 't eerſt opkomend gevaar, geen genoegzaamen yver, ter verdeediging hunner Provincie, te hebben aangewend; baarde dit, by de Algemeene Staaten, vooral, die wegens Holland ter dezer Vergadering waren afgevaardigt, geene kleine bedenkelykheid, om ze weder in de *Unie*, beneven de andere Provincien, aantenemen: terwyl, 't in den aanvang ſcheen, dat zy, wel ligtlyk, als een *verwonnen Landſchap*, onder de Heerſchappy van Nederlands gemeene beſt, ter zelver wyze, als de *Generaliteits* Landen, zou worden aangemerkt en behandeld. Ten minſten, hadden de Staaten van *Holland*, het weſtelyk gedeelte van het *Sticht*, al wat, naamlyk, tuſſchen en achter hunne eigen Provinciale Veſtingen, *Schoonhoven*, *Oudewater*, *Woerden* enz. gelegen was, gaarne aan hunne eigen Provincie getrokken. Over deze zake, is, tuſſchen *Utrecht* en de *andere Provincien*, veel te doen geweeſt. Zonder de begunſtiging van Prins Willem III; aan wiens beſluiting, het lot dezer Provincie, door de Algemeene Staaten, genoegzaam was overgegeven; zou de uitkomſt ongetwyfeld min voordeelig, ten aanzien van dit geweſt, geweeſt zyn. Dees' Prins bracht 't zo verre: dat *Utrecht* weder, als een *Lid* van *Staat*, en wel in den zelven rang, welken zy te vooren bekleed had, in de *Unie*, (mits dezelve op nieuws bezweerende,) zou worden aangenomen; zonder dat eenig deel, van die Provincie, wierde afgeſcheurd. Alleenlyk, werden, in 't verdrach van den 20 *April* 1674,

waar-

waardoor, men *Utrecht* weder in de *Unie* aannam, op 't vertoog der Staaten van *Holland* en *Weſtvrieſland*, eenige *voorwaarden* geſteld; welke, men niet vermoedde, de Souvereiniteit dezer Provincie te benadeelen: als, den afſtand van eigendom, over zodanige plaatzen, op welke die van *Holland*, geduurende den jongſtleden Oorlog, eenige *Sterkten* hadden opgeworpen, met den omkring van 100 Roeden, buiten dezelve: de volle vryheid, aan die van *Holland*, om, in gevalle de nood 't vorderde, de *Stichtſche Landen* te mogen onder water zetten: de erkenteniſſe van 't *Hof* van *Holland*, als een Raad van *Appél*; verſchillen over 't Dyk- en Heemrecht, betreffende zodanige wateren, die over den Hollandſchen bodem hunne uitlozing hebben enz. Alle welke *voorwaarden*, van de nieuwelings aangeſtelde Leden der veranderde Regeering, hoewel niet zonder eenige tegenkanting, door de bemiddeling van zyne Hoogheid, Prins WILLEM III, aangenomen zyn geworden.

Hierin, is de REGEERINGSWYZE, welke in de Provincie Utrecht ſtand grypt, van die der andere Provincien, verſchillende, dat de EDELMOGENDEN HEEREN STAATEN, by welke, 's Lands *Hoogheid* of *Souvereiniteit* beruſt, niet, uit *twee* maar *drieërly* ſoort van *Leden*, beſtaat: naamlyk, den GEESTELYKEN- den ADEL- en den BORGERSTAND.

Dat de mededeelgenootſchap der zogenoemde GEESTELYKEN, in 's Lands Regeering, afleiden zy, van de inſtellinge der *Utrechtſche* Biſſchoppen, die de *Prooſten*, *Dekens*, en *Kanonniken* der vyf *Kapittel Kerken*, tot hunne gewoon-

lyke

lyke Raaden hadden, is hier voor met een woord aangemerkt. En, daaruit, ontdekt zich te gelyk, de reden, waarom dit *Geeſtelyk lid*, in rang, 't *eerſte* is, in de Staats Vergaderingen; naar de gewoonte, in de Roomſche Landen gebruikelyk; daar de Geeſtelyken, boven allerly andere Standspersonen, beſtendiglyk den *voorrang* hebben. In deze vergaderingen verſcheenen, echter niet, alle de *Kapittel Heeren*, maar alleen, de *Prooſt* of *Deken*, met de twe oudſte *Kanonniken* van elk der vyf *Kapittel*- anders gezegt *Kollegiale Kerken*, binnen Utrecht: naamlyk, van den *Dom* of *S. Maartenskerk*: *S. Salvator*, ook, *Oud Munſter* genoemd: *S. Pieter*: *S. Jan*: en *S. Maria*; de ganſche *Geeſtelykheid* dezer Provincie in de Staatsvergadering verbeeldende. Na de in gevoerde Hervorming van Godsdienſt, die al het gezach der *Roomſche Geeſtelykheid* vernietigde, ſcheen dit eerſte Lid van zelf te zullen moeten ophouden; gelyk 't ook, voor een korten tyd, geduurende *Leiceſters* Stadhouderlyk bewind, dadelyk afgeſchaft geweeſt is. Men zou, in den aanvang, zelfs, niet anders hebben kunnen vermoeden, dan, dat die *Kapittel Kerken*, met alle haare onderhoorige goederen, *gekonfiskeerd*- (aangeſlagen) geweeſt, en derzelver inkomſten, tot Godsdienſtelyke gebruikelykheden, gelyk in alle de andere Provincien, beſtaed zyn geworden. Middelerwyle, zyn, de *Kapittel Kerken* binnen deze Provincie, zo wel, naamlyk, te *Amersfoort*, en, te *Wyk*, by *Duurſtede*, dan, binnen de *Hoofdſtad*, in Standen de goederen onaangeroerd gebleven: ook, de *Kerkelyke Beneficien* van *Prooſt*, *Deken*, *Scholaſter*, *Theſaurier*, als mede van gemeene *Kanonniken*,

ken, met de daaraan verknochte Prebenden, op den ouden voet gehandhaafd; doch, met dit verſchil, dat tot deze *Beneficien*, voortaan, geene andere perſonen, dan, van den *Hervormden Godsdienſt*, zouden worden toegelaten. En, wat derzelver gemeenſchap in 's Lands Regeering betreft: deswege, was alreeds, in den jare 1582, door Prins WILLEM I vaſtgeſteld: dat de *Kapittel Heeren* der vyf gemelde *Kerken*, wel *Kapittelswyze*, (*Capitularitèr*,) zouden mogen vergaderen, dan, eeniglyk, over zaken, die de *beſtiering* hunner *goederen* betroffen; zonder met 's Lands Regeering zich in 't minſt te bemoejen: doch, dat door de *Vroedſchap* der Stad *Utrecht*, uit alle de vyf *Ekkleſien* of *Kapittel Kerken*, een zeker getal van perſonen, doch geene andere, dan den Hervormden Godsdienſt toegedaan, zou worden voorgeſlagen, aan de *Ridderſchap*, om daaruit, 't zy zes, 't zy acht, te *eligeeren*, of te *verkiezen*; die, gelyk van ouds, het *eerſte Lid*, in de Staatsvergaderingen verjegenwoordigden: en, ter dezer oorzake, worden de Heeren van dit eerſte Lid, noch heden, de GEËLIGEERDEN genoemd. In 1610, is door toedoen van Prins MAURITS, Stadhouder van *Utrecht*, nader bepaald, dat de *Geëligeerden*, tot dit eerſte Lid behoorende, uit *VIII Perſoonen*, en wel de helft van *Edellieden*, en, de weder helft van *Borgers*, zou beſtaan: en, dat de *Electie* uit de door de *Vroedſchap* van *Utrecht* gemaakte nominatie, niet eeniglyk aan de *Ridderſchap*, maar ook, aan de *vier* kleine *Steden* dezer Provincie, ſtaan zou, hoewel, onder Approbatie van den *Stadhouder*.

Geduurende de Stadhouderlyke Regeering van Prins

Prins WILLEM III, in 1674, is, in de wyze van aanſtelling der Leden van dit *eerſte Lid*; die verandering ingevoerd, dat, voortaan, de *Stadhouder*, in gevalle van overlyden, zonder voorgaande nominatie, uit de *Kapittel Heeren* der vyf Kerken, kon verkiezen, welke hy daar toe de bekwaamſte oordeelde. Ook, werd te gelyk bepaald: dat de *Geëligeerden drie jaren* na elkander zouden zitten: en, 't aan 's Stadhouders goedvinden overgelaten worden, om, het zy, dezelve noch drie jaren te doen volharden, 't zy, andere in hunne plaats te ſtellen. En, dit zelve Reglement, is in 1747, by de herſtelling van het Stadhouderſchap, in den Hoogen Perſoon van Prins WILLEM IV, weder van nieuws beveſtigt. Noch heden beſtaat dit *eerſte Lid* uit VIII Perſoonen; vier van den *Adel*- en vier van den *Borgerſtand*: doch, de PRESIDENT der Heeren Staaten dezer *Provincie*; welke, in die hoedanigheid, voor zyn leven blyft volharden, is te gelyk *Supernumerair* Lid der *Geëligeerden*: dus, dit Lichaam, ten dien opzichte, uit IX Leden beſtaat.

Betreffende den ADEL-*Stand* of RIDDERSCHAP dezer *Provincie*, uitmakende het *tweede Lid* van *Staat*: die tot den zelven zal konnen beſchreven worden, moet, behalven duchtige bewyzen van Adeldom, eene RIDDER HOFSTEDE, beneven eenige vaſte goederen, ter waarde van voor 't minſt 25000 gulden, binnen de Provincie bezitten. Zodanige worden 'er veele op den Stichtſchen bodem bevonden: ten bewys, dat de *Adel* aldaar, van ouds, zeer *talryk* moet geweeſt zyn. Men teld, in dezen tyd, LXIII

RIDDER HOFSTEDEN; † de meesten *Leenroerig*, aan de *Provincie* zelve: van welke sommigen reeds voor zodanige erkend zyn, in 1536: andere, in 1537, 1538 en 1539: en, andere weder later. Deze *Ridder Hofsteden* bezitten 't recht van vrye *Jagt*, over den grond, ter afstand van 200 Roeden, rondom dezelve: waarvan de scheiding, door wit geverwde paalen, word aangewezen. Eenigen onder dezelve zyn echter, in vervolg van tyd, door verkoop vervallen, aan Heeren van den *Borgerstand*; die dus niet bevoegt zyn, van 't daaraan verknocht *recht* der *beschryving* gebruik te konnen maken. Het *getal* der Leden, die, uit de *Ridderschap*, ter vergadering der *Staaten* beschreven werden, is ten allen tyde, niet even gelyk geweest: dan, doorgaans, tot niet meer dan VI of VII bepaald; die het ganssche Lichaam der *Edelen* verbeelden. En, deze blyven, in dien post, geduurende al hun leven. Desgelyks, is, in de *wyze* der *beschryvinge* of *aanstellinge*, voor en na, dikwerf verandering gemaakt: en, die zaak gaf somwylen gelegenheid, tot langduurende verschillen; tot welke, daarna de weg geheel is afgescheiden, sedert 1674; als, aan Prins WILLEM III, in gevolge de *Instructie* van 't *Stadhouderschap*, werd overgelaten, om, in gevalle van afwyzigheid van een' beschreven Heer in de *Ridderschap*, uit de *Edelen* dezer Provincie, naar wel gevalle, eenen anderen te ver-

† De *naamen* en *Ligplaatzen* der *Riddermaatige* Hofsteden, zullen daarna, in de Beschryving des platten Lands dezer Provincie, worden aangewezen.

verkiezen; mits de vereischte hoedanigheid bezittende; gelyk, ook de Stadhouder vermag, het getal dezer Heeren, des goedvindende, met één of meer Leden te vermeerderen. Van dit *tweede* Lid, is de Heer Prins ERFSTADHOUDER in der tyd, de *Presidént* of *Voorzitter*. Eindelyk, hebben de Heeren beschreven Edelen, dezer Provincie, (gelyk die van *Holland* en andere Provincie,) de bestiering over de goederen van vyf gewezene *Adelyke Jongvrouwen Stiften*, eertyd in- en by de Stad *Utrecht* gelegen: welke waren: van S. SERVAAS: der WITTE VROUWEN: OUDWYK: MARIENDAAL: en 't zogenoemde VROUWEN KLOOSTER: welker inkomsten; (hoewel die Stiften zelve niet meer in wezen zyn;) onder den naam van *Prebenden*, aan ongehuwde *Adelyke Freulens*, tot haar onderhoud, worden toegereikt.

Het DERDE LID van Staat raakt den BORGERSTAND: en is saamgesteld, uit afgevaardigde der vyf *Stem hebbende Steden* dezer Provincie; welke dus in rang na elkander volgen: UTRECHT: AMERSFOORT: RHEENEN: WYK: en MONTFOORT. Eerst, en zelfs tot aan de XIIIde en XIVde Eeuwen, heeft de Hoofdstad *Utrecht*, eeniglyk, Stem in Staat gehad; 't zy, dat de vier andere noch byzondere *Heerlykheden*, het zy, noch met geene *Stads gerechtigheden*, zyn voorzien geweest.

Dan, de andere Steden, door den tyd, gehoegzaam vermogende geworden, om zig van de gehoorzaamheid hunner eigen Heeren te ontdoen; hebben allengs, de één na de andere mededeel, in 's Lands Regeering verkregen, en hunne *Gedeputeerden*, neven de Stad *Utrecht*,

ter dagvaard gezonden: en zyn, voortaan, onder den titel van STAD en STEDEN, als 't *derde Lid* van *Staat* aangemerkt. De Stad *Utrecht*, middelerwyle, ongelyk meer, dan de kleine Steden, aanbrengende in 's Lands ſchatkiſt; heeft daardoor meer gezach, dan de andere: gelyk zy, alleen, meer *Gedeputeerden* ter Staats vergaderingen afvaardigt, dan de *vier* andere, gezaamlyk: want, behalven, de beiden regeerende Stads *Borgemeeſteren*, zyn ook daarby jegenwoordig, eenigen der oudſte Leden in de *Vroedſchap*; ſamen gemeenlyk omtrent *twintig*: terwyl, uit elke der vier andere Steden, *Amersfoort*, *Rheenen*, *Wyk* en *Montfoort*, telkens, niet meer dan *twe* of *drie* in deze vergadering verſcheinen. En, naar dit meer of min getal der Leden, zyn mede ingericht, de *Kommiſſien*, ter bywooning der Vergaderingen der *Algemeene Staaten*, *Raaden van Staaten* enz.

Behalven de *buiten gewoone Vergaderingen* der *Staaten*, die onbepaald zyn, naar mate, de voorkomende zaken van gewicht, dezelve meer of min vorderen; geſchieden de *gewoonlyke vergaderingen*, twemaal 's jaars: de ééne, in den *Zomer*, begint den *eerſten Woensdag*, in *July*: en, de twede, in den Winter, den *eerſten Woensdag*, in *December*. En, de PLAATS der Vergadering is, de zogenoemde STAATEN KAMER; een groot en deftig gebouw, ſtaande by 't *Jans Kerkhof*.

De STADHOUDERLYKE *Waardigheid*, die, ſedert den dood van Koning WILLEM III, in deze Provincie, gelyk in *Holland*, *Zeeland*, en *Overyſſel*, opgeſchort geweeſt was, werd, in den jare 1747, door 't eenpaarig beſluit van

's Lands Staaten, genoegzaam gelyktydig, met dat der andere genoemde Provincien, herſteld, en, opgedragen, aan zyne *Doorl. Hoogheid*, den Heer Prins WILLEM IV, van ORANJE en NASSAU: en wel met alle de *Preëminentien*, met welke Koning WILLEM III, overeenkomende het *Reglement* op 't *Stadhouderſchap* des jaars 1674, deze Hooge Waardigheid bekleed had: worden de zyne DOORL. HOOGHEID, beneven Haare KONINGLYKE HOOGHEID, Deszelfs *Gemalinne*, den 25 *July* deszelven jaars, met alle plegtigheden, binnen de Hoofdſtad, ingehaald. En, is Hoog gemelde *Prins*, in 1751, opgevolgt, door deszelfs toen noch minderjaarigen Zoon, *Prins* WILLEM V; die, by Deszelfs meerderjarigheid, in 1766, deze Waardigheid ook dadelyk aanvaard heeft.

Ter zelver wyze, gelyk in de andere Provincien, heeft men, in deze-, GEDEPUTEERDE STAATEN; aan welke, de uitvoering der beſluiten, door de Staaten der *Provincie* beraamd, is toe vertrouwd: behalven, dat deze ook de dagelyks voorvallende zaken afdoen. Dit Kollegie beſtaat, uit XII Leden: vier, uit elken ſtand, naamlyk, der *Geëligeerden*, der *Ridderſchap* en der *Steden:* twe uit *Utrecht*, één uit *Amersfoort*, en, de vierde, uit ééne der drie kleine Steden, beurtelings; naamlyk, één Heer der Regeering, dan van *Rheenen*, dan van *Wyk*, dan van *Montfoort*; die elkander in elk vierde deel jaars verwiſſelen. Ook is, in deze vergadering, jegenwoordig, de *Sekretaris* der *Staaten*. Zy vergaderen in 't zelve *vertrek* der Staaten: en wel, door het geheele jaar, (alleen de Vakantien uit-

gezonderd,) tweemaal 's Weeks, 's Dingsdags en Vrydags voormiddags.

Het Kolligie der Gekommitteerden ter FINANTIE van den *Staat*, is saamgesteld uit een' *Presidente*, die altyd een Lid der *Gedeputeerde Staaten* is: en, drie Leden, één uit de *Geëligeerden*; een uit de *Edelen*; en een uit de *Steden*. En, deze hebben het bestier over de *Geldmiddelen*.

Het HOF van JUSTITIE dezer Provincie heeft, den Heer Prins ERFSTADHOUDER, tot Presidente; en, bestaat, uit drie *Extraordinaire* en acht *Ordinaire Raaden*; beneven den *Prokureur Generaal*, en *Griffier*. Behalven meer andere zaken, aan derzelver zorge toevertrouwd, geven zy, in *Civiele* zaken, volkomen *Decisie*, aan de Proceduren, die, in de eerste instantie, voor de Rechtbanken der Steden en Dorpen, gewezen zyn. En, in 't *Krimineele*, oefenen zy recht, over alle misbedryven, ten platten Lande voorgevallen; uitgezonderd, die betreffen de Dorpen, welke *Hooge* en *Vrye Heerlykheden* zyn. Aan dit Hof, zyn onderhoorig, de *vier Landdrosten*, aldaar MAARSCHALKEN genoemd, over de *vier Kwartieren*, in welk deze Provincie is afgedeeld.

Den *Staat* der KERK, binnen deze *Provincie*, betreffende: 't mag wel mede, aan het gezach der Oude *Bisschoppen* van *Utrecht*, toegeschreven worden, dat de *Reformatie*, in de Stad en Provincie, min algemeen is doorgebroken, dan wel in de meesten der andere Provincien. Immers, is 't getal der ROOMSGEZINDEN, aldaar, zeer groot gebleven: voornaamlyk, binnen de Steden UTRECHT, AMERSFOORT en WYK: als mede ten

plat-

platten Lande; allermeeſt, in 't OVER KWARTIER, en in 't EEMLAND; waar zy, dat der *Hervormden*, in de meeſte Dorpen, verre te bovengaan. De gezaamlyke *Hervormde Gemeenten* dezer *Provincie* worden, door LXXXI *Predikanten*, beſtierd; van welke twe en twintig, in de Steden, en de overige negen en vyftig, in de Dorpen, hunne Standplaatzen hebben. Alle zyn ze tot DRIE KLASSEN verdeeld: 1. de *Klaſſis* van UTRECHT; waartoe, XLII. 2. de *Klaſſis* van AMERSFOORT; waartoe XIX. en 3. de *Klaſſis* van RHEENEN en WYK; waartoe XX *Predikanten* behooren. Elke *Klaſſis* zend jaarlyks, drie *Predikanten*, en twe *Ouderlingen*, naar de SYNODE; welke, in de eerſte of twede week in *September*, gehouden word: doch, eenigſyk, in de Hoofdſtad; waar dezelve vergaderd, in de *Konſiſtorie Kamer* der *Domkerk*: en, dezelve duurd niet meer, dan vier dagen; van Dingsdag tot Vrydag, ingeſloten.

Behalven de vier *Deputaten* dezer, en zes *Korrespondenten*, der andere Provinciaale Synoden, zyn in deze vergadering tegenwoordig, drie Edelmogende Heeren KOMMISSARISSEN POLITIEK; zynde alle *Gedeputeerden Staaten* der Provincie; naamlyk, de voorzittende Leden van elk der drie *ordens*, by welke 't opperbewind berust: één Lid der *Geëligeerden*: één der *Ridderſchap*: en, één der *Steden*; welke gemeenlyk is, de eerſte Regeerende Stads-Borgemeeſter. Alle de Leden dezer *Synode* worden, niet alleen vry gehuisveſt, maar ook, geduurende die vier dagen, 's middags, op 's Lands koſten, aan eene gemeene tafel, vriendelyk ter maaltyd onthaald.

Voor 't gehouden *Nationaal Synode* van *Dort-*

recht in de jaren 1618 en 1619, had men, binnen deze Provincie, eene geheele andere *Kerken ordening*, inzonderheid, op de wyze van *Beroepinge* der Predikanten, dan die, welke gemelde Synode voorſchreef. De *Magiſtraaten* der Steden ſtelden dezelve aan, by wege van *Kollatie*, elk in hunne eigen *Stad*; en de *Gedeputeerde Staaten* ten platten Lande, in de *Dorpen*, die geene Hooge en Vrye Heerlykheden zyn: zelfs, ſtrekte dit Politiek gezach zich mede uit, tot de aanſtelling der *Ouderlingen* en *Diakenen*. Deze *Kerken ordening*, die reeds, in 1590 ontworpen, en in trein gebracht was, is daarna, in 1612, eenigermate veranderd; zo, dat 't recht der *Beroepinge*, zo der Predikanten, als der andere Opzieneren der Gemeenten, tuſſchen de Politieke- en Kerkelyke Perſoonen, meer gedeeld was: tot dat, eindelyk; na den jare 1619, de *Kerken ordening* van *Dortrecht* is ingevoerd en altyd in ſtand gebleven. Ingevolge dezelve, ſtaat 't recht der Predikants Beroepinge, aan de *Kerkeraaden*, in de Steden, en Dorpen; ten aanzien der laatſten, uitgezonderd, zodanige, welker *Heeren* 't recht van *Patronaatſchap* hebben. De *Kerkeraaden* oefenen dit recht, echter, niet volkomen, maar, met *Korreſpondentie* der *Overheden* der byzondere plaatzen: 't welk beſtaat, eensdeels, in 't verleenen van *hand opening*, aan de Kerkeraaden, tot de te doene Beroepingen, en, anderdeels, in de *Ap-* of *Improbatie* der gedaane *Beroepingen*. In de *Steden*, (alleen *Montfoort* uitgezonderd; waar de *Gedeputeerde Staaten* het recht van volſtrekte *Kollatie* hebben;) geſchied dit, door de reſpective *Magiſtraaten*: en ten *platte Lande*, by de *Gedeputeerde Staaten*. Doch, ten dezen laatſten

ten opzichte, is deze byzonderheid aantemerken: dat de Kerkeraaden, by Hun Edelmogende, eerst verzoeken, *Handopening*, tot het *Dispicieeren* van een *Predikant* of Proponent; die, in het requeſt werkelyk genoemd word: daarna, verlof, om die *Dispectie* in een *Beroep* te mogen veranderen: en, eindelyk, de *Approbatie*, op de gedaane Beroepinge. En, byaldien de Beroepene een *Proponent* is, word, in dat zelve requeſt, ter verkryging van *Approbatie*, te gelyk verzocht, een Lid uit Hun Edelmogende, ten einde, als *Kommiſſaris Politiek*, by 't *peremptoir examen* jegenwoordig te zyn; aan wiens bepaaling, dan ook, de tyd van 't *examen* hangt. Noch eene twede byzonderheid grypt plaats, in deze Provincie: hierin beſtaande, dat, ter gelegenheid der Beveſtiging der Predikanten ten platten Lande, een zogenoemde *Inveſtuur brief*, door den Beveſtiger van den Predikſtoel, voor de Gemeente word afgelezen; in naam van wel gemelde Hun Edelmogende; door welke, dezelve als wettig Beroepen Leeraar openlyk verklaard word.

In de beſchryving der byzondere *plaatzen* dezer *Provincie*, houden wy ons weder, aan die zelve order, gelyk in die der *andere* Provincien: dat we, naamlyk, eerſt, de STEMMENDE STEDEN, elk naar haaren rang, beſchouwen: en, daarna, overgaan tot de *Dorpen*, *Luſthuizen* enz. ten *platten Lande*.

Onder de Steden, komt eerſt voor:

UTRECHT: eene Stad, van welke verſcheidene *merkwaardigheden* te berichten zyn: de *Hoofdſtad* der Provincie; gelegen, genoegzaam in derzelver midden, aan de ſamenvloejinge van verſcheidene bevaarbaare *Stroomen*; welker drie, met den naam van RHYN bekend ſtaan: als, de *Krom-*

me- de *Oude*- en de *Vaartſche Rhyn*: en, de vierde is, de *Vecht*; door alle welke, de af- en aankomſt, voor dezer Stad, gemeenlyker gemaakt word, dan voor eenige plaats in gantſch Nederland. Hierby, koomen, de bekwame *Landwegen*, zo, in den Winter, als Zoomertyd, die derwaards leiden, voor allerly Reituigen: weshalven, aldaar verſcheidene *Wagen- Poſteryen* aangelegt zyn: als, op *Arnhem*, *Nymegen*, *Amersfoort*, 's *Hertogenboſch*, *Gorinchem*, 's *Hage*, *Amſterdam* enz. Om die reden, is *Utrecht*, zo wel te Water, dan te Land, een plaats van ongemeen ſterken *doortocht*. Aan de voordeelige Ligplaats dezer Stad, is mede toetetſchryven: dat men uit dezelve, binnen korten tyd, eene menigte van andere plaatzen bereiken kan. *Guicciardin* vermeld, (*Belg. deſcript. Part. III. pag.* 198.) als wat merkwaardigs: dat, rondom UTRECHT, niet min dan L beſlotene *Steden* liggen, tot welke alle, (men verkieze, welke men wil;) men in éénen dag komen kan: en, voegt daarby, dat Koning *Filips II*, als dit, in een Kaarte, aan hem vertoond- en, te gelyk beduid werd, dat alle deze *vyftig Steden*, onder zyn eigen gebied ſtonden, een groot genoegen daarin ſchepte. Ook, zouden daarover, tuſſchen voornaame Lieden, eenige weddenſchappen aangegaan en, die zaak daardoor beveſtigt zyn geworden. Dan, 't welke men geloofbaar ſchynt, is, de twede aanmerking van dienzelven *Schryver*: dat, naamlyk, een Man 's morgens te voet de Stad *Utrecht* uitgaande, zou konnen wandelen, naar XXVI byzondere *Steden*; daar 't middagmaal houden: en, dien zelven dag te rugge gaande, dan noch zyn Avondmaal zou konnen houden, in zyn eigen Huis. Ten aanzien van *XII*, of *XIII* Steden zou dit konnen aangaan: maar, 't is te groot opgeven, als hy van *XXVI* gewaagt; ten ware men, dien *Snellen Looper*, (zo als hy van *Homerus* t'elkens word toegenoemd,) den *Grieckſchen Achilles*, in 't loopen eevenaarde.

Dat de oudſte *naam* dezer Stad, zou geweeſt zyn, ANTONIA; word door veele Schryveren opgegeven, als eene zekere zaak. Ed, dit heeft hen te gelyk aangenoopt tot het onderzoek, naar welken ANTONIUS, als *Stichter*, zy deze benoemd zy; daar, in de Romeinſche Geſchiedeniſſen, verſcheidene perſoonen dezes naams voorkomen: denkende ſommigen, aan zekeren Romein; *Antonius*, die door Keiſer *Nero* in ballingſchap verzonden, ter dezer plaatze, een ſlot zou geſticht hebben, en 't zelve, naar zyn eigen naam

An-

Antonica, benoemd: anderen, aan *Markus Antonius*, die door zyn huwelyk, met *Octavia*, de Zuster van *Julius Cæsar*, deszelfs Zwager was, die hem, in alle zyne tochten door *Gallie*, vergezelschapte. 'Er zyn eenigen, die meenen, dat, onder die vyftig *Kasteelen*, welke *Florus* (*Histor. Lib. V. cap.* 12.) verhaald, door den Roomschen Veldheer *Drusus*, langs den slinker oever van den *Rhyn* gesticht te zyn, ook een, ANTONIA genoemd, geweest- en, dit den oorsprong aan deze Stad zou gegeven hebben: welken naam men dan wil, ontleend hebben, van *Drusus* Huisvrouw *Antonia*. Dus, zou dit *Slot*, veele jaren voor *Christus* geboorte, zyn gesticht geweest. Anderen, weder, willen de bouwing, beneven de gemelde naamgeving, aan den Keiser *Antonius Pius*, hebben toegeschreven. Men vind alle dezen noch meer verschillende gevoelens aangehaald, en ter toets gebracht, door een ongenoemden Schryver; wiens *Handschrift*, onder den titel van de *Beschryving* van *Utrecht*, in 1757, in 't licht gebracht is, door den Heer *V. J. Blondeel*, *bladz.* 12 33. En, 't is niet aftekeuren, dat men deze dingen weete: ten einde men zich niet vreemd houde, als men, daarvan, met zo veel ophef ziet gewag gemaakt, by vroegere Schryveren: maar, anderfinds, word al wat, van dien naam ANTONIA, is opgegeven, door latere Schryveren, als een louter *verdichtzel* aangezien: dewyl, *Beka* en *Heda*, beneven *Arn. Buchel*, die zyne aantekeningen, by derzelver *Historie* der *Utrechtsche Bisschoppen*, gevoegt heeft, daarvoor geen één bewys bybrengen, uit oude Schryveren, die den tyd der stichting dezer Stad zelve beleeft hebben. Men vermoed, mitsdien, niet zonder grond; dat gemelde Schryveren, tot die gedachte, dat *Utrecht* eertyds ANTONIA, genoemd geweest zy, gekomen zyn, door eenige *Penningen*, der *Antoninen*, die men, by 't beploegen van een Akker, in de nabuurschap dezer Stad, gevonden heeft.

Van geen hooger waarde houd men thans, het verteizel, aangaande de *Wilten*; een Volk, (naar men zegt,) uit *Slavonie* oorspronglyk; die, daar ter plaatze, zich neérgezet, het Kasteel *Antonia* verwoest, en, op die zelve plaats, een ander gesticht zouden hebben; 't welk zy, WILTENBURG, noemden. Dit zou reeds geschied zyn, in den jare 186, na 's Heilands geboorte, of, daar omtrent. En, deze naam word (zegt men,) noch heden bewaard, in de bouwhoeve, *Wiltenburg*, een half uur gaans, zuidwaard van *Utrecht*,

trecht, naby de Buurtſchap *Vechten*, gelegen. Ja, dewyl de naam dezes Volks, by ſommigen, ook, *Vulten*, word uitgeſproken; zou daarvan de latere Latynſche naam, VULTRAJECTUM, en ULTRAJECTUM, worden afgeleid: hoewel anderen hier liever denken, aan *Ulpius Trajanus*; die, geduurende de Regeering des Keiſers *Domitianus*, het opzicht over geheel *Germanie* (*Duitsland*,) had; naar wien zy, eerſt *Ulptrajectum*-, en daarna, met achter lating der Letter, p, blotelyk *Ultrajectum*, zou genoemd zyn. Om de onzekerheid dezer zaak, by gebrek der nodige bewyzen, heeft, onder anderen, *Alting* (*Notit. German. Inferioris P. II.*) tegen dit gevoelen zich verklaard: willende ganſchlyk van geene *Wilten*, hooren.

De hedendaagſche naam, UTRECHT, word, door verbastering, (welke de meeſte eigen naamen ondergaan,) UTTERT, en by de Inboorlingen, OITERT, uitgeſproken. Het woord UTRECHT, zelve mede eene verkorte en verbaſterde uitſprake van den Ouden *Latynſche naam*, TRAJECTUM; met welken, deze Stad, in de *Oude Reisbeſchryving* van *Antoninus*, (*Antonini Itiner. Vet. Edit. Weſſeling. pag.* 396.) voorkomt. *Trajectum* betekend, een *Veir*; dat is, een plaats van gewoonlyke *overtocht* eener *Rivier*: en, deze Stad, zal dus, in de Romeinſche tyden, reeds genoemd zyn: dewyl aldaar de gewoonlyke *overtocht* der Rivier den *Rhyn* was; toen die, door deze *Provincie*, en langs deze Stad, recht ſtreeks naar de Zee ſtroomd. Om die reden, werd zy ook *Trajectum ad* RHENUM, dat is, *Trecht*, of *Tricht aan den Rhyn*, toegenoemd. Het Latynſch woord *Trajectum* word, in 't Nederduitſch, onverſchillig, 't zy *Trecht*, 't zy *Tricht*, uitgeſproken: en, dewyl 'er meer plaatzen dezer *Nederlanden* zyn, welker naamen in *Trecht* of *Tricht* eindigen; zo is die omſchryving des te meer noodzakelyk, ten einde deze Stad, van die andere te onderſcheiden: ten voorbeelde, van *Maaſtricht*; welke Stad *Trajectum ad Moſam*, dat is, *Tricht* aan *Maas*, (of *Maaſtricht*,) toegenoemd word. En, die omſchryvinge had altoos behoord, daarby gedaan te worden: dan zouden die beiden Steden, *Utrecht* en *Maaſtricht*, by voorige Schryveren, niet zo dikwyls onder elkander gemengt geweeſt zyn. Ook, word *Utrecht*, by ſommige Latynſche Schryveren, benoemd, TRAJECTUM INFERIUS, dat is, *Neder-Trecht*; desgelyks, ter onderſcheiding van *Maaſtricht*, 't welk, met den naam *Obtricht*, dat is, Ober- of *Over-Tricht*, en, zelfs by Latynſche

fche Schryveren, *Obtricum*, is bekend geweeſt. Desgelyks, word die Stad by *Heda* en andere *Latynſche* Schryveren der *Midden*-Eeuw, benoemd, TRAJECTUM VETUS, dat is, *Oud-Trecht*. Vermoedelyk, ter oorzake, dat het getal der Veiren, om over den *Rhyn* te geraken, door den tyd vermenigvuldigden: en, men daarom, dit meeſt bekend en gebruikt Veir, 't welk alreeds ſedert de tyden der Romeinen, by deze Stad geweeſt was, met die omſchryving van *Trajectum Vetus*, (het *Oud Veir*,) heeft willen van de andere, onderſcheiden. En, op dezen laatſten naam, heeft men behoorlyk te letten: want *Trajectum Vetus* zal, naar de *Frieſche taal*, (welke, in oude tyden, toen de *Frieſen* aldaar 't gezach voerden, de gemeene Landtaal was,) niet anders, dan OLD-TRECHT, uitgeſproken zyn. Van daar ſchynt by Latynſche Schryveren van lateren tyd, de naam ULTRAJECTUM: oorſpronglyk. En, wy hebben geen reden, om te twyfelen, of, van dit *Oldtrecht*, is, by verzachting, OUTRECHT, en, daarna, UTRECHT voortgekomen, met welken naam, als de eenige, die Stad, in onze dagen, is bekend gebleven.

Deze afleiding van naams betekeniſſe is, gewiſſlyk, min gedwongen, dan die door *Hadr. Junius* daarvan gegeven word. (*Bat. Hiſt. p.* 225. 226.) Dees' Schryver legt ten grond, dat die Stad, by *Ammianus Marcellinus*, (*Hiſtor. Lib. XVIII.*) UTRICESIUM, en UTRICESIMA, genoemd word: en meend, dien naam daarvan oorſpronglyk te zyn, dat, naar de verdeeling, door de Romeinen gemaakt, van hunne *Legerplaatzen*, langs den *Rhyn*, aldaar, de *vyfendertigſte Legioen* der Roomſche Krygsbenden ter bezetting lag: 't welk de Romeinen kortheidshalve, dus in ſchrift uitdrukten: V. TRIC. LEG. STAT: dat is, *Quintæ Triceſimæ Legionis Stativa:* of, de *Legerplaats der vyfendertigſte Legien:* het welk, door 't gemeen Volk, der Latynſche taal onkundig, zou opgevat zyn, als de *eigen naam* der *Stad*; dien zy, kortheidshalve, met achterlating der twe laatſte *Syllaben*, UTRIC, hebben uitgeſproken.

Uit 't voorig gezegde blykt, echter, niet te min, dat die Stad van zeer vroegen *Ouderdom* geweeſt zy: alhoewel men, aangaande den *tyd* der Stichting, zo min, dan den *Stichter* zelven, eenig zeker naricht heeft. Vermoedelyk is 't: dat, by *'t Slot Trajectum*, 't welk zyn oorſprong aan de *Romeinen* verſchuldigt ſchynt, reeds zeer vroeg, verſcheiden Landzaaten ter woon zich hebben nedergezet, te wederzy-

de

door den inval der *Franſchen*, overkomen zyn, geheel blyven ſteeken. Daarna, zyn de binnen ruimten, tuſſchen de gemelde grachten, met hooge Boomen beplant: waardoor; zy nu tot aangenaame *wandelplaatzen* mogen ſtrekken. Die geheele plaats, welke in uitgeſtrektheid, van die der oude Stad, niet veel verſchild, word, ſedert dien tyd, (waarſchynlyk, om de vergeefs aangewendde moeiten en koſten,) de VERLOOREN BOOMGAARD, geheeten. Byaldien, de groote ontwerpen, die, te *Utrecht*, zo wel, dan elders in *Neêrland*, geſmeed werden, in den jare 1720, eenigen goeden voortgang hadden mogen hebben; zou de hope ter volbrenging van dien *Nieuwen uitleg*, weder levendig zyn geworden. Ik bedoele, het jaar, van den beruchten *Actie Handel:* toen die van *Utrecht*, (hoewel, de verſtandigſte hunner moeten worden uitgezonderd,) oordeelden, dat hunne Stad, door de opterechten *Maatſchappy* van *Koophandel* en *Aſſurantie*, een *tweede Amſterdam* worden, ja zelfs den geheelen handel dezer Stad naar zich trekken zou: voornaamlyk, byaldien, ter zelver tyd, hadde konnen ter ſtand gebraclit worden, 't *ontwerp* reeds in 1669 geſmeed; ten aanzien van een *Vaart*, uit *Utrecht* naar de Rivier de *Eem* te graven: door welke, men meende de kloekſte Schepen, uit de *Zuiderzee*, tot aan en in de Stad te zullen konnen brengen. Deze *Vaart* zou de lengte van 4644 *Roeden* moeten hebben: en 300 *voeten* breed, en van 12 tot 15 *voeten* diep moeten geweeſt zyn; gelyk, een aanhangzel van dit zelve ontwerp was, ook de Rivier de *Eem*, die van *Amersfoort* naar de *Zuiderzee* vloeit, ter zelver wyze te verdiepen. Zelfs was, naar 't beſtek, door zekeren *Sr. Everhard Meister*, eenige jaren vroeger ontworpen, die *Vaart*, die aan de noordooſtzyde der Stad, van den *Plompen toren*, moeſt aanvangen, reeds afgebakend. Maar, men had niet gekend, dat de grond der Stad Utrecht veel hoger is, dan 't gewoone waterpas der *Zuiderzee*; waardoor, 't graven van zodanig *Kanaal* veelerly ongemakken zou gevonden hebben. Daarby, zyn, na de ontdekte bedrieglykheid en ſchadelykheid van dezen *Windhandel*, te *Utrecht*, zo wel; dan in de andere Steden der Nederlandſche Republiek, den voortanderen van den Actie-handel de oogen geopend, en alle dergelyke ontwerpen in rook verdweenen.

De Stad is wel met een hooge *muur*, die, aan de binnen zyde, door een zwaare aarde wal, ondersteund word, door h[illegible] een zweem hebbende, naar de hedendaagſche

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

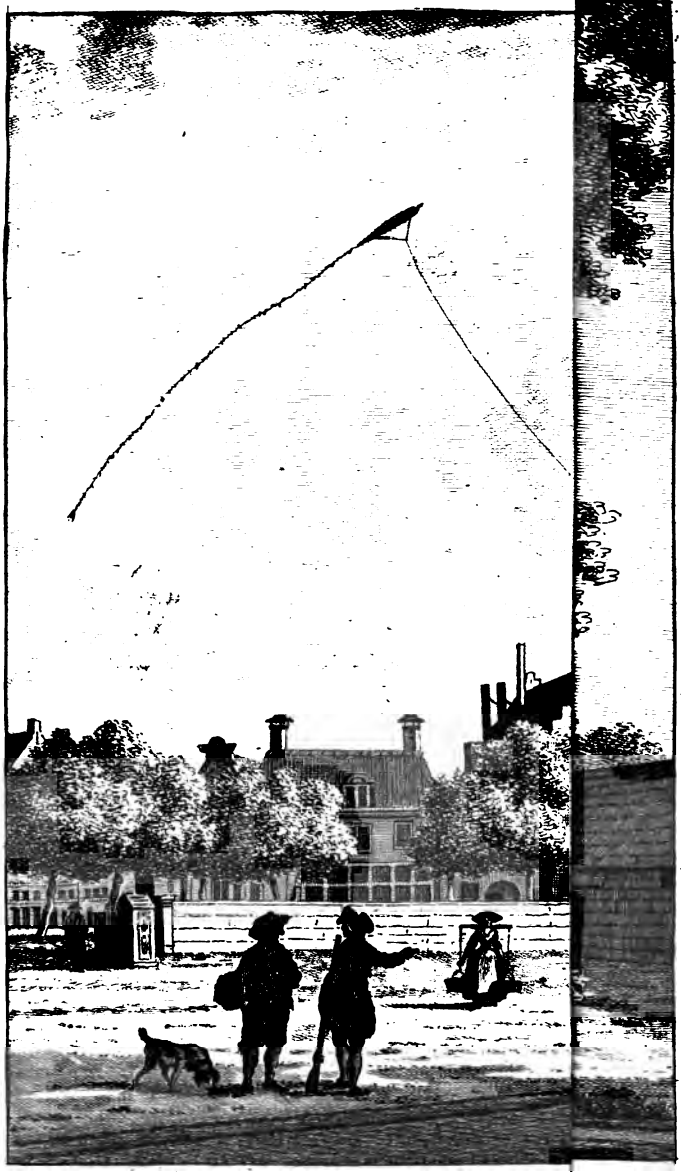

ſche Veſtingbouw. Zy heeft eenigſyk, noch de overblyfzelen, van *rondeelen* en *torens*; waarin de ſterkte der Steden in oude tyden beſtond: onder welke torens, ſommigen met byzondere naamen worden uitgedrukt. Ook, is zy van acht groote *Bolwerken* voorzien, welker vier, met de Stadswalle verknocht, onder de Regeering van Keiſer *Karel V*, zyn aangelegt, geduurende den Oorlog, tegen den Hertog *Karel* van *Gelder*. Drie der zelver, aan de zuidzyde der Stad, worden, het één *Zonnenburg*, het ander *Maanenburg*, en het derde *Sterkenburg*, en het vierde, aan de noordzyde der Stad, *Sterrenburg* genoemd. Dan, de drie andere, van de Stadswal afgeſcheiden, hebben meer de gedaante van groote *Ravelynen*: en zyn van laater maakzel. Deze worden nu tot *Tuinen* gebruikt.

Gemelde Keiſer *Karel V* heeft, in 1534, ook eene *Sterkte* binnen de Stad aangelegt, naby de *Katharyne*-Poort; welke hy VREDEBURG noemde; ten aandenken, (zo het ſchynt,) van den geſloten *Vrede*, tuſſchen hem en den Hertog *Karel* van *Gelder*, in 1528: hoewel deze Vrede van geen langen duur geweeſt is. Die *Sterkte* was, echter, niet zo zeer ter verdeediging der Stad, ingericht, dan wel, (als eene *Citadelle*,) ter beteugeling der eigen Inwooneren; die, onder de voorige Biſſchoplyke Regeering, te meermaalen, tegen hunne *Prelaaten*, oproerig, zich aangekant, en zelfs hen genootzaakt hadden, hunne reſidentie Stad te verlaten, en, naar 't Slot te *Wyk*, te vluchten. Dit oogmerk is, door Keiſer *Karel*, een' tyd lang bereikt: maar, als, onder de Regeering van deszelfs Zoon, *Filips II*, de Borgers langs hoe meer van de Spaanſche Regeering afkeerig werden, hebben zy, in 1577, onder de aanvoering van zekere *Katharina van Leemput*, (anders, *Treyn* van *Limpen*, genoemd,) de Spaanſche Krygsbezetting, over welke *Frans Ferdinand D'Avila* 't bevel voerde, en, van welke zy veel overlaſt geleden hadden, ter Stad uitgedreven: waarna, dit Slot zo ten eenenmaal geſlecht is, dat niets, dan eenige verwulfde Kelders onder de Stads wal, daarvan overgebleven is. De plaats, waar dit groot gevaarte weleer geſtaan had, heeft den naam van *Vredeburg*, of, kortheidshalve, *Vreeburg*, tot heden behouden: en, is eene groote vierkante vlakte; op welke jaarlyks een vermaarde *Paarden markt* gehouden word.

Vier POORTEN, (gelyk 'er voor den jare 1637, niet meer geweeſt zyn; als, uit de oude Grondtekeningen dezer Stad,

onder andere, die van *Guicciardin*, te zien is,) waren voor eene zo groote Stad, wat zeer weinige: dan, in gemelden jare, is, door de Stichting der MALIEPOORT, (door welke de weg loopt naar de *Maliebaan*,) 't getal met een *vyfde* vermeerderd. De vier andere zyn: de TOLLESTEEGER- de KATHARYNE-, de WEERD- en, de WITTEVROUWEN POORT.

De TOLLESTEEGER POORT is aan 't zuiderdeel der Stad; ter plaatze, waar de *Kromme-* en de *Vaartſche Rhyn*, met de Stads gracht, zich vermengen; tuſſchen de Bolwerken *Sterkenburg* en *Maanenburg*; welke beiden ter verdediging dezer Poort, aangelegt zyn. Men giſt, dat zy dezen naam ontfangen hebbe, van de *Tollen*, die daar, in vroege tyden, werden ingevoerd, van de Schepen, die *Rhyn* op en afvoeren. Buiten deze Poort, is eene taamlyke groote *Voorſtad*; zo wel langs de beiden oeveren van den *Vaartſchen Rhyn*, als langs den landweg, die van daar naar 't Dorp *Houten* loopt.

De KATHARYNE POORT is aan de weſtzyde der Stad: en heeft dien naam ontfangen, van 't *S. Katharyne Klooſter*, dat daaromtrent geſtaan heeft; ter plaatze, waar Keiſer *Karel V*, daarna, 't Slot *Vredeburg* Stichte; toen dit *Klooſter* afgebroken, en naar de *Lange Nieuwſtraat* verplaatſt moeſt worden. Aldaar, begint de *Trekvaart* naar *Leiden*, die de *Oude Rhyn* genoemd word: waar, in den Winter twemaal, 's daags, naamlyk, 's morgens, ten 7- en 's avonds ten 8 *ure*- en, in den Zomer, ook, 's middags ten 12 *ure*, de *Trekſchuiten* naar *Leiden* afvaaren.

De WEERD- of WAARD POORT, aan 't noorderdeel der Stad, heeft mede eene groote *Voorſtad*. Aldaar, begint de Rivier de *Vecht*, die eigenlyk ten ooſten der Stad ontſpringt, bevaarbaar te worden; welke tot aan de Nieuwerſluiſſche Schans, de *Amſterdamſche Trekvaart* is. Van deze Poort varen, in Winter en Zomer, dagelyks, drie *Trekſchuiten*, naar *Amſterdam*: 's morgens, ten 7- 's middags, ten 1- en 's avonds, ten 8 *ure*, doch, in den Winter, 's morgens, ten 8- en 's avonds, ten 9 *ure*.

De WITTEVROUWE POORT, aan de ooſtzyde, heeft dien naam, van het gewezen *Adelyk Vrouwen Stift* der zogenoemde *Witte Vrouwen*.

Buiten deze Poort ziet men mede eene taamlyke *Voorſtad*; welker Huizen te wederzyde den Straatweg ſtaan; die, van hier, naar het Dorp *Bilt* loopt. Buiten deze Poort, die de fraaiſte onder Utrechts Poorten is, reiden dagelyks af-

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX &
TILDEN FOUNDATIONS

af- en aan, alle de *Poſtwagens*, die, tuſſchen *Utrecht*- en de Steden *Amersfoort*, *Deventer*, *Zutphen*, *Arnhem* en *Nymegen*, heen- en weêrgaan.

De voorheen gemelde MALIEPOORT; die, (dewyl zy kleinder is, dan de vier andere,) gemeenlyk, 't *Maliepoortje* genoemd word, is aan die zelve ooſtzyde, wat meer ten zuiden.

Dewyl, tuſſchen ſommigen dezer Poorten, wat al te verre afſtand is; zyn, behalven de vyf *Land*; ook twe WATERPOORTEN; van welke men, met een Schuit over de Stadsgracht naar buiten komt: ééne, tuſſchen de *Tolleſteeger*- en de *Katharyne*-, en ééne, tuſſchen de *Weerd*- en de *Wittevrouwen Poort*.

Vermits deze Stad, in oude tyden, toen de meeſte Huizen met rieten daken zyn bedekt geweeſt, menigmaalen, door Brand, jammerlyk beſchadigt was geworden; als, in de jaren 1148, 1170, en 1279; zo heeft men, ter verhoeding van zodanige onhellen, twe breede en diepe *Binnen* GRACHTEN, over langs, door de Stad gedolven; de ééne de OUDE- en de andere de NIEUWE GRACHT genoemd. Van deze *Grachten*, hebben de daar by ſtaande Huizen, ook het voordeel, dat, door de Schepen, die daar geduurig heen en weer vaaren, allerly noodwendigheden, ten minſte koſten, konnen worden aangevoerd. De OUDE GRACHT, loopt, van de *Tolleſteeger*- tot de *Weerd Poort*, daar zy met de *Vecht* zich vereenigt. De *Huizen*, langs deze Gracht ſtaande, worden meeſt bewoond, van *Kooplieden* en *Handwerkslieden*. De andere- de NIEUWE GRACHT genoemd, is later- en, (zo men zegt,) op koſten van den *Adel* en de *Geeſtelykheid* der Stad; aangelegt. Aldaar ſtaan de beſte *Huizen* der Stad, meeſt door de rykſte en aanzienlykſte Lieden bewoond. De Straaten langs deze Gracht zyn, overal, rechts en lings, met hoog opgaande Boomen verciert: het welk, behalven den lommer, ook een aangenaam gezicht verleend. Eerſt, uit de zuider Stads-Gracht, rechtſtreeks voortgaande, maaktze, omtrent op 't midden, eenen grooten kronkel; de *Kromme Nieuwe Gracht*, geheeten; waarna zy weder recht uit voortgaande, zich met dé noorder Stads Gracht vereenigt. De oevers dezer Grachten zyn, ter oorzake van den verheven grond der Stad, met hooge Steene muuren opgehaald; die, tot boven de Straat verheven, te gelyk tot borſtweeringen verſtrekken; ten einde, 't gevaar van invallen, by miſtig of donker weêr, te voorko-

men: van welke ongelukken, te *Amſterdam*; daar de Straaten, langs de Binnengraften, gelyks den grond afloopen; veele voorbeelden worden aangetroffen. Daarby, ruſten de Straaten, langs dezé Beidengrachten, op verwulfde *Kelders*, die haar uitzicht op de Grachten zelve, en, te gelyk, elk met zyn naaſt daarby ſtaande Huizinge, gemeenſchap hebben. Men verhaald: dat Koning *Lodewyk XIV*, in 1672, in eigen perſoon, uit zyne legerplaatze by *Zeiſt* te *Utrecht* komende, en, die onderaardſche Kelders ziende; zich binnen die Stad niet zeer vertrouwde; als of eenig gevaar van inſtorten daarmée gemengt was. Middelerwyle, ſtrekken dé zelve *Kelders*, veelal tot *Pakhuizen*, voor de Kooplieden, voornaamlyk, langs de *Oude Gracht*; gelyk voor de Ambachtslieden tot bekwaame *Werkplaatzen*. Ten einde door deze Binnengrachten, de gemeenſchap, tuſſchen de eene en andere wyken der Stad, niet zou worden afgeſneden, zyn over dezelve, verſcheiden verwulfde *Steene Bruggen* gemaakt: *XVI* over de *Oude*-, en *XII* over de *Nieuwe Gracht*: dus in alles *XXVIII* ſamen. Behalven de gemelde zyn 'er langs de *Kromme Nieuwe Gracht*, en elders, een menigte van kleine Steene Bruggen, die alleen, aan byzondere Huizen, gemeenſchap met de Straaten geven: en, deze worden door den Schryver van den *Staat der Vereenigde Nederlanden*, by *Tirion*, (*XXI Deel bladz.* 341.) mede gerekend, als hy, 't getal der *Bruggen*, tot *vyftig* bepaald.

Het getal der HUIZEN dezer Stad is, ſedert langen tyd, niet byzonderlyk opgenomen: maar, wel der HUISGEZINNEN, in den jare 1748; ter gelegenheid der *liberale giften*, die, door alle de Huisgezinnen in ganſch Neêrland, aan 's Lands ſchatkiſt werden opgebracht: en, werden deze, in alles ſamen binnen en buiten de Stad in de *Voorſteden*, (naamlyk;) onder Stads vryheid behoorende bevonden, 7131 Huisgezinnen. Daar uit, maakt men een overſlach, dat het getal der INWOONEREN ruim 25000 bedragen hebbe. Onder dezelve, bevinden zich buiten de *Gereformeerden*, de meeſte *Roomsgezinden*: en, onder deze, véele lieden van groote middelen. De *Inwooneren* oefenen zich, in allerly ſoort van *Handwerken*: doch, de *Lakenweevery*, die voorheen wel het voornaamſt was, is ſedert eenige jaren merkelyk verminderd. De Laakens, welke elders geweven zyn, worden aldaar noch veel gevold, geſchooren en geverwd: en, in de konſt van 't *Zwart* verwen, niet alleen der Lakens, maar ook der andere Wolle Stoffen, ſchynen

de

de *Uitrechtenaaren*, boven die der andere Steden, uitmunten. De handel, in allerly *Koorn* is binnen deze Stad, in naamlyk grooten bloei: 't welk, in overvloed, van de rondom liggende Dorpen, met Schuiten en Wagens, aangevoerd word. Ook ziet men daar veele groote en voortreflyke *Winkels* met veelerly foort van Waaren geftoffeerd: die, inzonderheid, in de marktdagen, veel aftrek hebben. Het *Bier Brouwen*, voornaamlyk, van dit foort, welk *Uitrechtfch Bruin* genoemd word, is aldaar mede eene goede koftwinning: om welke reden, veele Brouweryen, langs de *Oude Gracht*, gevonden worden.

Onder de *Openbaare Gebouwen*, binnen deze Stad, zyn drie, die de *gebeele Provincie* aangaan: naamlyk, 't STAATEN-HUIS: 't HOF: en, de MUNT. Deze drie Gebouwen zyn daarom kenbaar, aan het *Provincie*-WAPEN, met welk, derzelver voorgevels vercierd zyn. Dit Wapen is *gekwarteerd*: * zynde 't eerfte en vierde *kwartier*, een zilver *Kruis*, op een rood veld: en, 't twede en derde *kwartier*, een *roode Leeuw*, op een Goud veld. En deze vier kwartieren zyn, in 't midden, met het *Wapen* der Stad *gedekt*.

Het eerfte is de *Vergaderplaats* der Edel Mogende Heeren STAATEN, en der GEDEPUTEERDE STAATEN der *Provincie*, en werd, gemeenlyk, de STAATEN KAMER, genoemd: ftaande by het *Janskerkhof*, op den grond, daar weleer het *Kloofter* der *Franciskanen* of *Minderbroederen* ftond; 't welk ten

* Voorheen, zo lang de *Biffchoplyke* Regeering ftand greep, beftond dit Wapen eenigfyk, in een Zilver recht op ftaand *Kruis*; 't welk altyd 't *fignaal* of *kenmerk* is der *Bisfchoppen*; wier Staf, aan 't boven einde met een zilver *Kruis* voorzien is. Dan, Keifer *Karel V*, (die, de Waereldlyke heerfchappy over dit geweft bekomen had,) in den jare 1534 het zelve brengende, onder één zelvigen *Stadhouder*, met *Holland*; (welke was *Anthoon* de *Lalaing*, Graaf van *Hoogftraaten*;) vond Hy goed, ook dien *rooden Leeuw*, welke 't eigen *Wapen* van *Holland* is, dus gekwarteleerd, in 't *Provinciaal Wapen* van *Utrecht*, te brengen. Van 't oud Wapen, dat eenvoudig in een *zilver Kruis* op een *rood veld* beftond, ziet men noch heden de afbeelding, in 't groot *Auditorium* der *Akademie*; in welk vertrek de *Staaten* dezer *Provincie*, geduurende de Biffchoplyke Regeering, plagten te vergaderen.

ten tyde der Hervorming afgebroken, en tot een *Stedelyke Vergaderplaats*, geschikt is. Dit is een groot Gebouw, met verscheidene aanzienlyke vertrekken voorzien; die ter byzondere vergaderingen geschikt zyn. De voorzaal van dit Gebouw dient, tot een gemeenen doorgang, om, van 't *Jans Kerkhof* naar de *Hoogstraat*, de *Ganzenmarkt*, de *Neude* (een groot plein, waarop niet min dan negen Straten uitloopen,) door een' korteren weg te komen.

Het Hof Provinciaal, het ander gebouw, dat de geheele Provincie aangaat, staande naast de *Korte Nieuwstraat*, was eertyds mede, één der *Geestelyke Gebouwen* dezer Stad: naamlyk, de ryke *Abtdy* van *S. Paulus*. Van daar, word de *Poort;* door welke men uit de lange in de korte Nieuwstraat komt, die welder de gemeene ingang tot het Voorplein der *Abtdy* schynt geweest te zyn, noch heden de *S. Paulus Poort* geheten. Aldaar vergaderen de Heeren Raaden van 't Hof, in een byzonder fraai en ruim vertrek; 't welk de Raadkamer genoemd word: in 't welk men ziet, den vergulden en met fluweel bekleedden *Stadhouderlyken Stoel;* geschikt voor den Heer Prins Erfstadhouder in hoedanigheid, als *President* van 't Hof: welke van 't zelve maakzel is, als die in de *Staaten-* en *Ridderschaps Kamer*, geplaats zyn. De Raaden van dit Hof maaken uit, het *Opperst Gerecht*, in *Civiele* zaken van *Appel*, die voor de mindere Rechtbanken, in de eerste instantie, reeds beoordeeld zyn: gelyk, deze Heeren ook vonnis vellen, over lyfstrafbaare (*Krimineele*,) feitelykheden, die ten platten Lande worden gepleegt. Doch, de plaats, waar de straffen worden uitgevoerd, is in den noordwestelyken hoek der Stad: en, word het *Paardeveld* genoemd. De *Kerk* dezer gewezen *Abtdy;* welke, sedert den tyd der Reformatie, toen de Abt met de Monneken der Abtdy, buiten de Stad verdreven werden, tot den Godsdienst niet meer gebruikt werd; is eerst, in 't begin dezer Eeuwe, afgebroken: en, de grond, door de eigenaars der naastby staande Huizen, gekocht en tot Tuinen gemaakt.

Het eenige, 't welk van die Kerk staande gebleven is, was weleer het *Choor*. Dit behoord nu, aan het *Kapittel* van *Oud Munster;* wier Kerk, zeer naby deze Abtdy, gestaan heeft: gelyk ook de *Heeren* van dit Kapittel, in het vertrek, dat voorheen, de Sakristie der Kerk was, hunne vergaderingen houden. Het *Choor* zelve strekt nu tot een *Turf Magasyn*. Behalven den voornaamen ingang tot 't Hof,

door

door de Poort aan de korten Nieuwſtraat, is 'er een twede; aan de *Roodenburgerſtraat:* en, eene derde, aan de *Nieuwe Gracht.*

Het derde *Provinciaal Huis* is, de MUNT, of het MUNTHUIS: een deftig gebouw, ſtaande aan de *Oude Gracht*, tuſſchen de Vie- en de S. Jans Bruggen: ter zelver plaatze, waar weleer het *Cecilie Klooſter* was; 't welk tot dit gebouw vermaakt is. In het zelve, heeft de Provinciaale *Muntmeeſter* zyn wooning; die, in 't doen ſlaan der geldſpecien, van één *Waardyn*, één *Eſſajeur* en één *Stempelſnyder*, zich bediend.

Betreffende de *Stads Gebouwen:*

Het STADHUIS kon niet beeter geplaatſt geweeſt zyn, dan 't werkelyk is: naamlyk, byna te midden der Stad, aan de *Oude Gracht*, welke daar eene zeer breede verwulfde Brug heeft, die de *plaats* genoemd word. Het is een gebouw van groote uitgeſtrektheid: doch niet regelmaatig aangelegt. Hiervan weet men ook, de oorzaak: dewyl 't, naamlyk, is ſaamgeſteld, uit twe eertyds afzonderlyke gebouwen: twe dier *Oude Kaſteelen* of *Blokhuizen*, welke, t'gelyk, hiervoor, is aangemerkt,) langs de Oude Gracht ſtaan; die voorheen aan oude Adelyke geſlachten hebben toebehoord: welker één LICHTENBERG-, en 't ander HAZENBERG, genoemd werden. Het één, dat den naam van *Lichtenberg* droeg, is niet zo breed- maar merkelyk hooger, dan 't ander. Alddaar, is de voornaamſte ingang, door een Poort, door welke men terſtond in de *Vierſchaar* komt. Doch, de beſte en voornaamſte *vertrekken* vind men, in het ander deel, dat nader by de Viſchmark ſtaat: onder welke vertrekken, de *Raadkamer* uitmunt, waarin de Heeren van de *Vroedſchap* gewoonlyk vergaderen. En, dit vertrek is daarom des te merkwaardiger: dewyl, daarin, de vermaarde *Uterechtſche Vrede*, in 1713 geſloten is. In de laagſte verdieping van dit laatſtgenoemd gebouw, is het *Stads Poſt-Komptoir*: 't welk, onder het opzicht van twe Gekommitteerden uit de Vroedſchap, voor rekening der Stad, word waargenomen. Behalven deze twe behoord tot 't *Stadhuis* noch een *derde* gebouw, 't welk, aan de zuidzyde, op den ingang der Straat, die 't *Oud Kerkhof* genoemd word, uitkomt: een nieuw gebouw, 't welk door den *Kaſtelyn* bewoond word. Door het Stadhuis, is een gemeene *doorgang* van de *Plaats*, naar de *Ganzenmarkt.*

Dit had UTRECHT in de Roomſche tyden gemeen, met

alle zodanige *Steden*, over welke, de *Wereldlyke*- en *Geeſtelyke* Regeering, in den perſoon des *Biſſchops*, ſaam verknocht zyn: dat die Stad als griemelde, van de zo genoemde GEESTELYKEN: en, dat ze, (ter zelver wyze, als men, noch heden, van de *Biſſchoplyke* Stad *Luik*, gewoon is te zeggen, het *Paradeis* der *Geeſtelyken* was. Ja, daardoor is te gelyk veroorzaakt, dat binnen deze Stad, voortyds, een ongemeen groot getal van KERKEN, KLOOSTERS, GASTHUIZEN en meer andere zo genoemde *Godshuizen*, ter Inwooning en rykelyke onderhouding der zelven, werden aangetroffen, tot geen klein bezwaar der Gemeente. De *Hervorming*, welke zo nootlottig was, ten aanzien dezer *Geeſtelyken*, heeft daarin wel eene voordeelige verandering gemaakt, voor het gemeen; 't welk, behalven bevryd, van den laſt, om zo veele *Geeſtelyken* te moeten onderhouden; nu zien mag, dat de meeſten dezer *Geeſtelyke gebouwen*, als te overtollig, door bevel der Regeering geſloopt, en de daartoe behoorende ryke goederen aangeſlagen, en derzelver inkomſten, tot andere wezenlyke noodwendigheden worden beſteed: doch, des niet min, zal 't tot grondige kenniſſe der *oude geſteldheid* dezer *Stad*, niet ondienſtig zyn, dat wy, van de voornaamſte derzelver, eene beknopte beſchryving geven: voornaamlyk, dewyl veele zaken, tien *jegenwoordigen toeſtand* dezer *Stad*, betreffende, daaruit konnen worden afgeleid.

De eerſte van alle de Kerken dezer Stad was, die van S. THOMAS: welker Stichting, door den Ouden Neêrlandſchen Chronykſchryver, *Klaas Kolyn*, aan *Dagobert*, Koning der *Franken*, word toegeſchreven, in den jare 642 of 646; na de *Frieſen*, die tot daartoe hunne heerſchappy die's tyds hadden uitgebreid, overwonnen te hebben.

Deze *Kerk*; welke dan ook de *eerſte* is geweeſt, waarin de *Chriſten* Geloofsleer gepredikt werd, en, toen de *eenige* ziet men verbeeld, in eene Oude *Grondtekening* dezer *Stad*, zo als zy zich bevond, in den jare 690: geplaatſt in de *Beſchryving* van *Utrecht* van een ongenoemden Opſteller, door den Heer *Blondeel* uitgegeven, *blaëz.* 77. Dan, deze Kerk van S. THOMAS zou, daarna, door de *Frieſen*, die dezer Stad weêr meeſter zyn geworden; verwoeſt zyn.

Naar mate die Stad in grootte en Volkrykheid toegenomen is, heeft men het getal der KERKEN moeten vermeerderen: en men maakte, tuſſchen die alle, dit onderſcheid: dat 'er waren, *vyf* KOLLEGIAALE- anders gezegt, KAPITTEL-

KER-

KERKEN: naamlyk, S. SALVATOR; S. MAARTEN; S. JANS; S. PIETERS en S. MARIE. Vier PAROCHIE KERKEN: naamlyk, de BUURKERK: S. JAKOBS: S. NIKLAAS; en S. GEERTRUIDS. Voorts, de *Kerk* der Abdy van S. PAULUS. Dan, twe *Kerken* behoorende aan *Kommanderien* der Geestelyke *Ridderorders:* naamlyk, eene der Riddeforder van *S. Jan van Jerusalem*, welke is, de S. KATHARINE KERK: en, eene der *Duitsche Ridderorder*; welke reeds voor lang geslagt geweest is. En, eindelyk, kwamen hierby, eene menigte van Mannen en Vrouwen KLOOSTER en GASTHUIS KERKEN, of KAPELLEN; welker eenige gedeeltelyk noch in wezen, en andere geheel weggeraakt zyn.

De Kerk van S. SALVATOR, dus benoemd, ter eere van den *H. Verlosser*, (gelyk door dezen naam word aangewezen,) was, na die van *S. Thomas*, de oudste dezer Stad. Zy is, 't zy door *Willebrord*, eersten *Bisschop*- of liever *Aartsbisschop* van Utrecht, 't zy door deszelfs Opvolger *Bonifacius*, gesticht. En, zeer waarschynlyk is 't, dat *Willebrord*, in dezelve, zynen ZETEL geplaatst hebbe. Of liever blykt, allernaast, uit oude Schryveren: dat dees *Willebrord* vooraf naby de plaats, waar de *S. Thomas* Kerk gestaan had, een KAPELLE ter eere van den *H. Verlosser* gebouwd hebben; die ook de *Kapelle* van 't H. KRUIS werd toegenaamd; dewyl een *Beeld* van *Christus*, aan 't Kruis hangende, in dezelve bewaard werd: en, dat de GROOTE KERK van *S. Salvator*, naast deze *Kapelle*, (die, eenigen tyd daarna, is weggeraakt,) eigenlyk gebouwd zy, door *Bonifacius*, den opvolger van *Willebrord*. Deze werd ook de OUDE MUNSTER geheten: dewyl zy behoorde tot het *Klooster* (*Monasterium*) der *Reguliere Kanonneken*, welke in deze Kerk den dagelykschen dienst verrichten moesten. Hoe 't zy; deze *Kerk* is; dewyl zy te naby *S. Maartens Kerk* geplaatst was; in den jare 1587, afgebroken. En derzelver gedachtenisse word noch heden bewaard, in de benoeming van 't *Oud-Munster Kerkhof*; welke, het plein bezuiden de *Domkerk*, blyft behouden: gelyk ook, de Straat, door welke men, van de *Nieuwe Gracht*, naar dit Kerkhof gaat, tot heden toe, de *Trans* genoemd word; welke naam gemeen is, aan die vierkante *Gallerien*, of Wandelplaatzen, die men aan alle Kloosters aantreft: dewyl aldaar de *Trans* of de *Gallerie* van 't *Klooster* van *Oud Munster* was. Het *Kapittel* van *Oud Munster* ('t welk, daarna, uit de *Kapelle* in de *Groote Kerk* van *S. Salvator*, verplaatst is,) blyft

noch in wezen; hoewel, de leden thans alle van den Hervormden Godsdienst moeten zyn. De *Kanonniken* van *Oud Munſter*, zyn, met den *Prooſt*, *Scholaſter* en *Theſaurier*, ſamen ſterk *XXII*; welke, in de *Sakriſtie* der gewezen *S. Paulus Abdy*, hunne Vergaderplaats hebben. Aan dit *Kapittel* behoord, het Dorp VLEUTEN, als eene *Heerlykheid*: waarover, mitsdien, de *Prooſt*, als *Ambachts Heer*, 't gezach oefend.

De S. MAARTENS KERK, in dezen tyd, gemeenlyk de DOM genoemd, word mede als 't werk van den meergemelden Biſſchop *Willebrord*, geacht. Men meend: dat de *Kapelle* van *S. Salvator*, door hem eerſt geſticht, ter oorzake der menigte der nieuw bekeerden uit de Heidenen, was te klein geworden: en, hy daarom te rade werd, deze *tweede Kerk*, die in grootheid de voorige overtrof, te doen bouwen; welke hy, aan den *H. Maarten* (*Martinus*) Biſſchop van *Tours*, in *Frankryk*, als Patroon, toeweidde: 't welk zou geſchied zyn, in 't einde der *VIIde* of, begin der *VIIIſte* Eeuw des Chriſtendoms; want, de oude Schryveren, in de jaars bepaaling, niet eensgezind zyn. Zy word ook de DOM geheten; 't zy door verkorting van 't Latyns woord *Dominicum*; (ſcil. *Templum*,) 't welk *'s Heere Huis*, of *Tempel*, zal betekenen: 't zy, dat men deszelfs toeweiding, aan 's Heere dienſt, met deze letteren, D. O. M. dat is, DEO OPTIMO MAXIMO, of in 't Duits, den *Allergoedſten en Machtigſten God*, heeft te verſtaan gegeven; waaruit, zeer wel, die benaaming van *Dom* of *Domkerk*, kan geſproten zyn *. Die zelve *Kerk* plagt ook, de NIEUWE MUNSTER, te worden toegenoemd, ter onderſcheiding, van OUD MUNSTER, welke de gemeenſte naam der *S. Salvators* Kerk was: gelyk, hiervoor, is aangemerkt. Hoewel deze naam wel meeſt in gebruik zal geraakt zyn, ſedert deszelfs *herſtelling*, na den Brand des jaars 1148, welke deze Kerk ten eenemaal vernield had: dewyl dezelve, toen, in tegen-

* Hier ziet men, in 't verbygaan, de reden, waarom 't *Kapittel* van *S. Maarten*, gemeenlyk, het DOM KAPITTEL, de *Prooſt* en *Deken* van 't zelve, de DOMPROOST en DOMDEKEN- en, eindelyk, alle de *Kanonniken*, DOM HEEREN genoemd worden. Hoewel die titels, ook ſamwylen, (doch ten onrechte,) ook, aan de leden der andere *Kapittels*, toegelegt zyn.

genstelling der *S. Salvators* Kerk, die staande bleef, een geheel *Nieuw Gebouw* geworden was *. Zy praald met een

* Het is klaar te begrypen: dat deze onderscheidene benamingen van Oud- en Nieuw Munster niet weinig voedzel gegeven gegeven hebben, aan 't verschil, dat langen tyd, tusschen de *Kapittels* van *S. Salvator* en *S. Maarten*, in zwang gegaan is, over den *ouderdom* en *voorrang*: dewyl de Kanonniken van *S. Salvator*, die benaming van *Oud Munster*, ten hunnen voordeel plagten aantehaalen; in die veronderstellinge, dat *Willebrord*, in deze Kerk, zynen *Bisschoplyken Stoel*, het *eerst*, geplaatst hadde. Waartegen, de anderen in brachten: dat, alhoewel *Willebrord*, een *Kerk* of *Kapelle* van *S. Salvator*, aldaar gesticht hadde, die toen zyne eerste *Kathedraale Kerk* was; hier uit niet bleek, daardoor, de *Groote S. Salvators* Kerk gemeend te zyn; maar, die *Kapelle*, naast welke, daarna, door *Bonifacius*, die *Groote Kerk* geplaatst was, dat, deze Kapelle te klein geworden; *Willebrord* genoodzaakt was, een andere veel grootere-, welke de S. Maartens *Kerk* was, te doen bouwen; in welke; hy zynen *Bisschoplyken Zetel* overbracht, en een Kapittel van *XL Kanonniken* stelde: terwyl, de *Kanonniken* der voorige *S. Salvators Kapelle*, na noch een tyd lang daarin gebleken te zyn, sedert de Stichting de *Groote S. Salvators Kerk*, tot dezelve overgegaan zyn. Hoe 't zy: uit die onzekerheid, waar *Willebrord* te recht gezegt kan worden, zynen *Zetel*, 't zy in *S. Salvators* 't zy in *S. Maartens Kerk*, gesticht te hebben, is ontstaan, dat beiden *Kapittels*, het recht van een' *nieuwen Bisschop* te verkiezen onderling elkander betwist hebben. En, dewyl dit verschil nimmer, door eenigen *Paus*, gerechtelyk is beslischt geworden; de beiden partyen dit zelve recht onverzetlyk zich hebben aangematigt. En, 't is van des te meer belang, dit verschil hier kortlyk te vermelden: dewyl, daar uit gebooren schynt: dat, gelyk de Schryver van *Batavia Sacra*, (*bladz.* 536.) wil; de beiden *Kapittels*, dewyl zy de zaak in verschil aan geenen Rechter ter beslissching hebben willen overgeven, als door een stilzwygend vergelyk, (behoudens elk zyn eigen recht,) *gezamenlyk* het recht der *Bisschops* verkiezing geoefend hebben; tot dat, eindelyk, ook mede daarin deelde, de drie nadethand gestichte Kapittels, van *S. Jan*, *S. Pieters* en *S. Marie*: hoedanig eene

een ongemeen hoogen en cierlyk gebouwden TOREN; die zich allerwege van zeer verre laat zien; hebbende de hoogte van meer dan 380 voeten. Zy is voorzien, van drie ommegangen: en, met een ſtompe kap gedekt; die men zegt, eertyds ſpits opryzende geweeſt te zyn. Ook heeft ze een fraai *Klokkenſpel.* Deze *Domstoren* is begonnen geſticht te worden, in den jare 1321: en, was niet, dan na verloop van 60 jaren, dat is, in 1382, voltooid. De gedachteniſſe daarvan is overgebleven, in deze vier *verſen*, die in een *Steen*, aan de weſtzyde van deze *Toren*, uitgehouwen zyn; luidende:

Doe men ſchreef CIↃCCC *en een*
Leyt men van my den eerſten ſteen.
Daar na CIↃCCC *en twe en tachtigh*
Was ik volmaakt, zoo men ziet waerachtigh.

Ook zyn daar deze *Latynſche Regels* te lezen:

M. C. ter, X bis, ſemel I: (feſto,) Paulique
Johannis,
Turris adaptatur, qua Trajectum decoratur.

Deze Kerk bezat eertyds zeer aanzienlyke *goederen*, wyd en zyd verſtrooid; waarvan, men de bewyzen vinden kan, in de *giftbrieven* van Keiſers, Koningen, en andere aanzienlyke Perſonen, die noch voor handen zyn: dan, door den tyd zyn veele derzelver verdonkerd, en, ſedert den ingevoerden Hervormden Godsdienſt weggeraakt. Die Kerk vertoond, van buiten en van binnen, behalven den Ouderdom, een pracht en konſt van bouworder, die men weinig, in andere Kerken in Neêrland, vinden zal. En, dit mag geenſinds vreemd luiden, wen men zig herinnerd, dat deze, als de eenige *Biſſchoplyke Kerk*, de *Metropolitaanſche*-, en de

eene gemeenzaamlyk verkiezinge van éénen Biſſchop, door twe of meer Kapittelen, ongehoord is, in andere Landen.

de *Hoofdkerk*, * in alle Noordelyke *Provincien* van geheel *Nederland* was. Zy was één der eerſte Kerken, die, ſedert de verandering in den Godsdienſt, door de *Hervormden*, werd in genomen: en, is, na dien tyd, door dezelve, als hunne *Hoofdkerk*, beſtendiglyk gebruikt: alleen uitgezonderd, in de jaren 1672 en 1673, geduurende die zeventien maanden, binnen welke, de *Franſchen* van de Stad en geheele Provincie zich meeſter gemaakt hadden: wanneer zy door de *Roomsgezinden* zich aangeëigend, en, door den *Kardinaal* de *Bouillon*, plechtiglyk werd ingeweid. Dan, dit duurde niet langer, dan tot 23 *November* des laatſtgemelden jaars; (welke dag, tot aan 't jegenwoordig jaar 1773, dus geduurende een geheele Eeuw, als een *Dankdag*, in de Stad en Provincie, is gevierd geworden;) toen de jongens dezer Stad, de *Altaaren*, *Beelden*, en andere *Vercierzelen*, uit die Kerk wegnamen, en, dezelve, beneven eene menigte van Schilderhuisjes door de Franſche bezettinge gebruikt, voor 't Stadhuis, verbrandden, tot geen kleinen ſpyt der Roomsgezinden Inwooneren. En, de *Domkerk* onderging in een en denzelven dag, die merkwaardige verandering; dat, daar in den vroegen morgenſtond, onmiddelyk voor den uittocht der *Franſchen*, de laatſt *Miſſe* in dezelve bediend was, 's namiddags weder de eerſte *Predikatie* daarin gedaan, werd, door den Predikant *Geutman*. In den tyd, van welken wy ſpreken, was die *Kerk* noch in haar geheel; zo als zy zich bevonden had, ſedert de laatſte vernieuwinge, door den Biſſchop *Hendrik* van *Vianden*, omtrent den jare 1250. Doch, al wat men nu daarvan ziet, beſtaat niet anders, dan, in 't *Choor*, en, de beiden *Kruispaaden:* want, het grootſte deel, naamlyk, het eigenlyk *Schip* der *Kerk*, is, den 1 *Aug.* 1674, door een vreeſlyken ſtormwind; die ook de meeſte andere Kerken en meer Gebouwen, jammerlyk beſchadigde, ingeſtort: dus, 't geheel *Kruis-*

* Dewyl nu deze Kerk aan *S. Maarten* was toegeweyd; zal dit ontwyfelbaar de reden zyn, waarom 'er geen één *Heiligen* is, aan wien; zo veele *Kerken*, zo in de Steden, als Dorpen, van *Gelderland*, *Friesland* en andere geweſten, in het Kerkelyke aan den Stoel van *Utrecht* onderhoorig zyn toegeweyd, dan die zelve S. MAARTEN; die, als *Patroon* dezer *Kathedraale Kerk*, te gelyk, voor den ALGEMEENEN PATROON van dit geheel *Stift*, mogt geacht worden.

Kruisberk, nu, van den Toren afgescheiden- en de tusschen beiden liggende ooperi plaats slegts met een laage muur omringt is. Doch, of men vellig geloven mag, die overlevering; dat van 't ganssche Dak dezer Kerk, na dien Storm, niets te vinden zou geweest-, en dat dit geheel in de *Zuiderzee* zou gevlogen zyn; twyfele ik zeer. Men zag, weleer, in deze Kerk de *Begraafplaatzen* van verscheidene *Bisschoppen:* ook zelfs, van eenige *Keisers* van 't *Duitsche Ryk*; ten minsten, wier ingewanden aldaar ter aarde besteld zyn: als van Keiser KOENRAAD *II*, in 1039: en, van Keiser HENDRIK *V*; die, in 1125, binnen *Utrecht* overleden is: waarvan men de gedachtenisse, noch heden, in de vloersteenen, gegraveerd ziet: naamlyk, *Exta Conradi Secundi Imper.* 1039: en, *Exta Henrici Quinti Imper.* 1125. Doch, de meeste dezer Grafsteden zyn, door dit ongeval, mede vernield geworden. Noch heden, prankt het *Choor*, met eene prachtige *Tombe* van zwarte en witte marmer, opgerecht, ter eere van den Lieutenant Admiraal, *Willem Joseph*, Baron van *Ghent*; die, in een Zee slag, tegen de Vereenigde Engelsche en Fransche vloten, by *Solsbay*, den 7 *Jun.* 1672, gesneuveld is. In eene byzondere Kapelle, aan de zuidzyde der Kerke, is ook eene fraaje *Graftombe*, van Vrouwe *Anna Elizabeth*, geboren Gravinne van *Falkenstein*, Weduwe van *Joh. Albrecht* Graaf van *Solms;* die een tydlang het *Bisschops* Hof bewoond heeft; en aldaar overleden is. En, voor aan den ingang der Kerk van die zelve zuidzyde, by het *Choor*, is de marmere Tombe, der Familie van *Nellenstein*. Aan de zuidzyde dezer Kerk; is eene ruime en onlangs vernieuwde *Konsistorie Kamer*; in welke, niet alleen de Kerkeraads-, maar ook de Klassikaale en Synodaale vergaderingen, gehouden worden. Het Kollegie der *Kanonniken* van den *Dom* bestaat noch, (gelyk by eerste instelling) uit XL Leden; den *Proost*, (anders gezegt, *Archidekan*,) *Dekan*, *Scholaster* en *Thesaurier*, daar onder mede begrepen. Zy vergaderen, in hun *Kapittelhuis*, by de *Domkerk*. De *Domproost* heeft den rang, voor de *Prooften* der vier andere *Kapittel Kerken*.

Het BISSCHOPS HOF, zo even gemeld, is een groot *Gebouw*, naar den ouden smaak; staande, by de *Domkerk*, in 't zuidwesten; welke voorpoort dicht by de Domstoren uitkomt. Het is, door een groot Voorplein, van de Straat afgescheiden. In dit *Paleis*, hadden de *Utrechtsche Bisschoppen* hunne Hofhouding: en, om die reden, is het, na de Re-

Reformatie, door de Regeering aan zich getrokken, als een gemeen Stadsgebouw. Het is een tydlang door de Gravinne van *Solms* bewoond geweest: na wier overlyden in 1707, dit Gebouw verkocht werd aan de Gravinne *Charlotta Emilia*, Douariere van *Altenburg*, (doorgaans, genoemd, van *Oldenburg*,) geboore *Tremoulle*, Vryvrouwe van *Doornwaard* enz. na wiens dood 't, zelve gekocht is, door Jonkheer *Joh. Dan.*, Baron *d'Ablaing*, Vryheer van *Gieſſenburg*, Kanonnik ten *Dom*, en *Preſident* ter Vergadering der Heeren Staaten 's Lands *Utrecht*; die het thans bewoond.

De S. Jans Kerk was de *derde* der *Utrechtſche Kapittel Kerken*: ſtaande, noordooſtwaard van den *Dom* op een ruim met Lindeboomen beplant Kerkhof, 't welk van alle zyden met fraaje Huizen omringt is: zynde eene zeer aangenaame Wandelplaats. Deze Kerk word gezegt, door den Biſſchop *Bernuif*, gewezen Prieſter van 't Dorp *Ooſterbeek* op de *Veluwe*, geſticht te zyn, in het midden der *XIde* Eeuw: en, werd toegeweyd, niet aan den Apoſtel en Euangeliſt *Johannes*, maar, aan *Johannes*, den *Dooper* toegenoemd; als te zien is, uit het oud *Zegel* van dit Kapittel, waarop deeſ *Johannes* met zyn hairig kleed verbeeld word. Zy is twemaal, naamlyk, in 1148, en 1276, tot op de grond afgebrand: en, t'elkens weder opgebouwd. Deze *Kerk* (welke onmiddelyk onder den Paus van *Rome* ſtond,) had een *Kapittel* van *XX Kanonniken*, onder hunnen *Prooſt*; die, naaſt den *Biſſchop*, één der aanzienlykſte *Prelaaten* des ganſchen Stifts was; en gemeenlyk een' grooten ſtaat voerde. Hy had een uitgeſtrekt Rechtsgebied, rondom zyn Kerk, binnen de Stad. Daarby, bezat deze Kerk, behalven veele vaſte goederen, ook verſcheidene *Dorpen*, in het weſtelyk gedeelte van 't *Stift*, over welke, de *Prooſt*, het hoog, middelbaar en laag Rechtsgebied oefende; als *Vrye Heerlykheden*; het welk; zelfs noch heden, in ſtand gebleven is. Deze Dorpen liggen alle, naby elkander: naamlyk, Mydrecht: Thamen: Uithoorn: Kudelstaart: Wilnis: en andere *Heerlykheden*; die geen Kerk Dorpen zyn: welke aanzienlyke inkomſten aan den *Prooſt* opbrengen. Wy melden daarvan nu ſlegts, in 't verbygaan: beſpaarende, wat van dezelve verder is aantemerken, tot de beſchryving van 't *Platte Land* dezer Provincie. Van de aangelegenheid dezer Bedieninge, kan men daaruit oordeelen: dat dezelve, als niet min waardig, aan een *Vorſt*, geſchat word: want, de jegenwoordige *Prooſt* van *S. Jan*, is zyne Hoogheid, Frederik Willem, Erf-

prins

[illegible] den 25 Oct. 1768;
[illegible] Erfprins, Willem Ka-
[illegible] Kirchein overleden
[illegible] die thans van de Nederduit-
[illegible] word, vertoond zich
[illegible] hooger dan de
[illegible] eenigermate, van een
[illegible] over het Choor staat een kleine to-
[illegible] De Bak of het Schip des
[illegible] Choor: 't welk, uit 't
[illegible] gescheiden worden. In
[illegible] dienste des
[illegible] 's weeks;
[illegible] voor elk open staat:
[illegible] niet alleen gedruk-
[illegible] Boeken; die de
[illegible] by elkander
[illegible] Karthuizer
[illegible] De zesde Pro-
[illegible] deel van
[illegible]
[illegible]
[illegible] thans daar-
[illegible] tegen
[illegible]
[illegible] Pieter: welke
[illegible] Deze is door
[illegible], ge-
[illegible], een
[illegible] onder-
[illegible] Stich-
[illegible] zelven
[illegible] beschaa-
[illegible] Ter ge-
[illegible] de Graf-
[illegible] de gewoonte
[illegible] noch on-
[illegible] dit Graf
[illegible] over-
[illegible] noch een
[illegible] deze Kerk
[illegible] Stad, de

De

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

PRINS van NASSAU WEILBURG, geboren, den 25 *Oct.* 1788; die zyn Heer Broeder, den voorigen *Erfprins*, WILLEM KAREL LODEWYK, in *April* 1770, te *Bolant Kircheim* overleden is opgevolgt. De Kerk zelve, die thans van de Nederduitsche Hervormde Gemeente gebruikt word, vertoond zich niet zeer prachtig. Het *Choor* is merkelyk hooger dan de *Bak* der Kerk; welke de gedaante, eenigermate, van een *Kruis* Kerk heeft: en boven dit *Choor* ſtaat een kleine toren, met een' Koepel gedekt. De *Bak* of het *Schip* der *Kerk* is van een later maakzel, dan 't *Choor:* 't welk, uit 't verſchil der bouworder, zeer wel kan beſpeurd worden. In dit *Choor* is eene voortreflyke BIBLIOTHEEK, ten dienſte der *Hoogeſchool* geſchikt: weshalven, zy twemaal 's weeks, Woensdags- en Saterdags namiddags, voor elk open ſtaat. Men ziet, in dezelve zeer veele ouden, niet alleen gedrukte, maar ook met de hand geſchreven Boeken; die de meeſte uit de Kloosters, na de Reformatie, by elkander verzameld zyn: voornaamlyk, uit 't vermaarde *Karthuizer* Klooster, dat aan de *Vecht* geſtaan heeft. De oudſte Professor in de Literatuure heeft doorgaans, onder den titel van *Bibliothecarius*, 't opzicht over deze *Boekery*.

Aan den noordweſterhoek dezer Kerke is de HOOFDWACHT van 't *Krygsvolk* der bezetting dezer Stad: welke plaats daartoe gevoeglyk geacht is, ter oorzake der ſchuins daar tegen overſtaande *Staaten Kamer*.

De vierde *Kollegiale Kerk* is die van S. PIETER: welke naby de *Domkerk*; wat meer ooſtwaard, ſtaat. Deze is door dien zelven Biſſchop *Bernulf* den Stichter der *Janskerk*, gebouwd, in de *XIde* Eeuw: en, heeft ook, twemaal, eenzelvig lot van *Brandſchade*, met die voornoemde ondergaan: naamlyk, in 1075, (dus zeer kort na derzelver Stichting,) in 1148: gelyk zy ook, in 1673, door dien zelven Storm, die toen de *Domkerk* deed inſtorten, deerlyk beſchadigt werd; dan, daarna, in 1675, weder herſteld. Ter gelegenheid van de herſtellinge dezer Kerk, vond men de Graſtede des gemelden Biſſchops; waarin (naar de gewoonte dier tyden,) de Biſſchoplyke ſtaf, ring en beker noch ongeſchonden waren bewaard gebleven. En dewyl dit Graf toen moeſt worden weggeruimd; heeft men deszelfs overblyfzelen, naar een andere plaats verlegt: zynde noch een zeker *Graffſchrift* daarby aan de muur te zien. In deze Kerk word thans, voor de *Waalſche Gemeente* dezer Stad, de dienſt verricht.

De

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

DE MARIENPLAATS TE UTRECHT

DE LUTHERSCHE KERK TE UTRECHT.

De MARIE KERK is de *vyfde* der *Kollegiaale Kerken*: ſtaande, aan den anderen oord der Stad, weſtwaard van den *Dom*, naby de Stadswal: en, by een ruime plaats, die daarom de *Marieplaats* of *Merrteplaats* geheten word. Keiſer *Hendrik IV* word gezegt, deze Kerk geſticht te hebben, naar 't maakzel eener Kerk, te *Milaan*, ook aan de *Lieve Vrouwe* toegeweyd; welke, in den jare 1076, door zyne Soldaaten, als zy die Stad door Storm hadden ingenomen, was in Brand geſtoken: 't zy gemelde Keiſer tot dit beſluit uit eigen beweging kwam: 't dit door den Paus, hem, als een boete, werd opgelegt. Deze geſchiedeniſſe ſtaat, op een Pilaar, in het *Choor*, met Latynſche verſen uitgedrukt. 'Er word by gedaan: dat, men, in de plaatzing van een der *Pilaaren* dezer Kerk, eene zwarigheid ontmoette, ter oorzake eener *Waterwelle*, die zich by 't graven onder den grond ontdekte, en ten eenemaal verhinderde, de fondamenten daarvan te leggen; tot dat, eindelyk, een Bouwmeeſter uit *Friesland*, bedacht werd, om die welle te dempen door *Oſſenhuiden*. Men ziet, ter gedachteniſſe van dit geval, op dien zelven Pilaar een *zwarten Stier* verbeeld: met dit Latynſche Byſchrift, in verſen:

Accipe, poſteritas! quod poſt tua ſæcula narres:
Taurinis cutibus, fundo ſolidata columna eſt.

dat is:

Nakomeling! vertel dit vry, tyd in, tyd uit:
Dees' zuil ſtaat hier geveſt, met Oſſenhuid op huid.

Noch, voegt men daarby; (hoewel, aan deze vertellinge, weinig geloof gegeven word,) dat aan hem die deze welle zou weeten te ſtoppen, een groote ſomme gelds beloofd was: welke dees' *Frieſch* echter niet had konnen genieten: dewyl deszelfs Kind, 't geheim, aan den Biſſchop *Koenraad*, zou ontdekt hebben: waarom, de Vader, van die belooning zich verſteken ziende, in een hevigheid van gramſchap, dit Kind had dood geſlagen. Aan de ooſtzyde der Kerke, ligt een *Grafzerk*; waarop de gedaante van een *Kind* is uitgehouwen: en, daar zou dit Kind begraven zyn. Andere verhaalen brengen mede: dat die *Frieſch*, niet zyn Kind, maar

den Biſſchop *Koenraad* zou hebben omgebracht; die, door beloften en giften, het Kind tot 't openbaaren van dit geheim vervoerd had. Desgelyks, word onder byzonderheden dezer Kerk aangeduid, het hooren van een onophoudelyk *geruiſch*, by een' Pilaar, dicht by gemelde Grafzerk: welk geruiſch word toegeſchreven aan 't water, dat met zulk een geweld onder den grond dezer Kerk loopen zou. Die Kerk is van een zonderling en zeldzaam maakzel, dat alle tekenen van Ouderdom vertoond. Op het Kruisdak dezer Kerk, ſtaat een oud *Torentje:* en, op 't Dak, boven 't Choor, is de Keiſer, Hendrik IV, met zyn Kroon en Scepter, verbeeld. Deze Kerk word thans eeniglyk gebruikt, ten dienſte der kleine *Engelſche Gemeente* dezer Stad; waartoe, mede behoren de *Engelſche Studenten*; wanneer die daar zyn: hoewel alleen het middendeel der Kerk, 't welk met een planken beſchutzel, in 't vierkant, van 't overige is afgeſloten. Het ruim der *Kerk* dient, in den Kermistyd, tot een plaats, waar de beſte Kraamen worden opgeſlagen: en het Choor word tot een Schrynwerkerspand gebruikt. Het Kapittel van *S. Marie* beſtaat, uit *XXX Kanonniken*; daaronder, de *Prooſt*, *Scholaſter* en *Theſauriet*, mede geteld. In 't *Kapittelhuis*, by de Kerk ſtaande, is eene fraaje *Kamer*, waarin, de Heeren van dit *Kapittel* hunne vergaderingen houden. Doch, wat deze Kerk thans meeſt merkwaardig maakt, is een boven vertrek, daar naaſt gebouwd; 't welk een ſoort van *Rariteitkamer* is; waarin, merkwaardige zaken te zien zyn: als eenige oude Kopere Afgodsbeeldje's, die, by de Heidenen, als *Huisgoden*, (*Dii Lares*,) plagten vereerd te worden: *drie hoornen*, die, men zegt, elk van een' byzonderen *Eenhoorn* te zyn, van eene ongemeene lengte; welk, Keiſer *Hendrik IV* aan deze Kerk zou vereerd hebben: het *zwaard* des Apoſtels *Petrus*; waarvan de weêrgâe ook te *Rome* gevonden word; een *Rok* zonder naat; van 't maakzel, als de *Rok* van *Chriſtus:* ſommige *Choorboeken*, *Bullen*, en andere oude *Handſchriften*. Doch, wat meeſt de aandacht naar zich trekt, is eene geheele met de Hand op Parkement zeer fraai geſchreven *Bybel*, in groot *folio:* beſtaande, in zes *Boek-deelen*; waarvan, men zegt, dat elk deel 5000 gulden, aan afſchryven, zou gekoſt hebben: dus alle ſaamen, 36000 Gulden: 't welk, in die oude tyden, een zeer groote ſom gelds bedroeg. Het is te verwonderen, dat deze Kerkſchat, by den inval der Franſchen, in 1672, noch heeft mogen bewaard blyven. Men ver-

verhaald ook, dat zy veel moeiten hebben aangewend, om denzelven te bekomen, zonder, dat dit hun heeft willen gelukken.

Uit de vyf *Kapittel Kerken* gaanwe over, tot de PAROCHIE of KERSPEL KERKEN dezer Stad; hoedanige te *Utrecht* vier geweest zyn: de BUURKERK: en drie andere, die den naam, elk van zyn eigen *Beschermheiligen*, waaraan zy toegeweyd geweest zyn, tot heden behouden hebben.

De BUURKERK staat tusschen de *Dom* en de *Marie Kerk*. Zy is thans de grootste van alle de Utrechtsche Kerken: maar, is alleen een gedeelte daarvan met Stoelen en Banken bezet. Zy is, echter, voorheen noch veel grooter geweest, dan tegenwoordig: dewyl het *Choor* tot aan het Kruispand, daarvan is afgebroken. De aanleg van den Toren was dus ingericht, dat 't scheen, dat hy ongelyk hoger opgetrokken zou geweest zyn: dan; tot aan den eersten omgang, is 't werk blyven steken: waarop, een achtkantige *Koepel* gesteld is. Zy werd eertyds ook de Kerk van *Maria* de *Mindere* toegenoemd; ter onderscheiding van de andere *Maria Kerk*, die één der *Kapittel Kerken* was. En, gemeenlyk, noemt men ze nu de BUURKERK, of *Baurenkerk*; 't welk geduld word, als willende zeggen, de *Burgerkerk*; waarin de *Borgers* der Stad hunnen Godsdienst oefenden. Daaruit, mag men besluiten, dat deze Kerk de oudste en, eertyds, de eenige *Parochie Kerk* dezer Stad, geweest is.

De S. JAKOBS- (of *Jacobi*) KERK, staat, in 't noordeinde der Stad, aan de *Oude Gracht*, en dicht by de *Waardpoort*. Zy is groot en luchtig. Zy had voorheen een hogen Toren; waarvan 't Spits, door den Storm, in 1674, die de Domkerk zo zeer beschadigde, afgeslagen is. In de geschiedenisse der Hervorming is dezelve bekend geworden, door *Huibert Duifhuis*; welke, *Priester* dezer Kerk zynde, in schyn van 't Pausdom te verlaten, eene Leere begon te Prediken, die van de Roomsche dwalingen niet gezuiverd was: 't welk gelegenheid gaf, tot veele onlusten.

De S. NIKLAAS KERK, in het zuiderdeel der Stad, genoegzaam onder aan de Stadswal, en naby de *Tollestegerpoort*, is een taamlyk fraai gebouw; onlangs van binnen zeer verbeterd, en met nieuwe Zitbanken verciert: voorzien met twe Torens, die van geen zonderlinge hoogte zyn: en hebbende een fraai *Klokkenspel*.

De S. GEERTRUIDS KERK, doorgaans de *Geertekerk* genoemd. Is mede by de Wal, in 't weſtlyk deel der Stad.

Van de *Geeſtelyke Gebouwen* dezer Stad gewagende, mag men geenſinds ſtilzwygende verbygaan, de twe LAND KOMMANDERIEN van onderſcheiden *Geeſtelyke Ridderorders* *; waarvan noch heden de overblyfzelen aldaar in wezen zyn: naam-

* Al wie ooit de geſchiedeniſſe van den zogenoemden *H. Oorlog* met aandacht gelezen heeft; welk door verſcheidene Chriſten Mogenheden van *Europa*, in de *XI*, *XII* en *XIIIde* Eeuwen, gevoerd werd, met oogmerk, om 't *H. Land*, uit de handen der *Saraceenen* en *Turken* te rukken; die zullen weeten: dat, by deze gelegenheid, *drie* byzondere *Geeſtelyke* RIDDERORDERS, in dit zelve Land, opgerecht zyn: welker *Ridders*, onder anderen, zich verbonden, ter beſcherming des *H. Lands*, en, in 't byzonder, der *Pelgrims*, dat is, der *Chriſtenen*, die uit *Europa* jaarlyks in menigte overkwamen, om het *H. Graf* en andere *H. plaatzen*, in- en by *Jeruſalem*, te bezoeken, en te vereeren. De eerſte dezer *Orders* was, die der TEMPEL HEEREN (*Templiers:*) de twede van S. JAN van *Jeruſalem:* en, de derde, der KRUIS HEEREN; anders gezegt, der *Duitſche Ridderorder*. Deze *Ridders* hebben, met hunne onderhoorige Soldaaten, in dat zelve Land, zo lang zich gehandhaaft, als hun mögelyk was: dan, toen dit ganſche Land, in 't laatſt der *XIIIde* Eeuw, weder verlooren ging aan de ongelovigen; waren zy genootzaakt het zelve te ruimen: waarna, zy wyd en zyd, door geheel *Europa*, zich verſpreid, en veele goederen aangewonnen hebben, door Koningen, Vorſten en andere aanzienlyke Perſoonen, aan hunne order geſchonken; en desgelyks, mede, in onze *Nederlanden*. De eerſtgenoemde order der *Tempel Heeren* is, om het ergerlyk gedrach der *Ridders*, in 1312, door geheel *Europa* uitgeroeid. Dan, de twe andere blyven noch, in wezen: en, hebben elk hunnen *Grootmeeſter;* aan welke verſcheidene *Land Kommandeurs*, en, aan deze, weder, verſcheidene *Kommandeurs*, onderhoorig zyn; die elk zyne eigen *Kommanderie* bewoonen, en derzelver goederen beſtieren; welker inkomſten, zo wel tot hun eigen onderhoud, dan, tot onderhoud hunner *Kommanderien*, der daartoe behoorende *Kerken*, enz. beſteed worden. In de Landen, daar de

Room-

naamlyk, de ééne van de orde van S. JAN van JERUSALEM: en, de andere, van de zogenoemde DUITSCHE *Ridderorder*.

De *Ridders* van S. JAN, dus genoemd, ter eere van *Johannes* den *Doper*, dien zy als hunnen *Patroon* erkennen, worden ook genoemd, HOSPITALIERS; dewyl zy, in den beginne, een *Hospitaal* te *Jerusalem* gesticht hadden, om de *Pelgrims* te huisvesten. Thans, zyn zy meest bekend, met den naam van MALTHESER RIDDERS, of RIDDERS van MALTHA: dewyl, derzelver *Grootmeester* op dit Eiland, bestendiglyk thans zyn verblyf houd; 't welk, sedert 1530, door Keiser *Karel V*, in hoedanigheid als *Koning* van *Sicilie*, aan deze Order geschonken is; onder voorwaarde, dat de Ridders, de Christen Schepen, die de Middelandsche Zee bevaaren, tegen de Barbaarsche Zeerovers, van *Algiers*, *Tunis* en *Tripoly*, verplicht zyn, te beschermen. De ganssche *order* is, in *VIII* NATIEN, of, (gelyk zy ze noemen,) TONGEN, verdeeld; die elk hunnen *Groot Kommandeur*, of *Baÿer* hebben. De GROOT KOMMANDERIE te *Utrecht* behoorde, eertyds, onder de zogenoemde *Duitsche Natie* of *Tong*: dan, deze is, sedert de Reformatie, daarvan afgescheiden, en, nu onder de gehoorzaamheid van den *Staat*. Deze *Kommanderie*, bestaande in een *Klooster*, met de daartoe behoorende *Kerk*, word, die van S. KATHARINA, toegenoemd; en bezat, voor naamlyk, in het *Stigt* van *Utrecht*, veele aanzienlyke goederen; gelyk ook, buiten die Provincie; van welke, zy noch eenige behouden hebben. Deze *Kom-*

man-

Roomsche Godsdienst de heerschende gebleven is, zyn de *Ridders* alle dienzelven Godsdienst toegedaan, en leven, in den ongehuwden staat, naar den regel van *Augustinus*, bezweerende, by hunne aanstelling, de *Kuisheid*, *Gehoorzaamheid*, en de *Armoede*: dan, in de Landen, waar de *Reformatie* is doorgebroken, verkreeg die zaak eene geheele andere gedaante. In onze *Nederlanden*, heeft men deze goederen, den Ridders ontrokken, en, aan den *Adel*, en andere aanzienlyke Heeren dezer gewesten, alle van den Hervormden Godsdienst, overgelaten; die dezelve, onder den titel van *Kommandeurs*, noch bestieren; eenigermate, naar de wyze, hoe 't zich in de Roomsche tyden toegedragen had. En, van die twe laatstgenoemde *Ridderorders*, is de zetel noch heden, binnen *Utrecht*.

manderie ſtond weleer, op het veld, nu *Vreeburg* genoemd, en dus naby de Poort, die, van daar, den naam van de *Katharyne Poort* ontfangen, en tot heden behouden heeft. Dan, als Keiſer *Karel V*, in 1534, aanving, op deze plaats, het Slot *Vreeburg* te Stichten; werd die *Kommanderie* afgebroken, en het *Karmeliter Klooſter*; ſtaande, tuſſchen de *Nieuwe Gracht* en de *Lange Nieuwſtraat*; tot eene *Kommanderie* aan den *Groot Kommandeur*, vergund, die, ſedert dien tyd, den naam van S. KATHARYNE, van de oude Kommanderie overgenomen heeft. Zy hebben, echter, ſedert 1602, na 't overlyden van den laatſten *Hendr. van Berk* geheten, geenen anderen *Groot Kommandeur*, of *Balyer*, bekomen: ter oorzake van het verbod, door de Staaten, van de byzondere Kommandeurs gedaan, van geenen anderen *Balyer* te verkiezen. Na welken tyd, de Staaten dezer Provincie, de byzondere *Kommandeurs*; (welker verkiezing, eertyds, aan den *Groot Kommandeur* ſtond,) zelve gekozen hebben; tot aan de herſtellinge der Stadhouderlyke waardigheid, in 1747. Deze byzondere Kommandeurs waren, echter, alle geene *Edellieden:* want, al reeds ſedert drie of vier Eeuwen achterwaard, is men, te *Utrecht*, van de eerſte inſtelling dezer order, ten dien opzichte, afgeweken; dat men ook *Borger* Standsperſoonen in de order aannam: 't welk niet naliet, een andere gedaante aan deze order by te zetten; dan die zy eertyds had, en noch heeft, in de andere Landen der Roomſche Mogenheden. De goederen, waarvan het vrucht gebruik weleer van den *Groot Kommandeur* genoten werden, zyn thans, onder de beſtiering van een' byzonderen Rentmeeſter. De *Kommandeurs* dezer *Balye* van *S. Katharine* dragen een *achtkantig Kruis*, van zilver geſtikt, op de ſlinkerborſt: en waren van ouds (gelyk zy noch zyn,) *negen* in getal; en derzelven *Kommanderien* ſtaan, ter begeeving van den Heer, PRINS ERFSTADHOUDER; uit welker goederen zy hunne *Prebende* genieten. Deze zyn 1, die te OUDEWATER: 2, MONTFOORT: 3, HARMELEN: 4, WEMELDINGEN: 5, WAARDEN of WEERDEN: 6, KERWERVE: 7, BUUREN: 8, INGEN: en 9, HEERENLOO, by *Harderwyk*. In vroegere tyden, plagten de Kommandeurs, elk zyn eigen *Kommanderie Huis* zelf te bewoonen: dan, deze Huizen zyn veelal daarna verkocht of vervallen, en zelfs eenigen geheel weggeraakt: des, zy eeniglyk met de beſtiering der onderhoorige goederen zich bemoejen. Het *Groot Kommanderie Huis*, te *Utrecht*, tot welk men, door

eene

eene groote poort, van de zyde der Nieuwe Gracht ingaat, word thans gebruikt, tot een *Hospitaal* of *Gasthuis* voor de Kranken, zo wel van 't Krygsvolk, als van de Borgers. En over deze heeft een byzonder *Medic. Doctor* 't opzicht; die in dit Huis zyne vrye wooning heeft. De daarby ſtaande KERK; een fraai en luchtig *Kruisgebouw*, draagt noch heden den naam van *S. Katharyne Kerk*: en word nu, van de Nederduitſche Hervormde Gemeente, tot den openbaaren Godsdienſt gebruikt. Zy word, uit de goederen der *Kommanderie*, door den Rentmeeſter, onderhouden.

Het ander *Geeſtelyk Ridderhuis*, te *Utrecht*, word het DUITSCHE HUIS genoemt: als behoorende, aan de order, die den naam der *Duitſche* (*Teutonique*,) *Ridderorder* draagt: en, in welke, géene andere dan *Duitſche Ridders*, werden aangenomen. Dit Huis ſtaat, op *Springweg*, niet verre van de *Merrie-plaats*. Het is een oud en *Groot Gebouw*, met een' fraajen tuin, die zich tot aan de Stadswal uitſtrekt. Boven de voorpoort, ziet men, ten kenmerk daarvan; 't *Wapen* der *Ridderorder*; beſtaande, in een *zwart Kruis*, op een zilver veld. De *Ridders* dezer *order* hebben mede hunnen oorſprong, van een *Hospitaal*, geduurende den zogenoemden H. Oorlog, door eenen *Duitſcher*, te *Jeruſalem* geſticht, ten dienſte der Zieke *Pelgrims* zyner eigen Natie: als mede, van eene daarby geſtichte *Kapelle*, ter eere der *H. Moeder Maagd Maria*; welke zy; tot haare *Patroneſſe*, hebben aangenomen: weshalven, zy ook *Ridders* der *H. Maagd Maria*, worden toegenoemd. En, hun eerſte werk beſtond, (behalven de beſcherming der Pelgrims,) ook in de Zieke *Pelgrims* van dit *Hospitaal* op te paſſen, of, ten minſten, de bezorging over die oppaſſching te hebben. Nadat deze *Ridders*, in de *XIIIde* Eeuw, mede genootzaakt waren, 't *H. Land*, ter oorzake der overmacht der Ongelovigen, te verlaten, hebben zy zich in *Duitsland* nedergezet; waar zy met veele aanzienlyke goederen begiftigt werden. Hun is, daarna, vergund, de Landen langs de Ooſtzee, als *Pruiſſen*, *Kourland* en *Lyfland*, die's tyds door de Heidenen bewoond te beoorlogen, onder belofte, van al wat zy verwinnen zouden, in vollen eigendom te zullen bezitten: en, deze onderneminge hun welgelukkende; hebben zy een tydlang, in deze Landen, hoewel als *Leenen* van 't Koningryk *Poolen*, het opperſt gebied geoefend: terwyl hunne *Groot Meeſter* zyn Zetel had, te MARIEBURG in *Pruiſſen*. Daarna, in den jare 1512, dit *Pruiſſen* geſekulariſeerd, en, in een waereld-

lyk *Hertogdom* veranderd wordende, zyn de *Ridders*, dit- en de naby gelegen Landen, kwyt geraakt: en, hebben, met hunnen Grootmeester *Walter Kroonberg*, in 1527, weder zich begeven, naar *Duitsland*; alwaar, de *Zetel* des Grootmeesters, sedert dien tyd, geplaatst is, te MERGINTHEIM, (eigenlyk, *Marieheim*) in den *Frankischen Kreits* gelegen. De GROOTMEESTER; of *Hoogmeester* is één der Geestelyke, *Rykstanden* van *Duitsland*, hebbende, in de *Rykszergadering*, zitting, na de *Aartsbisschoppen* des Ryks. De jegenwoordige *Grootmeester* is, de Prins KAREL van *Lotharinge*, Gouverneur Generaal over de Oostenrykssche Nederlanden; die echter, in deze laatstgenoemde hoedanigheid, zyne Hofhouding meest te *Brussel* heeft.

Alle de goederen dezer Ridderorder, die de meeste in *Duitsland*, en in de *Nederlanden*, gelegen zyn, waren eertyds, in *XII* LAND KOMMANDEURSCHAPPEN of BALYEN, verdeeld: van alle welke, deze één, die de UTRECHTSCHE was, na de tyden der Hervorming, is afgescheiden; hebbende voortaan, met den *Grootmeester* dezer order, niets te doen; die anderzinds de *Kommandeurs* en *Ridders* plagt te verkiezen. Nu hebben *'s Lands Staaten*, 't oppergezach over deze order, en derzelver goederen, zich aangetrokken, overeenstemmende de verandering der *Regeeringswyze*, die sedert dien tyd, in deze Landen is in gevoerd. De *Ridders*, die in deze order zullen worden aangenomen, moeten onbetwistbaare bewyzen van *Adeldom* vertonen: en, alle van den *Hervormden* Godsdienst zyn. Ook, blyven ze niet verbonden, aan eenige *gelofte:* maar, genieten alleen, behalven de eere, de *voordeelen* of inkomsten der goederen hunner eigen *Kommanderie*. Eigenlyk, bestaat dit genootschap, uit den LAND KOMMANDEUR, den COADJUTOR, en negen KOMMANDEURS. De *Land Kommandeur* word, door- en, uit het lichaam der *Kommandeurs* verkoren: doch, onder de goedkeuring der *Staaten* dezer *Provincie*: hoewel, gemeenlyk, de keus, op deszelfs *Coadjutor*, vald; die vooronderstelt word, de oudste te wezen: en deze is doorgaans, de *Kommandeur* der goederen van DIEREN. De jegenwoordige *Land Kommandeur* is, de Hoog Welgeboore Heer FRANS STEVEN KAREL, Baron van RANDWYK, Vryheer van *Beek*, Heer van *Rossum*, en *Heesselt*, Lieutenant Generaal, en Kolonel, van een Regement *Infanterie*, ten dienste van dezen Staat enz. De negen overige KOMMANDEURS zyn, behalven den *Kommandeur* van DIEREN, die (als gezegt is,) het *Coadjutorschap* bekleed;

I.

van die van MAASLAND: 2. THIEL: 3. RHEENEN: 4. LEIDEN: en KATWYK aan den RHYN: 5. SCHOOTEN in FRIESLAND: 6. DOESBURG, 7. SCHELLUINEN: 8. MIDDELBURG: en 9. SCHOONHOVEN. En, behalven deze negen *Kommandeurs*, behoren tot dit *genootſchap* ook twe JONKERS; welke, elk naar zyn rang, eenen *Kommanderie* bekomen, als 'er door Sterven, eene oopen gevallen is. Zy hebben tweërly ordens tekenen: eerſt, een *Goudkruis*, zwart geëmailleerd, op een witten grond, voor op de borſt, aan een zwart lind hangende: en ten andere, een *zwart kruis*, op een zilver geborduurde grond, aan de ſlinkerborſt van hun kleed. Doch, de twe *Jonkers* hebben eeniglyk, 't *eerſte*. En, dan is, tuſſchen het *Goudkruis*, des *Land Kommandeurs*, en, dat der *Kommandeurs* en *Jonkers*, ook dit verſchil, dat het *Kruis* des eerſtgenoemden iets langer, is, dan de andere.

Dat groot Gebouw te *Utrecht*, thans het DUITSCH HUIS genoemd, word thans alleen bewoond, door den *Rentmeester Generaal* der order: maar was, in voorige tyden, de *woonplaats* des *Land Kommandeurs:* en is, noch heden, de *Vergaderplaats* der *Ridders;* als 'er zaken van aangelegenheid te overleggen zyn: en, in zodanige gevallen heeft elk *Ridder*, aldaar, een bekwaame *Kamer*, tot zyn intrek. Behalven deze, zyn 'er eenige andere *vertrekken*, die van een gemeen gebruik geweeſt zyn: doch, thans weinig cierlykheid aan zich hebben: als eene groote *Voorzaal:* een *Geboorzaal:* en, eene *Eetzaal;* welke laatſte verciert is, met de *Beeldeniſſen*, (hoewel, in zeer klein formaat,) van alle de *Land Kommandeurs*, die, ſedert den tyd, wanneer deze order te Utrecht geveſtigt is, en, voornaamlyk, ſedert de Stichting van dit Gebouw, in den jare 1346, deze waardigheid bekleed hebben; die rondom de wanden van dit vertrek, naar de order hunner opvolging, hangen. En, tuſſchen dezelve; is dit onderſcheid te zien: dat de eerſte- die, noch van de Roomſche tyden, waren, als *knielende* voor een' Altaar; en de laatſte, ſedert de tyden der Hervorming, als *ſtaande* worden verbeeld. De *Groote Kerk*, die, voorheen, naaſt de *Kommanderie* geſtaan heeft, is reeds in de voorige Eeuw afgebroken: waarvan de plaats noch duidelyk zich laat kennen, aan eenige Grafzerken, met welke de grond belegt is.

Dit zelve lot, hebben mede ondergaan, alle de *Mannen-* en *Vrouwen* KLOOSTERS dezer Stad; die 'er in grooten aantal gevonden werden: zo verre, dat men nauwelyks eenige *order* noemen kon, die geen *Kloofter* of *Konvent*, 't zy bin-

nen- of buiten deszelfs muuren, bezat. De daaraan behoorende goederen worden nu, tot nuttiger gebruiken, inzonderheid, tot onderhoud der *Hoogeſchool*, beſteed.

Onder de zogenoemde GODSHUIZEN, zyn ook te rekenen, de GASTHUIZEN; waarvan, ſommigen noch tot onderhoud van *Oude Mannen* en *Vrouwen* geſchikt; en andere, tot WEESHUIZEN- zo van *Arme* verlatene *Kinderen*, als van *Burgerkinderen*, Hervormd zyn geworden.

Uit het voorig gezegde blykt: dat, van alle de *Geeſtelyke Gebouwen* dezer Stad, thans, *VII* KERKEN, ter oefening van den OPENBAARE GODSDIENST der *Nederduitſche* HERVORMDE GEMEENTE, in gebruik gebleven zyn: naamlyk, van de *Kollegiaale Kerken*, de S. MAARTENS- of DOMKERK, en die van S. JAN: de vier *Parochie Kerken*, naamlyk, de BUUR- S. JAKOBS- S. NIKLAAS- en GEERTEKERK: en, eindelyk, die der *Johanniter order*, anders, de KATHARYNE KERK genoemd. Deze *Gemeente*, die zeer talryk is, word, door *XIII Predikanten*, bediend: onder welke twe *Profeſſoren* der *H. Godgeleerdheid* zyn; die, echter, elk niet meer, dan een' halven dienſt, verrichten: des zy, volſtrektelyk genomen, voor *XII* gerekend mogen worden.

In de twe andere noch overgebleven *Kollegiaale Kerken*, word ook de *H. Dienſt* verricht. In de S. PIETERS KERK, door de WAALSCHE GEMEENTE; die de eenige, in deze geheele *Provincie* is; en onder het opzicht van *twe Predikanten*, ſtaat. En, in de MARIE KERK, door de ENGELSCHE GEMEENTE; die, byaldien de *Studenten* der *Univerſiteit* niet eenige vermeerdering daaraan geven, zeer klein is: hebben de, één' Predikant, die te gelyk een Lid der *Utrechtſche Klaſſis* is.

Die der AUGSBURGSCHE *Konfeſſie*, welke binnen deze Stad taamlyk talryk is, bezitten eene fraaje en nieuwe *Kerk*; die als de voorige- hun te klein geworden was, eerſt geſticht is, in den jare 1745; in de *Rooden burgerſtraat*, in 't midden der Stad; ter plaatze, waar eertyds 't Vrouwen Kloſter van *S. Urſula* geſtaan heeft. De Gemeente heeft twe *Predikanten*; welker één in de *Hoog-* en, de andere in de *Nederduitſche Taal*, Predikt.

De REMONSTRANTEN en MENNONITEN hebben hier mede, eene byzondere *Kerk:* en, elk *twe Predikanten.*

Doch, geene ander gezindheden, buiten die der *Hervormden*, zyn te *Utrecht* zo menigvuldig, dan de ROOMSGEZINDEN. Het getal van *XIV Kerkhuizen*, waarvan twaalf, binnen-

nen- en twe, buiten de Stad, in de Voorſteden, de eene buiten de *Wittevrouwen-* en, de andere buiten de *Weerdpoort*, zyn, kan daarvan ten genoegzaam bewys dienen. Van deze behooren acht, aan de JESUITSGEZINDEN: en zes, aan de JANSENISTEN. Twe der eerſtgemelden, naamlyk, die in de *Heerenſtraat*, en in de *Jeruſalemsſteeg*, werden eertyds door *geordende Jeſuiten* bediend: dan, aan deze- de dienſt verboden-, en de Gemeente ongenegen zynde, om *Waereldſche Prieſteren* aantenemen; zyn die beiden Kerken, een tyd lang geſloten geweeſt. En 't is vermoedelyk, dat ook de andere zogenoemde *Jeſuitsgezinde* Kerken, die tot heden, door *geordende* Geeſtelyken der *Dominikanen* en *Auguſtinen* worden waargenomen, by uitſterving, aan geene andere dan *Waereldlyke Prieſteren*, zullen worden overgelaten. De *Janſeniſten* hebben, binnen deze Stad, noch een ſoort van *Aartsbiſſchop*; eene ſchaduw vertoonende van de Oude *Aartsbiſſchoplyke* waardigheid, aan dezen Stad voorheen gehecht; wiens Kerk by de *Merrieplaats* ſtaat. Dees' heeft (onder oogluiking der Hooge Regeering,) zyne aanſtelling, van 't zogenoemd *Utrechts Kapittel* der *Janſeniſten:* beſtaande uit negen *Kanonniken*; de *Aartsbiſſchop*, met den *Deken*, daar onder mede begrepen. De Aartsbiſſchop is 't *Hoofd* der *Janſeniſten*; uitgezonderd, die, in 't Geeſtelyk Rechtsgebied, onder den *Viskaris* van 't oopen ſtaande *Bisdom* der *Janſeniſten* te *Haarlem*, ſtaan. En, Hy heeft 't recht, om de oopenvallende *Statien*, met *Waereldlyke Prieſters* zyner gezindheid te vervullen: welk recht, hen, echter, als niet beveſtigt, door het *Pauslyk* gezach van *Rome*, door de *Jeſuitsgezinden*, die overal de meeſte in getal zyn, betwiſt word.

Eene zonderlinge luiſter word aan deze Stad bygezet, door de UNIVERSITEIT of HOOGESCHOOL; die, in 1636, aldaar is opgerecht. In den beginne, liet 't zich aanzien, of men alleen, met een *Gymnaſium*, of *Illuſtreſchool*, zich zou vergenoegt hebben; die dadelyk, op Stads koſten, aldaar geſticht werd, in 1634, en, tot dezelve, vier *Profeſſoren* beroepen: naamlyk, één in de *Godgeleerdheid:* één in de *Rechten:* één in de *Hiſtorien:* en één in de *Taalen.* Doch, de groote opgang, welke deze School maakte, bewoog de Staaten der Provincie, om dit *Gymnaſium*, tot eene *Univerſiteit* te verheffen, ingevolge Octroy, van den 16 *February* 1636; die, den 16 *Maart*, Ouden Styl, werd ingeweyd. Van toen aan, werd ook het getal der *Profeſſoren* vermeerderd,

derd, en tot allerly Wetenſchappen, ook der *Geneeskunde*, *Wis-* en *Natuurkunde*, uitgebreid. De bekwaame ligginge dezer Stad, genoegzaam, in het hart der *VII* Vereenigde geweſten, en, de zorge der Heeren *Kuratoren*, om, ten allen tyde, bekwaame Mannen tot 't *Hoog Leeraarampt* te beroepen, heeft deze *Univerſiteit*, tot dien bloei ſtand gebracht; die zy noch werkelyk bezit. Deze *Univerſiteit* is eigenlyk eeniglyk voor Rekening der Stad: gelyk, de Leden der Stads *Vroedſchap* de *Kuratoren* daarvan zyn; welke, in die hoedanigheid, 't recht van aanſtelling der Profeſſoren hebben: en, alle de onkoſten, daartoe, gevonden worden, uit de *Geeſtelyke Goederen* van Klooſters enz. die, by de partagie, onder de drie Leden van Staat, aan de Stad in 't byzonder werden aanbedeeld. In 't *Pand* of de *Gallerie* der *Domkerk*, komen uit, de *vertrekken*, waarvan de Profeſſoren zich bedienen, zo tot de openbare *Disputatien*, als, tot de *Redenvoeringen*, en der zogenoemde openbaare *Leſſen:* onder welke, het *Groot Auditorium* boven de andere uitmunt: zynde eertyds geweeſt het vertrek, waarin het *Utrechts Kapittel* der vyf *Ekkleſien*, beneven *'s Lands Staaten*, plagten te vergaderen. Door dit vertrek, gaat men tot de *Senaatkamer:* welker wanden rondom behangen zyn, met de *Afbeeldingen* van alle de Profeſſoren, die ſedert den tyd der Stichting, op deze Hoogeſchool Geleeraard hebben; alle zeer fraai naar 't leven geſchilderd.

Thans, word deze *Hoogeſchool* door *XVIII* PROFESSOREN bediend: vyf, in de *H. Godgeleerdheid:* vier in de *Rechten:* drie, in de *Geneeskunde:* en acht, in de *Wysbegeerte*, *Wiskunde*, *Ooſterſche-* en andere *Taalen*, hoewel, van deze laatſtgemelde, twe: naamlyk, één in de *Godgeleerdheid*, en een in de *Geneeskunde*, 't Profeſſoraat te gelyk bekleed. In den jare 1736, den 27 *Maart*, (die met den 16 *Maart*, naar den Ouden Styl overeenſtemt,) is het eerſte honderdjarig *Eeuwgety* dezer *Hoogeſchool*, met veele plechtigheden gevierd: by welke gelegenheid, de Heer *Arn. van Drakenburg*, die's tyds Profeſſor in de Hiſtorien en Welſprekenheid, eene fraaje Redenvoering deed: gelyk mede, de Heer *Hieron. van Alphen*, die's tyds de oudſte Profeſſor, in de H. Godgeleerdheid, 's Zondags te vooren, in de *Domkerk*, een *Leerreden*, over *Jeſ. XXX.*

Aan deze *Akademie* behooren verſcheidene dingen, die mede op Stads koſten aangelegt zyn, en onderhouden worden.

Als:

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

Als: 't zogenoemde THEATRUM ACADEMICUM: een groot en prachtig gebouw; ſtaande, byna aan het einde der *Lange Nieuwſtraat*. In deszelfs benedenſte vertrek, is de *Anatomie Kamer*; die te gelyk dient, tot natuurkundige proefnemingen te doen. En, op een ander groot vertrek, daar boven, ſtaat de alom bekende *Salomo's Tempel*; door Wylen den Heer *Dav. Mill*, gewezen Profeſſor in de Godgeleerdheid, Ooſterſche Taalen en Joodſche Oudheden, met veel moeiten en koſten, vervaardigt: een voortreflyk konſtſtuk; dat, onder de merkwaardigheden van *Utrecht*, door veele Vreemdelingen, t'elkens beſchouwd word.

Achter dit gebouw ziet men, den HORTUS MEDICUS; die van groote uitgeſtrektheid- en met allerly in- en uitlandſche gewaſſchen, rykelyk voorzien is; ter oefening der Studenten, in dien tak der wetenſchap, die de *Botanie*, (*Kruidkunde*) betreft. Men heeft daar ook Kachels, en Broeikasten, voor ſommige planten, die aan de ongemakken onzer lucht zich niet gewennen kon. Desgelyks, een *Stookhuis*, ter oefening der *Chymie* (*Scheikunde*,) enz. De Profeſſor, die in dezen Hof leſſen geeft, heeft aldaar zyne vrye wooning, welke op de Nieuwe Gracht uitkomt.

Ten dienſte der Studenten ſtrekt ook, het OBSERVATORIUM; waartoe gebruikt word, één der oude Stads Torens, de *Smeetoren* genoemd; ſtaande op de wal, ten weſten der Stad; die met een breed plat voorzien is, ten einde *Sterrekundige* waarnemingen te doen.

Van de BIBLIOTHEEK, in 't Choor der *Janskerk*, welke mede aan de *Akademie* behoord, hebbenwe hier voor melding gemaakt.

En, eindelyk, brengen we, daartoe, niet alleen de *Ryen Schermſchool*, maar ook de MALIEBAAN, als een plaats van uitſpanning der Studenten. Dezelve is buiten de Stad, aan de ooſtzyde, maar eeven buiten de *Maliepoort*, die daar van dien naam draagt. De *Malie* of *Kolfbaan* zelve heeft de lengte van 200 Rhynl. Roeden. Zy is, ter wederzyde, met vier ryen hooge linden Boomen beplant, gevende, onder derzelver lommer, eene alleraangenaamſte wandelplaats. Deze plantagie is in 1637 aangelegt, op een Stuk Lands, 't welk aan het Adelyk Jongvrouwen Klooſter, *Oudwyk*, weleer behoord had. En, in 1771, is deze wandelplaats, achter de Baan, merkelyk vergroot, met verſcheidene dreven, die elkander doorkruiſſen; thans, zich uitſtrekkende tot aan

den Biltſchen Steenweg; met welken, deze nieuwe Plantſtſe, door eene zeer konſtig gebouwde Brugge, gemeenſchap heeft.

De LATYNSCHE SCHOOL, die mede grooten opgang heeft, ſtaat, in den hoek der kromme Nieuwe Gracht, tegen de Stadswal: en, is onder de beſtiering van een' *Rector*, een' *Conrector*, en drie *Præceptoren*. Zy word de HIERONYMUS SCHOOL genoemd, naar 't gewezen *Hieronymus Klooſter*; 't welk tot deze *School* vervaardigt is geworden.

Aan andere *Schoolen* voor de Jeugd, is te *Utrecht* mede geen gebrek: onder welke behoord, 't zogenoemde *Collegium Willebrordi*, waarin een zeker aantal van Scholieren onderhouden worden. Van denzelven aart, is het *Gebouw*, 't welk in 1758 is begonnen geſticht te worden, naaſt het Ambachts Kinderhuis, aan 't einde der Lange Nieuwſtraat. Een zeer groot en prachtig gebouw, oorſpronglyk, uit de nalatenſchap van Vrouwe *Maria Duiſt van Voorhout*, Weduwe van *Frederik Adriaan*, Baron van *Reede*, Heer van *Renswoude*, *Emmikhuizen* enz.; die in 1662 te *Delft* geboren, en in 1754 geſtorven is: welke Vrouwe, zonder Kinderen- en, de laatſte van haar geſlachte zynde; haare ganſche nalatenſchap, in ruim anderhalve Millioen beſtaande, by Teſtament, in drieën verdeeld- en wel ter Stichting van *drie* byzondere *Kweekſchoolen*, één te *Delft*, één in *'s Hage*, en één te *Utrecht*, verordend heeft. In deze, te *Utrecht*, worden vyftien der vernuftigſte Jongelingen onderhouden; die, binnen dit Huis, van bekwaame Meeſters, het onderwys genieten, in de *Wiskunde*, als mede in de *Teken- Schilder-* en *Beeldhouwkunſt*; gelyk ook, buiten 't Huis, in de *Zeevaartkunde*, *Chirurgie* en andere *Vryekonſten*. Dit *Huis*, beneven de beſtiering en aanwending der inkomſten der hoofdſomme van 500000 gulden, aan 't zelve vermaakt, ſtaat onder het opzicht van 8 Regenten, 4 uit de Vroedſchap, en 4 uit de Borgery.

Deze zyn de voornaamſte openbaare gebouwen dezer Stad; om van geene andere-, als 't *Tuchthuis*, *Verbeeterhuizen*, *Dolhuis*, *Ammonitiehuis* enz. te ſpreken.

Onder de *byzondere Gebouwen* verdiend voornaamlyk zyn aanmerking, 's PAUSHUIS: een groot gebouw, eigenlyk, uit twe gebouwen ſaamgeſteld; welks één, 't *Groot* en 't ander, 't *Klein Paushuis*, genoemd word; ſtaande vooraan de kromme Nieuwe Gracht, by de S. Maartens Dambrug. Dit ge-

gebouw diend ter aandenking, dat Paus *Hadriaan VI*, die dit gebouw geſticht- of immers aangevangen heeft te Stichten, een *Inboorling* van *Utrecht* was: gelyk ook, het Huis, waarin hy 't eerſt licht aanſchouwde, noch ſtaat, op de Oude Gracht; en met *'s Pauſe Borſtbeeld* verciert is. Dees' Paus, uit Ouderen van laagen Borgerſtaat oorſpronglyk, was de grootheid, waartoe hy naderhand verheven werd, aan zyne geleerdheid verſchuldigt; welke hem tot Leermeeſter van Keiſer *Karel V* deed verkoren worden; door wiens gunſt en voorſprake, hy, tot *Proofſt* van *S. Salvator*, vervolgens tot Biſſchop van *Tortoſa*, in *Spanje*, daarna, tot *Kardinaal*, en eindelyk, in 1522, tot *Paus* bevorderd is geworden. Noch Biſſchop van Tortoſa zynde, had hy voorgenomen, binnen deze zyne geboorte Stad, te komen woonen: 't welk hem tot de Stichting van dit gebouw bewoog. Dan, deszelfs verheffing tot *Kardinaal* en *Paus*, moeſt hem dit voornemen doen ſtaken, als 't zelve noch niet voltooid was. Ter gedachtenisſe van deszelfs Prooſtſchap van *S. Salvators* Kerk, ziet men, *S. Salvator* of den *H. Verloſſer*, aan den voorgevel, in Steen uitgebeeld. Thans word dit Huis bezeten en bewoond, door Jonkheer JAN FLORIS, *Graaf van* NASSAU LA LECK, Hoofdſchout der Stad *Utrecht*.

Op dezen Paus *Adriaan*, een' der beſte Pauſen, die ooit den Roomſchen Stoel beklommen heeft, draagt *Utrecht* mitsdien geen kleinen roem. En, behalven dezen, ontbreekt 't aan geen andere Geleerde en door hunne Schriften vermaarde *Mannen*, die aldaar geboooren zyn: van welke, de Heer *Kaspar Burman*; (die zelf mede verdiend, op deze *lyſte* geſteld te worden,) een goed aantal opgeeft, in zyn *Boek*, geïntituleerd, *Trajectum Eruditum*. En, men zou ook gaarne, eene der Geleerdſte *Vrouwen*, welke *Europa* ooit gekend heeft daarby willen voegen: naamlyk, die vermaarde Jongvrouwe, ANNA MARIA SCHUURMANS; byaldien men in 't zeker daarop kon aangaan: dan, ſommigen willen, dat zy te *Keulen* zou geboooren, en, noch zeer jong zynde, met haaren Vader, naar Utrecht overgekomen, daar, den meesten tyd haars levens is blyven woonen, tot dat zy eindelyk zich vervoegde by de afgodwaalde kudde van den beruchten *Jan de Labadie*, en te *Wiewert* in *Friesland*, geſtorven is.

Het is, gewiſſelyk, is aanmerkenswaardigs, dat binnen deze Stad, welke geduurende de *Biſſchoplyke*- en, daarna

Aarts-

Aartsbiſſchoplyke Regeering, een' langen tyd, de *Hoofdzetel* was geweeſt van 't *Pausdom*, ten aanzien van alle de *VII* Noordelyke Provincien dezer *Nederlanden*, in den jare 1579, door toedoen van Prins WILLEM I van ORANJE, het VEREENIGINGS VERBOND, (*Unie*,) tuſſchen de *Staaten* dier zelve *Provincien*, geſloten werd; die den grondſlag tot de vrye oefening van den waaren *Hervormden Godsdienſt* leggen mogt. Vermoedelyk, is deze Stad, ter verrichting van dit heilzaam werk, beſtemd geweeſt: dewyl zy, als te midden der andere Provincien; 't bekwaamſt daartoe gelegen was. Door deze VEREENIGING, (*Unie*,) welke aan de *VII* die's tyds verbondene Provincien, beſtendiglyk, den naam van VEREENIGDE (*Geunieerde*) *Provincien* toegelegt heeft, is *Utrecht* zeer merkwaardig in de Nederlandſche Geſchiedenisſe geworden.

Eene zaak van andere natuur, was 't voorgevallen, in den jare 1672: als Koning *Lodewyk XIV*, met zyn Zegenpraalend Leger, tot, aan 't Dorp *Zeiſt*, tot in het hart dezer Provincie doorgedrongen zynde; de Magiſtraat, van alle middelen van tegenweer zich ontbloot bevindende, *afgevaardigden* tot den verwinnaar zond, met aanbieding van onderwerping, ten einde hunne Stad, en omgelegen Landſtreek, van verdere geweldadige mishandelingen, te doen verſchoond blyven: gelyk dan de *Hertog* van *Orleans*, verzeld van den *Markgraaf* van *Rochefort*, den 3 *July* van deze Stad bezit nam; ſtellende die, onder bewaaring van omtrent 10000 Mannen van 's Konings Krygsbenden: waarna, de Koning zelf, den 5 dier zelver Maand volgde. Zy werd, ſedert dien tyd, door den Hertog van *Luxemburg*, als Gouverneur, en den Overſten der Franſche Zwitſers, *Stoupa*, als Kommandant, beſtierd. De afperſingen van geld, en de verdere overlaſt, welke de Inwooneren van *Utrecht*, geduurende die Franſche inlegering, geleden hebben, waren onbeſchryflyk: en de Roomsgezinden hadden, tegen hunne verwachting, hierin geen 't minſt voorrecht, boven die van den Hervormden Godsdienſt. Groot en algemeen was, mitsdien, de Vreugde der Ingezetenen, als zy, in den volgenden jare 1673, den 23 *November*, de Franſchen mogten zien vertrekken, 's morgens vroeg, door de Witte Vrouwepoort; eerſt het Voetvolk, en, daarna, de Ruiterye: by welke gelegenheid de Kollonel *Stoupa*, by 't overgeven der Stads Sleutelen, aan de Heeren der Regeering, deze

korte

korte aanſpraak deed: *Ik geve Ul. de Sleutelen weêr over: bewaar ze beter: en bid God, dat wy nimmer wederkomen.*

Eene geheele andere vertooning zag men te *Utrecht*, in de jaren 1712 en 1713, geduurende de *Vredehandeling*, na den Oorlog, die dus lang, ſedert 1702, wegens de *Troonsopvolging* van *Spanje*, door de meeſte Mogenheden van Europa, gevoerd was. De *Vergaderplaats* der *Afgezanten* was, de groote *Raadkamer*, op het Stadhuis; waar de *Vrede* tuſſchen alle de belang hebbende Mogenheden, (alleenlyk uitgezonderd, den *Keiſer*,) den 12 *April* des laatſtgemelden jaars, 's nachts; getekend werd; waarvan, de voorwaarden, noch den volgende morgen, naar 's Hage aan Hun Hoog Mogende, ter ratifikatie, werden toegezonden.

Men zag, die 's tyds, een grooten toevloed van Ingezetenen en allerly Vreemdelingen, op de zogenoemde *Plaats*; of *Voorplein* van 't *Stadhuis*; om, inzonderheid, by 't ſcheiden der byeenkomſten, alle die gevolmagtigden tot dit Vredes Kongres, beneven der zelver koetzen, en prachtigen Stoet hunner Bedienden, te aanſchouwen. Gereedlyk, kan men zich verbeelden, dat deze *Vredehandeling*, den Ingezetenen veel voordeel toegebracht hebbe; waardoor de ſchaden, 40 jaren vroeger, door den inval der Franſche geleden, hun rykelyk vergoed werden: niet alleen, ter oorzake der vertiering van levensmiddelen, en andere koopwaaren: maar, allermeeſt, van 't verhuuren der aanzienlykſte Huizen; welker veelen, geduurende dien tyd, zo veel geld aan huur, den Eigenaaren toegebracht hadden, dat de waarde der zelver hun genoegzaam betaald was. Sedert dien tyd, heeft men ook beſpeurd, dat deze Stad, ten aanzien der Gebouwen, merkelyk verbeeterd is: hoewel, men, daar uit geen verbeetering zag geboren worden, in de *Zeden* der *Inwoneren*, die, daartegen, van de *Pracht* en *Weelde*, welke zy dagelyks gezien- en ſommigen zelfs bygewoond hadden, te veel overnamen, en, ſedert dien tyd in hunne levensmanier deeden blyken.

Deze Stad is, ten allen tyde, met eenig Krygsvolk bezet geweeſt: 't welk eertyds gemeenlyk beſtond, in één der vier *Regementen Infanterie*, die deze Provincie, in betaaling had; die, om de drie jaren, elk in zyn beurt, elkander verwiſſelden. De Regementen, ſedert de *inkorporatie*, in 1752, van twe tot één ſaamgevoegt zynde; hebben zy nu doorgaans, het eerſte Bataillon, binnen de Stad; terwyl het an-

der *Bataillen*, naar *Amersfoort* gedetacheerd word. En behalven deze, ook één of twe Esquadrons *Kavallerie*, van het Regiment, dat mede, gedeeltelyk, op *Utrechtſe* betaaling ſtaat. De *Paradeplaats* is op het *Janskerkhof*: en de *Hoofdwacht* der Infanterie, op zyde der Janskerk; ſchuins tegen over de *Staaten Kamer*; ten einde, in den tyd, als de Staaten der Provincie hunne gewoonlyke byeenkomſten hebben, (wanneer het Vendel mede optrekt,) t'elkens, by 't oopenen en ſcheiden der Vergaderingen, te Salueeren en de Trom te roeren.

Behalven de *Krygsbezetting*, is, te *Utrecht*, ook een SCHUTTERY; verdeeld in *VIII Kompagnien*, naar de acht Kwartieren, in welke de Stad is afgedeeld: die elk hunnen *Kaptein*, *Lieutenant*, *Vendrig*, vier *Sergeanten*, en een' *Schryver* hebben. De *Kapteins* zyn de acht jongſte leden van de *Vroedſchap*. En, dit ganſch lichaam ſtaat, onder eenen *Kolonel*, welke is, de *twede Borgemeeſter* in der tyd. Deze *Borgers* houden, elk in zyne beurt, 's nachts de *wacht*, in het *Stadhuis*.

Het geheel lichaam der *Stads* REGEERING beſtaat, uit *XL Raaden* van de VROEDSCHAP: en, het *Kollegie* van de WET; ſaamgeſteld, van *een* HOOFD OFFICIER, *twe* BORGEMEESTEREN, en *twaalf* SCHEPENEN. En, betreffende de jaarlykſche *verzetting* der *Regeering*, welke den 12 *October* geſchied: deswege, is, van tyd tot tyd, merkelyke verandering geſchied; naar dat, de Provincie al- of niet beſtierd werd, door een STADHOUDER. In den jare 1674, ten tyde van *Prins* WILLEM *III*, is daarop een *nieuw Reglement* geſteld: 't welk wel, ſedert deszelfs overlyden, in 1702, weder een tyd lang buiten gebruik geraakt was: maar, weder ingevoerd is, by de herſtelling van 't *Stadhouderſchap*, aan Prins WILLEM *IV*, in 1747: en noch ſtand grypt. Ingevolge dit *Reglement* van 1674, word de HOOFDOFFICIER; (die, voorheen, een Lid der *Vroedſchap* was, en, door de *Vroedſchap* zelve, voor den tyd van drie jaren, aangeſteld werd;) nu, door den Heer *Prins* ERFSTADHOUDER benoemd: en dezelve blyft in dit Ampt volharden, geduurende zyn leven. Dees' is thans geen *Medelid* der *Vroedſchap:* noch, verſchynt zelfs in die Vergadering, dan ten dage der Magiſtraats verzetting, ten einde, de nieuwelings verkoren *Regenten* in den eed te nemen. Ten aanzien der *XL* Leden van de VROEDSCHAP, ſtaat 't aan den STADHOUDER, dezelve, alle jaren, 't zy geheel, 't zy ten deele, te veranderen: gelyk Hy ook, in gevalle

valle van overlyden van één' dezer *Raaden*, zonder voorgaande nominatie der Vroedſchap, een ander, in deszelfs plaats, aangeſteld. De twe BORGEMEESTEREN worden, de *eerſte*, SCHEPEN- en de *twede*, RAAD Borgemeeſter toegenoemd. Dezelve worden, jaarlyks, door den Prins ERFSTADHOUDER, verkooren, uit eene *nominatie* van een dubbeld getal, door *Borgemeeſteren* en *Raaden*, aan zyn Hoogheid vertoond; op welke nominatie altyd mede, geſteld word, de *twede Borgemeeſter* des verleden jaars, die, noch maar één jaar, in die bediening geweeſt was; en, die dan, gemeenlyk, tot *eerſten Borgemeeſter* verkooren word. Des de Borgemeesters twe jaren volharden: waarna, zy twe jaren, voor 't minſt, moeten ſtille zitten, eer zy weder tot de Borgemeesterlyke waardigheid verkiesbaar zyn. De *twaalf* SCHEPENEN worden, desgelyks, jaarlyks door den Heer *Prins* ERFSTADHOUDER, verkooren, uit een dubbeldral, van Leden der *Vroedſchap*, 't welk, door *Borgemeeſteren*, *Schepenen* en *Raaden*, zyne *Hoogheid* word aangeboden. Aan het ganſch Lichaam der *Raaden* van de *Vroedſchap*, zyn *twe* SEKRETARISSEN van *Policie*- en, aan de Heeren van de Wet, beſtaande, uit den *Hoofdſchout*, *Borgemeeſteren* en *Schepenen*, *twe* SEKRETARISSEN van 't *Gerecht* toegevoegt.

Voorts, zyn te *Utrecht* zekere *Stads* KOMMISSIEN, welke door Leden der *Vroedſchap* worden bekleed, en, jaarlyks onmiddelyk, na de Verandering der Regeering, verwiſſelen: als vier *Gekommitteerden*, tot de *Wees- en Momberkamer*: vier, ter beſtiering der *Stads Finantien*: twe, der *Poſteryen*: en zeven, ter ontfangſt der *Gemeene* middelen.

De Stads VRYHEID of *Rechtsgebied* ſtrekt zich 't verſt uit, naar 't noordweſten, over de zogenoemde *Hooge* en *Laage Weyden*: ook, over de *Voorſteden*, buiten de *Wittevrouwen- Tolleſteeg-* en *Waard Poort*; welke het recht van *Ambachts Heerlykheden* hebben. En, behalven de Voorſteden, bevinden zich, binnen 't Stads Rechtsgebied, noch andere *Ambachts Heerlykheden*, die van klein begrip zyn: als LAUWRECHT: BLEYENBURG: HOOGELANDE enz.

Allerwege is de Stad omringt met fraaje LUSTHOVEN: allermeeſt, te wederzyde de *Maliebaan*. Buiten de *Tolleſteeg Poort*, langs den rechter oever van den *Rhyn*, ziet men *Steenbakkeryen*, voornaamlyk, by 't Huis *Rotsoort*: en, *Zaagmolens*. Ook is 'er geen gebrek, aan *Buitenplaatzen*: onder welke, voornaamlyk uitmunt, het Huis ZYDEBAALENS buiten de *Waard Poort*: behoorende, aan de Familie van

Mollum; die daar een zyde *Fabriek* heeft aangelegt. Dit Huis is een zeer fraai gebouw: en, van achter, voorzien van een Tuin; die zeer bezienswaardig is, om zyn welaangelegde Plantagien, koſtbaare Luſtprieelen, ſpringende Fonteinen en meer dergelyke fraaiheden waarvan men, daaromſtreeks, geen weêrgaê aantreft.

Aan deze Stad behoord, eindelyk, de *Hooge Heerlykheid:* VREESWYK, anders gemeenlyk, de VAART, genoemd: als mede de *Heerlykheid*, OOST- en WESTRAVEN: waar van, daarna.

De *vier* andere STEDEN dezer *Provincie*, zyn, in rang, de volgende:

AMERSFOORT, * in 't Latyn, *Amersfordia* genoemd: vier uuren gaans noordooſtwaard van *Utrecht*, en, naby de grenzen van *Gelderland*, gelegen: aan de Rivier de *Eem*, † die daar dien naam 't eerſt aanneemt: ontſtaande, uit verſcheiden *Beeken*, die in de *Veluwe* ontſpringen; onder welke de *Lunterſche*- en de *Barneveldſche* Beek de voornaamſte zyn, die binnen de Stad tot elkander ſamenvloejen, en, door deze *Eem*, ter lengte van drie uuren wegs, in de *Zuiderzee* zich ontlaſten.

En, gelyk zeer veele Steden van de *Rivier*, die dezelve beſpoeld, haaren naam ontleend hebben; is ook de meeſte waarſchynlykheid, daarvoor, dat *Amersfoort*, vermoedelyk eertyds *Eemsfort* uitgeſproken, dezen naam aan gemelde Rivier verſchuldigt zy: want, *Eemsfort* wil niet anders zeggen, dan, *Fort*, of *Sterkte* aan de *Eem*. Op dien grond, zal men verder mogen denken: dat die Stad, naar 't voorbeeld der meeſte Steden, haaren oorſprong ontfangen hebbe, van een *Slot*, aldaar aan de *Eem* geſticht; 't welk, als een Rid-

* Van deze Stad, is eene byzondere *Beſchryving* in het licht gebracht, door *A. van Bemmel*, gedrukt te *Utrecht*, in den jare 1762.

† Deze Rivier, (wegens de gelykformigheid haars naams) niet te verwarren, met de Rivier, de EMS; die door *Munſterland* ſtroomd, en by *Embden*, in den *Dollard*, en, vervolgens in de *Noordzee*, valt.

Riddermatig goed, aan een byzonder geſlacht, 't welk naar 't zelve zyn titel voerde, in eigendom behoorde.

Des te meer, mag men dit geloven: dewyl, in ſommige Oude handſchriften van zeer vroege tyden, meer dan eenmaal, van *Heeren* van *Amersfoort* word gewag gemaakt; welker titel van zodanig een Slot ontleend was. Men twyfelt nauwlyks, of 't STADHUIS te *Amersfoort*, zal 't SLOT geweeſt zyn; 't welk door deze Heeren bezeten en bewoond werd: dewyl de plaats voor dit gebouw, (welke nu de markt is,) noch heden, den *Hof*; genoemd word; zo veel gezegt, als den *Voorhof* of *Voorplein*, over 't welk men naar dit *Slot* opging: waarby komt, dat ook de Straat, achter het Stadhuis, de *Vyverſtraat* genoemd word; om geene andere reden, vermoedelyk, dan dewyl aldaar de *Vyver* was, die naar de wyze der voornaame Heeren Huizen, dit gebouw van achter beſloot. Ook, draagt dit gebouw, (hoewel 't, door den tyd, eene merkelyke verandering ondergaan heeft,) noch veele kentekenen van hoogen ouderdom.

Deze Stad verdiend met recht, den voorrang, boven de drie andere kleinſtere Steden dezer Provincie: dewyl zy, in *grootte*, ongelyk de andere overtreft; zynde, in den omtrek haar 'er muur byna half zo groot, als *Utrecht*: hoewel ze, naar eevenredigheid, noch zo dicht bebouwd, noch zo zeer vervuld is, van *Inwooneren*, dan de gemelde Hoofdſtad. Het getal der *Huizen* word, naamlyk, op 1700: en dat der *Inwooneren*, op tuſſchen 7000 en 8000, begroot; 't welk, nauwlyks, een derde deel der *Inwooneren* van *Utrecht*, (die op ruim 25000 geſchat worden,) kan uitmaken.

Eertyds, was zy van veel nauwer begrip: maar is, daarna verder uitgelegt, en met eene nieuwe *ringmuur* omgeven. Daardoor word zy, ſedert dien tyd, in de OUDE- en NIEUWE STAD, onderſcheiden. *Hoogſtraaten* (in zyn *Algemeen Woordenboek*, op 't *naamwoord* AMERSFOORT,) ſtelt, dezen nieuwen uitleg niet geſchied te zyn, voor den jare 1561: dan, hier mede, is bezwaarlyk te vereffenen, eene oude aantekening, welke gewaagd: dat, alreeds in den jare 1455, de Inwooneren van *Utrecht*, wegens een verſchil, ter oorzake eener dubbelde Biſſchops verkiezing, (naamlyk, van *Rudolf van Diephout*, en *Zweder van Kuilenburg*,) tegen die van *Amersfoort*, die den eerſtgemelden toe vielen, verbitterd, den Brand ſtaken in de *Nieuwe Stad*: en wel, by de Utrechtſche Poort. Daar uit zou men moeten oor-

deelen: dat die vergrootinge eene meer dan eene Eeuw vroegere geheugeniſſe hebbe. Hoe 't zy: deze *Buiten Stad* is niet zo dicht bewoond, dan de *Binnen Stad*. De *Gracht*, welke, weleer, om de muur der *Oude Stad* liep, is noch overgebleven; wordende de *Singel* genoemd: en, aan derzelver binnen kant, waar de *Oude muur* zelve geſtaan heeft, zyn daarna, van rondom, Huizen gebouwd; die daarom, noch heden, de *Muur Huizen* genoemd worden. En, deze zyn des te aangenaamer te bewoonen: dewyl zy, van achter, genoegzaam alle voorzien zyn, van kleine Tuinen; die op deze Binnen Gracht uitkomen. Alhoewel, de meeſte *Binnenpoorten*, ſedert dezen nieuwen uitleg, afgebroken worden, zyn, echter, noch twe derzelver ſtaande gebleven; die, de ééne, de *Kamper* en de andere, de *Bloemendaler Binnenpoort*, genoemd worden. Sedert deze vergrooting heeft de Stad haare tegenwoordige *gedaante* ontfangen; die ongelyk verder in de *lengte* uitgeſtrekt is, van 't zuidweſten ten noordooſten, dan, in de breedte, van 't noordweſten ten zuidooſten; zynde in haare ligging niet ongelyk, aan een (overal) elrond. De Straat, welke dezelve, naar de lengte, van de eene naar de andere Poort doorloopt, word daarom met recht, de *Langeſtraat*, genoemd. De *Buitenmuur*, gebouwd, verſtrekte, naar de gewoonte die's tyds, die Stad, tot verſterking; dewyl zy van twintig uitſpringende *Torens* is voorzien, en daar beneven door eene goede *Buitengracht* omringt is. Dan, ingevolge de hedendaagſche Veſtingbouwkunde, heeft ze geen zweem naar eene ſterkte. Men heeft wel, na den jare 1629, als die Stad, door den Graaf *Montekukuli*, zo raſch vermeeſterd was geworden, begonnen eenige *Buitenwerken* van aarde, die de gedaante van *Ravelynen* of *Halvemaanen* hadden, rondom de Stad, voornaamlyk, voor de Poorten te leggen: dan, deze zyn, daarna, vervallen. Behalven, dat men aanmerkt: dat de ligginge dezer Stad, in eene langte, zo zeer naby den *Amersfoorder Berg*, van waar, zy voor 't geſchut geheel bloot geſteld is, verhinderd, om ooit tot een *Veſting* van eenigen tegenweer gemaakt te konnen worden.

Amersfoort heeft meer dan eens zo veele POORTEN, als *Utrecht* naamlyk, *elf*: hoewel, *zes* derzelver alleen, als de voornaamſte in aanmerking komen: welke zyn, 1. de *Utrechtſche Poort*; door welke, de meeſte doortocht is: 2. de *Groote Koppelpoort*: 3. de *Slykpoort*: 4. de *S. Andriespoort*: 5. de *Kamppoort*: en 6. de *Bloemendalerpoort*. De vyf andere kleindere Poor-

DE UTRECHTSCHE POORT TE AMERSFOORT

SLYKPOORT TE AMERSFOORT.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
FOUNDATIONS

Poorten worden genoemd: de *Kleine Koppel-* de *Heere-* de *Konings-* de *S. Aagte-* en de *Verkenspoort.*

Behalven, dat de Stad omringt is, van fraaje *Lusthoven;* heeft ze ook, een zeer aangenaam *Ommeland;* waarin een zeldzaame verscheidenheid word aangetroffen: want, ten noorden, naar de zyde van *Bunschoten*, ziet men niet, dan schoone vette *Weilanden:* ten ooften, naar de Gelderfche grenzen, *Tabakslanden:* ten zuiden, zeer vruchtbaar *Bouwland:* en, ten weften, eenigen *Heigrond*, met Kreupelbofch voorzien, en fommige *Heuvelen*, welke allengs ryzen, tot aan den *Amersfoorder Berg*, die, ter breedte van twe uuren gaans, zich zuidooftwaard ftrekt, tot aan den *Rhyn* ftroom. Niet verre van de Stad, aan den flinker oever der Rivier de *Eem*, is een *Glasblazery:* in welke, toch geen ander, als grof glas, tot fleffchen, geblazen word.

De KOORNMARKT te *Amersfoort*, om reden, hiervoor gemeld, den *Hof* genoemd, is van groote ruimte in 't vierkant: en word, daarom, ter onderfcheiding, van de *Visch-Boter-* en *Varkenmarkten*, die van veel kleiner begrip zyn, met recht, de *Grootemarkt* toegenoemd. Zes byzondere Straaten hebben op dezelve haaren uitgang. De Landlieden van rondom zyn gewoon, op deze Markt, haar Koorn Vrydags, (wanneer 't daar Markdag is,) ter koop te veilen. Aan deze Markt, ftaan, niet alleen 't *Raadhuis*, maar ook de *S. Maartenskerk:* op welke, men, echter, een vryer gezicht zou hebben; ten ware het niet, door de daar voorftaande zo genoemde *Beurs*, eene overdekte Gallerie, eenigermate belemmerd wierde. Op die zelve Markt, ligt een *Keifteen* van geweldige grootte: welke, omtrent in 't laatft der voorige Eeuw; door zekeren *Sr. Everhard Meifter*, op 't midden der Heide gevonden, en, van daar, tot binnen *Amersfoort* overgevoerd is: daar zy noch ter gedachteniffe te zien is. Die zelve *Keifteen* heeft, daarna, aanleiding gegeven, tot een *Sprookje*, opzichtelyk tot de *Amersfoorders:* 't welk, echter, weinig om 't lyf heeft, en, hier geen melding verdiend.

Doorgaans, is deze Stad voorzien, van goede *Huizen;* die, echter, (wat 't meerder deel belangt,) meer, wegens haare groote ruimte, dan wel, fraaiheid van bouworder, verdienen geacht te worden.

En, onder de *Openbaare Gebouwen*, aanmerken we, de *twe* KERKEN dezer Stad; die thans, ter onderfcheiding van

elkander, de éene de GROOTE-, en, de andere de KLEINE-KERK, worden toegenoemd.

De GROOTE KERK ſtaat, aan de noordzyde der Markt, omtrent in 't midden der Stad. Na eenige jaren daaraan gebouwd te hebben, was zy, in 1248, tot ſtand gebracht; en, werd toen, door *Otto III*, den Broeder van Graaf *Floris IV* van *Holland*, die 's tyds *Biſſchop* van *Utrecht*, in eigen perſoon ingewyd, en, aan den *H. George*, (*S. Joris*;) als Patroon, ter beſcherming opgedragen. In dien tyd, was zy de eenige *Parochie Kerk* dezer Stad: dan is, omtrent 90 jaren later, naamlyk, in 1337, door den Biſſchop, *Jan* van *Dieſt*, tot eene *Kollegiale* of *Kapittel Kerk*, verheven, welker *Kapittel*, uit één' *Deken*, en, *XII Kanonniken* beſtond; die met goede Prebenden begiftigt werden. Drie jaren daarna, naamlyk, in 1340, werd zy, beneven een groot gedeelte der Stad, door een' Brand vernield: dan, binnen korten tyd, veel treflyker weder opgebouwd. Dit gebouw, dat 107 voeten breed- en 202 voeten lang is, (behalven 't Choor, aan de ooſtzyde, 't welk 67 voeten verder zich uitſtrekt,) beſtaat uit drie byzondere vakken, welker Daken van eevengelyke hoogte zyn. De *Toren*, die eertyds, gelyk die der meeſte Oude Kerken, buiten den Voorgevel, aan de weſtzyde der Kerk, ſtond, is, ſedert de vergrooting der Kerk, in 1534, boven het Dak van het zuidelykſt vak, geplaatſt; en, mogt, om die reden, van geene zonderlinge hoogte of zwaarte wezen. Die Kerk is met een ongemeen fraai Orgel verçierd. En, zeer bezienswaardig zyn de geſchilderde Glazen, welke, door de Stads gilden, aan deze Kerk geſchonken zyn; welker ſommigen, voor die der Kerk te *Gouda*, nauwlyks behoeven te zwichten. In het *Choor* dezer Kerk ligt begraven, die vermaarde Bouwmeeſter, *Jakob* van *Kampen*, Stichter van 't Stadhuis te *Amſterdam*: 't welk word aangewezen, door een *Graffchrift*, waarin, ook de tyd van zyn Dood, den 13 *September* 1657, te lezen is. Het *Kapittel* dezer *S. Joris Kerk*, blyft, gelyk die te *Utrecht*, en te *Wyk Duurſtede*, noch ſtand houden: zynde de *Deken* en *Kanonniken*, (die van twaalf nu tot vier, verminderd zyn,) van den Hervormden Godsdienſt. Deze hebben onder zich, een' Rentmeeſter, die de Kapittel goederen, waaruit deze kunne *Prebenden* trekken, beſtierd.

De KLEINE KERK is in de *Nieuwe Stad*, naby de Binnen-

gracht,

gracht, waardoor, de *Oude-* en *Nieuwe Stad* van elkanderen geſcheiden worden. Zy was van ouds geen *Parochie Kerk*, maar eene *Kapel*: en, werd de *Lieve Vrouwe Kapel*, toegenoemd, ter eere der H. Maagd, *Maria*, waaraan zy toegeweyd was. Ook, werd, in de Roomſche tyden, in deze *Kapel*, een *Lieve Vrouwe Beeld* bewaard, waaraan, men de kracht van wonderwerken te doen, toeſchreef; ter welker oorzake, die Kapel veel bezocht werd, door Vreemdelingen van rondom; voornaamlyk, in die H. Dagen, ter gedachteniſſe dezer *Maria*, in de Roomſche Kerk ingeſteld, als; *Lieve Vrouwe Ontfangenis- Geboorte- Lichtemiſſe-* en zogenoemde *Hemelvaart*; wanneer, dit Beeld, in Proceſſie, werd omgedragen: om welke reden, de *Weg*, langs welke die omdracht plagt te geſchieden, noch heden, de *Heilige Weg* genoemd word: voor welken de Roomsgezinde Inwooneren eene groote eerbied hebben. Het gebouw beſtaat, uit een *Kruiskerk*; die van klein begrip is, maar, praald, met een' zeer fraaje *Toren*; die, ten aanzien der bouworder, veel gelykheid met den *Domstoren* te *Utrecht* heeft; zynde, gelyk deze, met drie ommegangen, en met een veel fraajer kap, voorzien. Zy heeft de hoogte van 354 voeten: en, in denzelven is een voortreflyk *Klokkenſpel*. Meer dan eenmaal, is deze Toren, ter oorzake van deszelfs hoogte, door den Blixem getroffen, en, merkelyk beſchadigt geweeſt.

In deze beiden *Kerken* word, voor de *Gereformeerde Gemeente*, de H. Dienſt volbracht, door *drie Predikanten*: hoewel, voornaamlyk, in de Groote Kerk; alwaar Zondags driemaal, beneven. Vrydags avonds, Gepredikt word: terwyl, in de Kleine Kerk, niet anders, dan Dingsdags voormiddags, over een Hoofdſtuk der *H. Godgeleerdheid*, word Gepredikt.

Voortyds bevond zich, binnen *Amersfoort*, ook eene *Waalſche Gemeente*, ſedert den tyd der *Refugie* van 1685; aan welke, de *Kleine Kerk* ter oefening van den Godsdienſt was toegewezen: dan, die eerſte *Vluchtelingen*, gedeeltelyk uitgeſtorven, en gedeeltelyk, door huwelyken, der *Nederlandſche Natie* ingelyfd zynde; is die Gemeente als verdweenen.

De *Lutherſche Gemeente* heeft hier ook, één Kerk; die door éénen Predikant bediend word. Dezelve ſtaat, by de *Viſchmarkt*: en werd, in de Roomſche tyden, de *H. Geeſtkapel* genoemd.

'Er zyn te *Amersfoort* zeer weinige *Remonſtrantſche* Huisgezinnen, die, echter, ook een *Predikant* hebben. De *Kerk* ſtaat, achter het Stadhuis, op de plaats, waar eertyds het *Beggynen Hof* geweeſt is.

De *Roomsgezinden*, binnen- en, in den omtrek dezer Stad, zyn des te menigvuldiger. Zy hebben zelfs *vier* byzondere *Kerkhuizen*, ten hunnen dienſt: en wel der beiden Gezindheden, in welke de *Roomſche Kerke*, in deze Landen, van elkander geſcheurd is; twe der *Janſeniſten*; en, twe der zogenoemde *Jeſuitsgezinden*; welke laatſten, dus lang, elke door een' *geordenden Prieſter*, een' *Kapellaan* onder zich hebbende, bediend geworden zyn.

De *Janſeniſten* hebben, aldaar ook een byzonder KWEEKSCHOOL, (*Seminarium*,) al ſedert den jare 1726 opgerecht: ſtaande dit *Huis*, by één hunner Kerken, naamlyk, die, in de zogenoemde *Muurhuizen*. In dezelve, is een toevloed van veele Jongelingen, die daar in de koſt beſteld worden, en, het onderwys genieten van verſcheidene Leermeeſteren, onder het opzicht van eenen *Preſident*; en even in allerly wetenſchappen, dan, allermeeſt in de *Godgeleerdheid*, naar de grond beginzelen van 't *Janſeniſtendom*; ten einde, tot Waereldlyke Prieſteren, in de Gemeenten der *Janſeniſten*, te worden bekwaam gemaakt. En, deze Leeraaren houden veel gemeenſchap, met die *Karthuizers*, die voor eenige jaren, wegens hunne gekleefdheid, aan de gevoelens van Pater *Quesnel*, den voornaamſte Voorſtander der Sekte der *Janſeniſten*, het grond gebied van *Frankryk* hebben moeten ruimen, en die de meeſten, binnen het Sticht van *Utrecht*, zich hebben neêrgezet.

Dewyl ook het getal der *Joden*, door den tyd, ſterk toe genomen was; heeft de Magiſtraat, hun, in 1726 vergund, eene *Synagoge*, binnen deze Stad te Stichten, welke zy behouden hebben: gelyk zy ook een afzonderlyke Begraafplaats, het *Joden Kerkhof* genoemd, buiten de *Bloemendaler Poort*, hebben aangelegt.

In de Roomſche tyden, is *Amersfoort*, van een goed aantal van *Kloſters*, voorzien geweeſt: welker eenigen, ſedert de *Reformatie*; toen, te gelyk, de daartoe behoorende goederen, door de Stads Overheid aangeſlagen werden; geheel te niet geraakt, en andere, tot nuttiger gebruik voor 't gemeen, geſchikt zyn.

Het geweezen *Kloſter* van *S. Agnes*, dient thans tot de *Lu-*

Latynſcheſchool; die door een *Rector*, *Conrector* en *Praeceptor* word waargenomen.

Van het *Kloofter* der *Franciskanen* of *Minderbroeders* is, daarna, de *Stads Doele* of *Schuttershof*, gemaakt. Het ſtaat, in het weſtelyk deel der Stad, naby de Binnengracht, anderzins genoemd, de *Cingel*. Dit gebouw was, noch een *Kloofter* zynde, daardoor aanmerkelyk, dat de onruſtige Biſſchop, *David* van *Bourgonje*, als 't hem, binnen *Utrecht*, door den opſtand der Borgers, te bang gemaakt werd, naar *Amersfoort* vluchtende, binnen 't zelve, een' tyd lang zyn verblyf genomen heeft: 't welk de reden is, waarom, zekere *Huizinge*, daarby ſtaande, en eertyds aan 't Kloofter hebbende behoord, noch heden, ter gedachtenifſe daarvan, *Davids Hof* geheten word. Tegenwoordig ſtrekt deze *Doele* tot eene voorname *Stads Herberg*.

Het Kloofter der *Reguliere Kanonniken*, eertyds *Mariën Hof* genoemd, is, ſedert 1611, tot een *Weeshuis*, voor Ouderloze Kinderen geſchikt. Het ſtaat, by de *Binnengracht*, en is een groot en aanzienlyk gebouw.

Meer andere Kloofters, als dat van *S. Jan* (waarvan, 't *S. Jansterkhof* noch tot heden zyn naam behouden heeft,) *S. Agatha*, *S. Barbara* enz. zyn afgebroken, en, tot byzondere Woonhuizen, verkocht en vertimmerd.

Aan andere zogenoemde openbaare GODSHUIZEN is, te *Amersfoort*, mede geen gebrek. Onder dezelve munt voornaamlyk uit, 't S. PIETERS GASTHUIS; ſtaande buiten de *Binnengracht*, by 't *Spuy*: waarin, thans 24 *Oude lieden*, zo Vrouwen als Mannen, van elke de helft, hunne woning en onderhoud hebben. In de daarby ſtaande *Kapelle*, waarin, (gelyk, voor den tyd der *Reformatie*, in alle *Gasthuis Kapellen*,) dienſt gedaan werd, is, voortyds, ook door de Leeraaren der Hervormde Gemeente gepredikt. In het zogenoemde SAKRAMENTS GASTHUIS, aan de *Langeſtraat* ſtaande, worden eenigiyk 12 *Oude Mannen* onderhouden: en, is dus zo veel, als 't welk men noemd, een *Apoſtelhuis*. Het S. ELIZABETH GASTHUIS is, eigenlyk, een *Ziekenhuis*; ſtrekkende eenigiyk, om Zieken, die behoeftig zyn, te Huisveſten, en, van voedzel en de nodige geneesmiddelen te voorzien. Het H. GEESTHUIS, eindelyk, ook 't *Pothuis* geheten, ſtrekt tot geene wooning; maar, uit der zelver inkomſten, word weekelyks eenig Brood en Boter, aan behoeftigen uitgedeeld. Alle deze Godshuizen ſtaan, onder het opzicht van zekere *Regenten* en *Regenteſſen*: van wel-

welke, die van *S. Elizabeths Gasthuis*, geene andere zyn, dan *Roomsgezinden*.

Een voornaamen HANDEL der *Amersfoorters* bestond eertyds in 't *Koorn*, voornaamlyk *Boekweit*, die op 't nabygelegen Gebergte, en, op de *Veluwe* weeldrig groeid. Dan, deze is sedert eenige jaren merkelyk afgenomen. Van meer aangelegenheid was voor hun 't *Bierbrouwen*. De *Amersfoorter Bieren* waren, niet min dan de *Delftse*, wegens hunne deugdzaamheid, alomme zeer vermaard: en, werden, niet alleen in de naastby gelegen Provincien, *Gelderland* en *Holland*, maar zelfs, in *Zeeland*, *Brabant* en *Vlaanderen*, zeer gerookken. Ter aanmoediging van dezen Handel, had Keiser *Karel V*, niet gewild, dat, in den omtrek van anderhalve myl rondom deze Stad, eenige *Brouweryen* wezen mogten. Ook hebben de *Amersfoorter Brouwers* een tyd lang vryheid van *Tollen*, in *Holland* genoten. Daardoor, was 't getal der *Brouweryen*, binnen deze Stad, zeer toegenomen: zo verre dat, 'er, in de voorige Eeuw, tusschen 30 en 40 gevonden werden. *

Het bestaat, in een *Gedicht*, geplaatst, op een Glasraam, in 1614, door het Brouwersgild, aan die Kerk vereerd: luidende;

Men

* Op één der Glazen der Groote Kerk, is te lezen: dat, in éénzelvigen tyd, binnen deze Stad, 350 *Brouwers* gevonden werden. Dit kan, echter, met geen schyn van geloofbaarheid, verstaan worden, van zo veele *Brouwers*, die elk eene byzondere *Brouwery* gehad zouden hebben: maar, veel meer, van zodanige, die tot 't *Brouwers gild* behoorende, alleen 't *recht* van Brouwen hadden; ten minsten, tot hun eigen gebruik. Ook, weet men nauwlyks, wat men zal geloven, aangaande het verhaal, 't welk, in de Oude Gedenkschriften van *Amersfoort*, word aangetroffen, van 300 *Brouwers*; die, in 1427, als de Stad, door *Filips* van *Bourgonje* belegerd was, geheele Brouwketels met kokend Bier op de Wallen brachten: 't welk zy, den belegeraaren, als zy met Stormladders, de muuren beklimmen wilden, op 't lyf gooten: waardoor, zy zich genoodzaakt vonden, met groot verlies, optebreken.

Men zag weleer, in 't Amersfoortſche Dal,
Drie honderd en vyftig Brouwers leven:
Maar, die daar nu noch zyn, in 't getal,
Die hebben dit Glas alhier gegeven.

Gelyk, men ook noch heden, aan 't maakzel van ſommige Huizen duidelyk beſpeurd, dat zy eertyds *Brouweryen* zyn geweeſt. Schynt dit getal aan iemand te zeer vergroot: die herrinnere zich, dat we ſpreken, van een' tyd, toen *Thee-* en *Koffy* drinken in deze Landen genoegzaam onbekend- en, de *Wyn* byna niet anders in gebruik was, dan in gevalle van Ziekte, als een geneesmiddel: * des, 't *Bier*, onder allerly Standperſoonen, de gewoonlyke Drank was: waaruit, gereedlyk is te beſluiten, dat de *Bieren*, die 's tyds, de *Hoofdtak* van Handel, in deze geweſten, hebben uitgemaakt. Doch, dit getal te zeer vermenigvuldigende, heeft de één den anderen noodzakelyk afbreuk moeten doen.

* Men wil, dat de *Koophandel* in *Wynen*, onder onze Landaart, eerſt recht begonnen zy, ſedert de over komſt der *Franſche Vluchtelingen*, na de vernietiging van 't *Edict* van *Nantes*, in 1685. Deze Lieden, gewoon 't dagelyks gebruik van *Wyn*; welke één der gemeenſte voortbrengzels in *Frankryk* is; konnen niet gereedlyk ten eenemaal zich daarvan onthouden: en, vermits de *Wyn*, in deze Nederlanden, zo zeer ſchaars en duur was, werden zy bedacht, om, nu en dan, een ſtuk *Wyns*, van hunne bekenden, uit *Frankryk* zelve, te ontbieden: 't welk, aan ſommigen hunner eigen *Natie*, gelegenheid gaf, om een ſoort van *Koophandel* daarvan te maken. En, dit voorbeeld, door de Nederlandſche *Inboorlingen*, nagevolgt, heeft veroorzaakt, dat de *Koophandel* in *Franſche Wynen*; (welker gebruik, by den aanwas van den overdaad en pracht, langs hoe meer, byna onder allerly ſlach van Lieden, gemeen geworden is;) één der voornaamſte, en den daarby belang hebbende voordeeligſte takken van negotie heeft beginnen uit te maken: 't welk, gevoegt, by 't overvloedig gebruik van *Thee* en *Koffy*, noodzakelyk ten gevolg hebben moeſt, dat de *Handel* in *Bieren*, weleer zo bloejende, daardoor verachterd en benadeeld is geworden.

doen. Waarby kwam, dat de Brouwneering ook in de Hollandſche Steden begon verſpreid te worden. Immers, waren de Brouweryen, in den aanvang dezer Eeuw reeds tot *zes* verminderd: en thans worden, naar de aantekening van den Heer van *Beinnel*, worden thans niet meer dan *drie Brouweryen* gevonden, binnen *Amersfoort*.

De *Lakenweveryen*, en de daaraan verknochte Handel in *Wolle*, werd, in vroegere tyden, als de twede *Hoofdneering* der *Amersfoorters* aangezien: dan, deze is, (gelyk overal) mede zeer afgenomen: en, in derzelver plaats, is de Fabriek der *Dimitten* en *Bombazynen*, noch aldaar in taamlyken bloei.

Doch, noch tot heden, is, de beſte neering, de TABAKSTEELD: eene Handteering, die wel een grooten omſlag heeft, en, die, by min gunſtig Hemelsweêr, deerlyk kan mislukken; maar, daar tegen, wel uitvallende, aan veele Menſchen, door het byna geheel jaar, zo in Winter- als Zomertyd, een bekwaame koſtwinning verſchaft. In den jare 1636, telde men, te *Amersfoort*, reeds vyftig *Planters*: en, in 1670, honderd en twintig: welk getal, na dien tyd, ſomwylen tot twe honderd, vermeerderd is geworden. De Landeryen, in de nabuurſchap dezer Stad, byzonder ooſt- en zuidooſtwaard, zyn by uitſtek, ter aankweeking dezer Planten, geſchikt; wordende de *Tabak*, die daar groeid, beter geſchat, dan die in de nabuurſchap van *Rheenen* en *Wageningen*. De Akkers, welke daartoe gebruikt worden, zyn door Heggen van hoog opwaſſend Elzenhout, van elkander afgeſcheiden; ten einde de *Tabaksplanten*, daardoor, tegen de winden te beſchermen. En, hier en ginds, ziet men overal groote *Tabaksſchuuren* van Hout opgerecht; in welke de *Planten*, als zy tot volkomen rypheid zyn gebracht, aan Houtenſpylen geregen, en te drogen gehangen worden: om welke reden, de planken dezer ſchuuren, iets van elkander verwyderd, groote openingen tuſſchen beiden laten, ten einde de lucht daardoor te doen ſpeelen. Voorheen was, in de *Tabak*, een veel grooter verzending, dan heden, naar de Noordſche Koningryken, *Zweden*, *Denemarken*, en *Noordwege*; die daar met ſmaak gerookt werd: dewyl, men zegt, dat zy over Zee gevoerd wordende, door de Zee lucht, die ſcherpigheid, die anders aan de Inlandſche Tabak byzonder eigen is, grootdeels verlieſt, en zachter en aangenaamer van ſmaak begint te worden. Thans, word dezelve te *Amersfoort* geſponnen, en, in vaten gepakt, meeſt ver-

verzonden, naar *Duinkerken*, *S. Omer*, en andere plaatzen, onder het gebied van *Frankryk*; daar zy tot *Snuiftabak* bereid, en dan in menigte naar onze *Nederlanden* word te rug gezonden. Elke morgen Lands kan, wanneer ze wel gemist is, met 10, 11 of 12 voeders Schapenmest, buiten onverhoopte tegenspoeden, 4000 ponden uitleveren: en, men rekend, dat, van alle de Landeryen, in den omtrek van *Amersfoort*, jaarlyks, omtrent vier millioenen ponden gewichts, gewonnen worden.

De *Amersfoorters* hebben, eertyds, met deze neering veel geld gewonnen. Doch, voor eenige jaren, was de Inlandsche Tabak tot zo een laagen prys gedaald; zo verre, dat de *Tabak*, die eertyds voor 12 en 13 Stuivers 't pond verkocht werd, nauwlyks twe Stuivers 't pond gelden mogt. Daarom, konden de Planters nauwlyks hunne onkosten daar van goed maken: weshalven, hunne Zolders van Tabak vervuld waren, genoegzaam, zonder aftrek. En, sommigen hunner moesten, na lang bewaarens en uitdrogens, en Zolder- en Pakhuishuur, dezelve met de helft verlies verkopen. Dit heeft, aan de grootste Planters veele schaaden, aan gemeene Planters, genoegzaam hunnen ondergang veroorzaakt. Dan, in dezen tyd, is die neering weder aan 't herleven.

Ter vervoering der Tabak en andere *Koopgoederen*, van *Amersfoort*, is de Rivier de Eem een zeer bekwaam hulpmiddel: en, zyn van tyd tot tyd veele kosten aangewend, om dezelve in een bewaarbaaren staat te stellen. Voortyds, begon die Rivier, by deze Stad, wat meer ten noordoosten: en, dewyl men deze tak te eng en ondiep bevond; is, in de jaren 1555 en 1556, de *Nieuwe Eem* gegraven, een half uur gaans van de Stad, tot aan de *drie Sluizen*; waar de *Oude*- en *Nieuwe Eem* thans zich met elkander vereenigen. In 1587, is die Rivier merkelyk verbreed en verdiept: gelyk ook, in 1613. En, noch alle jaren, is men bezig, dezelve, tot een eind wegs van de Stad, uit te baggeren, ten einde de ondiepten voortekomen, die 't Zand en Slibbe, dat met de Beeken uit de *Veluwe* derwaard word afgevoerd, zouden veroorzaken. Ook zyn, in 1662 en 1663, veele kosten aangelegt, om een *Zandplaat*, die voor den mond der Rivier zich begon te zetten, wegtenemen. Aan de Stad tot aan de Zuiderzee, is langs den slinker oever der Rivier, een bekwaam *Trekpad*, voor de Paarden, om dezelve, by allerly- ook by tegenwinden, des te gemaklyker te doen bevaa-

vaaren worden. En, by den mond der Rivier, aan de weſtzyde, ſtaat een *Lantaarn*, die alle nachten, in den Wintertyd, word ontſtoken, ten einde dezelve te konnen inloopen. Het opzicht over deze Rivier, en al wat daartoe behoord, is aan een byzonder *Kollegie*, toevertrouwd; beſtaande, uit een' Watergraaf, zeven Heemraaden, en een Kameraar; die binnen deze Stad hunne byeenkomſten hebben. De Rivier diend nu zeer, ter bevordering van Scheepvaart, van *Amersfoort*, over de *Zuiderzee*, naar *Amſterdam*, en andere plaatzen: gelyk, ook veele *Duitſche* waaren, met de zogenoemde *Heſſen Karren* derwaard gebracht; aldaar, naar *Amſterdam* worden ingeſcheept. De af- en aankomſt te *Amersfoort* is, te *Land*, niet min gerieflyk: want, behalven dat de Poſtwagens, die tuſſchen *Amſterdam* en *Arnhem* heen en weêr ryden, door deze Stad paſſeeren; heeft men ook, viermaal 's Weeks, een *Wiſſelwagen*, heen en weêr op *Utrecht*; werwaard, over het *Amersfoorter* gebergte, een recht doorgaande weg is aangelegt, tot naby de *Bilt* zich uitſtrekkende; daar omtrent ter halver wege, by de Herberg, 't *Huis* ter *Heide*, de Paarden verwiſſeld worden.

In gevolge de *drie Kwartieren*, in welke de Stad is afgedeeld, zyn aldaar drie *Borger Kompagnien* opgerecht; naar 't *Blauw-*, *Wit-* en *Oranje Vendel*, onderſcheidenlyk genoemd. De *Kapteins* zyn altyd Leden der *Regeering*: gelyk, de twede Regeerende *Borgemeeſter* in der tyd derzelver *Kolonel* is. Ook, heeft elke Kompagnie, *twe Lieutenants*, en *twe Vendrigs*. Desgelyks heeft deze Stad altyd een kleine *Krygsbezetting* van één *Bataillon*; terwyl het ander Bataillon van 't zelve Regement, gemeenlyk, binnen de Hoofdſtad, *Utrecht*, ligt. De beiden *Bataillons* komen, ſomwylen éénmaal 's jaars ſamen, op de *Zeiſterheide*, om hunne militaire exercitien te verrichten.

De geheele VROEDSCHAP dezer Stad beſtaat, uit den SCHOUT, *twe* BORGEMEESTEREN, *twaalf* SCHEPENEN, en *twaalf* RAADEN: aan welke, een SEKRETARIS, en een THESAURIER, of KAMERAAR, is toegevoegt. Deze alle hebben 't beſtier over de *Borgerlyke* zaken, voor zo verre de Stad, en derzelver grond gebied, of vryheid, betreft. Dan, de *Krimineele* zaken worden behandeld, door het *Gerecht*; beſtaande uit den *Schout*, twe *Borgemeeſteren*, en de twaalf *Schepenen*. De *Schout* word, door den Heer PRINS ERFSTADHOUDER, aangeſteld, voor al zyn leven: en deszelfs gezack

zach ſtrekt zich, behalven de Krimineele, ook over veele zaken, die de Borgerlyke Regeering der Stad aangaan: gelyk Hy ook zitting en Stem heeft, in de Raadsvergaderingen. De *Borgemeeſteren* dienen twe jaren; jaarlyks, één afgaande, en een ander aankomende: en, deze worden, gelyk ook de *Schepenen*, uit een dubbeldtal, door de geheele Vroedſchap opgeſteld, door zyne DOORL. HOOGHEID, benoemd, den laatſten dag des jaars. De overige *Raaden* of *Vroedſchappen* worden jaarlyks door zyne *Hoogheid*, 't zy gekontinueerd, 't zy veranderd, naar 't welgevallen.

Dat deze Stad, (om van *Amersfoorts* LOTGEVALLEN iets te melden,) daar zy eertyds, door haare *eigen Heeren*, als eene *Vrye Heerlykheid*, was beſtierd geweeſt, al zeer vroeg, aan den *Biſſchoplyken Stoel* van *Utrecht* onderworpen zy, is ontwyffelbaar: alhoewel men, aangaande de wyze, hoedanig dit geſchied zy, zo min dan den *tyd*, wanneer-, eenig zeker naricht heeft. Vermoedelyk, zal één der Heeren dezer plaats, ten einde zyne Heerlykheid des te veiliger te bezitten, dezelve vrywillig, als een *Leen*, aan den *Biſſchop* hebben opgedragen. Eén der gevolgen dezer opdracht was, dat zy, in 1259, door den Biſſchop *Hendrik* van *Vianden*, met 't *Stede recht* begunſtigt werd. Dan, niet lang daarna, hebben de Inwooneren, meer dan éénmaal, de bittere vruchten der Biſſchoplyke Regeering geſmaakt, door de verregaande twiſten, waarin zy leefden, tegen de Biſſchoppen, *Jan van Naſſau*, *Jan van Vernenburg*, en *Frederik van Blankenheim*; waardoor zy menige *Belegering* hebben moeten uitſtaan. Behalven, dat zy in de Oorlogen, door de *Biſſchoppen* tegen hunne *Gebuuren*, naamlyk, de *Hollanders* en *Gelderſchen* gevoerd, menigmaal werden ingetrokken. Meeſt hadden zy, in tyden van Oorlog, van de *Gelderſchen* te lyden: voornaamlyk, geduurende de Regeering van den Hertog *Karel* van *Gelder*; die zeer misnoegt was, wegens de verkiezing van *Hendrik* van *Beieren*, tot *Biſſchop*, in den jare 1524; dien die van *Amersfoort*, zo wel dan die van *Utrecht*, in den beginne te zeer begunſtigt hadden. Na dezen tyd, hebben de *Gelderſchen* verſcheiden maalen een aanſlag gedaan, op deze Stad; welke, hun eindelyk gelukte, in 1543: als de Veldoverſte *Maarten* van *Roſſum*, na eene korte, doch hartnekkige Belegering, van dezelve zich meeſter maakte; die, ongelet de plondering voor eene goede ſom gelds was afgekocht, tegen zyn gegeven woord, den Ingezetenen, van hunne beſte bezittingen beroofde.

Daarna, was die Stad, beneven de andere Steden dezer Provincie, onder de gehoorzaamheid van Keiſer *Karel V*, niet zo dra gebracht; of zy moeſt de bittere gevolgen der Binnenlandſche onluſten mede beproeven: wordende, dan door het *Staatſch*- dan door het *Spaanſch* Krygsvolk, ingenomen. En, dewyl de Borgers, zo wel dan de Overheden, der Spaanſche Regeering, meer dan der andere- waren toegedaan, ter oorzake van het groot getal der *Roomsgezinden*; konden zy niet beſluiten, tot het aannemen der *Utrechtſche Unie* des jaars 1579, dan na, alvoorens, door het Staatſch Krygsvolk daartoe gedwongen te zyn. Sedert dezen tyd, is *Amersfoort* aan de Staatſche party beſtendiglyk gebleven; en, is, eenige jaren van alle Oorlogsrampen bevryd geweeſt. Dan, de Belegering van *'s Hertogenboſch*, door Prins Frederik Hendrik van Oranje, in den jare 1629, gaf aanleiding, dat die Stad weder een Vyandelyk bezoek te lyden had: vermits, Graaf *Hendrik* van den *Berg*, met een troup *Spanjaarden*, ondersteund door eenig Keiſerlyk Krygsvolk, onder bevel van den Generaal Graaf *Montekukuli*, tot geen ander oogmerk dan om een afwending ten voordeele van *'s Hertogenboſch* te maken, door de *Veluwe*, in het *Sticht* van *Utrecht* drong; by welke gelegenheid, deze Stad, als eerſt voor aanliggende, ſchier zonder ſlag of ſtoot, in der Vyanden handen viel; die daar een grooten voorraad van Koorn, 't welk, door de Landlieden van rondomme naar die Stad gevoerd was, vonden: en, dezelve bleven bezitten, tot dat de verraſſching der Stad *Wezel*, door de Staaten, hen noodzaakte, uit vreze, dat zy van achter zouden worden afgeſneden, 't geheel *Sticht*, en dus, ook deze Stad, na den Ingezetenen groote geld ſommen te hebben afgeperſt, weder te verlaaten. Als, in den jare 1672, de *Franſchen* de inval deden, in *Gelderland* en *Utrecht*, kan men denken, dat; daar *Arnhem*, *Doesburg*, *Nymegen* en andere geſterkte Steden, onder derzelver geweld moeſten bukken; die van *Amersfoort* zich te zwak bevonden, om eenigen tegenſtand te konnen bieden. De Markgraaf van *Rochefort* verzekerde zich, van deze Stad; die, geduurende 17 maanden, door zwaare inkwartieringen, brandſchattingen, en veelerly gepleegde baldadigheden der Soldaten, jammerlyk geplaagt werd: waartegen, de *Roomſche* Ingezetenen geene andere vertroofting genieten mogten, dan, dat de *Groote*- of *S. Joriskerk*, hun, ter oefening van hunnen Godsdienſt werd ingeruimd.

Be-

Behalven de Oorlogs rampen, is *Amersfoort*, dikwyls, met andere *plagen* bezocht geweest: als, met Brand, Peſt; en byzonder ook, met *Watervloeden*; die meeſt veroorzaakt werden door het *Rhynwater*, 't welk, by Dykbraken, tuſſchen *Rheenen* en *Wageningen*, door en langs deze Stad, den weg naar de *Zuiderzee* nam. Van zodanige hooge Watervloeden zyn de voorbeelden geweeſt, in de jaren 1477, 1552, 1570, 1595, 1643, 1651 en 1702: door welk ongeval, ſomwylen, geheele poorten en ſtukken der wal weggeſpoeld zyn.

Voorts heeft deze Stad, van tyd tot tyd, zeer vermaarde *Meeſters*, in de *Zang-* en *Speelkonſt*, voortgebracht. Desgelyks, beroemd zich deze Stad, op den voornaamen Bouw Konſtenaar en Schilder, *Jakob* van *Kampen*; die mede binnen haare muuren geboren is. Te zyner gedachteniſſe, hangen in de Raadkamer van 't Stadhuis twe fraaje Schilderſtukken, 't één, 't afbeeldzel van Prins WILLEM *III*, Koning van *Groot Brittanje*, en 't ander, verbeeldende het *laatſte oordeel*; welke beiden, door deszelfs erfgenaamen, aan de Stad vereerd zyn. Dezelve bezat, in de nabuurſchap dezer Stad, eene buitenplaats, *Randebroek* of *Rambroek*: welke, in den jare 1629, tot het Hoofdkwartier des Keiſerlyken Generaals, Graaf *Montekukuli*, verſtrekte; die daarna afgebrand- en ook weder opgebouwd is. Twe beroemde *Rechtsgeleerden*, *Paulus Buis*, en *Johan van Oldenbarneveld*; die, de één den anderen, in het Ampt van Advokaat van *Holland*, opgevolgt is; en, waarvan, de laatſtgenoemde, in 1619, als misdadige van Staat, in den Haag werd onthoofd, hebben mede, binnen *Amersfoort*, het eerſt licht aanſchouwd.

De Stads Vryheid, die 1280 morgen Lands, van welke ſchatting betaald word, in zich vervat, is meeſt, ooſt- en weſtwaard van de Stad, uitgeſtrekt.

RHEENEN, * zes uuren gaans, van *Amersfoort*, en, ze-

* Er is, behalven deze noch eene andere Stad, welker naam, RHENE, geſchreven word; gelegen, in 't *Munſterſch* gebied, aan den ſlinker oever der Rivier de *Embs*, ooſtwaard van *Bentheim*: welke men, met deze Stad, niet vermengen mag.

zeven-, van *Utrecht*, gelegen, en, ten aanzien van beiden, omtrent zuidooſtelyk, is de *derde* in rang, onder de Stemmende Steden dezer *Provincie*.

Ontwyfelbaar heeft zy haaren naam, dien de *Latynen Rhena* uitdrukken, van de verby ſtroomende Rivier, den *Rhyn*, (by de Latynen, *Rhenus*,) ontleend. Die zelve Rivier ſchynt, eertyds, meer naby, de Stad beſpoeld te hebben: dan, een daar voor geſchoten Waard heeft dezelve, nu, een eindwegs daarvan verwyderd. Eigenlyk, ligt de Stad op het hangen, of afgaande ſchuinte van 't Gebergte, 't welk van *Amersfoort* zuidooſtwaard voortgaande, aldaar by den *Rhyn* eindigt. En, die verheven grond doet, de Stad, van de overzyde des Rhyns een cierlyke vertooning maken.

Zeer algemeen was eertyds het gevoelen, dat *Rheenen* de zelve Stad zy, die by *Tacitus*, (*Hiſtor. Lib. V. cap.* 20.) *Grinnes* genoemd word: en, dit zou vermoedelyk zo algemeen gebleven zyn; ten ware *Cellarius*, en andere latere Schryveren niet hadden gemeend, uit 't naricht, door *Tacitus* aangaande *Grinnes* opgegeven, te moeten beſluiten, dat deze *Stad* of *Sterkte*, in het *Eiland* der *Batavieren*, en dus, aan den *ſlinker* oever des *Rhyns*, gelegen hebbe; daar *Rheenen* aan den *rechter* oever ligt.

Zy was eertyds, eene *Vrye Heerlykheid* op zich zelve, eeven gelyk *Amersfoort*, aan een byzonder Adelyk geſlachte, dat naar dezelve den titel voerde, in eigendom behoorende. Heer *Godefried* van *Rheenen* was de laatſte, die dezelve bezeten heeft: en, deze, in den jare 1156, van *Domprooſt* der Kathedraale Kerk tot *Biſſchop* van dit Stift, verheven wordende; heeft dit veroorzaakt, dat Hy, in 1178 overlydende, deze zyne Heerlykheid, by Teſtament als een Domein goed, aan den Biſſchoplyken Stoel, vermaakte. In dien tyd, zal *Rheenen* toch niet meer, dan een *Dorp* of *Vlek* geweeſt zyn: dewyl men weet, dat zy, door Biſſchop *Jan* van *Arkel*, eerſt in 1346 met een muur omringd, en tot eene *Stad* geworden is. 'Er ſtaan te *Rheenen* ruim 200 *Huizen*: welker *Inwooneren* op ruim 900 gerekend worden. 'Er zyn drie *Poorten* aan deze Stad: de *Berg-* en *Weſtpoort*, aan de Landzyde: en de *Rhynpoort*, die haaren uitgang heeft, op de Rivier.

Het RAADHUIS is geen groot, maar een fraai gebouw, geheel vernieuwd geworden, in 1738: toen ook, aan deszelfs zyde, eene Waag geſticht is.

Rhee-

Rheenen heeft een groote en deftige *Kruiskerk*, die alreeds voor den aanvang der *XIde* eeuwe moet gebouwd zyn: zonder, dat men van derzelver Stichter eenig naricht heeft. Zy was toegeweyd, aan de zogenoemde *H. Kunera:* en werd daarom, de *Kunera's-* of *Kuinerskerk* toegenoemd: van welke *Kunera*, in de *Legenden* zeer wonderlyke gevallen worden verhaald. Zy zou, naamlyk, één dier *elf duizend Maagden* zyn geweest, welke, in 1452 met de *H. Ursela*, uit *Brittanje* eene Bedevaart naar *Rome* gedaan hebbende, te *Keulen*, in de te rugreis, door de Heidenen, als Martelaressen, werden omgebracht: doch, door bevel des Konings, was deze eenigiyk van den dood verschoond gebleven. Dezelven Koning had haar naar zyne Zetelstad, (die verondersteld word, te *Rheenen* geweest te zyn,) mede genomen, en daar met groot gezach aan dat Hof bekleed. Doch, eindelyk, zou zy, door de Koningin, die, haare Kamenier daar by te hulp nam, uit een soort van minneyver, in afwezenheid van haaren Man, met een stuk van een *dweel* gewurgt en dus gedood zyn: en, veel meer andere omstandigheden. Haar lichaam, zegt men, door de *H. Willebrord*, eerstën Biffchop van *Utrecht*, naar deze Kerk overgevoerd te zyn, en in dezelve zyn rust plaats gevonden te hebben: en die *dweel*, door welken zy gezegt werd gewurgt te zyn, is een geruimen tyd, als een Heilige *Reliquie*, in deze Kerk bewaard geweest. Men wist het onkundig Volk te begoochelen, met 't voorgeven, dat deze dweel, dewyize der H. Kunera's *hals* aangeraakt, en haare *Keel* toegewrongen had, een heilzaam middel was, ter geneezing, der *kwaade Keelen*. Om die reden, dan, en om dat, aan de eer bewyzing, van haar ontzielde lichaam, door de kracht haarer voorbiddinge, meer andere wonderwerken werden toegeschreven, geschiede naar deze Kerk verscheidene Bedevaarten; voornaamlyk, den 11. *Juny*, den dag, ten Feest haarer gedachteniffe ingesteld. En, of deze eene Kerk niet genoegzaam ware, had men, ook buiten de Stad, naby de *Bergpoort*, op eenen heuvel, te haarer eere, eene aanzienlyke Kapelle gesticht; die daarna weder afgebroken is: wordende de heuvel, waarop zy stond, die thans met Boomen bezet is, noch aangewezen, en in eere gehouden, by de Roomsgezinde In- en Opgezetenen. Deze Kerk te *Rheenen* was, door eenen der Graven van *Bentheim*, die tot dezelve het recht van Patronaatschap hadden, in 1277, aan de *Duitsche Ridderorder* afgestaan; die, sedert dien tyd, eene *Kom-*

manderie daarby gesticht hebben, aan de *Land Kommandeurie* van *Utrecht*, onderhorig. Na de Reformatie, is de Kerk daarvan afgescheiden: dan, de goederen dezer *Kommanderie*, staan noch, onder de bestiering van een' der *Kommandeurs* dezer order: die uit derzelver inkomsten zyne *Prebende* in genietende. Deze *Kerk* praald, met een zeer hoogen *toren*, die een konststuk in de Bouworder is: en naar de *Domtoren* te *Utrecht* sterk zweemd: hebbende, zo wel den dees', drie ommegangen. Hy is, veel later, dan de Kerk, en daarby zeer langzaam gebouwd: zo verre, dat men 89 of 90 jaren daar aan gearbeid heeft; zynde begonnen, in 1492. en, niet voor 1581, tot volkomenheid gebracht: 't welk te zien is, aan eene *inscriptie*, in 't beneden deel des torens, in een Steen uitgehouwen: waar men leest:

ANNO MDLXXXI, *den XXVIII. Mey, is dese Toren voltoyd.*

Dewyl dees' toren, sedert eenige jaren bouwvallig begon te worden, heeft men, in de jaren 1772. en 1773; veel kosten besteed, om hem weder te herstellen. Hy is voorzien, van een *Klokkenspel*.

De *Gereformeerde Gemeente* dezer Stad word, door twe *Predikanten*, bediend.

Ten voornaamen eierad dezer Stad, strekt 't KONINGS Huis; 't welk zeer naby de Kerk staat. Dan, om de gelegenheid ter Stichting en benaaming van dit gebouw wel te verstaan, behoord men eenige kennisse te hebben, van den *dertig jarigen Religie oorlog*, in *Duitsland*, aangevangen in 1618, en geëindigt, door den Westphaalschen Vrede, in 1648: en, men behoord, daarby te weten, dat *Fredrik V*, Keurvorst van den *Palts*, een voornaam Voorstander des Protestantendoms, in dezen oorlog zich inwikkelende, in 1619, door aanporring zyner Gemalinne, Princesse *Elizabeth*, de Dochter van Koning *Jakob I* van *Engeland*, zich, als *Koning* van *Bohemen*, deed erkennen, maar, na den slach by den *Wittenberg*, in 1620, waarin hy den neêrlaag kreeg, verplicht was, dit zyn Koningryk, en, na den over hem uitgesproken Rykssban, door Keiser *Ferdinand II*, in 1621, te gelyk geheel *Duitsland* te verlaten. In dit droevig tyd gewricht, wist hy geene veiliger schuilplaats, dan in de *Verenigde Nederlanden*; ter oorzake zyner bloedverwantschap,

met

met Prins MAURITS van ORANJE, * die 's tyds *Stadhouder* der meeste *Provincien*; daar hy door 's Lands *Staaten* onder hunne bescherming genomen werd. Hy verkoos derhalven de Stad *Rheenen* tot zyn verblyf: alwaar hy dit Huis deed Stichten, op eene plaats, waar eertyds gestaan had het *Nonnen Klooster* der zogenoemde *Augustineszen*; 't welk hy, benevens den grond van eenige andere daarby staande Huizen, daartoe gekocht had. En dewyl gemelde Vorst, dit Huis, onder den titel van *Koning van Bohemen* omtrent 18 jaren, naamlyk tot 1632, toen hy te *Mentz*, in zyn 36ste jaar, gestorven is, bewoond heeft, draagt 't daarvan, noch heden den naam van 's *Konings Huis*: gelyk ook deszelfs *Weduwe*, eene Moeder van *XIII* Kinderen, eenige jaren na den dood van haaren Gemaal, in dit *Huis* is blyven woonen; genietende een aanzienlyk jaar geld van den Staat: en, daarna naar *Londen* vertrekkende, aldaar overleden is, in 1662. Dit *Konings Huis* is, naar den smaak van dien tyd, redelyk fraai gebouwd: en heeft een groot Voorplein, 't welk door een muur van de Straat is afgezonderd. Men zegt, (en dit is iets, dat, van meer andere groote gebouwen, word opgegeven,) dat 't zo veel *vengsters* of *glas-raamen* heeft, als 'er dagen in het jaar zyn. De Zon, 's avonds van de west- en noordwestzyde, op alle die glazen schynende, geeft daardoor maar de *Betuwe*, aan de andere zyde der Rivier gelegen, eene fraaje vertooning. Dit *Gebouw* is, na overlyden der Koninginne Weduwe aan 't Keurhuis van *Hanover* gekomen, door de Princesse *Sophia*, † jongste en laatst

* Prins MAURITS was de Oom van Koning *Frederik*, van deszelfs Moeders wege: vermits, deszelfs Vader Keurvorst *Frederik IV* van de *Palts*, gehuwd was, met *Louisa Julia-na*, derde Dochter van Prins WILLEM I van ORANJE; die dus eene halve Zuster van Prins *Maurits* was: uit welk dees' *Frederik V* gesproten was.

† Deze Princesse *Sophia* is, daardoor, in de geschiedenisse, des te meer aanmerkenswaardig: dewyl zy, wegens haare Moeder, *Elizabeth*, de Dochter van Koning *Jacob I*, door haar Huwelyk, met *Ernst Augustus*, Keurvorst van *Hanover*, de Kroon van *Groot-Brittanje*, by uitsterving van 't Huis *Stuart*, in 1714, aan 't Huis van *Hanover* gebracht heeft.

laatſt over gebleven, Dochter van *Frederik V*: en is daarom, ten voordeele van 't gemelde Huis, een' tyd lang verhuurd geworden. Het word, noch heden, beneven de daaronder behoorende goederen, beſtierd, door een Rentmeeſter den Konings van *Groot-Brittanje*; die het zelve ook thans werkelyk bewoond.

Van dien zelven Koning *Frederik* is, een half uur gaans buiten de Stad *Rheenen*, aan de ooſtzyde, op den *Heimenberg*, noch eene andere gedachteniſſe overgebleven: naamlyk, de zogenoemde KONINGS TAFEL, uit een' grooten Steen gemaakt: op welke *Tafel*, de Koning, als hy, in de nabuurſchap dezer Stad, zich met de jacht verluſtigde, dikwerf gewoon was, zyn middagmaal te houden. Dezelve is beſchreven, met veele *naamen* van allerly perſonen, die door de nieuwsgierigheid dezelve bezichtigt hebben. Zy is met banken omringt; en, dewyl zy ook omgeven is van eenig geboomte, laat zy zich verre zien, door de ganſche *Betuwe*; over welke, men ook, van deze plaats, een verrukkend gezicht heeft.

De voornaamſte HANDEL der Inwooneren beſtaat in: *Boekweit*, die in de nabuurſchap zeer wel wil groejen, en, die in 't najaar daar te Koop geveild en met Schepen den Rhyn op- of afwaard vervoerd word. Behalven den Landbouw en fokkery van Schapen, geneeren zy zich mede, gelyk de *Amersfoorters*, met 't *Tabaksplanten*: waartoe de grond naby de Stad zeer goed is. Om die reden, ziet men daar ook, eenige Tabaks ſchuuren; in welke, de planten aan ſpeilen gehangen en gedroogd worden.

Door deze Stad paſſeeren de *Poſtwagens*, die ter gezette tyden, tuſſchen *Utrecht* en *Arnhem* heen en weer reiden: gelyk mede die tuſſchen *Utrecht* en *Nymegen*; welke laatſte aldaar, met een pont over de Rivier gezet worden.

De *Stads* REGEERING is ſaamgeſteld, uit den *Hoogſchout*, twee *Borgemeeſteren*, zeven *Schepenen*, en acht *Raaden*; alle met elkander uitmakende, de VROEDSCHAP; die de Borgerlyke zaken waarneemt: dan, de *Schout*, *Borgemeeſteren* en *Schepenen*, afzonderlyk genomen, zyn de Leden van het Gerecht, ter handhaving der Krimineele Juſtitie. Sedert de herſtelling der Stadhouderlyke Regeering, in 1747, ſtaat de geheele *Magiſtraats herſtellinge*, aan zyne Doorl. Hoogheid, den Heer Prins ERFSTADHOUDER; die den *Hoogſchout* aanſteld, voor zyn leven; aan wiens Ampt, een groot gedeelte gehecht is, zelfs, in zaken, die de Borgelyke Regeering

ling aangaan. De overige *Leden* worden alle jaren, den 22 *Febr.*, veranderd. In de plaats van den afgaande *Burgemeester*, word een ander, door zyne Hoogheid verkoren, uit een dubbeldtal, door de Vroedschap overgeleverd. De *Schepenen* en *Raaden*, die alle jaren los zyn, worden door zyn Hoogheid naar welgevallen, 't zy veranderd 't zy gekontinueerd. Aan dit Kollegie is, een *Sekretaris*, en een *Kameraar*, of *Rentmeester*, toegevoegt.

Uit deze Stad is oorspronglyk, die bekende Geneesheer, *Gerard Lyster*, in de door hem uitgegeven Latynsche Schriften, *Listrius*, genoemd; welke Schriften zyn: eene *Beschryving* der Provincie *Utrecht*, in *Versen*: en, eenige aantekeningen, over het geschrift van *Erasmus*, getiteld, de *Lof* der *Zotheid*.

Het Stads *Rechtsgebied* is van wyden omtrek: behoorende daaronder mede, het Dorp VEENENDAAL, anderhalf uur gaans noordwaard van de Stad gelegen; ook de GREBBE: de geheele HEIMENBERG: als mede de Polder, de MARSCH genoemd; hoewel, aan de overzyde der Rivier, op *Betuwsche* grond gelegen: welk laatste nochtans, tusschen de Provincien *Gelderland* en *Utrecht*, reeds voorlang in geschil geweest is. Doch, over deze, zal welvoegzaamst, daarna in de Beschryving van 't *Platte Land* dezer *Provincie* gehandelt worden.

WYK, de vierde der Stemmende Steden dezer Provincie, ligt vier uuren gaans, westwaard van *Rheenen*, aan dezelve Rivier den *Rhyn*; die, daar langs de walle verbystroomd, en, by deze Stad, haaren naam, met die van *Lek*, verwisselt: hoewel, een deel waters, uit deze Rivier, beneden de Stad, en maar eeven buiten de Poort, onder den Dyk, door eene Steene *Sluis* of Duiker naar binnen stroomd; het welk den naam van *Rhyn* behoud, of wel van *Kromme Rhyn*, lopende verder naar *Utrecht*, daar 't zich met den *Vaartschen Rhyn* vereenigt.

Daar rondom streeks, is deze Stad, met dien *enkele naam* van WYK genoeg bekend: dewyl geene andere plaatzen, zo zeer naby, dien zelven naam voeren: dan, dewyl *Wyk*, (oorspronglyk, van 't Latynsche woord *Vicus*; 't welk een *Vlek* of *Dorp*, ook wel een *Voorstad*, die Dorpswyze bewoond word, betekend;) een gemeen naam woord is, voor

veele plaatzen, in deze Nederlanden *. Word, daarom, die omſchryvinge van *Wyk*, by *Duurſtede*, of, te *Duurſte*, of ook, kortheidshalve, *Wyk Duurſtede*, daarby gevoegt, ten einde deze plaats, van alle die andere, te onderſcheiden.

Dit DUURSTEDE, van welks nabyheid, de *Stad* dus word toegenoemd, is eigenlyk het daarby ſtaande *Slot*; dat niet, dan door den zo eeven genoemden *Krommen Rhyn*, die daar zeer ſmal is, van de Stad word afgeſcheiden. Men denkt, in 't algemeen: dat, in de eerſte letter greep dezes naams, *Duur*, (*Duurſtede*,) de naam van BATAVODURUM bewaard gebleven zy: eene verſterkte *legerplaats* der *Romeinen* waarvan *Tacitus* gewaagt; (*Hiſtor. L. V. C.* 20.) die 't plaatſt, in het *Eiland der Batavieren*; (*de Betuwe*,) welk *Slot*, zo al niet, door den bevolker dezer eertyds drukke Landſtreek, *Bato*, zelf geſticht, ten minſten, te zyner gedachteniſſe, ſchynt genoemt te wezen. Dit zo zynde, zal dit *Slot*, als één der oudſte geſtichten van geheel Neêrland, zyn oorſprong, van voor 's Heilands Geboorte, konnen rekenen.

Het is waar: de Stad *Wyk*, en ook het Slot *Duurſtede* liggen thans aan den *rechter* oever der Rivier, dus, buiten 't *Eiland der Batavieren*; daar, echter, *Batavodurum*, in dit *Eiland*, door *Tacitus* geplaatſt word: dan, hierby behoord men zich te herinneren: dat, toen de *Rhyn*, met zynen vollen ſtroom, door *Utrecht* en *Leiden*, by *Katwyk* in de Zee uitwaterde, het Slot *Duurſtede*, ('t welk we, eigenlyk, alleen, en niet de *Stad Wyk*, voor *Batavodurum* houden,) aan den *ſlinker* oever des *Rhyns* gelegen hebbe, en, mitsdien, geenſins, buiten het *Eiland* der *Batavieren*: dewyl de *Rhyn* die beiden dus van elkander ſcheidde, dat *Wyk*, ter rechter- en *Batavodurum*, ter ſlinker zyde dezer Rivier lag. Dus, word *Batavodurum* geplaatſt, in de Oude *Kaarten*, die van deze Landen ontworpen zyn. En dit Slot zou, noch

* Dus vind men: WYK aan de *Maas*, tegen over *Maastricht*: HARDERWYK: STEENWYK: BEVERWYK: HONSWYK: SCHALKWYK: VREESWYK: KATWYK: NOORDWYK: WYK op ZEE: RYSWYK: OOSTERWYK: KERKWYK: STOLWYK: enz. hoewel, het woord *Vicus*, in opzicht tot deze plaatzen, geen *Voorſtad*, maar, in het gemeen een *Vlek* of *Dorp* beteekend.

WYK TE DUURSTEDE.

KASTEEL TE WYK TE DUURSTEDE.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

noch heden, aan den ſlinker oever liggen; byaldien men niet, door het graven der *Lek*, het water van den *Rhyn* rechtſtreeks naar *Holland* afgeleid, en daardoor dit Slot van de *Betuwe* hadde afgezonderd.

Het is zeer vermoedelyk: dat, by 't Slot *Batavodurum*, ook, ter ſlinkerzyde der Rivier, eene *Stad* gelegen hebbe; 't welk, de naam DUURSTEDE, die in de middel eeuw, *Duroſtadum*, en *Duroſtatum* uitgeſproken word, genoegzaam uitwyſt: en dat dit *Duurſtede*, zelfs, de eigenlyke en voornaame *Stad*, zal hebben uitgemaakt: waarvan, *Wyk*, daartegen overgelegen, die 's tyds, niet meer, dan de *Voorſtad*, (*Vicus*,) was. * Ook ſchynt men, uit het bericht van dien zelven *Tacitus* (l. c.) te mogen opmaken, dat die beiden, door een *brugge* gemeenſchap met elkander hadden: want, hy verhaald: „ dat de *Germanen*, (*Duitſchers*) de *brugge*, „ by *Batavodurum*, die reeds begonnen was, hadden ge„ tracht te vernielen.„ Kan men dit wel begrypen, van eene andere *brugge*, dan, die over den *Rhyn* was begonnen gelegt te worden, om *Batavodurum*, met deszelfs Voorſtad, (*Vicus*) *Wyk*, te vereenigen. Door behulp dezer *brugge*, daarna voltooid, zal, daar ter plaatze, een gemeene *overtogt* der Rivier den *Rhyn* geweeſt zyn. En, daaruit, kan men niet onwaarſchynlyk de beteken iſſe des naams, *Batavodurum* afleiden; want, Taalkundigen hebben opgemerkt, dat *Duur* of *Darum*, in de Oude *Celtiſche* ſprake, in deze Landen zeer gebruiklyk, de *overtogt* eener *Rivier* betekend; en, dus, 't zelve, met 't Latynſch woord *Trajectum*. † *Batavodurum* (eene verkorte uitſprake van *Batauerum Durum*) wil dan zeggen: der *Batavieren overtocht*: of de *overtocht*, uit het *Eiland* der *Batavieren*. De latere naam, in welke, dat

* Men kan dit vergelyken, met WYK, aan de overzyde der *Maas*, by *Maaſtricht* gelegen, en door een *brugge* daar aan gehecht; welke, mede, eer zy noch met walle en grachten, Stadswyze, omgeven was, tot de *Voorſtad* van *Maaſtricht* verſtrekt.

† Van daar, dat verſcheiden Oude Steden worden aangetroffen, in welker naamen, 't woord *Durum* invloeide: als *Durocaſſium*: *Durocornovium*: *Durtcortora*: *Durolitum*: *Duronum*: *Marcodurum* enz. die alle, aan Rivieren gelegen, 't zy door een *brugge*, of *veir*, tot bekwaame plaatzen van *overtocht*, dienden.

dat woord *Duur* behouden is, komt hier mede overeen; zynde *Duurſtede* zo veel, als eene *Stad* of *plaats* van *overtocht*.

Middelerwyle, is daarin naderhand die merkelyke verandering voorgevallen: dat *Wyk*, weleer ſlegts de *Voorſtad* van *Duurſtede*, nu de eigenlyke STAD geworden is: terwyl van *Duurſtede* zelve, nu niet meer dan 't enkel *Slot*, is overgebleven. Uit de oude gedenkſchriften blykt, dat deze Stad, voorheen, van grooten omtrek geweeſt zy; zo verre, dat in dezelve niet min dan 30. andere zeggen, 50 *Kerken* ſtonden: maar, dat de *Noordmannen* (*Deenen*) verſcheiden reizen na elkander, in de *IXde* Eeuwe, deze Stad, alhoewel, die 's tyds, onder de beſcherming der *Utrechtſche Biſſchoppen*; in de jaren 834, 835, en 836, deerlyk verwoeſt hebben. Dit heeft vermoedelyk, allermeeſt het gedeelte der Stad, ter ſlinker zyde der Rivier, by 't Slot ſtaande, getroffen: dewyl, in de gedenkſchriften, daarvan gewagende, niet *Wyk*, maar *Duroſtatum*, telkens genoemd. Dus, kon men verſtaan, dat, van deze Stad, daarna, niets meer is te zien geweeſt; dan, eenigſyk, het *Kaſteel*; 't welk, 't zy ſtaande gebleven, 't zy ten minſten, weder opgebouwd is, en zyn ouden naam heeft behouden. WYK zelve, aan de overzyde der Rivier gelegen, byaldien de plaats, voor die verwoeſting reeds bemuurd geweeſt is, heeft na die verwoesting, eenige jaren onbemuurd gelegen; tot dat *Gysbert* van *Gaasbeek*, Heer dezer plaatze, in den jare 1300, na verkregen verlof daartoe, van den Biſſchop *Willem Berteut*, van *Mechelen* toegenoemd, dezelve met een muur omgeven, en tot een *Stad* gemaakt heeft. Na deze gemelde verandering, is 'er altyd een onderſcheid gemaakt, tuſſchen de *Stad* WYK, en 't daarby gelegen *Slot* DUURSTEDEN: wordende, in de oude *Gifbrieven*, en andere handſchriften, onderſcheidenlyk gewag gemaakt, (naar de ſpellinge die 's tyds gebruikelyk,) van die *Stede* van *Wyk*, en, dat *Slot* te *Duurſtede*.

Een' gerumen tyd, had deze plaats, als eene *Vrye Heerlykheid*, hoewel, onder de beſcherming van den Biſſchoplyken Stoel, behoord, aan het *Brabantſch* geſlachte van *Gaasbeek*; dat te gelyk bezitter was der Heerlykheid *Abkoude*: en, toen, zal het *Slot* de verblyfplaats dezer Heeren geweeſt zyn; echter, (zo als men die noemde) als een *open Slot* des *Biſſchops*; die, zo menigmaal 't hem geluſte, aldaar zyn intrek nemen konde. Doch, in 1447, geraakte deze *Heer-*

lyk-

lykheid aan 't Bisdom van *Utrecht*, in vollen eigendom, by plechtigen afstand van den laatsten Heer *Jakob* van *Gaasbeek*; bedingende, behalven 12000 gulden, voor éénmaal, ook de jaarlykſche inkomſten, derzelver, gedurende zyn leven. Biſſchop *Rudolph* van *Diepholt* was de eerſte Kerkvoogd, die *Wyk* door dezen weg aan zyn *Stift* gebracht heeft; die niet naliet, de Stad met eene *nieuwe muur* te omringen; by welke gelegenheid, dezelve te gelyk vergroot, en met nieuwe voorrechten, daaronder ook het recht van beſchryving tot 's Lands Staaten, begunſtigt werd. Na dien tyd, is ook het *Kaſteel*, dat, in tyden van onluſten der voorige Bezitteren, met hunne gebuuren, menigmaal geſloopt was, herbouwd: en, ſtrekte toen ten gewoonlyke *verblyfplaats* der *Biſſchoppen*, als zy in het *Neder-ſtift* zich bevonden; gelyk het Kaſteel van *Vollenhoven* door hen betrokken werd, als zy waren, in het *Over-ſtift*, anders gezegt, *Overyſſel*. Byzonder, echter, en meeſt tyds, namen zy derwaard hunnen toevlucht, als zy door de Borgelyke beroerten binnen *Utrecht*, ſomwylen genoodzaakt werden, deze hunne eigenlyke *Zetel-ſtad* te ruimen: gelyk dan ook die twe Gebroeders, de Biſſchoppen, *David* van *Bourgonje*, en *Filips* van *Bourgonje*, die genoegzaam al den tyd hunner Regeering in onruſt geſleten hebben, aldaar, de eerſte in 1496, en de laatſte in 1524, geſtorven en begraven zyn.

De *Kromme Rhyn*, die nu de ſcheiding maakt, tuſſchen *Wyk* en *Duur-ſtede*, voerde eertyds meer waters, naar *Utrecht*, dan daarna. Men kan zich zeer wel verbeelden, dat, als de *Lek*, 't zy door *Korbulo*, 't zy door *Claudius Civilis*, als een *Kanaal* eerſt gegraven was, om de Rivier den *Rhyn*, met de Hollandſche Steden, aan de *Maas* gelegen, gemeenſchap te doen hebben, het *Rhynwater* by *Wyk* omtrent gelyklyk gedeeld zy; zo niet het meerderdeel, dat zyn' vryen loop, door *Utrecht* naar de *Noordzee*, bleef behouden, meer waters, dan de *Lek* heeft afgevoerd: maar, vermits deze oude Kil, by hoog water dikwerf, in de Provincien *Utrecht*, en *Holland*, zwaare overſtromingen plagt te veroorzaken; is men daarna genoodzaakt geweeſt, een' *Dam* dwars door deze *Kil* te leggen, het welk ten gevolg had, dat al het *Rhynwater* voortaan, door de *Lek*, Zeewaard vloeide; eenigiyk uitgezonderd, dat weinige, 't welk, (gelyk hiervoor is aangemerkt,) door de *Sluis* onder den Dyk, (die deze zelve *Dam* is,) word ingelaten. *Heda* verhaald: (*Hiſtor. Epiſc. Ultr.* p. 181.) dat, tuſſchen de *Utrechtſche Biſſchoppen*,

den; en de Graven van *Holland*, *Gelderland* en *Kleve*, wegens dezen *Dam*, van tyd tot tyd, groote verſchillen gerezen waren; die, eindelyk, door Keiſer *Fredrik I*, dus beſlift zyn, dat deez *Dam*, in den *Rhyn* by *Wyk*, ter plaatze, waar dezelve van ouds gelegt was, zou blyven liggen, en, in dien zelven ſtaat onderhouden worden. Deze aanmerking is van des te meer aangelegenheid: dewyl men, daardoor, de oorzaak kan ontdekken, waarom de oude nieuurlyke *Kil* des *Rhyns*, (nu, de *Kromme Rhyn* geheten,) zo zeer verkleind geworden is, dat zy, by deze Stad, niet anders dan naar een *Sloot* gelykt, en byaldien ze, door verſcheiden Beeken, die van 't Amersfoorter gebergte daarin vloejen, geen toevoer van meer waters bekwam, in 't geheel niet bevaarbaar zou geweeſt zyn. De Sleutel der gemelde *Sluis* is in bewaaring van den *Hoofdſchout* van *Wyk*.

Wyk is allerwege ryklyk met *Boomgaarden* omringt: het welk veroorzaakt, dat men van de Landzyde, weinig daarvan zien kan. Zy is een Stad van middelbaare grootte: doch niet gelang van haaren omtrek, niet dicht betimmerd.

In 1748, bevonden zich aldaar 266 *Huisgezinnen*, die men rekend, ruim 2000 *Perſoonen*, te zullen uitmaken. Zy heeft; behalven de *Waterpoort*, die op de Rivier uitgaat; drie *Landpoorten*: waarvan, twee gemeenſchap hebben met den Dyk, die langs het water, aan de binnenzyde der Steene muur, de Stad doorgaat: en een ten zuidweſten der Stad; door welke laatſte, de weg naar *Utrecht* loopt; buiten welke Poort, een voornaame *Pleiſterplaats* is, voor de *Poſtwagens*, die tuſſchen *Utrecht* en *Arnhem*; gelyk ook *Nymegen*, heen en weer reiden; en die inzonderheid 's Zomers, den weg gezetlyk door *Wyk* nemen. Ook, is 'er een kleine *uitgang*, door welke men, over den *Krommen Rhyn*, naar het Kaſteel gaat. De *Huizen* zyn doorgaans in een goeden ſtaat: onder welke, echter, weinigen zyn van groot aanzien. Het Stadhuis is een nieuw en zeer regelmaatig gebouw; ſtaande aan een ruime en in de lengte verre uitgeſtrekte markt, en naby de *Kerk*.

De Kerk is, naar evenredigheid der plaats zeer groot: ſtrekkende ten kenmerk, dat de Stad zelve, voor de verwoeſtingen door de *Noordmannen*, van verdere uitgeſtrektheid moet geweeſt zyn: des te meer, dewyl zy eertyds noch grooter ſchynt geweeſt te zyn dan jegenwoordig; dewyl 't *Choor*, (byaldien men dit, aan geene thisbouwinge, zou mogen toeſchryven,) daarvan is afgebroken. Zy is een *Kruis-*

kerk,

keek, waarvan alleen, *'t Schip*, en de beiden *Kruispanden*, overgebleven zyn. Ook, beſpeurd men aan 't maakzel van den *Toren*, die van geweldige dikte is; dat hy, (byaldien dezelve ooit is volbouwd geweeſt,) tot een ongemeene hoogte was opgetrokken: doch, nu is niet meer dan deszelfs ſtomp overgebleven. Men weet niet, door wien en wanneer die Kerk geſticht zy: maar wel, dat zy, tot haaren Patroon of Beſcherm-Heiligen, *Johannes* den *Dooper*, hadde; naar wien ze, de *S. Jankerk*, was toegenoemd: ook, dat een tydlang geweeſt zynde, de *Parochie Kerk* dezer Stad, door toedoen, van *Gyſbert van Gaasbeek*, Heer van *Wyk*, en *Abkoude*, tot een *Kapittel Kerk* van twaalf *Kanonniken*, onder eenen *Deken*, geworden is: gelyk dan ook, dit *Kapittel* van *S. Jan*, beſtaande thans uit den *Deken* en tien *Kanonniken*, met die verandering, welke de Reformatie in al het Kerkbeſtuur ten wege gebracht heeft, alhier, (gelyk, te *Utrecht* en te *Amersfoort*,) noch in wezen is. Deze *Kerk* word thans eeniglyk, ten dienſte der *Gereformeerde Gemeente* gebruikt; ſtaande onder het opzicht van twe *Predikanten*.

'Er bevinden zich, binnen die Stad ook veele *Roomsgezinden*; die daar een *Kerkhuis* hebben, 't welk door een' geördenden *Prieſter* plagt bediend te worden. Van dit *Kerkhuis* maken ook hun gebruik, de Roomsgezinde Inwooneren, der *Betuwe* en des Graafſchaps *Buuren*; waar, geene oefening van Godsdienſt den lieden dezer Gezindheid is toegelaten. Eertyds was te *Wyk*, een Kloofter van *Reguliere Nonnen*, alsmede een Adelyk Jongvrouwen Kloofter; welke beiden, ſedert de Reformatie weggeraakt zyn. 'Er is te *Wyk* een *Gaſthuis*, tot onderhoud van bejaarde lieden geſticht.

Dat *Wyk*, noch in haaren voorigen bloeiſtand zynde, een voornaame neêringryke *Koopſtad* moet geweeſt zyn, blykt, uit den titel van *Emporium*, die aan deze Stad, in de oude geſchriften, menigmaal word toegelegt. Doch, het ſpreekwoord, *Neering is geen erf*, of *erfgoed*, heeft ten haaren opzichte moeten gelden. Men meend, dat de verſtopping van den mond des *Rhyns*, by *Katwyk*, welke de Vaart van daar naar *Holland* ſtremde, veelal den Handel dezer Stad verflauwd heeft: waar by kwam, de Stichting der Steden *Thiel* en *Dortrecht*, die den Handel van hier naar zich trokken.

De

, dit *Slot*, meer dan een-
: tyd belegerd en ingeno-
ſchil, het *Hoog Rechtsge-*
tfoort, in dit recht ſcheen
erlykheid, door de Bis-
70, *Zweder* van *Kuilen-*
oor *Frederik* van *Baden*,
r tyd, voor zekere ſom-
. Doch, eindelyk, is dit
ge *Graven* van *Holland*,
nadden, onder de Regee-
1 weg geruimd, in 1545;
en, voor welke de Hooge
derik van *Baden*, in 1499,
eſlachte van *Montfoort*, word
r Heeren of Burggraven van
e was *Jan* van *Montfoort*;
zonder Kinderen, zyn *Burg-*
yne Zuſter *Philippa*: welke,
Jan van *Merode* dezelve tot
overbracht. Eene Dochter, uit
a van *Merode*, trouwende met
tak, van dat zelve Huis, *Filips*
Baanderheer van *Petersheim*; † is
nd, in 1593. Na dezen, is des-
genoemd-, in 1628. en, eindelyk,
rdinand Filips genoemd, in 1740,
eid geweeſt: dan, dees laatſte heeft
de-
der oudſte en aanzienlykſte onder de
n *Brabant*, zyn naam dragende, van
een oud *Slot*, aan de Rivier de *Groote*
er van *Antwerpen*, gelegen: naaſtby 't
welk, onder den titel van een *Marqui-*
de geſlacht bezeten word.
ook PETERSEM en PIETERSEM genoemd, is
onie, noordwaard van *Maaſtricht* gelegen;
't Dorp *Lonaken*, ook in zich vervat, de
Smeermaas en *Kaaberg*; (*Kouwenberg.*)
Petersheim, naar 't welk, die Baronie haa-
gt, is geheel verwoeſt; zynde niet dan het
leer de ſtallingen uitmakende, daarvan overge-

De geheele *Koophandel* is, ten minſten thans verloopen: en, hebben de Ingezetenen hun onderhoud, meeſt, van de Wei- en Bouwlanden, als mede van de Boomgaarden, die om de Stad liggen. De Borgery is in twe *Kompagnien* verdeeld; die elk haaren *Kaptein*, *Lieutenant*, en *Vendrig*, hebben.

'Er is in deze Stad een *Tolkamer*, voor de verbyvaarende Schepen, die daarom verplicht zyn, hier aanteleggen: van welke een der Borgemeeſteren gewoonlyk de *Ontfanger* is. Natuurlyker, zou deze *Tol*, aan *Rheenen*, als de eerſt voorgaande liggende Stad der Provincie, gehecht geweeſt zyn: en, men weet, dat *Rheenen* dit voorrecht in vroegeren tyd, dadelyk genoten hebbe. Doch, Biſſchop *David* van *Bourgonje*, die op het Kaſteel te *Wyk* meenigmaal zich onthield, ten einde deze Stad boven de andere te begunſtigen, heeft dien, van *Rheenen* naar *Wyk*, verlegt. 'Er was wel, door de vertogen der Regeering van *Rheenen*, in 1477, een verdrag tuſſchen gemelden Biſſchop en die Stad gemaakt, uit kracht van welk, die *Tol* weder aan haar mocht herſteld geweeſt zyn: dan, in weêrwil van dit verdrag, is dezelve tot heden te *Wyk* gebleven.

Het *Kaſteel* te *Wyk* vertoond zich thans zeer vervallen; zo verre, dat 't niet bewoonbaar zyn zou. Al wat daarvan overgebleven is beſtaat, in eenig muurwerk, op de hoeken voorzien van torens, die, naar de oude veſtingbouwkunde, deszelfs ſterkte hebben uitgemaakt. Ook ſtaat, aan de ééne zyde, noch een ſtuk van 't eigenlyk gewezen *Woonhuis*, in de gedaante van een langwerpig vierkant, gedeeltelyk; 't welk blykt, aan de bouworder, van vroegeren ouderdom te zyn, dan 't overige. Een dezer torens, die noch in zyn geheel en met een kap voorzien is, moet op Stads koſten onderhouden worden; die, daarvoor, het voordeel van de daarby gelegen grond geniet. Dit *Slot*, dat, in de laagte ligt, is met een watergracht omgeven. En, in, de Spaanſche tyden, is ook eene *Fortifikatie*, uit verſcheiden halve bolwerken beſtaande, daarom heen gelegt; waarvan de vervallen overblyfzelen noch te zien zyn. De grond, daar binnen beſloten, die van ruimen omtrek is, beſtond eertyds in Weiland, 't welk door de Stad verpacht werd. Ook was op dezelve de Juſtitie plaats. Dan, in den jare 1769, is deze vlakte, die weleer zeer ongelyk en ongeregeld lag, geplaneerd, en met Geboomte beplant, tuſſchen welk, fraaje wandel-

Beldreven aangelegt zyn, in de gedaante van een ſterreboſch. Men ziet, eene afbeelding dezer gemaakte verandering, in platten grond getekend, door den ontwerper en uitvoerder van dit werk, in de Raadkamer op 't Stadhuis hangende.

De REGEERING dezer Stad is, ten aanzien van derzelver geſteld, van die der Steden *Amersfoort*, en *Rheenen*, zeer verſchillende: en, ſaamgeſteld, uit den *Schout* of *Hoogſchout*, en, twaalf *Raaden*, alle uitmakende de *Vroedſchap* dezer Stad. Van deze twaalf Raaden, zyn twe *Borgemeesteren*, en zeven *Schepenen*, in der tyd, die, beneven den *Schout*, Leden des *Gerechts* zyn. De *Schout* blyft op aanſtelling van den Heer Prins ERFSTADHOUDER, geduurende zyn leven: dan, van de *Borgemeesteren*, gaat alle jaren één en van de *Schepenen*, gaan in 't één jaar drie, en in 't ander vier af; naar des *Stadhouders* verkiezing, uit een genomineerd dubbeldtal, door de leden des *Gerechts* ontworpen; 't welk door den Schout, aan zyne HOOGHEID overhandigt word. Doch, in hoedanigheid als *Raaden*, konnen alle leden der Regeering, jaarlyks, 't zy gekontinueerd, 't zy bedankt worden, naar 's Stadhouders goedvinden. Voorts, zyn aan de Regeering, een *Sekreëarts*, en een *Kameraar*, of *Theſaurier* toegevoegt. Gemelde Regeering heeft 't bewind, niet alleen over de Stad, maar ook over der Stads vryheid, die Ooſt- en Weſtwaard, langs den *Rhyn*, boven en langs de *Lek*, beneden de Stad, zich uitſtrekken.

Wy komen, eindelyk, aan

MONTFOORT, * de vyfde en laatſte in rang, onder de Steden dezer Provincie: gelegen, aan den ſlinker oever van den zogenoemden *Nederyſſel*, tuſſchen de Steden *Oudewater* en *Tyſelſtein*, drie uuren wegs, ten zuidweſten van *Utrecht*.

Doorgaans denkt men, dat de aanleidding ter Stichting dezer Stad, gegeven zy, door het SLOT, 't welk Biſſchop *Co-*

de-

* Dit *Montfoort* mag niet verwarred worden, met een vlek van dien zelven naam, aan de overzyde der *Maas*, tuſſchen *Maaſtricht* en *Roermond* gelegen: de Hoofdplaats eener Vrye Heerlykheid, die den Doorl. Huize van ORANJE, toe behoord. Behalven de gemelde zyn meer andere Steden dezes naams bekend: eene in *Frankryk*: eene in *Duitsland*: eene in *Italie* enz.

defried van *Rheenen*, in 1170, aldaar deed bouwen. *Hedá* en meer andere Schryveren verhalen: dat gemelde Biſſchop, die met alle zyne gebuuren in onophoudelyke twiſten leefde, *vier* zodanige *Slooten*, * welke, naar de wyze die 's tyds, het gebruik van ſchier onverwinbare ſterktens zouden hebben, aangelegt heeft; welker één, dit *Slot* aan den *Yſſel* was: waaraan hy den naam van *Montfort*, (in 't Latyn *Monsfortis*,) dat is, *Sterkenberg*, gaf; naar eene verbloemde ſpreekmanier; dit gebouw, ter oorzake van deszelfs *hoogte*, als een *berg*, die ſteil, en daarom, ongenaakbaar en onverwinbaar was, willende aangemerkt hebben: want, de grond rondom: deze Stad is zo effenbaar en laag, dat zy geen gelyk, naar eenen *berg*, hebben kan. Dit Slot ſtrekte, in 't byzonder, om de grenzen zyns Stifts, tegen de ſtroperyen der *Hollanders*, te beveiligen.

Dit *Slot* is, als een deftig gedenkſtuk der oude bouwkunde, lange jaren in wezen geweeſt; hebbende geſtaan, in 't zuiden der Stad: doch, werd, in den jare 1672, door de *Franſchen*, voor hunne uittocht, ten eenemaal vernield: zo verre, dat daarvan niet dan de *Voorpoort*, hebbende, ter wederzyde, een' dikken toren, thans te zien is.

Dit *Slot* was altyd, aan een *Slotvoogd*, (gelyk men nu zou zeggen, een' *Gouverneur*,) ter bewaaring toevertrouwd; die de één den anderen opvolgden, en, die telkens door den *Biſſchop* werden aangeſteld: en, eerſt *Kaſteleinen*, (zo veel gezegt, als *Kaſteel bewaarders*,) genoemd, hebben door den tyd den grootſten titel van *Burgraven* aangenomen. En, dat niet alleen: maar, zy wiſten ook deze waardigheid, *erflyk*, aan hun geſlacht te brengen: en, behalven de *bewaaring* van het *Slot*, ook de *Borgelyke regeering*, zo wel wat 't Hoog- als laag Rechtsgebied betrof, zich aantemaatigen, over de daarby aangelegde *Stad*, en derzelver *Omneland*: des, die *Burgraven* ook den *geſlachtnaam* van *Montfoort* droegen, als *Heeren* of *Vryheeren* dezer Heerlykheid; van welke de Biſſchoppen, voortaan, niet dan 't *Leenrecht*, en 't recht van *beſcherming*, behielden. Die zaak heeft, echter, ten allen tyde, tuſſchen de Biſſchoppen van *Utrecht*, en de Heeren van *Montfoort*, groote verwyderin-

* De drie overige zyn geweeſt: 't *Slot* ter Horst, naby *Rheenen*, tegen de *Gelderſchen*: te Vollenhoven, tegen de *Frieſen*: en te Woerden, tegen de *Amſtellanders*.

ringen gebaard: geduurende welke, dit *Slot*, meer dan eenmaal, door de Biſſchoppen in der tyd belegerd en ingenomen is. Allermeeſt, betrof dit verſchil, het *Hoog Rechtsgebied*: en wat, den Heeren van *Montfoort*, in dit recht ſcheen te beveſtigen, was, dat deze Heerlykheid, door de Biſſchoppen *Jan van Naſſau*, in 1270, *Zweder* van *Kuilenburg*, in 1430, en, laatſtelyk, door *Frederik* van *Baden*, in 1499, aan de *Burggraven* in der tyd, voor zekere ſommen gelds, was verpand geworden. Doch, eindelyk, is dit verſchil, met welk ook de voorige *Graven* van *Holland*, ſomwylen, mede zich bemoeid hadden, onder de Regeering van Keiſer *Karel V.*, uit den weg geruimd, in 1545, toen de ſomme van 4000 gulden, voor welke de Hooge Heerlykheid, door Biſſchop *Frederik* van *Baden*, in 1499, was verpand geweeſt, aan het geſlachte van *Montfoort*, word te ruggegeven. De laatſte der Heeren of Burggraven van *Montfoort*, van dit geſlachte was *Jan* van *Montfoort*, genoemd; welke ſtervende zonder Kinderen, zyn *Burggraafſchap*, naliet, aan zyne Zuſter *Philippa*: welke, door haar huwelyk, met *Jan* van *Merode* dezelve tot het geſlachte van *Merode*, * overbracht. Eene Dochter, uit dit huwelyk verwekt, *Anna* van *Merode*, trouwende met een Zoon uit een anderen tak, van dat zelve Huis, *Filips* van *Merode*, *Baron* of *Baanderheer* van *Petersheim*; † is dees *Filips* daarmede beleend, in 1593. Na dezen, is deszelfs Zoon, mede *Filips* genoemd, in 1628. en, eindelyk, deszelfs Kleinzoon, *Ferdinand Filips* genoemd, in 1740, bezitter dezer Heerlykheid geweeſt: dan, dees laatſte heeft de-

* MERODE is één der oudſte en aanzienlykſte onder de Adelyke geſlachten van *Brabant*, zyn naam dragende, van 't *Stambuis Merode*; een oud *Slot*, aan de Riviet de *Groote Nethe*, in 't kwartier van *Antwerpen*, gelegen: naaſtby 't Dorp *Weſterlo*; 't welk, onder den titel van een *Marquiſaat*, door dit zelfde geſlacht bezeten word.

† PETERSHEM, ook PETERSEM en PIETERSEM genoemd, is een vryë Ryksbaronie, noordwaard van *Maaſtricht* gelegen; welke, behalven 't Dorp *Lonaken*, ook in zich vervat, de Buurtſchappen, *Smeermaas* en *Kaaberg*; (*Kouwenberg.*) Doch het SLOT *Petersheim*, naar 't welk, die Baronie haaren naam draagt, is geheel verwoeſt; zynde niet dan het *Overhuis*, welcer de ſtallingen uitmakende, daarvan overgebleven.

dezelve, in 1648, verkoche, aan de Edelen Heeren *Staaten 's* Lands van *Utrecht*, voor 225000; die derhalven de jegenwoordige Bezitteren daarvan zy: met behoud, echter, van 't recht van, als een Lid van Staatszitting en Stem te hebben in de Staatsvergaderingen; 't welk, aan deze Stad, sedert onheuchlyke tyd behoord heeft. Vermits de Oude Burggraven het recht van aanstelling der *Pastoors* der Kerk van *Montfoort* hadden, beneven de begeving der *Vikaryen* en andere Kerkelyke beneficien; is daaruit oorspronglyk, dat de Gedeputeerde *Staaten* dezer *Provincie*, noch heden, de *Predikanten*, by wege van Kollatie aanstellen.

'Er worden te *Montfoort* ruim 300 *Huizen* aangetroffen; die, men zegt, niet meer, dan omtrent 1100 personen uit te leveren. De Stad is voorheen van eenige *Vestingwerken* voorzien geweest: dan, de *Spaanschen* hebben dezelve, in 1574, vernield; ten einde zich te wreeken, wegens den hoon, hun door 't ontzet van *Leiden* wedervaaren: by welke gelegenheid; zy ook de Stad zelve gedeeltelyk verwoest en uitgeplunderd hebben. Daarby, is dit Steedje, in 't begin der voorgaande eeuw, door een' zwaaren *Brand* bezocht; die, behalven de *Kerk* meer dan 70 Huizen verslond, en veele andere zeer beschadigde.

'Er zyn meer Steden, in deze Landen, door den Brand genoegzaam geheel vernield geweest; die daarna herstelt werden, in eene veel schoondere gedaante, dan te vooren: dan, dit heeft aan *Montfoort* niet mogen gebeuren, 't welk, na die ramp merkelyk verminderd is.

Zy heeft *drie Poorten:* welker twe, aan de Landzyde, en, een aan de Rivier den *Yssel*, haar uitzicht hebben. Buiten deze Poort, die de Ysselpoort genoemd word, is over die Rivier een *Brug* gelegt. Van daar, begint eene *Binnenvaart*; gaande door *Linschooten*, naar *Woerden*; welke dient, om den *Yssel*, met den *Ouden Rhyn* of *Leidschevaart*, gemeenschap te doen hebben. Deze *Vaart* is door *Filips* van *Merode*, in 1617, met toestemming der Staaten der beiden Provincien *Holland* en *Utrecht* aangelegt.

In de Roomsche tyden, was de KERK van *Montfoort* aan *Johannes* den Doper toegeweid: en, was toen een *Kapittelkerk* van *Kanonniken*. Zy is een *Kruiskerk* van een fraai maakzel: en, vercierd met een konstig gebouwden toren: hebbende, ook een *kleinderen*, die op het Kruis der Kerk staat. Binnen dezelve, ziet men de *Begraafplaats* der oude Heeren en Burggraven van 't geslachte van *Montfoort*. De

Ge-

Gereformeerde Gemeente word, door *twee Predikanten*, die tot de *Klassis* van *Utrecht* behooren, bediend. De *Waalsche Gemeente*, die alhier plagt te wezen, en door een' Predikant bediend te worden, is door den tyd uitgestorven. De *Roomsgezinden* hebben 'er ook een *Kerkhuis*, en een' waereldlyken Priester. De *S. Jans*- of *Maltheser Ridderorder*, plagt, te *Montfoort*, eene *Kommanderie* te hebben: welk Huis noch in wezen is. Deszelfs onderhoorige goederen, worden noch heden, bestierd- en derzelver inkomsten genoten, door eenen *Kommandeur*, staande onder de Balye van *S. Katharine*, te *Utrecht*. Ook is 'er een *Oude Mannen*- een *Oude Vrouwen*- en een *Weeshuis*.

De *Landbouw* verschaft, den Inwooneren, hunne voornaame kostwinning: en, vermits, in de Ommelanden, veel *Hennip* groeid, hebben veelen derzelven hun bestaan, van het touw slaan.

De *Regeering* dezer Stad bestaat, uit den SCHOUT en *XII* RAADEN: alle Leden der *Vroedschap*. De *Schout* die te gelyk *Maarschalk* van 't Land van *Montfoort* is, word door den Heer Prins ERFSTADHOUDER, voor zyn leven aangesteld. Uit de *XII* Raaden, geschied jaarlyks de verkiezing, van een' *Borgemeester*, en van zeven *Schepenen*: waarvan, de keuze, uit een *dubbeltal*, door de *Raaden* ontworpen, eertyds gedaan werd, door de GEDEPUTEERDE STAATEN der Provincie: dan, sedert de herstelling van 't Stadhouderschap, door den Heer PRINS ERFSTADHOUDER; die ook het recht heeft, om ten aanzien van alle de Leden der Vroedschap naar welgevalle, verandering te maken.

De door zyne Schriften vermaarde *Lambertus Hortensius*, (volgens sommigen *van den Hove*) die, van *Roomsch Priester*, daarna *Rector* der *Latynsche School* te *Naarden* geworden is, was binnen deze Stad gebooren: gelyk ook die beroemde konstschilder, *Blokland*.

Ten *platten Lande*, is de geheele Provincie *Utrecht*, in *vier kwartieren* verdeeld: welke genoemd worden: 1, het OVER-KWARTIER: 2, EEMLAND: 3, het NEDER-KWARTIER: en, 4, het LAND van MONTFOORT. Het eerste beslaat, het *Oostlyk*- het twede, het *Noordelyk*- het derde, het *Westelyk*- en het vierde, het *Zuidelyk*

deel dezer *Provincie*. Elk dezer *Kwartieren* heeft een' byzonderen *Landrechter*; die daar MAARSCHALKEN † genoemd worden. Derzelver post en plicht betreft, (overeenstemmende met dien der *Baljuwen* in *Holland*,) de rust ten platten Lande te handhaven, en alle misdadigers, voor 't *Provinciaal Hof* te *Utrecht*, te recht te stellen. De Regeering van dit ampt, dat zeer aanzienlyk is, en meest bekleed word, door den Adel der Provincie, staat, aan den Heer Prins ERFSTADHOUDER.

Wy maaken een aanvang, met het OVER-KWARTIER; zo veel gezegt, als het *Opper-* of *Boven-Kwartier*: dewyl het, naar den loop der Rivier den *Rhyn* gerekend, *hoger* ligt, dan het *Neder-Kwartier*. Het paald, ten ooſten, aan *Gelderland*, en in 't byzonder, aan de *Veluwe*; gelyk, 't ten *zuiden*, van die zelve Provincie, door den *Rhyn*, word afgeſcheiden: ten weſten; aan 't *Neder-Kwartier*: en, ten noorden, aan *Eemland*. Daarin, ontmoet men, de volgende merkwaardige PLAATZEN.

VREENENDAAL is een groot Dorp, anderhalf uur gaans, ten noor-

† Dees *Titel* is, ten aanzien der *Land Rechters*, in de andere Provincien, niet bekend. De titel van MAARSCHALK, (eigenlyk *Marſchal*,) word anders gegeven, aan de *gebieders* van 't *Krygsvolk*, en zou, in 't Nederduits, een *Veldheer* betekenen. Het is zeer vermoedelyk, dat dezelve, aan de Land-Rechters dezer Provincie, reeds ten tyde der Biſſchoplyke Regeering, toegelegt is; dewyl zy, te gelyk, over 's Biſſchops *Krygsmagt*, het bevel voerden: gelyk *Matheus* bewyſt, (*de Nobilitate p.* 348.) En, diezelve *titel*, dus eenmaal in gebruik gebracht, is daarom zo, tot heden, gebleven.

hoorden van *Rheenen*. Uit den naam, verneemt men, dat dit Dorp in de *Veenen* ligt; welke ook de eerſte aanleiding ter Stichting van 't zelve gegeven hebben. Voor den aanvang der *XVIde* Eeuwe, zag men, daar niets anders, dan wyduitgeſtrekt *Veenland*; 't welk der Stad *Rheenen* in eigendom behoorde, als gelegen op derzelver grondgebied; en, om die reden, het *Rheenenſche* of kortheidshalve, het *Rheenſcheveen*, werd genoemd. Naarmate de dengdzaamheid der *Turf*, die dees grond uitleverde, kenbaar werd, zyn, by, en in die Veenen, eenige Huizen gebouwd, voor die derzelve begonnen te bearbeiden: en, deze door den tyd dagelyks toenemende; is daaruit dit groot en aanzienlyk Dorp geworden: 't welk men, met den naam *Veenendaal*; zo veel gezegt, als een *Dal* in de *Veenen*, beſtempelde: hoewel 't, daaromſtreeks, veelal, en zelfs meeſt den naam van het RHEENSCHEVEEN, * ook wel blootelyk, het VEEN, blyft behouden.

In 1549, heeft men daar eene *Kerk* geſticht; die toegewyd werd, aan den *H. Verloſſer*: en, na dien tyd, is 't getal der Huizen zeer vermenigvuldigt, dat dit Dorp ook gedeeltelyk over den *Gelderſchen* bodem zich uitſtrekt. Men onderſcheid 't dus, in het *Stichtſch*- en het *Gelderſch*- *Veenendaal*: waarvan, het één deel, onder het Rechtsgebied der Stad *Rheenen*, behoord: en, het ander, onder het Schoutampt van *Ede*, op de *Veluwe* gelegen. Van daar, dat de *Predikant*, die deze zeer talryke Gemeente bedient, voor dat deel dat *Gelderſch* is, een ſomme gelds, van het *Gelderſch Komptoir*, geniet. Op den weg tuſſchen *Veenendaal* en *Renswoude*, ſtaat ook een *Roomſch Kerkhuis*. 'Er, is binnen het Dorp, mede eene *Mennoniten Kerk*; hoewel, die Gemeente, ſedert eenige jaren, van geen byzonderen Predikant is voorzien geweeſt. 'Er zyn ook ſommige *Joden*; die daar eene *Synagoge* hebben. Voor 't meerderdeel, is het Land daar rondom gelyks den grond reeds uitgeveend: weshalven, al de *Turf* nu moet gebaggerd worden.

Om den gedroogden Tuff uit dit Dorp te vervoeren, is, ten tyde van Biſſchop *David* van *Bourgonje*, een *Grift* gemaakt,

* Deze omſchryvinge is des te meer noodzakelyk, om dit Dorp te onderſcheiden, van BREUKELEVEEN, MAARSEVEEN, en VINKEVEEN; die mede, van de nabygelegen *Veenen* dezer Provincie, hunnen naam ontfangen hebben.

maakt, die te midden door het Dorp loopt; en daarom de *Biſſchops* Grift genoemd word. Door deze Grift komt dezelve, in het *watèr*, dat door de Sluizen by de *grebbe*, zich met den *Rhyn* vereenigt; langs welke Rivier zy op- en afgevoerd word, naar de Steden van *Gelderland*.

Tuſſchen *Veenendaal* en *Rheenen*, naby de *Gelderſche* grenzen, lag weleer het Kaſteel *Ter* HORST; één der vier *Sterktens*, door den Biſſchop *Godefried* van *Rheenen* in 1176, geſticht, om zyne grenzen van rondom in veiligheid te ſtellen: zynde, deze ſterkte, in 't byzonder aangelegt tegen de *Gelderſchen*; die niet nalieten terzelver tyd, op hunnen eigen bodem, een ander Slot daartegen over te bouwen; het welk diende, om dit Slot ter *Horſt* in bedwang te houden: waaraan zy; daarom, den naam gaven van TART HORST; als ingericht, om dit Slot *Ter Horſt* te tarten of te tergen. Dit Slot *Ter Horſt* is, in 1527, door den Hertog *Karel* van *Gelder* ingenomen: daarin, 't gebied voerende, zekere *Ernſt* van *Amerongen*; die, tegen 's vyands overmacht, zich niet beſtand oordeelende, door de achter poort, de vlucht genomen had: waarna, de bezetting, zonder hoofd zich bevindende de ſterkte goedwillig overgat. In den volgende jare 1528, is dit *Slot* geſlecht: en, de puin verkocht; hebbende alleen de Dutſteenen 10000 gulden mogen gelden. Men ziet daarvan thans niet meer dan eenige heuvels: en, op den grond van *Tart Horſt*, ſtaat nu een Boerenwooning.

De GREBBE is niet anders dan eene *Buurt*, gelegen onder aan den voet van den *Heimenberg*, aan de grensſcheiding, tuſſchen *Utrecht* en *Gelderland*; daar 't Rivierje, de *Gelderſche Wetering*, door een *Sluis*, in den *Grebbedyk* gemaakt, in den *Rhyn* uitwaterd. Aldaar is de doortocht der *Poſtwagens*, van *Arnhem* op *Utrecht*: en, 't reizend gezelſchap is gewoon, aldaar hun middagmaal te houden. Die *Sluis* was eertyds eeniglyk aangelegt, om 't *Rhynwater*, by hooge Rivier, uit de binnenlanden te keeren: gelyk dan ook de Schutdeuren naar den buitenkant, zodra 't water in den *Rhyn* tot zekere pyl begint te ryzen, van zelfs toevallen. Dan, ſedert den jare 1742, dient dezelve mede, om, door het ſluiten der andere Schutdeuren, naar den binnenkant, 't water der *Gelderſche Wetering* en der *Biſſchops grift*, (die uit de *Rheenenſche Veenen* komende, zich by de *Grebbe* met dezelve vereenigt,) optehouden, en al het laag Land, ten ooſten van den *Heimenberg*, te *inundeeren*; wanneer dit, in tyden van oorlog, noodzakelyk geacht mogte worden.

den. En, ter bereiking van dit oogmerk, zyn die 's zyder aldaar, eenige *Veſtingwerken* aangelegt, ten einde deze *Sluis* te dekken: des die Buurt nu de gedaante van een *Schans* heeft.

Dit geeft ons gelegenheid, om, iets te melden, van die *geſterkte* LINIE, welke, in de daarna volgende jaren 1745, en 1746, aangelegt is, tuſſchen de *Grebbe* en *Amersfoort*, om de Provincien *Utrecht* en *Holland*, tegen den inval der vyanden te beveiligen. Dit was een oud ontwerp, 't welk reeds geduurende de Stadhouderlyke Regeering van PRINS FREDERIK HENDRIK, gemaakt, * maar eerſt, in gemelde jaren, ter gelegenheid van den oorlog, wegens de *Pragmatique Sanctie*, (in welke onze ſtaat, ter hulpe van 't Huis van *Ooſtenryk*, mede was ingewikkeld,) eerſt is uitgevoerd. Vermits, men, naamlyk, na 't verlies der *Barriereplaatzen* in *Vlaanderen*, tegen een vyandelyk bezoek der FRANSCHEN, binnen de *Provincien*, met reden begon bedugt te worden; was men, op dit middel van tegenweer, bedacht; ingevalle de vyand onverhoopt, over den *Yſſel* de *Veluwe* mogte ingedrongen zyn. Deze *linie*, ter lengte van omtrent 6 uuren gaans, zich uitſtrekkende, beſtaat, in eene hooge opgeworpen aarde *Wal*; die men met Volk bezetten, en met Kanon beplanten kan: doch, welks voornaame ſterkte meeſt afhangt, van de daarvoor te maken *inundatie*; (*overſtrooming*), die niet alleen door de *Gelderſche Wetering*, by de *Grebbe*, maar ook inzonderheid, aan de noordzyde, tuſſchen *Veenendaal* en *Amersfoort*, zou moeten gevormd worden, door 't water van alle die *Beeken*, die in de *Veluwe* ontſpringen, de, by de genoemde Stad tot elkander ſamenvloejen, en daar zich in de Rivier, de *Eem*; werpen: ten welken einde, by die Stad, mede een *Sluis* gemaakt is, dienende om, al dit water optehouden. Dewyl, echter, tuſſchen de *Grebbe* en *Amersfoort*, een groot verval van grond bevonden werd; was men ook genoodzaakt, om van affland tot affland, *dwarſ Dyken* of *Dammen* aanteleggen, die, van de linie beginnende ooſtwaard ter lengte van 800 of 900 Roeden, voortgingen, tot aan 't Hoogland der *Veluwe*, om zo veel waters, altyd te kunnen behouden, als nodig was, om 't Hoogland te doen ondervloejen: hebbende elke Dam, ook eene Steene *Sluis*, die

* Zie 't *Leven en bedryf* van *Fred. Hendrik*, door *J. Commelyn I. Deel, bladz.* 55.

die men openen en sluiten kan, ten einde 't water van het een tot 't ander Land, te konnen overbrengen. Ten einde deze *Dammen* te verdedigen, en te verhoeden, datze door den vyand zouden worden doorgestoken; werd, by elken derselver, binnen de *linie*, eene Steene *redoute*, gemaakt, door een *retrenchement* versterkt; 't welk den geheelen Dam bestryken kon.

Er is, middeserwyle, zeer verschillende geoordeeld, of de aanleg der gemelde *linie*, in tyden van noodzakelykheid aan de verwachting, dadelyk voldoen zoude. Gelukkiger was 't, voor 't gemeenebest, dat de daarna gevolgde Vrede te *Aken*, in 1748, de gelegenheid ter proefneming, heeft afgesneden.

Naby de *Grebbe*, wat meer Landwaard in, ziet men de beiden *Kasteelen*, Hemmerstein en Leefdaal. Het eerste heeft zyn naam, van den *Helmenberg*, aan welks voet het ligt. En, 't laatste is 't *Stamhuis* van het Adelyk geslachte van *Leefdaal* of *Leefdale*, dat noch in wezen is. Meer noordwaard, tusschen *Rheenen* en *Veenendaal*, ligt 't Kasteel, Remmerstein; 't welk ook, de *Steenekamer*, toegenoemd word.

De Marsch is een zeer vruchtbaare Polder, groot 674 morgen Lands, aan de andere zyde der Rivier, en rechtstreeks tegen over *Rheenen* liggende.

Men meend, dat de Rivier de *Rhyn*, eertyds, ten zuiden van dezen *Polder* gelopen hebbe, en, dat dit de oorzaak zy, waarom dezelve tot 't *Sticht* van *Utrecht*, behoord: waarvan ze, door verandering van 't bedde der Rivier, daarna is afgescheiden. De Stad *Rheenen* toeëigend zich, om die reden, het hoog Rechtsgebied, over dezen *Polder*; 't welk door den Hoofdschout dier Stad geoefend word. Dit Land is tusschen twe *Dyken* besloten: van welke de één, aan de binnen zyde, het Ampt der *Neder-Betuwe* aangaat: en, de andere naar de Rivier-kant, eenigiyk, voor rekening der Ingelanden van den Polder, is. Deze laatste, in 't byzonder de *Marschdyk* geheeten, is zeer bekend, door deszelfs menigvuldige doorbraken. Hoewel, dezelve daar geene zo merkelyke schade doed: dewyl, in zodanige gevallen, het water gestuit word, tegen den tweden Dyk, aan de binnenzyde. 'Er staan ruim 20 Huizen binnen dezen Polder; welker Inwooneren, ook in het Kerkelyke, aan de Parochie van *Rheenen* onderhoorig zyn.

De

De overige Dorpen des *Over-Kwartiers*, is men gewoon, ten aanzien derzelver grondgesteldheid, te onderscheiden, in die, aan den BERGKANT, en, aan den KLEIKANT: anderzints, op het Hooge en, in het LAAG, uitgedrukt.

Tot den BERGKANT behooren, deze VI DORPEN, die genoegzaam in een rechtelyn na elkander volgen: AMERONGEN: LEERSUM: DOORN: DRIEBERGEN: ZEIST: en, de BILT.

AMERONGEN is een groot en aanzienlyk Dorp, en veelen een *Vlek* te noemen: vermits de Huizen, Stadswyze, zamen staande aan elkander gebouwd, en de Straaten met Keisteenen bevloerd zyn. Het ligt, tusschen *Rheenen* en *Wyk*, op het hangen van den Berg, omtrent een vierdedeel uur gaans van den *Rhyn*. Het heeft een groote Kerk, pronkende met een dikken en hoogen toren. Reeds voor langen tyd, behoorde *Amerongen*, als eene gemeene *Heerlykheid*, aan het Adelyk geslachte van *Reede*: en wel, door aankoop, van het geslachte, genoemd *Barre* van *Amerongen*. Dan, in 1676, werd dezelve, door 's Lands Staaten, tot eene *Hooge* en *Vrye Heerlykheid*, verklaard; en, aan den toenmaaligen Bezitter den Heer *Godard Adriaan* Baron van *Reede*, Heer van *Ginkel*, opgedragen: in vergelding der getrouwe diensten, door dees Heer, den Lande gedaan: door toedoen van Prins WILLEM *III* van ORANJE; wien hy, daarna, in deszelfs krygstochten in *Ierland*, in de jaren 1690 en 1691, gevolgt heeft, en, door denzelven, met den erflyken *titel* en waardigheid, als *Graaf* van *Athlone*, (naar de Ierlsche Stad, *Athlone*, welke, in 1691, door hem stormenderhand veroverd werd,) begunstigt is geworden. Aan 't mageslacht van gemelden Heer, is deze Hooge Heerlykheid bestendiglyk gebleven: zynde, de tegenwoordige Bezitter, de Heer *Frederik Christiaan Rynhard*, Baron van *Reede*, Graaf van *Athlone*.

Naby het Dorp, ten zuidwesten, staat het Huis van AMERONGEN: een zeer voortreflyk Kasteel, op welk, de Vryheeren dezer Heerlykheid hun Zomer verblyf hebben. Het is

is gebouwd, op den grond, waarop het oude *Slot* der vroegere Heeren *Borre* van *Amerongen*, plagt te staan; die hunnen geslacht naam van het zelve ontleenden, maar daarna zyn uitgestorven. Dit oud Slot, door de Franschen, in 1672, verbrand en ten eenemaal vernield zynde, is dit Nieuwe, door Heer *Godard Adriaan*, Baron van *Reede*, in deszelfs plaats gesticht. Het is, met fraaje lusttuinen en plantagien omringt: en, te gelyk eene *Riddermatige Hofstede*; die 't recht ter beschryving in 's Lands Staaten geeft. De geheele *Waard*, tusschen deze Heerlykheid en den *Rhyn* gelegen, word de NOBELEWAARD genoemd: en behoord, aan *Gelderland*. Aldaar, is ook het *Wielschepeir*; eene gemeene overtocht, van de eene naar de andere Provincie.

In de nabuurschap van *Amerongen*, en, op het grondgebied dezer Hooge Heerlykheid, liggen meer andere *Riddermatige Hofsteden*: als WAYESTEIN, * westwaard van daar; behoorende, aan den Graaf van *Rochefort*, Vryheer van *Zuilestein*: en LIEVENDAAL; 't welk, hoewel 't *Slot* zelf is afgebroken, echter, zyn recht van beschryving behoud; behoorende, aan den *Vryheer* van *Amerongen*.

Meer zuidwestwaard van daar, en, nader by *Wyk Duurstede*, ziet men BERGESTEIN of *Berkestein*: behoorende, aan Jonkheer, *Gysbert Jan* Baron van *Hardenbroek*, die, naar deze *Ridderhofstede*, den titel voerd.

En dicht daarby, NATEWISCH: een *Ridderhofstede*, die zeer oud, maar, niet te min, in een zeer goeden staat en onlangs merkelyk vergroot en verbeterd is.

Zy behoord, aan Jonkheer *Joost*, Baron *Taats* van *Amerongen*, die wegens dezelve beschreven is, in de Ridderschap dezer Provincie, en Hoofd Officier der Stad *Amersfoort*.

ZUILESTEIN en LEERSUM zyn twe naamen van ééne en dezelve *Hooge Heerlykheid*, die noordwestwaard van *Amerongen* ligt: ZUILESTEIN is eigenlyk de naam van 't *Slot*: en LEERSUM is het Dorp, dat, met *Zuilenstein*, als eene *Vrye Heerlykheid*, vereenigt is. Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE had, in den jare 1630, het Kasteel ZUILESTEIN gekocht: aan welk, de Staaten van *Utrecht* het Hoog Rechts-

ge-

* Dit WAYESTEIN niet te verwarren, met een andere Heerehuizing van dien zelven naam, in den *Thielerwaard*, by 't Dorp *Harrewynen*, gelegen.

gebied ſchonken. En, in 1630, werd, van gemelden Prins, door die zelve Staaten, ook het Dorp LEERSUM, als eene *Hooge Heerlykheid*, opgedragen: waardoor, die beiden ſamen *één* Heerlykheid geworden zyn. Na overlyden van Prins FREDERIK HENDRIK, in 1647, is dezelve aan zyn natuurlyken Zoon, vervallen; welke was *Frédrik* van *Naſſau*, Overſten, in Staaten dienſt, die, in 1672, voor *Woerden* gebleven is. Waarna, deszelfs Zoon, *Willem* van *Naſſau*, in deze Heerlykheid is opgevolgt; die door WILLEM *III*, Koning van *Groot Brittanje*, tot Graaf van *Rochefort*, * verheven is. En, deszelfs naazaat, *Willem Hendrik* van *Naſſau*, Graaf van *Rochefort*, is derzelver jegenwoordige bezitter; wien mede toebehoord, de Heerlykheid GINKEL, tuſſchen *Amerongen* en *Renswoude*, gelegen. Dees' Heer beſtendiglyk zyn verblyf in *Engeland* houdende; word deze Hooge Heerlykheid beſtierd, door deszelfs *Droſſaart*. Het Huis, ZUILESTEIN, ligt ten zuiden van 't Dorp *Leerſum*, en nader by *Amerongen*. Alhoewel van een onwerwets maakzel, vertoond, 't zich toch, ſedert de verbeetering, door Prins *Frederik Hendrik* daaraan gedaan, zeer deftig: en word van lommerryk geboomte omringt.

Het *grondgebied* dezer *Vrye Heerlykheid* ſtrekt zich verre noordwaard uit, over het *Amersfoorter gebergte*; het welk, daar, eene groote *kloof* heeft, die het zelve als in tweën verdeeld: en, dezé word het *Gat* des *Bergs* genoemd.

DOORN is een taamlyk groot Dorp, anderhalf uur gaans weſtwaard van *Leerſum*: hebbende, eene oude *Kerk*, welks *Choor* voorzien is, met menigte Wapenborden van Adelyke geſlachten, die daar begraven zyn. Het behoord, als eene Ambachts Heerlykheid, aan 't *Dom Kapittel* te *Utrecht*: des, de *Domprooſt* in der tyd *Heer* dezer plaats is.

Het HUIS of *Kaſteel* te *Doorn*, waarop de Domprooſten, in den Zomertyd dikwerf hun verblyf hadden, ſtaat weſtwaard van de Kerk. Het is, ſedert 1530, een *Ridderhofſtede* geweeſt: en daarna, door verkoop van het Domkapittel afgeſcheiden, is 't gekomen, aan de Kleefſche Adelyke Fa-

* ROCHEFORT of *Rochfort*, naar 't welk dit *Naſſauwſch geſlachte* in *Engeland* den GRAAFLYKEN *titel*, (hoewel ook niet meer, dan den *blooten titel*,) voerd, is eene kleine plaats, in het Graafſchap *Eſſex*, en niet verre van der mond der Rivier de *Theems*, gelegen.

Familie van *Dieſt:* en, vervolgens, aan Heer *Arend Karel* Baron van *Hamerſtein*, Poſtmeeſter Generaal, en Opperjagermeeſter dezer Provincie, die met eene Dochter uit dit Huis getrouwd was. Thans, behoord 't, aan den Heer *Herman Frederik Richard Lynſlager*; als Erfgenaam van de Vrouw van *Hamerſtein*, Geboore *Anna Juliana* van *Dieſt*.

Ik of by 't Rechtsgebied van *Doorn*, noordooſtwaard van het Dorp, ligt 't oud Slot, MAARSBERGEN: 't welk ook den titel van eene *Heerlykheid* heeft. Dit Slot, met de daartoe behoorende plantagien, word, in de Kaart van *de Rey*, benoemd als de *Abtdy Maarsbergen:* vermoedelyk, dewyl men, by overlevering, in 't begrip geweeſt is, dat aldaar in vroegere tyden eene *Abtdy* geſtaan hadde. Daarna, heeft men middelerwyle bevonden: dat deze plaats dus benoemd zy, enigiyk, dewyl zy, aan de *Abtdy* van *Beern*, naby *Heusden* aan de *Maas* gelegen, eertyds behoord heeft. Als, daarna, ſedert de Reformatie, alle de goederen der *Abtdy* van *Beern*, en dus ook, die in 't Sticht van *Utrecht*, door de Staaten van *Holland*, werden aangeſlagen, zyn ze te gelyk verkocht: en, behoord dit *Maarsbergen* thans, aan den Heer *Johan Steeman*. Daarby, ligt het gehucht MAAREN; 't welk vermoedelyk, aan dit *Slot*, zynen naam medegedeeld heeft.

Met *Maarsbergen*, mag niet verwarred worden, de *Riddermatige Hofſtede*, MORRSBERGEN, ten weſten van *Doorn* gelegen: met welke verlyd is, Jonkheer *Jan Daniel* Baron *d'Ablaing*, Vryheer van *Gieſſenburg*, Kanonnik ten Dom en Preſident der Staaten dezer Provincie.

DARTHUIZEN is een *Buurtſchap* van eenige Huizen, een klein uur gaans zuidooſtwaard van *Doorn*. 'Er plagt, in de Roomſche tyden, een *Kapelle* te ſtaan; die geheel vervallen is.

Ook, was daar, eertyds, eene *Ridderhofſtede* van dien zelven naam; het Stamhuis van het Adelyk geſlachte van *Darthuizen*. Thans heeft deze Buurtſchap den titel van eene Heerlykheid; welker bezitter is, de Heer Mr. *Abraham Jakob* van der *Duſſen*, Raad in de Vroedſchap te *Utrecht*.

Naby *Darthuizen*, ligt de Riddermatige Hofſtede, BROEKHUIZEN: het Stamhuis der Adelyke Heeren, die naar dezelve genoemd zyn: 't welk thans bezeten word, by Vrouwe *Su-*

ſanna

Anna Elizabeth Helis Duboeroux Douariere van wylen den Heer *Ferdinand* van *Arkel.*

DRIEBERGEN is een klein Dorp, doch van eene vermakelyke gelegenheid, een uur gaans weſt ten noorden van *Doorn*; 't welk men meend, zyn' naam ontleend te hebben, van *Driebergen*; die, als men van den Kleiweg of Benedenweg, tuſſchen *Utrecht* en *Wyk*, derwaard ziet, onderſcheidenlyk zich opdoen. Het is eene *Hooge Heerlykheid*, die eertyds van 1677 tot 1767, met die van *Zeiſt* vereenigt is geweeſt. Die deze beiden Dorpen, als eene *Hooge Heerlykheid*, de eerſte in bezit verkreeg, was Heer *Willem Adriaan* van *La Lek*, twede Zoon van *Lodewyk* van *La Lek*; dien, Prins MAURITS van ORANJE verwekt had, by zekere byzit, (zo men zeide, heimelyk getrouwd,) *Willemina* van *Berthout*, uit het aanzienlyk geſlachte der oude Heeren van *Mechelen*, oorſpronglyk, en daarom gemeenlyk *Madame de Malines*, (*Mevrouw* van *Mechelen*) toegenoemd: * en, wiens nazaten, in 1679, alle, door Keiſer LEOPOLD, tot den *Graven-ſtand* verheven, en daarna *Graven* van *Naſſau*, geteeld zyn. Dees' Graaf, *Willem Adriaan* van *Naſſau*, *Premier Noble* (Eerſte Edele) van *Zeeland*; wien, alreeds 't Slot *Beverweerd*, en de daaraan paalende Ambachts Heerlykheid, *Odyk*, in eigendom behoorde, had, in den jare 1677, de *Hoog-* en *Laag Rechtsgebied*, over de beiden Dorpen ZEIST en DRIEBERGEN, van de Edelmogende Heeren Staaten der Provincie, gekocht: en, Hy werd daarin opgevolgt, door zyn Zoon Graaf *Lodewyk Adriaan*, in 1709: van wien, dezelve verviel, op zyn Kleinzoon, Graaf *Willem Adriaan*, Vryheer van *Bergen*. Doch, de laatſtgemelde heeft de geheele Heerlykheid, in 1746, verkocht, voor 155000 gulden, aan den Heer *Kornelis Schellinger*. Door gemelden Heer *Schellinger* is deze *Heerlykheid*, in 1767, in tweën geſplitſt: als

* Zy was eene Dochter van Heer *Kornelis Berthout* van *Mechelen*, en *Barbara* van *Naſſau*: en, was geweeſt *Dame d'honeur*, (Staatjuffrouw,) van Princes LOUISA COLIGNY, Weduwe van Prins WILLEM *I* van ORANJE. Men kan haare geheele geſlachtlyſt vinden, by *Smallegange*, in deszelfs *Chronyk* van *Zeeland*, bladz. 778. En 't nageſlachte van dezen *Lodewyk* van *Naſſau* haaren jongſten Zoon, word opgegeven, door *Joh. Blombert*, *geſchiedenisſe der Vereen. Nederl. bladz.* 18, 19.

als Hy, die van *Driebergen* behoudende, de *Hooge Heerlykheid* van *Zeist*, door Koopverdrach afstond, aan de Gravin van *Zinzendorf* en *Pottendorf*. In den volgenden jare, 1768, is middien, tusschen die beiden Hooge Heerlykheden, eene nieuwe *grensscheiding* gemaakt, die door 's Lands Staaten bekrachtigt werd. *

Naby *Driebergen* ziet men; de Lusthuizen SPARRENDAAL: DENNENBURG: BROEKBERGEN enz.

ZEIST ten noordoosten van *Driebergen*, en nader by *Utrecht* gelegen, is nu, sedert 1767, toenze van *Driebergen* werd afgescheiden, eene *Hooge* en *Vrye Heerlykheid*, op zich zelve: welker grondgebied zich zeer wyd uitstrekt; meest noord- en noordwestwaard, over een groot gedeelte der *Amersfoorter Bergen*, schierende, met een smallen strook, tot naby de Kerk van *Vuursche*, meer dan 2 uuren gaans van de Kerk van *Zeist* afgelegen: hoewel, de grond daar meerderdeels schraal is, en uit zandige heiden bestaat. Op deze heide, omtrent een halfuur gaans, noordwestwaard van het Dorp, is de *Gerechtsplaats* van 't *Provinciaal Hof*; welke plaats, met 25 Roeden gronds rondomme, benevens de wegen, die van den grooten *Amersfoorter* weg derwaard leiden, door de Staaten uitbedongen werd, als zy de Heerlykheid in 1677 verkochten aan den *Heer* van *Odyk*. Hiervoor is toch reeds aangemerkt: dat Graaf *Willem Adriaan* van *Nassau La Lek*, Kleinzoon van Prins FREDERIK HENDRIK van ORANJE; zynde reeds Heer van *Odyk*, deze *Hooge Heerlykheid*, met die van *Driebergen*, van 's Lands Staaten hadde aangekocht: en, dat deszelfs Kleinzoon, mede *Willem Adriaan* genoemd, Vryheer van *Bergen*, in 1746, dezelve verkocht, aan den Heer, *Kornelis Schellinger*. Ook is aangetekend: dat gemelde Heer, na die geheele Heerlykheid 21 jaren bezeten te hebben, dezelve in 1767, verdeeld heeft: en, *Driebergen* alleen voor zich behoudende, met toestemming der Heeren Staaten der Provincie, de Hooge Heerlykheid ZEIST, door Koopverdrag overdeed, aan de

Gra-

* In de *Kaarte der* Provincie *Utrecht*, door *Le Roy* uitgegeven, is dit nu, sedert die gemaakte verandering, een *misslag* geworden; die men behoorde te verbeteren: dewyl, binnen de grensscheiding dezer Heerlykheid deze woorden staan: DE VRYE HEERLYKHEID VAN ZEIST EN DRIEBERGEN.

Gravinne van *Zinzendorf* en *Pottendorf*. Deze, *Maria Agnes* genoemd, is de middelste der drie nagelatene Dochters van den alom bekenden Ryksgraaf *Niklaas Lodewyk* van *Zinzendorf*, 't Hoofd der gezindheid der zogenoemde *Herrnhutters*; die, in 1760, te *Herrnhuth*, een Dorp in *Opper-Lausnitz*, overleed: en, is in huwelyk getreden, met Heer *Maurits Willem*, Burggraf van *Dohna*. Deze Gravinne had in dien aankoop, vermoedelyk, ten oogmerk, om den Lieden dezer *Gezindheid*, binnen deze Heerlykheid des te vreyer en aangenamer verblyf te doen hebben; 't welk zy, daardoor ook dadelyk bereikt heeft.

Het *Dorp* zelf ligt ruim anderhalf uur gaans, ten oosten van *Utrecht*, aan den gemeenen Landweg, tusschen *Utrecht* en *Rheenen*. Het is niet groot, maar sedelyk wel gebouwd; bestaande, in eene dubbelde rey Huizen, die door een steene Straatweg van elkander word afgescheiden. De *Kerk* van dit Dorp, die men meend, aan den Heiligen *Robertus*, den Stichter en eersten Abt van *Citeaux*, (*Cistertium*) en *Bourgonje*, toegeweyd geweest te zyn; staat op eene hoogte, tot welke men met trappen opklimt. Zy is meest van Duffteen gebouwd: 't welk ten bewys van derzelver hoogen ouderdom verstrekt: hoewel men noch nader daarvan onderricht word, door een opschrift, in deze Kerk te zien, waaruit blykt, dat zy, reeds, in 1180, geduurende de Regeering des Bisschops *Boudewyn* van *Holland*, zou gesticht zyn. Men zegt: dat elke *Bisschop* van *Utrecht*, ter gelegenheid zyner huldiging, eenmaal eigenhandig de *Klok* dezer Kerk moest *trekken*; ten 't zyn; of teken, dat de Opgezetenen ten platten Lande, op het hooren kleppen der Klok, hem, als hunnen Heer, moesten ten dienste staan: en, dat men van daar den *Bisschop*, *Opperkoster* van *Zeist*, plagt te benoemen: ook, dat dees' titel, of zelfs dit Ampt, aan hem, jaarlyks, 30000 gulden zou hebben opgebracht. Doch de *Schryver* van den *jegenwoordigen Staat* van *Utrecht*, by de Weduwe *Tirion*, (*IIde Stuk*, *blad.* 340—342.) beweerd, dit hadde een louter *verdichtzel* te zyn; door van *Effessen* (in zyn *Beschr.* van 't *Utrechts Bisschd.*) zonder eenig duchtig bewys ter neergesteld; eenigly, op 't gerucht, dat daarvan reeds in zynen tyd verspreid werd; 't welk, uit dat eigenhandig Kloktrekken der Bisschoppen, ten dage hunner huldiging, zynen oorsprong genomen had. En, gelyk 't één verdichtzel gemeenlyk 't ander baard, zo heeft men, dit *Kosterampt* van *Zeist*, met de daaraan verknochte jaarwedde

van 90000 gulden, na de afschaffing der Bisschoplyke Regeering, willen toegelegt hebben, aan de *Utrechtsche Stadhouders*; en, byzonderlyk, aan Koning WILLEM *III* van *Groot Brittanje*: na wiens overlyden, echter, dit geld door de Staaten zou ingetrokken zyn. En, die misvatting is, noch heden, onder Lieden des onkundig, zeer gemeenzaam. Byaldien waar is, wat men verhaald: dat, naamlyk, Koning WILLEM *III*, eenmaal in 't Zeisterveld ter jacht zynde, en de Kerk, by die gelegenheid, bezoekende, eenige reizen aan de Klok getrokken hadde, en, daarom, die 's tyds, door zyne Hovelingen, (alzo Hy, hier door in het *Kosterampt* scheen te willen treden,) boertender wyze, de *Koster* van *Zeist*, zou getiteld zyn; zo kan men des te gereder begrypen, dat daaruit zodanig gerucht zyn oorsprong kan gekregen hebben. Wat ook daarvan zy: de zaak, als zaak, is, ten minsten, van alle waarheid geheel ontbloot.

Naby *Zeist*, zag men, in den jare 1672, Koning *Lodewyk XIV*, by dien onverwachten vyandlyken inval in deze Landen, zyn zegenpraalend *heir*, voor eenige dagen neêrslaande: toen, de gansche Heide wyd en zyd met *Tenten* vervuld was, in verscheiden Straaten verdeeld; die bezet waren met winkels, vol overvloed van allerly ververschingen. Gelyk de Koning zelf, binnen het Dorp, zyn *Hoofdkwartier* had; zynen intrek nemende, in een *Huis*, achter de Kerk staande, dat thans, door den Schout dezer Heerlykheid, bewoond word: † ook, door de Afgezanten der Hoven van *Spanje*, *Engeland*, *Zweden*, *Hanover*, *Paltz*, *Trier* enz. by dezen Staat, uit *'s Hage* overgekomen, aldaar staatelyk begroet werd. En, alhoewel dees' Vorst anderzinds zelden gewoon was, de door hem verroverde Steden persoonlyk te gaan bezichtigen; dreef hem, echter, nu de nieuwsgierigheid, om van hier, met zyne geheele Hofstoet, zich naar *Utrecht* te begeven. De *Franschen* bedreven, by deze

† 'Er is wel een soort van erfgeruchte, als of de Koning, op het Huis te *Zeist*, zyn verblyf zou genomen hebben: dan, dit weêrspreekt zich zelven daardoor, dat 't *Huis* te *Zeist*, in dien tyd, zeer vervallen was, en tot niets min, dan tot een Koninglyk verblyf gesticht: zynde eerst, eenige jaren na der *Franschen* inval, als uit zyne puinhopen opgehaald, en tot dien staat gebracht, waarin 't zich nu vertoond.

deze gelegenheid, in die Dorp, geen kleinen moedwil: waar-van, onder anderen, noch heden getuigen, de in veele stukken gebroken Vloersteenen of Zerken, op het Choor der Kerk, veroorzaakt, door de sterke vuuren, die zy daarin gestookt hadden.

Het Huis te *Zeist*, zeer naby 't Dorp, en een weinig zuidwaard van de Kerk staande, waarvanwe hiervoor slegts met één woord gemeld hebben, verdiend eene nadere beschryving. Het was reeds, sedert langen tyd, eene *Riddermatige Hofstede*, en 't *Stamhuis* van een oud Adelyk geslachte, 't welk zyn' naam daarvan ontleend had, doch, in de *XIVde* Eeuwe, ten aanzien van het Manlyk oir, is uitgestorven. Daarna, dikwerf, van 't één geslacht tot 't ander, overgaande, was 't, door den tyd, ten eenemaal vervallen, en onbewoonbaar geworden. Dan, als Graf *Willem Adriaan* van *Nassau La Lek*, Heer van *Odyk*, en *Primier Noble* van *Zeeland*, in 1677, van de Staaten der Provincie, voor een somme van 5000 gulden, het recht van *Hooge* en *Vrye Heerlykheid*, over het grondgebied der Dorpen Zeist en Driebergen, benevens derzelver onderhorige *gebuchten*, aangekocht, en te gelyk, de vryheid, om het vervallen *Slot* te *Zeist*, weder te mogen opbouwen, bekomen had; werden, door gemelden Heer, geene kosten ontzien, om het fraaiste *Huis* daarvan te maken, dat schier ergens rondom streeks bekend was. Men gaat derwaard, door eene breede laan, die wederzyds met hoog geboomte bezet; die rechtstreeks op het *Huis* haar uitzicht heeft. Het is groot, en van eene ongemeen wel geregelde bouworder. Het is, behalven 't eigentlyk *Woonhuis*, van twee vleugels voorwaard uitspringende *vleugels*, voorzien, gemeenschap hebbende, met een ruim *voorplein*: welk alles, benevens een *achtertuin*, in *bloemperken*, bestaande, besloten word, door een weide gracht, in 't vierkant; die, door 't water uit een Beek, van 't Amersfoorter gebergte afvloejende, steeds verversche word. Daarby, ziet men, achter hetzelve, een groot lommerryk *Bosch* van zwaare Beukenboomen; 't welk door verscheidene wandeldreven hier en ginds doorsneden word. De Stichter van dit Gebouw heeft veelmaal aldaar zyn Zomerverblyf gehouden; gelyk ook deszelfs Zoon *Lodewyk Adriaan*, Graf van *Nassau*, die, wegens deze Ridderhofstede, in de *Ridderschap* der Provincie beschreven was: dan, als in 1746, de Vrye Heerlykheid van *Zeist* en *Driebergen* verkocht werd, door Graf *Willem Adriaan*, Vryheer van *Borgen*, aan den

Heer *Kornelis Schellinger*, was 't *Huis* te *Zeist* mede onder dien Koop begrepen: gelyk ook de *Gravinne* van *Zinzendorf* en *Pottendorf*, in 1767, benevens de *Heerlykheid* van *Zeist*; van dit zelve *Huis*, Bezitster geworden is. Deze Gravinne, zynde getrouwd, met Heer *Maurits Willem*, Burggraaf van *Dohna*, onthoud zich beftendig in *Duitsland*, en, daardoor, ſtaat dit voortreflyk Huis thans ledig: dan, de Laan en de daarby gelegen Plantagien, (die weleer in Weilanden beſtonden,) heeft zy overgelaten, ten gebruike der zogenoemde *Broeder Gemeente*, van welke, Haar Heer Vader de *Stichter* geworden was: naamlyk, der HERNHUTHERS. * Allereerſt, zyn zy in onze *Nederlanden* bekend geworden, in den jare 1735, te *Amſterdam*: en vonden, in 1736, gelegenheid, om ten getale van omtrent 151, zich neêrtezetten, buiten *Tſſelſteyn*; waar zy 't Huis *Heerendyk* Stichten, en daar hunne Godsdienſtige byeenkomſten hielden, onder het opzicht van den Baron, *Frederik de Watteville*;

* Zy hebben dien naam ontleend, van 't *Dorp* of *Vlek* HERNHUTH of HERRENHUTH, in de *Opper-Lausnitz*, naby de Stad *Zittau*, gelegen: 't welk eerſt nieuwlings aangelegt is, in den jare 1722, als eenige *Moraviſche Broederen*; (die, gelyk de *Bobeemſche Broéderen*, lang voor *Luthers* tyd, aanwezig, en als *Reebtzinnige Chriſtenen* bekend geweeſt zyn;) de vervolgingen in hun eigen Vaderland ontwykende, zich aldaar begonnen neêrtezetten, en eenige Huizen te bouwen, in de omliggende Velden van 't Dorp *Berthelsdorf*; behoorende aan 't Graaflyk geſlachte van *Zinzendorf* en *Pottendorf*: daar zy, onder de beſcherming des Grave, *Nikolaas Lodewyk*, veilig bleven woonen, die daarna, 't *Opperhoofd* of *Opperbiſſchop* dezer *nieuwe Gezindheid*, geworden is: hoedanig zy met recht mag benoemd worden: dewyl zy, alhoewel afzetzels der oude *Moraviſche Broederen*, echter, daarna, in veele zaken, van derzelver rechtzinnige Geloofsbelydeniſſe, afgeweken zyn: 't welk, door ſommigen onzer Godsgeleerden, daar onder ook, door den Heer *Job. van den Honert*, (in zyne Verhandeling over het gevoelen der *Waldenſen*, *Bobemers* en *Moraviers* enz.) zeer duidelyk bewezen is. Van daar, zyn zy, naderhand, wyd en zyd verſpreid, niet alleen door *Duitsland*, maar ook, door *Zweeden* en *Denemarken*, ja, zelfs door de *Volkplantingen* der Chriſten Mogenheden, in de drie andere Waereldsdeelen.

stille, die een boezemvriend des Graven van *Zinzendorf* was. Doch, aldaar, wegens eenige Ledemaaten der Hervormde Gemeente, binnen *Tsfalstein*, daar onder zelfs, een' der Regenten dier Stad, die zy tot zich getrokken hadden, in verschil gemakende, tegen den *Kerkeraad*, daarna, ook tegen de *Klassis* van *Buuren*, (waarmede, de *Zuidhollandsche Synode* is bemoeid geweest;) zyn de meesten hunner, die van 15 tot tusschen 40 en 50, waren aangegroeid, van daar naar *Zeist* overgegaan, in 1746; ter zelver tyd, toen deze Heerlykheid, door den Heer *Kornelis Schellinger*, was aangekocht. 'Er woonen thans, in dit Dorp, tusschen 30 en 40 *Herhuthsche Huisgezinnen*. En, behalven deze, een ongelyk getal van steeds af- en aankomende, die, om en by 't Kasteel, in de daar nieuwelings gestichte wooningen zich neêrzetten. Deze *wooningen* zyn, van tyd tot tyd, aangelegt, door verscheidene ryke Lieden te *Amsterdam*, meest van de Gezindheid der *Mennoniten*, welke, door het uitwendiglyk zedig en Godsdienstig gedrag dezer Lieden, verlokt werden, om mede tot de Gemeente dezer nieuwe Geloofsgenooten, zich te vervoegen, en groote geldsommen daartoe besteed hebben. Alle de *gebouwen* zyn groot en prachtig. Men vind 'er, behalven de wooningen der *getrouwden*, ook twe der *ongetrouwden*; naamlyk, een *Broeder*-, voor de *Mannen*, en een *Zusterhuis*, voor de *Vrouwen*: en eindelyk, een *Weduwenhuis*. Eertyds, plagt die Gemeente haaren *Godsdienst*, te verrichten, in een vertrek van den slinkervleugel van 't *Heerehuis*, die weleer tot eene *Orangerie* gediend had: dan, in 1767 en 1768, hebbenze ook een deftige *Kerk*, die 't Gemeente Huis genoemd word, gebouwd; staande, op een Veld ter rechterzyde der groote laan, naby het *Zuster*- en *Weduwenhuis*: die een fraai *Orgel* heeft, en eene menigte van zitplaatzen, niet alleen beneden, maar ook boven, op ruime galleryen; zynde de zitplaatzen der Mannen en Vrouwen van elkander onderscheiden; die der eersten, aan de rechter- en, der laatsten, aan de slinkerzyde. In het zogenoemde *Broederhuis*, ter slinkerzyde der groote laan; 't welk uit verscheidene gebouwen bestaat, die hun uitzicht op een groot vierkant plein hebben; ziet men, eene menigte van *Winkels*, waarin, allerly waaren, meest door de *Herrenbutters* zelve, in de onder die gebouwen gemaakte kelders, toebereid, te koop geveild worden. Al wat men in deze Winkels aantreft, is even fraai en konstig gewerkt: maar, zy doen zich wel daarvoor betaalen; en, de

prys van elk is, op de waaren zelve, in cijfers uitgedrukt, zonder dat 't geringſte daarvan mag worden afgedongen. En, deze wyze van verkoping is hier des te meer noodzakelyk, om het groot aantal der Vreemdelingen, die, in den Zomer-tyd, derwaard overkomen; die niet alle genoegzaam ſpoedig zouden konnen geriefd worden, byaldien, door het eiſchen en dingen, te veel tyd verſpild werd. De toevloed van Vreemdelingen, die, van alle plaatzen, zich naar *Zeiſt* begeven, om die omſtandigheden der *Herrenhuthers* optenemen, en hunne avond Godsdienſt by te woonen, is ſomwylen ongelooflyk talryk: waardoor, derhalven, aan dit Dorp, een zonderlinge levendigheid, en, geen minder voordeel word toegebracht. Wat, voor 't overige, de *Gevoelens* van den Godsdienſt dezer Lieden betreft: hoeveel moeite aangewend zy, ten einde dezelve tot op den grond natevorſchen; onder anderen, door *Gekommitteerden* der *Klaſſis* van *Utrecht*, (tot welke, de Gereformeerde Gemeente van *Zeiſt* behoord,) als mede, door *Deputaaten* der *Synode* dezer Provincie, in 1750; zyn, echter, alle pogingen daartoe meerendeels vruchteloos geweeſt: dewyl, zy zorgvuldiglyk vermyden, eenige *Geloofsbelydeniſſe* voor 't licht te brengen. Al wat men daarvan kan vernemen, is te vinden, in hunne Liederen en andere Schriften; die vervuld zyn, met veele vreemde duiſtere dubbelzinnige en onſchriftmaatige bewoordingen, die niet konnen nagaten, hen onder de verdenking te brengen van bedorven *Myſtikery*: gelyk men ook, uit dat aanneemen van allerly Gezindheden, in hunne Kerkgemeenſchap, niets goeds beſluiten mag.

In- en om de Vrye Heerlykheden van *Zeiſt*, en van *Driebergen*, ontmoet men, ſommige *Huizen* en *Heerlykheden*, die mede haare aanmerking verdienen.

Naaſtby *Driebergen*, en, binnen de paalen van het grondgebied dezer Heerlykheid, ligt het Huis RYZENBURG: een oud en deftig gebouw, en Stamhuis van het Adelyk geſlachte, 't welk in vroegere tyden is bekend geweeſt. Deszelfs Ommeland, waarin eenige weinige Huizen ſtaan, is een *Ambachts Heerlykheid*: welke behoord, aan Vrouwe *Maria Anna Geertruid* van *Bemmel*, Weduwe van Wylen den Heer *Jooſt Baldewyn* van *Hartefeld*. Een gedeelte der *Driebergſche Heide*, noordwaard van 't Dorp, moet mede tot deze Ambachts Heerlykheid behoord hebben, of noch behooren: dewyl dit, in de gemeene Kaart van 't *Sticht* van *Utrecht*, door den Landmeeter *Bernh. du Roy* uitgegeven, getekend ſtaat,

staat, met den naam van 't *Noordhout*, of *Ryzenburg Wacaude*.

Zuidwaard van *Zeist*, en achter het Kasteel, stond weleer, het HUIS BLIKKENBURG of *Blyckenburg*: eene *Riddermatige Hofstede*; die daarna vervallen, en in eene *Boerenwooning* veranderd is. Uit oude aantekeningen blykt, dit *Slot*, door een' Heer uit het oud geslachte der *Wulven*, * gebouwd te zyn. Daarna, is 't aan het Graaflyk geslachte van *Nassau*, de nazaten van Prins MAURITS van ORANJE, uit Mevrouw van *Mechelen*, gekomen: en, is door den zelven weg, gelyk tydig, met de Hooge Heerlykheid van *Zeist*, in 1746 eerst, aan den Heer *Kornelis Schellinger*, en, daarna, in 1768, aan de *Gravinne* van *Zinzendorf* en *Pottendorf*, ten deel gevallen.

Verder zuidwaard, en nader by den *Krommen Rhyn*, ziet men, de *Ambachts Heerlykheid*, STOETWEGEN, aan het Hoog Rechtsgebied van *Zeist*, onderhoorig. Dit is geen *Kerkdorp*, maar eene *Buurtschap* van sommige Huizen; en behoord, aan den Heer *Ferdinand Wttewaal*.

In deze Ambachts Heerlykheid, ligt de *Buitenplaats* WULPERHORST: vercierd, met schoone Vyvers en ongemeen fraai aangelegde Plantagien, van een zeer wyden omtrek. Door deszelfs jegenwoordigen bezitter, den Heer Kolonel *W. N. Pesters*, worden de *Plantagien* jaarlyks noch verbeeterd en verder uitgebreid; die, in 1772 en 1773, ook een recht doorlopend *Kanaal* deed graven, van het Huis, tot in den *Krommen Rhyn*.

Niet verre van daar, is de *Buitenplaats*, RHYNWYK: welke, van den verbyvlietende *Krommen Rhyn*, haaren naam ontfangen heeft: en, eertyds, is bewoond geweest, door sommige *Karthuizers*; die, ter oorzake hunner weigering, om de Pauslyke *Bulle Unigenitus* te ondertekenen, uit *Frankryk* moesten vluchten.

Aan *Stoetwegen*, paald de Ambachts Heerlykheid: KATTENBROEK: † waarin ook eenige Huizen worden aangetroffen.

* Dit is het geslachte, 't welk in verscheiden takken verdeeld, zyn oorsprong en naam ontleend heeft, van de oude *Ridderhofstede*, WULVEN; die daarna zal voorkomen.

† 'Er ligt noch eene andere Heerlykheid, KATTENBROEK, in 't *Kwartier* van *Montfoort*: welke men met deze niet moet verwarren.

fen. Deze behoord, aan den Heer *Jan Posters*. Deken des Kapittels van *S. Jan*, en wegens het zelve, geëligeerd tot Staaten-vergadering dezer Provincie, en, wegens de Provincie, gekommitteerd in het Kollegie der Heeren Raaden van Staaten: welke Heer aldaar een fraaje *Buitenplaats* tot zyn Zomerverblyf heeft.

Zeer naby *Zeist*, westwaard van de Kerk, op den weg naar *Utrecht*, ligt de Riddermatige Hofstad KARSBERGEN of *Kersbergen*: welker bezitster is Vrouwe *Florentina Berre van Amerongen*, Douariere van Jonkheer *Arend Baron Sloet tot Warmelo*, beschreven in de *Ridderschap van Overyssel*.

BILT, gemeenlyk gezegt, de *Bilt*, is het zesde en laatste der Dorpen, aan den *Bergkant*; een klein uur gaans ten oosten van *Utrecht*; van waar, tot aan dit Dorp, een Straatweg loopt. Het schynt, weleer, aan die zyde, een gedeelte der *Voorstad* van *Utrecht* geweest te zyn: welke, het getal der Huizen door den tyd vermeerderende, in 1650, toen daar een *Kerk* gesticht werd, een afzonderlyk *Dorp* geworden is. Het is te gelyk een *Ambachts Heerlykheid*, behoorende, aan den Heer *Johan Hendrik van Ewyk*. Het is een plaats van veel doortocht der Postwagens, en andere Rytuigen, die van *Utrecht*, op *Deventer*, *Zutphen*, *Arnhem*, *Nymegen*, en andere plaatzen, dagelyks heen en weêr ryden. In dit Dorp, staat eene *Steenekruis*, ter gedachtenisse van een manslag, door *Walraven* Bastaard van *Brederode*, in 1457 begaan, aan *Niklaas Yperus* en *Gerard Wiltius*, beiden Regenten van *Haarlem*; die hem verhinderd hadden, een gestrand Schip by *Zandvoort*, met Wolle geladen, naar zich te nemen.

Een vierdedeel uur gaans zuidwaard van de *Bilt*, stond eertyds, de vermaarde *Abtdy* OOSTBROEK, van de *Benediktiner Order*: welker Abt veel gezach en groote inkomsten genoot. Na de *Reformatie*, is dezelve afgebroken, in 1580: en, is daarna een fraaje *Buitenplaats*, op dien zelven grond gebouwd; welke noch in een goeden staat word onderhouden.

Ook was, daar, tusschen de *Abtdy*, en de *Bilt*, zeer naby het Dorp, een *Vrouwen Klooster* van die zelve Order: 't welk, in 1113, gesticht was, door den eersten *Abt* van *Oostbroek*, *Ludolf* genoemd. Dit *Klooster* stond, onder den Abt van *Oostbroek*: en daarom werden de *Jongvrouwen* van het zelve, de *Nonnen* of *Religieusen* van *Oostbroek* genoemd. In 1548, is dit Klooster mede afgebroken: en vermits het

eerst

T'DORP DE BILT.

GEZICHT OP DE BILTSTRAAT.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

eerst gesticht was, ten dienste van *Adelijke Jongvrouwen*; zyn de goederen, die daartoe behoord hebben, door de *Ridderschap* dezer Provincie, aangeslagen.

Behalven de gemelde vervat dit KWARTIER, ook eenige *Dorpen*, in het *laag*, of de *kleikant* gelegen: naamlyk:

OVER-LANGBROEK en NEDER-LANGBROEK, beiden ten noorden van *Wyk Duurstede*, tusschen den *Krommen Rhyn*, en het *Amersfoorter Gebergte*. Zy hebben hunnen naam van de *Broekige*, dat is, *moerassige* Landstreek; welke, reeds voor de Stichting dezer Dorpen, het LANGEBROEK, schynt genoemd geweest: dewyl, 't ongelyk meer, in de *longte*, dan in de breedte, uitgestrekt is. De daarin aangelegde Huizen, die meerendeels van elkander verstrooid liggen, zyn in twe onderscheiden *Dorpen* verdeeld; die elk zyn byzondere *Kerk* en *Predikant* hebben, zy worden, het één OVER- en het ander NEDER *Langbroek*, ter onderscheiding van elkander, genoemd, naar den afloop der *Langbroeksche Wetering*; die dit *Broek* te midden doorsnyd; en, aan welker noord zyde, de beiden Kerken staan. Zy behooren, als *Ambachts Heerlykheden*, aan het *Dom Kapittel* te *Utrecht*.

In het *District* dier beiden Dorpen; 't welk een zeer vruchtbaare Landouwe is; ontmoet men verscheidene *Riddermatige* en andere *Hofsteden*.

Onder *Overlangbroek*, ligt oostwaard van de Kerk, het Huis ZUILENBURG: 't welk *Riddermatig* is, sedert 1536; behoorende, aan Jonkheer *Frederik Christiaan Rynhard*, *Baron van Reede*, *Graaf van Athlone*, Vryheer van *Amerongen*.

Het Huis DOMPSELAAR, westwaard van de Kerk, heeft, vermits 't vermoedelyk aan bezitters, 't zy van den Borgerstant, 't zy van de Roomsche Religie, gevallen was, zyne Riddermatigheid verlooren: en, behoord, aan den Heer *Schade* van *Westrom*.

Onder *Nederlangbroek*; 't welk veel grooter in uitgestrektheid is, dan het eerstgemelde, heeft men veel meer dezer *Ridderhofsteden*; die immers eertyds daarvoor erkend geweest zyn.

Oostwaard van de Kerk: GROENESTEYN; behoorende, aan

den Heer, *C. Mom*, Heer van *Maurik*: WALENBURG en ZANDENBURG; welk laatste, van 't Slot, *Zandenburg*, op 't Eiland *Walcheren*, moet onderscheiden worden: een ouddan niet te min aanzienlyk gebouw. Het behoorde eertyds, aan 't Adelyk geslachte, *Borre* van *Amerongen*. Daarna, is 't een tyd lang bezeten, door den Heer Lieutenant Generaal van *Smissaart*; die naar 't zelve den titel van Heer van *Zandenburg* voerde: na wiens overlyden, 't eindelyk in 1766, aan den Heer *Mathias Jan Singendonk*, gekomen is. By dit Huis, is een Bosch van een grooten omtrek.

Ten westen, ziet men het oud Slot LUNENBURG; met welk, laatst beleend is, in 1758, Jonkheer *Balthasar Konstantyn*, Baron van *Lynden*; wegens dit Huis, beschreven in de Ridderschap dezer Provincie.

Naast daarby, en meer westwaard, staat 't Huis HINDERSTEIN: 't welk, als een *Ridderhofstad* behoord, aan den Heer *Gysbert Franko*, Baron de *Milan Visconti*, Sekretaris der Staaten en Griffier der Leenen dezer Provincie.

Het Huis WEERDESTEIN, wat zuidwaard van de Beek gelegen, behoord, aan den Heer *Eduard Petrus Ram* van *Schalkwyk*.

Aan *Over-* en *Nederlangbroek*, paald westwaard, de *Ambachts Heerlykheid* HARDENBROEK; die haaren naam ontleend, van het *Huis* of *Kasteel* HARDENBROEK: het Stamhuis van het oud Adelyk geslachte van dien zelven naam. Nadat dit *Huis*, sedert 1686, van 't gemeld geslachte was vervreemd geweest; is 't, 1732, weder ingeboezemd, door Jonkheer *Johan Adolf* van *Hardenbroek*, Generaal Major der Infanterie en Kommandeur van 's *Bosch*: welke Heer dit *Huis* genoegzaam van nieuws opgebouwd, en te gelyk vergroot heeft. Doch, de *Ambachts Heerlykheid* is en blyft, dus lang, van de Ridderhofstad afgezonderd; en behoord, aan Mevrouw *Anna Maria Plasburg*, Weduwe van den Heer *Johan Mathys Swemmelaar*, in leven Kanonnik van 't Kapittel van *S. Marie*, te *Utrecht*. Deze heeft aldaar, eene fraaje Buitenplaats, LEEUWENBURG genoemd.

Het Huis STERKENBURG, dat onlangs mede zeer vernieuwd is, en eene deftige vertooning maakt, word bezeten, door den Heer Mr. *Jan Andre van Westrenen*, Heer van *Lauwenrecht*.

Hierna, volgen vier Dorpen, die alle aan den

den flinker oever van den *Krommen Rhyn* liggen: naamlyk, KOOTEN: WERKHOVEN: ODYK: en BUNNIK.

KOOTEN * is 't eerste *Dorp*, dat men tusschen *Wyk* en *Utrecht*, aan den *Krommen Rhyn* aantreft; liggende, niet meer dan een klein uur gaans, van de eerstgenoemde Stad. Het is een taamlyk groot en goed *Dorp*; met eene ruime *Kerk* voorzien, die veele merktekenen draagt van ouderdom. Dit Dorp behoord, als een *Ambachts Heerlykheid*, aan 't Kapittel van *S. Maarten* of den *Dom* te *Utrecht*: dus de *Domproost* in der tyd alhier, zo wel dan in 't nabuurig *Over-* en *Nederlangbroek*, als *Ambachtsheer*, de zaken van dit Dorp waarneemt.

Schuins tegen over *Kooten*, ziet men de overblyfzelen van het oud Adelyk Slot, RHYNESTEIN: waarby daarna een *nieuw Huis*, dat dien zelven naam overgenomen heeft, gesticht is.

En zuidwaard van het Dorp, de Lustplaats ROOYESTEIN.

WERKHOVEN is mede een fraai *Dorp*, en, van eene aangename gelegenheid; een uur gaans, noordwestwaard van *Kooten*, en, aan die zelve Rivier. Aldaar, is een *Roomsch Kerkhuis*. Het behoord, als eene *Ambachts Heerlykheid*, aan den Heer *Karel Balthasar Sluiter*.

Aan de overzyde van den *Krommen Rhyn*, niet verre van de Kerk, staat het Huis BEVERWEERD: een deftig en zeer oud *Slot*; 't welk men meend, reeds in de tyden der *Romeinen*, beneven meer andere *Slooten* langs den *Rhyn* stroom, gesticht te zyn. Het was eertyds eene voorname *Sterkte*, van vier dikke torens, en, van eene drie dubbelde gracht voorzien. Ook, is daarby een *Kapelle* te zien; die noch geheel in wezen is. Het geslachte van *Beverweerd*, een der Oudste Edele geslachten dezer Provincie, 't welk van dit *Slot*, als 't *Stamhuis*, den titel voerde, is in de oude Gedenkschriften zeer vermaard. By uitsterven van dit geslachte, is

* Dit Dorp KOOTEN, heeft men te onderscheiden, van een ander Dorp dezes zelven naams, in *Friesland*, in de *Grietenie*, *Acht Karspelen*, gelegen.

in de Manlyke lyn, is het overgegaan, tot het geſlachte van *Boucholt*; (*Boekhout*,) 't welk daarna mede is uitgeſtorven: dan, *Anna* van *Egmond*, Erfdochter van Graaf *Maximiliaan* van *Egmond*, Graaf van *Buuren*, *Leerdam* enz. en getrouwd met Prins WILLEM *I* van ORANJE, van haar Moeders zyde uit dit geſlachte oorſpronglyk; deed het Slot *Beverweerd*, een deel vallen, aan Haaren eenigen Zoon, by Prins *Willem* verwekt; naamlyk, FILIPS WILLEM Graaf van *Buuren*: en, deez Prins, in 1618, zonder Kinderen nagelaten, overlydende, is deszelfs halve Broeder, Prins MAURITS van ORANJE, in 't bezit van dit Slot geraakt; (hoewel, die Erfenisſe, door *Filips* van *Merode*, aan hem betwist werd;) welke Prins, dit zelve Slot, benevens de Heerlykheid *Odyk*, by Teſtament vermaakte, aan zynen tweden natuurlyken Zoon, *Lodewyk* van *Naſſau*, by Mevrouw van *Mechelen* verwekt; onder voorwaarde, echter, dat ingevalle dit geſlachte mogte uitſterven, zo één als ander, weder tot het Vorſtlyk Huis van ORANJE, zou te rugge keeren. Thans behoord *Beverweerd*, aan deszelfs Zoon *Hendrik Karel* Graaf van *Naſſau La Lek*; die, daarmede verlyd is, in 1732, en, wegens dit *Beverweerd*, als eene *Riddermatige Hofſtede*, beſchreven in het Lid der *Edelen* en *Riddersſchap*; zynde te gelyk, Luitenant Opper Houtveſter dezer Provincie. Verſcheidene voorrechten zyn aan dit Huis gehecht: daaronder ook veelen *leenen*: de *tol* der Odykſche brugge enz. De jegenwoordige Bezitter heeft dit Huis merkelyk verbeeterd: en, bewoond het zelve, in den Zomertyd.

ODYK, oudtyds *Odewyk*, of *Oudewyk*, en veelal, kortheidshalve, *Oyk* genoemd, is een klein *Dorp*, een half uur gaans ten noordweſten van *Werkhoven*, aan een' kronkel van den *Krommen Rhyn*, gelegen; en, eene *Ambachts Heerlykheid*, die, ſedert langen tyd, met 't Huis *Beverweerd*, is verknocht geweeſt. De jegenwoordige Heer van *Beverweerd*, de zo evengenoemde Graaf *Hendrik Karel* van *Naſſau La Lek* is, mitsdien, ook bezitter dezer Heerlykheid.

BUNNIK is mede een klein *Dorp*, en, het laatſte der vier Dorpen, aan den *Krommen Rhyn*; een groot half uur gaans noordweſtwaard van *Odyk*. Het is eene *Ambachts Heerlykheid*; thans behoorende aan Vrouwe *Chriſtina Klara Loten*, als Ambachtsvrouw.

Met *Bunnik* is vereenigt, de *Buurtſchap* VECHTEN, een vierde deel uurs gaans weſtwaard van daar gelegen, op den weg naar *Utrecht*. Deze Buurtſchap verdiend, inzonderheid,

heid, haare aanmerking, wegens het van ouds zo zeer beruchte *Slot*, WILTENBURG: door de *Wilten*, een strydbaar Volk, (zo men wil,) in den jare 186, na 's Heilands Geboorte, gesticht, tot eene sterkte, of legerplaats. De Hofstede *Wiltenburg*, aldaar noch te zien, schynt de gedachtenisse van dit *Slot* bewaard te hebben. En, daarin, is men des te meer bevestigt, sedert, daaromtrent, veele oude Penningen en andere gedenkstukken, gevonden zyn.

Naby *Bunnik*, aan de noordzyde des *Krommen Rhyns*, is RHYNOUWEN: eene Ridderhofstede; thans behoorende, aan den Heer *Johan Balthasar Strik* van *Linschoten*, Deken van 't Kapittel van *S. Pieter* te *Utrecht*. Het heeft 't recht van een *Ambachts Heerlykheid*.

Meer westwaard, en aan die zelve Rivier, aan deszelfs noordelyken oever, ziet men OUD- AMELISWEERD, onderscheiden, van *Amelisweerd*, 't welk men *Nieuw Amelisweerd* zou mogen noemen: eene *Riddermatige Hofstede*, door zekeren Heer *Amelis* van *Weerden* gesticht. Sedert 1672, toen de *Franschen* dit oud Slot verwoest hadden, is het reddeloos blyven liggen, tot 1770: toen de jegenwoordige Bezitter, Jonkheer *Gerhard Godard Taats van Amerongen*, Maarschalk van het Nederkwartier dezer Provincie, 't zelve treflyk opgebouwd, en met Plantagien vercierd heeft.

Niet verre van daar, en, nader by *Utrecht*, ligt AMELISWEERD, eertyds genoemd, GROENEWOUDE, en toen 't Stamhuis der Edele Heeren van *Groenewoude*: eene *Riddermatige Hofstede*, met 't recht van *Ambachts Heerlykheid*, over een Ommeland van 129 morgen. Deze Hofstede heeft, sedert 1674, behoord, aan het geslachte van *Utenhoven*; welks Heeren, wegens dezelve, beschreven zyn, in 's Lands Ridderschap. Na overlyden van Jonkheer *Hendrik* van *Utenhoven*, bleef deszelfs nagelaten Weduwe, Vrouwe *Maria Jakoba Kornelia*, geboore *Gravinne* van *Efferen*, in 't bezit dezer Heerlykheid; die daarna hertrouwd is, met den Heer *Marquis* de *St. Simon*. Het *Huis* zelve, 't welk een fraai vierkant gebouw is, ligt, aan de noordzyde van den *Krommen Rhyn*, over welke daar een Brug geslagen is: en, heeft, behalven andere Plantagien, voor zich, een lommerrykbosch; 't welk het Huis dermaten bedekt, dat men niet dan een gedeelte der voorgevel, door eene lange laan, die van den gemeenen ryweg daarop aanschiet, zien kan.

De

De overige *Dorpen* liggen, tuſſchen de *Kromme Rhyn* en de *Lek*.

Houten, en 't Gooi, zyn twe *Dorpen*, ſamen uitmakende, één *Ambacht; Heerlykheid*; behoorende, aan Jonkheer *Geerlach Theodorus van der Kapelle*.

Houten is een raamlyk goed Dorp, omtrent anderhalf uur gaans zuidooſtwaard van *Utrecht*; dat een ſterken doortocht heeft van Ryuigen, die van *Utrecht* op *Kuilenburg*, of over het *Beuzichemſche Veir*, naar *Thiel*, of *Bommel* en 's *Boſch* willen, en, die, daar, hunne eerſte gewoonlyke pleisterplaats hebben. En, dewyl, van *Utrecht* tot aan dit Dorp, langs den gemeenen kleiweg, een bekwaame *Zandweg* is aangelegt, welke doorgaat tot *Schalkwyk*; zo kan deze weg, zo wel in den Winter-, als Zomertyd, gebruikt worden: mids men de Hekkens, met welke deze Zandweg beſloten is, doed openen. By dit Dorp, ſtaat het *Heere Huis* van *Houten*, 't welk geen groot aanzien heeft.

Ooſtwaard van *Houten*, ligt de *Buitenplaats* Hindelopen, of *Hinlopen*: ter rechterzyde van den gemeenen Ryweg, naar *Beuzichem*; van welken, men door eene wandeldreef op het Huis aangaat.

Het ander Dorp, Gooi, ligt een uur gaans, ten zuidoosten van *Houten*, en, is van een klein begrip. Alhoewel 't een *Kerk* heeft; word daarin, echter, geen dienſt gedaan; zynde de Gereformeerde Inwooneren, die weinige in getal zyn, verplicht, 't zy te *Houten*, 't zy te *Schalkwyk*, hunnen Godsdienſt te oeffenen.

Naby dit Dorp, plagt weleer een oud ſterk *Slot* te ſtaan, 't Slot ten *Gooi* geheten; naar 't welk, de Heeren van *Gooi* den geſlachtnaam voerden. Dit Slot, waarvan men de plaats noch onderſcheidenlyk ontdekken kan, is, in 1354, door Biſchop *Jan* van *Arkel* verwoeſt: en, alhoewel daarna weder opgebouwd, echter, door den tyd vervallen, en te niet geraakt.

Een groot vierdedeel uur gaans ten weſten van *Houten*, ligt Wulven; eene van ouds zeer vermaarde *Ridderhofſtede*, met eene *Ambachts Heerlykheid*; waarvan, het Adelyk geſlachte der *Wulven* den titel ontleende; een geſlachte, dat, als een vruchtbaare *Stam*, in verſcheiden *takken* zich verſpreid

spreid heeft: naamlyk; *Adelyke Familien*, die, uit het zelve zyn gesproten, en hier en ginds, andere *Stamhuizen* gesticht hebben, welker naamen zy zich tooëigenden; ten einde den *éénen tak*, van den anderen, te onderscheiden: als, BLIKKENBURG: HARDENBROEK: HINDERSTEIN: OUDEGEIN enz. In zekere *Kapelle* van dit Slot, werd eertyds een *Lieve Vrouwe Beeld* bewaard; waaraan, de kracht om wonderen te doen moet toegeschreven zyn: dewyl, 't veel bezoek ontfing, van de omwoonende Landlieden. Meer dan éénmaal, heeft dit *Slot* de rampen der binnenlandsche beroerten uitgestaan, in voorige Eeuwen: zo verre, dat 't dikwerf verdelgt, en, daarna, weder uit zyne puinen opgebouwd is. Thans, word 't bezeten, door den Heer *Hendrik van der Graaf* de *Vapour*.

Van dit *Wulven*, heeft men wel te onderscheiden, OUD WULVEN, meer noordwaard van daar, gelegen aan den gemeene Ryweg, tusschen *Utrecht* en *Houten*. Waarschynlyk, was dit Huis, voortyds, mede een *Riddermatig goed*, door een' der Heeren uit het geslachte der *Wulven*, gesticht. Het is een fraai Huis, hebbende, aan de overzyde van den weg, een Koepeltorentje, op eenen Heuvel; van waar men, over het Ommeland, een ruim uitzicht heeft. Het maakt, met het bygelegen Distrikt, de WAYEN, (eigenlyk, de *Weiden*) genoemt, eene *Ambachts Heerlykheid*; welker Bezitter is, de Heer Mr. *Warnerus Curtius*, Heer van *Nieuwaal*, gesubstitueerde Drost van *Buuren*.

Naby *Wulven*, ziet men, 't Kasteel HEEMSTEDE * (*Heemstee*) tusschen *Houten* en *Jutphaas*; niet verre van de plaats, daar eertyds de *Ridderhofstede* van dien zelven naam gelegen heeft; die daarna is afgebroken: ten aanzien van welke, dit, NIEUW *Heemstede*, mag genoemd worden. Het is een groot en deftig *Huis*, van het geboomte derwyze omringt, dat men nauwelyks meer, dan een daar boven uitstekende *toren*, van verre daarvan zien kan. Men gaat derwaard, door eene lange laan beginnende van den Zandweg, tusschen *Utrecht* en *Houten*.

Door één' der voorige Bezitteren, den Heer *Diederik* van *Veldhuizen*, beschreven in 't eerste Lid, en te gelyk President der Staaten dezer Provincie, was dit Huis ongemeen ver-

* Dit Heemstede niet te vermengen, met het Slot en Dorp *Heemstede*, in *Holland*, by *Haarlem* gelegen.

verfierd geworden, mèt aangename Wandeldreven, Sterrebosschen, Vyvers, Fonteinen enz. Ook, was 'er een *Wildbaan*: en, al wat, met één woord, door de konst kon worden aangewend, om 't zelve de voortreflykste *Lustplaats* te doen worden; die daaromstreeks gevonden werd. Dan, sedert 1720, na overlyden van gemelden Heer, (boven wiens Graf, in de Kerk te *Houten*, een deftige *Tombe* opgerecht is,) onderging hetzelve eene groote verandering: dewyl, het Huis verkocht, en alle die fraajigheden werden weg gedaan. De jegenwoordige Bezitster is Vrouwe *Maria van Munnier*, Weduwe van wylen den Heer *Esaie Gillot*. Het heeft, te gelyk, het recht van *Ambachts Heerlykheid*.

SCHALKWYK ligt, zuidoostwaard van *Houten*, op den weg naar *Kuilenburg*: een groot *Dorp*, meer dan een uur gaans in de lengte uitgestrekt; welks Huizen ter rechter- en slinkerzyde van een *Vaart* staan, de *Schalkwyksche Wetering* genoemd; die, naby den *Lekkedyk* beginnende, noordwestwaard voortgaat, tot naby *Jutphaas*; daar zy zich met den *Vaartschen Rhyn* vereenigt. Van dit Dorp, vaart alle dagen een Trekschuit naar *Utrecht*; van welke gelegenheid, de *Kuilenburgers* zich veel bedienen, die naar *Utrecht* en weêrom willen. Ook loopt, daar langs, de Zandweg tusschen *Houten* en *Kuilenburg*. By de Kerk, die ten zuiden dezer Wetering staat, is een groot marktveld. De Gereformeerde Gemeente is daar zeer klein, ter oorzake van 't groot getal der *Roomschgezinden*; die daar ook een Kerkhuis hebben. In dit Dorp, is, in tyden van hoog water, de vergaderplaats der Heeren Heemraaden van den *Lekkedyk*, *Bovendams*; die hunnen intrek nemen, in het Huis des Dykmeesters; staande in 't zuidoosteinde van 't Dorp, naby de *Lekkedyk*.

De *Ambachts Heerlykheid* van dit Dorp, welke meer dan twee uuren gaans in de lengte heeft, behoorde, in vroegere tyden, aan de Heeren van *Kuilenburg*; benevens meer andere goederen in de nabuurschap, die van tyd tot tyd verkocht zyn. De jegenwoordige Heer, is Mr. *Andries Kornelis de Normandie*.

Van de Ambachts Heerlykheid, is thans afgescheiden, de *Riddermatige Hofstede*, 't Huis te *Schalkwyk*, zuidwaard van de Kerk staande. Dit Huis is aan niemand leenroerig, maar vry eigen (*allodiaal*) goed, op zich zelve. De oude *Heeren* van *Schalkwyk*, die 't zelve plagten te bewoonen, droegen hier van hunnen geslachtnaam. Daarna, is 't van 't Adelyk geslacht *van der Kapellen*, die de Ambachts Heerlykheid

van

van *Houten* bezitten, geraakt: gelyk verſcheiden Heeren van dit geſlacht, de één na den anderen, wegens dit Huis, in 's Lands Ridderſchap beſchreven zyn. Jegenwoordig behoord 't, aan Jonkheer *Daniel Kornelis van der Kapelle*, Maarſchalk van *Eemland*. Dit *Huis*, met een gracht omringt, is nu geheel vervallen. 'Er ſtaat, by 't zelve, een *Kapelle*, die, men zegt, altyd te moeten onderhouden worden. Vermoedelyk, is de geſlachtnaam der gemelde Heeren, van deze *Kapelle*, ontleend.

Onder het Rechtsgebied van *Schalkwyk* is de *Ridderma-tige Hoffiede* VUILKOOP; een vierdedeel uur gaans, noordweſtwaard van het Dorp, ten zuiden der *Schalkwykſche Wetering*. Het beſtaat, uit een vierkant *toren*; gelyk een *Spykert*, met zyn gracht omgeven. Menigmaal is dit Huis van Bezitteren veranderd. Een tyd lang, behoorde het, aan den Heer *Fredrik Willem*, Baron van *Falkenhain*, Ritmeeſter in dienſt van den Staat. Daarna, is 't door den Heer *Jan Jakob van Weſtreenen*, Heer van *Lauwenrecht*, gekocht: en word nu bezeten, door den Heer Mr. *Jan Jakob Godin*, Lid in de Vroedſchap der Stad *Utrecht*, ſedert 1754.

Tuſſchen *Houten* en *Schalkwyk*, ontmoet men het Huis SCHONAUWEN, aan de *Goyer Wetering*, die daar ook de *Houtenſche Wetering* genoemd word. Het is eene *Ridder-matige Hoffiede*, die te gelyk het recht van *Ambachts Heerlykheid* heeft, over deszelfs Ommeland. Zy is leenroerig, aan de Graaflykheid van *Kuilenburg*. Het oud Adelyk geſlachte van *Schonauwen*, ontleende van het zelve, zyn Stamnaam. De hedendaagſche Bezitter is Jonkheer *Geerlach Theodorus van der Kapelle*, Heer van *Houten*.

Dit Huis, 't welk, wat van den weg af, zeer eenzaam en in 't geboomte ligt, is onlangs bezeten en bewoond geweeſt, door ſommige Geeſtelyken van de order der *Karthuiſers*; die, wegens hun aankleven der gevoelens van *Janſenius*, hun Vaderland, *Frankryk*, hadden moeten verlaten, en die daar een Klooſter leven leidden: van waar, ſommigen derzelver, daarna, naar *Kuilenburg* vertrokken zyn.

TWAAL en HONSWYK zyn twe byzondere *Dorpen*; beiden aan den *Lekkedyk* gelegen; die voorheen ſamen één Heerlykheid uitgemaakt, en behoord hebben, (beneven de daar tegen overgelegen Heerlykheid van *Hageſtein*,) aan de Heeren van *Kuilenburg*; doch daarna, door Koopverdrach, daar van zyn vervreemd geworden. In 't Kerkelyke, bevinden zy zich noch ſaam vereenigt: (*Gekombineerd*,) zynde de

Predikant van *Twaal*, welke de Hoofdplaats is, verplicht, den eerſten Zondag van elke maand, éénmaal te *Honswyk* te Prediken. De beiden Gemeenten zyn van gering aantal in Ledematen. De *Kerk* van TWAAL, ſtaat, een weinig van den Dyk binnenwaard verwyderd, in 't geboomte, te midden van 't Koornland: dan, de Kerk van HONSWYK, die rakende aan den Dyk ſtaat, is ten eenemaal vervallen: en, daarom, moet in den Toren, die van eene groote dikte is, de dienſt verricht worden. Elk Dorp heeft, thans, zyn' byzonderen Ambachtsheer: TWAAL, naamlyk, den Heer *Gysbert van Bronkhorſt*: en HONSWYK, den Heer *Jakobus van Baarn*.

HAGESTEIN, met welke, (als gezegt is,) *Twaal* en *Honswyk*, weleer vereenigt waren, is eene Hooge en *Vrye Heerlykheid*. Zy ligt, met haar Ommeland, gemeenlyk 't LAND van *Hageſtein* genoemd, aan de overzyde der *Lek*; wordende door 't Graafſchap *Kuilenburg*, de Vrye Heerlykheid *Tienhoven*, en 't Land van *Vyanen*, ingeſloten. Dit *Land* van *Hageſtein*, is één der zogenoemde *Vyf Heeren Landen*, * beſloten tuſſchen den *Diefdyk* en den *Sauwendyk*; welker Dykgraven en Heemraaden één Dyk-Collegie ſaamen uitmaken: gelyk hiervoor in de *Beſchryving* van *Holland* (*bladz.* 526—529.) gezien is. Het zou een zeer vruchtbaare Landouwe zyn; byaldien 't niet, aan de ongemakken van 't water, in den Wintertyd, te zeer onderworpen was. HAGESTEIN was, in oude tyden, eigenlyk, de naam van het SLOT, dat zeer ſterk moet geweeſt zyn: en by- of om het zelve, was ook eene *Stad* geſticht, die, in 't byzonder, ter onderſcheiding van het *Slot*, GASPAARN of GASPAERNE, en GÁSPARDE, genoemd werd: hoewel, die beiden naamen *Hageſtein* en *Gaspaarn*, wel eens onder elkander verwiſſeld werden. In de oude Graaflyke geſchiedeniſſe van *Holland*, zyn beiden, *Slot* en *Stad*, zeer vermaard geworden: want, zy zyn, in 1405, door Graaf *Willem VI* van *Holland*, en *Frederik* van *Blankenheim*, Biſſchop van *Utrecht*, na een langduurend en zwaar beleg, † vermeeſterd en verbrand; om

* De vier overige Landen, tot dit zelve *Heemraadſchap* behoorende, zyn: ARKEL: VYANEN: EVERDINGEN: en LEERDAM.

† Dit beleg is, daardoor, des te meer aanmerkenswaardig: dewyl de Oude Chronyken zeggen: de bezetting van *Ha-*

om zich te wreeken, wegens zekere belediging, door Heer *Jan XIV* van *Arkel*, dien die Stad toen in eigendom behoorde, den voornoemden Graaf van *Holland* aangedaan. En, dewyl de Biſſchop van *Utrecht*, met gemelden Graaf, in dezen oorlog aangeſpannen had, onder de voorwaarde, dat *Hageſtein*, beneven 't niet verre van daar gelegen Slot, EVERSTEIN, * na de verrovering aan hem in eigendom zou behooren; zo ziet men hier de grond oorzake, waardoor deze *Heerlykheid*, alhoewel over de *Lek*, en, dus zo veel als buiten het Sticht gelegen, echter, aan den Biſſchoplyken Stoel van *Utrecht*, ten eigendom geworden is. Een tyd lang daarna, zyn de beiden *Kapittelen*, van den *Dom* en *Oud Munſter*, in 't bezit dezer Heerlykheid geweeſt; die dezelve, eindelyk; in 't laatſt der voorgaande Eeuw, verkocht hebben, aan *George Frederik*, Vorſt van *Waldek*, Generaal Veldmaarſchalk van 't Staatſch Leger, en Gouverneur van *Maaſtricht*; die deze Heerlykheid, met zyn Graafſchap *Kuilenburg*, vereenigde. In 1725, heeft de Adelyke Familie *Heermans* van *Zuidwyk*, van de Roomſche Religie, die 's tyds te *Utrecht* en nu te *Roermond*, woonachtig, deze Heerlykheid gekocht, en blyven bezitten, tot 1755; wanneer, de Heer *Silveſter Heermans* dezelve weder verkocht, aan den jegenwoordigen Bezitter, den Heer Mr. *Louis Trip de Marez*, Heer van *Niekoop*. Van de plaats, waar het Oud Slot *Hageſtein* geſtaan heeft, zyn noch heden eenige merktekenen, te zien, aan een gedeelte der aarde Wal, met welke, het is omringt geweeſt: en, omtrent die zelve plaats, is

Hageſtein, of *Gaspaarn*, zich zo wel verweerd te hebben, dat Graaf *Willem* van Holland, zyne legerplaatze genootzaakt was te omvlechten, met een hooge *Heining* of *Tuin*; en, dat dit daarna aanleiding gegeven hebbe, om het *Hollandswapen*, beſtaande in eene *roode Leeuw*, ter gedachtenisſe dezer belegering, met zodanigen *Tuin* omheind, afteBeelden; gelyk 't zich noch vertoond.

* Dit Slot EVERSTEIN lag, naby 't Dorp *Everdingen*, in het Graafſchap *Kuilenburg*: en is, door den Biſſchop *Frederik* van *Blankenheim*, ter zelver tyd, toen de Graaf *Willem*, met *Hageſtein* bezig was, belegerd, en, na de verroverîng, tot den grond afgebrand en verwoeſt: waarvan de Puinhopen, die, noch eenige jaren daarna, zyn te zien geweeſt, eindelyk, in de Riviet de *Lek* verzwolgen zyn.

is daarna een *nieuw gebouw* geſticht, dat door den Heer van *Hageſtein*, in den Zomertyd bewoond word. Ook, ziet men, ten ooſten van het Dorp noch een Slot, dat NIEUWENSTEIN genoemd word. Het Dorp zelf, welks Inwooneren, ten meeſten deele, den *Roomſchen* Godsdienſt toegedaan zyn, (hoewel, geen eigen Kerkhuis hebbende,) is taamlyk groot. Van de *Kerk* is, behalven den toren, niet meer dan 't achterſt gedeelte, naamlyk, 't *Choor*, ſtaande gebleven; waarin, de openbaare Godsdienſt thans gevierd word: doch, het midden deel, of 't *Schip* der Kerk, is ingeſtort; zynde niet meer dan overgebleven ſtukken der zy muur ſtaande gebleven.

By *Hageſtein* is een bekend *Veir* over de *Lek*; welk het *Ajenslyker*, (doorgaans, by verkorting, het *Auslyker*) Veir genoemd word: 't welk veel gebruikt word, door die van *Kuilenburg*, naar *Utrecht*- en weêrom, reiden; nemende dan den weg door *Vreeswyk*.

VREESWYK is daaromſtreeks meeſt, met dien naam van de VAART, bekend; eemyds, de *Nyervaart* of *Nieuwervaart*: het welk niet is te verwonderen; dewyl dit Dorp zo al niet zynen eerſten aanleg, ten minſt zyne bevordering, verſchuldigt is, aan die *Vaart*, die, in 1373, door die van *Utrecht*, van hier, nieuwelings uit de *Lek* gegraven werd, ten einde hunne Stad, met deze Rivier, gemeenſchap te doen hebben. En, gereedlyk voorziende, dat deze *Vaart*, die een korteren weg uit de *Lek* naar de *Zuiderzee* opende, aan die van *Dortrecht* en andere Hollandſche Steden, zeer mishagen zou; dewyl veel Koophandel, daardoor, hun zou worden afgeſneden; zo waren zy by voorraad reeds bedacht, om, by de Sluizen, die 't water der *Lek* in lieten, een *Sterkte* te bouwen, die GILDENBURG genoemd werd: dewyl zy, op kosten der Stads *Gilden*, was aangelegt: gelyk, ook Hertog *Albrecht* van *Beyeren*, Graaf van *Holland*, door die van *Vyanen* daarin geholpen, dit *Slot* terſtond belegerde en innam: hoewel 't, korten tyd daarna, door de *Utrechtenaars* hernomen werd. Eindelyk, is in 1375, tuſſchen den Biſſchop *Arnold* van *Hoorn*, en voornoemden Hertog, een Vrede geſloten; waarby men overeenkwam, dat wel de *Vaart*, en de *Sluizen*, zouden in wezen blyven, maar 't Slot *Gildenburg* geſlecht worden; ten einde, men geen misbruik daarvan maken mogte, om de Vryevaart, naar *Holland*, op de *Lek* te belemmeren. In volgende tyden, zyn meermalen, tuſſchen de *Stichtenaars* en *Hollanders*, over het aanleggen van Sterktens,

teus, by dit Dorp, verſchillen gerezen, die dan al weder werden by gelegt. Vermits, middelerwyle, de Stad *Utrecht*, het maken der gemelde Sluizen, en het graven dezer Vaart, ter bevordering van den Koophandel bekoſtigt had; hebben derzelver Regenten, al ſedert lange tyden, in dit *Dorp*, eenig gezach geoeffend: dan, na de verandering der Regeeringsform, hebben 's Lands Staaten, in den jare 1577, deze plaats, met 't recht van *Hooge* en *Vrye Heerlykheid*, plechtiglyk aan de Stad opgedragen: gelyk, zy ze ook noch bezit. De Stads Regenten ſtellen daar, een *Droſſaart*; die, aldaar zyn verblyf heeft; die altyd een Lid uit de *Vroedſchap* is, en dezen aanzienlyken poſt, gemeenlyk, gedurende drie achter een volgende jaren, blyft bekleden. Het *Dorp* zelf ligt zeer vermakelyk: en met een goed getal Huizen, die ter wederzyde de *Vaart*, doch de meeſte aan de weſtzyde, gebouwd zyn, vervuld; onder welke ſommigen aanzienlyk zyn. Ook woonen daar, een Ontfanger, een Kontrarolleur, en andere Tolbedienden; om den Staaten *Tol*, van de doorvaarende Schepen, te heffen. Byzonder is 'er geen gebrek aan bekwaame *Herbergen*, ten gerief der Schippers, en andere, die daardoor reizen, om, over de *Lek*, door *Vyanen*, (welke Stad recht daar tegen over ligt, naar *Gorinchem*, *Breda*, en elders te konnen komen. Daarby, geeft de nabyheid der Stad *Utrecht*, van waar, dit Dorp niet meer dan twe uuren gaans ten zuiden, verwyderd is, aan die plaats veel levendigheid, des te meer, dewyl een goede *Zandweg*, langs de weſtzyde der Vaart, is aangelegt: en, door de *Vaart* zelve, in verſcheiden uuren van elken Dag, Trekſchuiten heen en weêrvaren. De voorige *Kerk* van *Vreeswyk* ſtond, aan de ooſtzyde dezer Trekvaart; ter plaatze, waar noch heden het *Kerkhof*, en gemeene Begraafplaats is: dan, deze door ouderdom vervallen zynde, is, in 1681, aan de weſtzyde, eene nieuwe fraaje *Kruiskerk* geſticht.

Tot dit *Overkwartier* der Provincie, behoord ook eindelyk, een gedeelte van JUTPHAAS; dat, het OVEREINDE van *Jutphaas*, geheten word: vervattende in zich, al wat aan de ooſtzyde der Trekvaart ligt; terwyl de *Kerk*, met de naaſte Huizen, aan de weſtzyde, gevonden worden, en, tot het *Neder-Kwartier* van het Sticht, behooren. Beiden zyn zy, door een houten *Brug*, met elkander vereenigt: welke, door den Heer van 't nabuurig Kaſteel *Heemſtede*, moet onderhouden worden; die daarvoor, het Tolgeld geniet van de rytuigen, die over dezelve paſſeeren.

In dit *Overeinde* van *Jutphaas*, liggen twe oude *Adelyke Huizen*, die, ſedert vroege tyden, *Ridderhoffſteden* geweeſt zyn: naamlyk: RHYNHUIZEN en PLETTENBORG; beiden naby elkander.

RHYNHUIZEN ligt, naaſt aan den *Vaartſchen Rhyn*; waarvan, 't zyn naam ontleend heeft. Het is een treflyk *Kaſteel*, 't welk in de plaats van een oud- dat, in de binnelandſche beroerten, was verwoeſt geworden, in 't midden der voorige Eeuw, door eenen der Heeren *Tuyll* van *Serooskerke*, geſticht is. Het ligt met zyn gracht omringt; hebbende, voor, een ruim plein, en, achter, een groote Vyver, en, een zeer konſtig aangelegden Luſttuin. Aan de zuidzyde, ziet men *Weilanden*, die, byna in 't vierkant omgeven zyn, van eene lommerryke laan. Het heeft, 't recht van *Ambachts Heerlykheid*, die niet meer als vyftien morgen Lands in zich beſluit, en die, in 1608, van de Heerlykheid van *Jutphaas*, is afgezonderd: hoewel 't, eertyds, 't eigenlyk Huis van *Jutphaas* geweeſt is. Ter dezer oorzake, behoord noch heden, aan dit Huis, het recht van *Kollatie* tot de Predikants beroeping van *Jutphaas*; waarin, de *Ambachtsheer* van het Dorp geen deel heeft. Eertyds, was dit recht gedeeld, tuſſchen *Rhynhuizen*, *Rhynenburg* en *Oudegein*: dan, als naderhand, deze drie Huizen, over dit recht, tegen elkander twiſtten, is 't zelve aan *Rhynhuizen*, eeniglyk, toegewezen. De jegenwoordige Bezitter van dit Huis en Heerlykheid is Jonkheer *Jan Jakob de Geer*, Heer van *Finspong*; van een oud Zweeds Adelyk geſlachte, en *Kanonnik* van *S. Pieter*, te *Utrecht*. Die zelve Heer bezit ook WYNESTEIN: een gewezen *Riddergoed*; niet verre van daar gelegen: 't welk, dewyl 't zeer vervallen was, in 1754, is geſlecht.

PLETTENBORG of PLETTENBURCH ligt, een weinig verder van den *Vaartſchen Rhyn*, verwyderd: en is ook een prachtig Kaſteel; behoorende aan Jonkheer *Louis de Malapert*, uit een Franſch Adelyk geſlachte oorſprongiyk, Ambachtsheer van *Over-* en *Neder Jutphaas*, en *Kanonnik* ten *Dom* te *Utrecht*.

Meer ooſtwaard van daar, ligt 't Huis STORMDYK. Ook voortyds eene *Riddermatige Hoffſtede*; welke, by uitſterving van deszelfs gewezen bezitters, geheel vervallen is: zynde, thans, een oude *Spyker*; die tot een Bouwmans wooning word gebruikt.

Noord-

Noordwaard van het *Over-Kwartier*, ligt het *Kwartier*, EEMLAND: 't welk dus benoemd word, naar de Rivier, de *Eem*; die haar water uit verſcheiden Beeken ontfangt, welke, by de Stad *Amersfoort* zich ſaam veneenigen; en, te midden daar door heen ſtroomd, naar de *Zuiderzee*; die dit kwartier aan de noordzyde beſluit. Ten ooſten, paald het aan *Gelderland*, en in 't byzonder, aan de *Veluwe*: ten zuiden, aan het *Over-Kwartier*: ten weſten, aan 't *Neder-Kwartier*, en, aan *Goojland*. Al wat benoorden *Amersfoort* zich uitſtrekt, uit laage Landen, meeſt *Weilanden*, beſtaande, word daar, door bekwaame Dyken, tegen de *Zuiderzee*, beſchermd: gelyk ook, ten zelven einde, langs de beneden boorden der Rivier de *Eem*, Dyken aangelegt zyn, om de overſtrooming te beletten.

En, ten einde, in gevalle van doorbraken van den *Rhyn dyk*, by- of boven de *Grebbe*, tuſſchen den *Heimenberg*, en *Wageningen*, het water uit *Eemland* te keeren, is, in 1652, op de zuidooſtelyke grenzen van dit kwartier, een *binnen-* of *dwarsdyk* opgeworpen; die daarom de *Slaperdyk* genoemd word. Deze Dyk begint, aan den voet van het Amersfoorter Gebergte, by een Meirtje, de *Egelmeir* genoemd; gaande weſtwaard, van *Veenendaal*, en verder ooſtwaard, van *Renswoude*, tot aan den *Lunterſche Beek*; daar het hoog Land aanvangt. Het beſtier over dezen Dyk is, aan acht Gekommitteerden, uit de Stad *Amersfoort*, en uit de Dorpen van *Eemland*, toevertrouwd. Gemelde *Slaperdyk* word des te meer noodzakelyk geoordeeld: dewyl, wanneer het *Rhynwater*,

in gevalle van doorbraken, éénmaal door dezen weg door drong, tot in de *Eem*; by *Amersfoort*, 't zou te duchten zyn, dat 't zynen loop derwaard zou behouden willen, en, niet dan bezwaarlyk, daar van konnen worden te rug gekeerd: waardoor, de gewoone Scheepvaart, van den *Boven-Rhyn*, door *Utrecht*, met der tyd konde worden afgesneden. En, om dit nadeel, ten aanzien van *Utrecht*, te voorkomen, is, in den jare 1674, als het Dorp *Renswoude*, door 's Lands Staaten tot eene *Hooge*, en *Vrye Heerlykheid* verheven werd, wel uitdruklyk bedongen, dat geen Heer of Vrouwe dezer Heerlykheid ooit gedogen mogte, dat, door derzelver grondgebied, eene *Grift* of *Kanaal* van de *Grebbe* naar de *Eem* zou gegraven worden, in weêr wille der Vroedschap der gemelde Stad.

In dit EEMLAND, liggen, behalven de Stad *Amersfoort*, (die wy hiervoor beschreven hebben,) ook verscheiden daar onder ook, sommige aanzienlyke *Dorpen*.

Van 't zuidoosten beginnende, ontmoet men daar, eerst;

RENSWOUDE, kortheidshalve, *Renswouw*: een fraai Dorp, drie uuren gaans, ten zuidoosten van *Amersfoort*. Het is zeer vermoedelyk, dat *Renswoude* eene verkorte uitsprake zy, van 't *Rheenenschwoud*; gelykerwyze, als de grond van het naby gelegen Dorp *Veenendaal*, eertyds, het *Rheenenschveen*, genoemd werd: en wel, vermits het *Woud*, dat daar ter plaatze geweest en daarna uitgerooid is, zo wel dan de gemelde *Veengronden*, der Stad *Rheenen* in eigendom behoorden. Dat, ten minsten, in volgende tyden, toen dit *Woud*, door 't omhakken en ontwortelen der Boomen, eene ledige vlakte geworden was, de *Gemeente* of *Gemeeneweide* der Borgers van *Rheenen* geweest zy, blykt, uit oude Gedenkschriften; die ons leeren, dat die van *Rheenen*, die *gemelde Weide*, aan *Jan* van *Arkel*, Bisschop van *Utrecht*, verkocht heb-

hebben. Daarna, is, hiervan, een *Dorp* en *Heerlykheid* geworden. En, ſedert den aanvang der voorige Eeuwe, heeft deze *Heerlykheid* behoord, aan het Adelyk geſlacht van *Reede*; welker Heeren, reeds lang te vooren Bezitters waren geweeſt, van 't Huis te *Renswoude*, als eene *Riddermatige Hofſtede*. Jonkheer *Jan* van *Reede*, Deken van 't Dom Kapittel te *Utrecht*, was de eerſte van dit geſlachte, die, in 1623, de Ambachts Heerlykheid over dit Dorp kocht, uit het geſlachte van *Hamal*: ten wiens gevalle, dezelve, in 1674, door de Staaten dezer Provincie, tot eene *Hooge* en *Vrye Heerlykheid*, verklaard werd. En, Jonkheer *Frederik Adriaan*, Baron van *Reede*, was de laatſte, aan welke dezelve verbleef: na wiens dood, in 1740, dezelve bezeten is, door deszelfs nagelatene Weduwe, Vrouwe *Maria Duyſt* van *Voorhout*; die, in 1754 overlydende, dezelve by Teſtament vermaakte, aan Vrouwe, *Maria Jakoba Pynſen van der Aa*, Weduwe van Jonkheer *Leonard Taats van Amerongen*. Sedert 1769, is Jonkheer *Gerard Maximiliaan Taats van Amerongen*, Heer van *Deyl*, derzelver tegenwoordige Bezitter. De Hervormde Gemeente dezer plaats was, voor den jare 1638, van geen eigen *Kerk*, noch *Predikant* voorzien, en, was toen genoodzaakt, in 't naaſtby gelegen Gelderſch Dorp, *Scherpenzeel*, haaren Godsdienſt te verrichten. Maar, toen, is daar eene *nieuwe Kerk* gebouwd; die niet verre van de *Lunterſche Beek* ſtaat. In dezelve, is eene fraaje *Familie Grafkelder* der Heeren dezer Heerlykheid.

Het Huis te *Renswoude* ſtaat een weinig zuidwaard van de Kerk: en is een groot en prachtig gebouw; verciert, met Plantagien, Vyvers, Luſttuinen, en al wat voorts bekwaam is, om 't zelve te veraangenamen.

Zuidwaard van 't Dorp, is EMMINKHUIZEN: een oud *Heere Huis*, met eenige Bouwhoven; 't welk mede aan deze Heerlykheid behoord.

WOUDENBERG, by verkorting *Wouwenberg*, twe uuren gaans, ten weſten van *Renswoude*. Die beiden zo naby elkander gelegen *Dorpen* ſchynen eenzelvige oorſprong van *benaming* gehad te hebben: naamlyk, van het *Woud* of *Wouden*, met welke de grond, daar en daaromtrent, vooral, op de daar aanpaalende *Bergſtreek*, ten weſten, eertyds is vervuld geweeſt. En, 't menigvuldig *Houtgewas*, 't welk men daar noch heden vind, dient zeer, om deze gedachten te beveſtigen. *Woudenberg* is thans een groot *Dorp*, van 256 Huizen; en van eene aangenaame gelegenheid: des te meer,

om de nabyheid van *Amersfoort*; welke twe uuren van daar ten noorden ligt. Het behoord, als eene *Heerlykheid*, aan Jonkheer *Jakob Hendrik*, Graaf van *Rechteren*; Hoofd Officier der Stad *Wyk* by *Duurstede*.

Dees' zelve Heer bezit mede, de daarby gelegen *Ridderhofstede*, GEERESTEIN: eene der fraaiste Lusthuizen dezer Provincie. Het heeft 't recht van eene *Ambachts Heerlykheid*; onderscheiden, van die van *Woudenberg*.

Doch, het SLOT van *Woudenberg*, dat ten westen der Kerk stond, en zeer sterk was, is niet meer in wezen: zynde reeds, in 1353, door Bisschop *Jan* van *Arkel*, ter gelegenheid van een Familie geschil, deswege, na een beleg van zeventien weken, ingenomen, en onmidlyk daarna verwoest. Graaf *Hendrik* van *La Lek*, derde Zoon van den meermaals gemelden *Lodewyk* van *Beverweerd*, gelyk ook deszelfs nazaaten, voerden, naar dit Slot, den *titel* van *Woudenberg*.

Aan de andere zyde der Kerk, in 't noordoosten, en nader by de *Lunterse Beek*, ontmoet men, het Huis en Riddermatige Hofstede, GROENEWOUDE; 't welk men, van het ander *Groenewoude*, aan den *Krommen Rhyn*, (meest met den naam van *Amelisweerd* bekend,) te onderscheiden heeft. Dit *Groenewoude* schynt gesticht, na de verwoesting van het Slot van *Woudenberg*, en, door de Heeren dezer plaats, die, van dit *Huis*, hunnen naam ontleenden, bewoond geweest te zyn. Thans behoord 't, aan den Heer *Bartholomeus de Gruiter*, Raad in de Vroedschap der Stad *Utrecht*.

Voorts, liggen, op het grond gebied dezer Heerlykheid, de Huizen, LICHTENBERG, en RUMELAAR.

LEUSDEN, een groot half uur gaans, ten zuiden van *Amersfoort*, is een klein Dorp, waaryan men niet meer als zeven Huizen by de Kerk ziet: maar, hebbende, een *Ambachts Heerlykheid*, die, met alle de daaraan onderhoorige *Buurtschappen*, zich zeer verre uitstrekt; beslaande, meer dan 1552 morgen Land: hoewel voor een groot gedeelte, naamlyk aan de westzyde, Berg en Zandachtig: des, de grond daar bekwaamer is tot de *Jagt*, dan, om vruchten te teelen.

Deze Heerlykheid behoord, aan den Heer *Christophel Gregory*. Men vind, in dit Dorp, en in de ganssche Heerlykheid, zeer weinige *Gereformeerden*: maar, 't getal der *Roomsgezinden*, is daar zeer groot; die, in de Buurtschap *Hamersveld*, een *Kerk* hebben, die door een byzonderen Priester word bediend. Om die reden, heeft men daar geen' eigen Predikant: dan, de drie Predikanten van *Amersfoort* zyn ver-

verplicht, om de veertien dagen, elk in zyne beurt, den Dienst daar waartenemen.

In 't grond gebied dezer Heerlykheid, een half uur gaans een ooſten van 't Dorp, is het Huis LOKHORST: eertyds een groot en ſteevig *Slot*. en, 't Stamhuis van het oud Adelyk geſlachte van *Lokhorſt*: maar, is nu niet meer dan eene *Boerenwooning*. Langen tyd heeft 't behoord, aan een' tak van 't Adelyk geſlachte van *Reneſſe*; welke den naam of titel, van dit Huis, overnam. En, thans, word 't bezeten, door Jonkheer *Jan Gyſbert* van *Hardenbroek*, Heer van *Bergeſtein* enz. beſchreven in de Ridderſchap dezer *Provincie*.

Een vierdendeel uurs gaans, ten noorden van *Lokhorſt*, lag eertyds het *Benedictiner Klooſter*, HOGENMORST: op welks plaats, daarna, een fraai Lusthuis geſticht is; welk, ten aandenken, (vermoedelyk,) van dit geweezen Klooſter, de HEILIGE BERG, genoemd werd. Dit Huis, aan den voet des *Amerfoorters* Bergs gelegen, had eenbdeftig aanzien: en was, door den laatſten Bezitter, den Heer *Jonas*, Schout van *Doorn*, verciérd met fraaje Plantagien en Tuinen; waarin Stokeryen en Broeikaſſen waren aangelegt. Doch, ſedert eenige jaren, is dit Huis geſloopt.

Een klein uur gaans, ten ooſten van *Amersfoort*, lag wel eer, aan de *Barneveldſe* Beek, het van ouds vermaard Slot STOUTENBURG: het Stamhuis der Adelyke Heeren dezes naams: dan, daarna, aan de *Biſſchoppen* van *Utrecht*, door aankoop, in eigendom geworden; die daar dikwerf zich plachten te onthouden.

Dit oude Slot is wel vervallen: dan, ter zelver plaatze, is daarna een *nieuw Huis* geſticht; ſtaande op een hoogen Heuvel; 't welk den naam van *Stoutenburg* heeft behouden. *Johan* van *Oldenbarneveld*, 's Lands Advokaat van *Holland*, heeft dit Huis bezeten; wiens afſtammelingen, naar het zelve, den naam van *Stoutenburg* hadden aangenomen.

KEULHORST is geen Dorp, maar een Buurtſchap, ten noordweſten van *Amersfoort*, omtrent een uur gaans van daar. Deze plaats heeft geen eigen Predikant: maar, ſtaat de vervullinge van den Predikdienſt, éénmaal om den tweden Zondag, voor rekening van ſommigen der nabuurige Predikanten. Hieromſtreeks, liggen verſcheiden fraaje *Buitenplaatzen*.

BUNSCHOTEN, die buren gaans noordwaard van *Amersfoort*,

foort, en, naby de *Zuidersee*, was in voorige tyden één *Stad*, met muur en Poorten omringt, door den Bisschop, *Floris* van *Wevelinkhoven*, in 1383, met groote voorrechten beschonken: dan, de binnenlandsche beroerten, ter gelegenheid van twe ter zelver tyd verkorene Bisschoppen *Rudolf* van *Diephout*, en *Zweder* van *Kuilenburg*, in het Sticht ontstaan, heeft, in 1428, aan deze Stad, haaren ganschen ondergang veroorzaakt: want, als *Zweder*, aan wien, door Ridderschap en Steden, alle recht van heerschappy ontzegt was, zynen toevlucht tot *Filips* van *Bourgonje*, die 's tyds Graaf van *Holland*, genomen, en dees', ten gevallen van *Zweder*, de Stad *Amersfoort* belegerde; mengden zich die van *Bunschoten*, in dit verschil, zo verre dat zy *Bourgondische*, of liever *Hollandsche* bezetting, innamen: 't welk den Bisschop *Rudolf* van *Diephout* dermate tegen hen verbitterde, dat Hy die Stad in brand stak, en van alle haare sterktens beroofde. Hierdoor werd *Bunschoten*, van een Stad, veranderd in een *Vlek*; waaraan, de Stads gerechtigheden, echter verknocht gebleven zyn. Thans, vertoond 't zich, een fraai en Volkryk Dorp: waarvan de Huizen, niet, gelyk die der meeste Dorpen van elkander verstrooid liggen, maar naast elkander, langs een recht doorgaande besteende Straat. Wegens 't gevaar van doorbrake des Zeedyks, waarvan dit, en meer andere daarby gelegen Dorpen, in vroegere tyden, te meermalen, en laatst, in den jare 1702, de droevige rampen hebben moeten smaken, zyn de meeste Huizen op hoogten gebouwd. Hier word jaarlyks een vermaarde *Paardenmarkt* gehouden.

Tot *Bunschoten*, behoord mede de Buurt SPAKENBURG; een groote vierdedeel uur gaans verder, en aan de *Zuidersee*: welke genoegzaam eenigtyk door *Vischers* word bewoond; die, niet alleen *Amersfoort*, maar ook verscheiden *Geldersche Steden*, van Bot, Garnaat, Bokking, Spiering enz. voorzien. Deze Buurt heeft, een bekwaame Zeehaven; die nogh onlangs, zeer vervallen zynde, weder is hersteld geworden.

Voorts, liggen in dit Kwartier verscheiden aanzienlyke *Dorpen* en *Heerlykheden*; over welke, het *Hoog Rechtsgebied*, aan zyne Doorl. Hoogheid, den Heer *Prins* van ORANJE, ERFSTADHOUDER,

DER, toebehoord: als, de EEMNESSEN: EEMBRUG: BAREN en SOEST.

De beiden EEMNESSEN of *Emmenéssen*; die hunnen naam, van de verbyvlietende Rivier, de *Eem*, ontleenen, waren eertyds maar één *Dorp*; des de Inwooneren van dit geheel District één Kerk met elkander gemeen hadden: maar, zyn daarna, ter oorzake van de sterke vermenigvuldiging der Inwooneren, in twe *Dorpen* verdeeld; welke, ter onderscheiding van elkander, 't één EEMNES *Binnendyks*, en 't ander, EEMNES *Buitendyks*, worden toegenoemd: ook wel, kortheidshalve, *Eemnes binnen-* en *buiten*. Deze benaminge heeft haar opzicht, tot zekeren *Dyk*; die, van 't zuiden ten noorden, lopende, zich met den *Zeedyk* vereenigt, en, die de *Wakker-dyk* genoemd word. Dezelve diend, tot een *Dwarsdyk*; ten einde, in gevalle het *oostlyk gedeelte*, by doorbrake van den *Eemdyk*, mogte ondervloejen, dan, het *westlykdeel* noch tegen de overstrooming te beveiligen: en vermits dees' Dyk, het grondgebied dier beiden Dorpen, van elkander scheid; word het oostlykdeel, *Eemnes* BUITEN- en het westlyk, BINNENDYKS geheeten. Iets zonderlings is, dat ieder, die de beiden *Kerken* dezer Dorpen gadeslaat, niet anders zal vermeenen, dan, dat men, in die benamingen, zich verbysterd hebbe: dewyl, de *Kerk* van *Eemnes buiten*, in der daad *binnen*-, en, die van *Eemnes binnen*, *buiten* den gemelden *Dyk*, geplaatst is. Dan, daaruit blykt, in deze benaming, niet op *Kerken* gezien te zyn, maar, op de *Landeryen*, tot den grond van elk Dorp behoorende; waarvan, die van *Eemnes buiten*, *voor* den *Wakkerdyk*, en nader aan de *Eem*, en, die van *Eemnes binnen*, *achter* den gemelden *Dyk*, liggen. De *Kerk* van *Eemnes Buitendyks* staat, na genoeg, in 't midden dezer Heerlykheid. Deze is de eerste dier beiden gesticht; zo men meend, reeds in 1352. Zy was ook de eenige-, zo lang, alle de Huizen en Inwooneren samen één Parochie hebben uitgemaakt. De andere *Kerk* van *Eemnes Binnendyks* staat, een half uur gaans zuidwaard van de andere, op de uiterste grenzen der Heerlykheid: en, deze is, in 1439, gebouwd. Die van *Eemnes Buitendyks* is merkelyk grooter, dan die van *Eemnes Binnendyks*: gelyk ook, de beiden Gemeenten; die elke haaren byzonderen Predikant hebben; in talrykheid van elkander verschillen: als, uit 't getal der wederzydsche Huizen, is aftenemen:

de-

dewyl, het eerstgenoemde, 177- en 't laatste, niet meer dan 63 Huizen, in zich vervat. De meesten dezer Huizen staan, als in één Straat, langs den *Wakkerdyk*, tusschen de beiden Kerken. Ook bevinden zich aldaar veele *Roomsgezinden*; die 'er een *Kerkhuis* hebben. De beiden Dorpen hebben altyd één *Rechtsgebied* met elkander gemeen gehad. En, ten aanzien van 't *Hoog Rechtsgebied*, wedervoer aan deze Heerlykheid, eenzelvig lot, dan aan de Heerlykheid 't *Loo*, op de *Veluwe*: want, zy was wel, in 1674, door 's Lands Staaten, aan Prins WILLEM *III* van ORANJE, opgedragen: dan, sedert deszelfs overlyden, in 1702, weder tot den boezem der *Provincie* gekeerd, en, de *Ambachts Heerlykheid* daarvan verkocht: doch, in 1750, is dit *Hoog Rechtsgebied*, beneven het recht van vrye Jagt, weder herstelt, en aan *Prins* WILLEM *IV* van ORANJE, erflyk voor deszelfs nakomelingen, in eigendom geschonken: terwyl, het middelbaar en laag gerecht behoord, aan de Familie van *Hasselaer*, te *Amsterdam*.

EEMBRUG is een Dorp, zuidwaard, van de beiden *Eemnessen*, en nader by de Rivier de *Eem*: en wel, by de *Brugge* over deze Rivier; van welke, 't zyn *naam* ontfangen heeft. Alle Rytuigen en Beesten, welke deze *Brug* overtrekken, moeten aldaar een Tol betalen. In 't Kerkelyke, is de Gemeente van dit Dorp vereenigt, met die van *Baren*. En, in 't Borgerlyke, behoord het Hoog- middelbaar en laag Rechtsgebied, (gelyk van *Soest* en *Baren*) aan den Heer PRINS ERFSTADHOUDER. Dit *Dorp* word ook somwylen TER EEM geheeten.

Aan de overzyde der Rivier, *de Eem*, ziet men noch eenige Puinhopen van 't van ouds vermaard Slot, 't Huis *ter* EEM genoemd. Dit was, in vroege tyden, een der voornaamste *Sterkten* dezer Provincie: van des te meer belang, dewyl 't, de ganssche Vaart door deze Rivier, openen en sluiten kon. Het behoorde in eigendom, aan den *Bisschop* in der tyd; die daar een *Kastelein* of *Slotvoogt* stelde; welke binnen 't zelve altyd zyne woning had.

Dit *Slot* heeft, geduurende de binnenlandsche onlusten, ten tyde der Bisschoppen, veelerly belegeringen moeten uitstaan: gelyk ook, in den oorlog tegen de *Gelderschen*, onder 't bevel van *Maarten* van *Rossem*: en, is zelfs meer dan eens geslecht, en al weder opgebouwd. Men verhaald, dat als de Keiserlyke Generaal Graaf van *Montekukull*, in 1629, door de *Veluwe* in 't *Stichs* gevallen was, Graaf *Hendrik* van

van den Berg, met eenig *Spaansch* Krygsvolk, dit *Slot* belegerde; waarin, die 's tyds, niet meer, dan de Kastelein, deszelfs Vrouw, twe Zoonen, eenige Boerenknechts en één Dienstmaagd, samen 8 of 9 persoonen uitmakende, zich bevonden: dat de Kastelein, des niet te min, uit zyne geschutshaaken geweldig op de *Spaansche* vuurde: en, door eenige hoeden op staaken langs de muur te stellen, die hy nu en dan oplichtte, een vertooning maakte, als van eene goede Krygsbezitting voorzien te zyn: 't welk van die uitwerking was, dat hy, 't eindelyk niet langer konnende behouden, met Graaf *Hendrik* van den *Berg* Kapituleerde, en een vryen uittocht bedingen mogt. Om welke heldhaftige daad, dees' Kastelein, met een goede jaarwedde, door de Staaten der Provincie, beschonken werd.

Niet verre van *Eembrugge*, op de weg naar *Bunschoten*, ligt eene kleine Buurtschap ZANTVOORT;* alwaar, de *Roomsgezinden* een *Kerkhuis* hebben.

BAREN is een Dorp, zeer naby *Eembrugge*; 't welk Kerkelyk daarmede gekombineerd is. Het is eertyds met Stadsgerechtigheden begunstigt geweest: en behoord nu, als eene Hooge en Vrye Heerlykheid, aan den Heer PRINS van ORANJE, ERFSTADHOUDER. Ten westen van *Baren*, ziet men eenigen *Veengrond*; waaruit de Inwooneren veel Turf steken.

Omtrent dien zelven oord, staat het Huis DRAKENBURG: eene *Ridderhofstede*: ook DRAKESTEIN genoemd; en wel met die omschryving van *Drakesteín* by *Eemnes*; ter onderscheiding, van een ander Huis dezes zelven naams, naby *Vuursche* gelegen.

SOEST is een groot en aanzienlyk Dorp, een uur gaans, ten westen van *Amersfoort*, aan 't begin der *Amersfoortse Bergen*: welks Ommeland uit Hooge en eenigsins Zandige akkers bestaat; meest bekwaam, om Boekweit en Knollen voorttebrengen; gelyk de *Soesterknollen*, door de geheele Provincie, zeer bekend en gewild zyn. De *Kerk* van dit Dorp is een groot gebouw, pronkende met een Hoogen toren: dan, de *Hervormde Gemeente* is niet groot; ter oorzake van 't groot getal der *Roomsgezinden*, die daar een *Kerkhuis* bezitten. Twe *Kloosters*, één van Mannen, 't welk de

Birk-

* Dit ZANTVOORT moet onderscheiden worden, van 't Dorp ZANTVOORT, in *Holland*.

Birk- en één van Vrouwen, 't welk Marienburg, genoemd werd, plagten in de nabuurſchap van dit Dorp te ſtaan; die daarna weggeraakt zyn.

Tuſſchen *Soeſt* en *Baren*, langs den gemeenen *Dyk*, van *Soeſt* naar *Gooiland*, ſtaat het *Vorſtlyk Luſthuis*, Soestdyk †, door Prins Willem *III*, daarna Koning van *Groot Brittanje*, † in 1674, tot een *Jagthuis* aangelegt: 't welk redelyk groot, en, ter hoogte van drie verdiepingen, is opgetrokken. Voor het zelve, is een groot *Plein*, met zwaar geboomte omringt: en, achter, heeft 't zyn uitzicht op konſtig aangelegde *Tuinen* en *Wandeldreven*: en, voorts, een ruime *Dierengaarde*; die van Herten en Reen rykelyk vervuld is: en, over welke, een Jagermeeſter het opzicht heeft. Haare Koninglyke Hoogheid, Anna, Kroonprinceſſe van Groot Brittanje, Weduwe van wylen Prins Willem *IV* van Oranje, had een zonderling behagen, in dit *Luſthuis*; waarop zy, in den Zomertyd, alle jaren, met de ganſche *Vorſtelyke Familie*, eenige maanden, haar verblyf nam: en, dan, was de toevloed van Vreemdelingen aldaar dagelyks zeer groot. Weshalven, 'er, eenige nieuwe Huizen begonnen gebouwd te worden, om dezelve te herbergen. Daardoor, was te voorzien, dat, in gevalle Hooggemelde *Vorſtinne*, die in 1759 overleden is, noch eenige jaren hadde mogen blyven leven, de *Buurt* by dit *Luſthuis*, welke dus lang uit eenige weinige Boerenwooningen beſtond, door den tyd, een geheel *Dorp* zou geworden zyn.

Ter oorzake van dit *Luſthuis*, hadden de *Staaten* dezer Provincie, in den zelven jare der Stichting van dit gebouw, aan Prins Willem *III*, 't Hoog middelbaar en laag Rechtsgebied, over de drie daarby gelegen Dorpen, Soest, Baren en Eembrug, gelyk ook het Hoog Rechtsgebied, byzonder, over de *beiden Dorpen* Eemnes, overgegeven. En, alhoewel, by aflyvigheid van Koning *Willem*, in 1702, deze Hooge Heerlykheden weder aan de *Provincie* vervielen; zyn dezelve, echter, na de herſtelling der Stadhouderlyke waardigheid, in den perſoon van Prins Willem *IV*, (in 1747,) door

† Soestdyk word, in de Kaart van *du Roy*, het Koninglyk Lusthuis toegenoemd: dewyl 't, in dien tyd, aan *Willem III*, *Koning* van *Groot Brittanje*, toebehoorde. In onzen tyd, word 't welvoegzaamſt, het *Vorſtlyk Luſthuis*, toegenoemd.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

T'DORP VUURST.

GEZIGT OP VUURST.

door 's Lands Staaten, in 1749, weder van nieuws opgedragen; aan dezen Prins; dien, uit kracht van den uitersten wille des gemelden Konings, dit zelve *Lustbuis* ten deel gevallen was. Om deze reden; hebben deze Heerlykheden, in het *Krimineel*, hunnen eigen *Drossaart* en *Schepenen*; zonder, dat de *Maarschalk* van *Eemland* daarin eenig bewind heeft.

VUURSCHE; gemeenlyk de *Vuurst*; genoemd, is 't laatste der Dorpen van *Eemland*: twe en een half uur wegs ten westen van *Amersfoort*. Het is een klein Dorp; allerwegen van de Heiden omringt. Het *Heere* Huis van dit Dorp word DRAKENSTEIN; en, ter onderscheiding van *Drakenstein* by *Eemnes*, (dat ook den naam van *Drakenburg* draagt,) *Drakenstein*, by *Vuursche*, toegenoemd: ook wel bloodlyk; de *Vuursche*.

Het is mede op de lyst der *Riddermatige Hofsteden*. Het staat, te midden van een' grooten Vyver, die van zwaar geboomte omringt is: en praald, met prachtige Tuinen en Wandellaanen. De jegenwoordige Bezitter is, de Heer *Pieter Anthoon Godin*; die te gelyk Heer van VUURSCHE is.

Het NEDER-KWARTIER: ligt westwaard, van het *Over-Kwartier*, en van *Eemland*: wordende allerwegen, ten noorden, westen en zuiden, door de Provincie *Holland* bepaald; terwyl de grenscheidingen, aan eenige plaatzen, zeer door elkander geslingerd zyn. Dit is, onder de *vier Districten*, in welke de geheele *Provincie* afgedeeld is, het grootste: en, vervat *alleen* meer DORPEN, dan de *drie* andere *Kwartieren*, gezaamlyk: onder welke, eenige zeer groot en Volkryk zyn.

Sommigen derzelver liggen, tusschen de Rivier de *Vecht* en 't *Gooiland*, in de *Veenen*. En wel eerst:

MAARTENSDYK; * niet meer, dan een uur gaans, ten zuiden van de *Vaarst*; (met welk; wy de beſchryving van *Eemland* beſloten hebben;) op den weg naar *Utrecht*. Ontwyfelbaar, heeft 't zyn naam ontleend, van den *H. Maarten*, den gewezen Patroon van 't *Utrechts Bisdom*; aan wien, de Kathedrale Kerk binnen die Stad was toegeweid. Ook, behoord dit *Dorp* noch, aan 't Kapittel van *S. Maarten*, of van den *Dom*: des, de *Domproost* in der tyd de *Ambachtsheer* daarvan is: wiens Rechtsgebied, niet over dit Dorp alleen, maar wel drie uuren gaans verre, zich uitſtrekt, over eene ſmalle ſtreek Lands, welke met den naam van OOSTVEEN, of de *Ooſtveenſche Landen*, bekend is. De laatſte Kerkvoogd van *Utrecht*, by de opkomſt der Reformatie, naamlyk, *Frederik Schenk* van *Toutenberg*, die te gelyk de eerſte *Aartsbiſſchop* was, had by dit Dorp zyn *Jagthuis*: 't welk noch in weezen, is, en zich, met zyn zwaaren ſtompen toren, zeer ouwerwets vertoond. Ook liggen, in den omtrek van dit Dorp, veele fraaje *Luſthuizen*.

BLAUW-KAPELLE; dus toegenoemd, ter onderſcheiding van zeer veele andere *Dorpen*, van dien zelven naam; behoord mede, tot dit Diſtrikt der *Ooſtveenſche Landen*: van welke, de *Domproost* te *Utrecht* Ambachtsheer is. Dit Dorp ligt nader by *Utrecht*: en, is 't allernaaſte Dorp, by deze Hoofdſtad; waarvan, 't niet meer dan een half uur gaans noordwaard verwyderd is.

ZUILEN is wel geen groot, maar niet te min een zeer vermakelyk *Dorp*; een uur gaans noordweſtwaard van *Utrecht*, aan den rechter oever der *Vecht* ſtroom. Aldaar, beginnen die fraaje *Buitenplaatzen*; wegens welke, deze Rivier alomme zo zeer vermaard is. De Kerk is van een klein begrip: doch, zeer zinlyk gebouwd. Aldaar zyn veele *Steenovens*.

Achter de Kerk, een ſchootwegs van de Rivier, ſtaat 't HUIS te ZUILEN: 't Stamhuis van 't oud Adelyk geſlachte der Heeren van *Zuilen*, en eene *Riddermatige Hofſtede*. Het is een oud en deftig gebouw; 't welk reeds, in 1300, zou geſticht zyn: dan, door den tyd, allengs vergroot en verbeterd: noch laatſt, in 1752. Het praald, met ſchoone Vyvers, Tuinen en Wandeldreven. Deszelfs jegenwoordige Be-

* Dit MAARTENSDYK, niet te verwarren, met *S. Maartensdyk*, in *Zeeland*, in 't Eiland van *Ter Tholen*.

Bezitter is, Jonkheer *Diderik Jakob Tuyl* van *Serooskerken*, Heer van *Zuilen*, en oudſte Lid der Edelen en Ridderſchap dezer Provincie; die daar zyn Zomerverblyf heeft.

Westbroek, dus genoemd, ter onderſcheiding van *Oostbroek*; (eene gewezen *Abdy*; ooſtwaard van *Utrecht*, by de *Bilt*, gelegen,) is een Dorp, een uur gaans noordooſtwaard van *Zuilen*. Het heeft een ruime Kerk, met een zwaaren toren pronkende.

In dezelve, ziet men een *Tombe*, gedekt met een blauwe ſteenen Zerk, waarop een *Biſſchop*, in zyn Biſſchoplyk gewaad, is uitgehouwen: waaruit, men afneemt, dat één der *Utrechtſche Biſſchoppen* aldaar begraven ligt. Dit *Dorp* behoord, als eene afzonderlyke Heerlykheid, aan den welgemelden Jonkheer *Diderik Jakob Tuyl* van *Serooskerken*; Heer van *Zuilen*, die aldaar het recht van *Kollatie* of aanſtellinge des Predikants heeft: 't welk, ten aanzien van *Zuilen*, zich verwiſſeld; zynde daar beurtelings, dan, een *Kollatie* van den Heer, en, dan een *Vryberoep* des Kerkeraads.

In het Kerkelyke, is met *Weſtbroek* vereenigt, de Gemeente van Achtienhoven; tuſſchen *Weſtbroek* en *Maarſenbroek*. Dit is, echter, geen *Kerkdorp*, maar eer een *Buurtſchap*; in welke, by deszelfs aanleg *XVIII Hoeven* of *Boerenwooningen* zullen gevonden zyn geweeſt. Het behoord, als een Vry eigen (*Allodiaal*) goed, aan den *Prooſt* van *S. Jan* te *Utrecht*; welke is, Prins Frederik Willem; *Erfprins* van Nassau Weilburg; die, in hoedanigheid als *Prooſt*, aldaar het Hoog- middelbaar- en laag gerecht oefſend.

Tienhoven, * een uur gaans, noordweſtwaard van *Weſtbroek*, zal ongetwyfeld, van *X Hoeven* of *Boerenwooningen*, zyn oorſprong en benaaming ontfangen hebben: dan, is nu een groot en welvaarend *Dorp*; welks Huizen, in 1748, tot 100 aangegroeid zyn. Dit Dorp en Heerlykheid had, van zeer vroege tyden, aan het *Kapittel* van *S. Pieter* te *Utrecht*, behoord; 't welk het zelve, in 1621, verkocht heeft. Thans is de Heer *Ferdinand* van *Collen* Heer van *Gunterſtein*, Schepen en Raad der Stad *Amſterdam* Bezitter de-

* Dit Tienhoven wel te onderſcheiden, van het Dorp Tienhoven in 't Land van *Vianen*: en, van de Vrye Heerlykheid Tienhoven, tuſſchen *Vianen* en *Kuilenburg*, gelegen.

dezer Heerlykheid. Dit is dat zelve *Nieuwveen*, 't welk laatgen tyd alomme is vermaard geweest, door dien Ds. *Gerard van Schuylenborgh*; sedert 1716, zeer waardig Leeraar dezer Gemeente; die, na een' zonderling gezegenden dienst van 54 jaren, in 1770, aldaar, in hoogen ouderdom overleden is: want, om zyn ongemeen klaar, leerzaam en stichtelyk Prediken, werd dezelve, t'elken Zondag, door een ongelooflyken toevloed van Vreemdelingen van rondomme gehoord; die, (vermits, in dit Dorp, geene één Herberg gevonden werd,) hunnen intrek namen, by de eene en andere Leden dier Gemeente, en daar, voor niets, met alle vriendelykheid ontfangen en onthaald werden.

Langs de Rivier de *Vecht*, liggen deze volgende merkwaardige DORPEN:

MAARSEN, * omtrent twe uuren gaans ten noordwesten van *Utrecht* en één klein uur van *Zuilen*, is een groot aanzienlyk en zeer vermakelyk Dorp: pronkende met menigte van fraaje en kostbaare aangelegde *Buitenplaatzen*; meest behoorende aan vermogende Kooplieden, te *Amsterdam*, die daar, in den Zomertyd, hunne uitspanningen nemen: en, onder dezelve, een groot getal zo wel van *Portugeesche*- dan *Hoogduitsche Joden*; die daar elke hunne byzondere *Synagoge* hebben. Men zegt: dat de *Joden* wel eens getracht hebben, byaldien 't hun geoorloft geweest was, van dit Dorp, een *Stad* te maken, waarin zy een soort van Borgerlyke Regeering onder zich zouden geoeffend hebben: en, dat zy, tot bereiking van dit oogmerk, den Lande groote geldsommen zouden hebben aangeboden. De *Roomsgezinden* hebben hier eene *Statie*. De *Gereformeerde Kerk* is een oud gebouw. De *Ambachts Heerlykheid* behoord, aan 't Adelyk geslachte van *Lokhorst*: doch, heeft thans eene *Ambachtsvrouw*; zynde Jongvrouw *Johanna Maria van Lokhorst*.

Het

* Naby *Maastricht*, in den Lande van *Valkenburg*, ligt een Dorp MEERSEN of MEERSSEM: 't welk, by de Oude Schryveren, met dit *Maarsen*, wel eens verward geworden is.

DE ROOMSCHE KERK TE MAARSSEN.

DE JOODSCHE KERK TE MAARSSEN.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

T'DORP BREUKELEN.

T' HUIS NYENRODE.

Het *Heere Huis* van dit Dorp word wel doorgaans, 't Huis te Maarsen toegenoemd; maar, draagt anderzinds, den byzonderen naam van 't Huis ter Meer: eene *Riddermatige Hofstede*; die weleer aan den *Land Kommandeur* der *Duitsche Ridderorder* toebehoorde.

Doch, toen was 't een *oud Slot*; 't welk, in 1672, door de *Franschen* ten eenemaal verwoest is. Op deszelfs plaats, is dit *nieuw Huis ter Meer*, daarna, weder opgebouwd: 't welk een ongemeen fraaje en deftige vertooning maakt. Wat men in 't verby vaaren daarvan ziet, is de *Achtergevel*; die met schuifraamen, ter hoogte van drie verdiepingen, is opgehaald; dan, de *Voorgevel* heeft haar uitzicht, op den ryweg, welke tusschen 't Huis en de Kerk loopt. Daarby, is dit Huis verciert, met zeer konstig aangelegde Lusttuinen en Wandellaanen; welker éene langs de *Vecht* gaat.

Naby *Maarsen*, ligt ook de *Riddermatige Hofstede* Bolestein of Boelestein.

Maarseveen en Maarsebroek, zyn twe *Ambachts Heerlykheden*; doch, geene *Kerkdorpen*: liggende by het Dorp *Maarsen*: de éene, aan de oost- en, de andere, aan de westzyde der Rivier de *Vecht*. Van Maarseveen, de grootste dier beiden, is de tegenwoordige *Ambachtsheer*, de Heer Mr. *Jan Elias Huydekoper*, ook Heer van *Neerdyk*, en Schepen der Stad *Amsterdam*: en van Maarsebroek, de Heer Mr. *Joseph Elias van der Muelen*, oud Borgemeester en Raad in de Vroedschap der Stad *Utrecht*.

Breukelen is een fraai en wyd uitgestrekt Dorp, een groot uur gaans ten noordwesten van *Maarsen*, en drie van *Utrecht*, aan den slinker oever der Rivier de *Vecht*; die daar, zo verre dit Dorp rykt, mede bezet is, met zeer fraaje *Buitenplaatzen*. Ten aanzien van het Borgerbestier, is dit Dorp *twebeerig* aantemerken: want, één *gedeelte* der Ambachts Heerlykheid behoord, aan 't *Kapittel* van *S. Pieter*, te *Utrecht*: en, het ander, dat 't grootste, en weder in twe byzondere Gerechten onderscheiden is, aan den Heer, *Johan Ort*, Heer van *Nieuwenrode*. Geduurende de Inlegering der *Franschen*, in de jaren 1672 en 1673, hebben de Inwooneren dezes Dorps veele mishandelingen van dezelve moeten doorstaan. In dien tyd, werden ook, door de vyanden, *twe Schansen* aangelegt, ter wederzyde de *Vecht*, om de Vaart door deze Rivier te stremmen.

Het Huis Nieuwenrode, eertyds *Nyenrode*, ligt een vier-

dedeel uur gaans, zuidwaard van de Kerk. Het was 't *Stamhuis* der Edele Heeren van het geslachte van *Nyenrode*: eene *Riddermatige Hofstede*; hebbende 't recht van *Ambachts Heerlykheid*, welke nu, met een gedeelte van *Breukelen*, vereenigt is. Dit *Huis* was, in 1672, mede 't voorwerp van der *Franschen* moedwil; die 't zelve geheel om verre haalden; des, niet meer dan deszelfs grondslagen overig bleven: op welke, het jegenwoordig *Nieuwenrode* daarna herstelt is. Het is een zeer aanzienlyk gebouw, omringt, met fraaje Plantagien.

Aan de andere zyde der *Vecht*, op het gedeelte der Heerlykheid *Breukelen*, 't welk aan de Kerk van *S. Pieter* behoord, ziet men 't Huis Oudaan: ook een gewezen *Stamhuis* van een Adelyk geslachte, dat hier naar genoemd werd, en eene *Ridderhofstede*.

Het Huis Gunterstein, naar welk de oude Adelyke Heeren van *Gunterstein*, als hun Stamhuis, plachten genoemd te worden, ligt nader by de Kerk van *Breukelen*, ten ooſten van de *Vecht*. Als de Franschen, in 1672, te *Breukelen* zich verschanst hadden, mogt dit *Huis*, van hunne baldadigheid, niet verschoond blyven: 't welk, zy ten grond verwoestten. Het jegenwoordig Huis is daarna weder opgehaald: en behoord, aan den Heer Mr. *Ferdinand van Collen*, Heer van *Tienhoven*.

Breukeleveen is geen Kerk Dorp, maar eene *Ambachts Heerlykheid*, ooſtwaard van *Breukelen*; behoorende, aan het Kapittel van *S. Pieter* te *Utrecht*. De grond beſtaat uit enkele *Veenen*. En, de Huizen, eene Buurtschap uitmakende, liggen naastby 't Dorp *Tienhoven*; waar, de Inwooneren hunnen Godsdienst oeffenen.

De Nieuwersluis, een half uur gaans ten noorden van *Breukelen*, is eigenlyk een *Schutsluis*; die haaren aanleg verschuldigt is, aan eene *Wetering*, welke van daar, voor omtrent 200 jaren, uit de *Vecht*, ter lengte van noch geen half uur gaans, noordwestwaard gegraven is, tot in den *Krommen Angstel*; ten einde die beiden *Stroomen* met elkander gemeenschap te doen hebben, en, voor de *Trekschuiten*, die tusschen *Utrecht* en *Amsterdam*, geduuriglyk heen- en weêr vaaren, eenen naderen weg te openen, dan, die de groote Schepen nemen, welke de *Vecht* vervolgen, tot *Muiden*. Vermits, naamlyk, de *Vecht* altyd hoger is, dan de *Krommen Angstel*; zou zy, door de gemelde *Wetering*, in gevalle die eene vrye en onbelemmerde vereeniging met

de-

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX
TILDEN FOUNDATIONS

dezelve hadde, te veel waters verliezen, en, daar door voor de groote Schepen onbevaarbaar worden. Zodra, derhalven, deze *Wetering* gegraven werd, is te gelyk bedacht geweest, op den aanleg van zodanige *Schutſluis*; om het water der *Vecht* te keeren: dewyl, wanneer de Trekſchuiten en andere kleine Vaartuigen hier paſſeeren, de deuren aan den binnen kant zo lang geſloten blyven; ten einde, geen meer waters uit de *Vecht* daarin te laten, dan, wat nodig is, om dezelve te doen doorſchutten. By deze *Sluis*, die, by haare eerſte Stichting, den naam van NIEUWESLUIS of NIEUWERSLUIS ontfing, zyn, behalven eene Herberg, tot eene Wooning voor den Sluiswachter, door den tyd, meer andere Huizen gebouwd; uitmakende een ſoort van *Buurtſchap*; welke ook NIEUWERSLUIS genoemd word. Zodra, in den jare 1672, de *Franſchen* de geheele Provincie *Utrecht* vermeeſterd hadden, werd noodzakelyk geoordeeld, by, deze *Nieuweſluis*, die den weg opende naar *Amſterdam*, eene *Sterkte* aanteleggen: gelyk, naar 't goedvinden des Stadhouders, Prins WILLEM *III* van ORANJE, dadelyk geſchiedde, ten einde, den Vyanden, die, by 't Dorp *Breukelen*, een half uur gaans van daar, zich reeds verſchanſt hadden, het verder indringen te beletten. Deze *Sterkte* werd, op koſten der Provincie *Holland* gebouwd; welker Staaten, dezen grond, aan hunnen Provincie getrokken hadden, zonder, dat, aan de eigenaars der Huizen, die toen moeſten afgebroken en, de Steenen tot den opbouw dezer Schans gebruikt worden, eenige ſchaêvergoedinge gedaan werd. En, vermits deze Schans, ten allen tyde, van eene goede Krysbezetting zou voorzien zyn; had men ook te gelyk, daar binnen, eene *Kerk* gebouwd, en een' *Predikant* aangeſteld, die deze guarniſoens Gemeente bediende. Deze gemaakte verandering heeft, echter, geen verder gevolg gehad, dan, tot den jare 1688; na welken tyd, de Provincie *Holland* geene zodanige Vyandelyke invallen meer ſcheen te moeten duchten: weshalven, die *Schans* geſlecht, en de Landeryen aan de eigenaars werden te rug gegeven. Ter zelver gelegenheid, kwamen, echter, de Staaten dezer beiden Provincien met elkander overeen: dat, in gevalle, in volgende tyden, de noodzakelykheid dit vereiſchte, die van *Holland* volle vryheid zouden hebben, om, daar, of daaromtrent, op den *Stichtſchenbodem*, eene of meer Sterkten, ter dekking hunner Provincie te mogen bouwen. En, dit geval kwam werkelyk opdagen, in den oorlog, die in

1740, ter gelegenheid van den dood van Keiſer *Karel VI*, wegens de *Pragmatique Sanctie*, in *Duitsland*, *Italien* en in de *Oostenrykſche Nederlanden*, tuſſchen de Huizen van *Oostenryk* en *Bourbon*, gevoerd werd; in welken, de Algemeene Staaten, als Bondgenooten van 't eerſt genoemde Huis, mede werden ingetrokken. Dewyl, dezelve oorlog, voor zo verre de *Oostenrykſche Provincien* betrof, van een gevaarlyken naſleep ſcheen te zullen worden, voor ons Gemeenebeſt; hebben de Heeren Staaten van *Holland*, onder meer andere middelen van tegenweer, ook, in 1745, deze SCHANS by de *Nieuwerſluis*, weder beginnen te herſtellen: welke, na dien tyd, tot heden, in wezen gebleven is: en, naar behooren onderhouden word; hoewel, in Vredes tyd, met geen Krygsvolk bezet. Al wat van deze Schans ten ooſten van de *Vecht*, gevonden word; die daar de ſcheiding, tusſchen den *Hollandſchen*- en *Stichtſchenbodem* maakt; ligt op het grondgebied van *Holland:* dan, dit beſtaat, in een enkel *Hoornwerk*, dienende, om de Sluis van die zyde te dekken. Doch, 't voornaam lichaam dezer Sterkte, aan de weſtzyde der *Vecht*, ligt op het grondgebied van het *Sticht*, *Utrecht*; welks Staaten ook eenigiyk het Souverein Rechtsgebied daarin blyven oeffenen.

Deze plaats is altyd byzonder levendig; niet alleen, door de *Trekſchuiten*, die daar doorvaaren, en voor een wyle tyds, een pleiſtering houden, maar ook, door de menigte van Rytuigen, die tuſſchen *Amſterdam* en *Utrecht*, dageiyks daar langs heen en weêr Ryden: welk één en ander, aan de Herberg; by deze *Sluis*, een zeer goede neering toebrengt.

Na de *Nieuwerſluis*, zou het vermakelyk Dorp LOENEN moeten volgen: dan, alhoewel de meeſte Huizen van dit Dorp, op den *Stichtſchenbodem* liggen; behoord, toch, een gedeelte daarvan, ook, de plaats daar de *Kerk* ſtaat, aan *Holland:* weshalven wy, in de *Beſchryving* dezer *Provincie* (hiervoor, *bladz.* 644 en 645.) dit Dorp niet ongemerkt hebben laten verbygaan. Al wat aan *Utrecht* behoord, word het *Stichts*- en, dat aan *Holland*, het *Kronenburgs Gerecht* genoemd; naar 't nabygelegen vermaard Slot KRONENBURG, tuſſchen *Loenen* en *Nieuwerſluis*, aan den ſlinker oever van de *Vecht*, gelegen: 't welk 't recht van *Vrye Heerlykheid* heeft. De Vryheer van *Kronenburg*, zynde de Heer *Tibrand Kieft Baide*, is te gelyk *Ambachtsheer* van geheel *Loenen*; zo van 't *Stichts*- als *Kronenburgs Gerechts* ge-

gelyk mede van *Meuwerſluis*. Doch, de *Predikant* dezer plaats behoord, onder de Klaſſis van *Amſterdam*.

VREELAND; eene verkorte uitſpraake van VREDELAND; 't welk de oorſpronglyke benaminge ſchynt geweeſt, dezer plaatze; die, eertyds, met *Stads* Gerechtigheden was begunſtigt: maar nu een *Dorp* is, van een zeer vermakelyke gelegenheid; een half uur gaans benoorden *Loenen*, aan den rechter oever der *Vecht*; over welke, daar een *Brugge* gelegt is.

Vreeland is thans eene *Hooge en Vrye Heerlykheid*: welker Bezitter is, de Heer *Dantel Hooft Gerritsz.*, Raad in de Vroedſchap der Stad *Amſterdam*.

Naby de Kerk, iets ten zuidoosten, ziet men noch de grondſlagen van 't van ouds vermaard *Slot*; VREDELAND; waar aan, dit Dorp zynen oorſprong verſchuldigt is.

Het was, omtrent het midden der *XIIIde* Eeuw, geſticht, door Biſſchop *Hendrik*, uit den Adelyken Huize van *Vianden* oorſpronglyk; en, dus genoemd, ter gedachteniſſe van den *Vrede*, tuſſchen hem en de *Gelderſchen*, in 1257, getroffen, na eenen bloedigen oorlog: gelyk hy ook, van den buit, by 't aflopen der *Veluwe* behaald, grootdeels, de kosten van den opbouw van dit Slot, goed gemaakt had. Deszelfs opvolger, *Jan* van *Naſſau*, verpandde dit Slot, aan Heer *Gysbrecht* van *Amſtel*; die, door 't aanleggen van een nieuwen tol op de *Vecht*, den Koophandel der Borgers van *Utrecht* zeer belemmerde. Daarna, weder aan den Biſchoplyken Stoel herſteld zynde; is 't, door Biſſchop *Jan* van *Dieſt*, in 1327, op nieuw verpand, aan *Willem III*, Graaf van *Hollana*. In volgende tyden zyn, tuſſchen de *Graven* van *Holland* en de Biſſchoppen van *Utrecht*; over de betaling van het pandgeld zwaare verſchillen gerezen: tot dat, eindelyk, dit *Slot*, door den Keiſer *Karel V*, in 1529, geſloopt, en, van deszelfs afbreuk, 't Kaſteel *Vredeburg*, binnen *Utrecht*, is opgebouwd.

KORTEHOEF, is een *Dorp* en *Ambachts Heerlykheid*, een uur gaans ooſtwaard, van *Vreeland*; behoorende, aan den Heer Mr. *Abraham Calkoen*, Baljuw en Dykgraaf van *Amſtelland*.

ANKEVEEN, een taamlyk Dorp, één uur gaans ten noorden van *Kortehoef*. In dit Dorp woonen veele *Roomsgezinden*; die aldaar eene *Kerkhuis* hebben. De Ambachts Heerlykheid behoorde, aan den Heer *Godefried Francois Crombout*, Heer van *Werve*; van wien dezelve overgegaan is,

tot deszelfs Dochter, *Elizabeth Maria Krombout*, Douariere Baroneſſe van *Wassenaer*.

Den Berg is een Dorp, op een ſoort van Eiland, door de *Vecht*, en de zogenoemde *Nieuwe Vecht*, * gevormd. Om geene andere reden, word dit Dorp dus genoemd, dan, dewyl het *Kerkhof*, ruim onderhalve roeden boven den gemeenen grond verheven, de gedaante van een *Berg* of *Heuvel* heeft: des, men ter wederzyde met 18 of 19 trappen, naar de Kerk opklimt. Deze Kerk, van Duiſſteen opgehaald, is van hoogen ouderdom, 't welk daarbeneven blykt, aan een oud *opſchrift* boven de Oostpoort te zien; waarvan echter de zin bezwaarlyk te verſtaan is.

Zuidwaard van den *Berg*, ligt het Slot, Ter Horst; ook Neder Horst genoemd, ter onderſcheiding van Over Horst, in de nabuurſchap van *Rheenen*, in 't *Over Kwartier*: welk laatſte door de *Gelderſchen* verwoest is. Dit Neder Horst is noch in wezen; en, vertoond zich, een deftig gebouw; 't welk onlangs zeer verbeterd is. Aan de vier hoeken, is 't voorzien van torens; waarin, eertyds deszelfs voorname Sterkte beſtond. Het is eene *Ridderhoffſtede* dezer Provincie; en, te gelyk eene *Ambachts Heerlykheid*; welker Inwooneren, in 't Kerkelyke, met de Gemeente van den *Berg*, vereenigt zyn.

Om die reden, worden de *benaamingen* van *Neder Horſt* en *Berg*, als één luidende, onder elkander verwiſſeld. De tegenwoordige Bezitter dezer Heerlykheid is Jonkheer *Jan Arend Godard*, Baron de *Vos* van *Steenwyk* tot *Nyerwal*, Landdroſt van *Vollenhove*.

Naar dit Slot *Neder Horſt*, word de Horster Meir benoemd: welke eene byna ronde gedaante heeft, en 600 morgen Lands groot is. Zy ligt, ooſtwaard van de *Vecht*, tus-

* De Nieuwe Vecht: dus word genoemd, een *Kanaal*, dat, ter dezer plaatze, waar de *Vecht* Stroom zich zeer kronkeld, recht door gegraven is, beginnende by *Overmeer*, en doorgaande, tot naby de Schans *Hinderdam*; ten einde den weg voor de Schepen te verkorten. Ook, word zy de *Stille Vecht* geheten. In de Kaarten, ziet men ze uitgedrukt, met den naam van *Reevaart*: eigenlyk, *Redevaart*, ter eere van Jonkheer *Godard* van *Rede*, weleer Heer dezer Heerlykheid; die deze *doorſnyding* deed graven, in 1628.

tuſſchen de Dorpen *Vreeland*, *Kortenhoef*, *Ankeveen* en den *Berg*. Zy was voorheen droog gemaalen: weshalven zy, in de Kaart van *B. du Roy*, welke in dien tyd ontworpen is, als een droog gemaalen Meir, verbeeld word: dan, de menigvuldige wellen, die men eerſt daarna ontdekte, brachten zo veel waters by, dat geene molens dezelve zouden hebben konnen droog houden. Des, is deze *Meir* nu van geen ander gebruik, dan tot de Viſchvangſt.

Daarby, ziet men, aan den ooſtelyken oever der *Vecht* Stroom, de Buurtſchap en Heerlykheid OVERMEER; dus genoemd, dewyl zy aan de overzyde der *Horſtér Meir* ligt: immers, ten aanzien van 't Dorp *'s Graveland*, aan de ooſtzyde dezer *Meir*, op den *Hollandſchen* bodem gelegen. Zy behoord mede, aan den Heer van *Neder Horſt*.

Desgelyks, is met de Heerlykheid *Neder Horſt* vereenigt, de *Buurtſchap* HINDERDAM. En, daarby, ligt de Schans HINDERDAM, op een Eilandje, in de Rivier de *Vecht*. Zy werd, in 1673, door de *Franſchen* vermeeſterd.

NICHTEVECHT, is een *Dorp* en *Ambachts Heerlykheid*, aan de ſlinkerzyde der Rivier de *Vecht*; waarvan de naam ontleend is. Dit *Dorp* heeft, van de Tyrannie der *Franſchen*, in 1673, meer, dan eenige andere Dorpen dezer Provincie, moeten uitſtaan: want, een ſterke troup van 600 Mannen, beneven eenige Dragonders, onder de aanvoering van den Marquis de *Bouflers*, trokken, in 't midden des Winters, uit *Utrecht*, derwaard: en, na de Schans, den *Hinderdam* verovert te hebben, ſtaken zy, zonder vooraf brandſchatting geverderd te hebben; terwyl de Inwooneren in menigte over het Ys naar *Weeſp* gingen vluchten, dit Dorp in Brand waardoor, de fraaje Kerk, Paſtorie, 't Rechthuis, en voorts alle de Huizen, Hofſteden en Boerenwooningen, in een ſtreek, byna ter lengte van twe uuren gaans, (een enkel Huis uitgezonderd, dat geheel gebleven is,) 't zy geheel vernield, 't zy zeer beſchadigt werden. De tegenwoordige Heer van *Nichtevecht* is, de Heer Mr. *Willem Huydekoper*, Sekretaris der Stad *Amſterdam*.

Ten weſten der *Vecht*, aan de Rivier, de *Kromme Angſtel*, ontmoet men:

ABKOUDE een groot en fraai Dorp, een uur gaans ten weſ-

westen van *Nichtevecht*. De oude Adelyke Heeren, die, van dit Dorp, of liever, van 't SLOT *Abkoude*, als 't Stamhuis, hunnen naam ontleend hebben, waren te gelyk Bezitters der Heerlykheid *Wyk* by *Duurstede*. Zeker *Gysbrecht* van *Abkoude*, ten Vrouw hebbende, eene Dochter van *Willem*, Heer van *Gaasbeek*, in *Brabant*, bekwam, daardoor, na overlyden zyns Schoonvaders, *Gaasbeek*, en meer andere Heerlykheden; die, echter, daarna, in 1407, aan 't Huis van *Gaasbeek* zelf, vervallen zyn: naamlyk, aan *Jakob* van *Gaasbeek*, Broeders Zoon van gemelden *Willem* van *Gaasbeek*. Dees' *Jakob* heeft, in 1449, alle zyne Heerlykheden aan 't *Sticht* overgedragen, beneven de daaraan onderhoorige *Leenen*; die, daarom, met den naam van *Gaasbeeksche Leenen*, zeer bekend zyn. De *Ambachts Heerlykheid* van dit Dorp, behoord, immers voor een groot gedeelte, aan 't *Kapittel* van *S. Pieter* te *Utrecht*. Aldaar, is ook een *Roomsch Kerkhuis*. De *Fransche Kostschool*, welke sedert eenige jaren aldaar is opgerecht, heeft goeden opgang. De *Paardenmarkt*, die jaarlyks, in 't laatst van *Augustus*, binnen dit Dorp gehouden word, is zeer vermaard.

Een vierde deel uur gaans, ten zuiden van 't Dorp, staat 't SLOT *Abkoude*, in eene laage moerassige Landstreek: de gewoone verblyfplaats der oude Heeren van *Abkoude*; die zeer veele goederen in 't Sicht bezeten hebben. Dit *Slot* is, in voorige tyden, menigmaal belegerd en verwoest geworden.

In den jare 1672, was dit *Slot* met eenig Staatsch Krygsvolk bezet: doch, de *Franschen*, trokken, ten getale van omtrent 450 Mannen, in het holle van den nacht, achter om het zelve, naar het Dorp: waarin zy, de Kerk en verscheiden Huizen, met Fakkels en andere toebereidde Vuurwerken, aan Brand staken, waardoor; meer als 100 gebouwen ten eenemaal vernield, en sommigen der Inwooneren jammerlyk omgekomen zyn. Dit Slot, hoewel 't vervallen en onbewoonbaar geworden is, draagt noch, door zyn dikke muuren, alle tekenen van Sterkte. Twe zeer stevige torens van een wyden omtrek zyn tot heden staande gebleven: welke, beiden, voor eenige jaren, door den voorigen Bezitter opgehaald, en, met spitzen vercierd zyn. Op den éénen derzelven, is een *Speelhuisje* geplaatst: van waar, men over de omliggende laage Weilanden, een fraai en ruim gezicht heeft.

Ten

Ten noordweſten van het Dorp, ziet men de *Abkoudet Meir*; een waterplas van omtrent 150 Roeden in 't vierkant, die zeer Viſchryk is.

Bambrugge, doorgaans *Baambrugge*, is een fraai en Volkryk Dorp, aan denzelven *Krommen Angſtel*, een goed uur gaans zuidwaard van *Abkoude*. Dit Dorp behoord, benevens een gedeelte van *Abkoude*, als een *Ambachts Heerlykheid*, aan den Heer *Konſtantyn Kornelis le Leu de Wilhem*.

Langs dezen *Krommen Angſtel*, liggen tuſſchen de Dorpen *Abkoude* en *Baambrugge*, veele voortreffelyke *Buitenplaatzen*. En, een half uur gaans bezuiden *Baambrugge*, ziet men, aan de weſtzyde dier zelver Rivier, 't oud *Slot*, Loenersloot: een *Ridderhofſtede*, en *Stamhuis* der Adelyke Heeren van *Loenerſloot*. Dit Slot, dat naby den val ſcheen, is onlangs zeer verbeeterd, en naar de uitwendige gedaante vernieuwd, door deszelfs jegenwoordigen Bezitter, den Heer *Hendrik Willem van Hoorn*. Dit *Slot* heeft het recht van *Ambachts Heerlykheid*: onder welke, mede behooren Ter Aa, en Oukoop.

Ter Aa is een klein Dorp, nauwlyks een half uur gaans, van *Nieuwerſluis*, ten weſten: aan een Riviertje de *Aade*, of *Aa*, 't welk, een weinig ten noorden van het Dorp, zich vereenigt met den *Krommen Angſtel*, omtrent ter plaatze, waar het Kanaal van *Nieuwerſluis* daarin loopt. Van dit Riviertje, heeft het Dorp zynen naam ontfangen: zynde *Ter Aa*, zo veel gezegt, als *aan* de *Aa*; gelyk *Ter Gouw*, aan de *Gouwe*: welke wyze van benaming ook, op *Ter Veere*, *Ter Thoolen*, *Ter Wispel*, *Ter Munte*, *S. Anna Ter Muiden* enz. toepaslyk is.

Het Slot, Ter Aa, 't welk een weinig zuidooſtwaard van het Dorp plagt te ſtaan, was 't *Stamhuis* van het oud Adelyk geſlachte van *Ter Aa*; 't welk zyn naam daarvan ontleend had: en, ongetwyffeld, zyn de Heeren van dit geſlachte, in vroegere tyden, de *Ambachtsheeren* van dit Dorp geweeſt. Daarna, is de Ambachts Heerlykheid daarvan afgeſcheiden; gelyk, noch: en, bleef dit Slot, eene *Riddermatige Hofſtede* dezer Provincie, 't recht van beſchryving in de Ridderſchap gevende. Het ſtrekt thans tot één der gedenktekenen van de geweldenaryen der *Franſchen*; die 't zelve, in 1673, deerlyk verwoeſt hebben. Daarvan, is in dezen tyd niets meer te zien, dan de plaats, waar 't geſtaan heeft: en, dat niet te min, behoud 't, zyn recht van

Rid-

Riddermatigheid; zynde, wegens 't zelve in de Ridderschap beschreven, Jonkheer *Reinoud Abraham van Renesse*; welke Heer, wegens deze *Ridderhofstede*, 't recht van *Kollatie*, of aanstelling des Predikants van dit Dorp heeft.

Zuidwaard van 't Dorp, aan dezelve Rivier de *Ade*, stond eertyds; 't *Slot* RUWEEL of *Ruwiel*, mede 't Stamhuis van een Adelyk geslachte dezes naams, en een *Ridderhofstede*: welke, in 1673, het zelve nooslot heeft moeten ondergaan, als 't Slot *Ter Aa*, en meer andere Sloten dezer Provincie; die door de Franschen die 's tyds verdelgt zyn. Het heeft met zyn Ommeland, 't recht van *Ambachts Heerlykheid*, behoorende, aan den Heer *Willem Strualman*, Proost van 't Kapittel van *S. Marie*, te *Utrecht*.

OUKOOP, of *Oudekoop*, is geen Kerkdorp, maar een *Buurt*, ten westen der Rivier den *Krommen Angstel*, tusschen *Ter Aa* en *Loenersloot*, behoorende deze alle samen, tot ééne *Ambachts Heerlykheid*, met welke boven genoemde Heer, *Willem* van *Hoorn*, beleend is.

VINKEVEEN: een Dorp, een uur gaans van *Loenersloot* gelegen, te midden der *Veenen*, waarvan, 't zyn naam bekomen heeft, behoord, beneven DEMMERIK (eigenlyk, *Denemarken*,) als ééne *Ambachts Heerlykheid*, aan den Heer de *Oens*. De Gereformeerde Gemeente dezer plaats, in 't Kerkelyke, gekombineerd, met *Wilnis*; welks Predikant, om de twede of derde week, aldaar den dienst verricht.

Hierna, volgen de Dorpen der Kollegiaale Kerk van S. JAN, te *Utrecht*: welke, de Dorpen der PROOSTDY van S. JAN, benoemd worden: dewyl de PROOST in der tyd, over dezelve het Hoog- Middelbaar- en laag gerecht oeffend, als *Vrye Heerlykheden*. Deze Dorpen zyn vyf in getal: naamlyk, MYDRECHT: WILLIS: of WILNIS: UITHOORN: KUDELSTAART en THAMEN: beneven eenige daarby gelegene *Polders*, die geene *Kerk Dorpen* geworden zyn: als, WESTVEEN: KROMME MYDRECHT: en, BLOKLAND: alle samen een Landstreek van 5440 morgen Lands, met etlyke Roeden, beslaande. Deze liggen alle

alle, aan de uiterſte weſtelyke grenzen van het *Neder-Kwartier*; en worden, van drie zyden, naamlyk, ten noorden, weſten en zuiden, door de Provincie *Holland*, ingeſloten. Men weet, dit Recht van eigendom der *Proosten* van *S. Jan* optehalen, van den jare 1085, en, afteleiden, uit eene *donatie* of *gifte*, door den Biſſchop *Koenraad* gedaan, aan den toenmaligen *Prooſt* van *S. Jan*, *Anſelmus* genaamd; gelyk mede, aan het *Kapittel*. Dan, in dien tyd, beſtond dit alles, in eene laage moeraſſige Landſtreek, nauwelyks of niet bewoond; en, ſchier ter bewooning onbekwaam; byaldien 't niet door de konſt geholpen zou worden. Niet te min, werd, by deze *gifte*, die voorwaarde gevoegt: dat, ingevalle dat Land bevolkt en bebouwd mogte worden, de *Prooſt*, en, deszelfs *Kapittel*, over de Inwooneren, behalven het *Geeſtelyk*- ook het *Waereldlyk Rechtsgebied*, zouden oeffenen: benéven het genot der *tienden*, van de Landeryen, in dit Diſtrict. Middelerwyle, ſchynt deze ſtreek, niet lang na die eerſt gedaane overdracht, allengs van Inwooneren te zyn voorzien geworden; die, daar, een bekwame koſtwinning konden vinden, in de *Veeneryen*: vermits dezelve goeden Turf uitleverde. Hierdoor, is het getal der Inwooneren zo zeer vermenigvuldigt, dat daarvan die vyf hiervoor genoemde Dorpen geworden zyn. Dan naar mate de voordeelen, welke deze Landen opbrachten, aanmerkelyk begonnen te vermeerderen, rezen deswegens verſchillen, tuſſchen den *Prooſt*, en de *Kapittel Heeren*: vermits, de *Biſſchoplyke Donatie*, zo wel de laatſte, dan den eerſten, betroffen

ſen had. En, na dat deze verſchillen, in 1474, door een minlyk vergelyk, waren uit den weg geruimd; waarby bepaald werd; dat het *Rechtsgebied*, eeniglyk, zou ſtaan aan den *Prooſt*; dan, een gedeelte der *inkomſten* der *Prooſtdy*, aan het *Kapittel*, zou worden toegereikt; ontſtond eene nieuwe twiſt, over de meer of mindere uitgeſtrektheid van het *gezach*, 't welk de *Prooſt* bevoegt was, over deze Dorpen en Landen te mogen oeffenen: dewyl de Prooſten graag, de volſtrekte *Souvereiniteit* over dezelve zich hadden aangematigt: 't welk even zo veel was, dan of de *Prooſtdy* van *S. Jan*, als eene *byzondere*- en, van *Utrecht* afgeſcheiden *Provincie*, werde aangemerkt. Zo lang de *Biſſchoplyke Regeering* in deze Provincie noch dadelyk ſtand greep, waren de *Prooſten* niet geheel buiten hope, van dit hun oogmerk bereikt te zullen zien: dan, ſedert Biſſchop *Hendrik* van *Beieren*, al zyn waereldlyk gezach, over het *Sticht*, in 1528, plechtiglyk, had overgedragen, aan Keiſer *Karel V*, Koning van *Spanje*; konden de Prooſten, tegen zodanigen magtigen tegenſtander, hunnen eiſch niet beweeren: en, werd, by vonniſſe, door den Hoogen Raad te *Mechelen*, in 1538, verſtaan: dat wel het *Hoog- middelbaar- en laag Rechtgebied*, den Prooſt in der tyd, beneven deszelfs opvolgeren, zou toebehooren, beneven de *inkomſten* der Prooſtdy: doch, wat 't *Recht* der *Souvereiniteit* betrof; dat dit eeniglyk verbleef, aan den *Koning* van *Spanje*, als *Heer* van *Utrecht*. Na dien tyd, hebben de *Prooſten*, zo lang de Spaanſche Heerſchappy in deze Landen duurde, den eed, aan den *Koning* van *Spanje*, gedaan: gelyk

lyk de hedendaagſche Prooſten noch verplicht zyn te doen, aan de Edel Mog. Heeren *Staaten* dezer *Provincie*.

Voor de herſtellinge der Stadhouderlyke waardigheid in deze Provincie; ſtond de *begeving* van dit aanzienlyk Ampt aan *'s Lands Staaten*; die 't zelve, gemeenlyk, voor een ſomme gelds, doorgaans, van over de 100000 gulden verkochten: dan, ſedert 1747, komt dit recht toe, aan zyne *Doorluchtige Hoogheid*, den Heer *Prins* van ORANJE, als *Erfſtadhouder* der *Provincie*: gelyk dan ook Prins WILLEM V, in 1767, na overlyden van den Heer *Anthoony Pieter van Dieshoek*, Heer van *Oudhuizen*, zyns Zuſters Zoon, WILLEM KAREL LODEWYK, Erfprins van NASSAU WEILBURG, daarmede begunſtigde: en, dees *Prins*, in 1770, in 't negende jaar zyns levens overlydende, is, door zynen Broeder, den jegenwoordigen ERFPRINS, FREDERIK WILLEM, in deze waardigheid opgevolgt; wollen bekleeding, gedurende de minderjarigheid van den Prins, door den *Deken* en 't *Kapittel* van *S. Jan*, word waargenomen.

Het *Hoog Gerecht* word, ten aanzien der Krimineele zaken, in 's Prooſtes naam geſpannen, in 't *Rechthuis*, te MYDRECHT; welke de *Hoofdplaats* der *Prooſtdy* is: en wel, door een' *Baljuw* en zeven *Schepenen*; die uit de Dorpen verkoren worden. Elk Dorp heeft, daarbeneven, zynen *Schout*; die met de byzondere *Dorps Schepenen*, de vierſchaar ſpand, in *Borgerlyke zaken*. Alle deze Bedieningen ſtaan ter begeving van den Prooſt: behalven meer andere, die in de geheele *Prooſtdy* openvallen: van welke, ſommigen gemeenlyk verkocht worden. Ook, heeft Hy 't

recht der *ap-* en *improbatie*, in opzichte tot de Predikants beroepingen, enz.

MYDRECHT, kortheidshalve *Meyerd* genoemd, is, (als reeds gezegt is,) de *Hoofdplaats* der *Prooſtdy*: een groot en ſchoon Dorp; 't welk zyn naam ontfangen heeft van de Rivier de *Mydrecht*, eigenlyk de *Kromme Mydrecht*; waaraan wel niet 't Dorp zelf ligt, maar tot welker boord, deszelfs *Rechtsgebied* zich uitſtrekt.

Niet alleen leverd 't Ommeland van dit Dorp veel *Turf* uit; die met den naam van *Meyerdſchen Turf*, zeer bekend is; maar ook bekwaame *Weilanden*; die meeſt buiten den *Mydrechtſchendyk* liggen. Behalven de *Gereformeerde*, is 'er ook eene *Roomſche*- en eene *Mennoniten Kerk*.

Te midden des Dorps, by de Kerk, ſtaat de *Kaak*; die te gelyk tot een Geeſſelpaal verſtrekt, en om welke een Schuvot geſlagen word, als 'er lyfs- of levensſtraffen worden uitgevoerd.

Een weinig ten zuidooſten van het Dorp, ſtond eertyds het Huis te *Mydrecht*. Het werd eertyds ook 's PROOST's *Huis* genoemd: dewyl, de *Prooſt* gewoon was, in den *Zomertyd*, daar veelmaal zyn intrek te nemen: gelyk ook de *Deken*, en andere *Kapittel Heeren* van *S. Jan*. Doch, 't is, geduurende de Spaanſche onluſten, in 1572, door de Staatſche troupen afgebrand: des, niet meer, dan de grondſlagen daarvan, te zien zyn. Het is, dannaar, zo als 't in zyn Puinhopen lag, door het Kapittel verkocht: doch, te gelyk leenroerig, aan de *Prooſtdy* gebleven. Sedert de Staaten der Provincie 't zelve als eene *Ridderhofſtede* erkend hebben, zyn verſcheiden Edele, wegens 't zelve, in de *Ridderſchap* beſchreven. In 't byzonder, zyn ſommige Heeren van 't geſlachte van *Kapelle*, ſedert eenige jaren, daarmeê beleend geweeſt: gelyk thans, Jonkheer *Daniel Kornelis van der Kapelle*.

WILLIS, of *Wilnis*, ligt een groot half uur gaans, ten zuidooſten van *Mydrecht*: en, daar onder, behoord mede de *Polder*, WESTVEEN.

De *Kerk* van dit Dorp, die van een ruim begrip is, ſtaat eigenlyk, op den grond en grenſcheiding der daaraan paalende Heerlykheid OUDHUIZEN. Met de Gemeente van *Wilnis*, is die van *Vinkeveen*, een klein uur gaans noordwaard van daar gelegen, in 't Kerkelyke gekombineerd; alhoewel

de

anders, van de Prooſtdy afgeſcheiden, en eene *Ambachts Heerlykheid* op zich zelven. Ook bevind zich in dit Dorp, eene *Roomſche Kerk*; die gekombineerd is, met die van *Mydrecht*.

UITHOORN of de *Uithoorn*, ligt, ten noordweſten van *Mydrecht*, aan de ſlinkerzyde der Rivier den *Amſtel*: over welke aldaar, by 't Rechthuis van 't Dorp, een *Brug* geſlagen is; die, van den tol der paſſeerende Rytuigen, haar onderhoud moet hebben. *Uithoorn*, 't welk in verſcheiden Buurtſchappen, alle langs den *Amſtel* liggende, verdeeld is, heeft geen eigen Kerk: dan, de Inwooneren, hebben één Kerkgemeenſchap, met de Gemeente van *Kudelſtaart*.

KUDELSTAART is het uiterſte Dorp van het geheel Sticht, ten noordweſten, op de grenzen van *Holland*. Zelfs, behoord een gedeelte van het Dorp, al wat, naamlyk, ten weſten van den gemeenen ryweg, tuſſchen *Leiden* en *Amſterdam*, gevonden word, tot de *Hollandſche Provincie*. Dan, de *Kerk*, en de meeſte Huizen, ſtaan op den *Stichtſchen bodem*. Het Dorp is niet groot: en, is, ſchier allerwege omringt, met uitgeveende waterplaſſen. De *Gereformeerde Gemeente* is, met die van den *Uithoorn*, gekombineerd.

THAMEN ligt mede omringt, met uitgeveende waterplaſſen: en, ſtoot ten weſten, tegen de *Zydelmeir*. Het Dorps grondgebied zelf, is mede voor een gedeelte, uitgeveend, en, eene enkele waterplas, zonder Landſcheidingen geworden.

In dit gedeelte, 't welk de *Buitendykſche Polder*, en ook OUD-THAMEN genoemd word, plagt eertyds de *Kerk* te ſtaan; welke daarna verplaatſt is, naar den *Amſtel*, niet verre van de *Uithoornſche* Brug. Om die reden, word de Kerk van *Thamen*, zo naby den *Uithoorn* ſtaande, als de *Uithoornſche Kerk* aangemerkt: en word dit Dorp, in den *Naamregiſter* der Nederlandſche Predikanten, thans, THAMEN, aan den *Uithoorn*, benoemd.

OUDHUIZEN, * naby *Wilnis* gelegen, is geen Kerkdorp op zich zelven; alhoewel de Kerk van *Wilnis* op deszelfs grondgebied ſtaat. Het is eene *Heerlykheid*, behoorende, aan

* Dit OUDHUIZEN moet onderſcheiden worden, van eene andere Buurt van dien zelven naam, in 't Eiland *Walcheren*.

aan zyne Hoogheid WILLEM FREDERIK, Erfprins van NASSAU WEILBURG, Prooft van *S. Jan* te *Utrecht*.

Tot dit zelve *Neder-Kwartier*, behooren ook eenige *Dorpen*, tuſſchen de *Vecht* en de *Leidſche Vaart*; die anderzinds ook, de *Kromme Rhyn* genoemd word: naamlyk:

ZEGVELD is een *Dorp*, een uur gaans ten noordweſten van *Woerden*: en, zeer afgelegen; geen doortocht hebbende, noch te water, noch te Land: en, dus niet bezocht wordende, dan van die opzetlyk daar moeten wezen. Hoewel, 't *Dorp* redelyk groot is, heeft 't toch eene kleine Kerk. Het behoord, als eene *Ambachts Heerlykheid*, aan 't *Kapittel* van *S. Marie*, te *Utrecht*.

KAMERIK ligt veel nader by *Woerden*, dan *Zegveld*, niet meer dan een groot half uur van daar, ten noorden. Het is een groot en aanzienlyk *Dorp*: en, behoord, voor een gedeelte, gelyk *Zegveld*, (naamlyk, al wat naaſt aan *Zegveld* paald,) aan 't zelve *Kapittel* van *S. Marie*, te *Utrecht*. Dit gedeelte word, in 't byzonder, de MYZYDE genoemd: dewyl 't weſtwaard aan 't water, de *My*, paald. Het ander deel, dat ooſtwaard ligt, en KAMERIK, met den HOUWDYK of HOLDYK, genoemd word, behoord, als eene byzondere Ambachts Heerlykheid, aan den Heer Mr. *Jan van Teylingen*.

KOKKENGE is mede geen onaanzienlyk Dorp, verder noordwaard gelegen, meer dan drie uuren gaans, ten noordweſten van *Utrecht*. Het behoord, beneven SPENGEN, 't welk geen Kerkdorp is, als een *Ambachts Heerlykheid*, aan den Heer *Anthoon Francois Godin*.

De HAAR was eertyds een *Kerkdorp*: dan, de daar ſtaande *Kerk* of *Kapelle*, gemeenlyk de *Kapelle* op *de Haar* genoemd, door ouderdom vervallen en onbruikbaar geworden; geſchied in dezelve geen Dienſt: en, zyn de Gereformeerde Ingezetenen verplicht, ter oeffening van hunnen Godsdienſt, zich naar *Kokkenge* te begeven; een uur gaans ten noordweſten van daar; met welks Gemeente, die van de *Haar* gekombineerd is. Thans is met deze Heerlykheid verleid, de Heer *Anthoon Martinus van Zuilen* van *Nyveld*.

Dees'

Dees' Heer bezit ook, het SLOT de HAAR, of TER HAAR, naby de *Kapelle* staande: een oud gebouw, en van groot begrip: 't Stamhuis der oud Adelyke *Heeren van der Haar*, die naar dit Huis benoemd werden. Langen tyd heeft 't behoord, aan een tak van 't geslachte van *Zuilen*, daarom *Zuilen van der Haar* toegenoemd; die, wegens dit Huis, als eene *Ridderhofstede*, in de Ridderschap dezer Provincie beschreven werden.

Het Huis *ter* MEY, dat, eertyds desgelyks in de *Haar* stond, en ook eene *Riddergoed* was, aan een byzonder Adelyk geslachte, van *ter Mey*, in eigendom behoorende, is daarna afgebroken.

VLEUTEN en MEEREN, of *de Meeren*, zyn twe onderscheidene *Dorpen*, dan, die samen één *Ambachts-Heerlykheid* uitmaken; welke, aan 't *Kapittel* van *oud Munster* te *Utrecht*, behoord.

VLEUTEN ligt Landwaard in, ander half uur gaans ten westen van *Utrecht*: en, is een taamlyk goed *Dorp*, in eene aangename Landouwe.

Maar, de MEEREN, ligt een groot uur gaans, west ten zuiden van *Utrecht*: en, is 't eerste Dorp, dat men van *Utrecht* naar *Leiden* varende, aan den *Ouden Rhyn* ter rechterhand ontmoet. Dit Dorp is van een klein en nedrig aanzien.

Binnen de grenzen dezer Heerlykheid, liggen vyf *Riddermatige Hofsteden*, die haare aanmerking verdienen: als:

Het Huis 'te VLEUTEN: 't Stamhuis der voorige Heeren van dit Dorp, welker geslachte reeds voorlang verdweenen is, bestaat in een oud gebouw, zich vertoonende, als een Spyker, met een spits of toren gedekt: staande, ten zuidooften der Kerk: met welk, Jonkheer *Jan van Tuyll van Serooskerke* thans verleid is.

Een vierdedeel uur gaans ten noordooften van 't *Huis* te *Vleuten*, ziet men 't HUIS *den* ENG: mede een *Stamhuis* en *Riddermatige Hofstede* der Adelyke Heeren *van den Eng*, die niet meer in wezen zyn: thans behoorende, aan den Heer Mr. *Johan Cyprjaan van Ewyck*, Heer van *Themaat*, (ten westen van *Maarsen* gelegen,) en Schepen der Stad *Amsterdam*.

Westwaard van 't *Huis* te *Vleuten*, stond weleer, 't *Huis* BOTTESTEIN, dat daarna vervallen, en nu geheel afgebroken is. Het behoud, echter, 't recht van beschryving in de Ede-

len en Ridderſchap der Provincie, als eene *Ridderhofſtede*: behoorende, aan Jonkheer *Maurits Karel van Utenhove*.

Het *Huis ten* HAM, ten weſten van 't Dorp *Vleuten*, vertoond zich noch, een oud en deftig Slot, met een ſtevigen dikken toren, door een ſpits gedekt, voorzien. Het Adelyk geſlachte van den *Ham*, of *Uitenham*, plagt naar het zelve genoemd te worden: en, nu behoord 't, aan den Heer *Gerard Hendrik van Hackford*.

Eindelyk, 't *Huis* te VOORN, naar 't welk mede, als eene *Ridderhofſtede*, een Adelyk geſlachte dezer Provincie, dat reeds uitgeſtorven is, benoemd was, tuſſchen 't Dorp de *Meeren* en *Utrecht*; niet verre van de Leidſche Vaart; een net gebouwd Kaſteel, liggende vermakelyk, in zyn Vyver, en aangelegde Plantagien, die door deszelfs jegenwoordigen Bezitter, den Heer *Petrus van der Hagen*, zeer vermeerderd en verbeeterd zyn.

Ten laatſte begrypt het *Neder-Kwartier*, noch ſommige *Dorpen*, tuſſchen den *Ouden Rhyn*, den *Vaartſchen Rhyn* en de *Lek*; en één, zelfs, aan de andere zyde der *Lek* gelegen. Alhoewel, de in deze Landſtreek gelegen *Dorpen*, alreeds van ouds tot het *Neder Kwartier* zyn aangeſchreven; heeft toch de *Maarſchalk* van dit *Kwartier*, over dezelve, geen Rechtsgebied: maar, alle zynze, zo men *Hermelen* uitzonderd, en *Langerak* over *Lek*, welke laatſte eene Vrye Heerlykheid is, ten aanzien van 't Hoog Rechtsgebied, aan den *Maarſchalk* van *Montfoort*, onderworpen. Daarin, liggen de volgende *Dorpen*:

HARMELEN of *Hermelen* is een taamlyk groot *Dorp*, van eene vermakelyke gelegenheid, aan den ſlinker oever van den *Ouden Rhyn*: eene Ambachts Heerlykheid, behoorende, beneven HERMELERWAARD, dat aan de andere zyde des *Ouden Rhyns*, daar tegen over ligt, aan den Heer *Godard Ludolf van Beuſechem*. Aan dien zelven Heer, behoord, ook 't HUIS te *Hermelen*; een fraai gebouw, aan de overzyde

des

des Rhyns, in *Hermelerweerd*, gelegen. De *Ridders* der order van *Malta* plagten, in dit Dorp eene *Kommanderie* te hebben; die, door een *Kommandeur*, onder wiens opzicht de daar aan onderhorige goederen ſtonden, bewoond werd. Die zelve goederen worden noch beſtierd, door een *Kommandeur* dezer order, naar de verandering, die, ſedert de Reformatie, is ingevoerd; welke ſtaan, onder de *Balye* van *S. Katherina* te *Utrecht*. 'Er is te *Hermelen*, een *Roomſch Kerkhuis*; welks Paſtoor, ook de Roomsgezinden van *Vleuten* en andere omliggende Dorpen, bedient.

Niet verre weſtwaard van de Kerk van *Hermelen*, ontmoet men 't Huis BATESTEIN: † 't welk eertyds, (en, zo het ſchynt, als eene *Riddermatige Hofſtede*,) bezeten werd, door een' tak van het oud Adelyk geſlachte van *Zuilen*; daarom, *Zuilen* van *Bateſtein* toegenoemd. Daarna, is 't veelmalen van Bezitters veranderd: en, heeft mede behoord, aan den vermaarden *Pieter Burmannus*, Profeſſor in de Hiſtorien enz. te *Leiden*. Thans, behoord 't, aan den Heer Mr. *Johan Jakob Schele*, Kanonnik van *S. Pieter* te *Utrecht*.

De Heerlykheid VELDHUIZEN, ligt ooſtwaard van *Hermelen*, ook aan de *Leidſche Vaart*. Het is geen Kerkdorp, maar een *Polder*, met ſommige Huizen bezet: welke, benevens eenige andere daarby gelegen kleine Polders, behoord, aan Jonkheer *Gysbert Franke* Baron de *Milaan Visconti*, Heer van *Hinderſtein*, en Sekretaris der Staaten van *Utrecht*.

In deze Heerlykheid, ziet men noch eenige overblyfzelen van het *Slot* NYVELD. De eerſte naam van dit Slot was, eigenlyk, VELD of *Velde*; gelyk de oudſte Bezitters van 't zelve, niet anders dan *Heeren* van *Velde*, werden benoemd: doch, in 1356, geduurende de onluſten tuſſchen de *Hollanders* en *Stichtenaars*, door de eerſtgenoemde, vernield zynde; werd 't, door een Heer uit het geſlacht van *Zuilen*, herbouwd en hernieuwd, en ter gedachteniſſe dezer *vernieuwing*, NYVELD vernoemd; dat niet anders zeggen wil, als *Nieuwveld*. Van daar, heeft dees tak van 't oud Adelyk Huis van *Zuilen*, 't welk, dit *Slot*, als een *Riddergoed* behoorde, ſedert dien tyd, den naam van *Zuilen* van

† Het *Slot* te *Vianen* word desgelyks BATESTEIN geheten: maar, mag daarom, met dit *Bateſtein*, niet verwaard worden.

van *Nyveld*, aangenomen, en tot heden behouden. Die *Ridderhofſtede*, is, echter reeds voor lang van dit geſlachte vervreemd geweeſt. Het heeft behoord, aan de Graven van *Brederode*, Heeren van *Vianen*; en is van deze overgegaan, tot Graaf *Frederik Adolf* van der *Lippe*, die 't zelve in 1711 aan den Heer, *Daniel* de *Milan de Visconti*, verkocht heeft. Thans, is Jonkheer *Diderik Jakob*, Baron van *Reede* daarmeê beleend.

JUTPHAAS. Hiervoor, is van dit Dorp aangemerkt, dat het, ſedert 't graven van den *Vaartſchen Rhyn*, in tweën verdeeld is; 't één het OVEREINDE en 't ander, 't NEDEREINDE van *Jutphaas*, geheten: dewyl, het eerſte tot het *Over-* en 't twede tot 't *Nederkwartier* der Provincie behoord: en, dat zy beiden, als *één* Ambachts Heerlykheid behooren, aan Jonkheer *Louis de Malapert*, Kanonnik ten *Dom* te *Utrecht*. Het NEDEREINDE is ongelyk grooter, dan het ander. Daarin, ſtaan de meeſte Huizen; ſommigen, aan de *Vaart* zelve; en andere, meer Landwaard in. Ook ſtaat de *Kerk* een eindwegs van deze *Vaart* verwyderd. Zy is een oud *Kruisgebouw*: van binnen vervuld, met eene menigte van *Wapenborden*.

In dit *Nedereinde* van *Jutphaas*, liggen ook eenige *Riddermatige Hofſteden*, als:

VROONESTEIN of VROENESTEIN, zo veel gezegt, als *Vrouwenſtein*: een weinig ten noordweſten van de Kerk van *Jutphaas*: een fraai doch ouwerwets gebouw; behoorende, aan den Heer *Diderik Johan Heereman*, Heer van *Dever*.

RHYNESTEIN, † en RHYNEBURG, liggen beiden, ten weſten der Kerk; die men niet verwarren moet, met RHYNHUIZE, in 't Overeinde van *Jutphaas*, en alle drie, (zo het ſchynt,) van den *Vaartſchen Rhyn*, haaren naam ontleend hebben.

Met het eerſtgenoemde, werd Jonkheer *Reinard Adriaan Willem Karel*, Graaf van *Heide*, thans, Kanonnik van *S. Jan* te *Utrecht*; en, wegens dit Kapittel verkooren, tot de *Geëligeerden* dezer Provincie beleend; die 't, in 1762, ver-

† Er waren eertyds, behalven dit, noch twe andere Kasteelen, die RHYNESTEIN genoemd werden, binnen deze Provincie: 't één, by *Kooten*: en 't ander, by *Hageſtein*; die daarna verdelgt zyn; welke men, van dit *Rhyneſtein* heeft te onderſcheiden.

verkocht heeft, aan zynen Neef, Jonkheer *Sigismond Pierre Alexander*, Graaf van *Heide*; welke, wegens deze *Ridderhofstede*, in 1769, beschreven is, in de Ridderschap dezer Provincie. Het vertoonde zich, voorheen, als een oud en deftig gebouw: dan, is nu ten meerendeele afgebroken. En, het ander, naamlyk RHYNEBURG, dat noch in wezen gebleven is, behoord, aan Vrouwe *Geertruid Kornelia Bartholotti van den Heuvel*, tot *Buchting*.

Niet verre van daar, en, nader by 't Dorp *Vreeswyk*, zie men, 't GEIN, ook, OUDE GEIN geheten. By dit Slot, dat weleer een *Bisschopshuis* was, lag toen, een geheele *Stad*, vol Huizen, en, met eene *Parochie Kerk* voorzien. Doch, deze is, in 1224, door de *Hollanders*, gedurende hunne Oorlogen, tegen den Utrechtschen Bisschop, *Otto II*, ingenomen, en beneven het Slot, verbrand.

Dergelyke verwoestingen heeft dit *Slot*, dat daarna wederherstelt was, meermalen ondergaan. De *Kerk* is ook vervallen, en te niet gerakt: en zyn daar, voorts geen de minste tekenen van eene *Stad* te bespeuren. Dit *Slot*, dat een groot en fraai aanzien heeft, is een *Ridderhofstede*, en *Ambachts Heerlykheid*, welker Bezitter is, Jonkheer *Willem Anna*, *Baron* van *Wassenaar*.

LOOPIK is eene Ambachts-Heerlykheid, beslaande, eene smalle streek lands, ter lengte van drie uuren gaans, en alderwege van 't overige *Stichts* afgezonderd; palende ten oosten en noorden, aan de Baronie *Tyselstein*, en, ten zuiden en westen, aan *Holland*. Zy word, aan de zuidzyde, van den *Hollandschen* bodem, gescheiden, door een lange Vaart, die by *Vreeswyk*, zich met de *Lek* vereenigt, door een Sluis onder den *Lekkedyk*. Deze gansche *Ambachts Heerlykheid*, behoord, aan het *Kapittel* van *S. Marie*, te *Utrecht*.

Binnen deze Heerlykheid, zou, ter oorzake haarer verre uitgestrektheid, *één* enkele *Kerk* niet hebben konnen toereiken, ter oeffening van den Godsdienst, voor alle de Inwooneren van dezen rechtsban: en, daarom, werd, alreeds in de Roomsche tyden, behalven de Kerk, anderhalf uur gaans van daar een *Kapelle* gesticht, voor alle de Inwooneren van het *oostelykdeel* dezer Heerlykheid; in welke, door den *Kapellaan* van den Pastoor der *Parochie* van *Loopik* in dien tyd, de dienst verricht werd. Thans, hebben zy beiden, zo de *Loopiker Kapelle*, als *Loopik* zelve, elk hunnen eigen Predikant.

De *Kerk* staat omtrent, te midden der Heerlykheid: en de daarby staande Huizen maaken samen één *Dorp*, dat, in 't byzonder, LOOSIK, word genoemd. Met de Gemeente van *Loosik*, is gekombineerd, die van KABAUW, op den *Hollandschen* bodem gelegen.

By de gemelde KAPELLE, die anderhalf uur gaans ten oosten van *Loosik* ligt, zyn ook verscheiden Huizen gebouwd; die allengs vermeerderende, eindelyk, een geheel *Dorp* hebben beginnen uitemaaken: 't welk LOOSIKER-KAPELLE, * genoemd word.

By 't laatste, staat 't *Huis* te VLIET: een fraai Slot, op de lyst der *Ridderhofsteden*, door de Staaten der Provincie gebracht, in 1538. Thans, is deszelfs Bezitter, de Heer *Johan Hendrik van Poubuis*.

De beiden Dorpen en Heerlykheden LANGERAK; die, ter onderscheiding van elkander, 't één LANGERAK *over* LEK, en 't ander, WILLIGE LANGERAK, genoemd worden; zyn de laatste, die, in 't *Neder-Kwartier* van het *Sticht*, worden aangetroffen.

Beiden zyn't, vermoedelyk, dus genoemd, naar 't *lang rak*, of *rek*, 't welk door de Rivier de *Lek* gemaakt word, by deze Dorpen: daar zy, wat hooger, tusschen deze *Dorpen* en *Vianen*, met *korte rakken*, zich dikwyls omslingerd.

LANGERAK *over* LEK, aan de zuidzyde dezer Rivier, schynt, (zo wel, als de Heerlykheid HAGESTEIN,) geheel buiten de grenzen der Provincie *Utrecht*, te liggen: want, deszelfs grondgebied stoot, tegen 't Land van *Vianen* en den *Alblasserwaard*, en reikt westwaard; tot aan het Hollands Steedje, *Nieuwpoort*. Ook hebben, trouweds, de voorige Heeren van *Langerak*, 't recht der *Souvereiniteit*, den *Staaten* van *Utrecht*, wel eens betwist: tot dat men, eindelyk, in 1599, overeengekomen is, dat deze Heerlykheid of

* Dus toegenoemd, ter onderscheiding van BLAUWKAPELLE, en, van de KAPELLE op *de Haar*, binnen deze Provincie: alsmede veele andere Dorpen, die dien zelven naam dragen, in de andere Provincien: als, MOERKAPELLE: KAPELLE aan den *Yssel*: 's GREVELDUINKAPELLE: KAPELLE onder *Spangbroek*: KAPELLE in *Zeeland*: OOST- en WESTKAPEL enz.

of *Baronie*, met 't hoog- middelbaar- en laag Regtsgebied, tot een onverſterflyk *erfleen*, aan de *Heeren* van *Langerak*, behooren zou; mits, de *Staaten* der Provincie de *Souvereiniteit* over dezelve, behoudende. In vroegere tyden, heeft deze Heerlykheid, beneven 't Huis *Langerak*, naar 't welk dezelve haaren naam draagt, aan de Heeren van *Gaasbeek* behoord, tot den jare, 1270. Daarna, is zy aan een' jongeren Zoon van 't geſlachte van *Teilingen* gekomen; wiens afſtammelingen, daarom, ter onderſcheiding van de andere takken van dit zelve geſlachte, *Teilingen* van *Langerak*, ook gemeenlyk, maar blootelyk, *Langerak*, genoemd werden. Dan, zekere *Elburg*, eenige nagelaten Erfdochter van Heer *Jan* van *Langerak*, in huwelyk tredende, met *Rutger* van der *Boetzelaar*, een' Edelman uit den Lande van *Kleve*, bekwam, dees' Heer daardoor, in 1452 deze *Hooge Heerlykheid*; beneven de Hooge Heerlykheid Asperen; welke, aan die zelve *Elburg*, van wegé haare Moeder *Alfverde* van *Polanen*, ten deel gevallen was. Na dien tyd, zyn de Heerlykheden *Langerak* en *Aſperen*, ſaam vereenigd, en, aan het Adelyk Huis van *Boetſelaar*, een tyd lang in eigendom gebleven: van 't welk, onder anderen, was Heer *Frederik Hendrik* van *Boetſelaar*, Heer van *Langerak* enz. die, als Overſten van een Regement Kavallerie, in den Veldſlag by *Sennef*, in 1678, geſneuveld is. In vervolg van tyd, is deze *Baronie*, van de *Boetſelaars* tot andere geſlachten overgegaan: en, eindelyk, ſedert 1736, bezeten, door den Heer *Kornelis Trip*, Vryheer van *Oud-* en *Nieuw Goudriaan*, en Borgemeeſter van *Amſterdam*: gelyk ook, na deszelfs overlyden, in 1753, door deszelfs nagelaten Weduwe, Vrouwe *Maria Le Seutre*; die mede, den 14 *May* 1772, te *Amſterdam*, in haar 77ſte jaar geſtorven is. Ten aanzien van het *Dykrecht*, behoord deze Heerlykheid mede, tot den *Alblaſſerwaard*: gelyk ook de *Vryheeren* van *Langerak*, het recht hebben, van een Hoogdyk Heemraad over dezen waard te ſtellen. Het *Dorp* zelf, welks Inwooneren zich veel toeleggen, op de *Zalmvangſt*, is redelyk groot, en wel bebouwd. Ook, heeft 't eene ruime Kerk, die, door een byzonderen Predikant, bediend word. *Francois Halma*, die geleerde Boekhandelaar, te *Leeuwaarden*, die door de uitgave van verſcheiden voortreflyke werken, by de Geleerde waereld, zich zeer beroemd gemaakt heeft, van dit Dorp ſprekende; (in zyn *Algemeen Hiſtor. en Geogr. Woord-*

den,

dinboek op het woord, LANGERAK,) vergeet niet daar by te melden: dat 't, vermits zyn Vader die Gemeente als *Predikant* bediend heeft, zyne *Geboorteplaats* geweest is. Hy zegt: „ dit is de *Geboorteplaats* van den vinder, aanleg„ ger, en uitvoerder dezes werks; wiens Vader, *Reinier* „ *Halma*, daar, in 't jaar 1661, als *Leeraar*, overleden „ is.„

Belangende het *Slot* te *Langerak*; dit is, ongelet de *Hooge Heerlykheid*, van 't geslacht van *Boetselaar*, is vervreemd geworden; bestendiglyk aan dat zelve geslacht gebleven; als eene *Riddermatige Hofstede* dezer *Provincie*, gelyk ook Jonkheer *Philip Jakob*, Graaf van *Boetselaar*, Heer van *Asperen* en *Langerak*, die in 1772 overleden is, in den jare 1758, wegens het zelve, in het Lid der *Edelen* en *Ridderschap* dezer Provincie beschreven is. En, na deszelfs overlyden, is de oudste Zoon daar mede beleend. Dit Slot, alhoewel van éene ouwerwetze bouworder, vertoond zich zeer aanzienlyk.

WILLIGE LANGERAK, ook wel blootelyk WILLIGE genoemd, ligt daartegen over, en dus aan de noordzyde der *Lek*: noch veel nader by *Schoonhoven*; dan. *Langerak* over *Lek*, by *Nieuwpoort*. Dit is een klein Dorp: en, eene *Ambachts Heerlykheid*; welke behoord, aan den Heer *Bartholomeus Hermannus de Moor*, Medicinæ Doctor, te *Gouda*.

Eindelyk, volgt het *vierde* en laatste KWARTIER dezer *Provincie*, het LAND *van* MONTFOORT, geheeten: naar de Stad MONTFOORT; die te midden daarin ligt, aan de Rivier den *Yssel*: gelyk ook de *Hoofdschout* van *Montfoort* in der tyd, gezetlyk, het Ampt van *Maarschalk* van dit *Kwartier*, bekleed. En, vermits dit Kwartier zo zeer klein van begrip is, en, niet meer dan één *Dorp*, en sommige kleine *Ambachts Heerlykheden*, die geene *Kerkdorpen* zyn, in zich vervat; hebben 's Lands Staaten, alreeds sedert 1654, goedgevonden, ook sommige *Dorpen* en *Heerlykheden* van 't *Neder-Kwartier*; die, naamlyk, welke naast by de Stad

Mont-

Montfoort liggen, ten aanzien van 't *Hoog Rechtsgebied*, onder 't opzicht van den *Maarſchalk* des *Lands* van *Montfoort*, te ſtellen; ten einde de ongelykheid, tuſſchen de *Maarſchalks Ampten*, te verminderen: gelyk wy, hiervoor, reeds met een woord hebben aangemerkt.

Door den *Yſſelſtroom*, word dit *Kwartier* in *tweën* onderſcheiden: waarvan, 't één ten *noorden*-, en 't ander ten *zuiden* der Rivier, gelegen is.

Ten *noorden* ziet men:

Linschoten: 't eenig *Dorp* van dit *Kwartier*: liggende genoegzaam, in eene rechte lyn, tuſſchen *Montfoort* en *Woerden*; hoewel, by de eerſte Stad, nader, dan by de laatſte; niet meer dan een half uur gaans, van daar. Van de één naar de andere Stad, loopt langs dit Dorp, een *Trekvaart*. Dit Dorp is van een ſraaje *Kerk* voorzien. De Bezitter dezer Ambachts Heerlykheid, was de Heer Meeſter *Hendrik Strik* van *Linſchoten*, Raad in de Vroedſchap der Stad *Utrecht*: dan, dees' Heer, in 1772 overleden zynde, is, door dezelfs minderjarigen Zoon, thans daarin opgevolgt.

Aan dezen Heer behoord ook, de Ambachts Heerlykheid Polanen, * noordwaard van *Linſchoten*, op den weg naar *Woerden*: gelyk ook de daarby gelegen Ambachts Heerlykheden, Schagen, en, den Eng. †

Weſtwaard van 't Dorp, ſtaat het Huis te *Linſchoten*: een Oud en aanzienlyk gebouw: doch, (zo veel men weet,) niet gerekend, onder de *Ridderhoffſteden* dezer Provincie.

Aan den Dyk, by *Polanen*, ziet men 't Kaſteel Wulvenhorst: een oud Adelyk goed, naar 't welk de Heeren van *Wulvenhorſt* eertyds benoemd werden.

Ooſt-

* Deze Heerlykheid Polanen, niet te vermengen, met de gewezen Hollandſche *Ridderhoffſtede* van dien zelven naam, in *Delfland*.

† Deze *Ambachts Heerlykheid*, niet te verwarren, met de *Ridderhoffſtede*, den Eng, by *Vleuten*; die hier voor is aangewezen.

Oostwaard van daar, ligt de Ambachts Heerlykheid KATTENBROEK; welke men, van de andere Heerlykheid *Kattenbroek*, in het *Over Kwartier*, wel te onderscheiden heeft.

Westwaard van *Linschoten*, ligt eene lange smalle streeks lands, ter lengte van drie uuren gaans, strekkende, zichtusschen den *Ouden Rhyn*, en den *Yssel*, die allerwege door 't Hollands grondgebied omgeven word. En, in dezelve liggen verscheidene kleine *Ambachts Heerlykheden*, die geene Kerkdorpen zyn: als, KROMWYK: VLOOSWYK: DIEMERBROEK: PAPENKOP: RUIGEWEIDE: LANGEWEIDE: OUWKOOP enz.

En, soort gelyke *Ambachts Heerlykheden* liggen, ook ten *zuiden* van den *Yssel*: als:

BLOKLAND: * HEESWYK: † WILLISKOP: HOENKOP: en DYKVELD. Deze laatste is naby *Oudewater*: en, is zeer bekend geworden, door Jonkheer *Everhard* van *Wede*; die een groot gunsteling was van Koning WILLEM *III*, van *Groot-Brittanje*: gedurende wiens Stadhouderschap, hy de aanzienlykste waardigheden, zo buiten, als binnen *Neerlands* gemeenebest bekleedde.

Dezelve Heer, deze Ambachts Heerlykheid bezeten hebbende, is daarom, in de Nederlandsche Geschiedschriften, met den naam van Heer van DYKVELD, meest bekend: en is, in 1702, (in 't zelve jaar, met Hooggemelde Koning WILLEM,) te *Londen*, als afgezant van den Staat aan 't Hof van *Groot-Brittanje*, gestorven. Thans, word deze Heerlykheid bezeten door den Heer *Jan Frederik* van *Beek*; als in huwelyk hebbende, Vrouwe *Margaretha Isabella Pauw*.

En, hiermede, hebben we de *Provincie* UTRECHT afgehandeld.

* Dit BLOKLAND niet te vermengen, met de beiden Dorpen, BLOKLAND, naamlyk, HOOG BLOKLAND, in 't Land van *Arkel*, en LAAG BLOKLAND, in den *Alblasserwaard*: hoch, met de Heerlykheid BLOKLAND, welke tot de *Prooftdy* van *S. Jan* behoord. Alle welke, in 't voorige, reeds aangemerkt zyn.

† Dit HEESWYK moet onderscheiden worden, van het Dorp HEESWYK, in de *Majorie van 's Hertogenbosch*: 't welk daarna zal voorkomen.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

FORM 419